

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Yayın Yönetmeninden / Editorial .....I-VIII

ARAŞTIRMA-İNCELEME

- Seda TAŞ**.....1-14
Kültürel Unsurların Çevirisi ve Çeviri Stratejileri (Translation of Cultural Elements and Translation Strategies)
- Leman DEMİRBAŞ**.....15-26
George Eliot's Middlemarch: The Urge of Reform and Progress in Victorian Novel (George Eliot'un Middlemarch'ı: Viktoryen Dönemi Romanında Reform ve Kalkınma Tutkusu)
- Mümin HAKKIOĞLU**.....27-39
'Waiting for the Barbarians': The Image of the Other in Derek Mahon's 'Poem Beginning with a Line by Cavafy' ('Barbarları Beklerken': Derek Mahon'ın 'Poem Beginning with a Line by Cavafy' Adlı Şiirinde Öteki İmgesi)
- Süleyman ÖZMEN**.....41-59
BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) Kapsamında Orta Doğu Üzerinde Uygulanan Planların Genel Bir Analizi (General Analysis of the Plans Applied on The Middle East within the Scope of BOP (Great Middle East Project))
- Onur Kemal BAZARKAYA - Burcu ÖZTÜRK**.....61-76
Auflösung des Medialen: Thomas Manns Joseph und Seine Brüder und Richard Wagners Ring des Nibelungen (Sunum Araçların Kaybolması: Thomas Mann'ın Yusuf ve Kardeşleri Romanı ile Richard Wagner'in Nibelung Yüzüğü Operası Üzerine Bir Karşılaştırma)
- Mehmet ŞEKER**.....77-89
Ortaçağ Türk-İslâm Devletlerinde Hükümdarın Adalet Sembolü: Dîvânü'l-Mezâlim (In Medieval Turkish Islamic States the Ruler's Justice Symbol; Dîvânu'l-Mazâlim)
- Neslihan ŞEN ALTIN**.....91-109
Toplumsal Gerçeklik ve Postmodern Roman (Social Reality and Postmodern Novel)
- Petru GOLBAN**.....111-141
An Attempt to Establish a Bildungsroman Development History: Nurturing the Rise of a Subgenre from Ancient Beginnings to Romanticism

(Bildungsromanın Tarihsel Gelişimine Bir Bakış: Antik Dönemden Romantik Döneme Bildungsroman Alt Türünün Ortaya Çıkışı)

Ökkeş NARİNÇ - Mustafa EKİNCİKLİ.....143-159
Balkanlarda Denge Oyunu-1914 (Game of Balance in The Balkans-1914)

Efe BAŞTÜRK.....161-175
Otherness and Existence: Re-Reading Schmitt through a Freudian-Lacanian Political Psychology (Öteki ve Varlık: Freud-Lacan'cı Politik Psikoloji Üzerinden Schmitt'i Yeniden Okumak)

Bahar İZMİR.....177-192
İki Müttefik, Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi (Two Allies, A Crisis: Jupiter Missile Crisis in Turkish-American Relations)

Nimet KESER - Handan NARİN.....193-203
Sanat Temelli Bir Soruşturma Yöntemi: A/r/tografi (An Art Based Research Methodology: A/r/tography)

Meltem ÖZÇAKI.....205-228
Creating Living Urban Spaces (Yaşayan Kentsel Mekanların Yaratımı)

Ahmet DAĞ.....229-245
Jean Baudrillard'da Simülatif Düzene Bir Başkaldırı Eylemi Olarak Terörizm (Terrorism as an Act of Revolt to Simulative Order for Jean Baudrillard)

Rıfat GÜNDAY - Fahriye ÇAKIR - Hasan ATMACA.....247-262
Quelle Demarche Suivre en Didactique de Langue Etrangere: La Grammaire Implicite ou La Grammaire Explicite? (Yabancı Dil Öğretiminde Hangi Yol İzlenmeli: Açık Dilbilgisi mi Örtük Dilbilgisi mi?)

Zahide GÜNAY.....263-281
Exotisme Étouffé Sous La Vision Impériale Dans Les Quatre Dames d'angora de Claude Farrère (Claude Farrère'in Ankara'lı Dört Hanım Adlı Romanında Emperyal Görüş Altında Ezilen Egzotizm)

Esra BAŞAK AYDINALP.....283-294
La Quête Identitaire chez Amin Maalouf Une Écriture Interculturelle (Amin Maalouf'ta Kimlik Arayışı Kültürlerarası Bir Yazı)

Mustafa Cevat ATALAY - Melihat TÜZÜN.....295-314
Görsel Sanatlarda Paradoks (The Paradox in Visual Arts)

Murat KAÇER.....315-332
"Demokratik Platonculuk": John Stuart Mill'in Siyasi Düşüncesinde Çoğul Oy (Democratic Platonism: Plural Voting in John Stuart Mill's Political Thought)

Yusuf TOPALOĞLU	333-361
<i>Acquisition du Subjonctif par Les Étudiants Turcs (Türk Öğrencilerin Fransızca Öznellik Kipi Edinimi)</i>	
Osman Fırat BAŞ	363-378
<i>Michal Sokolnicki'nin "Ankara Günlüğü" (Michał Sokolnicki's „Ankara Diary")</i>	
Abdulsamet DİNÇ - Burak HERGÜNER	379-391
<i>İşyeri Sahiplerinin Perspektifinden Kentlerde Yayalaştırma Projelerini Etkileyen Faktörler: Erzincan Örneği (Factors Affecting the Pedestrianisation Projects in Cities through Business Owners' Perspectives: The Case of Erzincan)</i>	
Mehmet GÜNEŞ	393-408
<i>Aravind Adiga'nın Beyaz Kaplan Romanında Sömürgecilik Sonrası Hint Toplumunu ve Madun Bilinci (Postcolonial Indian Society and Subaltern Conciousness In Aravind Adiga's the White Tiger)</i>	
Muhterem Şebnem ENSARİ - Hazal K. ALAY	409-422
<i>Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Demografik Değişkenler ile İlişisinin Araştırılması: İstanbul İlinde Bir Uygulama (An Investigation on the Relationship between Demographic Variables and the Factors Affecting Occupational Choice: An Application in Istanbul)</i>	
Sezgin TOSKA	423-433
<i>From 'Howling Wilderness' to 'Holy Wilderness' ('Uluyan Yaban'dan 'Ulu Yaban'a)</i>	
Mikhail PUSHKIN	435-447
<i>Critical Analysis of Bakhtin's Chronotope (Bakhtin Kronotopu'nun Eleştirel Analizi)</i>	

ÇEVİRİ

Rudi MATTHEE	449-465
<i>Safevi-Osmanlı Sınır Bölgesi: Safevilerin Gözü ile Irak-ı Arab (Çev. Eralp ERDOĞAN)</i>	
<i>Yayın İlkeleri /Principles of Publication</i>	467-481

YAYIN YÖNETMENİNDEN

H. Veli AYDIN¹
R. Haluk SÖNER²

Dergimizin (5)10 Güz 2017 sayısında, on üçü yabancı dilde olmak üzere yirmi altı makale ve bir çeviri yer almaktadır. Güz sayımıza yoğun bir katılımın olması ve sosyal bilimlerin farklı alanlarından birbirinden ilgi çekici özgün çalışmaların yer alması oldukça sevindiricidir. Bu sayıda yer alan başlıca alanlardan Yazın dokuz makale; Dilbilim ile Siyaset bilim ve Tarih üçer; Mimarlık, Güzel sanatlar ve Uluslararası ilişkiler ikişer; Toplumbilim alanı ise bir makaleyle temsil edilmektedirler.

Yazın alanında dört İngilizce, iki Fransızca, iki Türkçe ve bir Almanca makale okurlarla buluşuyor. Leman Demirtaş, *George Eliot's Middlemarch: The Urge of Reform and Progress in Victorian Novel*, adlı çalışmasında; Viktorya dönemindeki reform ve ilerleme düşüncelerini, romandaki reform fikrini kavramak ve bunları siyasal, bilimsel ve sosyal açıdan değerlendirmek için Eliot'un eserini yeni tarihselcilik bakış açısıyla incelenmektedir. *'Waiting For The Barbarians': The Image of The Other in Derek Mahon's 'Poem Beginning with a Line By Cavafy'* başlıklı incelemede, Mümin Hakkıoğlu, Mahon'un şiirini temel alan çalışmasında, 1998 yılında imzalanan Hayırlı Cuma Antlaşması'na kadar geçen zaman içinde Kuzey İrlanda'daki Protestanların egemenliklerini sağlamlaştırmak için Katolik varlığını politik araç olarak nasıl kullandıklarını ve bu tarihsel tehdit algısını bir paranoyaya nasıl dönüştürdüklerini irdelemektedir. *Auflösung des Medialen: Thomas Manns Joseph und Seine Brüder und Richard Wagners Ring des Nibelungen* konulu çalışmada ise, Onur Pazarkaya ve Burcu Öztürk, Wagner'in sanat anlayışı temelinde ele aldıkları *Yusuf ve Kardeşleri* romanıyla *Nibelungen Yüzüğü* operasındaki benzer anlatımların, farklı sanat anlayışlarını yansıtmalarına rağmen rağmen, nasıl benzer fenomeni ortaya koyduklarını tartışmaktadırlar. Petru Golban, *An Attempt to Establish a Bildungsroman Development History: Nurturing The Rise of a Subgenre from Ancient Beginnings to Romanticism* başlıklı çalışmasında, Bildungsromanın tarihsel gelişimini, karşılaştırmalı ve tematik yaklaşımlar temelinde, farklı edebiyatçıların görüşleri doğrultusunda

¹ Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi. vaydin@nku.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi. rhsoner@nku.edu.tr

örneklerle ortaya koymaktadır. *Toplumsal Gerçeklik ve Postmodern Roman*, başlıklı çalışmasıyla, Neslihan Şen Altın, postmodern romanın biçimsel özelliklerini sosyolojik olarak anlaşılır kılmayı hedefleyerek, biçimin nasıl bir toplumsal gerçekliği temsil ettiğini, roman ve toplumsal gerçeklik arasındaki ilişkiyi tarihsel olarak betimleyerek, yüzyıllar içinde toplumsal gerçeklik anlayışı değiştiğçe romanın kurgusal öğelerinin nasıl farklı biçimsel görünümlere büründüğünü ortaya koymaktadır. Zahide Günay ise, *Exotisme Étouffé Sous La Vision Impériale Dans Les Quatre Dames d'angora de Claude Farrère* adlı çalışmasında, barışçıl sömürgecilikten yana olan Farrère'nin Türk modernleşme sürecini ele aldığı romanı ekseninde, onun, öteki ile ilişkisini; doğaya, geçmişe yönelik betimlemelerini, şiirsel ve egzotik bakış açısıyla sunuşunu incelemektedir. *La Quête Identitaire chez Amin Maalouf Une Ecriture Interculturelle* başlıklı çalışmasında, Esra Başak Aydınalp, kimlik sorunsalına içkin özneler arası bir boyut fikrini güçlendiren kültürlerarası bu yazısıyla, Maalouf'un kimlik arayışını sorgulayarak, tematik ve bağlamsal analiz yaklaşımıyla onu incelemektedir. Mehmet Güneş ise, *Aravind Adiga'nın Beyaz Kaplan Romanında Sömürgecilik Sonrası Hint Toplumunu ve Madun Bilinci* başlıklı yazısıyla, Maduniyet çalışmaları disiplini içerisinde sömürgecilik sonrası Hint toplumunda yaşanan eşitsizlikleri, mağduriyetleri ve sessizlikleri tanımlamak ve analiz etmek üzere maduniyet kavramını sorgulamaktadır. Son olarak, *From 'Howling Wilderness' to 'Holy Wilderness'* başlıklı çalışmasında, Sezgin Toska, farklı dini, kültürel, bilimsel ve edebi bakış açılarından yola çıkarak, Kuzey Amerika'daki Püritenlerden Transandantalistlere kadar uzanan çizgide doğanın kavramsallaştırılma sürecini ekoeleştirel bakış açısından tartışmaktadır.

Dilbilim ile ilgili ikisi Fransızca, biri Türkçe ve diğeri de İngilizce olmak üzere dört makale okurlarla buluşuyor. Kültürleri arası iletişim ve diyalogların artırılmasında çevrilerin rolüne değinen, *Kültür Unsurlarının Çevirisi ve Çeviri Stratejileri* adlı çalışmasında, Seda Taş, Leon Sciaky'nin *Farewell to Salonica* adlı romanı ile erek metnini, kültürel unsurların çevirisinde önerilen yöntemler aracılığıyla karşılaştırmalı olarak inceleyerek, çeviri stratejilerine yönelik önemli tespitlerde bulunmaktadır. Rifat Günday ve arkadaşlarının, açık dilbilgisi ve örtük dilbilgisi konusunu ele alan *Quelle Demarche Suivre en Didactique de Langue Etrangere: La Grammaire Implicite ou La Grammaire Explicite?* başlıklı araştırmalarında, açık dilbilgisi ve kapalı dilbilgisinin dil becerilerinin geliştirilmesinde oynadığı rolü irdeleyerek, yabancı dil öğreniminde hangi yolların izlenmesinin daha etkili olduğu sorusuna yanıt aramaktadır. Yusuf Topaloğlu ise, *Acquisition du Subjonctif par les Etudiants Turcs* başlıklı çalışmasında, Fransızca eğitimi alan öğrencilere yapılan bir anketten yola çıkarak, dilsel benzerliklerin öğrenimi kolaylaştırdığını, farklılıkların ise, zorlaştırdığı tespitinde bulunarak; Fransızca öğreniminde en zor konulardan birinin öznellik kipi olduğu sonucuna varmaktadır. Bu alanda, *Critical Analysis of Bakhtin's Chrotope* başlıklı son yazıda, Mikhail Pushkin, Bakhtin'in zaman ve mekan ikiliği yanı sıra, belli özel, öne çıkan idilik temalara duyulan

gereksinimi sorgulayarak; bu temaların folklordan bağımsız, daha basit ve daha evrensel öğelere indirgenebileceğini savunmaktadır.

Mimarlık ve Güzel Sanatlar alanları ise ikişer makale ile temsil edilmektedir. Mimarlık alındaki yazılardan ilki, Meltem Özçakı'nın, *Creating Living Urban Spaces* adlı çalışmasıdır. Yazıda, mekân tanımı, üretimi, deneyimlenmesinde zaman boyutu, mekanın gündelik hayatın dinamikleri ekseninde şekillenmesi gibi olgular üzerinden mekan kavramı irdelenerek, kavramın mimari tasarım uygulamalarından seçilen örnekler üzerinden bir değerlendirmesi yapılmaktadır. İkinci yazıda, Abdul Samet Dinç ve Burak Hergüner, *İş yeri Sahiplerinin Perspektifinden Kentlerde Yayalaştırma Projelerini Etkileyen Faktörler: Erzincan Örneği* başlık çalışmalarıyla, kentlerde yayalaştırma yaparken hangi faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini inceleyerek, bu faktörlerden hangilerinin yayalaştırmanın yapıldığı bölgede işyeri sahiplerinin yayalaştırmaya verdiği desteği etkilediğini ortaya koyarak, yapılacak benzer projelere önemli bir katkı sağlamaktadırlar. Güzel sanatlar alanında ise, *Sanat Temelli Bir Soruşturma Yöntemi: A/r/tografî* başlıklı çalışmasıyla, Nimet Keser ile Handan Narin, A/r/t/ografik çalışmaların temel kaynak olarak kullanıldığı yayınları inceleyerek, bu yayınların, bu yeni metodolojinin sanatsal performans ve yazmaya dayalı planlanması yanı sıra, mevcut bilimsel metodolojileri de kullanmaya çalıştıkları için, sanat temelli melez bir araştırma yöntemi olarak biçimlendirildiğini; ancak a/r/tografik soruşturmaların bir probleme çözüm ya da sorulara cevap vermek değil, araştırma problemine ilişkin görselleri ve sanat eserlerini biçimlendirmek olduğu tespitinde bulunmaktadırlar. Bu alandaki son yazıda ise, Mustafa Cevat Atalay ile Melihat Tüzün, *Görsel Sanatlarda Paradoks* başlıklı çalışmalarıyla, paradoksu yapıtlarında tematik olarak kullanan görsel sanatçıların yapıtlarını analiz ederek, paradoks kavramını literatür çerçevesinde ele almaktadırlar.

Siyaset bilim ile Toplumbilim alanlarında dört makale yer almaktadır. Siyaset bilimle ilgili yazılardan ilkinde, Efe Baştürk, *Otherness and Existence: Re-reading Schmitt through a Freudian-Lacanian Political Psychology* adlı çalışmasıyla, siyasal olanın psikanalitik argümanlar eşliğinde kavramsallaştırılmasını, Freud-Lacan ve Schmitt arasındaki ortaklık üzerinden okuyarak, siyasal olanın psikanalitik kavramlar ile ilişkilendirmesinin, siyasal varoluşun temel bileşeni olan toplumsal bilinçte nasıl kavrandığını ve nasıl imgeselleştirildiğini anlamamıza yardımcı olabileceğini savunmaktadır. *Jean Baudrillard'da Simülatif Düzene Bir Başkaldırı Eylemi Olarak Terörizm* başlıklı ikinci çalışmada Ahmet Dağ, Baudrillard'ın içinde yaşadığımız süreç olarak gördüğü simülasyon evren ve düzeninde kitle-medya-terörizm-rehine arasındaki bağıntıları incelemektedir. *“Demokratik Platonculuk”: John Stuart Mill'in Siyasi Düşüncesinde Çoğul Oy* başlıklı üçüncü çalışmada, Murat Kaçer, Mill'in demokrasi anlayışını, siyasal düşüncedeki elitizm ve elit teorilerini aktararak, onun çoğul oy fikrini Duncan'ın “demokratik platonculuk” kavramsallaştırması bağlamında ele almaktadır. Bu gruptaki son yazı ise, Toplumbilim alanından olup, Muhterem Şebnem Ensari'nin *Meslek Seçimini*

Etkileyen Faktörlerin Demografik Değişkenler ile İlişkisinin Araştırılması: İstanbul İlinde Bir Uygulama başlıklı yazısıdır. Yazar, çalışmasında, İstanbul'da çalışan farklı demografik unsurlara sahip bireyler üzerinde bir anket çalışması gerçekleştirerek, bireylerin meslek seçiminde etkili olan öğeleri belirleyip, bunlardan medeni durum, eğitim durumu ve yaş grupları arasındaki farklılıkların meslek seçiminde etkisini ele almaktadır.

Tarih ve Uluslararası ilişkiler alanları beş makaleyle temsil edilmektedir. Tarih alanındaki yazılardan ilki, Mehmet Şeker'in, *Ortaçağ Türk-İslâm Devletlerinde Hükümdarın Adalet Sembolü: Dîvânü'l-Mezâlim* başlıklı çalışmasıdır. Yazar, Ortaçağda hâkimiyet kuran Türk-İslâm devletlerinde bulunan adalet sistemini ve bunun önemli bir aygıtı olan Dîvânü'l-Mezâlim'in ortaya çıkışı, gelişimi, teşkilat yapısı ve işleyişini ele alarak, günümüz yargı sistemleriyle olan ilişkilerinin bir değerlendirmesini yapmaktadır. İkinci yazı, Mustafa Ekincikli ile Ökkeş Narinç'in *Balkanlarda Denge Oyunu-1914* başlıklı çalışmalarıdır. Yazarlar, Balkan savaşları sırasında, doğrudan hedef durumunda bulunan Osmanlı Devleti'nin Almanya ile imzaladığı mecburi ittifak anlaşması sonrası, Almanya'nın da arzu ettiği politikalar çerçevesinde, Bulgaristan ve Romanya ile oluşturması planlanan ittifak ve bu ittifaka yönelik atılan adımları almakta; bu adımların diplomasi yolu ile ne kadar yoğun yürütüldüğünün ve bu uğraşın temel hedefini tartışmaktadırlar. Uluslararası ilişkiler alanındaki makalelerden ilki, Süleyman Özmen'in *Bop (Büyük Ortadoğu Projesi) Kapsamında Orta Doğu Üzerinde Uygulanan Planların Genel Bir Analizi* başlıklı çalışmasıdır. Özmen, günümüzde güncelliğini koruyan ve Batılı stratejistler tarafından ana hatları çizilen BOP ile bu projenin temel desteğini teşkil eden İlmî İslam Modelinde Türkiye'nin Orta Asya ve Ortadoğu'nun yeniden yapılandırılmasında anahtar rol üstleneceğini öngördüklerini; Batılı emperyalist güçlerin bu gücü kaybetmemek için uygulamış oldukları planları ve bu planlar karşısında Türkiye'nin neler yapması gerektiği konuları analiz etmektedir. Bu alandaki ikinci çalışma ise, Bahar İzmir'in *İki Müttefik, Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi* başlıklı yazısıdır. Çalışmada, iki ülkede neşredilen gazete ve dergilerin yanı sıra arşiv kaynaklarından da yararlanılarak, Jüpiter Füzeleri Krizi'nin iki ülke ilişkilerini nasıl etkilediği sorgulanmakla birlikte, daha çok iki ülkenin kamuoyunun bu krizi algılayışları, basının işlev ve bu kriz sırasındaki tutumunun, Türk-Amerikan ilişkilerine bir etkisi olup olmadığı da incelenmektedir. Sonuncu çalışma ise, Osman Fırat Baş'ın *Michal Sokolnicki'nin "Ankara Günlüğü"* başlıklı yazısıdır. 1936-1945 yılları arasında Büyükelçilik yapan Polonyalı tarihçi diplomat Sokolnicki'nin günlüğünü inceleyen yazar, günlük ekseninde Türkiye-Polonya ilişkilerini ve II. Dünya Savaşı yıllarında iki ülke açısından önemli olayları ele almakta ve bu alana önemli katkılar sağlamaktadır.

Son olarak, bu sayımızda Çeviri başlığı altında, Rudi Matthee'nin, dilimize Eralp Erdoğan tarafından kazandırılan, *Safevi-Osmanlı Sınır Bölgesi: Safevilerin Gözü ile Irak-ı Arab* başlıklı çalışması yer almaktadır.

Sayı-Number: 10
ISSN: 2147-088X

Güz /Autumn 2017
<http://humanitas.nku.edu.tr>

EDITOR'S NOTE

H. Veli AYDIN¹
Haluk Rıza SÖNER²

It is our sincere pleasure to present a new issue of our journal, which includes some twenty-six articles, thirteen of which are in foreign language. It is gladsome to have an intense participation and to include interesting articles from different fields of social sciences in this number, namely nine articles on literature, three articles on linguistics, political sciences and history, two articles on architecture, fine arts and international relations, and one article on sociology, as well as a translation.

In the field of literature, four English, two French, two Turkish and one German language articles are presented to the reader. Leman Demirtaş in *George Eliot's Middlemarch: The Urge of Reform and Progress in Victorian Novel* analyses George Eliot's *Middlemarch* with a New Historicist look to be able to grasp the idea of reform in the novel and evaluate it on political, scientific, and social grounds. In *'Waiting for The Barbarians': The Image of The Other in Derek Mahon's 'Poem Beginning with a Line By Cavafy'* Mümin Hakkıoğlu tells how the Protestants in Northern Ireland used Catholic presence politically to secure their sovereignty until the Good Friday Agreement of 1998, and how they transformed this perception of historical threat into a paranoia. In the study entitled *Auflösung des Medialen: Thomas Manns Joseph und Seine Brüder und Richard Wagners Ring des Nibelungen* Onur Bazarkaya and Burcu Öztürk aims to analyse the specific functioning of the myth-performance in Mann's novel against the backdrop of Wagner's synthesis of the arts. In this respect, the first part of *Joseph and His Brothers* in which the narrative preconditions are explicitly dealt with serves as their critical material. Petru Golban in his *An Attempt to Establish a Bildungsroman Development History: Nurturing The Rise of a Subgenre from Ancient Beginnings to Romanticism* aims to disclose by its comparative and thematological perspectives of approach a number of experiences and aspects of literary practice whose diachronic unfolding should be considered in a study on the development history of the Bildungsroman. Neslihan Şen Altın in her article entitled *Social Reality and Postmodern Novel*

---

¹ Assoc. Prof. Dr., Namık Kemal University, Faculty of Arts and Sciences. vaydin@nku.edu.tr

² Assist. Prof. Dr., Namık Kemal University, Faculty of Arts and Sciences. rhsoner@nku.edu.tr

aims to make understandable the formal characteristics of postmodern novel sociologically. For this purpose, it is demonstrated what kind of social reality the form represents; the relation between novel and social reality is described historically and as a result it is observed that the elements of fiction in a novel give way to different formal appearances depending on changes in social reality. In *Exotisme Étouffé Sous La Vision Impériale Dans Les Quatre Dames d'angora de Claude Farrère* Zahide Günay examines the novel of Claude Farrère who openly said that he supported a “peaceful colonialism, and his marvellous poetic and exotic vision while enjoying the “difference” and wishing to renew itself in the framework of the relation to the Other and in the descriptions on nature and the past. Esra Başak Aydınalp in *La Quête Identitaire chez Amin Maalouf Une Ecriture Interculturelle* examines the literal discourse of Maalouf by a contextual and thematic analysis, through his oeuvre entitled *On identity* which deals the question of identity that was strengthened by the author via an ethic, linguistic, social, esthetic and cultural reasoning through an intercultural writing and literature. Mehmet Güneş in his work *Postcolonial Indian Society and Subaltern Consciousness in Aravind Adiga's The White Tiger* aims to analyse the concept of subalternity espoused by the Subaltern Studies to identify and analyse the inequalities, victimisations and silences experienced in postcolonial Indian society. In *From 'Howling Wilderness' to 'Holy Wilderness'* Sezgin Toska discusses a conceptualization process of nature from the early Puritans to the transcendentalists in North America by examining various religious, cultural, scientific, and literary perspectives.

In the field of linguistics, two articles in French, one in Turkish and one in English, are presented to the reader. Seda Taş in *Translation of Cultural Elements and Translation Strategies* aims to determine translation strategies used in the translation by analysing Leon Sciaky's novel called *Farewell to Salonica* and the target text comparatively via methods for the translation of cultural elements. Rifat Günday et al, in their co-authored study *Quelle Demarche Suivre en Didactique de Langue Etrangere: La Grammaire Implicite ou La Grammaire Explicite?* discuss the role that explicit grammar and implicit grammar play in the development of language skills. As a result, they look for an answer to the question of which way is more effective in foreign language learning. Yusuf Topaloğlu in his *Acquisition du Subjonctif par les Etudiants Turcs* claims that according to the data obtained from the questionnaire, the similarities facilitate the acquisition and the differences make it difficult. It has been revealed that the subjunctive is one of the most difficult subjects. It has been found that it is the combination and the use of this mode that are causing the difficulty. Other study in this field is Mikhail Pushkin's *Critical Analysis of Bakhtin's Chrotope*, and he is addressing the concept of chronotope, the necessity of specific distinct types of idyll is also questioned, suggesting that such could have been broken down to their more basic and more universal

elements not bound to the folkloristic culture, but to the very human nature and events experienced universally regardless of literary or oral tradition.

The fields of Architecture and Fine Arts are represented by four articles. In the field of architecture, how the concept of space is used in directing the architectural designs and its effect on the final product are stated by Meltem Özçakı in *Creating Living Urban Spaces*. Designs are studied which are innovative, compatible with the environment, and multipurpose in accordance with human needs by determining the needs of people, examining the actions, employing technological opportunities, and using up-to-date materials in the process of creating space. In Abdul Samet Dinç and Burak Hergüiner's *Factors Affecting the Pedestrianisation Projects in Cities through Business Owners' Perspectives: The Case of Erzincan* factors affecting the pedestrianisation projects were examined, and a model was developed, and its significance for local authorities was determined.

In the field of Fine Arts, Nimet Keser and Handan Narin aim to understand how a/r/tography is a kind of methodology, how it is shaped, and on which research processes an a/r/tographical research is based on in their study entitled *An Art Based Research Methodology: A/R/Tography*. They understood that the ultimate goal of a/r/tographic investigations is to form artworks and visual images related to research problem, not to find answers and solutions for research problem and questions. Mustafa Cevat Atalay and Melihat Tüzün in their co-authored work *The Paradox in Visual Arts* analyse the artists who used paradox in their works thematically by investigating the paradox notion in terms of literature.

Four articles are included in the fields of political sciences and sociology. In the field of political sciences Efe Baştürk in *Otherness and Existence: Re-reading Schmitt through a Freudian-Lacanian Political Psychology* aims to discuss the partnership of Freud-Lacan and Schmitt in order to investigate how the term "politics" maybe understood in the context of psychoanalytical approaches. According to Baştürk, understanding politics by psycho-analytical concepts helps to deepen the meaning of politics because politics is also a phenomenon which should be conceptualized by the subconscious processes. In *Terrorism as an Act of Revolt to Simulative Order for Jean Baudrillard* Ahmet Dağ examines the relations between mass-media-terrorism-hostages in the simulation universe and layout which Baudrillard sees as the process we live in. In *Democratic Platonism: Plural Voting in John Stuart Mill's Political Thought*, Murat Kaçer argues that Mill's plural voting conflicts with his egalitarian view towards human nature and the idea of educative role of political participation. Duncan (1973) describes Mill's attitude as "democratic platonism". Muhterem Şebnem Ensari in *An Investigation on the Relationship Between Demographic Variables and the Factors Affecting Occupational Choice: An Application in Istanbul* tries to determine the factors that are effective in the occupation choice of the individuals. For this purpose firstly, the related literature is examined with the aim of investigating the factors that are effective in choosing an occupation and

then, a survey is conducted on 481 individuals with different demographic factors working in Istanbul.

History and International relations are represented by five articles. The first article from the field of history belongs to Mehmet Şeker and entitled as *The Ruler's Justice Symbol in Medieval Turkish Islamic States: Dîvânu'l-Mazâlim*. The author discusses Turkish- Islamic state's justice system which established dominance in the middle ages, and Dîvânu'l-Mazâlim's emergence, development, organizational structure and functioning issues. The second article is entitled as *Game of Balance in the Balkans-1914* and written by Mustafa Ekincikli and Ökkeş Nariñç. Forced alliance agreement which was signed with Germany in August 2 1914, and the alliance planned to be constituted with Bulgaria and Romania, and steps taken towards this alliance have been tackled in this work. Also, in this study it is revealed how these steps are being carried out intensively through diplomacy which served all these efforts for a single purpose has been tried to be explained. The first article from the field of international relations belongs to Süleyman Özmen and entitled as *General Analysis of the Plans Applied on the Middle East within the Scope of Bop (Great Middle East Project)*. Özmen states that the psychological and sociological impact of the BOP and EU (European Union) negotiations on the Turkish nation constitutes a suitable environment for the conduct of moderate Islamic and missionary activities, as globalization syndrome, the weakening of nation states, the emergence of borders and the universalization of the world will be essential. BOP, which is outlined by Western strategists, and Turkey's Central Asia and the Middle East is expected to assume a key role in restructuring.

The second article in this field is *Two Allies, a Crisis: Jupiter Missile Crisis in Turkish-American Relations* written by Bahar İzmir. This paper focuses on how the Jupiter Missile Crisis affects the relations between two countries. It will also be questioned whether the role of the press and its position in the crisis constitute an effect on Turkish-American relations. For this purpose, newspapers and magazines published in both countries and archival resources will also be used. The last article is Osman Fırat Baş's *Michał Sokolnicki's "Ankara Diary"*. The author examines a Polish historian and diplomat Sokolnicki's diary which provides yet another proof of historically good relationship between Turkey and Poland.

Lastly, Rudi Matthee's *Safavid-Ottoman Border Region: Iraq-ı Arab from the Perspective of Safavids*, which is translated by Eralp Erdoğan, is included in this number of the journal.

Araştırma-İnceleme

KÜLTÜREL UNSURLARIN ÇEVİRİSİ VE ÇEVİRİ STRATEJİLERİ¹

Seda TAŞ²

Öz: Çeviri kültürler arasındaki iletişimin sürdürülmesinde, diyalogun artırılmasında ve farklılıkların tanınmasında başat bir rol üstlenir. Metinlerin ayrılmaz parçaları olan kültürel unsurların çevirisi de benzer şekilde farklı kültür dünyalarının birbirlerine açılarak etkileşimde bulunmasına aracılık eder. Bu çalışmanın amacı Leon Sciaky'nin *Farewell to Salonica* adlı romanı ile erek metnini kültürel unsurların çevirisi için önerilen yöntemler aracılığıyla karşılaştırmalı olarak inceleyerek çeviri stratejilerine yönelik tespitlerde bulunmaktır. Çalışmaya bütünce olarak seçilen roman, çevirmenler Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin tarafından Türkçeye *Elveda Selanik* adıyla çevrilmiştir. *Elveda Selanik* çeşitli kültürlerin iç içe geçtiği zengin bir dünyayı okura sunar ve kültürel unsurlarla bezelidir. Hem bir öz yaşam öyküsünü hem de göçe mecbur kalmanın sıkıntılarını anlatırken tarihe de tanıklık eder. Çalışmanın kuramsal çerçevesinde çeviribilimci Newmark'ın kültürel unsurlar sınıflandırması ile çeviribilim araştırmacısı Venuti'nin “yerileştirme” (“domestication”) ve “yabancılaştırma” (“foreignization”) çeviri stratejilerinden yararlanılacaktır. Yerileştirme stratejisi kültürler arasındaki farkı gözetmemeye, erek kültürde okunabilirliğe ve kabul görmeye yönelik bir stratejidir. Bu strateji çeviri sürecinde kültürel unsurların çıkarılması, değiştirilmesi, eklenmesi ve uyarlanması gibi çeviri uygulamalarını kapsayabilir. Öte yandan yabancılaştırma stratejisi çeviride bir anlamda yabancı unsurların korunduğu, kültürel mesafe ve farklılığın erek kültüre taşındığı ve erek okura hissettirildiği bir çeviri stratejisi olup sözcüğü sözcüğüne çeviri, dipnot kullanarak ve açıklama ekleyerek çevirme gibi çeşitli uygulamalar aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Bu çalışmada kültürel unsurların çevirisinde bu iki çeviri stratejisinden hangisinin daha çok tercih edildiği örnekler

¹ Bu makale 23- 26 Ağustos 2017 tarihlerinde Atina, Yunanistan'da Harokopio Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilen “Göç Konferansı” adlı konferansta sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık (İngilizce) Bölümü. stone.sede@gmail.com

aracılığıyla irdelenerek çeviride bu stratejilerin önemi tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kültürel Unsurların Çevirisi, Çeviri Stratejileri, Yerleştirme, Yabancılaştırma, Çeviri.

TRANSLATION OF CULTURAL ELEMENTS AND TRANSLATION STRATEGIES

Abstract: Translation plays a principal role in maintaining communication, increasing the dialogue and recognizing the differences between cultures. Translation of cultural elements which are inseparable parts of texts mediates between different worlds of culture by helping them interact with each other. The purpose of this study is to determine translation strategies used in the translation by analyzing Leon Sciaky's novel called *Farewell to Salonica* and the target text comparatively via methods for the translation of cultural elements. The novel chosen as corpus was translated into Turkish by translators Ünsal Eriş and Osman Çetin Deniztekin by the name of *Elveda Selanik*. It presents a rich world where different cultures intertwine and is embellished with cultural elements. It also witnesses history while depicting an autobiography and telling about distresses of being forced to migration. Within the theoretical framework of the study, translation scholar Newmark's classification of cultural elements and translation strategies as domestication and foreignization put forward by translation studies researcher Venuti will be benefited from. Domestication strategy tends not to identify any difference between cultures and is for readability and acceptability in the target culture. This strategy can compromise omitting, changing, adding and adopting cultural elements during translation process. On the other hand being a strategy that tends to protect foreign elements in translation, carry cultural distance and difference to the target culture and help the target readers feel them, foreignization strategy can be applied through the use of various translation practices such as word for word translation, translating with footnotes and explanations. In the present study, which of these strategies is used mostly will be examined by providing examples from the text and the significance of these strategies in translation will be discussed.

Key Words: Translation of Cultural Elements, Translation Strategies, Domestication, Foreignization, Translation.

Giriş

Çeviribilim araştırmacısı Susan Bassnett, 1980 ve sonrasında yaptığı çalışmalarında “kültürel dönüş” kavramından bahseder. 1970’lerden itibaren çeviriye yönelik dilbilimsel ve kaynak odaklı bakış açılarının sınırlılığı erek odaklı yaklaşımlar ile birlikte çeviri ve kültür ilişkisini ön plana taşır ve bu yönde bakış açılarının çoğalmasını sağlar. Bunlar arasında “çoğul-dizge kuramı, betimleyici çeviribilim ve manipülasyon okulu en etkilileridir” (Hermans, 2004, s.13). Çeviri artık dilbilimsel bir süreç olmanın ötesinde, diller ve kültürler arasında bir köprü ve diyalog, dillerin ve kültürlerin zenginliğinin yaşamasını sağlayan bir uygulamadır.

Bu çalışmada, yüzyılın başlarında göçe mecbur kalan bir ailenin yaşam öyküsünü anlatan ve farklı kültürlerin bir arada yaşadığı bir Selanik tasvirini sunan *Farewell to Salonica* (1946/2003) ile erek metni karşılaştırmalı olarak kültürel unsurlar bağlamında ele alınmış ve çeviride kullanılan stratejilere yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur. Kuramsal çerçevede Peter Newmark'ın kültürel unsurlar sınıflandırmasından hareketle kültürel unsurların çevirisinde Lawrence Venuti'nin “yabancılaştırma” ve “yerlileştirme” olarak bahsettiği çeviri stratejilerinden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda, öncelikli olarak kaynak ile erek metin ve çevirmenler üzerinde durulmuştur. Ardından kültürel unsurlarının sınıflandırılması ve “yabancılaştırma” ile “yerlileştirme” kavramlarına değinilmiştir.

1. Kültürel Unsurlarıyla Kaynak ile Erek Metin ve Çevirmenler

Leon Sciaky'nin 1946 yılında kaleme aldığı *Elveda Selanik* romanı Doğu ile Batı'nın buluştuğu yerde, zengin bir kültür beşiği olarak bir Selanik betimlemesini sunar. 1900'lerin öncesinde başlayan romanın konusu küçük Sciaky'nin Selanik'ten New York'a doğru ilerleyen öz yaşam öyküsünü anlatırken göçe ve tarihe tanıklık eder. Sciaky'nin sınıf arkadaşları Fransız, Yunan, İspanyol Yahudisi, Sırp, Ermeni ve Karadağlılardan oluşur. Sokaklarda Türkçe, Arapça, Yunanca, Bulgarca, Fransızca, İspanyolca ve İbranice konuşulur. Roman kişileri arasında şeyhler, hahamlar, Rum rahipler, taşralı Türkler, Yahudi tüccarlar, Bulgar çiftçiler, Kürt bakkallar, Arnavut oduncular, Macar devrimciler, Fransız okul müdürleri bulunur. Diller ve kültürler iç içe geçer, farklılıklar kabul görür, değişik dini ve etnik gruplar birbirlerine saygı göstererek yaşamlarını sürdürür. Bu renkli ve huzurlu ortam ayrılıkları da barındırır. Romanda çarpıcı sözlerle bu durum şöyle anlatılır: “Yahudiler, Rumlar, Bulgarlar ve Türkler hep kendi içlerine dönük yaşıyorlardı. Tutum ve fikirleri kadar yaşam tarzları da birbirlerinden farklı olan, çok sayıda yabancı gibiydiler. Aynı siyasi sınırlar içinde, aynı şehirde, aynı mahallede, ancak birbirlerinden ayrı yaşıyorlardı. Taş ya da sıvalı duvarların ötesinde; üstesinden gelinmesi maddi engellere kıyasla daha zor olan dilleri, gelenekleri ve siyasi düşleriydi onları birbirinden ayıran” (Sciaky/Ünsal Eriş, Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.125).

Farklı gelenek göreneklere, diğer inançlara ve milletlere hoş görü tanıyan Müslümanların bulunduğu Selanik çeşitli dönemlerde göçen insanlara geniş bir özgürlük alanı tanır. Bu yaklaşımlar nedeniyle, diğer Osmanlı topraklarına ve Selanik'e göç etmek özellikle İspanya'dan kaçan Yahudiler arasında yaygındır. Örneğin en büyük göç dalgasını Selanik, on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda alır. “Kısa zamanda yaklaşık yirmi beş bin göçmen, geçmişin zulüm ve teröründen uzak, huzurlu ve güvenli bir sığınak bulmak için Selanik'e gelmişti” (Sciaky/Ünsal Eriş, Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.127). Göçler Selanik'in kültürel, ekonomik ve siyasi anlamda zenginleşmesine ve çeşitlenmesine yardım eder. Fakat 1900'lerin başından itibaren Osmanlı topraklarında başlayan huzursuzluk, Jön Türkler'in faaliyetleri ve ardından gelen Balkan Savaşları Selanik'in sakin ve huzurlu ortamının değişmesine yol

açar. Balkan toprakları artık siyasi çalkantıların göbeğinde tedirgindir. Selanik ezanların sustuğu ve savaşların yaşattığı felaketlerden dolayı yoksulluk ve güvensizlik ortamının hâkim olduğu rengini yitirmiş bir şehir olarak göç vermeye başlar. Göç eden ailelerden biri olan Sciaky'ler 1915'ten itibaren geride bıraktıkları şehrin hüznüyle New York'a taşınarak yeni bir yaşam arayışına girerler.

Elveda Selanik, Selanik şehrinin içinde bulunduğu dönem itibari ile değişen ve dönüşen toplumsal yapısını ve kültürel zenginliğini detaylı olarak okura hissettirir. Çeşitli kültüre özgü deyişler, gelenek ve görenekler, dini anlayışlar, yeme içme alışkanlıklar, giyim kuşam biçimleri romanda yer bulur. Yazar bu kültürel zenginliği yansıtmak için farklı kültürlere özgü kavramları, deyişleri ve dilleri metnine serpiştirir. Farklılığı gözetmek adına çoğunluğunu italik olarak yazar. Metnin sonuna eklediği beş sayfalık sözlük ile bunlara ilişkin açıklamalar yapar ve hangi dillerde olduklarını belirtir. Türkçe sözcükler ağırlıkta olsa da, Bulgarca, Fransızca, Yunanca, Arapça ve İspanyolca sözcükler de bulunur. Metin içinde herhangi bir dipnot kullanmaz. Haritalar, aile bireylerinin ve Selanik'in fotoğrafları romanda yer alır. Kaynak metin olarak *Elveda Selanik* (1946/2003) 299 sayfadan oluşur ve başlığın altında "Dönüm noktasındaki Şehir" ("City at the Crossroads") açıklaması yer alır. Yayıncının notu, giriş, son söz, Leon Sciaky Amerika'da başlıklı bölümler dışında on altı ayrı iç bölüme sahiptir.

Benzer şekilde erek metin de, aynı bölümlenmeden, fotoğraflardan ve 263 sayfadan oluşur. 2014 yılında Türkçeye çevirmenler Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin tarafından kazandırılmış ve Varlık yayınları tarafından basılmıştır. Kitabın başlığı "Elveda Selanik" olarak çevrilmiş ve altına "bir masal dünyasından geri kalan anılar" ifadesi düşülmüştür. Kaynak metnin sonunda sözlük kullanılmamış fakat yer yer metin içinde dipnot ile açıklamalarda bulunulmuştur. Sözlükte yer almayan fakat Türk okurunun aşına olmadığı düşülen kavramlar için dipnotlar düşülmüştür. Kaynak metinde italik yazılan sözcükler erek metinde Türkçe dahi olsalar italik olarak yazılmayı sürdürülmüştür.

Romanın çevirmenlerinden Ünsal Eriş çevirmenliğinin yanı sıra yazarlığı ile de tanınmaktadır. Çeşitli romanlar, öyküler yazmış ve 60. Sait Faik Abasıyanık Hikâye Armağanı'nı almıştır. Eriş İngilizce, Fransızca, İbranice, Sırpça, İspanyolcadan kitaplar, öyküler, şiirler çevirmiş olan üretken bir çevirmendir. Çevirmenlik mesleğine ilişkin *Aynı Yolun Yolcuları* adlı yazısında, çevirmenliği ve kamyon şoförlüğünü birbirine benzeterek "ikisi de dünyanın yükünü taşır sırtında. Kendine ait olmayan bu şeyleri bir yerden bir diğerine aktarır... Çevirmenlik kamyon şoförlüğüdür efendim!" der. Sözlerini bitirirken iki mesleğin ortak yanına, yani zorluğuna "her babayığidin harcı değerlidir elbette"³ sözleriyle dikkat çeker. Metnin diğer çevirmeni ve 2014 yılında hayatını

³ <https://cevirmeninadivar.wordpress.com/2012/04/11/ayni-yolun-yolculari/#more-17> Erişim Tarihi: 24.05.2017

kaybeden Osman Çetin Deniztekin Varlık yayınları yöneticilerindendi ve Varlık dergisinin başyazarıydı. Yazar ve çevirmen olarak bilinen Deniztekin, dergi yayıncılığına büyük önem verirdi. Bu romanın dilimize kazandırılmasında da hem yayınevi imtiyaz sahibi olarak hem de çevirmen olarak katkı sağlamış olduğu düşünülebilir.

2. Kültürel Unsurların Çevirisi ve Çeviri Yöntemleri

Kültür bir topluma özgü yaşayış biçimine ilişkin var olan her şeyin bir toplama ve bütün haline gelişidir. Gelenek ve görenekler, giyinme ve ifade biçimleri, inanışlar, yeme-içme alışkanlıkları ve değer sistemleri her topluma özgü ve biricik olan kültür kavramı ile vücut bulur. Newmark kültürü “yaşam şekli” ve “belli bir dili ifade aracı olarak kullanan bir topluluğa özgü yaşam şeklinin dışavurumları” olarak tanımlar (Newmark, 1988, s.94). Bu sözleriyle aynı zamanda, kültür ve dilin iç içe geçmişliğine ve dilin kültürün yansımını barındırdığını da ortaya koymuş olur. Öyle ki, belli bir kültüre özgü unsurların başka bir dilde ifade edilmesi kültürler ve diller arasındaki farklılıklardan dolayı çeşitli güçlükler doğurabilir. İki kültür de aynı ya da benzer ifade biçimlerini, etkiyi ve bağlamı yakalamak ve birebir bir eşdeğerlik kurmak çeviride pek mümkün olamamaktadır.

Newmark dil, kültür ve çeviri arasındaki ilişkiye 1988 yılında yazmış olduğu *A Textbook of Translation* adlı kitabında değinirken temelde metin analizi, çeviri süreci ve kültür gibi konulara odaklanır. Bunların yanı sıra, çeviride kullanılan yöntemleri açıklama yoluna gider ve kaynak dil ile metin bağlamında dilsel birimlere yoğunlaşarak örneklerle açıklamalar sunar. Bu doğrultuda sergilediği kaynak dili ve metni ön planda tutan yaklaşımı, kendisinin hem dilbilimsel hem de kaynak odaklı bir bakış açısına sahip olduğunu gösterir. Newmark için iyi bir çeviri yapabilmeyen ön koşulu kaynak metni ve kültürü iyi analiz edebilmektir. Dolayısıyla, çeviride kültüre özgü ortaya çıkan sorunlar kaynak kültürün veya dilin anlaşılmasından bir sonucudur. Çeviride kültür odak noktası haline geldiğinde, sık sık “kaynak ve erek diller arasındaki kültürel boşluk ya da mesafeden kaynaklanan çeviri sorunları” ile karşılaşılır (Newmark, 1988, s.94). Newmark kaynak odaklı yaklaşımı doğrultusunda araştırmacı Nida'nın çalışmalarından esinlenerek kültürel unsurların beş maddeden oluşan bir sınıflandırmasını yapar. Bunlar şöyledir: 1) *Ekoloji: tepe, dağ, ova, fauna, vb.*; 2) *Maddi kültür (insan eliyle yapılanlar): yiyecek-içecek, kıyafet, barınma ve ulaşım*; 3) *Toplumsal kültür: iş yaşamı ve boş zaman aktiviteleri*; 4) *Gelenek, görenek, aktiviteler, süreçler, kavramlar: politik, dini, sanatsal vb.*; 5) *El kol hareketleri ve alışkanlıklar (age)*. Fakat 2010 yılında yazmış olduğu “Translation and Culture” (“Çeviri ve Kültür”) adlı makalesinde bu sınıflandırmayı gözden geçirerek altı başlık halinde yeniden oluşturur:

- 1) Çevresel unsurlar: Jeolojik ve coğrafi çevre.
- 2) Kamu Hayatı: Politika, hukuk ve yönetimi içerir.
- 3) Sosyal Yaşam: ekonomi, meslekler, toplumsal refah, sağlık ve eğitimi içerir.

4) Kişisel Yaşam: yiyecekler, kılık kıyafet ve ev eşyalarını içerir.

5) Gelenek, görenekler ve sosyal etkinlikler: Yavaş alkışlama ve masaya vurarak alkışlama gibi gelenekler; kriket ve futbol gibi sosyal etkinlikler ve bunlara bağlı tüm ulusal deyimler.

6) Kişisel Merak ve Tutkular: Din, müzik, şiir ve bunlara bağlı çeşitli toplumsal kuruluşlar, kiliseler, sanatsal kuruluşlar ve dernekler. (Newmark, 2010, s.175, Aktaran: Yıldırım, 2015, s. 224)

Newmark bu sınıflandırmaya ek olarak, kültürel unsurların çevirisinde izlenebilecek yöntemlere de kitabında değinir. Bunlar arasında aktarım, kültürel eşdeğerini kullanma, işlevsel çeviri (neutralization, functional equivalent), sözcüğü sözcüğüne çeviri, çıkarma, yerlileştirme, çift mısra kullanma, kabul gören standart çeviri yapma, not veya dipnot kullanmak gibi açıklama/açıklama yollarına gitme, ekleme, uyarlama, tırnak işareti kullanma gibi belircilerden yararlanma şeklinde yöntemler bulunur (Newmark, 1988, s. 68-91).

Genel olarak değerlendirildiğinde, araştırmacının kaynak metnin incelenmesine ve kültürel unsurların sınıflandırılmasına dayanan bu yaklaşımları çeviri sürecine erek kültür ve okur açısından yaklaşan Vermeer, Zohar ve Toury gibi çeviribilim araştırmacılarının erek odaklı yaklaşımlarından farklı olsa da, kaynak metnin çözümlenmesi konusuna verdiği önem ve yaptığı vurgu bakımından oldukça değerlidir. Bu bağlamda, çalışmaya inceleme konusunu oluşturan kaynak metinde kültürel unsurların tespitinde Newmark'ın sınıflandırmasından yararlanılmaktadır.

3. Venuti'nin “Yerlileştirme” ve “Yabancılaştırma” Çeviri Stratejileri

Amerikalı çeviribilim araştırmacısı Venuti, Amerikan-İngiliz kültüründe gözlemediği çevirmenin durumu ve çeviri arasındaki ilişkiyi *The Translator's Invisibility: A History of Translation* (1995) adlı kitabında “görünebilirlik”/ “görünmezlik” (“visibility”/ invisibility) kavramları ile açıklar. Çevirmenin görünmezliği yaygın olarak karşılan bir durum olmakla birlikte, temelinde çevirmenlerin akıcı ve okunabilir erek metinler oluşturma yönündeki çeviri stratejileri ve erek kültürde çeviri metinlere yönelik oluşmuş bakış açılarının etkili olduğu görülür. Çevirmenlerin farklılıkları gözetmeyen, erek okurların beklentilerine cevap veren ve akıcı çeviri stratejileri, erek okurların çeviri metinleri kendi kültürlerinde oluşturulmuş metinler gibi okumalarına sebep olurken bir “saydamlık illüzyonunu” da beraberinde getirir (Venuti, 1995, s.1). Eleştiri ve tanıtım yazıları gibi kitap veya çeviri üzerine söylemlerde de çevirmene yer verilmemesi çevirmenin görünmezliğine hizmet ettiği gibi, “çeviri metnin aslında bir çeviri olmadığı, fakat “özgün” bir metin” olduğu yanılmasına düşmeye sebep olur (age). Böylelikle hem çevirmen hem de çeviri metin görünmez hale gelir. Bu görünmezlik iki tür çeviri stratejisi ile ilişkilendirilebilir: “yerlileştirme” (“domestication”) ve “yabancılaştırma” (“foreignization”).

Yerlileştirme kaynak metnin yabancılığının en aza indirgenmesidir ve böylece çeviri metin erek dil okurları tarafından kolaylıkla kabul görür. Venuti

yerlileştirme kavramını Alman felsefecisi Friedrich Schleiermacher'ın çeviri üzerine düşünceleri doğrultusunda açıklar. Buna göre, “Ya çevirmen yazarı olduğunca rahat bırakır ve okuru ona doğru yaklaştırır; ya da okuru rahat bırakır ve yazarı ona doğru yaklaştırır” (Aktaran: Kurultay, 1985, s.198). Yazarın okura yaklaştığı durumlarda, kaynak metnin kültürel ve dilsel farklılıklarının azaltılarak yerlileştirme stratejinin benimsenmesi söz konusudur. “Çevirinin amacı kültürel bir ötekinin aynı, fark edilebilir, hatta alışılmış olarak akla getirilmesidir; bu amaç her zaman yabancı metnin tamamen yerlileştirilmeye maruz kalmasına” neden olur (Venuti, 1995, s.18). Çevirmenin yerlileştirme stratejisini benimsemesinin çeşitli sebepleri olabilir. Örneğin “çevirmen yaşadığı dönemin siyasi ve kültürel gerçekliklerine göre yerlileştirmeyi seçmiş olabilir” (Venuti, 1998, s.240–241). Erek kültürdeki çeviri geleneğini sürdürmeyi isteyebilir, aykırılıktan çekinebilir veya farkında olmadan yerlileştirme çeviri stratejisini benimsemiş olabilir. Bu strateji doğrultusunda çeviri sürecinde farklı görünen kültürel unsurları çevirirken, kültürel unsurları çıkarma, atlama, değiştirme, ekleme, kendi kültürüne uyarlama, işlevsel çeviri gibi çeviri uygulamalarına başvurabilir.

Öte yandan yabancılaştırma stratejisi okurun yazara götürüldüğü, bir diğer deyişle, erek dil okurlarının yabancı metindeki farklılıklarla karşılaştığı, şaşırıldığı, düşündüğü ve sorguladığı bir süreci ifade eder. Yabancılaştırma stratejisini benimseyen bir çevirmen kültürel unsurları çevirirken sözcüğü sözcüğüne çevirme, tırnak işareti veya italik yazım ile farklılığı vurgulama, sözcüğü olduğu gibi aktarma, dipnot kullanarak çevirme, açıklama veya açıklama yaparak çevirme, not ekleme gibi çeşitli çeviri uygulamalarını gerçekleştirebilir. “Yabancılaştırıcı çeviri sözcüğü sözcüğüne çeviriyi içermekle birlikte onunla sınırlı değildir, erek kültürün dışladığı bir kaynak metin seçilerek çevrilmesinden erek dilde marjinal biçimlerin tercih edilmesine kadar çok farklı yöntemlerle yapılabilir” (Gürçağlar, 2011, s.146). Venuti yabancılaştırma stratejisini aynı zamanda erek kültürde “direnc” olarak da adlandırır (Munday, 2001, s.145). Akıcı olmayan ve erek okur için yabancılaşma taşıyan metinler, erek kültürdeki çeviri normları karşısında adeta bir hâkimiyet alanında direnc oluşturarak varlık gösterebilir. Yerlileştirme stratejisi bir anlamda çeviri metinlerin erek kültürün, ekonominin, siyasetin amaçlarına ve var olan değerlerin sürdürülmesine hizmet ederken, yabancılaştırma stratejisi çeviri metinler aracılığıyla okuru yabancı kültürlere göndererek, alışkanlıkları bozar ve var olan çeviri geleneğini sarsar. Dahası çeviri için düşünülen saydam metin algısına direnir ve çevirmenin görünmezliğini kırmaya çalışır. Yabancılaştırma, kaynak metnin dilsel ve kültürel özelliklerini korumayı amaç edinen çevirmenlerin benimsediği ve ön plana taşındığı bir stratejidir. “Böyle bir çeviri stratejisi sadece erek metnin kaynak metnin ruhunu hissettirmez, aynı zamanda okurların dünyadaki farklı kültürlere hakkındaki bilgisini de geliştirebilir” (Resti Sujarwanto, 2014, s.32). Bir kültürün diğer kültürlerde temsiline ve belli kavramların farklı kültürlerde tanınırlığına araç olabilir (Bkz. Yıldırım, ve Turan, 2016).

4. Erek Metnin Yerleştirme ve Yabancılaştırma Çeviri Stratejileri Bağlamında Karşılaştırmalı İncelemesi

Çalışmanın bu bölümünde, kaynak metnin çeviri sürecinde çeşitli kültürel unsurlarla karşılaşan çevirmenlerin “yerleştirme” ve “yabancılaştırma” sarkacında ne yönde durduklarına veya hangi yöne ağırlık verdiklerine yönelik tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Öncelikle kaynak metinde yer alan kültürel unsurların belirlenmesi ve erek metinle bu unsurların karşılaştırılması amacıyla Newmark’ın kültürel unsurlar sınıflandırılmasına başvurulmuştur. “Ne de olsa çeviri, birden fazla sesi içerdiğinden doğası gereği söylemseldir. Kültür çalışması gibi, çeviri çalışması da bir ses çoğunluğunu gerektirir. Benzer şekilde kültür çalışması, her zaman çeviriyi oluşturan düzenleme ve çözümleme sürecinin incelenmesini içerir” (Bassnet, 1998, s.38-139). Kaynak metni ve çeviriyi oluşturan kültürel unsurlar bağlamında “Çevresel Unsurlar”, “Kamu Hayatı”, “Sosyal Yaşam”, Kişisel Yaşam”, “Gelenek, görenek ve sosyal etkinlikler”, Kişisel merak ve tutkular” temel alınarak incelemelerde bulunulmuştur. Kaynak (KM) ile erek metin (EM) karşılaştırmalı incelemesine ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur:

Örnek 1:

KM: “Later Sabbetai, convicted of insincerity, was banished to Dulcigno, where he died in obscurity” (Sciaky, 1946/2003, s.146).

EM: “Sahtekarlıkla suçlanan Sabetay, daha sonra Arnavutluk’taki Dulcigno kasabasına sürülmüş ve orada gözlerden irak bir biçimde ölmüştü” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.133).

Çevresel unsurlar yer isimleri gibi bölgelere ait coğrafi ve jeopolitik özellikleri barındırır. KM’de Sabetay adlı kişinin sürgün olarak Dulcigno’ya gönderilmesi, EM’ye “Arnavutluk’taki Dulcigno kasabası” şeklinde aktararak şehrin bulunduğu bölgeye dair bir açıklama eklenmiştir. Çevirmenlerce metin içine eklenen bu açıklayıcı bilginin yabancılığı göz önüne serdiği söylenebilir.

Örnek 2:

KM: “When, however, by the fall of Candia in 1669, Venice suffered an irreparable defeat at the hands of Turkey....” (Sciaky, 1946/2003, s.142).

EM: “Ancak 1699’da Kandiya’nın düşmesi üzerine Venedik, Osmanlılar karşısında onmak bilmez bir yenilgiye uğramış....” ((Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.129).

“Çevresel unsurlar” kapsamında bahsedilebilecek bir diğer örnek de yukarıda yer almaktadır. Bu örnekte “Candia” ifadesinin “Kandiya” olarak çevrildiği ve EM’de bir çevirmen dipnotu verildiği görülmektedir. Dipnotta “Girit’in ana limanı” şeklinde verilen açıklama, okuru kültürel bir bilgi edinme sürecine sokarken metnin farklı kültürlerden bahseden yabancılığını da ortaya koyar.

Örnek 3:

KM: “The Directoire, after four years of troublous existence, has just collapsed” (Sciaky, 1946/2003, s.42).

EM: “Dört yıllık sıkıntılarla dolu varlığının ardından, *Le Directoire* yıkılmıştı” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.46).

Newmark’ın kültürel sınıflandırmasında yer alan ve politika, hukuk ve yönetim gibi konuları içeren “kamu hayatına” ilişkin bir örnek yukarıda verilmektedir. KM’de Fransa’da ortaya çıkan siyasal bir yönetimin adı olan “The Directorie”, İngilizce ismi ile kullanılmış ve düz yazı formatında yazılmıştır. EM’de Fransızca ismi ile italik olarak “Le Directoire” şeklinde çevrilmiştir. Ayrıca, çevirmen dipnotu ile bu yönetimin “Fransa’da 1795-1799 yılları arasındaki siyasal yönetim” olduğu belirtilerek okura ek bilgi verilmiştir. Bu doğrultuda, sadece sözcüğün dil seçimi ve yazı formatı ile değil hem de dipnot kullanımı aracılığıyla kültürel mesafe yansıtılmış ve yabancı kültürümüze taşınmıştır, denilebilir.

Örnek 4:

KM: “... and soon after his arrival he became the collector of *octroi*, or city customs, for Salonica” (Sciaky, 1946/2003, s.42).

EM: “... kısa bir süre sonra da Selanik’in *oktrua* tahsildarı olmuştu” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.46).

Ekonomi, sağlık ve eğitime ilişkin kavramları kapsayan “sosyal yaşam” başlığı altında verilebilecek örneklerden biri gümrük vergisi olarak Selanik şehrinde toplanan “octroi”dir. KM’de italik yazılarak vurgulanan bu sözcüğün hemen ardından “city customs” (şehir gümrük vergisi) şeklinden bir açıklama bulunmaktadır. EM’de sözcük yine italik yazılmış ama devamındaki açıklama verilmemiştir. Ayrıca sözcük çevirmen notu ile kaynak metindeki hali ile yeniden yazılarak “şehir sınırında, özellikle gıda maddelerinden alınan gümrük vergisi” açıklamasıyla sunulmuştur. Böylelikle KM’de yer alan bir ifade çıkarılmış gibi görünse de, dipnot da daha geniş bir açıklamaya kavuşmuştur. Verilen ek bilgi ve sözcüklerin italik yazılımı göz önünde bulundurulduğunda çevirmenlerin yabancılığı korumayı ve vurgulamayı tercih ederek “yabancılaştırma” stratejini benimsedikleri söylenebilir.

Örnek 5:

KM: “Of all the frequent visitors to the big house, none was looked forward to as eagerly by every member of the household as Han David Boton, the scholarly headmaster of one of the Schools of Alliance” (Sciaky, 1946/2003, s.19).

EM: “Büyük eve sıklıkla gelen misafirler arasından hiçbiri, *Alliance* Okulları’ndan birinde müdür olan Han David Boton kadar heyecanla beklenmezdi” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.24).

Sosyal yaşamın bir parçası olarak eğitim kapsamında verilebilecek örneklerden biri de Selanik'teki toplumu oluşturan farklı gruplar için sunulan okul çeşitliliğidir. Fransızca eğitim veren bir kurum olan “Schools of Alliance” KM’de düz olarak yazılmış ve metnin sonundaki sözlükte yer almamıştır. EM’de bu sözcük italik olarak yazılarak “Alliance Okulları” şeklinde çevrilmiştir. Çevirmen dipnotu düşülerek “Yahudi nüfusun yoğun yaşadığı şehirlerde cemaat çocukları ve gençlerine Fransızca eğitim veren vakıf okulları” açıklaması yapılmıştır. Öyleyse kaynak kültüre özgü bir unsurun yabancılığı hem yazı formatı hem de açıklama aracılığıyla erek okur için daha çarpıcı hale getirilmeye çalışılmış gibidir.

Örnek 6:

KM: “The heavy *tavlero*, a wide board whose surface was polished smooth as silk, would be placed on the table in the center of the whitewashed kitchen” (Sciaky, 1946/2003, s.18).

EM: “Yüzeyi ipek gibi pürüzsüzce perdahlanmış *tavlero*, kireç boyalı boyalı mutfağın ortasındaki büyük masanın üzerine yerleştirilir” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.23).

Newmark’ın kültürel sınıflamasında yer alan “kişisel yaşam” kategorisi, kişinin günlük hayatında kullandığı nesnelere, kılık ve kıyafetleri, yiyecek ve içecekleri kapsamaktadır. Bu bağlamda, KM’de yer alan ve bir mutfak eşyası olan “tavlero” sözcüğü italik yazılmıştır. EM’de bezer şekilde italik yazılmış ancak sözcüğün önündeki “heavy” (“ağır”) sözcüğü erek metinde çıkarılmıştır. Bununla birlikte, çevirmen dipnotunda “yemek masasının üzerine konulan geniş kontrplak benzeri tahta malzeme” ifadesi ile anlamı karşılama yoluna gidilmiştir. Çevirmenlerin yazım şekliyle farklılığı yansıtmanın yanında sözcüğün erek okur tarafından anlaşılmasını sağlamak amacıyla da dipnot kullanması Venuti’nin “yabancılaştırma” stratejisi olarak değerlendirilebilir.

Örnek 7:

KM: “At Sakitudi they had finally found just the *mousseline de soie* they had been seeking, and at a very reasonable price” (Sciaky, 1946/2003, s.15).

EM: “En sonunda Sakitudi’nin orada aradıkları *mousseline de soie*’yı çok uygun bir fiyata bulmuşlardı” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.21).

KM’de yer alan ve ince ipek kumaş anlamındaki “mousseline de soie” sözcüğü italik yazılarak vurgulanmıştır. Benzer vurgu EM’de de yapılmakta ve çevirmen dipnotu ile ek bilgi sunulmaktadır. Hem yabancılığın aktarım yoluyla taşındığı hem de bilgi verilerek kaynak kültürün zenginliğini yansıtmaya odaklı bir yaklaşım benimsendiği görülebilir.

Örnek 8:

KM: “... a pride which looked down condescendingly upon the “Wop” dithdigger, the “Frenchy” of questionable morals, and the “Dutchy”

saloonkeeper, not as contributors to the achievement ...” (Sciaky, 1946/2003, s.221).

EM: “Bu gurur, “*Wop*” hendek kazıycıyı, ahlaki tartışılır “*Frenchy*”yi ve meyhaneci “*Dutchy*”yi başarıya katkıda bulunanlar olarak görmelerini engelliyor,...” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.199).

“Gelenek, görenekler ve sosyal etkinlikler” kapsamında uluslara özgü deyişler ve adlandırmalar olarak değerlendirebileceğimiz yukarıdaki örnekte “İtalyanlar”, “Fransızlar” ve “Almanlar’a” yönelik küçültücü deyimlerden bahsedilmektedir. KM’de turnak içinde verilen ifadeler, EM’de hem turnak içerisinde hem de italik olarak verilmiştir. Buna ek olarak, dipnot ile erek okurun bu deyimleri anlayabilmesi için açıklama sunulmuştur. Çevirmenlerin diğer örneklerde olduğu gibi aktarım ve açıklama yolunu seçerek yabancılaştırma stratejisini kullandıkları ifade edilebilir.

Örnek 9:

KM: “They were so clever, these *Frenks*, who invented things as miraculous as the miracles of Moses, our father: light that flowed into the house in pipes, trains that were moved by the steam of a kettle;.....” (Sciaky, 1946/2003, s.19).

EM: “Moşe Avinu’nun mucizeleri kadar şaşırtıcı icatlar yapan, küçük boruların içinde ışığı evlerimize akıtan, bir buhar kazanıyla trenleri hareket ettiren şu Frenkler onca akıllı olduğu halde,....” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.25).

Kültürel unsurlar sınıflandırmasında “Kişisel Merak ve Tutkular” başlığı altında çeşitli dinlere özgü kavramlar yer alabilir. Yukarıdaki örnekte, KM’de geçen “miracles of Moses” ifadesi erek kültürde anlaşılabilir şekilde “Musa’nın/ Musa Peygamberin mucizeleri olarak Türkçeye çevrilebilecekken “Moşe Avinu’nun mucizeleri” olarak çevrilmiştir. Öyleyse, çevirmenlerin İbraniceye özgü bir tercihte bulunması, kültürel mesafeyi ön planda tutma çabalarının bir göstergesidir. Dahası, çevirmen dipnotu ile sözcüğün İbranice olduğu belirtilerek “Babamız Musa” açıklaması yapılmıştır. Nitekim farklılık yaratan bu yaklaşımın yabancılaştırma stratejisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Örnek 10:

KM: “Messianic centers in remote corners of the Continent rejoiced wildly and hoped and sang hosannas.” (Sciaky, 1946/2003, s.145).

EM: “Kıtanın ücra köşelerindeki Mesihçiler çılgınlar gibi seviniyor, umut ediyor ve *hossannalar*, yani şükür duaları okuyordu” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.133).

Yukarıdaki örnek de, benzer şekilde “Kişisel Merak ve Tutkulara” ilişkin din bağlamında yer alır. KM’de kurtarıcının geldiğini düşünerek sevinen halkın “hosannas” söylediği belirtilmektedir. KM’de italik olmayan bu ifade, erek

metne italik olarak aktarılmış ve sözcüğün yanına “yani şükür duaları” şeklinde bir açıklama eklenmiştir. Dolayısıyla çevirmenlerin kaynak kültüre özgü yabancı öğeleri hem daha göze çarpıcı bir şekilde hem de açıklama yöntemi ile çevirmeleri yabancılaştırıcı bir strateji benimsediklerine işaret edebilir.

Örnek 11:

KM: “Finally, on New Year’s Day, 1666, with the blowing of horns in the synagogues, to the frenzied crowds he declared himself the Redeemer, ...” (Sciaky, 1946/2003, s.145)

EM: “Nihayet, 1666 yılbaşı günü sinagoglarda *şofar* denen borazanlar çalınırken, coşkulu kalabalığa kurtarıcı olduğunu açıklamış,....” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.132).

Din çerçevesinde verilecek bir diğer örnekte yukarıda görülebilir. KM’de “blowing of horns” ifadesi “borazan sesi veya çalması” olarak Türkçeye çevrilebilir. Fakat EM’de “borazanlar çalınırken” ifadesinin önüne çevirmenlerce italik olarak yazılarak “şofar” sözcüğü eklenmiştir. Şofar, Museviliğe ait bir kavramdır ve dini bayramlarda kullanılan koç veya keçiboyuzundan yapılmış bir borudur. Çevirmenlerin böyle bir sözcüğü ekleme ve italik yazma tercihlerinin, çeviride yabancılaştırıcı bir strateji benimsediklerini gösterdiği iddia edilebilir.

Sonuç

Yazılı her metnin temelinde o dil olmasına rağmen, bir çevirmen için metni çözümleme sorunları dilden daha fazlasını kapsar (Bassnet, 1998, s.137). Bunlar arasında kültürel unsurları çözümlemek, anlamak, yorumlamak ve çevirmek en önemlilerindedir. Bu çalışmada, Leon Sciaky’nin *Elveda Selanik* romanındaki kültürel unsurların çevirisine odaklanılmış ve Newmark’ın kültürel unsurlar sınıflandırmasından yararlanılmıştır. Ayrıca, çeviribilim araştırmacısı Venuti’nin önermiş olduğu “yabancılaştırma” ve “yerileştirme” çeviri stratejilerinden hangisinin ağırlıklı olarak kullanıldığına ilişkin tespitte bulunmaya çalışılmıştır. Çalışma bulguları kültürel unsurların çevirisinde kaynak metnin kültürel ve dilsel farklılığını ve çeşitliliğini yansıtacak şekilde çeviride “yabancılaştırma” stratejisinin ağırlıklı olarak tercih edildiğini ortaya koymuştur. Çeviri sürecinde kaynak metindeki yazım şekli korunarak ve çoğu zaman sözcüğü sözcüğüne aktarım yolu tercih edilerek yabancılığın gözler önüne serildiği ve erek kültür için yabancı gelebilecek unsurların korunmaya çalışıldığı söylenebilir. Bununla birlikte, yabancılığı ortaya koyacak şekilde çevirmen dipnotları ve yer yer metin içinde küçük açıklamalarla okura ek bilgiler verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca, farklılığı daha da görünür kılmak adına bağlamı bozmayacak şekilde sözcük eklemelerinin de yapıldığı kültürel unsur çevirileriyle karşılaşılmıştır. Bu tercihlerin yazar, çevirmen ve yayınevi sahibi gibi çeşitli kimliklere sahip çevirmenlerin çeviriye farklı gözlüklerle yaklaşımlarının, çeviri uğraşına titiz yaklaşımlarının ve çeviriyi kültürler arası alışverişi arttırmada bir araç olarak nitelendirmelerinin bir yansıması olduğu düşünülebilir.

Sonuç olarak, “yazar sadece bir boşlukta yazmaz; o belli bir kültürün, zamanda belli bir anın ürünüdür” (Bassnet, 1998, s.136). Dolayısıyla yazarın metni de, o kültürün özünün ve çeşitli katmanlarının yer aldığı bir üründür. Bu metinlerin çevirisi bir kültürün bir başka kültüre açılmasına, birbirleriyle karşılaştıklarında benzerlikleri ve farklılıklarını kıyasladıkları bir alışveriş ve dönüşüm yoluna girmesine olanak sağlar. Kültürel buluşmalar bu açıdan değerlendirildiğinde dilleri ve kültürleri zenginleştirir. Yabancılığın korunduğu erek metinler okuru şaşırtabilir, bildiklerini sorgulatabilir, araştırmaya ve öğrenme sürecine yöneltebilir. Her ne kadar okuru yoran ve okuma sürecini güçleştiren erek metinler ortaya çıksa da, böyle metinlerin erek kültürde oluşması çok değerlidir. Çünkü çevirmenler yabancıyı kendi kültürlerine davet ettikleri sürece, aradaki sınırlar kalkar, kendi kültürleri ve dilleri de genişler ve derinleşir. Tahsin Yücel’in “Anlatı Çevirisi” adlı yazısında dediği gibi, “Bir kaynak metni kendi dilimize uydurmak değil de çevirmek istiyorsak, aykırılıktan çekinmemek gerekir” (Yücel, 2008, s.103). Bu nedenle, kültürler arasındaki etkileşimin sürdürülebilmesi ve kültürlerin birbirlerine açılabilmesi için çeviride yabancı olarak nitelendirilen unsurları yok edilmesinden veya görmezden gelinmesinden kaçınmak gerekir. Nitekim “iyi bir çeviri mitleri yıkar, yabancı metnin yabancılığını kendi dilinde açıkça gösterir” (Venuti, 1998, s.11).

Kaynakça

- Bassnett, S. (1998). “The Translation Turn in Cultural Studies”. *Constructing Cultures. Essays on Literary Translation*. (Der. Susan Bassnett ve Andre Lefevere). Clevedon: Multilingual Matters. ss.123-140.
- Hermans, T. (2004). *Translation in Systems. Descriptive and Systemic Approaches Explained*. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press.
- <https://cevirimeninadivar.wordpress.com/2012/04/11/ayni-yolun-yolculari/#more-17> Erişim Tarihi: 24.05.2017
- Kurultay, T. (1985). “Çeviri Yöntemi Üzerine Düşünceleriyle F. Schleiermacher”. *Dün ve Bugün Çeviri 1*: 191-217. İstanbul: Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları.
- Munday, J. (2001). *Introducing Translation Studies*. London: Routledge.
- Newmark, P. (1988). *Textbook of Translation*. Oxford: Pergamon Press.
- (2010). “Translation and Culture”. *Meaning in Translation*. (Ed. Barbara Lewandowska-Tomaszyk&Marcel Thelen). ss.171-182.
- Resti Sujarwanto, I. (2014). Foreignization Ideologies in the Translation of Indonesian Culture-Specific Items of Rambe’s Mirah dari Banda into Pollard’s Mirah of Banda. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Indonesia: Yogyakarta State University.
- Sciaky, L. (1946/2003). *Farewell to Salonica: city at the crossroads*. Philadelphia, Pennsylvania, USA: Paul Dry Books.

- (2014). *Elveda Selanik*. (Türkçesi: Ünsal Eriş, Osman Çetin Deniztekin). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Venuti, L. (1995). *Translator's Invisibility: A History of Translation*. London and New York: Routledge.
- (1998). "Strategies of Translation", *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. (Ed. Mona Baker). London and New York: Routledge. ss. 240-44.
- (1998). *The Scandals of Translation. Towards an Ethics of Difference*. Londra and New York: Routledge.
- Yıldırım, C. (2015). "Amin Maalouf'un Afrikalı Leo ve Semerkant Romanlarında Kültürel Unsurların Çevirisi Üzerine Bir İnceleme". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)* C. 8 S. 39 Volume: 8 Issue: 39 ss. 221- 232.
- Yıldırım, C. ve Turan, D. (2016). "Representation of Turkish Culture Abroad via Orhan Kemal's Novels in French, German and English Translations". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 11/4 Winter 2016, p. 1091-1110.
- Yücel, T. (2008). "Anlatı Çevirisi". *Çeviri Seçkisi I: Çeviriyi Düşünenler*. (Haz. Mehmet Rifat). İstanbul: Sel Yayıncılık. ss. 100-108.

Araştırma-İnceleme

GEORGE ELIOT'S *MIDDLEMARCH*: THE URGE OF REFORM AND PROGRESS IN VICTORIAN NOVEL

Leman DEMİRBAŞ¹

Abstract: *Middlemarch* is not only one of the greatest novels by George Eliot but also one of the most popular and bulkiest novels in English literature, with its richly-peopled story, multi-plot structure, and outnumbering themes and arguments. The grandeur of *Middlemarch* has been perhaps due to its intellectual powers to include major ideas of the Victorian England, which also attracts contemporary readers as well, such as the idea of reform and progress at the aftermath of Industrial Revolution, the rise of science and scientific thought with its influence on theology, the changing face of the new world despite the old, and the overall prosperity of Victorian England greatly developing and reaching to the one tenth of the world's soil. George Eliot situates her novel within such a complex scene of early 19th century and reflects the intermingled developments of the time in the fictitious world of Middlemarch community. Yet she not only reflects these discussions but also participates in them intellectually in *Middlemarch*. Interested in Victorian urge and relish on the ideas of reform and progress, this paper analyzes George Eliot's *Middlemarch* with a New Historicist look to be able to grasp the idea of reform in the novel and evaluate it on political, scientific, and social grounds.

Keywords: Middlemarch, Victorian novel, reform, New Historicism.

GEORGE ELIOT'UN MIDDLEMARCH'I: VİKTORYEN DÖNEMİ ROMANINDA REFORM VE KALKINMA TUTKUSU

Öz: *Middlemarch*, çok çeşitli insan portreleri sunan hikâyesi, çok-konulu yapısı ve içinde barındırdığı sayısız temaları ve tartışmaları ile yalnızca George Eliot' un en büyük romanlarından biri olmakla kalmaz, aynı zamanda İngiliz edebiyatının da en popüler ve en hacimli romanlarından biridir. *Middlemarch*' ın ihtişamı belki de, Victoria Devrimi'nin sonrasında reform ve ilerleme düşüncesi, bilim ve bilimsel düşüncenin önem kazanması ve bunun teolojiye olan etkisi, değişen dünya algısı ve emperyalizm ile dünya üzerindeki toprakların onda birini kontrolü altına almış olan Viktorya dönemi İngiltere'sinin genel refah seviyesinin

¹ Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. lemanksp@gmail.com

yükselmesi gibi günümüzde çağdaş okuyucuların da ilgisini çeken Victoria İngiltere'sinin temel fikirlerini içermesinden kaynaklanmaktadır. George Eliot, romanını 19. yüzyılın başlarındaki böylesi karmaşık bir dünya sahnesinde konumlandırmıştır ve zamanın karmaşık gelişmelerini *Middlemarch* toplumunun hayali dünyasında yansıtır. Yine de Eliot sadece bu tartışmaları yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda *Middlemarch* romanıyla entelektüel olarak da bu tartışmalara katılmış olur. Dolayısıyla Viktorya dönemindeki reform ve ilerleme düşüncelerini temel alan bu araştırmada, romandaki reform fikrini kavramak ve bunları siyasi, bilimsel ve sosyal gerekçeler çerçevesinde değerlendirmek için George Eliot'un *Middlemarch* isimli eseri Yeni Tarihselcilik bakış açısıyla incelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Middlemarch, Viktoryen Roman, Reform, Yeni Tarihselcilik Kuramı.

Introduction

George Eliot was born in 1819 as Mary Anne Evans, educated at girls' boarding schools in the Midland where she could get a conventional education. As Catherine Neale notes, she developed a strong commitment to Evangelicalism, "an earnest and self-denying form of religion, which tended to be the norm among Protestants at that time" (4). After the death of her mother she returned from school, to live with his father, but she perpetuated "an extensive reading programme, mainly on religious topics" but she also "studied Italian, Latin and German" (Neale, 4), which led way to her reformative ideals represented in *Middlemarch* as well. As she reached maturity, she denounced her attachment to Christianity and leaned on major theological discussions of Victorian England. She translated in 1842 *The Life of Jesus* by D. F. Strauss, which was a critical and secular inquiry into the life of the prophet. Later in 1854, she would also translate *The Essence of Christianity* by Ludwig Feuerbach, who argued that "humanity not divinity must become the object of worship" as Karen Chase notes, since "religion is a human construction which has prevented social progress by diverting reverence from humanity itself to the theological images it has made" (4). These translations which were a formidable task since Eliot learned German on her own, gave her a different perspective on the philosophy of religion and theology, and gave her more confidence to support science in its discussion with religion. She was forty when her first novel, *Adam Bede* was published in 1859 which became immensely popular. Her major works came one after the other, like *The Mill on the Floss*, *Silas Marner*, *Romola*, *Felix Halt*, *Middlemarch*, and *Daniel Deronda*.

As Abrams defines concisely, New Historicism opposes the earlier formalist arguments in dealing with a text in isolation from its historical context, and evaluates or considers "the historical and cultural conditions of its production, its meanings, its effects, and also of its later critical interpretations and evaluations" (218). In a famous phrase, Louis Montrose remarks on New Historicism as "a reciprocal concern with the historicity of texts and the

textuality of history” (qtd in Abrams, and Castle). Going back to the Foucauldian arguments of discourse in its roots, New Historicism observes historicity of the texts as a part of the discourse of the time, reflecting and representing it in the text itself.” In the New Historicist perspective, the “mapping” of various connections between the text and “discursive negotiations” outside of it, as Gregory Castle calls it, constructs a specific reading that reveals the “interrelations” that mediate between them (123). Therefore a New Historicist reading of *Middlemarch* will help situate the text within its culture of a specific time and place, with its “institutions, social practices, and discourses” to reflect the grounds “with which the literary text interacts as both a product and a producer of cultural energies and codes” (Abrams 219).

1. Discussion

Middlemarch is considered as the masterpiece of Eliot. She published it serially between December 1871 and December 1872- a few years after the Second Reform Bill- but she was planning the novel in 1869. As Neale writes, she started working on the manuscript around July 1869 but it was the story of Lydgate, the Vincys, Featherstone and the Garths. After a short intervention, she started writing again but on a different fiction, that she called “Miss Brooke”. In March 1871, she decided to combine two works because of the similarity of the time span. When she talked to Mr. Lockwood upon the suggestion of Lewes, and decided to publish the novel in a form of serialization to be helpful for the ongoing composition, the publisher was more than happy in the excellence of the novel, and as the publication started Eliot had very good reviews, including from Harriett Beecher Stowe from overseas. Eliot was so happy that she wrote in her journal on January 1, 1873 that “at the beginning of December, the eighth and last book of *Middlemarch* was published, the three final numbers having been published monthly. No former book of mine has been received with more enthusiasm —not even Adam Bede, and I have received many deeply affecting assurances of its influence for good on individual minds” (qtd in Norton edition, 535). The reviews included in the Norton Critical Edition of *Middlemarch* proves her more than right. Saturday Review writes in December 7, 1872 that they observed “never before have so keen and varied an observation, so deep an insight into character and motives, so strong a grasp of conceptions, such power of picturesque description, worked together to represent through the agency of fiction an author's moral and social views.” Likewise, Sidney Colvin from Fortnightly Review in January 19, 1873 calls *Middlemarch* as “the ripest” of her novels and observes that “what she writes is so full of her time. It is observation, imagination, pathos, wit and humour, all of a high class in themselves; but what is more, all saturated with modern ideas, and poured into a language of which every word bites home with peculiar sharpness to the contemporary consciousness.” Henry James criticizes his fellow novelist but still praises its “vast, swarming, deep-colored, crowded

with episodes, with vivid images, with lurking master-strokes, with brilliant passages of expression” in the *Galaxy*, in March 1873. Modern criticism also favored her, and she was never forgotten in literary circles. One of the modern critics, Mark Schorer praised her, though she was notorious in early 20th century, in *The Kenyon Review* in 1949, for her “explicit symbols of psychological or moral conditions” and most famously Virginia Woolf called *Middlemarch* as “the magnificent book, which with all its imperfections, is one of the few English books written for grown-up people.”

The novel is situated nearly 40 years before the time of composition, takes the readers back to a few years before The First Reform Bill. As well as making political references such as to the death of George IV, outbreaks of cholera, political figures of the time, and the eventual passing of the Reform Bill via their influence on the characters, the novel also demonstrates the social and cultural reform through the coming of the railways to the provincial towns and the impact of industrialization on people. Thus, Eliot represent English society in all its complexity and remembers the early Victorian period from her position in Mid-Victorian background.

The story starts with Miss Dorothea Brook, a modern day “St Theresa”. She is an idealist young woman, whose religious piety and honesty retrieved her from pleasures like jewelry and also horse riding. Once their parents are dead, Dorothea and her sister Celia is educated “first in an English family, and afterwards in a Swiss family at Lausanne” and now for a year they are living in Tipton Grange, England, under the guardianship of their uncle Mr. Brooke, “a man nearly sixty, acquiescent temper, miscellaneous opinions, and uncertain vote” (Eliot, 8). Upon her acquaintance of Mr. Casaubon, an elderly scholar and churchman who is obsessed with his prospective work “A Key to All Mythologies” she is impressed by his Milton-like posture, agrees to marry him to lead the “ideal” life, despite the advice of her family. Mr. Casaubon on the other hand, sees an obeying sprit in Dorothea and decides “that it was now time for him to adorn his life with the graces of female companionship ... to secure in this, his culminating age, the solace of female tendance for his declining years” (58). Then arrives a new, idealist doctor to the town, Dr. Tertius Lydgate, who wants to be a part of medical reform but then unconsciously withdraws after his acquaintance and marriage of Rosamund Vincy. The Vincy family is among the most notable people of *Middlemarch* community, which also encourages Mr. Bullstrode, the banker and religious patron of the town, to marry the sister of Mr. Vincy. The young Fred Vincy is another major character that develops in the course of the story with the love of Mary Garth and turns into a self-reliant young man. The story of *Middlemarch* is a very complex one, with not one or two but many major characters on the stage. In the course of their story, the reader learns about the ideas of reform and development, what society felt about political reform, what science meant them and how the society is transformed after the Industrial revolution. Thus, to analyze these reforms in

Middlemarch, it will be useful to discuss the novel with the context of New Historicist criticism.

With its fast-changing patterns of life, Victorian society provided a powerful discourse to speak from. With the advent of Industrial Revolution, it was the beginning of modernity and a kind of national remaking. The major change of the time was the shift from a way of life based on the land-ownership to a more modern urban life based on trade and manufacturing. Though early Victorian period was mostly called as “a time of troubles” due to economic and social problems of the time, the conditions of the working class, and the inevitable Chartist uprising, it was also a time of great change. After the rise of factories and manufacturing industry, society experienced an inevitable rise of urbanization, an increase in population, settlement of new industrial cities, and a much faster lifestyle than they were used to. With the steam engine, the railways and telegraph, the notions of time and place changed greatly.

Middlemarch starts at this time, on the eve of the First Reform Bill. Despite the rise of population in lately-founded industrial cities, they were not presented in the English Parliament. Therefore, the first great Reform Bill was introduced in the House of Commons in 1831 by Earl Grey's Whig government, which would redistribute the seats in the House of Commons, and give representation to forty-two cities and towns previously without representation, such as Manchester. It also included the elimination of hardly populated “rotten boroughs”. This bill was rejected by the House of Lords on October 8, 1831; then, in 1832, under pressure of near-rebellion, the Lords accepted the bill, giving the royal assent by King William IV on June 7, 1832. With the Reform, the right to vote was extended to “all males owning property worth £10 or more annual rent” (Norton Anthology 982), which referred to the manufacturing middle class. The working class was excluded until the Second Reform Bill in 1867, four years before the publication of the novel.

As Bert Hornback argues in “Moral Imagination of George Eliot” Dorothea's anxious determination to do good and to be worthy for others in this world is part of a larger web of reform that is presented in *Middlemarch*. The novel begins with her ambitions and accomplishments: she is “enamoured of intensity and greatness,” but also “likely to seek martyrdom” (6). She was the most eager one in Grange, more than would-be reformer Mr. Brook, to contribute to this spirit of reform and from the beginning as readers we are presented with her idea and plans for new cottages to replace the hovels in which the tenant farmers and their families live. Her ambitious character to do “good”, to be useful for other people is highlighted and made manifest from the beginning of the novel. In later parts of the novel, she supports Lydgate both economically and spiritually.

But the main representative of political reform in *Middlemarch* is Mr. Brooke, whose involvement in politics fails eventually. Through his personage, George Eliot “presents history dramatically, within the story”, as part of the lives of the

characters (Beaty, 593). Names of political characters such as Peel, are revealed in the discussions of reform from various angles. For example in chapter 37, Mr. Hawley says:

“I myself should never favour immoderate views—in fact I take my stand with Huskisson—but I cannot blind myself to the consideration that

the non-representation of large towns — ”

"Large towns be damned!" said Mr. Hawley . . . "Let 'em quash every pocket-borough to-morrow, and bring in every mushroom town in the kingdom —they'll only increase

Mr. Brooke aspires to be elected from the side of reformers though very early in the novel Eliot describes him as unsure of his vote. He bought a newspaper, *the Pioneer*, and has hired Will Ladislav to edit and write for him. But Mr. Brooke is certainly too weak to be a Reformer in the novel:

"Quite right, Ladislav; we shall make a new thing of opinion here," said Mr Brooke. "Only I want to keep myself independent about Reform, you know: I don't want to go too far. I want to take up Wilberforce's and Romilly's line, you know, and work at Negro Emancipation, Criminal Law—that kind of thing. But of course I should support Grey."

"If you go in for the principle of Reform, you must be prepared to take what the situation offers," said Will. "If everybody pulled for his own bit against everybody else, the whole question would go to tatters." "Yes, yes, I agree with you—I quite take that point" (432).

In another instant of the novel, other characters talk of the disposition of Lord Russell's Reform Bill twice. Lydgate and Bulstrode, riding back to Middlemarch after the death of Raffles, talk “of many things—chiefly cholera and the chances of the Reform Bill in the House of Lords, and the firm resolve of the Political Unions” in chapter 70.

As for the scientific reform, Lydgate becomes the prominent example and leader in the novel, whose ambitious start in the community declines with his involvement in Rosamund Vincy. John Kucich writes in his essay “Scientific Ascendancy” that “an enormous increase in the prestige and authority of science was, perhaps, the central intellectual event of the Victorian period” (119). He continues his argument on the importance of science in Victorian culture that it was of until the nineteenth century that the word science was applied to the study of natural and physical world, followers of which were called “natural philosophers” since any pursuit of knowledge could be called as science in earlier ages. But at this century, science became a focus of interest and flourished in the modern sense with its subdisciplines like biology. Scientific vacation and thought in Victorian society gained “a confidence and a cultural authority which it had not had before” as Robin Gilmour argues (111).

Growth of science not only enlarged the horizons of Victorian people, but also questioned the biblical authority, a matter that made it more eluding for scientists of Oxford and Cambridge, and more interesting for the public. Robin Gilmour remarks that “as bastions of the Anglican hegemony, Oxford and Cambridge were very resistant to the introduction of the ‘progressive sciences’” which continued until the mid-19th century when scientific reform in education system was encouraged widely by some organizations such as the British Association for the Advancement of Science (BAAS). Another important factor for the emerging influence and authority of science on the lives of Victorians was due to the accessibility of scientific writing. Books and essays on science were published in journals, side by side with literary serials, and read eagerly by the public, non-specialist audience. The popularization of the scientific matters which helped to educate the public, was a result of the “Anglican resistance [and] their enfranchisement in the universities” that led scientists to write in magazines to make a living (Kucich, 120-21). Therefore, Robin Gilmour says that “science was the pursuit of the enthusiastic amateurs,” “something of a national hobby” which “fertilized the imagination” of Victorian writers like George Eliot (7, 111).

In *Middlemarch* Lydgate confronts the reader as the enthusiastic idealist, who does not conceive his medical profession as a way of making money, like other doctors of the town did, but as a free-help to the poor, provided through a new hospital, that he will be in charge of. His real pursuit is the medical “reform” (15, 136). He wishes to continue “glorious career of Bichat” the French scientist of 18th century, and his enthusiasm is further triggered with “the possibility that he might work out the proof of an anatomical conception and make a link in the chain of discovery” (15, 137). But institutional medical science opposes the radical science and research. Eliot writes in chapter 15:

There was fascination in the hope that the two purposes would illuminate each other: the careful observation and inference which was his daily work, the use of the lens to further his judgment in special cases, would further his thought as an instrument of larger inquiry. Was not this the typical pre-eminence of his profession? He would be a good Middlemarch doctor, and by that very means keep himself in the track of far-reaching investigation. On one point he may fairly claim approval at this particular stage of his career: he did not mean to imitate those philanthropic models who make a profit out of poisonous pickles to support themselves while they are exposing adulteration, or hold shares in a gambling-hell that they may have leisure to represent the cause of public morality. He intended to begin in his own case some particular reforms which were quite certainly within his reach, and much less of a problem than the demonstrating of an anatomical conception. One of these reforms was to act stoutly on the strength of a

recent legal decision, and simply prescribe, without dispensing drugs or taking percentage from druggists.

The more Lydgate became interested in medical science, the more he wanted to reach the roots of primary tissue. But other practitioners like Mr. Wrench and Mr. Toller, were growing sullen for his criticism of their earlier method, and his growing popularity among the society. Despite all, Lydgate sounds passionate for his plans when he says “things can't last as they are: there must be all sorts of reform soon, and then young fellows may be glad to come and study here.” Yet, eventually he fails as much as Casaubon and Mr. Brooke, and has to leave Middlemarch to escape from the consequences of his unfortunate marriage to Rosamund and dies as a failure.

Railways, which are another aspect of changing social and natural landscape in rural England, are perfect representatives of this idea of reform and progress permeated in the novel from the beginning to the end. Though it is supported by the upper class, other inhabitants of Middlemarch are skeptical towards this new system. When several working men attack the group of gentleman arranging railway project on Lowick in chapter 56, Fred saves the assistant of Mr. Garth, disposing the angry man, saying “But come, you didn't mean any harm. Somebody told you the railroad was a bad thing. That was a lie. It may do a bit of harm here and there, to this and to that; and so does the sun in heaven. But the railway's a good thing” (525). This incident is a very good example of the general Victorian reaction to the idea of reform: on the one hand they (want to) celebrate the achievements and the progress of the times, but on the other hand they are uncertain and skeptical about these changes for they do not know what the consequences would be.

Then the trajectory of the story again goes to the women question under the discussion of railway, but in a more explicit way this time:

In the hundred to which Middlemarch belonged railways were as exciting a topic as the Reform Bill or the imminent horrors of Cholera, and those who held the most decided views on the subject were women and landholders. Women both old and young regarded travelling by steam as presumptuous and dangerous, and argued against it by saying that nothing should induce them to get into a railway carriage. (56, 519)

As one of the heated topics in Victorian intellectual circles, “the woman question” is as highlighted by Eliot, but, as a yet-unrealized reform. From the very beginning of the novel, Eliot ardently comments on the woman question especially through the women characters such as Dorothea, (her ideas on agricultural reform in their territory, her rejection of Mr. Chettam, her childlike understanding of marriage, her failure to have a successful marriage with Casaubon, her entanglement in social and scientific reform, her independence of social constraints in the end, and her marriage to Will Ladislaw), Mary Garth (her honest and strong character, which also changes Fred in the course of the

novel), and Rosamund (her conventionality, her dishonesty toward her husband Lydgate, and her weakness). Rosamund is especially prominent in Eliot's portrayal of the ideal Victorian womanhood, "the Angel in the House," as Coventry Patmore writes. She is the product of the ideology of the age, and "the flower of Mrs Lemon's school," major girls' boarding school "where the teaching included all that was demanded in the accomplished female—even to extras, such as the getting in and out of a carriage" as the narrator tells. Rosamund is a distinguished example to all students for Mrs Lemon: "no pupil, she said, exceeded that young lady for mental acquisition and propriety of speech, while her musical execution was quite exceptional" (11, 62). According to Lydgate, who "did admire Rosamond exceedingly", she will make a perfect wife for him, as she "had just the kind of intelligence one would desire in a woman —polished, refined, docile, lending itself to finish in all the delicacies of life, and enshrined in a body which expressed this with a force of demonstration that excluded the need for other evidence." In the shallow reasoning of Lydgate, "Rosamond never showed any unbecoming knowledge, and was always that combination of correct sentiments, music, dancing, drawing, elegant note-writing, private album for extracted verse, and perfect blond loveliness", but she proves to be an unsuitable life companion, which becomes clearer in their facing of the economic problems (27, 169). Thus, just like Casaubon, Lydgate fails in his judgments as well as his idealistic attempts.

In contrast to Rosamund, Dorothea has a nearly activist character with a "desire to make her life greatly effective." Eliot writes that "a man would think twice before he risked himself" for a matrimonial union, for "women were expected to have weak opinions" but surely Dorothea was much more than that, whether in her religious sensibility, and in her anxiety for greater purposes. As it is described at the very beginning, even in terms of physical appearance is not that feminine, compared to Celia, with her plain dress that included no jewels, which reminds people of quotations from Bible. Throughout the novel, she constantly thinks "what could she do, what ought she to do?" whether in her personal relations (such as helping Lydgate) or in her social concerns (donating to the hospital). When everybody is estranged from him, she is the one offering sincere help to Lydgate and saving his honor. In her marriage to Casaubon, whose stiff posture reminds her of the great intellectuals like Milton, Dorothea is moved with this motivation, and she expects to learn from him like a child learns from a father, and to participate in his 'great' endeavors. The narrator gives clues of her future unhappiness and pities her attempts: "she wished, poor child, to be wise herself" (12, 58). Dorothea wishes to ask Casaubon to teach her Greek and Latin, and offers her help in his project, "Key to All Mythologies":

She would not have asked Mr. Casaubon at once to teach her the languages, dreading of all things to be tiresome instead of helpful; but it was not entirely out of devotion to her future husband that she wished

to know Latin and Greek. Those provinces of masculine knowledge seemed to her a standing-ground from which all truth could be seen more truly. (12, 58).

Yet, Casaubon misunderstand her respect for his 'intellectual grandness' with a "submissive affection" and a docile womanly nature. When he openly faces her desire for knowledge, he retreats and grows brutally cold to her. At this point, what brings Dorothea closer to Will Ladislaw is his understanding and appreciation of Dorothea's vision. When Dorothea decides to discard the inheritance of Casaubon, and marry Ladislaw, her family is surprised. Especially Sir James Chettam does not approve of such a marriage even though he will have to accept it in the Finale:

Sir James never ceased to regard Dorothea's second marriage as a mistake; and indeed this remained the tradition concerning it in Middlemarch, where she was spoken of to a younger generation as a fine girl who married a sickly clergyman, old enough to be her father, and in little more than a year after his death gave up her estate to marry his cousin—young enough to have been his son, with no property, and not well-born. Those who had not seen anything of Dorothea usually observed that she could not have been "a nice woman," else she would not have married either the one or the other.

But given the circumstances, Dorothea realizes that there is no room for idealism in the new world order, and she evaluates her best opportunity. Not only Dorothea but also other major women of Middlemarch could be successful in life in some other way (other than the marriage prospects) if they could be free of the social constraints of the conventional womanhood, and given the chance of a non-sexist education. But this issue of female self-realization remains unresolved in the novel like an unrealized reform, though Eliot frequently refers to it in one way or another.

Conclusion

Middlemarch is one of the greatest novels of George Eliot. The novel interestingly still perpetuates its popularity in all over the world. As a public poll by BBC Culture revealed in 2015, it is "the greatest British novels as voted by the rest of the world" (Ciabattari). This enthusiasm and interest in the novel derives partly from its powers to reflect, represent, and respond to Victorian cultural and intellectual context with all its complexity and variety, as well as to concretize the urge of and even the anxiety for reform and progress. As George Eliot remarks in the Prelude, it is a "study" of provincial life and a "history of man" to see how mankind "behaves under the experiment of Time", especially on such a time of troubles. When Eliot first formulated the book and sent it to her publisher Mr. Blackwood, he immediately realized this power of portrayal and commented in a responding letter in 1871 that it is "a most wonderful study of human life and nature" and called Eliot herself "like a great giant walking

about among us and fixing every one you meet upon your canvas" (qtd. in Norton Critical Edition, 533).

With its fast-changing patterns of life, Victorian society provided a powerful discourse to speak from. With the advent of Industrial Revolution, it was the beginning of modernity and a kind of national remaking. The major change of the time was the shift from a way of life based on the land-ownership to a more modern urban life based on trade and manufacturing. Though early Victorian period was mostly called as "a time of troubles" due to economic and social problems of the time, the conditions of the working class, and the inevitable Chartist uprising, it was also a time of great change. *Middlemarch*, in its complexity and variety, is capable of reflecting this spirit of change and reform in the society, through a representation of not one or two but many major characters on the stage. In the course of their story, the reader learns about the ideas of reform and development, how society felt about political reform, what science meant to them and how the society is transformed after the Industrial revolution. Therefore, a New Historicist reading of *Middlemarch*, as it is intended in this paper, provides a new perspective to reflect the grounds with which the novel "interacts as both a product and a producer of cultural energies and codes" (Abrams 219).

In the light of these arguments of the idea of reform and progress in the novel, it is remarkable that the Eliot tactfully comments on the political, social and cultural not only offers a realistic picture of the society with a psychological portrayal of its characters, but also makes any kind of survival impossible without this realistic awakening to the societal conditions. Lydgate and Dorothea are idealists "whose dreams are destroyed as they come up against the harsh realities of daily existence" (2). However, the Victorian England is not the time of Romantic idealists like Lydgate, but realists like Marty Garth and Fred Vincy, the happy couple of the novel, and Will Ladislaw, the husband of Dorothea. Yet Eliot attracts the sympathy of readers for all her characters on each side, which is another aim of her, since she says in a letter to Charles Bray in 1959 just before writing the novel, "if Art does not enlarge men's sympathies, it does nothing morally."

References

- Chase, Karen (1991). *George Eliot: Middlemarch*. New York: Cambridge UP.
- Ciabattari, Jane. "The 100 Greatest English Novels" BBC Culture. 7 December 2015. Retrieved on 11.12.2016 from <http://www.bbc.com/culture/story/20151204-the-100-greatest-british-novels>.
- Dennis, Barbara (2000). *The Victorian Novel*. Cambridge: Cambridge UP.
- Eliot, George (2000). *Middlemarch*. Norton Critical Edition, 2nd Ed. Norton & Company: New York.

Demirbaş, L. (2017). George Eliot's *Middlemarch*: The Urge of Reform and Progress in Victorian Novel. *Humanitas*, 5(10), 15-26

Gilmour, Robin (1993). *The Victorian Period: The Intellectual and Cultural Context of English Literature 1830-1890*. Essex: Longman.

Hornback, Bert (2000). "Moral Imagination of George Eliot" in *Middlemarch*, Norton Critical Edition, 2nd Ed. New York: Norton & Company.

Kucich, John (2002). "Scientific Ascendancy" in *A Companion to the Victorian Novel*. Ed.by Patrick Brantlinger and William B. Thesing. Oxford: Blackwell.

Neale, Katherine (1989). *George Eliot: Middlemarch*. London: Penguin.

Peck, John (1992). *Middlemarch: Contemporary Critical Essays*. London: Macmillan.

Wright, T.R. (1991). *George Eliot's Middlemarch*. Worchester, Harvester and Wheatsheaf.

Araştırma-İnceleme

**‘WAITING FOR THE BARBARIANS’: THE IMAGE OF
THE OTHER IN DEREK MAHON’S ‘POEM BEGINNING
WITH A LINE BY CAVAFY’**

Mümin HAKKIOĞLU¹

Abstract: In ‘Waiting for the Barbarians’, the Alexandrian poet Constantine Cavafy explains how the ruling class maintains its power within the context of meanings attributed to the Other, and tells how deeply the extinction of the Other shakes the current socio-political system. As an archetype for a great number of literary studies, this poem also inspires the Northern Irish poet Derek Mahon’s ‘Poem Beginning with a Line by Cavafy’. In this poem, Mahon examines the dilemma of the civilised-self by questioning the reigning Protestant obsession with Catholic presence. Grounded chiefly on the traces of ‘Waiting for the Barbarians’ in ‘Poem Beginning with a Line by Cavafy’, this paper tells how the Protestants in Northern Ireland used Catholic presence politically to secure their sovereignty until the Good Friday Agreement of 1998, and how they transformed this perception of historical threat into a paranoia. The barbarians in both poems are practical scapegoats for the reigning order. Yet, unlike those Cavafy describes, Mahon’s barbarians live not beyond the borders, but together with the civilised-self, aping its lifestyle. The civilised-self perceives even this desire for levelling as a threat and gradually transforms into what it is frightened of, by positioning itself negatively against the Other. If Cavafy’s barbarians are a remedy for the decaying civilisation, Mahon’s barbarians are agents of the Protestant paranoia as well as an outcome of the culturally decayed society.

Key Words: Derek Mahon, Constantine Cavafy, Barbarian, The Other, Ideology of Fear.

**‘BARBARLARI BEKLERKEN’: DEREK MAHON’IN ‘POEM
BEGINNING WITH A LINE BY CAVAFY’ ADLI ŞİİRİNDE
ÖTEKİ İMGESİ**

Öz: İskenderiyeli şair Konstantinos Kavafis, ‘Barbarları Beklerken’ adlı şiirinde, ötekine yüklenen anlamlar çerçevesinde yönetici erkin iktidarını

¹ Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı. muminhakkioğlu@gumushane.edu.tr

nasıl sürdürdüğünü gözler önüne sermekte ve ötekinin yokluğunun var olan sosyo-politik düzeni nasıl derinden sarstığını anlatmaktadır. Birçok yazınsal çalışmanın ilk örnekliliğini oluşturan bu şiir, Kuzey İrlandalı şair Derek Mahon’ın ‘Poem Beginning with a Line by Cavafy’ adlı şiirine de esin kaynağı olmuştur. Mahon, bu şiirinde, Katolik varlığını saplantıya dönüştüren egemen Protestan anlayışı sorgulayarak uygar bireyin açmazını irdelemektedir. Daha çok ‘Barbarları Beklerken’in ‘Poem Beginning with a Line by Cavafy’deki izlerini temel alan bu çalışma, 1998 yılında imzalanan Hayırlı Cuma Antlaşması’na kadar geçen zaman içinde Kuzey İrlanda’daki Protestanların egemenliklerini sağlamlaştırmak için Katolik varlığını politik araç olarak nasıl kullandıklarını ve bu tarihsel tehdit algısını bir paranoyaya nasıl dönüştürdüklerini anlatmaktadır. Barbarlar her iki şiirde de egemen düzen için kullanışlı günah keçileridir. Ancak, Kavafis’ininkilerin tersine, Mahon’ın barbarları sınırların ötesinde değil, uygar kişi ile birlikte yaşamakta ve onun yaşam tarzına öykünmektedirler. Uygar kişi ise bu benzeşme arzusunu bile tehdit olarak algılamakta ve ötekine karşı olumsuz pozisyon alışı ile giderek korktuğu şeye dönüşmektedir. Kavafis’in barbarları çöken uygarlığın çareleri ise, Mahon’ın barbarları hem Protestan paranoyanın araçları hem de kültürel yönden çöken toplumun ürünleridir.

Anahtar Sözcükler: Derek Mahon, Konstantinos Kavafis, Barbar, Öteki, Korku İdeolojisi.

Introduction

Originally denoting non-Greek speakers in antiquity, the word ‘barbarian’ has experienced a significant semantic extension and thus has a great many connotations today. That said, its acquired meanings always stay close to its core meaning. The word comes from ‘barbaros’, which was derived from the repetition of ‘bar, bar’, the sound uttered by the ancient Greeks while imitating the unintelligible language of foreigners. Regarding the origin of the word and its historical development, the *Oxford English Dictionary* online (2017) provides a series of interrelated meanings:

A. *n*

1. *etymologically*, A foreigner, one whose language and customs differ from speaker’s.

2. *Hist.*

a. A person who is not a Greek.

b. A person living outside the pale of the Roman empire and its civilization, applied especially to the northern nations that overthrew them.

c. A person who is outside the pale of Christian civilization.

d. With the Italians of the Renaissance: a member of a nation outside of Italy.

3.

a. A rude, wild, uncivilized person. (...)

4. An uncultured person, or one has no sympathy with literary culture. (...)

B. *adj.*

1. Applied by nations, generally depreciatively, to foreigners; thus at various times and with various speakers or writers: non-Hellenic, non-Roman (*most usual*), non-Christian.

2. Uncivilized, rude, savage, barbarous.

As these definitions indicate, 'barbarian' is a derogatory term; to avoid being labelled as such, one must be loyal to the established order, conform to the rules of the system or be a member of the supreme civilisations. Such depictions are prejudiced, depreciative and discriminating, because they are exclusivist and single-sided. The voice that defines 'barbarian' distances itself from all shortcomings, to such an extent, in fact, that no negative quality can penetrate its milieu. Malignity is associated with the other side of the border. A 'barbarian', thereby, signifies a negative outsider or an excluded Other, a person or a people who are believed to menace or threaten the conventions of the established order. The barbarian also conveniently shoulders the blame for the sins and wrongdoings of the established socio-political system, in that it functions as a scapegoat and is used as a kind of lexical and practical shield with which to protect the position of those in power. In this sense, it supports and reinforces the status of the civilised and "the discourse of civilization by functioning as its negative offshoot and antipode" (Moser & Boletsi, 2015, p.14).

The applicability of the term 'barbarian' to almost all areas makes it a practical figure in great demand in world literature. Portraying how a socio-political order needs an Other to maintain its authority and sinks into despair when losing it, the Alexandrian poet C. P. Cavafy (1863-1933) also joins in such discussions in his great poem 'Waiting for the Barbarians'. Its influence on other writers has been so deep that it has become an archetype, inspiring many other literary works including J. M. Coetzee's novel *Waiting for the Barbarians* and Samuel Beckett's great play *Waiting for Godot*. Moreover, numerous poems in different languages from various countries have followed this archetypal poem, including James Merrell's 'After Cavafy', in which the Japanese are portrayed as barbarians; Mahmoud Darwish's 'Other Barbarians will Come', which addresses the Israeli-Palestine conflict and the Israeli occupation in Palestine and Lebanon; and Richard O'Connell's 'Waiting for the Terrorists', which ironically and jeeringly considers the utter despair and helplessness that characterised the social and political system of the USA following the attacks on September 11, 2001. The key issue questioned in such poems is the identity of barbarians and their function in a civilised world.

Scrutinising the social division and cultural dereliction in Northern Ireland in the 1970s, Derek Mahon (1941-), born and raised in the Protestant suburbs of Belfast as the only child of a working-class Ulster Protestant family, also follows in the Greek poet's footsteps. Especially in his 'Poem Beginning with a Line by Cavafy', an adaptation of Cavafy's 'Waiting for the Barbarians', first published in 1972 under the title of 'After Cavafy, he implicitly criticises the Protestant obsession with the Catholics in his country and ironically seeks for Ulster barbarians. Yet, Mahon's barbarians do not come from the past in this poem; quite the opposite, they belong to contemporary Northern Ireland. They live inside the pale of European civilisation and speak the same language, English, as the members of civilised society. But does doing so indicate mutual understanding? Of course, it does not, because speaking the same language does not guarantee such an outcome. For this reason, the barbarians of Northern Irish society throughout the Troubles, a three-decade civil war (1969-1998) during which the terror carried out by paramilitary Catholic-Nationalist and Protestant-Unionist organisations was inextricably intertwined with that of the state, amounted to the corruption of the civilised-self, too. Grounded chiefly on the traces of 'Waiting for the Barbarians' in 'Poem Beginning with a Line by Cavafy', this paper aims to prove that for Mahon, while Protestant sovereignty in Northern Ireland before and during the Troubles depended on Catholic scapegoats to fulfil and maintain its authority, it produced its own barbarians by perpetuating the paranoia and fear that pervaded all aspects of the society. What the poet narrates in this poem is essentially all concerning the civilised-self. His close examination reveals that this self transformed itself into what it demonised.

1. Cavafy's Barbarians: Some Sort of a Solution

Cavafy's 'Waiting for the Barbarians' describes a Roman town in the grip of corruption, and thus on the brink of collapse. Despite its historical content, Peter Mackridge (2007) classifies it as a philosophical poem, for it conveys a message of universal significance (p. xvi). Maria Boletsi (2013), by contrast, tends to see it as a historical poem, even though it lacks explicit spatial and temporal markers (p. 155). In fact, both critics are correct in their views, since Cavafy portrays a simple but multi-interpretable scene brimming with historical, social and political allusions, and opens a philosophical perspective mainly on the identity and function of barbarians.

In the poem, all the townspeople, from grandees to the ordinary citizens, are in the forum to meet their barbarians. The senators stop legislating; the emperor breaks his routine and wakes up early to await the visitors by the main gate to the town; consuls and praetors take their places in the forum in their splendid costumes; and the orators suspend their bombastic speeches. All these unusual welcoming preparations are interrogated and the mood of flurried townspeople is depicted in the poem, but the identity of the barbarians is never stated. Lexically, they are outsiders, inhabitants of a foreign territory, whose existence is always a serious threat to the people of the town. Cavafy strangely presents

them not as enemies, but rather as would-be saviours of the decayed civilisation. As things stand, this is a sort of surrender for the expectants, and convincing themselves to surrender to the barbarians is an option of last resort for them.

Boletsi (2013) interprets this poem as a stage performance, because it takes the form of a vivid dialogue performed before the reader, because of the stage setting evoked through the references to the citizens, emperor, senators, consuls, praetors and orators (p. 144). The visible stars of the poem are the two speakers: one who asks short, simple questions and another who answers them in a similar vein. The questioner is either perplexed by what he sees and genuinely oblivious to what has prompted the people to rush off, or a highly clever person who is fully aware of everything, yet pretends ignorance, thus aiming to make the respondent grasp the essence of the meeting in the forum. He is a critical thinker questioning everything he finds unreasonable. The second person is, perhaps, an ordinary citizen who contents himself with what the authorities announce, an adherent to the corrupt order and a parrot satisfied with the given.

It is understood from the answers of the second speaker that Cavafy suggests a very deep irony through the expectations of townspeople. They look forward to the arrival of their archenemies in the hope that their decaying civilisation might renew itself in their hands. However, the grandees ironically carry on with their customary practices, which precipitate the collapse of the city. The emperor is "seated at the grandest gate of [the] city,/ upon the throne, in state, wearing the crown"; the consuls and praetors wear "purple, embroidered togas", "put on bracelets studded with amethysts,/ and rings with resplendent, glittering emeralds" and carry "precious staves/ carved exquisitely in gold and silver" (Cavafy, 2007, p. 15). They do not forgo splendour, but rather insist on displaying hauteur through their actions. They imagine barbarians to be fond of glittering, ornamented and gaudy things and to hate orators and their flowery speeches. Such a depiction evokes the colonialist posture in representing the primitiveness of the colonized natives. If, as Cavafy's grandees believe, the barbarians "get bored with eloquence and orations" (Cavafy, 2007, p. 17), then they can have no understanding of literature or art, which is one of the chief measures of being civilised. Yet, in the poem, the barbarians are "the remedy to the predicament of a decaying civilisation" (Boletsi, 2013, p. 148). An irony reveals itself on this very point: The civilised people of Cavafy's poem yearn to surrender to those whom they have cast as the Other and accept the authority of their archenemies with while continuing to indulge in old habits and harbour the same prejudices.

Hania Nashef (2009) suggests that the chief action in this poem is waiting itself, a kind of ritual that disrupts daily life. It is a passivizing process that suspends everything and paralyzes people. Drawing attention to the strict passivity and involuntary captivity of those who wait in Cavafy's poem, she argues that the general mood in the forum has arisen from uncertainty:

The vague essence that defines the waiting can hold people captive. People wait, ensnared by a power they fail to understand, and their wait becomes the inactive activity that defines their lives. The artificial state that is begotten by the process of waiting not only suspends the linear passage of time but also allows certain realities to be imposed under the pretext of times of emergency. In Cavafy's poem, "Waiting for the Barbarians," the citizens are paralyzed by this uncertainty, awaiting further instructions from the authorities who inform them that when the barbarians arrive the state of suspension will be lifted (p. 7).

All preparations in the town are for the arrival of barbarians, a point that is repeated again and again throughout the poem. Here, repetition comes from the desire to believe or to commit the repeated subject to memory. The respondent is so sure about what will soon happen that he gives the same answer to every question: 'Because barbarians will arrive today'. Boletsi (2013) reads this repetition as a promise to the reader and townspeople. For her, the more the repetition is emphasised, the greater the disappointment that results when the promise is unfulfilled (p. 171). This is the reason for the pessimistic atmosphere which replaces the hope towards the end of the poem. The final stanzas depict the changed mood of the citizens and the extent of their frustration:

Why has there suddenly begun all this commotion,
and this confusion? (How solemn people's faces have become).

Why are the streets and the squares emptying so swiftly,

and everyone is returning home in deep preoccupation?

Because night has fallen and the barbarians have not come.

And some people have arrived from the frontiers,

and said that there are no barbarians anymore.

And now, what will become of us without barbarians?

Those people were some sort of a solution (Cavafy, 2007, p. 17).

So corrupted is the town in Cavafy's poem that the townspeople look forward to the arrival of barbarians. The reception they have prepared is, at least, an appeal to their historical enemies, a kind of begging that reveals the extent of their desperation. In the face of their failure to find any cure for the decay of their civilisation, realising that the political system is bankrupt, the people grow anxious. Their solemn faces signify the loss of hope. With nothing left to wait for, they leave the forum and return home. Whether they will gather again in future is unclear. Indeed, the uncertainty which emerges at this point in the poem now hangs like a shadow over it. Setting all hopes on the anticipated arrival of the Other necessitates a waiting process and makes the people captives of this process. They are suspended in limbo, as it were. The unquestioned expectation of the respondent that the barbarians will soon arrive

becomes meaningless after the news from the frontiers, and "suddenly the mechanical repetition of his answer sounds like the stuttering utterances of a barbarian" (Boletsi, 2013, p. 148). In the process of waiting, the civilised-self transforms itself into what it hates.

2. Mahon's Barbarians: Protestant Paranoia and the Catholic Scapegoat

Derek Mahon's 'Poem Beginning with a Line by Cavafy', as its title indicates, opens with a line from 'Waiting for the Barbarians': "It is night and the barbarians have not come." By transferring Cavafy's poem to an Irish setting, it can be regarded as an adaptation. Here, Cavafy's ancient city turns into Mahon's contemporary Belfast, which looked for a solution for its thirty years of political and social turmoil until the Good Friday Agreement of 1998, a peace deal that brought an end to the Troubles, which was signed between the British and Irish governments and political parties of Northern Ireland. Regardless of the fact that their hope is in vain, the people in Cavafy's poem still dare to wait for their negative outsiders, but Mahon's barbarians are not foreigners. They are insiders who live in the heart of Belfast. Houghton (2007) asserts that this poem elucidates "a sense of anticipated cultural dereliction" (p. 78); if so, it can be said that these barbarians must have acquired a share of the collective decay together with their arch-rivals. They yield completely to modernity that assimilates indigenous groups and other cultures. That means the decline in Mahon's city is deeper than the one in Cavafy's.

Like Cavafy, Mahon does not offer any information about the identity of the barbarians. However, considering the lines all throughout the poem and following the key words, the reader can easily notice that both those who wait and those for whom they wait are from Northern Ireland. The question of whether they are Catholic Republicans, however, is left unanswered, yet it is possible to make a guess about it. Aside from Mahon's "a 'plague on both of your houses', attitude" (Mahon, 2000, pp. 163-164) towards the Troubles and watching the strife from a distance without taking sides, we can infer that the barbarians are Northern Irish Catholics. Because the main theme on which the poem is built is the reigning Protestant obsession with Catholic presence and the paranoiac fear of the Other.

Mahon, in the poem, illustrates a ground where the past and present, the particular and general, are represented together. There are echoes of this tendency stylistically in the body of the poem, too. While the focus in the first three stanzas is on the past, the last two describe the way things are now. This enables the poet to display a sharp contrast between yesterday and today. Basically, his is an interwoven double-layered perspective, hinting at the colonisation period on the one hand and alluding to contemporary times on the other.

The first layer is related to the historical demeanour of the coloniser towards the colonised. The indigenous Irish were perceived by the colonisers as non-civilised mobs, living on the other side of the borders, speaking a different

language, Irish, and menacing the system of plantation; in other words, they were negative outsiders against the civilised Protestant ascendancy. In accordance with the policy of plantation mainly implemented in the 16th and 17th centuries, Protestant English colonists settled on the lands confiscated from Catholic landowners "with the aim to remove the native stock and replace the population with loyal English subjects, to be rooted firmly on the spot (State, 2009, p. 93). That means, instead of staying in its territory, the civilised-self transgressed the borders of the Other and provided a living space for itself in 'barbarous lands'. As a result, the new order turned everything upside down and the coloniser became an insider and made the colonized an outsider. Mahon hints at the bizarreness that resulted from this situation. Creating an outsider from an insider or vice versa is, of course, a striking irony and the use of irony is central to his poetry.

The other layer of Mahon's perspective reflects the social structure of contemporary Belfast. Historically, the defining voice had its hegemony over the Catholic minority in Northern Ireland after the Anglo-Irish Treaty of 1921, which concluded the Anglo-Irish War and provided for the division of Ireland. The resultant demographic structure was one of the most important reasons of the Troubles, because the Catholics who made up the majority of the population in Ireland became minority in the North after the treaty. It was an exact advantage for the power politics of the struggle for Protestant hegemony. In that new order, the historical perception of the Protestant-self remained unchanged, continuing to tag the Catholics as barbarians, at least until the Good Friday Agreement. However, unlike the colonisation period, these barbarians were now familiar insiders created in the heart of the civilised society.

Although the Others of the past disappeared and petered out, the campaign between the paramilitary organisations throughout the Troubles showed that the problems were still continuing. In such circumstances, to create Others and expel them from the society does not mean they cease to exist, because, especially in modern times, even when the Other is excluded, it does not disappear entirely but rather continues to remain a part of the community:

[T]he other who is excluded from civilized society as a barbarian is also constitutive of the entity he is expelled from. Civilized society depends on the barbarian other for its self-conception. Therefore, as a constitutive element of civilized society, the barbarian can never be totally excluded from the precincts (Moser & Boletsi, 2015, p. 15).

The borders were crucial for determining the barbarians in the colonisation period. They provided a strong indication for the Planters about who their enemies were. In this sense, borders gave certainty to the civilised judgment. By contrast, except for the Peace Wall of Belfast, which was built to divide the rival communities and prevent them from fighting, the borders in Belfast were mostly invisible or socially accepted. The resultant intertwinement paved the way for the civilised to live side by side with barbarians, whose identity is

determined by conjecture. This uncertainty makes the past, despite all its difficulties and problems, more desirable than the present for Mahon himself. This is why the poet remains nostalgic about the good old days of Ireland in 'Poem Beginning with a Line by Cavafy'.

In the first stanza, Mahon outlines the positions of the native barbarians and the civilised Planters in Ireland. The ideological fear instilled in Protestant settlers by the authorities about the threat of the indigenous Irish served to protect the plantation system. The enemy might come and destroy everything at any time. In fact, the natives did not pose any danger to ordinary people; their target was the great court, the executive officers of colonisation. Therefore, "When the great court flared/ With gallowglasses and language difficulty/ A man could be a wheelwright and die happy" (Mahon, 1979, p. 45). The resistance was engaged in a struggle to survive, a fight against the reductive views of the civilised authority. Apart from these, the picture depicted in the next two stanzas is ridden with innocence. It evokes the basic elements of Irish life and the historical landscape of the uncorrupted island:

We remember oatmeal and mutton,
Harpsong, a fern table for
Wiping your hands on,
A candle of reeds and butter,
The distaste of the rheumatic chronicler,

A barbarous tongue, and herds like cloud-shadow
Roaming the wet hills
When the hills were young,
Whiskery pikemen and their spiky dogs

Preserved in woodcuts and card-catalogues (Mahon, 1979, p. 45).

As Patricia Craig (1992) suggests, this poem "bring[s] the past, with its strangeness, into the creative juxtaposition with the everyday" (p. 116). The poet does not portray a sinister view of the past; rather, he seems to draw a picture of innocence. Tagging the natives or the outsiders as barbarians is a kind of illusion riveted through the politics of the ascendancy. As in 'The Last of the Fire Kings', one of his best poems, Mahon looks at this issue from a different aspect. Here, barbarity produces itself inside the society. The Fire King, who has "reigned five years/ during which time/ he has lain awake each night/ and prowled by day/ in the sacred grove/ for fear of the usurper" (Mahon, 2011, p. 63), is sick and tired of the cycle of violence and sword-based tribal order. Therefore, he aspires to break with the murderous tradition either by committing suicide or escaping from his society. He is a lonely person, a victim and an odd man out whose view of life is far removed from that of his society. As Jonathan Hufstader states (1999) "The Fire King [...] becomes the scapegoat upon whom

the community projects its violence, lest that violence turn inward and destroy the community" (p. 119).

In a similar vein, in 'Snow Party', as he describes the still and serene atmosphere of Nagoya, where the Japanese poet Basho is invited to a snow party, Mahon (2011) suddenly shifts focus: "Elsewhere they are burning/ Witches and heretics/ In the boiling squares, // Thousands have died since down/ In the service/ Of barbarous kings" (p. 62). While those kings are leaders of the established order, the witches and heretics are the otherised and marginalised people. They are the scapegoats on whom everything can be blamed, and the safeguards of a system built on the ideology of fear. On the other hand, their extinction would be dangerous for the authorities, since they always need someone to blame for the crime and corruption in the society. In this sense, the witches and heretics are the fabricated-barbarians living in a substantially barbarous society. They might be excluded or rejected by the system, but this does not erase their existence. They are insiders, not outsiders. This point is underlined by Moser and Boletsi (2015):

[T]he concept of barbarism refers to an other who is rejected by, and excluded from, civilization. But since civilization constitutes itself by rejecting the barbarian other, the exclusion can never be complete. As a constitutive element of civilization, the excluded is also included, thus destabilizing the hierarchical opposition it is meant to reinforce. In turn, the opposition's inherent instability and the other's subliminal presence provoke repeated and anxious efforts to restabilize the antithesis, ever new attempts to redraw the line between self and other and to expel the barbarian for good. Because of its instability, the antithesis unleashes a dynamics of increasing violence against barbarians. This violence, which is meant to keep the barbarians at bay, ends up reaffirming the barbarism that is constitutive of civilization (p. 17).

Mahon highlights the historical motivation of the Protestant population in Northern Ireland once again in the final stanzas of 'Poem Beginning with a Line by Cavafy'. Those who are persistently proclaimed to come have not arrived, leaving the Protestant-self with predicaments. The only remedy, under these circumstances, might be to look inwards. In the second part of the poem, this is what Mahon does:

Now it is night and the barbarians have not come.
Or if they have we only recognize
Harsh as a bombed bathroom,
The frantic anthropologisms
And lazarous ironies behind their talk

Of fitted carpets, central heating
And automatic gear-change—

Like the bleached bones of a hare

Or a handful of spent

Cartridges on a deserted rifle range (Mahon, 1979, p. 45).

Although Mahon writes that the Ulster barbarians have not arrived, he amends his line by adopting an ironic approach. He states that they might have come, addressing some signs around. However, those signs are nothing short of an implicit repetition of the historical Protestant motivation. This hidden reiteration and adumbration evokes the attitude of the respondent in Cavafy's poem, which peremptorily represents the dominant perceptual acuity. The implication for the politics of the ruling powers in both Mahon's and Cavafy's societies can be encapsulated as 'the more repetition, the more support'. In the case of Belfast, before and during the Troubles, the rival groups were sharing a similar lifestyle and were subject to the same laws which were mostly in the Protestants' favour. Given that they constituted the majority of the population in Northern Ireland and had control of the political system, the reason for their struggle is called into question. When considered from this aspect, it can be said that such an attitude of mind is related to politics or a collective paranoia, if not both.

It is unimaginable to expect a community which for so long has been looking for enemies and finding them in the form of the Catholics to abruptly give up their historical perceptual frame. This explains the paranoia with which they look for traces of danger from Catholics in every detail of daily-life. The Catholic barbarians might ape their Protestant rivals and aspire to gain their high standards of living, but even this does not stop the civilised-self from perceiving them as a threat. Norman Vance (2004), in a similar vein, writes that the bleached bones and spent cartridges are merely metaphors for the present condition of the would-be civilised, but not evidence of an external threat from the barbarians (pp. 570-571). Seeking for the barbarian outsiders is as futile as hoping to find a live hare among its bleached and naked bones or shooting at a deserted rifle range which has lost its target as well as its intended use.

That said, 'the bleached bones of a hare' and 'a handful of spent cartridges' are at least proof of the presence of something, even if that something is no longer alive. The reflection of these ominous images is seen in an attack 'harsh as a bombed bathroom', which was probably carried out by the provisional IRA (Irish Republican Army). But to use the same paramilitary methods by means of loyalist groups such as UDA (Ulster Defence Association) and UVF (Ulster Volunteer Force) reduced the quasi-civilised self to the level of barbarians. This was one of the deepest dichotomies of the Protestant-self in Northern Ireland all through the years of the Troubles.

Conclusion

The term 'barbarian', apart from its lexical meanings, also signifies those who are used by the ascendancy to cover up its corruption and sins. In this sense, the barbarian functions as a kind of scapegoat through which those in power convince their subjects of the innocence of the reigning order. In fact, the actual

threat is not the barbarians themselves, but their extinction. The image depicted towards the end of Cavafy's poem of the people who had gathered in the forum making their way home in disappointment shows this reality. The statement that 'there are no barbarians anymore' can also be taken to mean 'there is no need for barbarians anymore', because beyond its traditional fear and doubts, the civilised-self can take the opportunity to examine itself. The problem is inside, lurking in the core of the society. From this perspective, Cavafy's 'Waiting for the Barbarians' is a story of corrupted civilisation, which engages in quasi-civilised tricks, misleadings and manipulating its citizens by means of the outsiders. Now that they no longer exist or have died out, barbarians are entities created in the minds of the civilised, rather than living savages.

Following in the footsteps of Cavafy, Derek Mahon starkly exposes the historical perception of the Protestant civilised-self in relation to its Catholic barbarian rival. After interrogating the doctrine and politics of his Protestant community, he seems to conclude that all attempts to otherise and marginalise Northern Ireland's Catholics are based on both a collective paranoia sustained by traditional Protestant fear and the wish to maintain their political power and status. However, unlike Cavafy's barbarians, Mahon's are not outsiders, but rather they live in the heart of the society with the civilised-self. The former are extinct Others, whereas the latter are repeatedly created odd one out. In this sense, barbarity is contagious and the term 'barbarian' is an adjective that captures the negative attributions of a community rather than a noun denoting the savages. While it might not necessarily be inherited, it can also be acquired. Unlike Cavafy's, Mahon's barbarians are not always the cure for the decaying civilisation, rather they are mostly reason of the Protestant paranoia and outcomes of the corrupted civilisation. Transforming itself into an adjective apart from its lexical meanings, the term 'barbarian' points to an infallible reality in Mahon's poem. It is the reality of a society which has changed in one way or another so much that it is not itself anymore.

References

- Boletsi, M. (2013). *Barbarism and Its Discontents*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Cavafy, C. P. (2007). *C. P. Cavafy: The Collected Poems*. Oxford: Oxford University Press.
- Craig, P. (1992). History and Its Retrieval in Contemporary Northern Irish poetry: Paulin, Montague and others. Elmer Andrews (Ed.). *Contemporary Irish Poetry: A Collection of Critical Essays* (pp.107-123). Houndmills-Basingstoke-Hampshire: The Macmillan Press.
- Haughton, H. (2007). *Poetry of Derek Mahon*. Oxford: Oxford University Press.
- Hufstader, J. (1999). *Tongue of Water Teeth of Stones: Northern Irish Poetry and Social Violence*. Kentucky: The University Press of Kentucky.

Hakkioğlu, M. (2017). "Waiting for the Barbarians": The Image of the Other in Derek Mahon's "Poem Beginning with a Line by Cavafy". *Humanitas*, 5(10), 27-39

- Mackridge, P. (2007). Introduction. Evangelos Sachperoglou et al. (Ed.), *C.P. Cavafy: The Collected Poems* (pp. xi-xxxiii). Oxford: Oxford University Press.
- Mahon, D. (2011). *New Collected Poems*. Loughcrew-Oldcastle-County Meath: The Gallery Press.
- Mahon, D. (2000). Derek Mahon: The Art of Poetry. An Interview by Eamonn Grennan. *Paris Review*, No. 154, 150-178.
- Mahon, D. (1979). *Poems 1962-1978*. Oxford: Oxford University Press.
- Moser, C. & Boletsi, M. (2015). Introduction. Maria Boletsi & Christian Moser (Ed.), *Barbarism Revisited: New Perspectives on an Old Concept* (pp. 11-28). Leiden-Boston: Brill-Rodopi.
- Nashef, H. A. M. (2009). *The Politics of Humiliation in the Novels of J. M. Coetzee*. New York-London: Routledge.
- Oxford English Dictionary. (2017). Retrieved February 1, 2017, from <http://www.oed.com/view/Entry/15380>.
- State, P. F. (2009). *A Brief History of Ireland*. New York: Facts on File.
- Vance, N. (2004). Decadence from Belfast to Byzantium. *New Literary History*, 35 (4), 563-572.

Araştırma-İnceleme

**BOP (BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ) KAPSAMINDA
ORTA DOĞU ÜZERİNDE UYGULANAN PLANLARIN
GENEL BİR ANALİZİ**

Süleyman ÖZMEN¹

Öz: Dünya çapındaki sosyal değişim, soğuk savaşın sona ermesi, ekonomik modernleşme ve küreselleşme süreçleri, insanları milli kimlik ve milli devletten uzaklaştırmaya başlamıştır. Bu da kendilerini boşlukta ve önemsiz hisseden kitlelerin dine karşı ilgi duymasına neden olmaktadır. Dünya genelinde Hristiyanlık, İslam, Musevilik, Budizm ve Hinduizme ilginin giderek yoğunlaştığı gözlenmektedir. Günümüzde “Batı”nın kudretinin zirvesinde olması, Batılı olmayan medeniyetlerin “Ecdat Fenomenine” dönüşüne neden olmaktadır. Bu da Japonya’da Asyalaşma, Hindistan’da Hindulaşma ve Ortadoğu’da yeniden İslam’a dönme duygularını canlandırmaktadır. Küreselleşme sendromu, ulus devletlerinin zayıflatılması, sınırların ortadan kalkacağı ve evrenselleşmenin esas olacağı hususlarının kamuoyunda işlenmesi, buna bağlı olarak BOP ve AB (Avrupa Birliği) müzakerelerinin Türk ulusu üzerinde yaptığı psikolojik ve sosyolojik etki tamamen ılımlı İslam ve misyoner faaliyetlerinin yürütülmesi için uygun ortamı oluşturmaktadır. Paul Wolfowitz, Francis Fukuyama, Samuel P. Huntington, Richard Perle, Graham Fuller, Marc Grosman, Paul Henze ve diğer Batılı stratejistler tarafından ana hatları çizilen BOP ile bu projenin temel desteğini teşkil eden ılımlı İslam Modelinde Türkiye’nin Orta Asya ve Ortadoğu’nun yeniden yapılandırılmasında anahtar rol üstleneceği öngörülmektedir. Tüm bu stratejistlerin tezlerine göre laik yapıda bir İslam ülkesinin olması mümkün değildir ve bu yüzden özellikle Türkiye’nin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu çalışmada 1700’lerde dünya hakimiyetini ele geçirmiş olan Batılı emperyalist güçlerin bu gücü kaybetmemek için uygulamış oldukları planları ve bu planlar karşısında Türkiye’nin neler yapması gerektiği konuları analiz edilecektir.

Anahtar Sözcükler: BOP, Batı Dünyası, Emperyalizm, İslam, Medeniyet Merkezi.

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. suleyman.ozmen@rumeli.edu.tr

GENERAL ANALYSIS OF THE PLANS APPLIED ON THE MIDDLE EAST WITHIN THE SCOPE OF BOP (GREAT MIDDLE EAST PROJECT)

Abstract: Worldwide social change, the end of the cold war, the process of economic modernization and globalization have begun to distract people from national identity and the national state. This causes the masses to become interested in the religion without feeling themselves in the void and without insignificance. It is observed that Christianity, Islam, Judaism, Buddhism and Hinduism are increasingly concentrated all over the world. The fact that today is at the peak of the power of the “West” causes non-Western civilizations to turn into “Ecdat (ancestry) Phenomena”. This revitalizes the feelings of Asiaticization in Japan, Hinduization in India and returning to Islam in the Middle East. The psychological and sociological impact of the BOP and EU (European Union) negotiations on the Turkish nation constitutes a suitable environment for the conduct of moderate Islamic and missionary activities, as globalization syndrome, the weakening of nation states, the emergence of borders and the universalization of the world will be essential. BOP, which is outlined by Paul Wolfowitz, Francis Fukuyama, Samuel P. Huntington, Richard Perle, Graham Fuller, Marc Grosman, Paul Henze and other Western strategists, and Turkey’s Central Asia and the Middle East is expected to assume a key role in restructuring. According to the thesis of all these strategists, it is not possible to have an Islamic country in a secular structure and therefore, especially Turkey needs to be restructured. In this study will be analyzed the plans that Western imperialist powers have taken to overcome world power in the 1700s and what Turkey should do in response to these plans.

Keywords: BOP, Western World, Imperialism, Islam, Civilization Center.

Giriş

Son günlerde basın yayın organlarında “misyonerlik”, “İımlı İslam”, “dinlerarası diyalog” ve “azınlık hakları” gibi konularda yapılan yayımlarda bir artış olduğu ve bu kapsamda Türkiye’ye biçilen “İımlı İslam Modeli” ile misyonerlik faaliyetleri arasında da bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Dünya çapındaki sosyal değişim, soğuk savaşın sona ermesi, ekonomik modernleşme ve küreselleşme süreçleri, insanları milli kimlik ve milli devletten uzaklaştırmaya başlamıştır. Bu da kendilerini boşlukta ve önemsiz hisseden kitlelerin dine karşı ilgi duymasına neden olmaktadır. Dünya genelinde Hristiyanlık, İslam, Musevilik, Budizm ve Hinduizme ilginin giderek yoğunlaştığı gözlenmektedir (Hand, 2004, s. 107). Günümüzde “Batı”nın kudretinin zirvesinde olması, Batılı olmayan medeniyetlerin “Ecdat Fenomenine” dönüşüne neden olmaktadır. Bu da Japonya’da Asyalılaşıma, Hindistan’da Hindulaşıma ve Ortadoğu’da yeniden İslama dönme duygularını canlandırmaktadır (Huntington, 2000, s. 27). Küreselleşme sendromu, ulus devletlerinin zayıflatılması, sınırların ortadan kalkacağı ve evrenselleşmenin esas olacağı hususlarının kamuoyunda işlenmesi, buna bağlı olarak BOP ve AB

(Avrupa Birliği) müzakerelerinin Türk ulusu üzerinde yaptığı psikolojik ve sosyolojik etki tamamen ılımlı İslam ve misyoner faaliyetlerinin yürütülmesi için uygun ortamı oluşturmaktadır. Paul Wolfowitz, Francis Fukuyama, Samuel P. Huntington, Richard Perle, Graham Fuller, Marc Grosman, Paul Henze ve diğer Batılı stratejistler tarafından ana hatları çizilen BOP ile bu projenin temel desteğini teşkil eden ılımlı İslam Modelinde Türkiye'nin Orta Asya ve Ortadoğu'nun yeniden yapılandırılmasında anahtar rol üstleneceği öngörülmektedir (Benard, 2003, s. 27).

1952 Şikago doğumlu olan Fukuyama, son yılların en etkili emperyalizm teorisyenlerindedir. 1992'de yayımlanan "Tarihin Sonu ve Son Adam" başlıklı kitabıyla dikkatleri üzerine toplamıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Planlama Dairesi'nde çalıştığı 1981-1982 yıllarında Ortadoğu üzerine uzmanlaşan ilk bürokrat olmuştur. BOP önünde evrensel hedeflere ulaşmada Laik İslamın tek engel olduğunu söyleyen Fukuyama, bunun İslamın liberalleştirilmesiyle önlenebileceğini öne sürmektedir. Johns Hopkins Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde öğretim üyesidir.

Bu projenin mimarlarından olan SAIS (Paul H. Nitze School of Advanced International Studies / Paul H. Nitze İleri Uluslararası Araştırmalar Okulu) ve John Hopkins Üniversitesi, 19 Nisan 2004 tarihinde 7 ncisi Washington'da düzenlenen "Abant Platformu"nda önemli rol üstlenmişlerdir. (<http://www.hurriyet.com.tr/abant-toplantilari-washingtona-tasiniyor-217300>)

Bu platforma ilk anından itibaren toplantıya "ılımlı İslam", "Türkiye modeli", "Büyük Ortadoğu", "Fethullah Gülen", "AKP deneyimi" damgasını vurdu. Toplantının açılış konuşmasını yapan SAIS'in akademik dekanı, Prof. Francis Fukuyama demokratik ve laik geleneğiyle Türkiye'nin Ortadoğu ve İslam dünyasında istisnai bir yeri olduğunu altını çizdi. "Tarihin Sonu" teziyle ünlenen Prof. Fukuyama, Avrupa'nın Hristiyan demokratlarına benzettiği AKP'nin diğer ülkeler tarafından ciddiyle takip edilmesi gerektiğini de belirtti. Devlet Bakanı Prof. Mehmet Aydın ise açılış konferansında, Türkiye'nin Osmanlı'dan itibaren demokratikleşme serüvenini ve din adamlarıyla dindar aydınların bunun içindeki yerini anlattı. İslamın demokrasiyle bağdaşıp bağdaşmadığı sorusunun Türkiye için çoktan aşılması olduğunu belirten Prof. Aydın, "İslami demokrasi" arayışlarının da artık pek etkili olmadığını, bunun yerine evrensel anlamdaki demokrasinin İslam diniyle meşrulaştırılmasının öne çıktığını söyledi.

(<http://rusencakir.com/Washingtondaki-Abant/293>),

(<http://turks.us/article.php/20040419115509278>)

Burada dikkatleri çeken sorun, model ülke olarak tespit edilen Türkiye'nin rolüne uygun hale dönüştürülmesi meselesidir. Türkiye'ye ve diğer kaynak ülkelere toplumsal geçiş sürecinin tesis edilebilmesi için "Evanjelist Güneyli Baptistler" ve "Presbiteryen"lerce finanse edilen misyonerler ordusunun gerçekleştirdiği Hristiyanlaştırma faaliyetleri, Neocon (Yeni muhafazakar) ABD (Amerika Birleşik Devletleri) yönetimince tetiklenmek suretiyle

ivmelendirilmiştir. Esas itibarıyla din ve kilisenin etkisi ABD’de büyük önem taşımaktadır. Peter F. Drucker’e göre; “ABD’de Avrupa’nın aksine esas kiliseyi devletten kurtarmaktı. Dolayısıyla kilise karşıtlığının bu ülkede hiçbir zaman yeri olmamıştır. Bu hürriyet dolayısıyla ABD’de dini çoğulculuk ve hükümet dışı kiliseler geleneği oluşmuştur. Bu da ABD’de Protestan mezhebinin yaygın olmasına rağmen kiliselerin önemini göstermektedir (Drucker, 2000, s. 143). Bu bağlamda ABD’nin BOP kapsamında istifade etmek maksadıyla belirlediği, toplumların Batıya müzahir hale dönüştürülmesi esasına dayanan vizyonunun nüvesini, “İlimli İslam” ve “Misyonerlik” teşkil etmekte olduğu söylenebilir.

Burada kanaatimce esas amaç; Medeniyetler Çatışması tezine uygun olarak gelecekte birbirleriyle savaştırılması planlanan medeniyetlerin, yüzleşmesi gerektiği çatışmanın sonucunun Batının lehinde olmasını sağlayacak şekilde Doğu Medeniyetlerinin yapılandırılmasıdır.

1. Medeniyetler Çatışması Adı Altında İslam Ülkelerinin Yeniden Şekillendirilmesi

Huntington’a göre bu çatışma, dünyanın zirvesindeki Hristiyan Batı ile Batılı olmayan medeniyetler, yani “ötekiler” arasında olacaktır. Batı ile çatışması kaçınılmaz olan öteki medeniyetler üç tercihten birini yapmak zorundadır. Bunlar;

a. Batıya tamamen kapılarını kapatmak ve ona karışmayarak kendi halklarını kültürel izolasyondan kurtarmak. Ancak bu Huntington’a göre imkânsız derecede başarılması zor bir tercihtir.

b. Batıya katılarak Hristiyanlık da dahil olmak üzere onun değer yargıları ve kültürel müesseselerini tam olarak almak, bir başka deyişle “Batı kervanına” (band-wagoning) katılmak.

c. Batıya karşı çıkan öteki medeniyetlerin ekonomik ve askeri güç birliği yaparak Batı medeniyetiyle savaşıması (Huntington, 2000, s. 41)

Gelecekte dünya siyasetinin merkezi mihveri, muhtemelen, Kishore Mahbubani’nin tabiriyle, “Batı ile geriye kalanlar” (the West and the Rest) arasındaki bir mücadele ve Batılı olmayan medeniyetlerin Batılı güç ve değerlere verdiği karşılıklar şeklinde olacaktır (Kishore, 1992, s. 7).

Huntington’a göre BOP sürecinde Batı için tek tehlike “İslam ve Konfüçyus” medeniyetlerinin birlikte hareket ederek Batı medeniyetiyle savaşımasıdır. Bunun için de bu iki medeniyetin başının ezilmesi, işbirliklerinin önlenmesi, mümkünse birbirleriyle çatıştırılması ve Batıya tam bağımlı hale getirilmesi Batı medeniyetinin öncelikli politik tavrı olmalıdır. Huntington Türkiye için, Batı uygarlığının içinde ikinci sınıf bir ülke olmasındansa, İslam uygarlığı içinde bir merkez lider olmasının daha uygun olacağını savunmaktadır.

Bu yönüyle ABD yönetiminin maksadına ulaşmada iki yönlü motivasyon sağladığı mülâhaza edilmektedir. Bir yandan uygun kıvama gelmiş kitlelerin Hristiyanlaştırılarak Batı yönetimine müzahir hale getirilmesi, diğer yandan asıl taban kitlenin taassup yapı içerisinde olan kesiminin bu duruma tepki göstererek

“İlmlî İslam” kıskacına düşürülmesi hedeflenmiştir. ABD’nin bu hedefe kolaylıkla ulaşmasının önündeki engel, laik, demokratik Türkiye Cumhuriyetinin mevcut haliyle ayakta kalmasıdır. Batı tarafından Türkiye bir yandan laik, demokratik tek Müslüman ülke olarak gösterilirken diğer yandan laik, demokratik rejimin bekçisi durumunda olan Kemalizm ve TSK’nın etkinliğinin azaltılmaya çalışılmasının paradoksal mantığı burada gizlidir.

Durum ana hatlarıyla belirlendikten sonra karşımıza bu hedefe ulaşmayı şiar edinmiş unsurların birbirleriyle olan örtülü ilişkileri çıkmaktadır. Bu kapsamda konuyla ilgili elde edilen bilgiler, “İlmlî İslam” ve “Misyonerlik” başlıklarında olmak üzere aşağıda yer almaktadır.

“İlmlî İslam”, ABD tarafından tek kutuplu yenedünya düzeni içinde İslam ülkelerine biçilen kaftandır. Bunun gerçekleştirilmesi için öncelikle bölge ülkeleri içerisinde en uygun konumda bulunan Türkiye’nin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Hiç şüphesiz “İlmlî İslam” modeli, Kemalist, laik, demokratik ve hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’nin şimdiki haliyle örtüşmemektedir. Buna göre:

CIA (Central Intelligence Agency) eski Ortadoğu Direktörü ve ABD Ulusal istihbarat Konseyi Başkan Yardımcısı Graham Fuller şöyle söylemektedir: “Kemalizm bitti. Dünyadaki bütün liderler gibi o da sonsuza dek yaşayacak bir ürün veremedi. Oysa İncil ve Kur’ân hâlâ veriyor. Bu nedenle, kendisine entelektüel güven duyan Türkiye, İslamın günlük yaşamdaki yerini almasını yeniden düşünmelidir” (Küçüköğlü, 2003, s. 33). Burada dikkati çeken husus, ABD’nin bu görünmez onayıyla birlikte Türkiye’de Kemalizm ve laikliğin karşısında bulunan tarikatlar ile yerli ve yabancı tüm unsurların faaliyetlerinde gözle görülür şekilde bir artış olmasıdır.

Konrad Adenauer Vakfı’nın Türkiye danışmanı, Alman Dışişleri Bakanlığı’nın finanse ettiği Alman Doğu Enstitüsü’nün Müdürü Udo Steinbach, 15 Eylül 1998 günü Lingen Akademisinde verdiği konferansta şunları söylemiştir: “Sorun, Atatürk’ün bir paşa fermanıyla yarattığı yapay ürün Türk Devleti ve Türk Ulusudur. Sorun, Kemalizm ve Kemalizmin ulusçuluk ve laiklik ilkeleridir. Sorun, uyduruk, zorlama ve yapay Türk Ulusudur. Böyle bir ulus yoktur. Olmadığını Türkiye’de yaşayan Türk - Kürt, Müslüman - laik, Alevi - devlet çatışmalarında görmekteyiz. Bu uyduruk ulusu Atatürk nasıl kurdu? Önce Ermenileri yok ettiler, sonra da Rumları. Kürtleri bu güne dek neden yok etmediler bilinmez” (Bkz. Tamer Bacınoğlu, “Türkiye’de Alman Vakıflarının Marifetleri”, Cumhuriyet Gazetesi, 06 Temmuz 1999).

Zaman içinde birbiri ardına yapılan çeşitli örtülü faaliyetler neticesinde Türk halkı kendi devletinden soğutularak bilinçli olarak İslama yönetilmiş, bundan istifade ile “Kozmopolit İslamın” iktidara gelmesi sağlanmıştır. Bu model genellikle bütün İslam coğrafyasında denenmekte ve bu yolla işbirlikçi iktidarların yönetime gelmesi sağlanmaktadır. Diyalog ve işbirliğine açık bünyesinde kozmopolit yapılanmaya müsaade eden, özellikle ulus devlet ve milliyetçi ruh taşımayan ümmetçi yapı, Batıya göre; “İdeal İlmlî İslam”

modelidir. Milliyetçi ruh taşıyan İslamın adı ise, Fukuyama'ya göre; "terörizmdir" (Fukuyama, 2011, s. 426).

Batı özellikle Amerika, Türkiye'deki dini grup ve cemaatleri bu ekseninde değerlendirebilmek için çeşitli cemaat, tarikat, mezhep ve sufi toplulukları üzerinde çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Bu grupların en büyüklerinden olan Fethullah Gülen hareketinin Amerikan menfaatleriyle bağdaştırılması, karşılıklı işbirliği ekseninin kurulması ve Gülen'in ABD'de bulunmasının sebepleri buna dayanmaktadır.

Son zamanlarda (2004 yılı için) basında yer alan TSK'nın prestijini azaltıcı ve TSK personelini rencide edici yönde yayımlarda artış olması ve yerel basında yer alan çeşitli yazı dizilerinde Said-i Nursi milli kahraman şeklinde gösterilirken, eş zamanlı olarak Atatürk'ün özel hayatıyla ilgili yersiz tefrikaların yapılması ve buna ilave olarak Fethullah Gülen'in Türk kamuoyuna tasdik ettirilmeye çalışılması yeni bir sürecin başladığının işaretlerini vermektedir.

Şimdi bu yeni sürecin nasıl tetiklendiği konusuna bakalım. Uygarlığın MÖ 5000'de Mezopotamya'da başladığı söylenir. Uygarlığın globalleşmeye başladığı MÖ 500-MS 500 arasındaki dönemde Medeniyet Merkezi Mezopotamya'dan Batıya kaymış ve Grek/Helen üstünlüğü kendisini göstermeye başlamıştır (Sander, 2003, s. 39).

MS 600'lerde İslam dünyasına geçen dünya hâkimiyeti 1100'lerde tamamen Türklerin eline geçmiş ve 1700'lere kadar Türklerde kalmıştır. Dolayısıyla yaklaşık 1100 sene Medeniyet Merkezi Doğu'nun elinde kalmış ve Hristiyan Batı dünyası ancak 1700'lerde Medeniyet Merkezine yeniden hâkim olmuştur. İşte görülmesi gereken asıl resim budur. Asıl resimde; Batı'nın ele geçirdiği dünya hâkimiyetini kaybetmemek için geliştirmiş olduğu projelerin Doğu tarafından farkında olunmadan gerçekleştirilmesi yer almaktadır. Doğunun sürekli birbiriyle çatışma içinde olması, bütün sorun ve krizlerin merkezlerinin bu coğrafyada yer alması bundandır.

Tam da bu sebeplerden dolayı Batı, Doğu'nun modernleşmesini, laik kalmasını, birbiriyle entegrasyon ve güçlü paktlar kurmasına müsaade etmez. Balkan Antantı, Sadabad Paktı ve diğerleri bu yüzden uzun ömürlü olamamışlar. Afganistan, İran ve öteki Doğu ülke ve milletleri işte bu yüzden modernleşmek istediklerinde modernleşme çaba ve gayretleri her defasında Batı manipülasyonlarıyla engellenmiştir. Merhum Atilla İlhan'ın "Hangi Atatürk" adlı eserinin önsözünde de yer aldığı gibi; "Dünyada hangi medeniyet vardır ki başkalarının nasihatleriyle yükselebilirsin". Özellikle bu nasihatleri beklediğimiz ülke, millet ve kavimlerin tamamıyla bizim gerilememizle yükselebildiklerini biliyorsak. Bir şeyin gerilemesiyle yükselenler asla o şeyin yeniden yükselmesine müsaade etmezler (İlhan, 2000, s. IV).

Bernard Lewis, "İnanç ve İktidar" isimli eserinde laiklik kavramının İslam toplumları için herhangi bir anlam taşımadığını ve İslam diniyle yönetilen

ülkelerin laik devlet yapısını sürdüremeyeceğini iddia etmektedir (Lewis, 2010, s. X, 44-45).

Batılı akademisyen ve stratejistlerin, İslamın laiklikle bir arada olamayacağı konusunda fikir birliği içerisinde oldukları ve 2000 (milyen) yılı sonrasında yapılan bütün akademik çalışmalarda bu konunun özellikle işlendiği, bu çalışmaların BOP, Arap Baharı ve devrim özelliği taşımayan Renkli Devrimler'in fikrinsel dayanağına hizmet ettiği görülmektedir.

2. İslam Ülkelerinin Yeniden Şekillendirilmesinde Kullanılan Metotlar ve Fethullah Gülen Projesi

Batı, İslam ülkelerinin şekillendirilmesine özellikle 2000 yılından sonra hız vermiştir. New York Times'ın yeni Ortadoğu öngörüsüne göre, BOP kapsamında yer alan 5 ülkeden 14 ülke çıkacağı ifade edilmektedir (<http://www.milliyet.com.tr/5-ulkeden-14-ulke-cikacak-dunya/detay/1903091/default.htm>).

Göze çarpan diğer bir konu Fethullah Gülen'e emperyalist güçler tarafından verilen özel misyondur. Bunun altında ABD'nin işlerlik kazandırmaya çalıştığı yenedünya düzeninde engel vasfı taşıyan laik ve demokratik esaslara dayalı Türkiye Cumhuriyetinin bağımsızlık sisteminin yıpratılması ve mevcut savunma reflekslerinin ortadan kaldırılması yatmaktadır. Nur cemaatinin lideri durumunda olan Gülen, bir yandan Türk halkının dini duygularını istismar ederken diğer yandan Orta Asya, Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslar'da yer alan okullarıyla başta ABD olmak üzere Batı projelerine hizmet etmektedir.

Konu hakkında elde edilen bilgiler kısaca aşağıda sunulmuştur.

Fethullah Gülen, Papa 2 nci Jean Paul'un daveti üzerine 09 Şubat 1998 tarihinde dinlerarası diyalog maksatlı Vatikan'da Papa ile görüşmüştür. Gülen burada Hristiyan dünyası ile her türlü işbirliğine hazır, ılımlı İslamın lideri olarak gösterilmiştir.

Gülen'in 50'den fazla ülkede 500'den fazla bulunan okullarının arkasında destek olarak ABD, CIA, SAIS ("The Paul H.Nitze" School of Advanced International Studies), ADL (Anti Defamation League), George Soros, Morton Abramowitz gibi şahıs ve kuruluşların bulunduğu, ayrıca merkezi ABD'de bulunan Evanjelist Güneyli Baptistler, Presbiteryenler, Papa 2 nci Jean Paul, Georges Marovitch, Moon tarikatı lideri Sun Myung Moon, Fener Rum Patriği Barthalemeos gibi dinî şahıs ve grupların bulunduğu görülmüştür.

Yukarıda irtibatla bulunduğu kurum, kuruluş ve kişilerden önemli ölçüde destek gördüğü değerlendirilen Fethullah Gülen, ayrıca Türk halkının dini duygularını istismar yoluyla da önemli ölçüde maddi destek sağlamaktadır.

Gülen'e liderliği yaptırılan dinlerarası diyalogun ve bu kapsamda açılan okullarının aslında BOP'un hizmetinde olduğu düşünülmektedir. Buna göre, bir yandan Ortadoğu ülkeleri için Batı tarafından kontrolü kolay "ılımlı İslam" modeli oluşturulurken, diğer yandan Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinde "Hristiyan Türk" kuşağı tesis etmeye yönelik faaliyetler yürütülmektedir.

Fethullah Gülen'in ABD tarafından bu denli kollanmasının sebebi, BOP için üretilmiş "prototip" olmasından kaynaklanmaktadır. Gülen'in dinlerarası diyalogla toplum içinde "Görünmez Kilise" oluşturmaya çalıştığı değerlendirilmektedir.

Konuyla ilgili olarak, araştırmacı yazar Aytunç Altındal'ın bir televizyon programında dikkat çektiği "Göze Gözükmeyen Kilise" kavramı, günümüzün misyoner stratejisi hakkında fikir vermektedir. Altındal, "Hristiyan aleminde iki önemli kilise kavramı vardır. Bir tanesi bildiğimiz kiliseler, ikincisi "Invisible Church" dediğimiz göze gözükmeyen kilisedir. Yani somut ve mevcut bir dünya olarak göremediğimiz bir türden kilise var. Protestanlar tarafından kurulmuş olan bu kilise der ki; Şahısların Müslümanlıktan Hristiyanlığa geçmesi gerekmez. Olduklar

ı yerde oldukları gibi kalsınlar. Ama bizim istediğimiz gibi düşünsünler. Yani Müslüman gibi düşünmesin, Hristiyan gibi düşünsün ancak Müslüman gibi yaşadığına inansın." şeklinde ifade kullanmıştır (Altındal, 2006, s. 47).

Bugün ülkemizde de BOP kapsamında Fethullah Gülen'in "İlimli İslam" kimliğiyle üstlendiği görev, İslamın bir nevi İsevileştirilmesidir. Yaşanılacak dönüştürme süreci içinde dünyaya Hristiyan gözüyle bakan, o kültürü benimsemiş yaşam tarzı süren ve kendini Müslüman olarak kabul eden bir toplum yaratmaktır. Son zamanlarda bu konu dinlerarası diyalog kapsamında medyada işlenerek "Protestan İslam" adı altında bir din oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Bunun İslamiyetle tam olarak örtüşmediği görülmektedir. Özendirilen Hristiyan yaşam tarzıyla dönüştürülmeye çalışılan Doğu toplumunun gelecekte Batıya hareket serbestisi, kaynak, güvenilir pazar ve finans sağlayacağı düşünülmektedir. Powell'ın Türkiye'yi İslam Cumhuriyeti olarak görmesi ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Türkiye'ye biçtiği bir rolün bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. ABD tarafından (2004 tarihinde) Malezya (Malezya Başbakanı Abdullah Bedevi), Endonezya (Medya İmamı Abdullah Gimnastiar), Ürdün ve Pakistan "İlimli İslam" için birer umut olarak gösterilmektedir (<http://www.newsweek.com/islams-happy-faces-123523>).

3. Abant Platformlarının Etkisi

Abant Platformları, bu konunun işlemsellik kazanmasında ayrı bir önem taşımaktadır. Bu platformlarda gerek Türkiye'den gerekse ABD'den bir çok önemli ismin öne çıktığı görülmektedir. Abant Platformlarında genel olarak, dinlerarası diyalog, İlimli İslamın yeni dünyadaki rolü, Türkiye'nin İslam ülkelerine model olup olamayacağı gibi konular işlenmektedir (<https://www.sais-jhu.edu/news-and-events/news/islam-secularism-and-democracy-turkish-experience-opening-remarks-turkish>).

Abant Platformu, 1998 yılında kurulan Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın desteklediği bir çalışma grubuydu. 34ncü ve son Abant toplantısı 31 Ocak-2 Şubat 2016 tarihleri arasında yapılmıştı. (www.abantplatform.org).

Johns Hopkins Üniversitesi ve (SAIS)'in katkılarıyla düzenlenen 7 nci Abant Platformu Katılımcıları ve Programı örnek olması açısından orijinal haliyle aşağıda verilmiştir (<https://www.sais-jhu.edu/news-and-events/news/islam-secularism-and-democracy-turkish-experience-opening-remarks-turkish>).

***

7 nci Abant Platformu Katılımcıları ve Programı

April 19, 2004

Johns Hopkins University

Paul H. Nitze School of Advanced International Studies (SAIS)

1740 Massachusetts Avenue, NW

Washington, DC 20036

Kenney Auditorium

Welcoming remarks:

09.00 - 09.30

Francis Fukuyama, SAIS

Mete Tuncay, Abant Platform

Keynote speech:

09.30 - 10.15 His Excellency Mehmet Aydın

State Minister of Turkey

10.15 - 10.30 Q & A

10.30 - 10.45 Coffee Break

Panel discussions:

10.45 - 12.15 Panel 1: Turkish Islam

Moderator: John Voll Georgetown University

Presenters: Carter Findley Ohio State University

Kemal Karpat University of Wisconsin

Hakan Yavuz University of Utah

12.15 - 01.30 Lunch (By invitation only)

Herter Room

01.30 - 03.00 Panel 2: Turkish Secularism

Moderator: A. Richard Norton Boston University

Presenters: Cengiz Candar Tercuman Newspaper

Elizabeth S. Hurd Northwestern University

Mete Tuncay Bilgi University

03.00 - 03.15 Coffee Break

03.15 - 04.45 Panel 3: Turkish Democracy

Moderator: Dale Eickelman Dartmouth College

Presenters: Henri Barkey Lehigh University

John Esposito Georgetown University Jenny White Boston University

05.00 - 06.00 Welcoming reception (By invitation only)

Herter Room

April 20, 2004

Kenney Auditorium

Roundtable on the Turkish experience with Islam, Secularism and Democracy,
and its Relevance for the Middle East, Caucasus and Central Asia

09.00 - 09.30 Opening remarks

His Excellency Ali Babacan State Minister of Turkey

Hon. Kemal Dervis Vice Chairman, Republican People's Party

09.30 - 11.30 Roundtable Session 1

11.30 - 12.00 Questions and comments from the audience

12.00 - 01.30 Lunch (By invitation only) (Herter Room)

01.30 - 03.30 Roundtable Session 2

03.30 - 04.00 Questions and comments from the audience

04.00 - 04.30 Closing remarks and reflections

Roundtable Discussants:

Ahmet Hadi Adanali Ankara University

Sahin Alpay Bahcesehir University

Adnan Aslan Center for Islamic Studies (ISAM)

Zeyno Baran Nixon Center

Henri Barkey Lehigh University

David Calleo Johns Hopkins University/SAIS

Rusen Cakir Turkish Economic and Social Studies Foundation (TESEV)

Cengiz Candar Tercuman Newspaper

Seda Ciftci Center for Strategic and International Studies

Steven A. Cook Council on Foreign Relations

Svante Cornell Johns Hopkins University/SAIS

John Esposito Georgetown University

Charles Fairbanks Johns Hopkins University/SAIS

Carter Findley Ohio State University

Huseyin Gulerce Zaman Newspaper

Kenan Gursoy Galatasaray University

Sukru Hanioglu Princeton University

Husain Haqqani Carnegie Endowment for International Peace
Eric Hooglund Journal of Palestine Studies
John Hulsman Heritage Foundation
Elizabeth S. Hurd Northwestern University
Barry Jacobs American Jewish Committee
Kemal Karpat University of Wisconsin
Fehmi Koru Yeni Safak Newspaper
Hon. Burhan Kuzu Member of Turkish Parliament
Anatol Lieven Carnegie Endowment for International Peace
Ambassador David Mack Middle East Institute
Mithat Melen Istanbul University
Zach Messitte St. Mary's College of Maryland James Miller Johns Hopkins University/SAIS
Elisabeth Ozdalga Swedish Research Institute, Turkey
Zeki Saritoprak John Carroll University
Sabri Sayari Intitute of Turkish Studies, Georgetown University
Edibe Sozen Istanbul University
Omer Taspinar Brookings Institution
Mete Tuncay Bilgi University
Berna Turam Hampshire College
Cuneyt Ulsever Hurriyet Newspaper
Jenny White Boston University
Hakan Yavuz University of Utah

*Simultaneous translation will be provided on both days of the event

***

Abant platformları, Batı tarafından şekillendirilen ve yukarıda izah etmeye çalıştığımız projede ihtiyaç duyduğu ideolojik desteği akademik, sosyolojik ve psikolojik anlamda tesis etmek amacıyla kullanılmıştır. Abant platformları hakkında da ayrıca detaylı bir akademik çalışma yapılması gerekir.

Burada Abant platformunun Fethullah Gülen hareketine de destek verdiği görülmektedir. Nitekim Abant Platformunun varlığı, 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi sonrasında Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın FETÖ'yle bağlantılı olduğu gerekçesiyle 23 Temmuz 2016 tarihinde yayınlanan 667 sayılı KHK'yla kapatılmasıyla son bulmuştur.

Bu platform, yukarıdaki 7 nci Abant Platformu katılım listesinde de örnek olarak verdiğimiz üzere yurt içi ve yurt dışından topluma mal olmuş çeşitli ünlü Türk akademisyenler tarafından da desteklenmiştir. Bunlardan bazıları; Şerif Mardin (American University, Washington DC), Kemal Karpat (University of

Wisconsin), Mete Tunçay (Bilgi Üniversitesi), Hakan Yavuz (University of Utah) ve İstanbul Üniversitesinden Toktamış Ateş 'tir.

4. Konuyla İlgili Olduğu Düşünülen Misyonerlik Faaliyetlerinin İncelenmesi

“Misyonerlik” faaliyetlerini masumane bir din tebliği ile sınırlamak ve o kapsamda değerlendirmek hatalı olacaktır. Bu, Türkiye’yi ve Avrasya’daki Türk Cumhuriyetlerini hedef alan ve burada bir “Hristiyan Türk” kuşağı oluşturmak için faaliyet yürüten yurtdışı uzantılı çok kapsamlı siyasi harekettir. Hristiyanlaştırma faaliyetinde Türkiye’ye uyarlanmak istenen model, Güney Kore modelidir. 1950 yılından günümüze kadar olan sürede Amerikalı misyonerler tarafından Güney Kore halkının yaklaşık %40’ı Budist dininden Hristiyanlığa geçirilmiştir. Bugün Türkiye’de ABD, Kanada, İngiltere ve diğer ülkelere ilave olarak 1000 civarında Güney Koreli misyoner bulunduğu ve bunların 150’sinin Ankara’da faaliyet yürüttüğü ifade edilmektedir (Altındal, 2006, s. 57).

Türkiye genelinde çalışmalarını yoğunlaştıran iki önemli misyoner grubu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi “Presbiteryen Kilisesi” diğeri ise genel olarak Evanjelist olarak adlandırdığımız akımın ABD’deki Güneyli Baptist Kilisesi tarafından finanse edilen gruplarıdır. Presbiteryenlerin çalışma metotlarının merkezini kitlesel propaganda usülleri oluştururken Evanjelistler genel olarak “Filip Projesi” diye adlandırılan ferdi propaganda yöntemlerini tercih etmektedirler (Küçüköğlü, 2003, s. 67).

Evanjelistlerin çalışma metotlarının merkezini oluşturan “Filip Projesi” kapsamında yürüttükleri faaliyetler, Güneyli Baptistlere ilave olarak “İncil Ligi” (Bible League) isimli bir örgüt tarafından da finanse edilmektedir. Bu kapsamda ABD’de düzenlenen bir kampanya ile “Hristiyanlığın mesajına ulaşmamış” Orta Asyalılar için kişi başı dört dolarlık bağış karşılığı İncil hediye edileceği söylenerek vergiden düşülebilir bağışlar toplanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti’ndeki ilk Presbiteryen Kilisesi 1993 yılında “Türk Dünyası Kiliseleri Ruhani Kurulu” tarafından “İstanbul Presbiteryen Kilisesi” adı ile açılmıştır. Türkiye’deki kilise yönetimleri, basın açıklamaları yolu ile sürekli olarak kilise inşası, arazi tahsisi konularında devletten talepte bulunmakta, AB Uyum Yasaları çerçevesinde 15 Temmuz 2003 tarihinde İmar Yasasında yapılan değişiklikle “cami” ifadesinin “ibadet yeri” olarak değiştirilmiş olmasını İstanbul ve Ankara’da kendilerine arazi tahsisi için gerekçe göstermektedirler (<https://stratejikoperasyon.wordpress.com/2014/06/07/saidi-nursi-ve-fethullah-amerikan-hakimiyetinin-garantorleri/amp/>).

Evanjelistlerin kendi iddialarına göre Orta Asya dünya nüfusuna oranla en az Evanjelist Hristiyanın bulunduğu bölgedir. Ancak verilen rakamlar okuyanları hayrete düşürecek seviyededir. Orta Asya’da (Türkistan) 1.000.000’den fazla Evanjelist Hristiyan bulunduğu ifade edilmektedir. Bunu 2.000.000’un üzerinde Evanjelist nüfusu ile Doğu Avrupa izlemektedir.

ABD'deki Evanjelik yayımlarda yer alan açık iş ilanlarında misyonerler için bol miktarda açık iş alanları bulunmaktadır. Buna göre, Azerbaycan'da müzik öğretmeni, Kırgızistan'da İngilizce öğretmeni, Kazakistan'da çocuk doktoru, ziraat mühendisi, lise öğretmeni, sağır için öğretmen, mahalli dilleri öğrenmek isteyen öğrenciler, matbaacılar ve bunun gibi çok çeşitli ilanlar vasıtasıyla bölgeye değişik nitelikte kişilerin gönderilmesi sağlanmaktadır. Bunların pek çoğu Güneyli Baptist kiliseleri tarafından finanse edilmekte ve Evanjelizmin misyonerlik çalışmalarında kullanılmak üzere istihdam edilmektedir (Güngör, 1999, s. 73).

Bu misyonerlere öncelikle muhafazakâr Türk toplumlarında kadının baskı altında kalmış rolünün tahrik edilmesi suretiyle bir taban sağlamaları öğretilmektedir. Bu kapsamda Filip projesinin kadınlara öncelik verdiğini ve artan kadın talebeleri vasıtası ile ailelere, çocuklara ve diğer kadınlara tesir fırsatı yakaladıkları ifade edilmektedir.

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Güneyli Baptist Evanjelikleri aracılığı ile din değiştirenlerin sayılarındaki artış dikkati çekmektedir. 1990 yılında Kazakistan'da 10 kadar Kazak Evanjelist var iken 2002 yılında bu rakamın 10.000 seviyesine ulaştığı görülmektedir.

ABD'nin kontrolünde "Evanjelist Güneyli Baptistler" ve "Presbiteryen"lerce finanse edilen faaliyetler kapsamında müslüman ülkelerde ılımlı İslam veya Hristiyanlığın tabanını tesis etmek amacıyla "The Real Furkan (Gerçek Furkan)" isimli bir kitap yayımlanmıştır. ABD'nin Teksas eyaletindeki Omega 2001 ve Wine Press yayınevleri tarafından yayınlanan ve içinde Tevrat, İncil, Kur'an'dan ayetler bulunan dini içerikli kitaptır. Kitap Arapça ve İngilizce olarak yazılmış olup içeriğinde İbrahîmî dinler vurgusu yapılmakta ve Kuran, İncil ve Tevrat'tan değiştirilmiş alıntılara yer vermektedir. Kitap 77 Sureden oluşmaktadır. Üslup olarak Kurana benzetilmeye çalışılmıştır. Salman Rüşdi'nin Şeytan Ayetleri isimli kitabından aktarımlar da bu kitapta yer alır (The True Furkan, 2001)

Güneyli Baptistlerce desteklenen Evanjelist Presbiteryen misyonerlerin Türkiye'de yürüttükleri faaliyetler ile AB müzakereler sürecinde yol alan Türkiye'nin kanunlarında mevcut yönetim döneminde yapmış olduğu birtakım düzenlemeler neticesinde misyoner faaliyetlerde bir artış olduğu gözlenmektedir.

Türkiye'de Misyonerlerce seçilen öncelikli hedef kitle, bu kitleye tesir edebilmek için kullanılan yöntemler, bu hedef kitlenin karakteristik özellikleri ile ülkemizdeki mevcut misyonerlik faaliyetleri aşağıda yer almaktadır. Buna göre:

a. Nurculuktan Hristiyanlık dinine geçenler önemli bir taban grubu oluşturmaktadırlar. Bunlar, genellikle Anadolu'dan üniversite eğitimi amacıyla büyük şehirlere gelip, aile kontrolünden uzakta yurtlarda kalırken Nurcuların propagandasına maruz kalanlardan oluşmaktadır. Türk Dünyası İstanbul Presbiteryen Kilisesinin Baş Pastörü (Rahip) Turgay Üçal ve Türk

Dünyası Ankara Presbiteryen Kilisesi Baş Pastörü olan Yavuz Kapusuz önce Nur cemaatindeyken daha sonra misyonerler tarafından Hristiyan Prespiteryen olarak vaftiz edilmişler ve Presbiteryen cemaatince Paş Pastör olarak Türkiye'deki görevlerine atanmışlardır (Küçüköğlü, 2003, s. 84).

b. Daha önce ideoloji olarak komünizme sarılmışken, SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)'nin dağılmasından sonra kendisini boşlukta hissederek Hristiyan dinine geçenlerin olduğu görülmektedir.

c. Anadolu'dan büyük şehirlere okumak için gelen gençlik içerisinde özellikle toplum ve aile baskısına maruz kalarak ezilmiş, kendisini herhangi gruba ait hissetmeyen ve karakter özellikleri tam olarak oturmamış gençler seçilmektedir. Misyonerler tarafından özellikle bu gençlere sıcak ilişkilerle yaklaşılmakta, gençlere daha önce görmedikleri kadar ilgi ve özen gösterilerek etki edilmeye çalışılmaktadır.

ç. Özellikle büyük şehirlerde okuyan üniversite gençliği, yurtlarda kalanlar, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden ve Balkan ülkelerinden eğitim maksatlı ülkemize gelen gençler misyonerler tarafından hedef kitle olarak tespit edilmektedir (Yıldırım, 2000, s. 23).

d. Ankara'da misyonerlerin üniversite öğrencilerine yönelik yapmış olduğu kapsamlı faaliyetler neticesinde; Gazi Üniversitesinden 138 kişi, Hacettepe Üniversitesinden 65 kişi, Siyasal Bilgiler Fakültesinden 245 kişi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinden 97 kişi ve öğrencilere ilave olarak saflarına kattıkları aile sayısı ise 380'dir (Küçüköğlü, 2003, s. 94).

e. Üniversite gençliğine ayrıca yurt dışı öğrenim imkanları sunulduğu bilinmektedir. Bunların dışında kurulan kilise cemaatleri tarafından hafta içi mahalle grupları düzenlenmekte, kadın- erkek gruplarıyla ayrı ayrı toplantılar tertip edilmekte, çeşitli çay sohbetleri gerçekleştirilmekte ve gençlere yönelik yaz kampları, satranç, futbol maçları, masa tenisi gibi konularda çeşitli turnuvalar düzenlenmektedir. Tüm bu faaliyetler gençleri etkilemeye ve kazanmaya yönelik birer yöntemdir.

f. Misyonerlerin hedef kitle üzerinde yapmış oldukları propagandalarda; Anadolu'nun Hristiyan dininde çok özel bir anlam taşıdığı, bu kapsamda Hristiyan inancında büyük öneme haiz olduğu iddia edilen yedi kilisenin Anadolu'da yer aldığı, Türklerin Araplar tarafından kılıç zoruyla zorla Müslüman yapıldığı, esas olarak Türklerin Hristiyan dinine daha çok yakın olduğu, hatta çizgi roman kahramanı Tarkan'ın bile Hristiyan olduğu, AB'ye en uygun dinin Hristiyanlık olduğu, bu dini seçenlerin daha ileride avantajlı olacağı, gelecekte çıkacağı ve yedi yıl süreceği iddia edilen Armagedon savaşının öncesinde İsa Mesih'in yeryüzüne herkesin göreceği bir şekilde inerek tüm Mesih inananlarını yanına alarak gökyüzüne çıkaracağı, böylece yedi yıl süreceğine inanılan savaş ve sıkıntılardan İsa inananlarının kurtulacağı, savaştan sonra dünyada 1000 yıl sürecek İsa Mesih krallığının kurulacağı, burada tüm Hristiyanların huzur, barış ve sonsuz refah içinde yaşayacağı temaları işlenmektedir (Altındal, 2006, s. 87).

g. “Tutku, İsa’nın Çilesi” filminden ve son zamanlarda basında konu olan misyonerlikle ilgili programların çoğalmasıyla birlikte Hristiyanlığa duyulan ilginin arttığı ifade edilmektedir. Misyonerlerce düzenli olarak yapılan toplantılarda kızlı, erkekli gruplar halinde tertip edilen ücretsiz gitar, İngilizce ve benzeri kurslar verilmekte, masa tenisi gibi küçük çaplı spor aktiviteleri düzenlenmekte ve ücretsiz olarak internet hizmeti verilerek özellikle gençler açısından cazip ortamlar yaratılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca yoksul aile ve çocuklarının birtakım vaatlerle etkilemeye çalışıldığı ifade edilmektedir.

h. Batıkent Protestan Kilisesi hakkında Yenimahalle Kaymakamlığı tarafından “Hristiyan cemaatinin yerleşik olarak bulunmadığı bir yerde kilise açıldığı için” Cumhuriyet Savcılığına 2002 senesinde suç duyurusunda bulunulmuştur. Kilisenin avukatlığını Mustafa Demir üstlenmiştir. Mahkemenin sonunda “Çeşitli dinlerin ibadethaneye sahip olmalarını engelleyici hüküm bulunmadığı” ileri sürülerek iptal edilmiştir

(<https://stratejikoperasyon.wordpress.com/2014/06/07/saidi-nursi-ve-fethullah-amerikan-hakimiyetinin-garantorleri/amp/>).

ı. AB uyum yasaları kapsamında 15 Temmuz 2003 tarihinde imar kanununda yer alan “cami” ibaresi “ibadet yeri” olarak değiştirilmiştir. Böylece mevcut imar planlarında cami olarak düzenlenen yerlerde cami dışında farklı ibadethanelerin açılabilmesine olanak sağlanmıştır. Misyonerler buna istinaden daha ileriki aşamalarda böyle yerleri satın alma suretiyle büyük ve gösterişli kiliseler inşa etme isteklerini taşımaktadırlar (Akyüz, 2016, s. 48).

Misyonerlerin tüm dünyanın Hristiyanlaştırılmasına yönelik başlattıkları çalışmalarında, hedef olarak tespit ettikleri her ülkenin mevcut durum ve özelliklerine binaen bir program belirlemek suretiyle faaliyetlerine yön verdikleri görülmektedir. Misyoner faaliyetleri ile ilgili yukarıda açıklanan tüm bu konular kapsamında Güneyli Baptistlerce desteklenen Presbiteryen Evanjelist misyonerlerce Balkanlardan Sibiryaya kadar uzanan özellikle Orta Asya’da yer alan Türk kuşağı içinde bir ilerleme kaydettikleri görülmektedir. Buna göre bölgede topluca Hristiyan dinine geçen bir takım köylerin bulunduğu belirtilmektedir. Özellikle Presbiteryen Evanjelist misyonerlerin Türk dünyası genelinde uyguladıkları stratejilerinde esas hatlarıyla Türk kimliğini koruyarak bunun üzerine Hristiyanlık inşa etmeye çalıştıkları ifade edilmektedir (Altındal, 2006, s. 93).

Sonuç

Soğuk savaş sonrası dünya üzerinde bozulan güç dengesi ABD’nin lehine olacak şekilde değişmiştir. Bu gelişen durumdan istifade eden ABD ve Batı yönetimleri Doğu’ya doğru hareket etmeye başlamıştır. Bu hareket, küresel teröre karşı mücadele, demokratikleştirme, insan hakları ihlallerinin önlenmesi gibi sebepler öne sürülerek meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır.

Tarihe milât olarak geçen 11 EYLÜL 1999 sonrası şekillenen “Yeni Dünya Düzeni” içerisinde stratejik menfaatlerin odaklandığı Ortadoğu istikrarsızlık merkezi addedilerek burada ABD menfaatlerine karşı tehdit olarak algılanan iki

güç kaynağı, “Radikal İslam” ve “milliyetçilik” akımlarının bölgeye uygun demokrasi ve ekonomik kalkınma hareketlerinin ateşlenmesi suretiyle “İlimli İslam Kuşağı”na dönüştürecek uluslararası mekanizmaların harekete geçirilmesi hedeflenmektedir.

Ancak Neocon (Yeni muhafazakâr) Amerikan yöneticilerin küresel hedefleri, ABD’ye zarar veren risk unsurlarının tamamen yok edilmesiyle sınırlı değildir. Görüldüğü üzere, İpek Yolu Strateji belgesi esas olarak ABD’nin ve Amerikalı girişimcilerin bölgedeki ekonomik ve ticari çıkarlarının sağlanmasını kolaylaştıracak bir eksen üzerine oturtulmuş, bu ana hat çevresinde ise, ABD’nin küreselleşme tanımına uyan diğer unsurlar serpiştirilmiştir. Burada esas, ABD’nin sağlıklı bir ekonomik yapıya sahip olması, kıt kaynaklara sahip ülkeleri ekonomik kaynaklarıyla birlikte kontrol altında bulundurması ve sürekli kârlı bir dış pazarı elinde tutma maksadıdır.

ABD bu maksada ulaşmada projesine yardım edecek iki bacak belirlemiştir. Bu bacaklardan birisini “İlimli İslam”, diğerini ise “Misyonerlik” oluşturmaktadır. Bu kapsamda bir yandan İslam ülkeleri içerisinde dinlerarası diyalog kavramı benimsetilmeye çalışılmış, tarikatlar desteklenmiş ve uygun modellemeler yaratılmaya çalışılmıştır. Diğer yandan “Evanjelist Güneyli Baptistler” ve “Presbiteryen”lerce finanse edilen misyonerler ordusunun gerçekleştirdiği Hristiyanlaştırma faaliyetleri, Neocon ABD yönetimince tetiklenmek suretiyle ivmelendirilmiştir.

Bu yönüyle ABD yönetiminin maksadına ulaşmada iki yönlü motivasyon sağladığı mülâhaza edilmektedir. Bir yandan uygun kıvama gelmiş kitlelerin Hristiyanlaştırılarak batı yönetimine müzahir hale getirilmesi, diğer yandan asıl taban kitlenin taassup yapı içerisinde olan kesiminin bu duruma tepki göstererek “İlimli İslam” kısılcasına düşürülmesi hedeflenmiştir. ABD’nin bu hedefe kolaylıkla ulaşmasının önündeki engel, laik, demokratik Türkiye Cumhuriyetinin mevcut haliyle ayakta kalmasıdır.

ABD BOP’un gerçekleştirilmesini; “İlimli İslam” modeli, “Evanjelist Güneyli Baptistler” ve “Presbiteryen”lerce finanse edilen misyonerler ordusunun etkin şekilde kullanılması suretiyle kolaylaştırmaya çalıştığı düşünülmektedir.

ABD’nin Misyonerlik faaliyetlerine paralel olarak İlimli İslam kapsamında Nurcu Fethullah Gülen cemaatini kullandığı, dinlerarası diyalog adı altında paravan bir faaliyetle İlimli İslam projesinin desteklediği görülmektedir.

Yapmış olduğumuz inceleme neticesinde çeşitli kurum, kuruluş ve kişilerin BOP’un hizmetinde olduğu görülmüştür. Fethullah Gülen, İlimli İslam, Ekümeniklik kazandırılmaya çalışan Fener Rum Patrikhanesi, Evanjelist misyonerler ordusu, çeşitli sermaye kuruluşları, çeşitli stratejistler, bilim insanları ve uzmanların direk olarak konunun içinde olduğu görülmüştür.

Tüm bu bahse konu olan bilgilendirmeler ışığında Batının 1700’lerde ele geçirmiş olduğu Medeniyet Merkezi’ni yeniden Doğuya kaptırmamak uğruna her türlü manipülasyonu yapabileceği öngörülmektedir. Bunun içerisine yukarıda sıraladığımız maddelere ilave olarak İslam dünyasının birbiriyle

mezhep çatışmasına sokulması ile Konfüçyüs ve Budizm benzeri dinlerin İslamla çatıştırılması konuları da yer almaktadır.

Tebliğci dinlerin geleceğinin ne olacağı tartışıldığı günümüzde; Batı dünyasının Doğu dünyasını bölmek ve kendi içinde çatıştırmak üzerine yapmış olduğu projeler karşısında Hristiyan mezheplerinin birbirleriyle işbirliği yapma çabaları kendi içinde ayrı bir paradoks yaratmaktadır. Batı Doğunun laik, modern, demokratik, güçlü ve birbiriyle işbirliği içerisinde olmasına hiçbir zaman fırsat vermemeye çalışacaktır. Laik, modern ve demokratik bir Doğu modeli, Batı'nın zihninde ciddi bir tehdit olgusu yaratmaktadır. Çünkü MÖ 500'lerde Batı, Doğuyu taklit ederek ve Doğu'da 600'lere gelindiğinde Batıyı taklit ederek Medeniyet Merkezi'ni ele geçirmiştir. Yine devamında Batının 1700'lerde hâkimiyeti ele geçirebilme nedeni bu olmuştur. Bu yüzden Atatürk; aklın, bilimin ve fennin öncüsünde yüksek ideallerle insanlarımızı aydınlık bir geleceğe taşıyan ve muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkma yolunda kararlı adımlarla ilerlememizi istemiştir. Bu yüzden Cumhuriyetin, fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesillere ihtiyaç duyduğunu her fırsatta dile getirmiştir. İşte tam da bu yüzden Batının tasfiye etmek ve anılarını ortadan kaldırmak istediği bir liderdir.

Allah bu millete bir daha İstiklal Marşı yazdırmasın diyen Vatan Şairi Mehmet Akif Ersoy, 1911-1933 yılları arasında yayımladığı yedi şiir kitabındaki şiirleri bir araya getirdiği Safahat isimli eserinde;

“Bu cihetten, hani hiç yılmasın, oğlum gözünüz,

Sade Garb'ın yalnız ilmine dönsün yüzünüz.

O çocuklarla beraber, gece gündüz didinin;

Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.

Fen diyarında sızan namütenâhî pınarı,” demiştir.

Görüldüğü gibi birçok kişi tarafından muhafazakâr olarak nitelendirilen Mehmet Akif Ersoy'da Atatürk'ten farklı bir şey söylememiştir. Batının Doğudan ele geçirmiş olduğu Medeniyet Merkezi'ni yeniden ele geçirebilmek için Batının bilimi ve tecrübesini örnek almak gerekir. Batılılaşmak veya Medenileşmekteki gaye yeniden Medeniyet Merkezi olabilmekteki gaye ile aynıdır.

Son zamanlarda Ecdat Fenomenindeki artış, İslam dini ve mezhepleri üzerindeki manipülasyonların yoğunlaşması ve hatta bir kısım insanımızın dünyanın düz olduğuna bile inandırılabilmesi özellikle Türk milleti üzerinde tecrübesi denenen toplu illüzyonların bir neticesidir. Bir taraf geriler bir taraf yükselir ben buna “Orantısız tahterevalli kuramı- Medeniyet Merkezinde Kayma Oyunu” adını verdim. Yükselen taraf alçalan tarafın yeniden yükselmemesi için tüm imkânlarını kullanır.

Oysa evrensel ve etik değerlerle bezenmiş tüm insanlığın barış içinde geleceğine ve refahına odaklanmış samimi bir işbirliği ne güzel olurdu.

Kaynakça

- Akyüz, İsmail. (Aralık 2016). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Din Politikalarında Etkili Olan Temel Dinamikler. *International Journal of Political Studies*, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Cilt:2, Sayı 3.
- Altındal, Aytunç&Kumkale, Tahir Tamer. (2006). Vatikan ve Papa'nın Gizli Türkiye Senaryosu. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Bacinoğlu, Tamer. (06 Temmuz1999). Türkiye'de Alman Vakıflarının Marifetleri. *Cumhuriyet Gazetesi*.
- Benard, Cheryl. (2003). Civil Democratic Islam, Partners, Resources, and Strategies. Supported by the Smith Richardson Foundation. Santa Monica, USA: The RAND Corporation, National Security Research Division.
- Çetinkaya, Hikmet. (05 Ocak 2004). CHP, Fethullah, Medya. *Cumhuriyet Gazetesi*.
- Berzezinski, Zbigniew. (2005). Tercih, Küresel Hâkimiyet mi? Küresel Liderlik mi?. çev. Cem Küçük, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Drucker, Peter F. (2000). Geleceğin Toplumunda Yönetim. Çev: Mehmet Zaman, İstanbul: Hayat Yayınları.
- Güngör, Erol. (1999). Türkiyede Misyoner Faaliyetler. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.
- Hand, Natalie. (12 April 2004). America and the Islamic Revival:Reconstituting. US Foreign Policy in the Muslim World, Senior Capstone, USA: American University, School of International Service.
- Huntington, Samuel P. (2000). Medeniyetler Çatışması. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Fukuyama, Francis. (2011). Tarihin Sonu ve Son İnsan. çev. Zülfü Dieleli. İstanbul: Profil Yayınları.
- İlhan, Atilla. (2000). Hangi Atatürk. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuru, Ahmet& Stepan, Alfred. (February 21, 2012). Democracy, Islam, and Secularism in Turkey. (Religion, Culture, and Public Life) Paperback. New York: Columbia University Press.
- Küçüköğlü, Bayram. (2003). Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri. İstanbul: IQ Yayınevi.
- Lewis, Bernard. (2017). İnanç ve İktidar Orta Doğu'da Din ve Siyaset. İstanbul: Akılçelen Kitaplar.
- Mahbubani, Kishore. (Summer 1992). The West and the Rest. USA: The National Interest.

- Sander, Oral. (2003). *Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e*. İstanbul: İmge Yayınları.
- The True Furkan. (2001). Teksas: Omega & Wine Press
- Yavuz, M. Hakan& Esposito, John L. (2003). *Turkish Islam and the Secular State: The Gulen Movement*. New York: Syracuse University Press.
- Yavuz, M. Hakan (Utah University). (2009). *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*. New York: Cambridge University Press.
- Yıldırım, Uğur. (2000). *Türkiye'de Misyonerlik Dünü Bugünü İçyüzü ve Perde Arkası*. İstanbul: Otopsi Yayınları.

İnternet Kaynakları

- <https://www.sais-jhu.edu/news-and-events/news/islam-secularism-and-democracy-turkish-experience-opening-remarks-turkish>
- <http://www.milliyet.com.tr/5-ulkeden-14-ulke-cikacak-/dunya/detay/1903091/default.htm>
- <http://www.hurriyet.com.tr/ertugrul-ozkok-abant-platformundaki-unluler-39089857>
- <http://www.newsweek.com/islams-happy-faces-123523>
- <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/2770/seckinci-bir-gelenegin-temsilcisi-olarak-fethullah-hoca-cemaati>
- <https://stratejikoperasyon.wordpress.com/2014/06/07/saidi-nursi-ve-fethullah-amerikan-hakimiyetinin-garantorleri/amp/>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Presbyterian_Church_in_America
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Evangelizm>
- www.abantplatform.org
- <http://www.hristiyanturk.com/kilise-adresleri/>
- <https://www.hristiyanlik.org/kilise-adresleri/>
- <http://pcusa.org/evangelizm/international>
- <http://www.pcanet.org>
- <http://www.ihtar.4t.com/baglantilar.htm>

Araştırma-İnceleme

**AUFLÖSUNG DES MEDIALEN:
THOMAS MANNS *JOSEPH UND SEINE BRÜDER*
UND RICHARD WAGNERS *RING DES NIBELUNGEN***

**Onur Kemal BAZARKAYA¹
Burcu ÖZTÜRK²**

Abstract: Der Einfluss von Richard Wagners Operntetralogie *Der Ring des Nibelungen* auf Thomas Manns Romanzyklus *Joseph und seine Brüder* ist in der Forschung unbestritten. Zwischen beiden bestehen offenkundige Parallelen, von denen die wichtigste wohl die Inszenierung germanischer bzw. biblischer Mythen ist. Gleichwohl lässt sich der *Joseph*-Roman gerade in diesem Punkt als künstlerischer Gegenentwurf zu seiner Opernvorlage lesen; denn während ihr das Ziel zugrunde liegt, das Publikum in einen tranceähnlichen Zustand zu versetzen, in dem es den dargebotenen Mythos als den eigentlichen miterlebt, kann der Leser nur durch den kritischen Intellekt an der Mythos-Inszenierung des Textes teilhaben. In diesem Zusammenhang erscheint die Frage nach dem medialen Verhältnis, das der Roman zu seiner Vorlage aufweist, von zentraler Bedeutung. Im Nachfolgenden soll die Mythos-Inszenierung von *Joseph und seine Brüder* vor dem Hintergrund des Wagner'schen, Gesamtkunstwerks' in ihren spezifischen Funktionsweisen herausgearbeitet werden. Als Textgrundlage wird dabei der erste Teil des Romans dienen, wo seine erzähltechnischen Voraussetzungen explizit zur Sprache kommen. Die These lautet, dass *Joseph und seine Brüder* medial gesehen stark von seiner Relation zum *Ring des Nibelungen* bedingt ist und im Text daher ein Phänomen entsteht, das in ähnlicher Form auch in der Kunst Wagners auftritt: die Tendenz zur Auflösung des Medialen.

Schlüsselwörter: Thomas Mann, Richard Wagner, Roman, Oper, Mythos, Gesamtkunstwerk, Medialität.

¹ Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü. okbazarkaya@nku.edu.tr

² Uzm., burcuozturk@gmail.com

**SUNUM ARAÇLARIN KAYBOLMASI:
THOMAS MANN'IN YUSUF VE KARDEŞLERİ ROMANI İLE
RICHARD WAGNER'İN NİBELUNG YÜZÜĞÜ OPERASI
ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA**

Öz: Thomas Mann'ın Edebiyat Tarihi'nde çok önemli bir yer tutan dört ciltlik *Yusuf ve Kardeşleri* romanı ile Richard Wagner'in Alman kültürü ve siyasetinde iz bırakan *Nibelung Yüzüğü* opera dörtlemesi arasında belirgin benzerlikler vardır. Her iki eserde de mitlerin mevcudiyeti en kuvvetli benzerlik olarak nitelendirilebilir. Mann, Hıristiyan mitlerini betimlerken Wagner Germen mitlerini canlandırmıştır. Bununla beraber mit olgusu her iki eser arasındaki en büyük farkı oluşturmaktadır. Bu mitolojik içerikleri, opera seyircilerinin ve roman okurlarının alımlamaları ciddi boyutta farklılık göstermektedir. O kadar ki, romanı operaya karşı sanatsal bir model olarak alımlamak mümkündür. Seyirciler sahne ve müziğin etkisiyle neredeyse trans haline geçip kendilerini mitlerin bir parçası gibi hissederken okurlar ancak belirli bir kültürel olgunluğa ulaştıkları zaman romandaki mitolojik olaylara eleştirel yaklaşmaktadırlar. Bu bağlamda romanın sunum araçlarının *Nibelung Yüzüğü* ile ilişkilerinde büyük bir anlamı olduğu gözükmektedir. Bu makalede söz konusu alımlama farklılıklarından yola çıkarak Wagner'in sanat anlayışı temelinde, Mann'ın romanındaki mitolojik sahnelenmesi ele alınacaktır. Bunu gerçekleştirirken anlatımın ön koşullarının açıklandığı *Yusuf ve Kardeşleri*'nin ilk cildi araştırmanın temeli olarak kullanılacaktır. Çalışmamızdaki hipotez ise *Yusuf ve Kardeşleri* romanı ile *Nibelung Yüzüğü* operasındaki benzer anlatımların, sunum araçlarının ortadan kaybolmuş gibi gözükmesinin farklı sanat anlayışlarını ortaya koymasına rağmen sonuçta aynı fenomeni ortaya çıkarmasıdır.

Anahtar Sözcükler: Thomas Mann, Richard Wagner, Roman, Opera, Mit, Farklı Sanat Anlayışları, Sunum Araçları.

Einführung

Der Einfluss von Richard Wagners Operntetralogie *Der Ring des Nibelungen* auf Thomas Manns Romanzyklus *Joseph und seine Brüder* ist in der Forschung unbestritten. Zwischen beiden bestehen offenkundige Parallelen, die von der mythischen Grundlage über die vierteilige Konzeption und die Leitmotiv-Technik bis hin zu unzähligen Anspielungen im Inhalt und in der Personenkonstellation reichen (Borchmeyer, 2000, S. 86). Gleichwohl kann der *Joseph*-Roman, der in bewusster Konkurrenz zum *Ring* entstand, als künstlerischer Gegenentwurf zu diesem Werk gelesen werden (Heftrich, 1993, S. 8). Im Text kommt also beides zum Ausdruck: Manns Orientierung am Wagner'schen Vorbild als auch seine Abgrenzung davon.

Wie hier zu sehen sein wird, liegt Wagners *Ring* die Ambition zugrunde, mittels Suspension der techné eine antirepräsentative, unmittelbar wirksame Kunst zu schaffen. Ziel ist es, das Publikum in einen tranceähnlichen Zustand zu versetzen, in dem es nicht mehr zwischen Wirklichkeit und Inszenierung unterscheidet und den dargebotenen Mythos als den eigentlichen miterlebt. Dies

kommt, wenn man so will, einer theatralischen Sinnesverführung gleich, die seit jeher viel Kritik hervorrief – man denke nur an die schneidenden Polemiken Friedrich Nietzsches. Auch Mann stand Wagners Überwältigungsstrategien nicht ohne Vorbehalte gegenüber. Sein *Joseph* bildet zum *Ring* denn auch ein entsprechendes Gegenbeispiel, da hier der Leser nur durch den kritischen Intellekt am Mythos teilhaben kann. In der nachfolgenden Analyse soll vor dem Hintergrund des Wagner'schen ‚Gesamtkunstwerks‘ herausgearbeitet werden, wie dies im Einzelnen funktioniert. Als Textgrundlage wird dabei der erste Teil des Romans (*Die Geschichten Jaakobs*) dienen, wo die erzähltechnischen Voraussetzungen für die Mythos-Inszenierung des Textes explizit zur Sprache kommen.

Im Zeichen der Abgrenzung vom *Ring* lässt sich wohl auch die Selbstaussage Manns verstehen, im Roman „vermittelt einer mythischen Psychologie eine Psychologie des Mythos zu versuchen“ (zit. nach Meid, 2006, S. 581). So trifft Heinrich Mann gewissermaßen ins Schwarze, wenn er seinem Bruder in einem Brief vom 25. Dezember 1933 attestiert:

Das heutige Deutschland könnte bei dir lernen, daß die äußerste Intellektualität sich, man weiß nicht wie und wo, in Mystik verwandelt – oder auch, daß Mystik etwas zu Denkendes ist. Aber wenn das heutige Deutschland so viel lernen könnte, wäre es nicht das heutige. (Borchmeyer, 2000, S. 84)

Wie Heinrich Mann richtig bemerkt, geht man beim Lesen des *Joseph* unweigerlich („man weiß nicht wie und wo“) in einen reflexiven Rezeptionsmodus über, da die „Mystik“ (gemeint ist natürlich der Mythos) hier „etwas zu Denkendes“ ist. Damit ist ein grundlegender Unterschied zur Mythos-Inszenierung im *Ring* angesprochen, durch die der Rezipient gewissermaßen überwältigt werden soll.

Indes fällt hier eine merkwürdige Übereinstimmung beider Werke auf: Mann möchte mit dem Mythos das „Ewig-Menschliche“ (Mann, 1960a, S. 203) zur Darstellung bringen, Wagner das „Rein-Menschliche“ (zit. nach Öhlschläger und Pornschlegel 2000, S. 204). Bei beidem handelt es sich um – gewiss nicht zufällig gleich klingende – mediale Zielvorgaben, die mit der Wirkung der jeweiligen Mythos-Inszenierung verbunden sind. Die These des vorliegenden Beitrags könnte also lauten, dass die Medialität des *Joseph* in hohem Maß durch die sich im Roman abzeichnende Relation zum *Ring* bedingt ist. Man kann sagen, dass durch die Reflexion des Mythos und das Anstreben des „Ewig-Menschlichen“ im Text gleichsam eine Bewegung entsteht, die zum Wagner'schen Vorbild hin- und zugleich davon wegführt. Daraus resultiert ein Phänomen, das, wie bereits angedeutet wurde, auch in der Kunst Wagners anzutreffen ist: die Tendenz zur Auflösung des Medialen.

1. Das „Rein-Menschliche“: Auflösung des Medialen bei Wagner

Die Grundsteinlegung des Richard-Wagner-Festspielhauses in Bayreuth erfolgte nur ein Jahr nach der Gründung des Zweiten Deutschen Kaiserreichs. Manchem Beobachter erschien dies als schicksalhafte Koinzidenz. So bezeichnete etwa

Franz Merloff in seiner 1873 erschienenen Schrift *Richard Wagner und das Deutschland* den Komponisten als „geistigen Vorkämpfer unserer Siege“ und „ein neues Zion verkündenden Propheten des deutschen Einigungswerkes“ (zit. nach Zelinsky, 1983, S. 8). Später maß auch Thomas Mann der raschen Aufeinanderfolge beider Ereignisse tiefere Bedeutung bei. Für ihn verkörperten Richard Wagner und Otto von Bismarck gleichermaßen die Hegemonie des „deutschen Geistes“ (Hanisch, 1986, S. 626).

Ursprünglich entsprach diese Sicht dem Selbstbild Wagners; doch da er vom neu gegründeten Reich keine Unterstützung für sein Festspielhaus erhielt, gab er die Hoffnung auf Bayreuth als kulturelles Äquivalent zur Reichsgründung auf (S. 627). Stattdessen nahm er sich vor, seinen lang gehegten Traum von einer Vormachtstellung des Theaters zu verwirklichen. Seine Unternehmung, eine solche „Theatrokratie“ (Nietzsche, 1954, S. 929) zu errichten, war eng mit seinem Konzept eines Gesamtkunstwerks verbunden. Wie Clemens Porschlegel und Claudia Öhlschläger in ihrem Aufsatz *Welttheaterwelt. Zur Struktur des Performativen im ‚Gesamtkunstwerk‘ Richard Wagners* zeigen, kommt darin dem idealisierten Volksbegriff des Komponisten ein zentraler Stellenwert zu. Tatsächlich war es von Beginn an für das „Volk“ gedacht, das sich bei der Aufführung von Festspielen als absolute Einheit erleben sollte. Der Sinn des angestrebten Gesamtkunstwerks liegt dementsprechend in seiner gemeinschaftlichen Durchführung (S. 205), die letztlich eine Glorifizierung des Volkskörpers bedeutet. In diesem Zusammenhang erfüllt die Inszenierung germanischer Mythen eine entscheidende Funktion, nämlich die, dem Volk die eigenen Ursprünge erlebbar zu machen. Da Wagner an ein natürliches Schöpfer_tum des Volkes glaubte (Öhlschläger und Porschlegel, 2000, S. 176), ging er davon aus, dass es sich dadurch in gewisser Weise selbst reproduzieren würde.

Der Idee nach generiert das mit dem Gesamtkunstwerk verbundene Gemeinschaftserlebnis Empfindungen des „Rein-Menschlichen“ (Richard Wagner), durch die alle Festspielteilnehmer eins werden (S. 204). Zudem verschmelzen Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft miteinander, sodass die inszenierte Bildwelt wirklich zu dem wird, was sie bedeutet, „womit die Unterscheidung von Naturerscheinung und Darstellung erlischt: ‚Urbild und Reinkarnation‘ fallen in eins, der Mythos offenbart unter Umgehung jeglicher Verweisstruktur das Wesen des Seins, macht es ästhetisch unmittelbar erlebbar“ (S. 177). Die Differenz zwischen Inszenierung und Inszeniertem, der Darstellung des Mythos und diesem selbst, wird also zum Verschwinden gebracht. Man kann auch sagen, dass in Wagners Konzept des Gesamtkunstwerks „wahr ist, was wirkt“ (S. 215).

Einen wesentlichen Beitrag zu der Erzeugung einer solchen Realität sui generis leistet im Gesamtkunstwerk das Orchester, in dem Wagner das Pendant zum Chor der griechischen Tragödie erblickte. Doch während dieser als reflektierende Instanz in Erscheinung tritt, hat der Klang des Wagner'schen Orchesters die gegenteilige Funktion, den Intellekt durch die Übermittlung

starker Empfindungen tendenziell auszuschalten (S. 193). Die „unendliche Melodie“ bietet hierfür ein besonders eindrucksvolles Beispiel:

Als künstlerisches Verfahren ist die unendliche Melodie Bestandteil von Wagners Überwältigungsästhetik. Und nicht zufällig schildert Wagner [in seinem Aufsatz *Zukunftsmusik*, Anm. d. Verf.] ihre Funktion und intendierte Wirkung in Naturmetaphern, indem er sie mit dem beredten Schweigen des Waldes vergleicht, das er der Geräuschkulisse der Stadt entgegensetzt. [...] Die unendliche Melodie versucht, eine Totalität zu erzeugen, in welcher der Rezipient völlig aufgeht, die er nicht wirklich zu erfassen vermag, und die gerade daraus ihre suggestive Wirkung zieht. (Voigt, 2003, S. 178)

An der Herstellung einer solchen illusionistischen Totalität wirken im Richard-Wagner-Festspielhaus auch Elemente wie die vollständige Verdunkelung oder der über dem Orchestergraben angebrachte Schalldeckel mit, der die von Wagner beklagte „widerwärtige Störung durch die stets sich aufdrängende Sichtbarkeit des technischen Apparates“ (Wagner, 1907, S. 336) verhindern soll. Im Übrigen meinte der Komponist einmal, dass er das „unsichtbare Theater“ erfinden wolle – das „unsichtbare Orchester“ habe er nämlich schon geschaffen und gedenke, es noch „unhörbar“ zu machen (zit. nach Öhlschläger und Pornschlegel, 2000, S. 195). Ungeachtet ihres scherzhaften Tons spiegelt diese Äußerung die oben beschriebene Ambition Wagners in gewisser Weise wider; denn mit der Unhörbarkeit des Orchesters hätte seine Kunst tatsächlich das Maximum an ästhetischer Unmittelbarkeit erreicht.

2. „Humanisierung des Mythischen“: Manns *Joseph* aus zeitgeschichtlicher Perspektive

Im Zuge des Jahres 1871 kam der germanischen Mythologie ein hoher Stellenwert zu, da sie der Identitätsfindung und Selbstlegitimierung des neu gegründeten Deutschen Reiches diene. Von der zu dieser Zeit entstehenden Mythenkonjunktur war insbesondere die Rezeption von Wagner-Opern betroffen, die offensichtlich dazu angetan waren, imperialistische Großmachtphantasien zu beflügeln:

Im deutschen Fall wurde der Mythos rasch in die Sonderentwicklung eingepaßt. Das Bild von Siegfried, dem sonnenblonden Heldenknaben, ließ die „Brust deutscher Jugend von Hochgefühlen männlicher Herrlichkeit schwellen“ – wie Thomas Mann beobachtete; ein trivialisiertes Bild, das sich prächtig dazu eignete, die harte, kämpferische deutsche Jugend von der angeblich schlappen, verweichlichten „welchen“ Jugend zu unterscheiden; ein Bild auch, das leicht rassistisch aufgefüllt werden und als Rechtfertigung für den Imperialismus nach außen und innen herhalten konnte: sei's auch zunächst nur in Form eines entschiedenen Kulturdarwinismus. (Hanisch, 1986, S. 630)

Die ideologische Vereinnahmung des Wagner'schen Werks reichte bis in die Kriegspropaganda von 1914/15, ja bis in die Front hinein, wo es deutsche Stellungen gab, die nach Figuren aus dem *Ring des Nibelungen* benannt waren (S. 638). Nicht einmal die vernichtende Kriegsniederlage vermochte es, die einschlägige Instrumentalisierung Wagners zu beenden; Bayreuth blieb eine

„völkische Festspielstätte“ (Zelinsky, 1983, S. 278). Dann kamen die Bayreuther Festspiele des Jahres 1933, die im Grunde

Hitler-Festspiele [waren]; auf fast allen Fenstern Hakenkreuzfahnen; in den Buchläden *Mein Kampf* an Stelle von *Mein Leben* [Wagners Autobiographie, Anm. d. Verf.]; überall die schwarze SS-Uniform. Hitlers offiziell-zeremoniell-österreichischer Handkuß für Frau Winifred Wagner, der „hohen Frau“, steht in Parallele zum Handschlag und der strammen Verbeugung vor Hindenburg in Potsdam. Hier der symbolische Anschluß des Nationalsozialismus an die deutsche Kunst, dort der Anschluß an die alten Machteliten. (Hanisch, 1986, S. 638)

Bayreuth wurde zur nationalsozialistischen Propagandastätte umfunktioniert. *Der Völkische Beobachter* schrieb: „Der Festspielhügel soll ein Wallfahrtsort gerade der Deutschen sein“ (Bauer, 2001, S. 124). Man kann auch sagen, dass die Bayreuther Festspiele für das „Dritte Reich“ das werden sollten, was die Dionysien für das antike Griechenland gewesen waren, nämlich der Ort, an dem sich das Volk als politische Einheit reproduziert (Öhlschläger und Pornschlegel, 2000, S. 215).

Vor dem Hintergrund der jahrzehntelang betriebenen Instrumentalisierung auch und gerade des Mythos Wagner'scher Prägung erscheint Thomas Manns *Joseph-Roman* in gewisser Weise als ein Versuch zu dessen Rehabilitierung. Bekanntlich hat Mann Wagners künstlerische Ausgestaltung mythischer Inhalte sehr geschätzt und gegen ihre Verhöhnung durch die Nationalsozialisten verteidigt. In seinem 1937 in Zürich gehaltenen Einführungsvortrag zum *Ring des Nibelungen* etwa richtet er sich gegen den „feindseligen Mißbrauch“ (Mann, 1973a, S. 502) der Tetralogie und meint, dass Wagner zwar selbst dafür „die Handhabe“ biete (S. 502.), doch nicht aus dem „Zeitalter bürgerlicher Bildung“ herausgetreten sei, „um eine geistmörderische Staatstotalität dafür einzutauschen“ (S. 527).

Was Mann bei der Arbeit an *Joseph und seine Brüder* vorschwebte, war eine „Humanisierung des Mythischen“ (Mann, 1973b, S. 732). „Als Erzähler“, erklärt er kurz nach dem Erscheinen des ersten Teils des Romans,

bin ich zum Mythos gelangt – indem ich ihn freilich, zur grenzenlosen Geringschätzung der nichts als Seelenvollen und Mächtgern-Barbaren, humanisiere, mich an einer Vereinigung von Mythos und Humanität versuche, die ich für menschheitlich zukünftiger halte als den einseitig- augenblicksgebundenen Kampf gegen den Geist, das Sich-beliebt-Machen bei der Zeit durch eifriges Herumtrampeln auf Vernunft und Zivilisation. (Mann, 1973c, S. 464 f.)

Anders ausgedrückt, war der Mythos gleichsam der Ort, wo Mann der NS-Ideologie noch vor seiner Zeit im Exil den Kampf ansagte. Dabei bezog er sich auch auf den *Ring des Nibelungen*, über den die nationalsozialistischen Kulturträger, diese „nichts als Seelenvollen und Mächtgern-Barbaren“, die Deutungshoheit beanspruchten. Indem er sein Humanisierungsbestreben darauf ausweitete, setzte er ein deutliches Zeichen gegen die einschlägige

Vereinnahmung des Wagner'schen Paradigmas. Diese Distinktionsstrategie wurde jedoch von vielen Autoren und Kritikern, insbesondere denen der Linken, missverstanden. Der Mythos war bei ihnen allgemein bereits derart in Verruf geraten, dass sie die im *Joseph* angelegten feinen Unterschiede nicht erkennen konnten oder wollten. So monierte Ernst Ottwald, dass Mann mit seinem Romanprojekt das gleiche Feld betrat, das seine ideologischen Widersacher bestellten. Für Alfred Kurella war der soeben erschienene erste Teil des *Joseph* gar „Geist vom Geiste der Henker Deutschlands“! (Borchmeyer, 2000, S. 84)

Längst entspricht der *Communis opinio*, was Volker Meid in der *Metzler Literatur Chronik* schreibt: „Ziel des Romans war es, das Wesen des Menschen von seinen mythischen Anfängen her zu begreifen, [...] ohne dabei der anti-intellektuellen Mode zu verfallen“ (Meid, 2006, S. 581) – von der, so lässt sich hinzufügen, die Wagner-Rezeption so stark beeinflusst war.

3. Das „Ewig-Menschliche“ im *Joseph*: Mann auf den Spuren Wagners

Manns Arbeit an *Joseph und seine Brüder* fällt nach eigenem Bekunden in eine Schaffensphase,

als meine Lebensjahre und die Leiden und Erschütterungen der Epoche mein dichterisches Trachten hinweggewandt hatten vom Bürgerlich-Besonderen und Individuellen und bestimmt hatten, das Typische und Mythische, das Wiederkehrend-Immerseiende und Ewig-Menschliche zu seinem Gegenstand zu machen. (Mann, 1960, S. 203)

Das Letztgenannte erinnert stark an den gleich klingenden Terminus Wagners, für den das „Rein-Menschliche“ gewissermaßen die mediale Zielvorgabe seiner Kunst darstellt: Nur durch die Freisetzung einschlägiger Gefühle, so die Idee, könnten die Teilnehmer am Gesamtkunstwerk ihre Individualität gleichsam von sich abstreifen und zu einem einheitlichen Volkskörper verschmelzen. Dabei erfüllt die Mythos-Inszenierung eine entscheidende Funktion. Sie soll nämlich das Erreichen des „Rein-Menschlichen“ befördern, das wiederum dazu dienen soll, sich weiter in den dargebotenen Mythos zu vertiefen. Was nun Manns „dichterisches Trachten“ nach dem „Ewig-Menschlichen“ mit diesem Vorgang verbindet, ist der Festgedanke, der für den *Joseph* ebenso zentral zu sein scheint wie er es für den *Ring* ist, den Wagner von Beginn an im Festspielformat konzipierte. „Das Fest im Sinne der mythischen Zeremonie und der heiter-ernsten Wiederholung eines Urgeschehens ist ja beinahe das Grundmotiv meines Romans“, erklärt Mann 1939 in einem Brief an Karl Kerényi (Borchmeyer, 2000, S. 86). Entsprechend lässt er im *Joseph* den Erzähler sagen:

Denn es ist, ist immer, möge des Volkes Redeweise auch lauten: Es war. So spricht der Mythos, der nur das Kleid des Geheimnisses ist; aber des Geheimnisses Feierkleid ist das Fest, das wiederkehrende, das die Zeitfälle überspannt und das Gewesene und Zukünftige seiend macht für die Sinne des Volks. [...] Fest der Erzählung, du bist des Lebensgeheimnisses Feierkleid, denn du stellst Zeitlosigkeit her für des Volkes Sinne und beschwörst den Mythos, daß er sich abspiele in genauer Gegenwart! Todesfest, Höllenfahrt, bist Du wahrlich

ein Fest und eine Lustbarkeit der Fleischesseele, welche nicht umsonst dem Vergangenen anhängt, den Gräbern und dem frommen Es war. (Mann, 2016, S. 54 f.)

Unter Verwendung der Kleid-Metapher apostrophiert der Erzähler den Mythos hier als eine Form der Überlieferung, die im Fest – darauf verweist die einschlägige Rede vom „Feierkleid“ – als solche zelebriert wird. Der Inhalt des zitierten Abschnitts rückt den *Joseph* in unverkennbare Nähe zu Wagners *Ring* bzw. der sich darin manifestierenden Festspiel-Idee. Wie gesehen, zielt Wagner mit seiner Kunst auf die Erzeugung einer gewissen Überzeitlichkeit ab, um die Differenz zwischen der Inszenierung des Mythos und diesem selbst zum Verschwinden zu bringen. Im Vergleich dazu stellt das „Fest der Erzählung“ im *Joseph* „Zeitlosigkeit her für des Volkes Sinne und beschwör[ ]t den Mythos, daß er sich abspiele in genauer Gegenwart“.

Die medialen Zielvorgaben beider Werke stimmen also in den wesentlichen Punkten überein. Natürlich kann dies aber nicht darüber hinwegtäuschen, dass sich Mann beim Streben nach dem „Ewig-Menschlichen“ anderer Mittel bedienen muss als Wagner. Das „Fest der Erzählung“ kann eben nur verwirklicht werden als Erzählung.

Eine wichtige Rolle spielt dabei das mündliche Erzählen der Romanfiguren untereinander. Jan Assmann zufolge führt Mann bereits im ersten Band des *Joseph* eine „spezifisch hebräische“ Ausprägung der kulturellen Gedächtnisübung vor und stellt sie dem Fest und der Schule als den beiden wichtigsten Formen institutionalisierter Überlieferung zur Seite. Aus Sicht Assmanns entspricht diese „spontane und intime Form ‚zeremonieller Kommunikation‘“ jenem biblischen bzw. jüdischen Motiv, das im Roman als das „Schöne Gespräch“ bezeichnet wird. Gemeint ist damit eine Art der Unterredung, die, wie es im Text heißt,

nicht [...] dem nützlichen Austausch diene und der Verständigung über praktische oder geistliche Fragen, sondern der bloßen Aufführung und Aussagung des beiderseits Bekannten, der Erinnerung, Bestätigung und Erbauung, und ein redender Wechselsang war, wie die Hirtenknechte ihn tauschten des Nachts auf dem Felde am Feuer und anfangen: „Weißt du davon? Ich weiß es genau.“ (Mann, 2016, S. 114)

Nach Assmann stellt sich der *Joseph*-Roman mit dem „Schönen Gespräch“ in beste biblische Tradition (Assmann, 2004, S. 195). Da diese Form kultureller Erinnerung aber mit der Mündlichkeit zusammenhängt, darf angenommen werden, dass es sich beim „Ewig-Menschlichen“ im Sinne Manns um etwas vom Schriftlichen Losgelöstes, Absolutes handelt – auch wenn es paradoxerweise nur im Text zu finden ist (Marquardt, 2012, S. 90 ff.).

4. Im „Brunnen der Vergangenheit“: Historisierung im *Joseph*

Der *Joseph* ist in einer altherwürdigen, biblischen Sprache abgefasst. Mit ihrer Hilfe baut der Erzähler die Fiktion einer mythischen Weltordnung auf, die er aber immer wieder durchbricht, indem er unerwartet moderne Wendungen

benutzt. Mann schien besonders viel Wert darauf gelegt zu haben, den Roman, wie er es einmal in einem Vortrag ausdrückte, in einer „das Archaische und Moderne, das Epische und das Analytische sonderbar vermischenden Sprache“ (Mann, 1960b, S. 663) zu schreiben.

Obwohl der Erzähler im *Joseph* nicht deutlich in Erscheinung tritt, kann man davon ausgehen, dass er derselben Zeit angehört wie der Autor. Um den zeitlichen Abstand zwischen dem Protagonisten und einem seiner Vorfahren zu bestimmen, spricht er beispielsweise von „rund sechshundert babylonische[n] Umlaufsjahre[n]“ (Mann, 2016, S. 17) und erklärt im Pluralis Auctoris, dies sei „eine Spanne, so weit wie von uns zurück ins gotische Mittelalter“ (S. 17). Der Umstand, dass er im zwanzigsten Jahrhundert eine altertümliche Sprache verwendet, die damit verbundene Sprachmimikry aber immer wieder durch bewusste Leserirritationen auflöst, hängt mit seiner Ironie zusammen, der notwendig ein Moment der Distanzierung vorausgeht. Hierzu meint Karin Leich:

Schon durch die Distanzierung, die Thomas Mann als ein dem epischen Erzählen inhärentes Moment darstellt – denn ohne Distanz kann es kein Erzählen, keine Geschichte geben, – stellt sich notwendigerweise Ironie gegenüber den zu erzählenden Gegenständen ein. Ironie ist ein Moment des Erzählens, das jedoch nicht unbedingt humoristisch wirken muss. Der *Joseph-Roman* erscheint als ein Sprachkunstwerk [...] mit dem der Epik inhärentes Moment der Ironie. (Leich, 2008, S.123 f.)

Thomas Manns *Joseph-Roman* beginnt, wie Wagners *Ring* übrigens auch, mit einem *Vorspiel*. Der Eingangspassus des Textes lautet: „Tief ist der Brunnen der Vergangenheit. Sollte man ihn nicht unergründlich nennen?“ (Mann, 2016, S. 11) Hier kommt eine jener absoluten Metaphern im Sinne Hans Blumenbergs zum Ausdruck, die „nicht in Begrifflichkeit aufgelöst werden können“ (Blumenberg, 1960, S. 11) und doch prinzipiell unanschauliche Ideen ziemlich gut veranschaulichen. Die Brunnenmetapher im *Vorspiel* erfüllt eine entsprechend paradoxe Funktion, da sie die Unbestimmbarkeit der Zeit vor Augen führt, in die der Erzähler gemeinsam mit dem Leser reisen möchte: „Währt sie schon allzu lange, die Fahrt? Kein Wunder, denn diesmal ist es eine Höllenfahrt! Es geht hinab und tief hinab unter Tag mit uns Erbleichenden, hinab in den nie erloteten Brunnenschlund der Vergangenheit.“ (Mann, 2016, S. 53 f.) Solche Fahrten unternimmt in gewisser Weise auch der Protagonist des Romans; denn immer wenn er über den Anfang der Dinge sinniert,

schwindelte es den jungen Joseph, genau wie uns, indem wir uns über den Brunnenrand neigen, und trotz kleiner uns unzukömmlicher Ungenauigkeiten, die sein hübscher und schöner Kopf sich erlaubte, fühlen wir uns ihm nahe und zeitgenössisch in Hinsicht auf die Unterweltschlünde von Vergangenheit, in die auch er, der Ferne, schon blickte. Ein Mensch wie wir war er, so kommt uns vor, und trotz seiner Frühe von den Anfangsgründen des Menschlichen (um vom Anfang der Dinge überhaupt nun wieder ganz zu schweigen) mathematisch genommen ebensoweit entfernt wie wir, da diese tatsächlich im Abgründig-Dunklen des Brunnenschlundes liegen [...]. (S. 20)

Wie man sieht, versucht der Erzähler ein von Wohlwollen bestimmtes Nahverhältnis des Lesers zu Joseph herzustellen, indem er neben seiner physischen und geistigen Schönheit („hübscher und schöner Kopf“) auch hervorhebt, dass er ein „Mensch wie wir war“. Die so entstehende Perspektive des „Ewig-Menschlichen“ wird aber zugleich ironisch gebrochen. Joseph und der Erzähler bzw. Leser sind zwar, wie es im Zitat heißt, „mathematisch genommen“ gleich weit entfernt von den „Unterweltschlünde[n] von Vergangenheit“, weshalb es allen bei einem Blick hinab in den metaphorischen Brunnengleichmaßen schwindlig werden muss; doch durch den hier betriebenen Reflexionsaufwand, der sich bezeichnenderweise in der modernistischen Rede von der mathematischen Exaktheit konzentriert, wird eine ironische Distanz zum Helden erzeugt. Man kann also sagen, dass der Erzähler gerade da, wo er die Relevanz der Zeit in Abrede stellt, in Wirklichkeit den historischen Abstand zu seinem Gegenstand betont. Diese Form der Historisierung tritt auch im folgenden Beispiel deutlich zutage:

Was uns beschäftigt, ist nicht die bezifferbare Zeit. Es ist vielmehr ihre Aufhebung im Geheimnis der Vertauschung von Überlieferung und Prophezeiung, welche dem Wort ‚Einst‘ seinen Doppelsinn von Vergangenheit und Zukunft und damit seine Ladung potentieller Gegenwart verleiht. (Mann, 2016, S. 33)

Der Erzähler spricht sich hier – wiederum mit einer modernistischen Wendung – gegen die „bezifferbare Zeit“ aus, signalisiert aber zugleich die Notwendigkeit ihrer „Aufhebung“. So historisiert er das Erzählte in dem Maß, wie er eine ironische Distanz dazu schafft. Zwar erläutert er den temporalen „Doppelsinn“ des Wortes *einst* und unterstreicht damit den Vorrang, der im *Joseph*-Roman dem zeitlosen Mythos zukommt. Indem er sein Erzählen jedoch derart reflektiert, lässt er gleichsam die Maske fallen und gibt sich als moderner Zeitgenosse zu erkennen.

5. Nergal, Mars, Saturn und Orion: Mythische Überblendungen im *Joseph*

Dem mythischen Erzählen des *Joseph* gemäß haben die Helden des Romans kein lineares Verständnis von Zeit. Ein Beispiel dafür ist der folgende Textabschnitt, in dem Josephs Vater Jaakob beim Verhandeln mit Hemor in tiefe Gedanken versinkt:

[H]undert Schekel Silbers für ein Saatland, so groß wie zwölf ein halb Morgen, forderte er und fügte, gefaßt auf ein zähes Feilschen, die Frage hinzu, was das sei zwischen einem solchen Käufer und ihm! Doch Jaakob feilschte nicht. Seine Seele war bewegt und erhoben von Nachahmung, Wiederkehr, Vergegenwärtigung. Er war Abraham, der von Osten kam und von Ephron den Acker, die doppelte Grabstätte kaufte. Hatte der Gründer mit Hebrons Haupt und mit den Kindern Heth um den Preis gehadert? Es gab die Jahrhunderte nicht. (Mann, 2016, S. 160 f.)

Hier wird in der erlebten Rede offenbar, dass Jaakob ein lineares Zeitbewusstsein abgibt. Für ihn „gab [es] die Jahrhunderte nicht“ und deshalb sieht er sich nicht nur als Nachkommen Abrahams, nein, „[e]r war Abraham“!

So verwundert es kaum, dass er seine Sicht einnimmt und Joseph mit Isaak gleichsetzt, als er ihm folgende Begebenheit erzählt:

[D]u warst Isaak, mein Spätling und Erstling, und ein Lachen hatte der Herr uns zugerichtet, als er dich anzeigte, und warst mein ein und alles, und auf deinem Haupte lag alle Zukunft. Und nun forderte er dich mit Recht, wenn auch gegen die Zukunft. Da spaltete ich Holz zum Brandopfer und legte es auf den Esel und setzte das Kind dazu und zog aus mit den Hausknechten von Beerscheba drei Tage weit hinab gegen Edom und das Land Muzri und gegen Horeb, seinen Berg. Und als ich den Berg des Herrn von ferne sah und den Gipfel des Berges ließ ich den Esel zurück mit den Knaben, daß sie auf uns warteten, und legte auf dich das Holz zum Brandopfer und nahm das Feuer und Messer, und wir gingen allein. [...] Und als du mit deiner Stimme sagtest: „Wir haben Feuer und Holz; wo ist aber das Schaf zum Brandopfer?“, da konnte ich nicht antworten, wie ich hatte müssen, daß der Herr sich schon ersehen werde ein Schaf, sondern mir wurde so weh und übel, [...] Und da wir zur Stätte kamen, baute ich den Schlachtisch aus Steinen und legte es obenauf. Und nahm das Messer und bedeckte mich der Linken dein Augenpaar. Und wie ich das Messer zückte und des Messers Schneide gegen deine Kehle, siehe, da versagte ich vor dem Herrn, und es fiel mir der Arm von der Schultern. (S. 103 f.)

Wie unschwer zu erkennen ist, handelt es sich hier im Grunde um die Opferungsszene aus dem Buch Mose. Da Jaakobs Bewusstsein nicht historisch, sondern mythisch geprägt ist, schildert er sie so, als seien er und Joseph es gewesen, die sie erlebten. Der Unterschied zwischen ihm und Abraham scheint im Zitat tatsächlich aufgehoben, wodurch sich der Akzent von der Individualität der Figuren auf das „Ewig-Menschliche“ verschiebt. Zudem kann Jaakob als Reinkarnation Abrahams mit seiner Erzählung die mythische Opferungsszene für den Leser von Neuem erfahrbar machen. Hier handelt es sich um ein Phänomen, das man in ähnlicher Form vom Wagner'schen Konzept des Gesamtkunstwerks her kennt, wo ja Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft tendenziell miteinander verschmelzen, sodass die Differenz zwischen der Inszenierung des Mythos und diesem selbst verschwindet. Gleichwohl ist der zitierte Abschnitt zutiefst ironisch. Die einschlägige Distanz zum Erzählten ist allein schon dadurch gegeben, dass das mythische Weltverständnis Jaakobs dem linearen Zeitbewusstsein des Lesers zuwiderläuft. Dabei ist es jedoch entscheidend, dass dieser durch irritierende Momente (etwa die paradoxe Formulierung „mein Spätling und Erstling“) daran gehindert wird, seine Vorbehalte gegen die Sichtweise des Protagonisten gänzlich abzulegen. So taucht er gleichsam in die mythische Fiktion des Textes ein, bleibt sich ihrer aber stets bewusst.

Wenn man so will, bildet die Geschichte Abrahams die Hintergrundfolie, auf der sich Jaakobs Identität verwirklicht. Für die mythische Welt des *Joseph-Romans*, dessen Figuren keine lineare Zeit kennen, ist dieser Fall keineswegs untypisch. Auf erzählerischer Ebene werden solche Überblendungen besonders häufig mit Mythen verschiedener Kulturkreise vorgenommen (Fischer, 2002). Ein schönes Beispiel für diesen, wie Franka Marquardt es ausdrückt,

„enzyklopädisch-frivolen Mythensynkretismus“ (Marquardt, 2012, S. 91) bietet folgende Textstelle, wo der Erzähler einen Exkurs in den Bereich der Astrologie unternimmt:

Nergal war da, nicht weit vom Zenit, ein wenig südöstlich, der siebennamige Feind, der Elamiter, der Pest und Tod verhängt und den wir Mars nennen. Aber früher als er hatte Saturn, der Beständige und Gerechte, sich über den Horizont erhoben und glänzte südlich im Mittagskreis. Prunkvoll, mit seinem roten Haupte, stellte Orions vertraute Figur sich dar, ein Jäger auch er, gegürtet und wohlbewehrt, nach Westen geneigt. (Mann, 2016, S. 60 f.)

Indem der Erzähler die Namen der genannten Planeten, wie man sieht, nicht in metaphorischem, sondern in buchstäblichem Sinn gebraucht, ruft er dem Leser die einschlägigen Mythen ins Bewusstsein und füllt sie gleichsam mit neuem Leben. Dass sie der mesopotamischen (Nergal), griechischen (Orion) und römischen Kultur (Mars und Saturn) angehören, akzentuiert zum einen das „Ewig-Menschliche“, das sie alle gleichermaßen repräsentieren. Zum anderen erzeugt ihre irritierende Überblendung aber die Distanz, die nötig ist, um den Mythos des Romans zu reflektieren.

Fazit

Ziel der Untersuchung war es, anhand der in Thomas Manns *Joseph und seine Brüder* stattfindenden Inszenierung des Mythos die Medialität des Textes näher zu beleuchten. Die These lautete, dass der *Joseph*-Roman medial gesehen stark von dem Verhältnis bedingt ist, das er zu Richard Wagners *Ring des Nibelungen* aufweist, weshalb sich darin ein Phänomen abzeichnet, das auch in der Wagner'schen Kunst anzutreffen ist, nämlich die Tendenz zur Auflösung des Medialen.

Im ersten Abschnitt wurde Wagners Konzept eines Gesamtkunstwerks skizziert. Wie gesehen, kommt darin dem idealisierten Volksbegriff des Komponisten ein hoher Stellenwert zu. So offenbart sich der Sinn des angestrebten Gesamtkunstwerks denn auch in seiner gemeinschaftlichen Durchführung. Der Idee nach schweißen die Gefühle des „Rein-Menschlichen“ (Richard Wagner), die in den einschlägigen Festspielen entstehen, alle Festspielteilnehmer zu einem einheitlichen Volkskörper zusammen. Dabei erfüllt die Inszenierung germanischer Mythen eine wichtige Funktion: sie macht dem Volk die eigenen Ursprünge erlebbar, indem sie Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft derart miteinander verschmilzt, dass die Differenz zwischen Inszenierung und Inszeniertem, der Darstellung des Mythos und diesem selbst zum Verschwinden gebracht wird. Insofern kann man hier von einer tendenziellen Auflösung des Medialen sprechen.

Es ist kaum verwunderlich, dass die Rezeption von Wagner-Opern im Zuge der deutschen Reichsgründung 1871, als die germanische Mythologie verstärkt der nationalen Identitätsfindung und Selbstlegitimierung diene, eine einschlägige Prägung erhielt. Der zweite Abschnitt dieser Arbeit zeichnete die damals beginnende Geschichte der ideologischen Vereinnahmung nach, die Wagners

Werk bis zur Zeit des Nationalsozialismus durchlief. Vor ihrem Hintergrund erscheint Manns *Joseph* in gewisser Weise als ein Versuch zur Rehabilitierung des Wagner'schen Paradigmas. Entsprechend war es dem Autor beim Schreiben des Romans um eine „Humanisierung des Mythischen“ zu tun. Dabei war der Mythos gleichsam der Ort, wo Mann der NS-Ideologie noch vor seiner Zeit im Exil den Kampf ansagte, indem er sich auch oder gerade auf den *Ring* bezog, über den die nationalsozialistischen Kulturträger die Deutungshoheit beanspruchten.

Der dritte Abschnitt ging der naheliegenden Frage nach, inwiefern Manns Streben nach dem „Ewig-Menschlichen“ vergleichbar ist mit dem „Rein-Menschlichen“ im Sinne Wagners. Dabei wurde festgestellt, dass der Festgedanke für die Medialität des *Joseph* ebenso bestimmend ist wie für die des *Rings*: Während Wagner mit seiner Festspielkunst auf die Erzeugung einer gewissen Überzeitlichkeit abzielt, um die Differenz zwischen der Inszenierung des Mythos und diesem selbst verschwinden zu lassen, stellt das „Fest der Erzählung“ im *Joseph* „Zeitlosigkeit her für des Volkes Sinne und beschwör[]t den Mythos, daß er sich abspiele in genauer Gegenwart“. So kristallisierte sich heraus, dass die medialen Zielvorgaben beider Werke in den wesentlichen Punkten übereinstimmen. Natürlich kann dies aber nicht darüber hinwegtäuschen, dass sich Mann anderer Mittel bedienen muss als Wagner, um die Maßgabe des „Ewig-Menschlichen“ zu erreichen. Eine wichtige Rolle spielt hier, wie gesehen, jene „spontane und intime Form ‚zeremonieller Kommunikation‘“ (Jan Assmann), die im *Joseph* als das „Schöne Gespräch“ bezeichnet wird. Da sie aber mit der Mündlichkeit der Romanfiguren zusammenhängt, darf angenommen werden, dass es sich bei dem von Mann angestrebten „Ewig-Menschlichen“ um etwas vom Schriftlichen Losgelöstes, Absolutes handelt – auch wenn es paradoxerweise nur im Text zu finden ist.

Der Leser des *Joseph* kann nur durch den kritischen Intellekt an dem im Roman dargebotenen Mythos teilhaben. Dies bildet den vielleicht größten Unterschied zur Mythos-Inszenierung im *Ring*, bei der ja eben nicht gedacht werden soll. Eines der Verfahren, durch die der dem *Joseph* eigene Reflexionsmodus entsteht, ist eine bestimmte Form der Historisierung, mit der sich der vierte Abschnitt befasste. Zunächst wurde geklärt, dass der Erzähler des Romans derselben Zeit wie der Autor angehört. Der Umstand, dass er im zwanzigsten Jahrhundert eine altehrwürdige, biblische Sprache verwendet, die damit verbundene Sprachmimikry aber immer wieder durch bewusste Leserirritationen auflöst, hängt mit seiner Ironie zusammen, der notwendig ein Moment der Distanzierung vorausgeht. Man kann auch sagen, dass er das Erzählte in dem Maß historisiert, wie er eine ironische Distanz dazu schafft. In den Textbeispielen, die dann vorgeführt wurden, unterstreicht der Erzähler den Vorrang, der im *Joseph*-Roman dem zeitlosen Mythos zukommt. Doch lässt er gleichsam die Maske fallen und gibt sich als moderner Zeitgenosse zu erkennen, indem er sein mythisches Erzählen stark reflektiert und dabei nicht zufällig verräterische Formulierungen wie etwa „mathematisch genommen“ oder

„bezifferbare Zeit“ gebraucht. So betont er gerade da, wo er die Relevanz der Zeit in Abrede stellt, in Wirklichkeit den historischen Abstand zu seinem Gegenstand.

Im letzten Abschnitt wurde ein weiteres Verfahren behandelt, das im *Joseph* zur Reflexion des Mythos beiträgt, nämlich die Überblendung von Geschichten aus dem Alten Testament und Mythen unterschiedlicher Kulturen. Wie deutlich wurde, haben die Protagonisten, dem mythischen Erzählen des Romans gemäß, kein lineares Verständnis von Zeit. So bildet beispielsweise das Leben Abrahams gleichsam die Hintergrundfolie, auf der sich Jaakobs Identität verwirklicht, wodurch sich der Akzent von der Individualität der Figuren auf das „Ewig-Menschliche“ verlagert. Als Reinkarnation Abrahams kann Jaakob außerdem bestimmte religiöse Mythen für den Leser von Neuem erfahrbar machen – ein Phänomen, das, wie gesehen, in ähnlicher Form auch in Wagners Kunst auftritt. Gleichwohl erzeugt die Überblendung der Geschichten Jaakobs und Abrahams eine ironische Distanz zum Erzählten, da das mythische Weltverständnis Jaakobs dem linearen Zeitbewusstsein des Lesers zuwiderläuft, wobei es jedoch entscheidend ist, dass dieser durch irritierende Formulierungen daran gehindert wird, seine Vorbehalte gegen die Sichtweise des Protagonisten gänzlich abzulegen. Die Überblendung von Mythen unterschiedlicher Kulturkreise funktioniert, wie gesehen, nach demselben Prinzip: einerseits erneuern sie sich in gewisser Weise vor dem geistigen Auge des Lesers und akzentuieren dabei das „Ewig-Menschliche“, das sie alle gleichermaßen repräsentieren; auf der anderen Seite aber erzeugt ihr irritierender Synkretismus die für die Reflexion des Mythos erforderliche Distanz.

Abschließend ist festzuhalten, dass im *Joseph* durch das freie Spiel mit mythischen und biblischen Quellen ein Konstrukt zum Vorschein kommt, das an keine bestimmte mediale Struktur gebunden ist. Beim „Ewig-Menschlichen“, wie Mann es anstrebt, handelt es sich um etwas Absolutes, das sich weder schriftlich noch mündlich einschränken lässt. Vielmehr muss es einen solchen medialen Rahmen sprengen, um überhaupt erst zur Entfaltung zu gelangen. So kann man sagen, dass die Mythos-Inszenierung im *Joseph*, ähnlich wie die im *Ring*, jegliche Medialität unterläuft und tendenziell auflöst.

Literaturverzeichnis

- Assmann, J. (2004). „Zitathaftes Leben. Thomas Mann und die Phänomenologie der kulturellen Erinnerung“. In: *Thomas-Mann-Jahrbuch 6*. Frankfurt a.M.: Vittorio Klostermann.
- Bauer, H. J. (2001). *Die Wagners. Macht und Geheimnis einer Theaterdynastie*. Frankfurt a.M./New York: Campus.
- Blumenberg, H. (1960). *Paradigmen zu einer Metaphorologie*. Bonn: Bouvier.
- Borchmeyer, D. (2000). „Renaissance und Instrumentalisierung des Mythos. Richard Wagner und die Folgen“. In: *Richard Wagner im Dritten Reich. Ein Schloss Elmau-Symposion*, hrsg. von Saul Friedländer und Jörn Rüsen. München: C.H. Beck.

- Bazarkaya, O. K. ve Öztürk, B. (2017). *Auflösung des Medialen: Thomas Manns Joseph und Seine Brüder und Richard Wagners Ring des Nibelungen*. *Humanitas*, 5(10), 61-76
- Fischer, B. J. (2002). *Handbuch zu Thomas Manns Josephsromanen*. Tübingen/Basel: Francke.
- Hanisch, E. (1986). „Die politisch ideologische Wirkung Wagners“. In: *Richard-Wagner- Handbuch*, hrsg. von Ulrich Müller und Peter Wapnewski. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Heftrich, E. (1993). *Geträumte Taten*. Frankfurt a.M.: Victorio Klostermann.
- Leich, Karin. (2008) „Zu Humor und Bewusstsein in Thomas Manns Joseph Roman“. In: *Tina Hoffmann, Marie-Christin Lercher, Annegret Middeke, Kathrin Tittel (Hg.) Humor. Grenzüberschreitende Spielarten eines kulturellen Phänomens*. Göttingen: Universitätsverlag.
- Mann, T. (1960a). „Vom Buch der Bücher und Joseph“. In: *Gesammelte Werke in dreizehn Bänden. Bd. 13*. Frankfurt a.M.: S. Fischer.
- Mann, T. (1960b). „Joseph und seine Brüder. Ein Vortrag“. In: *Gesammelte Werke in dreizehn Bänden. Bd. 11*. Frankfurt a.M.: S. Fischer.
- Mann, T. (1973a). „Richard Wagner und der „Ring des Nibelungen““. In: *Gesammelte Werke in dreizehn Bänden. Bd. IX*. Frankfurt a.M.: S. Fischer.
- Mann, T. (1973b). „Leiden an Deutschland“. In: *Gesammelte Werke in dreizehn Bänden. Bd. XII*. Frankfurt a.M.: S. Fischer.
- Mann, T. (1973c). „Meerfahrt mit Don Qui-jote“. In: *Gesammelte Werke in dreizehn Bänden. Bd. XI*. Frankfurt a.M.: S. Fischer.
- Mann, T. (2016). *Joseph und seine Brüder. Die Geschichten Jaakobs*. Frankfurt a.M.: S. Fischer.
- Marquardt, F. (2012). „Mondgrammatik“ und „Schönes Gespräch“. *Thomas Manns Joseph und seine Brüder – ein biblischer Roman?* In: *Deconstructing Thomas Mann*, hrsg. von Alexander Honold und Niels Werber. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Meid, V. (2006). *Metzler Literatur Chronik: Werke deutschsprachiger Autoren*. Stuttgart/Weimar: J.B. Metzler.
- Nietzsche, F. (1954). „Der Fall Wagner“. In: *Werke in drei Bänden. Band 2*, hrsg. von Karl Schlechta. München: Hanser.
- Öhlschläger & Clemens Pornschlegel. (2000). „Welttheaterwelt. Zur Struktur des Performativen im ‚Gesamtkunstwerk‘ Richard Wagners“. In: *Szenographien. Theatralität als Kategorie der Literaturwissenschaft*, hrsg. von Gerhard Neumann, Caroline Pross und Gerald Wildgruber. Freiburg i.Br.: Rombach Litterae.
- Voigt, B. (2003). *Richard Wagners autoritäre Inszenierungen. Versuch über die Ästhetik charismatischer Herrschaft*. Hamburg: Von Bockel Verlag.
- Wagner, R. (1907). „Bayreuth (Das Bühnenfestspielhaus) “. In: *Ders.: Gesammelte Schriften und Dichtungen. Bd. 9*. Leipzig: Röder.

Bazarkaya, O. K. ve Öztürk, B. (2017). Auflösung des Medialen: Thomas Manns *Joseph und Seine Brüder* und Richard Wagners *Ring des Nibelungen*. *Humanitas*, 5(10), 61-76

Zelinsky, Hartmut (1983). *Richard Wagner. Ein deutsches Thema. Eine Dokumentation zur Wirkungsgeschichte Richard Wagners 1876-1976*. Berlin/Wien: Medusa.

**THE DISAPPEARANCE OF MEDIALITY: A COMPARATIVE
APPROACH TO THOMAS MANN'S *JOSEPH AND HIS
BROTHERS* AND RICHARD WAGNER'S *RING OF THE
NIBELUNG***

Abstract: There are obvious similarities between Thomas Mann's four-part novel *Joseph and His Brothers* and Richard Wagner's operatralogy *The Ring of the Nibelung*. The most important of these is perhaps the mythical content of both works. However, the novel can be seen at this very point as an artistic counter-design to its opera-model, since the reader may only participate in the textual performance of myths through critical reflection, while Wagner's work aims to put the audience into a certain state of trance in which the performed myths are experienced as the actual ones. In this context, the novel's medial relation to *The Ring of the Nibelung* seems of great significance. Based on this fact, the main concern of our analysis is the specific functioning of the myth-performance in Mann's novel against the backdrop of Wagner's synthesis of the arts. In this respect, the first part of *Joseph and His Brothers* in which the narrative preconditions are explicitly dealt with serves as our critical material. The hypothesis is that the novel, seen from the aspect of mediality, is dependent to such an extent on *The Ring of the Nibelung* that a special phenomenon turns up, which also appears in the opera, namely the mediality trends to disappear.

Key words: Thomas Mann, Richard Wagner, Novel, Opera, Myth, Synthesis of The Arts, Mediality.

Araştırma-İnceleme

**ORTAÇAĞ TÜRK-İSLÂM DEVLETLERİNDE
HÜKÜMDARIN ADALET SEMBOLÜ: DÎVÂNÜ'L-
MEZÂLİM**

Mehmet ŞEKER¹

Öz: Bütün Türk-İslâm devletlerinde halka adil davranma esas kabul edilmiştir. Türkler, gerek İslâm öncesi dönemde gerekse İslâmî dönemde kurmuş oldukları devletlerde her zaman adli teşkilata gereken önemi vermişlerdir. Türk devletlerinde adli meselelerin çözümü kavuşturulmasında İslâm hukukunun yanı sıra Töre'ye de müracaat edilmiştir. Ortaçağ Türk-İslâm devletlerinde adli teşkilat içerisinde bulunan en önemli yargı uygulaması ise hükümdarın bir nevi adalet sembolü olan Dîvânü'l-Mezâlim'dir. Bunun için Ortaçağ Türk-İslâm devletlerinin devlet yönetiminde adli teşkilatın ve Dîvânü'l-Mezâlim'in çok önemli bir yeri ve görevi bulunmaktaydı. Çünkü adaletin sağlanması hükümdarın en öncelikli görevlerinden birisiydi. Dîvânü'l-Mezâlim, normal mahkeme kadısının görev ve sorumluluklarından tamamen farklı bir yargı yetkisini yerine getiren bir üst mahkeme konumunda bulunmaktadır. Dîvânü'l-Mezâlim'e öncelikli olarak hükümdar başkanlık ederdi. Hükümdar Dîvânü'l-Mezâlim'e başkanlık etmediği zamanlardaysa vezir, nâib vb. görevliler bu işe nezaret ederdi. Dîvânü'l-Mezâlim, yönetici sınıfla tebaa arasında bir arabulucu konumunda olup halkın nabzını yoklayan en önemli kanallardan, hukukî yollardan birisiydi. Dîvânü'l-Mezâlim'in kurum olarak günümüzde doğrudan bir karşılığı olmasa da modern yargı sistemlerinden bazılarıyla birtakım münasebetleri söz konusudur. Makalemizde Ortaçağ'da hâkimiyet tesis eden Türk-İslâm devletlerinde bulunan adalet sistemini ve bunun önemli bir cüzü olan Dîvânü'l-Mezâlim'in ihdası, gelişimi, teşkilat yapısı ve işleyişi, günümüz yargı sistemleriyle olan ilişkileri gibi konular ele alınarak bilgi verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Dîvânü'l-Mezâlim, Türk-İslâm, Ortaçağ, Adalet.

¹ Arş. Gör. Dr., Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
mehmetseker@duzce.edu.tr

IN MEDIEVAL TURKISH ISLAMIC STATES THE RULER'S JUSTICE SYMBOL; DÎVÂNU'L-MAZÂLİM

Abstract: In all Turkish-Islamic states treating people fairly has been accepted as a principle. The Turks attach importance to judicial organizations in the states which they established before the Islam or Islamic period. Töre has been applied to solve judicial affairs in addition to Islamic law in Turkish states. In medieval Turkish-Islamic States the most important Judicial practice in the judicial organization is Dîvânu'l-Mazâlim which is a kind of judicial symbol of the ruler. For this Medieval Turkish-Islamic States tradition the forensic organization had a very important place and task. The provision of justice was one of the most important tasks of the ruler. Dîvânu'l-Mazâlim is a superior court which is fulfilling a totally different jurisdiction from normal court Muslim judge's task and responsibilities. The ruler was preside at Dîvânu'l-Mazâlim with priority. When the ruler was not preside at the officials like vizier, naib, etc. Dîvânu'l-Mazâlim was in position of intercessor which was one of the most important channels to see how the land lies of the public's pulse between the ruling class and vassal. Although Dîvânu'l-Mazâlim has not a direct counterpart as an institution today, it has some relations with some of current modern judicial systems. In this rescript, Turkish-Islamic state's justice system which established dominance in the middle ages, and Dîvânu'l-Mazâlim's emergence, development, organizational structure and functioning issues will be discussed. Besides, giving information about this institution's relations with the modern judicial systems.

Key Words: Dîvânu'l-Mazâlim, Turkish-Islamic, Middle Ages, Justice.

Giriş

Tarih boyunca tüm Türk devletleri, kurmuş oldukları devletlerde her zaman adalete gereken önemi vermişlerdir. Adaletin tesis edilmesi görevi hükümdarların en başta yapmaları gereken vazifelerden birisi olmuştur. Türk devletlerinde adalet ya hükümdarlar tarafından ya da devlet ileri gelenleri tarafından tesis edilmiştir.

Devlet yöneticilerinin halklarına zulmettikleri zamanlarda devreye yöneticileri de yargılayabilen bir mekanizma yani Töre/Yasa devreye girmiştir.

Türk devlet ileri gelenleri adaletin yanında yer almıştır. Adaletin yanında yer almayan yöneticiler olduğu durumlarda halkın içinde bulunan, aynı zamanda halk tarafından önde görülen kimseler halkına zulmeden yöneticilere karşı gelmişlerdir. Örneğin Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan, halkına zulüm eden tehlikeyi yani yönetimi bertaraf ederek hükümdarlık makamına çıkmıştır (Koca, 2011: 517-518). Bunun yanı sıra Dokuz Oğuz Menkıbesi'nde semavî bir kız (Gök Kız), Böğü Han'a kutlu bilgileri öğretmiş, cihanın fethine başlamalarını ve adaletli olmalarını istemiştir (Gökalp, 1975: 83-84). Ayrıca Hunlarda bazı ailelerin başında bulunan şahısların, mahkemelerden sorumlu olup yargıçlık görevini yerine getirdikleri bilinmektedir (Koca, 2010: 98). Bu ve

benzeri örneklerden de anlaşılacağı üzere Türk devlet ileri gelenleri, halkın saadeti ve devletin ayakta kalabilmesi için adalet sistemini her zaman etkin kılmışlardır.

Bu makalede Ortaçağ Türk-İslâm devletlerinde bulunan adalet konusu ve bunun en önemli ve en etkili bir cüzü olan Dîvânü'l-Mezâlim konusu ele alınmıştır. Ayrıca bu kurumun gelişimi, fonksiyonları, diğer yargı sistemleri ve modern yargı sistemleriyle olan münasebetleri gibi konular üzerinde durulmuştur.

1. İslâm Öncesi Ortaçağ Türk Devletleri'nde Dîvânü'l-Mezâlim

İslâm öncesi Türk Devletleri'nde hükümdarlar, devletin ve milletin reisi vasfıyla “Yargu” ve “Yolak” adındaki mahkemelerde adaletin temin edilmesi için çalışırlardı (Turan, 1998; C. I, 120).

Türk hükümdarları, yargı teşkilatının da en büyük yetkilisi olarak büyük davalara kendileri bakıp yargılama yaparlardı. Attila, Doğu Roma elçilik heyeti içerisinde kendisine suikast düzenlemek isteyen elçilik üyesini kendisi yargılamıştır (m.448) (Kafesoğlu, 2004; 80). Bu durum Türk hükümdarlarının en üst yargılama sistemine başkanlık ettiğini göstermektedir.

Türk devletlerinin hakanlarının ya da devlet ileri gelenlerinin zaman zaman devletin en yüksek mahkemesine başkanlık etmeleri Türk devletlerinin yargı sisteminin başındaki en yetkili kişiler olduğunu akla getirmektedir. Göktürk Devleti'nin kağanları bazı zamanlarda yargıçlarında bulunduğu devletin en yüksek mahkemesine başkanlık edip davalara bakardı. Ayrıca hükümdarın dışındaki yüksek rütbeye sahip devlet adamlarının da adaletin tesisi için görevli oldukları görülmektedir. Göktürklerin meşhur devlet adamı Ton Yukuk'un bu yüksek mahkemede adaletin yerine getirilmesi için görev yapmış olduğu görülmektedir (Koca, 2010: 98). Dolayısıyla adaletin temin edilmesinde ve hukukun tesisinde ya hükümdarın ya da devlet yönetimindeki en üst dereceli görevlilerin mesul olduğu müşahede edilmektedir.

Uygur Devleti hakanı Alp İlteber'in annesi hakan adına haksızlığa uğrayan halkın şikâyetlerini dinler ve sıkıntılarını çözüme kavuştururdu. Bunun yanında Hakan'ın annesi, adaleti sarsmak isteyenlere de gerekli olan cezayı verirdi (Taneri, 1997: 339).

Oğuzlarda bir şahıs, işlenen büyük bir suçu Türk hükümdarının nâibi olan Kül-erkin'e götürürdü. Yargı işlerinden sorunlu olan Kül-erkin de meclis oluşturarak meseleyi çözüme kavuştururdu (Şeşen, 2012: 13-14).

Hazarlarda yedi başkadı bulunmaktaydı. Bu başkadılardan ikisi Yahudilerin, ikisi Müslümanların, ikisi Hıristiyanların, birisi de hem Slavlar ve Rusların hem de kitabî dinlere mensup olmayan diğer milletlerin adlî işlerine bakmaktaydı. Dolayısıyla Yahudi dinine mensup hükümdar ailesi ve devlet ileri gelenlerinin davalarına bakan başkadılar Yahudi olup Tevrat'a göre hüküm vermekte, Müslüman başkadılar Kur'an'a göre, Hıristiyan başkadılar İncil'e göre ve kitabî dinlere mensup olmayan kadı da kendi âdet ve törelerine göre hüküm

vermekteydi. Bunun neticesinde de Hazar ülkesinde adalet ve emniyetin tesis edildiği bir ortam meydana gelmişti (el-Mes'udî, 1973: C. I, 179-180). Ayrıca Hazar Devleti'nde bulunan Müslümanların ekseriyeti Hanefî mezhebinden olmakla birlikte Şâfi mezhebinden olanlarda bulunmaktaydı (Taşağıl, 1998: C. XVII,119). Diğer Türk devletlerinde olmayan farklı bir dinî ve adlî yapının Hazarlarda olduğu görülmektedir. Toplum bünyesinde bulunan her dinî grubun kendilerine ait başkadılarının olması, o dönemde çok ileri seviyede bir adlî sistemin ve muhakeme usulünün olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

İslâm öncesi Türk devletlerinde adaletin tesis edilmesine her zaman önem verilmiş olup bu görev hükümdar ve devlet ileri gelenleri vasıtasıyla yerine getirilirdi.

2. Ortaçağ İslâm Devletleri'nde Dîvânü'l-Mezâlim

Ortaçağ İslâm Devletleri'nde Dîvânü'l-Mezâlim'e bakmak halifenin en başta bakması gereken görevlerden birisiydi. Bu dönemde halife Dîvânü'l-Mezâlim'e bakmıştır. Halifenin bu göreve bakmadığı zamanlarda ise halife adına, vezir gibi yüksek rütbeli kişiler bu göreve bakmıştır.

Dîvânü'l-Mezâlim görevine bizzat Hz. Peygamber de bakmıştır. Hz. Peygamber tayin ettiği görevlilerin hükümlerini tenkit edip onlarla bunun değerlendirmesini yapardı (el-Kettânî, 2012: C.1, 381).

Hz. Peygamber gibi halefleri olan Râşit Halifelerde Dîvânü'l-Mezâlim davalarına bakardı. Özellikle Hz. Ömer'in hilafeti esnasında bu davalarla ilgilendiğine dair birçok örnek mevcuttur. Örneğin Hz. Ömer her sene Hac'da valilerin icraatlarını takip eder, insanların valilerinden isteklerini dinler ve ayrıca insanların taleplerini valilerinden ve hâkimlerinden istemesi meselelerini ele alırdı. Hz. Ömer'in yapmış olduğu bu uygulamalar, istinaf ve adliye meclislerinin aslını oluşturmaktadır (el-Kettânî, 2012: C.1, 381).

Hz. Peygamber ve Raşit Halifeler devrinden sonra Emevîler'de Dîvânü'l-Mezâlim'e bakardı. Emevîler'de Dîvânü'l-Mezâlim için belirli bir gün tahsis eden ilk şahıs Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervan'dır. O, Dîvânü'l-Mezâlim'e doğrudan bakmanın dışında özel bir gün tahsis etmişti. Abdülmelik b. Mervan bu davalarla ilgili olarak bir sıkıntıyla karşılaştığı ve bir hükme ihtiyaç duyduğu zaman, davaları kadısı İdris el-Ezdî'ye gönderir ve o da hükümleriyle bu meseleleri çözüme kavuştururdu. Bu durumda Kadı İdris el-Ezdî'nin mübaşir ve Abdülmelik b. Mervan'ın da âmir konumunda olduğu müşahede edilmektedir (el-Maverdî, 1989: 104).

Emevîlerden sonra Abbasî halifelerinden bazıları da Dîvânü'l-Mezâlim'e bakmıştı. Abbasîlerden bu işe bakan ilk şahıs Halife Mehdî'dir. Daha sonra Hâdî, Harun er-Reşîd, Me'mûn, Dîvânü'l-Mezâlim'e bakmıştır. Abbasîlerde son olarak da Dîvânü'l-Mezâlim'e bakan şahıs ise Halife Muhtedî'dir (el-Maverdî, 1989: 104). Abbasîler döneminde Dîvânü'l-Mezâlim kurum şeklini almıştır (Yeniçeri, 2004: C. XXIX, 516).

Fâtîmî komutanı Cevher, Mısır'a gelince Dîvânü'l-Mezâlim davalarına baktı. Cevher halkın şikâyetlerini dinlemek amacıyla her cumartesi Dîvânü'l-Mezâlim oturumları tertip ederdi (el-Makrîzî, 1998: C. III, 50; Tabâtabâî, 1365: XXVII, 100).

Cevherden sonra Fâtîmî halifeleri Dîvânü'l-Mezâlim görevine bakma işini kâdilkudâtlara ya da bir kısım önde gelen devlet adamlarına verirlerdi (Zeydan, 1328: C.I, 224). Dolayısıyla Fâtîmîlerde Dîvânü'l-Mezâlim'e bir süre kâdilkudâtlar bakmış, daha sonraysa devamlı olarak vezirler bu işe bakmıştır (Uzunçarşılı, 1988: 373).

Fas'ta Muvahhidî (1130-1269) sultanları haftanın bazı günlerini halkın şikâyetlerini dinlemek için Dîvânü'l-Mezâlim oturumları düzenlerdi (Tabâtabâî, 1365: XXVII, 101).

Sudan'da 12. ve 13. yüzyıllarda kurulan İslâm hanedanlıklarında da pazartesi ve perşembe günleri olmak üzere haftada iki gün halkın şikâyetlerini dinlemek üzere toplanılırdı (Tabâtabâî, 1365: XXVII, 101).

Görüldüğü üzere Hz. Peygamberden itibaren İslâm devletlerinde adaletin tesisine ve bu meyanda Dîvânü'l-Mezâlim'e bakılmıştır.

3. Ortaçağ Türk-İslâm Devletleri'nde Dîvânü'l-Mezâlim

İslâmî dönemde Türk devletlerinin hükümdarları Dîvânü'l-Mezâlim adındaki yüksek mahkemelerde adalet dağıtmış ve bu işe büyük önem vermişlerdir (Turan, 1998; C. I, 120; Taneri, 1997: 339).

Dîvânü'l-Mezâlim'in Türkçesinin “*Yuvuluk'us-Sultan*” olduğu görülmektedir. Sultanın başkanlık ettiği bu mahkeme büyük siyasî suçlara bakan bir üst mahkeme konumundaydı (Kafesoğlu, 2004: 369).

Karahanlı hükümdarları Dîvânü'l-Mezâlim toplantıları tertip ederek tebaasında bulunan kimselerden zulüm ve haksızlığa uğrayanları dinlerlerdi. Ayrıca Karahanlılarda “*Sâhibü'l-Mezâlim ve'l-Ahkâm*” görevinin bulunduğu da bilinmektedir (Yusuf Has Hâcib, 2003: 185-186; Genç, 2002: 132, 180-181, 234).

Gazneliler Devleti'nde Sultan Mahmud ve Sultan Mesud Dîvânü'l-Mezâlim'e bakmıştır. Onlar halkın şikâyetlerini dinlemek üzere haftada iki gün toplanırlardı (Nizâmü'l-Mülk, 1999: 63; Tabâtabâî, 1365: XXVII, 100-101, 270).

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, Nişabur'un 1038 yılında Gaznelilerin elinden alınmasından üç gün sonra şehre girdiğinde ilk yaptığı icraatlardan birisi Dîvânü'l-Mezâlim oturumları düzenleyerek orada halktan gelen şikâyetlere bakmasıdır (Turan, 1998; C. I, 186). Selçuklularda siyasî olarak büyük suç işleyen sorumlular sultanın bizzat nezaret ettiği Dîvânü'l-Mezâlim'de yargılanırlardı. Aynı şekilde Selçuklularda vezir olarak Nizâmü'l-Mülk, haftada iki gün Dîvânü'l-Mezâlim oturumlarına başkanlık etmekteydi (Yeniçeri, 2004:

C. XXIX, 517). Ayrıca Nizâmü'l-Mülk yazmış olduğu “Siyâset-nâme” adlı eserinde Sultan Mahmud’un davrandığı gibi Melikşah’ın da haksızlığa uğrayan kişilere bizzat kendisinin adalet dağıtması gerektiğinin zorunlu olduğunu belirtir (Nizâmü'l-Mülk, 1999: 156). Melikşâh adil bir sultan olup zulüm ve haksızlığa maruz kalan şahısları dinler, hak sahiplerine haklarını verir ve bunu yanında suç işleyen kişileri de cezalandırırdı (Reşîdü'd-Dîn Fazlullah, 2010: 132).

Harezmşahlar Devleti’nde başında bir kumandanın olduğu ve örfî kanunlara göre hüküm veren yüksek bir mahkeme yani Dîvânü'l-Mezâlim bulunmaktaydı. Harezmşahlar Devleti’nin merkezinde ve diğer askerî merkezlerde Dîvânü'l-Mezlim bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra Harezmşahlar ordusunda da Dîvânü'l-Mezlim bulunmaktaydı (Köprülü, 2002: C. V, 451).

Türkiye Selçuklu Devleti de Büyük Selçuklular’da olduğu gibi haftada iki gün Dîvânü'l-Mezâlim oturumları gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca Türkiye Selçuklu Devleti sultanları, İslâm hukukunu ilgilendiren davaları kadıya havale ederler, örfî hukuka ait davaları da Dîvânü'l-Mezâlim’de çözüme kavuştururlardı (Taneri, 1997: 344). Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev adaleti her şeyin üzerinde tutar ve ona göre davranırdı. Sultan, pazartesi ve perşembe günleri olmak üzere haftada iki gün oruçlu olarak “Dîvânü'l-Mezâlim” ya da “Dâdgâh” diye adlandırılan yüce mahkemeye çıkar, zulme maruz kalmış kimselerin davalarına bakardı (Koca, Aralık 2016: Yıl: V, S. 5, 61).

Dârü'l-Adl diye adlandırılan “Yüksek Mahkeme” yi İslâm Tarihi’nde ilk inşa eden kimse el-Melik el-Âdil Nureddin Mahmud b. Zengî olup bu binayı Şam’da yaptırmıştı. Ayrıca Zengîler Devleti’nde Şam’ın yanı sıra Halep’te de Dîvânü'l-Mezâlim’e bakmak için Dârü'l-Adl inşa edilmişti. Bu Yüksek Mahkeme’de, devlet kademesinde yer alan yüksek rütbeli görevlilerle alakalı davalara bakılarak çözüme kavuşturulurdu (el-Makrîzî, 1998: C. III, s. 51).

Eyyübîler Devleti’nde Selahaddin Eyyubî, selefi olan Nureddin Mahmud Zengî gibi adaletin yerine getirilmesi için pazartesi ve perşembe günleri Dârü'l-Adl’de oturum düzenlerdi (el-Makrîzî, 1998: C. III, s. 52). Zengîler’in yapmış olduğu Dârü'l-Adl’i Eyyübîler de Kahire’de inşa etmişlerdi (Uzunçarşılı, 1988: 373).

Altınorda Devleti’nde adli işlere başlangıçta Yargucu ve yardımcılarını bakarken İslâmiyetin hâkim olmasından itibaren ise şer’î davalara kadının, Yasa ve Töre’ye ait davalara da Yargucu ve yardımcılarının baktığı bilinmektedir. Görüşülen dava şer’î meselelere aitse hükmü kadı verir, şayet dava Yasa ve Töre’ye ait olursa o zaman hükmü Yargucu ve yardımcılarını verirdi (İbn Battûta, 1992: 362; Kafalı, 2005: 56).

Çağatay Hanlığı’nda (m.1227-1345) adli görevin başında Yasa Emîri bulunmakta olup yargı işlerine Yargucu diye adlandırılan hâkimler bakmaktaydı. Ancak devlette ilk zamanlar bu işlere Yargucu ve yardımcılarını bakarken İslâmiyetin yayılışından itibaren Altınorda Devleti’ne bağlı olan Harezm ülkesinde olduğu gibi davaların şer’î kısmına kadılar bakmakta, Yasa

ve Töre'ye ait kısımlarınaysa Yargucu ve yardımcıları bakmaktaydı (Kafalı, 2005: 56).

Türk-İslâm devletlerinde Dîvânü'l-Mezâlim'e bakma görevi her zaman devletin yerine getirmesi gereken en önemli sorumluluklardan birisi olmuştur.

4. Dîvânü'l-Mezâlim Görevi

Dîvânü'l-Mezâlim, normal mahkeme kadısının hüküm vermekten veya hükmü icra etmekten aciz kaldığı meselelerde kendisinden güç bakımından daha üstün birisinin baktığı uygulamadır. (el-Makrîzî, 1998: C. III, 50). Dîvânü'l-Mezâlim görevine bakıp bunları çözüme kavuşturan kişiye de “Sâhibu'l-Mezâlim” denirdi (el-Kalkaşandî, 1914: C. V, 452).

Dîvânü'l-Mezâlim'in kadı'nın göreviyle yarışan ve hatta onun daha da üstünde olan yargı yetkisini yerine getiren bağımsız bir yargı kuruluşu hüviyetinde olduğu görülmektedir. Bu kurum, kadı emrinden tamamen farklı bir emrin yargı yetkisidir ve özellikle de kadının yargı yetkisine maruz kalındığı konularda geleneklere ve adalete göre karar verirdi (Tyan, 1960: 110). Adaletin tesisinde, hukukun tesis ve icra edilmesinde en üst yargılama mekanizmasının Dîvânü'l-Mezâlim olduğu anlaşılmaktadır.

Dîvânü'l-Mezâlim sistemi özünde, dilekçelerin temsil edilmesi için bazı kanallardan oluşmaktaydı ve amacı devleti belirli sorunlar konusunda dilekçe verenlerin yararına olacak şekilde hareket etmeye ikna etmeyi (Nielsen, 1985: 133). Dolayısıyla Türk-İslâm devletlerinde tebaa arasındaki eşitliğin sağlanması ve hukukun tesisi adına en etkili mekanizmanın Dîvânü'l-Mezâlim olduğu anlaşılmaktadır.

5. Dîvânü'l-Mezâlim'in Başlıca Görevleri

İslâm hukukçuları Dîvânü'l-Mezâlim'in görevleri hususunda on madde üzerinde ittifak etmektedir. On madde halinde Dîvânü'l-Mezâlim'in görevlerini ilk defa ortaya koyan Maverdî'dir. Daha sonra gelen hukukçular ve tarihçiler bu konuda Maverdî'nin söylediklerini tekrar etmişlerdir.

Maverdî, Ebu Ya'lâ el-Ferrâ ve Nüveyrî gibi müelliflerin on madde halinde sıralamış oldukları Dîvânü'l-Mezâlimin başlıca görevleri şunlardır:

Dîvânü'l-Mezâlim'de; vali tarafından zulme ve haksızlığa uğrayan bir kimsenin şikâyetine, vergi memurlarının yapmış olduğu usulsüzlüklere, dîvânların kâtiplerinin denetimlerine, maaşlı memurların uğradığı haksızlıklara, gasp edilen malların geri asli sahiplerine iadesine, vakıf mallarının denetimlerine, normal mahkeme kadılarında hükmün icrasını gerçekleştiremeyenler olduğu zaman onların yerine davalara bakmaya, kamu yararının gözetildiği işlerde muhtesib aciz kaldığı zaman onların yerine davalara bakmaya, bazı ibadetlerin ve harp işlerinin denetimine, kavgalara ve hasımlar arasındaki olaylara bakıp hüküm verme gibi görevlere bakılırdı (el-Maverdî, 1989: 107-111; Ebu Ya'lâ el-Ferrâ, 2000: s. 76-79; en-Nuveyrî, 2004: C. VI, s. 228-230). Genel olarak Dîvânü'l-Mezâlim'de büyük hukukî davalara ve üst rütbeli devlet görevlilerinin davalarına bakılıp çözüme kavuşturulduğu görülmektedir.

6. Dîvânü'l-Mezâlim'e Başkanlık Eden Kimseler

Devlet ileri gelenleri zulüm ve haksızlık yaptığı için Dîvânü'l-Mezâlim tesis edilmişti (Yüzbekî, 1988: 191). Bu görevlileri ancak devlet bürokrasisindeki üst düzey görevliler yargılayabilirdi. Mezâlim Mahkemesi'nin başkanlığı, yüksek makam sahibi bir kişiye isnat edilirdi (Abd el-Mün'im, 1983: 21). Bunun için Dîvânü'l-Mezâlim'in başkanı ya devlet başkanı yani halife/sultan, ya vezir ya da vali olurdu (el-Maverdî, 1989: 102). Ayrıca devlet başkanı tarafından kendilerine yetki verilen görevliler de Dîvânü'l-Mezâlim'e başkanlık ederdi (Şeşen, 1983: 133-134). Devlet başkanı en üst yargı sistemine bizatihi başkanlık etmediği zaman kendisine vekâlet edecek üst düzey bir görevliyi bu iş için görevlendirdiği anlaşılmaktadır.

İslâm Devleti'nin gittikçe büyümesinden dolayı Dîvânü'l-Mezâlim görevi de devlette gittikçe büyük işlerden birisi haline gelmiştir (Yüzbekî, 1988: 191). Halifelerden sonra, halkı dinleme ve onları kabul etmek görevini dönemin vezirleri ve nâzırları üstlenmiş olup bu görevlilere "Nâibü'l-Halife" denmiştir (Tabâtabâî, 1365: XXVII, 99). Bazı dönemlerde de Dîvânü'l-Mezâlim'e kadılar bakmıştır. Ayrıca adliye teşkilatının başında bulunan başkadının davalara bakmadığı zamanlar, onun yerine tayin ettiği nâibler davalara bakardı (Şeker, Haziran 2017: S. 82, 165). Dîvânü'l-Mezâlim'e bakmak için görevlendirilen kişinin sultan adına bu işe nezaret ettiği anlaşılmaktadır.

7. Dîvânü'l-Mezâlim Görevlileri

Dîvânü'l-Mezâlim'e başkanlık eden kimse; muhafızlar ve güvenlik görevlileri, kadılar (hâkimler) ve hakemler, fakihler (hukukçular) ve bilirkişiler, kâtipler ve şâhitler (noterler) olmak üzere beş sınıf görevli hazır olduğunda oturumu açıp davalara bakardı (el-Maverdî, 1989: 107). Bunlara ilaveten Dîvânü'l-Mezâlim'de Müzekkî (Sâhibü'l-Mesâil), "Nakîbler", "Mübâşir" (Sâhibü'l-Meclis), "Muhzır", "Kâsım"; "Seccân" (Sâhibü's-Sicn) ve "Tercüman" gibi görevlilerde bulunurdu (Atar, 2003: C. XXVII, 340). Ayrıca zamana ve zemine göre farklılık arz etmekle beraber bu görevliler haricinde bazı görevlilerde bulunabilirdi.

8. Dîvânü'l-Mezâlim'in İşleyişi

Dîvânü'l-Mezâlim kurumunun kendine has bir işleyiş sistemi bulunmaktaydı. Oturumların düzenlendiği belirli günler, toplantı yerleri ve toplantı zamanları bulunmaktaydı.

8.1. Dîvânü'l-Mezâlim'in Toplantı Günleri ve Toplantı Zamanları

Bir kimse Dîvânü'l-Mezâlim bakmak için tayin edildiği zaman o kişi, bu iş için belirli bir gün tahsis ederdi. Anlaşmazlığı olan kimseler de o günde o kimseye gelerek meselelerinin halli için müracaat ederlerdi (en-Nuveyrî, 2004: C. VI, 228).

Hız Peygamber ve Raşit Halifeler döneminde Dîvânü'l-Mezâlim için tayin edilmiş belirli bir gün yoktu. Dîvânü'l-Mezâlim davaları için belirli bir gün

ayırarak ilk şahıs Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervan'dır. (el-Maverdî, 1989: 104). Abbâsî halifesi Me'mun halkın şikâyetlerini dinlemek için pazar günlerini Dîvânü'l-Mezâlim oturumları için tahsis etmişti (Zeydan, 1328: C.I, 223).

Mısır'da Tolunoğulları Devleti'nin kurucusu Ahmed b. Tolun (254-270/868-883/884)'un bizzat kendisi haftanın iki gününü halkın şikâyetlerini dinlemeğe ayırmıştı. Tolunoğullarından sonra Mısır'da kurulan İhşidîler 323-334 (934/935-945/946/) yıllarında önceleri çarşamba günleri, daha sonra h.355-357 (m.965/966-967/968) yıllarındaysa Kâfur el-İhşid, her hafta cumartesi günleri Dîvânü'l-Mezâlim işleriyle meşgul olurdu. Kâfur el-İhşid'in bizzat kendisi bu işle uğraşmış olup Nâibu's-Saltana olduğu dönemde (h.340/m.951-952) bu görevi yapmıştır.

Gazneliler Devleti'nde Sultan Mahmud ve Sultan Mesut döneminde halkın şikâyetlerini dinlemek üzere haftada iki gün toplanılan günlerden birisi çarşambaydı (Nizâmü'l-Mülk, 1999: 63; Tabâtabâî, 1365: XXVII, 100-101, 270). Selçuklular Devleti'nde vezir olarak Nizâmü'l-Mülk haftada iki gün Dîvânü'l-Mezâlim oturumlarına başkanlık ederdi. Anadolu Selçuklu Devleti'nde de Büyük Selçuklular'da olduğu gibi haftada iki gün Dîvânü'l-Mezâlim oturumları tertip edilirdi (Yeniçeri, 2004: C. XXIX, 517).

Fâtımîler döneminde Cevher halkın şikâyetlerini dinlemek maksadıyla tekrar Mısır'da her hafta cumartesi günü Dîvânü'l-Mezâlim oturumları düzenlemeye başladı (Tabâtabâî, 1365: XXVII, 100). Bir dönem Mısır'da Fâtımî başkadıları salı ve cumartesi günleri davalara bakmışlardır (el-Makrîzî, 1998: C. II, 152; Üner, 1978: 88).

Selahaddîn Eyyûbi haftada iki gün pazartesi ve perşembe günleri Dîvânü'l-Mezâlim işleriyle meşgul olup hem seyahat sırasında ve hem de halkın huzuruna çıkarak insanların şikâyetlerini dinlemekle meşgul olmaktadır (Tabâtabâî, 1365: XXVII, 101).

Memlûkler Devleti'ne gelince Bahrî Memlûkler Dönemi'nde Dîvânü'l-Mezâlim oturumları pazartesi ve perşembe günleri yapılırdı (el-Ömerî, 1986: 102). Burcî Memlûkler Dönem,'nde ise el-Melik ez-Zâhir Berkûk önceleri pazar ve çarşamba günleri Dîvânü'l-Mezâlim davalarına bakarken daha sonraları bu günleri salı ve cumartesi olarak değiştirmiş ve üçüncü bir gün olarak da cuma günü ikinci sonrasını eklemiştir (el-Makrîzî, 1998: C. III, 53). Bu durumun Memlûkler Devleti'nin sonuna kadar da bu son haliyle devam ettiği anlaşılmaktadır.

Dîvânü'l-Mezâlim'in toplantı zamanlarına bakılacak olursa Dîvânü'l-Mezâlim'e bakan sultanlar, genellikle bu iş için sabahın erken saatlerini tercih ederlerdi.

Fâtımî Devleti'nde vezirler halkın şikâyetlerini dinlemek amacıyla genellikle haftada iki gün Dîvânü'l-Mezâlim oturumu düzenlerdi. Ebû el-Ferec Yakub b. Yusuf b. Killis h.368-380 (m.978/990-991) yıllarında her sabah namazdan sonra, halkın şikâyetlerini dinlemek için oturum tertip ederdi (Tabâtabâî, 1365:

XXVII, 102). Fâtımî vezirlerinin haftada iki gün Dîvânü'l-Mezâlim oturumlarını sabah namazından sonra tertip etmekte oldukları görülmektedir.

Memlûkler Devleti'nde Baybars döneminde olduğu gibi Muhammed b. Kalavun ve evlatları döneminde de pazartesi ve perşembe günleri gün doğmadan, sabahın erken saatlerinde Dîvânü'l-Mezâlim'e bakılarak adalet tevzi edilirdi. Bunun yanı sıra Burci Memlûklar Dönemi'nde ki sultanların, düzenli olarak tertip etmiş oldukları Dîvânü'l-Mezâlim oturumlarında genel olarak gün doğumu vaktini tercih ettikleri anlaşılmaktadır (Şeker, 2017: 180-181).

8.2. Dîvânü'l-Mezâlim'in Toplantı Yerleri

Hız. Peygamber anlaşmazlıkları bulunduğu yerde çözerdi. Râşid Halifelerin dördü de anlaşmazlıkları halletmek için mescitte otururlardı. Aynı şekilde Kadı Şüreyh, eş-Şa'î ve Yahya bin Ya'mer de mescitte hüküm verirlerdi (el-Kettânî, 2012: C.1, 384). Hâkim, camide oturması gereken yeri özgürce seçerdi. Hicri III. asırda bazı hâkimler, kışın caminin üst kısmında ve yazın da doğu kenarındaki yapının ortasında duruşmayı yaparlardı. Başka hâkimler de caminin sütunlarından birine dayanarak bu sütunların yanında otururdu (Tyan, 1960: 279).

Abbâsî Halifesi Me'mun, Horasan'da bulunduğu dönemlerde her gün Merv Câmisi'ne gelip orada halkın şikâyetini dinleyerek adaleti temsil ederdi (Tabâtabâî, 1365: XXVII, 99). Ayrıca bir dönem Fâtımî başkadıları Mısır'da Amr İbnü'l-As Câmî'sinin bitişiğinde olan meydanda ipek bir makam üzerine oturup davalara baktığı görülmektedir (el-Makrîzî, 1998: C. II, 152).

Memlûkler Devleti'nde Bahrî Memlûkler Dönemi'nde ilk başta Sâlihiyye Medreseleri'nde Dîvânü'l-Mezâlim oturumları düzenlenmesine rağmen daha sonraları Dârü'l-Adl, Eyvân ve Eyvânü'l-Kebîr'de oturumlar düzenlenirdi. Burcî Memlûklar Dönemi'nde ise İstablü's-Sultânî'de Dîvânü'l-Mezâlim oturumları tertip edilirken bazen de Saray ve Sultan Makamı, Meydân vb. yerlerde oturumlar tertip edilirdi (Şeker, 2017: 181-193).

8.3. Dîvânü'l-Mezâlim'in Diğer Yargı Sistemleriyle Münasebeti

Dîvânü'l-Mezâlim'in İslâm adliye teşkilâtında bulunan kazâ, hisbe vb. müesseselerle yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Mesela Kadı'nın yürütme yetkisine sahip olmaması veya hukukî kuralların belirlediği sınırlar nedeniyle kadı'nın etkisiz kaldığı yerlerde, Dîvânü'l-Mezâlim devreye girerdi (Nielsen, 1985: 114).

Dîvânü'l-Mezâlim kadısının hüküm verme yetkisi varken muhtesibin iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama görevi bulunmaktadır ancak hüküm verme yetkisi yoktur. Dîvânü'l-Mezâlim kadısı baktığı davalarda hemen hüküm vermez, karar vermede acele etmez. Buna karşın muhtesib görevini hızlı bir şekilde uygulayarak yerine getirirdi (Yüzbekî, 1988: 191).

Dîvânü'l-Mezâlim'in bazı modern yargı sistemleri arasında da birtakım münasebetler bulunmaktadır. Dîvânü'l-Mezâlim, bazı görev ve fonksiyonları

yönünden günümüzdeki Danıştay, Yargıtay ve Sayıştay'a benzemektedir (Yeniçeri, 2004: C. XXIX, 517). Ayrıca Dîvânü'l-Mezâlim, Temyiz yani İstinaf Mahkemesi'nin görev ve sorumluluklarını da yerine getirirdi (Atar, 2003: C. XXVII, 339).

Sonuç

Dîvânü'l-Mezâlim yargı kontrolü ve disiplinini yerine getiren bir sistemdir. Bunun yanında Dîvânü'l-Mezâlim, devlet otoritesinin gücünü kullanarak zulüm ve haksızlık edenleri yaptıkları işten menetme ve adaletli davranmaya sevk etme işidir.

Öncelikli olarak Dîvânü'l-Mezâlim kurumunun; zulüm, haksızlık ve memurların yetersizliği ile ilgilenmekte olduğu görülmektedir. Bu kurum, devlet bünyesinde meydana gelen ve halk tarafından kasıtlı veya kasıtsız yapılmış hatalar veya adaletsizliklerle de uğraşmaktaydı. Ancak Dîvânü'l-Mezâlim'in çalışma şekli, hâkimi olan bir mahkemeden ziyade idari bir sistemi akla getirmektedir.

Sonuç olarak şunu belirtmeliyiz ki Ortaçağ'da Türk-İslâm devletlerinde bulunan adalet sisteminde hukukun tesis ve icrasında en üst ve en önemli yargı unsuru Dîvânü'l-Mezâlim'dir. Bu kurum, günümüzdeki modern yargı sistemlerine birtakım görev ve icraatları yönüyle benzemekte ancak bunlardan hiçbirinin birebir karşılığı konumunda olmamaktadır. Buna karşın Dîvânü'l-Mezâlim, günümüzdeki modern yargı sistemlerinin görev ve icraatları yönüyle hepsinden bazı özellikleri bünyesinde barındıran bir üst yargı sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Abd el-Mün'im, H. (1983). *Dîvânü'l-Mezâlim-ortaya çıkışı-gelişimi-ihtisas alanları-modern yargı sistemleriyle karşılaştırması*, Beyrut: Dâr eş-Şurûk.
- Atar, F. (2003). "Mahkeme", *İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara, C. XXVII, 338-341.
- İbn Battûta (1992). *Rihle İbn Battûta*, Beyrut: Dâr Sâdır.
- Ebu Ya'lâ, Muhammed bin el-Hüseyin el-Ferrâ (2000). *el-Ahkâm es-Sultâniyye* (Nşr. Muhammed Hâmid el-Fakî), Beyrut: Dâr el-Kütüb el-İlmiyye.
- Genç, R. (2002). *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Ankara: T.T.K. Basımevi.
- Gökalp, Z. (1975). *Türk Töresi*, İstanbul.
- Kafalı, M. (2005). *Çağatay Hanlığı (1227-1345)*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kafesoğlu, İ. (2004). *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- el-Kalkaşandî, Ebû el-'Abbâs Ahmed b. 'Ali. (1914-1922). *Subh el-'Aşâ fi Sînâ'at el-İnşâ*, Kâhire: el-Matbaa el-Emîriyye.

- el-Kettânî, M. A. (2012). *Nizâmü'l Hükûmeti'n-Nebeviyye-et-Terâtübü'l-İdâriyye*, 2 Cilt, Kahire.
- Koca, S. (2010). *Türk Kültürünün Temelleri-2*, Ankara.
- _____ (2011). "Oğuz Kağan Destanının Türk Kültür Tarihi Bakımından Değeri" *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- _____ (Aralık 2016). "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Temel İç ve Dış Politikaları ve Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Yıl: V, S. 5.
- Köprülü, F. (2002). "Ortaçaman Türk Hukukî Müesseseleri", *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C. V, 438-463.
- el-Makrîzî, Takiyy ed-Dîn Ahmed b. 'Ali. (1998). *el-Mevâ'iz ve el-İ'tibâr bi Zikr el-Hıtat ve el-Âsâr* (Tah. Muhammed Zeynuhum-Medîha eş-Şerkâvî). Kâhire: Mektebe Medbûlâ;
- el-Maverdî, Ebî el-Hasan Ali bin Muhammed bin Habîb. (1989). *Kitâb el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve el-Vilâyet ed-Dîniyye* (Tah. Ahmed Mübârek el-Bağdâdî). Kuveyt: Mektebe Dâr İbn Kuteybe.
- el-Mes'udî, Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyin b. Ali. (1973). *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher* (Tah. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid). Beyrut: Dâr el-Fikr.
- Nielsen, J. S. (1985). *Secular Justice in an Islamic State: Mazâlim under the Bahrî Mamlûks, 662/1264-789/1387*. Leiden.
- Nizâmü'l-Mülk. (1999). *Siyâset-nâme* (Haz. Mehmet Altay Köymen). Ankara: TK Basımevi.
- en-Nuveyrî, Şehâbüddîn Ahmed bin 'Abd el-Vahhâb. (2004). *Nihâyet el-Ereb fi Funûn el-Edeb* (Tah. Necîb Mustafa Fevâz ve Hikmet Keşlî Fevâz). Beyrut: Dâr el-Kütüb el-İlmiyye.
- el-Ömerî, İbn Fazlullah Şihâbüddin Ebî el-Abbâs Ahmed b. Yahya. (1986). *Mesâlik el-Ebsâr fi Memâlik el-Emsâr Devle el-Memâlik el-Ûlâ* (Tah. Dorothea Krawulsky). Beyrut: el-Merkez el-İslâmî li'l-Buhûs.
- Reşîdü'd-Dîn Fazlullah. (2010). *Cami'ü't-Tevârih-Selçuklu Devleti* (Trc. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Şeker, M. (2017). *Memlûklerde Dîvânü'l-Mezâlim (1250-1517)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi), Ankara.
- _____ (Haziran 2017). "Fâtımîlerde ve Memlûklerde Dört Mezhep Başkadılarının Tayini". Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 82. s. 163-170.
- Şeşen, R. (2012). *İbn Fadlan Seyahatnamesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- _____ (1983). *Salâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti*. İstanbul.

- Tabâtabâî, H. M. (1365). “*Dîvân-ı Mezâlim*”. Tahran; Ferheng-i Îrân-zemîn, XXVII, 98-118.
- Taneri, A. (1997). *Türk Devlet Geleneği*. İstanbul.
- Taşgılı, A. (1998). “Hazarlar” *İslâm Ansiklopedisi (TDV)*. İstanbul, C. XVII.
- Turan, O. (1998). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. C. II, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Tyan, E. (1960). *Histoire de L'organisation Judiciaire en Pays D'islam*, Leiden.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*. Ankara.
- Üner, M. O. (1978). *Memlûklular'da Dinî ve Adli Kurumlar* (Basılmamış Doçentlik Tezi, Atatürk Üniversitesi). Erzurum.
- Yeniçeri, C. (2004). “Mezâlim”, *İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. Ankara, C. XXIX.
- Yusuf Has Hâcib (2003). *Kutadgu Bilig* (Trc. Reşid Rahmeti Arat). Ankara: TTK. Basımevi.
- Yüzbekî, T. S. (1988), *Dirâse fî en-Nuzum el-Arabiyye ve el-İslâmiyye*. Bağdat.
- Zeydan, C. (1328). *Medeniyyet-i İslâmiyye Târihî* (Trc., Zeki Meğamız). Derseâdet: İkdâm Matbaası.

TOPLUMSAL GERÇEKLİK VE POSTMODERN ROMAN*

Neslihan ŞEN ALTIN¹

Öz: Postmodern roman, biçimsel deneyselliğin ön plana çıktığı bir roman türüdür. Bu nedenledir ki, edebiyat ve toplum arasındaki ilişkiyi eserin içeriği ile kuran edebiyat sosyolojisi çalışmaları, postmodern romanı sosyolojik olarak değerlendirebilmek üzere yetersiz kalmışlardır. Postmodern metinlerin analizinde, edebiyat sosyolojisi Dr. çalışmalarının yerini edebiyat tarihi, karşılaştırmalı edebiyat ve kültürel incelemeler gibi alanlar almıştır. Dolayısıyla bu metinlerin toplumsal olanla bağı eksiktir. Bu çalışmada postmodern romanın biçimsel özelliklerini sosyolojik olarak anlaşılır kılmak hedeflenmiştir. Bu maksatla biçimin nasıl bir toplumsal gerçekliği temsil ettiği gösterilmek istenmiş; roman ve toplumsal gerçeklik arasındaki ilişki tarihsel olarak betimlenmiş ve sonuç olarak, yüzyıllar içinde toplumsal gerçeklik anlayışı değiştikçe romanın kurgusal öğelerinin farklı biçimsel görünümlere büründüğü gözlenmiştir. 18. yüzyıl romanı kolektif geleneksel bir anlayışın yerine bireysel gerçekçiliği, 19. yüzyıl romanı, edebi eser ve dışsal gerçeklik arasında birebir bir ilişki olmasını arzulayan gerçekçi bir gerçekçiliği benimsemiş; 20. yüzyıl modernist romanı ise parçalanmış gerçeklik anlayışı sonucu bireyin içsel dünyasını temsil etmiştir. Denilebilir ki farklı gerçeklik anlayışları ve bu anlayışların farklı temsilleri söz konusudur. Postmodern roman da toplumdaki yeni gerçekliğin bir ürünü, edebiyat alanındaki yansımasıdır. Makro teorilerin yerini mikro teorilerin aldığı, hakikat anlayışının parçalandığı, rasyonel öznenin yadsındığı, tekil düşüncelerin yerini çoğulluğa bıraktığı yeni bir gerçeklik anlayışıdır bu. Tanrının ya da insanın merkeze alındığı kendinden önceki düşünme biçimlerinden farklı olarak öznenin dil olarak belirdiği bir gerçeklik anlayışıdır.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal Gerçeklik, Postmodern Roman, Edebiyat Sosyolojisi, Roman.

* Bu çalışma yazarın “Edebiyat Sosyolojisi Açısından Postmodern Romanın Toplumsal Temelleri” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Dr., sen.neslihan@gmail.com

SOCIAL REALITY AND POSTMODERN NOVEL

Abstract: The postmodern novel is a type of literature in which the formal experimentalism comes into prominence. This is why studies of sociology of literature, which focus with regard the content of literary works on the the relation between literature and society, have been inadequate of analyzing postmodern novel sociologically. In analyzing of postmodern texts, literary history, comperative literature and cultural studies replace studies of sociology of literature. Therefore these texts have not a special connection with society. This study aims to make understandable the formal characteristics of postmodern novel sociologically. For this purpose, it is demonstrated what kind of social reality the form represents; the relation between novel and social reality is described historically and as a result it is observed that the elements of fiction in a novel give way to different formal appearences depending on changes in social reality. The 18th-century novel adopted individual reality instead of traditional reality; 19th-century novel accepted an objective reality that provides to have the most efficacious relation between literary work and exterior reality; 20th-century novel represented individual's inherent world as a result of fragmented perception of reality. It is said that there are various reality concepts and their various represantations. So postmodern novel is a product of new reality in the society and is a literary reflection of society. This is a new reality concept that microteories are in place macro-teories, the perception of truth is fragmentized, rational individual is ignored, singular thoughts give place to plurality. This is also a reality concept that the subject is reborned as language with the difference of previous ways of thinking that God or human are in central.

Key Words: Social Reality, Postmodern Novel, Sociology of Literature, Novel.

Giriş

Toplumsal gerçeklik ve edebiyat birlikte anıldığında konunun, edebiyata damgasını vurmuş olan 19. yüzyıl gerçekçiliği olduğu varsayılabilir. Toplumsal gerçeklik kavramının, edebiyat mevzu bahis olduğunda toplumcu gerçekçilik akımını hatırlatıyor olması şartırtıcı olmayacaktır. Ancak elinizdeki çalışmaya konu olan toplumsal gerçeklik, kapıları açık, sınırları geniş ve değişebilir olduğu kabul edilen bir gerçeklik anlayışını ifade edecektir. Bu makalede, gerçekliğin değişebilir olduğunu söylemek, edebiyatı toplumsal bir değişim içinde değerlendirebilmek ve sosyolojik bir anlam çıkarabilmek üzere gerekli ve önemlidir.

Thomas Kuhn'un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı kitabından (2003) yola çıkarak denilebilir ki, bilimin gerçeklikle olan ilişkisi genel geçer ve evrensel bir mahiyete sahip değildir. Hele ki söz konusu sosyal bilimler olduğunda, bu evrensellik iddiası daha da anlamsızlaşır. Sosyal bilimlerin araştırma konusu olan toplumsal gerçeklik, farklı toplum ve kültürlerle göre farklılaşır. Başka bir deyişle toplumsal gerçeklik denilen olgu, ancak belli bir tarihsel-toplumsal

bağlamda anlaşılabilir. O halde tek bir gerçeklikten bahsedilemeyeceği, farklı toplumsal koşulların farklı gerçeklikler üreteceği söylenebilir. Nitekim *Gerçekliğin Sosyal İnşası* adlı kitabında Berger ve Luckmann benzer şeyi ifade etmekte; gündelik hayat olgusundan yola çıkarak, gerçekliğin çoklu bir karaktere sahip olduğunu vurgulamaktadırlar: “Gündelik hayat, insanlar tarafından yorumlanan ve tutarlı bir dünya olması anlamında onlara sübjektif olarak anlamlı gelen bir gerçeklik” tir (Berger ve Luckmann, 2008, s. 32).

Edebiyatın yansıttığı da bir anlamda gündelik hayattır. Yani edebiyat, değişebilir ve yorumlanabilir olanı temsil eder. Toplumda nasıl bir gerçeklik algısı üretildiyse, edebiyatın yansıttığı da bu algı olacaktır. 19. yüzyıl gerçekçiliğinin yaptığı gibi edebiyata bir sorumluluk yüklemek ise, toplumun bir ifadesi olan edebiyatın, değişebilir olan gündelik hayatla ilişkisini kesmek demektir. Nitekim 19. yüzyıl gerçekçiliği, edebiyatın gelişimini değilse de edebiyatın toplumla olan ilişkisini -edebiyat sosyolojisi çalışmalarının gelişimini- sekteye uğratmıştır. Edebiyat, modern ve postmodern toplumların bir ifadesi olmaya devam ederken, edebiyat sosyolojisi çalışmaları bu toplumsal değişime ve bu değişimin edebiyat üzerindeki etkilerine çoğunlukla sessiz kalmıştır.

Edebiyat sosyolojisi çalışmalarının bu tavrının arka planında postmodernizm olduğu söylenebilir. Postmodernizmle birlikte edebiyatın toplumsal gerçeklikle bağının koptuğu varsayılır. Postmodern söylem, bütüncül bir gerçekliğin olamayacağını, gerçekliğin parçalandığını, başka bir deyişle çoğul bir gerçeklik anlayışının topluma egemen olduğunu söyler. Dolayısıyla edebiyat sosyolojisinin bir disiplin olarak edebi yapıtlardan tek bir anlama ulaşması mümkün değildir. Postmodern edebiyatın sunacağı bütüncül bir gerçeklik yoktur. Anlam orada tek başına bulunmamaktadır. Ancak bu düşünceden hareketle postmodern toplumlarda anlamın kaybolduğunu söylemek yanlış olacaktır. Gerçeklik ve toplumsal anlam, postmodernizmin imgelediklerinde bulunabilir. Bu konu bağlamında Yıldız Ecevit’in sanat ve gerçeklik arasındaki ilişkiyi ifade ettiği sözleri dikkat çekicidir:

Sanatın gelişme çizgisini yönlendiren etmenlerin başında, onun *gerçeklikle* kurduğu ilişki gelir. Her sanat eğilimi kendi gerçeğini anlatır, bu nedenle de gerçekçidir. Ve gerçeklik de çoğu kez, içinde yaşanılan dönemin kozmolojik görüşünün gerçeğe bakış açısına bağlı olarak biçime dökülür (...) Sanat yapıtı, içinde bulunduğu koşulların bir ürünüdür. Sanatçı bin yıllardır, içinde yaşadığı tarihsel kesitin, yaşama/doğaya/evrene/insana ilişkin sorulara verdiği doğabilimsel ve düşünsel yanıtlara koşut olarak oluşan estetik değer ölçütleri çerçevesinde biçimlendirir yapıtını. Dönemin egemen *gerçeklik* anlayışı, sanat ürününün gerek biçim gerekse konu/motif düzlemlerinin oluşmasındaki ana belirleyicisidir (Ecevit, 2006, ss. 17-18).

Postmodern edebiyat, edebi sistem içindeki değişimin bir sonucudur ve tarihsel bir anı temsil etmektedir. Niall Lucy *Postmodern Edebiyat Kuramı* adlı

kitabında edebiyat kuramlarının ya da düşüncelerinin Thomas Kuhn'un fikirlerini izleyerek "paradigmalar" olarak düşünülebileceğinin altını çizmektedir: "Öyle ki her ne sebepten olursa olsun herhangi bir zamanda bir paradigma diğerine yol açabilir" (Lucy, 2003, s. 133). Benzer bir şekilde edebi sistem içindeki herhangi bir değişiklik de, farklı bir edebi paradigmaya yol açabilmektedir. Bu bağlamda Lucy'e göre edebi değişiklik iki şekilde gerçekleşebilmektedir. "Edebi değişiklik ya sosyo-tarihsel değişimin bir sonucudur ya da edebiyat sisteminin (ya da dil-oyununun) içindeki bir değişimin etkisidir" (Lucy, 2003, ss. 133-134). Nitekim Lyotard, edebi değişimin edebi sistem içindeki bir değişimin etkisi olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, edebi sistem içindeki değişimin de zamansal ve olumsal olduğunu; başka bir deyişle edebiyat içindeki dil oyunlarının tarihsel olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla Lyotard'ın edebi değişiklik izahı, Lucy'nin ifade ettiği iki şekle de uymaktadır. Başka bir söyleyişle Lyotard, postmodern edebiyatın belirli bir tarihsel ana (şimdiki zamana) ait olduğunu kabul etmektedir (Lucy, 2003, ss. 133-134).

Bu çalışmada, Lyotard'ın da benimsediği edebi görüş izlenerek, roman içindeki dil oyunları tarihsel olarak ifade edilecektir. Tarihsel süreç içerisinde romandaki biçimsel farklılıklar, toplumsal gerçeklik anlayışı ile birlikte ele alınacak; bu yöntemle postmodern romanın biçimsel olarak imgelediklerinin toplumsal anlamı gösterilmeye çalışılacaktır.

1. Romanın Doğuşundan Postmodern Romana Toplumsal Gerçeklik Anlayışı

Bir edebi tür olarak roman nedir? Romanın genel karakteristikleri nelerdir? Romanın amaç ve işlevleri nelerdir? vb. genel tanımlamaları içeren sorular tek ve kesin bir cevapla yanıtlanamayacaktır. Olsa olsa romanla ilgili olarak, roman türünün ortaya çıkışını hazırlayan sebeplerin ve tarihsel olarak gelişiminin betimlemeleri yapılabilir. Nitekim Bahtin'e göre roman, tamamlanmamış bir türdür ve değişen tarihi ve toplumsal durumlardan etkilenmeye devam etmektedir. Bu sebeple yaşayan tek tür olarak romanın incelenmesi bir takım güçlüklerle haizdir (Bahtin, 2001, ss. 164-165). Buradan yola çıkarak denilebilir ki, bir tür olarak ortaya çıktığı tarihten günümüze değin roman, farklı gerçeklik anlayışlarının sahiplendiği ve her biri tarafından, kendi düşünsel çerçeveleri içinde değerlendirildiği bir tür olagelmıştır.

Romanın edebi bir tür olarak ortaya çıkışı da temsil ettiği gerçeklikler gibi toplumsal bir durumun sonucudur. Ortaçağ düzeninin sarsıldığı ve burjuvazinin bir sınıf olarak yükseldiği Avrupa'nın siyasi ve toplumsal tarihiyle yakından ilgilidir. Avrupa'da yaşanan gelişmelere koşut olarak roman, burjuvazinin değerlerinin olumlandığı ya da sorgulandığı bir platform halini alır. Artık roman, edebiyatın toplumdaki yeni durumu ve yeni insanı yansıtma yeteneğine sahip yeni bir türüdür. O halde roman için, Batı dünyasında yaşanan tarihsel ve toplumsal gelişmelerin edebiyat alanındaki bir ifadesi olduğu da söylenebilir.

Aydınlanma düşüncesinin birey ve toplumu yeniden yorumlama çabalarına bağlı olarak ortaya çıkan roman, her türlü mitos ve ortaçağ kalıntısı fikirlerin tasfiye edildiği bir çağa işaret etmektedir. Bu bakımdan roman sanatı da içinde yaşanılan devrin temel özelliklerini yansıtmaktadır. Buna bağlı olarak aydınlanma filozoflarının ‘birey ve insan’ı mutlaklaştırdıkları bir dönemde gelişim gösteren roman da gerçek izlenimi veren, düzenli ve akılla kavranabilir bir dünyanın varlığını savunacak, aynasında böyle bir sembol yansıtmaya çalışacaktır (Şan, 2004, s. 121).

Roman, tarihsel ve toplumsal gelişmeleri hem içeriksel ve hem de biçimsel özelliklerinde temsil eder. Nitekim romanın ortaya çıktığı ilk dönemlerde, romanın ne olduğu ve nasıl özelliklere sahip olduğu kendinden önceki edebiyat türlerinden farklılaşmasıyla tanımlanır. Örneğin romansın başkışisi, eserin başında da sonunda da bir kahramandır. O sadece romans içinde kahramanlığını ispatlamaya girişir. Romanda ise, başkışı bir kahraman değildir. O hayal dünyasından, toplumsal gerçekliğin içine düşen bir kişidir. Ancak önemli olan, roman karakterinin bu süreç içinde bir gelişme –olgunlaşma- süreci yaşamış olmasıdır (Shroder, 2004, s. 23). Dahası roman, kendinden önceki edebiyatın mitik, efsanevi ve destansı unsurlarından sıyrılmış ve konularını insanların tecrübe ettiği gerçek olaylardan edinmeye başlamıştır. Dolayısıyla roman kahramanları, evrensel boyutlarını kaybederek, toplumsal bir tip olmaya doğru evrilmiştir. Tümel gerçekliklerin yerini tikel gerçeklikler, hakikat arayışının yerini ise bireyin olgunlaşma süreci almıştır.

Romanın doğuşundan bu yana, romanın hem içeriği ve hem de bilhassa biçimsel özellikleri değişmiştir. Öyle ki bu biçimsel özelliklerin, değişen tarihsel durumu ve toplumsal gerçeklik anlayışını temsil ettiği söylenebilir. Romandaki değişen biçimsel özelliklerin, siyasi, sosyo-ekonomik, bilimsel vb. değişimlerin ve felsefi, sosyolojik vb. farklı disiplinlerdeki düşünsel gelişmelerin bir yansıması olduğu da söylenebilir. Toplumlar değiştikçe, romandaki zaman, mekân, karakter, anlatıcı gibi biçimi temsil eden temel öğeler, farklı gerçeklikleri betimler hale gelmiştir. O halde denilebilir ki, toplumsal gerçeklik anlayışı ve romanın biçimsel özellikleri arasında önemli bir bağ mevcuttur ve bu bağ tarihsel ve toplumsal olarak takip etmek mümkündür.

18. yüzyıl, romanın yükselişe geçtiği bir dönemdir. Bu dönem İngiliz Edebiyatının önemli yazarları arasında Daniel Defoe, Henry Fielding ve Samuel Richardson gibi isimler bulunmaktadır. Bu yazarlarla birlikte romanstan önemli bir kopuş yaşanmıştır. Bu dönemde hala geleneksel olay örgüleri kullanılmaya devam ederken bu üç önemli yazar, geleneksel olmayan olay örgüsü kullanımını ve bireysel yaşantının üstünlüğünü varsayan otobiyografik bir yazım tarzını benimsemişlerdir. Bu romanlarda geleneksel olandan kopuş, yazarların karakterleri için tercih ettikleri adlandırmalarda da görülür. Önceki kurmaca yazı örneklerinde gerçekdışı adlar kullanılırken, Defoe, Fielding ve Richardson

karakterlerine, onları yaşayan tikel bireyler olarak gösterecek modern adlar kullanmayı tercih etmişlerdir. Bir diğer kopuş, zaman boyutuyla ilgilidir. Geleneksel kurmaca yazınında ahlaki hakikate duyulan bağlılık nedeniyle zaman boyutu göz ardı edilmiş ve örneğin bir günlük zaman dilimi içinde hakikatin sergilenebileceği düşünülmüştür. Romanda ise zaman kavramı, nedensellik ilkesiyle birlikte yer alır. Geçmiş yaşantı bugünün bir nedeni olarak ele alınır ve zaman boyutu, günlük hayatın zaman anlayışıyla örtüşür bir hale gelir. Bu bağlamda roman tarihçilerine göre 18. yüzyıl yazarlarını önceki kurmaca yazarlardan ayıran temel özellik gerçekçiliktir. Bu dönemde yazarlar insan yaşantısının tüm çeşitliliklerini yansıtmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla gerçekçilik, bireyin gerçekliğinin duyular aracılığıyla algılanmasını ifade eder. Gerçekçi tikellik olarak da ifade edilen bu bakış açısı, Descartes'ın bireyin bilincindeki düşünce süreçlerinin muazzam öneme sahip olduğu düşüncesinden yola çıkan bir karakteri tikelleştirme yaklaşımıdır. Geleneksel yaklaşımdan farklı olarak, olay örgüsünün karakterleri belirlemesinden ziyade, tikel koşullar altında tikel insanların canlandırıldığı bir yaklaşımdır bu. Sonuç olarak, romanın ilk örneklerinin verildiği 18. yüzyıl romanları için denilebilir ki, romanda yansıyan gerçeklik, kolektif geleneğin yerine bireysel yaşantının bulunduğu bir gerçeklik anlayışıdır (Watt, 2007, ss. 16-25).

19. yüzyılın, romanın asıl gelişim gösterdiği yüzyıl olduğu söylenebilir. Bu dönemde düşünsel anlamda desteklenen bir roman anlayışı ortaya çıkar. Felsefi anlamda beliren gerçekçilik akımının edebiyat alanına bir yansımasıdır. Romancılar sadece bir edebiyat yazarı değil; düşünsel bir görevi yerine getiren, bir nevi filozoflardır artık. Bir diğer deyişle Batı kültüründeki değişmelerin tanıkları ve eleştirmenleridir. Ian Watt, Balzac ve Stendhal gibi yazarların 18. yüzyıl romancılarından daha önemli bir yere sahip olmalarını böyle bir tanıklığa bağlar. Ona göre, Fransız Devrimi'nin orta sınıfın iktidara geldikten sonra gerçekleşmesi ve edebi planda İngiliz öncellerinin varlığı, Fransız romancılarını daha önemli isimler haline getirmiştir (Watt, 2007, s. 345). Balzac, Stendhal, Zola ve Flaubert bu dönemin en önemli Fransız yazarlarıdır. Toplum ve insan gerçeklerini aldatmacasız bir şekilde yansıtmayı amaç edinen bu yazarlar, pozitivistten etkilenmiş ve günlük yaşamın acı gerçeklerinden kaçarak kendi benliklerine sığınan Romantiklere bir tepki olarak gerçekçiliği savunmuşlardır. Eserlerinde olması gerekenden ziyade olanı anlatmayı kendilerine bir ilke olarak benimserler. Romanlarında çağdaş toplumun güncel gerçekliklerini ve toplumsal sorunları birer eleştirmen gibi ele alırlar. İdealleştirmeden kaçınarak gerçeklikler, tüm çirkinlikleri ve ayıplarıyla birlikte sunulur. Nitekim Balzac, Romantizm akımının egemen olduğu bir dönemde gerçekçiliğin öncülüğünü yapmış ve yapıtlarında bireysel ve toplumsal yaşantıyı, tarihsel ve toplumsal gerçeği bir bütün içinde çizerek gerçekliği yansıtmıştır. Stendhal de Romantizm döneminde yaşamış bir gerçekçidir. Romanlarında, karakterlerinin canlılığı, onların toplumsal çevrenin bir ürünü olmasına bağlıdır. Karakterlerini konuşturmak ve onları yaşayan bir varlık gibi gösterebilmek Stendhal'de önemli bir yere sahiptir. Flaubert'in romanlarında ise, Balzac ve Stendhal'e göre

tipleştirmenin, bir diğer deyişle karakterlerin önemi çok daha fazladır. Flaubert, toplumun bir anatomisini çizmektense, toplumsal yapının etkisiyle oluşan insanlık durumlarını ortaya koymaya çalışır. Zola ise gerçekçiliğin bir yönelimi olan naturalizm (doğalcılık) denilen ayrı bir akımla anılır. Edebiyatı bilimsel bir mahiyette ele alan Zola, deneysel bilimlerdeki olguculuk yöntemini edebiyata aktarmıştır. Bir diğer deyişle nasıl ki bilimlerde aynı koşullar altında aynı nedenlerin aynı sonuçları doğurduğu varsayılır; Zola da bu neden-sonuç ilişkisinin edebiyata uygulanabilir olduğunu vurgular. Ona göre bir romancı, bir bilim adamı gibi davranarak karakterlerini yaratmalı ve bu doğrultuda insanın huy ve davranışlarını anlayabilmek için soyunu ve içinde yetiştiği çevreyi incelemesi gereklidir (Özdemir, 1999, ss. 331-339).

Görüldüğü üzere 19. yüzyıl romancıları için temel düşünce gerçekliği yansıtmaktır. Bu nedenle 19. yüzyıl romanı literatürde yansıtmacı roman olarak da bilinir. Yansıtmacı roman, sanat eserinin bir ayna gibi olması gerektiğine inanarak dış gerçekliğin romana aktarılmasını konu edinir kendine. Başlıca özelliği, romanın dış gerçeklikle birebir uyumlu olması gerektiğidir. Romanda gerçeklik kurgusunu sağlayabilmenin bir yolu yaşamın gerçeklerine benzer olanı aktarabilmekten, diğer yolu ise anlatıcının/yazarın romandaki rolü ile ilgilidir. Romanda gerçeklik hissini kuvvetli olabilmesi için, anlatıcı/yazardan aynı bir tarihçi gibi objektif olması beklenir. Yansıtmacı yazar objektifliği sağlayabilmek üzere varlığıyla romanda kendini belli etmemelidir. Gerçekçiler romanda, yazarın tanrısal bir bakışının olduğu anlatım tarzlarını reddederler. Onlara göre, yazarın kişiliğinin romana yansması, kurgu ve gerçek arasındaki farkı ortaya koyar ve romandaki gerçeklik izlenimini yok eder. Roman kişileriyle özdeşleşen bir anlatıcı, romanda anlatılanların gerçekliği açısından çok önemlidir (Çıkla, 2010, ss. 114-115). Yansıtmacı roman yazarı, romanda boşluk bırakmadan, dış gerçekliğin bir temsili olan yeni bir gerçeklik yaratır. Okuyucusuna yeni, kurgusal bir dünya sunar. Ve kimi zaman da bu kurgusal dünya içerisinde okuyucusuna yol gösterme ve bir şeyler öğretme yoluna da gidebilir.

Yansıtmacı romanda zaman, mekân, olay ve kahraman toplumsal yaşamın gerçeklikleriyle uyum içindedir. Zaman, dün-bugün-yarın çizgisinde düz bir akış içerisinde. İleriye doğru akan bir zaman dilimi kullanılır. Bu bağlamda romanda geçen olay da bu zaman dilimi içerisinde belli bir neden sonuç ilişkisine göre ilerler. Olayın bir başlangıç noktası, gelişme süreci vardır ve bu süreç bir sonuca ulaşır. Karakter, ana belirleyicidir yansıtmacı romanda ve romanın diğer unsurları (zaman, mekân ve olay) bu karakterin başından geçen olaylar çerçevesinde şekillenir. Genellikle bu tür romanlarda öne çıkan tek bir kahraman vardır ve belli bir zaman dilimi içerisinde bu kahramanın etrafında dönen olaylar anlatılır. Kahraman genellikle romanda bilinçlenme süreci içerisinde ve olayın başlangıcından sonuna, olumsuzdan olumluya doğru bir geçiş söz konusudur. Dış gerçekliğin net bir şekilde ifade edilebilmesi açısından mekânın tasviri de önemlidir yansıtmacı romanda. Mekân, detaylı

betimlemelerle ifade edilerek, dış gerçeklikle uyumlu bir gerçeklik yaratılmaya çalışılır.

Yansıtmacı romanın, çağının felsefi, bilimsel, toplumsal gelişmeleriyle örtüşen nitelikte özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Evrenselci, ilerlemeci, bilimci, pozitivist dünya anlayışı romanda da kendini ifade etmektedir. Yansıtmacı roman, bilinebilir/betimlenebilir bir dünya anlayışına sahiptir ve pozitivist mantığın ürünüdür. Özellikle bilimsel anlamda Newton fiziğinin edebiyat üzerinde önemli bir etkisi vardır. Yıldız Ecevit, yansıtmacı romanın özelliklerini çağın bilimsel anlayışıyla birlikte ele almaktadır. Ona göre yansıtmacı roman:

(...) içinde yaşanan çağın dış gerçekle ilgili bilimsel verilerinin oluşturduğu bir gerçeklik anlayışıyla tümüyle örtüşmekteydi. Özellikle 19. yüzyıl ‘gerçekçi’ romanının ‘nerede’, ‘ne zaman’ ve ‘neden’ sorularına açık bir yanıt oluşturan biçim/içerik dokusu, Newton fiziğinin edebiyat estetiğindeki uzantısı görünümündeydi. Geleneksel roman yapısı pozitivist bir mantığın ürünüydü. Okura yabancı gelmeyen bir öyküleme türüydü bu. Uzam yerli yerindeydi; üç boyutlu ve sağlam. Bu boyutlar, çoğu kez ayrıntılı çevre betimlemeleriyle aktarılıyordu okura. En/boy/derinlik, henüz bilinçaltının dipsizliğinde ayrışma uğramamıştı. Okurun çevresinde gördüğü nesnelere örtüşen, anlaşılır, ‘nesnel’ bir gerçeklikti romanda yansıtılan. Zaman ise, Newton fiziğinin savladığı gibi çizgisel (...) (Ecevit, 1996, s. 12).

20. yüzyılda Batı’da modernleşme olarak ifade edilen sürecin etkileri ve sonuçları, edebiyat alanında modernist roman denilen bir türü gündeme getirir. Modernist roman, toplumda gerçekleşen felsefi, bilimsel, teknolojik, siyasi vb. gelişmelerin bir ürünü, toplumsal değişimin edebiyat alanındaki bir yansımasıdır ve modern sanat anlayışının önemli bir parçasını oluşturur. Modern sanat anlayışının doğuşunda, toplumsal anlamda yaşanan birtakım değişiklikler öncü olmuştur. Bu değişiklikler sanayi devrimi ile ortaya çıkan yeni toplumsal düzen ve onun yarattığı birtakım sorunlarla ilişkilidir. Özellikle sanayileşmenin yarattığı yabancılaştırıcı ve yıkıcı etki, modernliğin içinden modernist eleştiriyi doğuran en önemli nedendir. Modernist estetik anlayışı, sanayileşmenin sebep olduğu bu etki nedeniyle insanın yabancılaşmasına karşı bir başkaldırıyı esas alır. Bununla birlikte sanayileşmenin yarattığı bir diğer durum, gerçeklik algılayışının farklılaşmasıdır. Sanayi toplumunda toplumsal sınıfların ve sınıflar arası farklılıkların ortaya çıkması gerçeklik algılayışını kökten değiştirmiştir. Yeni algılayış, gerçekliğin parçalanmış olmasıdır ve yeni toplumsal düzenin sanatçısı da gerçekliği kendi bakış açısından algılar.

Modernist roman, modernitenin benimsediği akıl merkezli dünya anlayışının yarattığı sorunlar ve kaygılar sonucu ortaya çıkmıştır. Modern dünyanın yarattığı olumsuzluklara bir tepki niteliğindedir. İnsan aklıyla üretilen teknolojik ürünlerin olumsuz hâkimiyeti insanın dış dünyaya yabancılaşmasına ve iç dünyaya yönelmesine sebep olmuştur. Bu nedenle modernist roman için, bireyin iç dünyasının anlatılması önemli bir sorundur. Çünkü iç

dünyanın/bilincin/bilinçaltının zaman kurgusu çizgisel değildir. Geçmiş anıları, şimdinin algıları, gelecek planları ya da düşler insan bilincinde aynı anda var olabilir. Dolayısıyla insan zihninin bu karmaşık yapısını ortaya koymak isteyen modernist yazar, farklı teknikler kullanmaya yönelir. İçkonuşma, bilinçakışı ve geriye dönüş teknikleri, bireyin soyut dünyasında özgürce dolaşabilmesini sağlar (Ecevit, 2006, s. 43). Ecevit'e göre, "Modernist yazarı deneysel biçimciliğe iten ana nedenlerden biri; yazarın nasıl biçimlendireceğini/kurgulayacağını tam olarak kestiremediği soyut bir iç dünyanın/bilincin/bilinçaltının, kurgunun odağına gelip yerleşmesidir" (Ecevit, 2006, s. 42).

Modernist roman, modern sanat anlayışının parçalanmış gerçeklik anlayışını benimser. Bir diğer deyişle, gerçekliğin tek bir açıklaması olmadığı gibi, tek tek kişilerin bu gerçekliği kavraması da söz konusu değildir. Modernistlere göre bütüncül bir gerçeklik yoktur, gerçekliğin ancak bir parçası bilinebilir. İnsanın dünyaya yabancılaşması ve yalnızlaşması ise, bu parçalı gerçekliğin doğal bir sonucudur (Menteşe, 1992, s. 237). Dolayısıyla modern edebiyat, bütüncül gerçekliğin olmadığı bir dünyada bütüncül bir gerçeklik de sunamaz. Modernist sanatçı, parçalanmış gerçekliği, romanda tekniği/kurguyu/biçimi ön plana çıkararak ortaya koymaya çalışır.

Modernist romanın kurgusal özelliklerine bakıldığında, merkezde, modernist dünyanın olumsuz etkileri karşısında yenilmiş, pasifleşmiş ve iç dünyasına çekilmiş bir birey olduğu görülür. Modernist roman, bu bireyin yabancılaşmasını ve arayış sürecini kendine konu edinir. 'Protagonist' olarak da ifade edilen bireyin, iç dünyasına yönelmesi modern dünyaya duyduğu tepkinin pasif bir direnişidir. Bu tür romanlarda olay kurgusu, yansıtmacı romandan farklı olarak merkezi bir konum olmaktan çıkar ve sadece bir kurgu ögesi haline gelir. Anlatıcı ise, tek ve güvenilir bir kişi değildir artık. Ben ve o anlatıcıları bir arada kullanılarak bir olayın, düşüncenin ya da duygunun farklı kişiler aracılığıyla farklı bakış açılarından birkaç kez odağa getirilmesi amaçlanır. Modernist romanda bir diğer kurgu ögesi olarak mekân, temel bir unsur değildir; ya yeri geldiğinde bahsedilir ya da mekâna simgesel bir anlam yüklenir. Modernist romanda zaman kurgusuna gelindiğinde ise, zaman algılayışının yansıtmacı romana göre anlamsızlaştığı görülür. Fakat zaman önemini kaybetmez; anlamsızlaşan, zamanın sağladığı neden-sonuç ilişkisidir. Başka bir deyişle, romanı biçimsel olarak estetize eden modernist zaman algısıdır. Zaman, artık düz bir çizgide ilerlememekte ve dün-bugün-yarın çizgisi ortadan kalkmaktadır. Bu zaman kırılmaları modernist romanın biçimsel tekniklerini belirlerler. İç konuşma, geriye dönüş ve bilinç akışı gibi bu teknikler, romana biçimsel özelliğini kazandırır.

Sonuç olarak modernist romanın, modernizmin özellikle iki tartışmasını kendisine sorunsal kıldığı görülür. Birincisi, parçalanmış gerçeklik anlayışı ve ikincisi bu parçalı gerçeklik karşısında yalnızlaşan, yabancılaşan, kimlik bunalımına girerek kendine güvenini yitiren bireyin durumudur. Parçalanmış

gerçeklik anlayışı, modernist romanın biçimini/kurgusunu; yabancılaşan bireyin durumu ise içerik/figüratif yönlerini belirlemiştir (Yürek, 2005, s. 45).

Görüldüğü üzere roman, doğuşundan itibaren hem içeriksel olarak ve hem de biçimsel olarak toplumsal gerçekliğin bir temsili olmuştur. Diğer bir deyişle, toplumsal gerçeklik anlayışı değiştikçe, onun romandaki temsili de değişmiştir. 18. yüzyıl romanı kolektif geleneksel bir anlayışın yerine bireysel gerçekçiliği, 19. yüzyıl romanı, edebi eser ve dışsal gerçeklik arasında birebir bir ilişki olmasını arzulayan gerçekçi bir gerçekçiliği benimsemiş; 20. yüzyıl modernist romanı ise parçalanmış gerçeklik anlayışı sonucu bireyin içsel dünyasını temsil etmiştir. Denilebilir ki farklı gerçeklik anlayışları ve bu anlayışların farklı temsilleri söz konusudur. Biçimsel estetiği ön plana çıkan postmodern romanı sosyolojik olarak anlamak da bu bakış açısından mümkün olabilir.

2. Postmodern Roman ve Yeni Gerçeklik Anlayışı

Postmodern roman, edebiyatın toplumla olan ilişkisinde farklı bir toplumsal söylemin ve farklı bir gerçeklik anlayışının ürünüdür. 20. yüzyıl başlarında yaşanan hızlı değişimler (siyasi, toplumsal, kültürel, bilimsel, teknolojik, vs.) ve bu değişimlerin toplumda –özellikle Batı toplumunda- yarattığı etki ve sonuçları yeni bir gerçeklik algısı yaratmıştır. Siyasi anlamda tek-kültürcülük politikalarının yerini çok-kültürcülüğün, düşünsel anlamda evrenselci ve ilerlemeci bakış açısının yerini tarihsellik kuramlarının, fizik bilimlerde Newton fiziğinin yerini görecelik ve belirsizlik kuramlarının ve sosyal bilimlerde pozitivist düşünme biçiminin yerini merkezsiz bir düşünme biçiminin aldığı bir gerçeklik anlayışıdır.

Postmodern sanat, bu yeni gerçeklik anlayışının sanattaki ifadesidir. Bu sanat anlayışı, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde şekillenmeye başlar. Bu dönemde karşıt kampların siyasi yönlendirmeleri, sanatçıların üzerinde bir baskı oluşturmuş ve sanatçının misyonuna gölge düşürmüştür. Örneğin Sovyetler Birliği'nde sanat parti denetimine girmiş; Amerika'da ve Batı dünyasında ise, sanatçıların Batı kapitalizm ve düzeninden yana bir tavır almaları beklenmiştir. Eğer böyle bir tavır sergilenemiyorsa da sanatsal misyonun depolitizasyon olması gerektiği düşünülmüştür. Dolayısıyla 1960'larda doğan pop-art'ın dönemin siyasi baskılarının bir sonucu olduğu da söylenebilir. Pop-art, modernizme yönelik tepkisel bir sanat anlayışıdır ve özellikle modernist sanatın seçkin karakterine yönelik bir tepki söz konusudur. Modernist sanatın seçkinliğine ve yaratıcılığın özgün olması gerektiği görüşüne karşılık olarak pop-art, sanatın yaşama yön verme ve kritik etme gibi bir amaç taşımadığına inanır (Şaylan, 2009, ss. 113-115).

Postmodern edebiyat ise, Ihab Hassan'a göre yine Batı toplumunda ortaya çıkan değişimlerin bir sonucudur. Ona göre, “Yeni ‘anti-edebiyat’ ya da ‘sessizliğin edebiyatı’, ‘Batılı benlik’ ve genel olarak Batı medeniyetine karşı ‘ani bir duygu değişikliği’yle karakterize olmaktadır” (aktaran Best-Kellner, 1998, s. 25). Hassan'a göre yeni edebiyat yaşam dünyasındaki değişikliklere bir yanıt olarak doğar. Diğer bir deyişle, yazın alanındaki biçimsel deneysellik, toplumdaki

değişimin bir sonucu olarak, kendine kapanan ve sessizleşen benliğin kurmacadaki karşılığıdır (aktaran Lucy, 2003, s. 128).

Biçimsel deneysellik, postmodern romanın en belirleyici özelliğidir. Postmodern romanın genel karakteristiğine baktığımız zaman, içerik unsurlarından ziyade biçimsel öğelerin ön plana çıktığı görülür. Onun bu görünümünün postmodern gerçeklik algısının doğal bir sonucu olduğu söylenebilir. Postmodern gerçeklik algısı, modern gerçeklik anlayışının bir anlamda ters yüz edilmiş halidir. Postmodern söylemde, modern söylemin rasyonel ve bütüncül bireyinin yerini, merkezsizleşmiş ve parçalanmış bir özne anlayışı almıştır ve özneyi bu şekilde parçalı kılan ise, dilin akışkan ve çokkatlı bir yapıya sahip olmasıdır. Postmodern söylemin gerçeklik anlayışındaki bu çoğulcu yönelim, postmodern romanın da ana estetik ilkesi olarak kabul edilir.

Modernist romanla birlikte yansıtmacı/mimetik estetik anlayışından yabancılaştırma estetiğine doğru dönüşüm geçiren edebiyat, postmodern romanla birlikte çoğulculuğu estetik bir ilke olarak benimser. Yıldız Ecevit'e göre "*Çoğulculuk*, postmodernizmin yaşamda da sanatta da ana eğilimidir. (...) *çoğulculuk* postmodernizmin tek felsefesidir; akıl ve düşün, bilim ve ezoteriğin, teknoloji ve mitosun, burjuva dünya görüşü ile toplum dışı bir marjinalliğin yan yana/eşzamanlı varolduğu bir yaşam biçiminin adıdır" (Ecevit, 2006, s. 66). Yine Ecevit'e göre postmodern çoğulculuk düşüncesinin kökeninde birey-insanın, toplumdaki hızlı gelişmeler karşısındaki umarsızlığı ve bir boyun eğişi vardır. Bu gelişmeler doğrultusunda önemini kaybeden birey-insan, baş edemediği ve değiştiremediği tüm yaşam biçimlerini, alternatif eğilimleri ve karşıtlıkları kabul etmek durumunda kalmıştır. Postmodern sanat da bu bağlamda, eklektik/çoğulcu bir yapının adıdır. Farklı biçemlerin (gerçekçi, modernist ya da postmodern) bir araya gelebildiği, bütünsel anlamda sanatsal ilkelerin yok sayıldığı ve hatta sanatsal olanla olmayan arasındaki sınırların bile ortadan kalktığı bir yapının adıdır. Genel estetik ilkelerin olmadığı böyle bir ortamda yaratıcılığa bağlı olarak herkes kendi biçimini oluşturabilmektedir. Kimi yazar farklı türleri bir araya getirerek, kimi yazar karşıtlık ve çelişkileri yan yana kullanarak ve kimi yazar ise birden çok anlatıcı ile romanını kurgulayabilmektedir. Bununla birlikte postmodern roman çoklu/alternatif okumalarla da metnin anlamını çoğaltma yoluna gidebilmektedir (Ecevit, 2006, ss. 66-68). Ecevit, edebiyatın bu çoğulcu ortamını, "(...) estetik bir anarşi ortamıdır içinde yaşanılan" (Ecevit, 2006, s. 69) şeklinde ifade eder.

Edebiyatın bu çoğulcu ortamında biçim, dil ile oynanan kurgusal bir oyundur. Postmodern romanın kurgusal düzleminde önemli bir özellik olan oyunsuluk, kaynağını modernizmden alır; fakat artık somut yaşamı değil, metnin nasıl kurgulandığını anlatabilmek üzere kullanılır. Oyunsuluğun işlevi, sadece estetik düzlemde sonsuz bir özgürlük aracı ve göstergesi olmak değil, aynı zamanda eğlendirici bir özelliğe sahip olmaktır. Yani modernist romanın seçkinci karakterinin yerini popülist bir rahatlık alır postmodern romanda. Okurun metinden zevk alabilmesi için eğlendirici unsurlar eklenir. Metin, yazarın

okuruyla oynadığı bilmeceyi bir oyuna dönüştür (Ecevit, 2006, ss. 71-74). Postmodern roman yarattığı oyun dünyasıyla okuyucusunu eğlendirirken aynı zamanda nesnel gerçekliği sıradanlaştırır, kavramların içini boşaltır, değersizleştirir. Okurunu katı gerçeklik çemberinden dışarı çıkarmaya çalışır. Oyun aynı zamanda, yazar ve okur arasındaki sınırları ortadan kaldırır ve onları birbirine yakınlaştırır. Yazarın yarattığı boşluklar ve suskunluklar okuyucu tarafından tamamlanır. Okuyucu da artık kurgunun bir ögesi, oyunun bir parçası haline gelir.

Oyunsuluk postmodern romanda çeşitli şekillerde kendini gösterebilir. Bir diğer deyişle oyunsuluk, biçimsel düzlemde üst-kurmaca ve metinlerarasılık tekniklerinin yarattığı bir özelliktir. Gerçekle kurmaca arasındaki ayrımı ve romanın uydurma olduğu olgusunu üst-kurmaca tekniği ile okuruna iletmeyi hedefleyen postmodern yazar, metin kurgusunda oyunlar kurarak gerçekliği sorgular. Bu teknikle, okuyucuya sürekli bir oyun içinde olduğu hatırlatılır. Ayrıca metinlerarasılık tekniği ile farklı metinlerin parodisinin yapılması da postmodern romana oyunsuluk katar. Bu teknikle farklı metinlerin bir araya getirildiği postmodern roman, bir yapboz oyununa benzetilebilir.

Postmodern romanla birlikte, romanın biçimsel yapısını oluşturan kurgusal özellikler (zaman, olay, karakter, anlatıcı, mekan gibi), üstkurmaca ve metinlerarasılık teknikleri ile birlikte genişlemiştir. Bu teknikler, postmodern romanın kurmaca dünyasını oluşturan temel yöntemlerdir. Bununla birlikte sadece postmodern romana özgü teknikler değildir. Geçmiş kullanımlarında yazarın metne dâhil olarak okuyucuyu yönlendirmek gibi bir etkisi olan üstkurmaca, postmodern romanda gerçeklik ve kurmaca arasındaki farkındalığı sağlamayı amaçlar. Okurun, romanla kendini özdeşleştirmemesi, romandaki gerçekliğin kurmaca bir gerçeklik olduğunu algılayabilmesi ve gerçeklik parçalarını yorumlayabilmesi istenir. Üstkurmaca tekniğinin diğer bir kullanımında ise, kurmaca evren başlı başına bir gerçeklik alanı olarak belirir. Bir diğer deyişle mantıki gerçeklik ile fantastiğin birbirine karıştığı yeni bir gerçeklik alanı yaratılır (Sazyek, 2010, s. 513). Fantastik unsurunun postmodern romanda bu şekilde kullanılışı, postmodern söylemin akla ve bilime gösterdiği tepkinin edebi düzlemdeki bir yansıması olarak da yorumlanabilir.

Bir teknik olarak üstkurmacanın bir türevidir niteliğinde olan metinlerarasılık ise, farklı metinlerin kolaj tekniği ile bir araya getirilmesi şeklinde gerçekleşir. Metinlerarasılık tekniği de üst-kurmaca gibi sadece postmodern romana özgü bir teknik değildir. Yansıtmacı ve modernist romanlarda da bu tekniğin kullanımlarına rastlanır. Bununla birlikte, bu romanların metinlerarasılık tekniğine bakış açıları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Nitekim yansıtmacı romanda metinlerarasılık, yazar merkezlidir. Edebiyatçı kimliğinin yanı sıra bir aydın kimliğine sahip olan yansıtmacı yazar, romanlarında kültürel birikimlerini dolaylı bir bilgilendirme aracı olarak kullanmak ister. Yansıtmacı romanda anırtırma terimiyle karşılanan bu etkinlikle yazar, felsefe, tarih, sosyoloji, psikoloji vb. edebiyat dışı okumalarını kurmacanın bir parçası haline

getirebilir. Metinlerarasılık tekniğinin modernist romanda kullanımı, postmodern romanda olduğu gibi metin merkezlidir. Bir diğer deyişle, modernist romanda metinlerarası uygulamalar, metinlere imgesellik kazandırma peşindedir. Postmodern romanda ise metinlerarasılığın kullanım amacı, romanı çok boyutlu bir oyuna dönüştürmektir. Ne dış gerçekliği ne de iç gerçekliği yansıtma amacı olan postmodern romanda metinlerarasılık yöntemiyle, sanal bir gerçeklik ortamı yaratılmak istenir (Sazyek, 2010, ss. 516-517).

Metinlerarasılık tekniği, parodi ve pastiş olmak üzere iki temel yolla uygulanmaktadır. Kökeni Aristoteles'e kadar giden parodi, bir metnin başka bir metni taklit etmesi yoluyla, gönderge metnin konusunun/içeriğinin dönüştürülerek kullanıldığı bir tekniktir. Parodi tekniğiyle eserin konusu, biçiminden koparılarak gülünç bir uyumsuzluk yaratılmak istenir. Fakat postmodern romanın parodi kullanımının, önceki kullanımlarından farklı olduğu söylenmelidir. Margaret Rose'a göre, postmodern romandan önce parodi, ya gülünç olma özelliği katmak için ya da salt kurgusal amaçlı kullanılmaktaydı. Postmodern romanla birlikte, bu modernist indirgemeci anlayıştan kurtulan parodi, hem gülünç olma özelliğine ve hem de üstkurmacanın bir parçası olma özelliğine kavuşmuştur. Bir diğer deyişle parodi, postmodern romanda daha karmaşık bir düzeni ifade etmektedir. Rose'a göre parodi, eskiyle modern olanın bir araya geldiği çiftkodlu bir yönelime sahiptir (Rose, 1993, ss. 272-273). Simon Dentith'e göre ise, postmodern romanda parodi, modernist öncüllerine göre daha oyuncudur ve geçmişle arasında daha üretici bir ilişki vardır. Ona göre, postmodern sanatsal pratik, parodiyle karakterize olmaktadır. Çünkü parodi, postmodern kültürü karakterize etmektedir. Başka bir deyişle, kaynağı popüler kültürün ürünleri olan parodi ve postmodern kültür/popüler kültür arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Bu bağlamda ona göre postmodernizm, en iyi şekilde, romancıların biçimsel repertuarları olan parodilerle anlaşılabilir. Parodi, postmodern romancıların, dünyayı anlayabilmesinin olası farklı yollarını, farklı söylem modelleri içinde ortaya koyabilmesini sağlar (Dentith, 2000, ss. 157-158).

Metinlerarasılık uygulamalarında bilinen diğer bir yöntem pastıştır. Pastiche bir teknik olarak kullanımıyla, örneksenen biçemi dönüştürmekten ziyade taklit ederek bir metin yazmak hedeflenir. Başka bir deyişle yazar, başka bir metnin dil ve anlatım özelliklerini taklit ederek, başka bir yazarın biçimini kendi biçimiymiş gibi benimseyerek yeni bir metin yazar. Sadece üslubu taklit edebileceği gibi özgün metnin içeriğini de kendi metnine uyarlayarak yeni bir metin ortaya çıkarabilir (Aktulum, 2000, s. 133). Postmodern romanda ise pastiş, özellikle üslubun taklidi şeklinde uygulanmaktadır. Biyografi, otobiyografi, bilimsel metinler, destan, masal, halk hikâyeleri gibi çeşitli türlerin üslup öğelerinin, oluşturulmak istenen metnin temel üslubu olarak edinilmesi suretiyle kullanılmaktadır (Sazyek, 2010, s. 518). Güzin Yamaner'e göre, pastiş postmodernizm için önemli kılan şey, postmodern toplumun, bir tüketim toplumunu temsil ediyor oluşudur. Yamaner, her şeyin hızla tüketildiği

bir tüketim kültüründe, yeni şeyler üretme zorunluluğunun, birer taklide dönüşmek zorunda olduğunun altını çizmektedir (Yamaner, 2007, s. 33). Fredric Jameson'a göre ise, çağdaş toplumda bireysel öznenin kaybolması nedeniyle kişisel üslup giderek varlığını yitirmekte ve bir uygulama olarak pastişin önemini artırmaktadır (Jameson, 2011, s. 56).

Ana kurgu öğeleri üstkurmaca ve metinlerarasılık olan postmodern romanın yazarları, romanın gerçek düşmanlarının, klasik kurgusal öğeleri şematize eden zaman, mekan, karakter, olay ve tema olduklarını düşünmektedirler. Bu yazarlar, bu edebi unsurların unutulması için ellerinden geleni yapmışlardır: “Ya olay örgüsü küçük olay ve ayrıntı dilimleri içinde ezilir, karakterler ani bir arzular demeti içinde ayrışır, mekân-zaman geçici arkaplandan fazla bir şey değildir ya da temalar öyle değersizleşir ki, bazı romanların şunun ya da bunun ‘hakkında’ olduğunu söylemek çoğunlukla gülünç biçimde hatalıdır” (Lewis, 2006, s. 149).

Romanın kurgusal bir ögesi olan zaman kullanımının, yansıtmacı romandan postmodern romana, gerçeklik anlayışına bağlı olarak farklılaştığı söylenebilir. “Ondokuzuncu yüzyıl anlatılarında pozitivist felsefeye uygun olarak daha çok düzçizgisel zaman şemaları ve sebep-sonuç ilişkilerine yaslanan kurgulamalar egemen olurken, modernist anlatılarda zaman birey psikolojisiyle, postmodernist anlatıda ise dille bağlantılı olarak kurgulanır” (Parla, 2008, s. 248). Postmodern romanda zaman, modernist zaman anlayışına benzer şekilde, düz bir çizgide ilerlemez. Zaman, bireyin dışında var olan ve süreklilik arz eden bir şey değildir. Dış dünyanın zaman anlayışı ve bireyin zamanı algılayışı birbirinden farklıdır. Zamanın akış hızı, bireye göre farklılaşarak yavaşlayan ya da hızlanan bir şeydir (Emre, 2006, s. 318). Postmodern metinlerde zaman, hep sürekli bir şimdiler dizisi içinde parçalı olarak yer almakta ve geçmiş ve gelecek, şimdinin içine hapsolmaktadır. Dahası takvimsel zamanın dışında kurgusal bir zaman anlayışı söz konusudur (Karabuğru, 2008, s. 365). Denilebilir ki postmodern romanlarda zaman, mekanik ve ölçülebilir bir şey değildir. Sınırları belirsiz, birbirine girişik ve rasyonel düşüncenin belirlediği zaman algılayışının dışında bir zaman anlayışıdır (Emre, 2006, s. 170).

Postmodern metinlerde mekân anlayışı, modern anlayışın mekânsallığa yaptığı vurgunun tamamen dışına çıkar. Bu farklılaşmada bilimsel gelişmelerin önemli bir rolü olduğu söylenebilir. “Newton’un yer çekimi kanununu bulması ve geleneksel kozmoloji anlayışının yerine modern bakışı yerleştirmesi ve modern kozmik anlayışıyla Einstein’ın rölatif kuramı vesilesiyle yeryüzünü Kuantum teorisinin yönlendireceği bir mekân anlayışına davet edişi gibi mekân anlayışında büyük ve radikal değişikliklere yol açan bilimsel gelişmeler postmodern metnin mekân anlayışını da şekillendirmiştir” (Emre, 2006, ss. 177-178). Bu bağlamda postmodern metinlerde, modernizmin somutlamaya çalıştığı her durum ya da görüntü soyutlanarak mekânda bir karmaşa yaratılır. Mekân yer değiştiren, renkten renge, biçimden biçime giren akışkan, şeffaf, ele avuca sığmaz bir görüntü olarak belirir (Emre, 2006, s. 183). Postmodern metinlerde

mekân anlayışının değişmesinde, postmodernist düşünürlerin katkıları da önemlidir. Nitekim postmodernistler coğrafyayı bir hypermekan olarak değerlendirmişlerdir. Başka bir söyleyişle onlara göre hyper-mekan, mekanın icat edilebilirliğine, düşünsel olarak genişletilebileceğine ve kolaylıkla yok edilebileceğine işaret etmektedir (Rosenau, 2004, s. 108). Dolayısıyla postmodern metinlerde mekân göstergelerle tasvir edilmeye başlanır. Artık mekân değil ‘zone’ vardır. “(...) ‘zone’, ise birbiri ile mantıksal ilişkisi olmayan mekânlar demektir. Bu mekânlar yani ‘zone’ ler gerçek dünyadan alındığı gibi diğer romanlardan veya yazın yapıtlarından da alınabilir. Buna metinler arası mekân (...)” denmektedir (Menteşe, 1992, s. 239).

Yansıtmacı ve modernist romanların önemli bir kurgusal ögesi olan karakter, postmodern romanda bu önemini kaybeder. Hasan Boynukara *Karakter ve Tip* adlı makalesinde, edebiyatta karakter yaratma biçimlerinin değişmesinin nedenlerini varlık anlayışının değişmesine bağlamaktadır. Ona göre, insanın toplumsal düzendeki yeri değiştikçe, karakterin edebi eserlerdeki yansıtılma biçimleri de değişmektedir. Nitekim gerçekçi romanlarda inandırıcı karakterler yaratmak esas olmuştur. Modernist romanlarda ise psikolojik gerçekçiliğe bağlı olarak bir karakter yaratma yoluna gidilmiştir. Fakat postmodern romanla birlikte karakter, karakterin bütünlüğünün tartışmalı bir hale geldiği bir anti-karaktere dönüşmüştür (Boynukara, 2010, ss. 171-172). Karakter yaratım sürecinde bu adımlar bir anlamda nesnel gerçeklik anlayışından parçalı gerçeklik ve sanal gerçeklik anlayışına doğru bir farklılaşmayı ifade etmektedir. Postmodern romanlarda karakterin farklılaşmasında, postmodernistlerin insan varlığı üzerine düşüncülerinin de önemli bir etkisi vardır. Onlara göre insan sürekli bir oluşum halindedir. İnsan rasyonel olarak değil, toplumsal ve dilsel olarak şekillenmektedir. Bu değişim içinde bütüncül, rasyonel, somut bir bireyden söz edebilmek mümkün değildir. Birey postmodern bir toplumda, parçalı ve merkezsiz bir dünyanın parçalanmış özneleridir artık. Modern dünyanın öznesi ölümünü ilan etmiştir. Bu bağlamda, postmodernistler modern özneye üç nedenden dolayı karşı çıkmışlardır. Birincisi özne onlara göre, modernliğin bir icadıdır. İkinci olarak, özne üzerine odaklanma hümanist bir felsefeyi getirir. Ve son olarak, özne kavramı aynı zamanda bir nesneyi gerektirir ki bu da postmodernistlerin reddettikleri özne-nesne ikiliğini doğurur. Dolayısıyla onlara göre özne, kurmaca bir şeydir. İktidarın ele geçirdiği, anlam atfettiği ve tahakküm altına aldığı bir surettir. Dil tarafından kurulan ve yorumlanan ifade biçimleridir (Rosenau, 2004, ss. 73-79). Bu düşüncelerin bir sonucu olarak postmodern romanlarda özne/karakter, artık imgesel doku içinde yer alan salt kurgusal amaçlı bir öğedir, anlamın taşıyıcısı olma görevini yitirmiştir. Ecevit’in ifadesiyle, “(...) durağan olmayan, dokunun içindeki diğer ilmeklere sürekli öykünen, giderek onlara dönüşme eğilimi gösteren bir doku öğesidir bu. Postmodern anlatının ana kişisi, bir figürden diğerine dönüşüp duran biridir, belirli bir kimliği yoktur” (Ecevit, 2006, s. 77). Dahası postmodern romanlarda bir başkışı ya da kahramandan söz etmek de mümkün

değildir. Romanda etkin farklı karakterler olabilmekte ve hatta yazar ve anlatıcılar bu karakterler içinde yer alabilmektedir (Emre, 2006, ss. 186-187).

Postmodern romanın anlatıcısı/anlatıcıları da karakteri/karakterleri gibi kimlikten kimliğe giren, anlamın taşıyıcısı olma görevini yitirmiş, parçalı bir dünyanın parçalanmış özneleridir. Postmodern romanda anlatıcı, gerçekçi romanların objektif bakış açısından sıyrılmıştır. Nitekim artık tek bir anlatıcı değil, birden fazla anlatıcının yer aldığı bir kurgusal yapı söz konusudur. Başka bir söyleyişle, postmodern romanda geleneksel roman anlayışının Tanrısal, gözlemci ve tekil bakış açılarının yerini çoğulcu bir bakış açısı almıştır.

Postmodern romanda yansıtmacı romanın çizgisel olay örgüsünden vazgeçilir ve modernist romanda olduğu gibi olay, merkezi bir konum olmaktan çıkar. Her türlü düzenli öge okur tarafından sağlanmalı ve hatta uydurulmalıdır (Rosenau, 2004, s. 25). Romanda yaratılan kopukluk ve süreksizlik durumu, okurun algılaması ve tamamlaması istenen bir süreçtir. Böylelikle parçalı gerçekliklerden, kendine göre bir düzenlilik, öznel bir gerçeklik yaratacağı okur. İsmet Emre, postmodern metinlerin olay örgüsünü, Foucault'nun modern iktidarla ilgili düşüncesinden yola çıkarak açıklamaktadır: “(...) postmodern yazarların olay örgülerinde, Foucault'nun modern iktidarların öngördüğü toplum modellerinin sürüklediği ‘durum’un doğal sonucu olarak bu belirliliğin yerini baştan sona kadar anlatıyı kaplayan bir müphemlik atmosferi, düzensizlik, başı ve sonu belli olmayışlıkla ‘dağılganlık’ gibi kaygan bir durumla karşılaşıyoruz” (Emre, 2006, s. 52). Yani denilebilir ki postmodern metinlerde olay, irrasyonel, kopuk, karmaşık ve hatta yokmuşçasına bir niteliğe sahiptir (Emre, 2006, s. 167). Postmodern romanlara bakıldığında tek bir olay örgüsü yerine birden fazla olay örgüsüyle karşılaşılmaktadır. Bu çok-katlı yapıya sahip olan olaylar arasında bütüncül bir ilişki olmayabilmektedir. Bunun yerine olaylar arasında bir karmaşıklık ve kopukluk söz konusudur.

Postmodern romanların olay örgülerindeki kopukluğun önemli bir nedeni, ana kurgusal öğelerdir. Bir diğer deyişle olayı merkezi bir konum olmaktan çıkararak ve olaylar arasındaki bağları zayıflatan şey, üstkurmaca ve metinlerarasılık teknikleridir. Yazarın üstkurmaca tekniğine bağlı olarak kurmaca içinde kurmaca anlatıyor oluşu, olay örgüsünde bir dağılganlık yaratır. Aynı şekilde anlatıcıların sürekli yer değiştiriyor olması da olay örgüsünde bir kopukluğa neden olmaktadır. Metinlerarasılık ise, olay örgüsündeki sürekliliğin sağlanamamasında bir diğer önemli etkidir. Metinlerarasılık tekniğiyle romana çeşitli yazınsal türlerin eklenmesi, metnin olay örgüsünde parçalayıcı bir etkiye neden olmaktadır. Postmodern romanlarda olay örgüsünün yokluğuna bağlı olarak tematik unsurların da zayıflığı dikkati çeker. Postmodern metnin tek teması metnin kendi varoluş sürecidir. Başka bir söyleyişle postmodern romanlarda temadan ziyade kurgusalılık ön plandadır. Dahası postmodern yazarın tematik olma gibi bir kaygısı da yoktur. Çünkü bir temayı işlemek, bir gerçekliğe ya da ideale inanmak anlamına gelir. Halbuki hiper gerçeklik ve

simülasyon gibi sanal gerçekliklerin hakim olduğu bir dünyada uzlaşmış bir gerçeklik yoktur (Topsakal, 2011, s. 46).

Sonuç

Bu çalışmada romanın, yazıldığı dönemin toplumsal gerçekliğinin bir ürünü olduğu hatırlatılmak istenmiş; bu bakış açısıyla postmodern romanı sosyolojik olarak anlamak hedeflenmiştir. Nitekim ne Don Kişot'u ne Robinson Cruose'u ne de İnsanlık Komedyası'nı bugünün toplumsal bakış açısıyla anlamak mümkündür. Dahası romanın ne olduğuna ya da ne olması gerektiğine dair dönemsel tanımlamalar yapmak da bir o kadar yanıltıcıdır. Çünkü romanı, içeriksel ve biçimsel olarak belirleyen 'tarihsel o an'dır.

Postmodern romanı doğuran 'tarihsel o an', postmodern çağın yarattığı gerçeklik anlayışıdır. Postmodern çağda gerçeklik, yorumdan başka bir şey değildir. Bilimsel gelişmelerin de bir sonucu olarak gerçeklik, göreceli, belirsiz ve rastlantısaldır. Makro teorilerin yerini mikro teorilerin aldığı, hakikat anlayışının parçalandığı, rasyonel öznenin yadsındığı, tekil düşüncelerin yerini çoğulluğa bıraktığı yeni bir gerçeklik anlayışıdır bu. Tanrının ya da insanın merkeze alındığı kendinden önceki düşünme biçimlerinden farklı olarak öznenin dil olarak belirlediği bir gerçeklik anlayışıdır. Ve postmodern roman da bu yeni gerçekliğin bir ürünü, edebiyat alanındaki yansımasıdır.

Postmodern romanı bu çalışma için özel kılan onun biçimsel özellikleri olmuş; bu özellikleri sosyolojik olarak anlaşılır kılmak hedeflenmiştir. Bu maksatla biçimin nasıl bir toplumsal gerçekliği temsil ettiği gösterilmek istenmiş; roman ve toplumsal gerçeklik arasındaki ilişki tarihsel olarak betimlenmiştir. Sonuç olarak, yüzyıllar içinde toplumsal gerçeklik anlayışı değişikçe romanın kurgusal öğelerinin farklı biçimsel görünümlere büründüğü gözlenmiştir. Bu bakış açısı takip edilerek, postmodern romanın biçimsel özelliklerinin aslında toplumu temsil etmeye devam ettiği; sadece romanın temsil ettiği gerçekliğin değiştiği gösterilmiştir.

Kaynakça

- Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası İlişkiler* (2. bs.). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Bahtin, M. M. (2001). *Karnavalın Romana Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*. (Der. Sibel Irzık). (Çev. Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berger, P. L. ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. (Çev. Vefa Saygın Öğütle). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Best, S. ve Kellner, D. (1998). *Postmodern Teori*. (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Boynukara, H. (2010). "Karakter ve Tip". *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*. Yıl: 6. Sayı: 65/66/67. (2.bs.). ss. 170-184.

- Çıkla, S. (2010). "Romanda Kurmaca ve Gerçeklik". *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*. Yıl: 6. Sayı: 65/66/67. (2.bs.) ss. 104-123.
- Dentith, S. (2000). *Parody*. London and New York: Routledge.
- Ecevit, Y. (1996). *Orhan Pamuk'u Okumak*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- _____ (2006). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. (4. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emre, İ. (2006). *Postmodernizm ve Edebiyat*. (2. bs.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Jameson, F. (2011). *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiği*. (Çev. Nuri Plümer, Abdülkadir Gölcü). Ankara: Nirengi Kitap.
- Karabuğru O. (2008). "Postmodern Anlatılarda Zaman". *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı*. Yıl: 12. Sayı: 138/139/140. ss. 363-367.
- Kuhn, T. S. (2003). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. (Çev. Nilüfer Kuyaş). (6. bs.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Lewis, B. (2006). Postmodernizm ve Roman. *Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü*, Stuart Sim (Ed.). (Çev. Mukadder Erkan-Ali Utku). Ankara: Ebabil Yayıncılık, ss. 143-156.
- Lucy, N. (2003). *Postmodern Edebiyat Kuramı*. (Çev. Aslıhan Aksoy). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Menteşe, O. B. (1992). "Sanat'da Modernizm'den Post-Modernizm'e". *Littera Edebiyat Yazıları*. Cilt: 3. ss. 236-240.
- Özdemir, E. (1999). *Türk ve Dünya Edebiyatında Dönemler-Yönelimler*. (3. bs.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Parla, J. (2008). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. (8. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rose, M. A. (1993). *Parody: Ancient, Modern, and Postmodern*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosenau, P. M. (2004). *Post-modernizm ve Toplum Bilimleri*. (Çev. Tuncay Birkan). (2. bs.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Sazyek, H. (2010). "Türk Romanında Postmodernist Yöntemler ve Yönelimler". *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*. Yıl: 6. Sayı: 65/66/67. ss. 510-528.
- Shroder, M. Z. (2004). Edebi Bir Çeşit Olarak Roman. *Roman Teorisi*. Philip Stevick (Ed.). (Çev. Sevim Kantarcıoğlu). (2. bs.). Akçağ Yayınları: Ankara, ss. 20-34.
- Şan, M. K. (2004). Türk Modernleşmesine Romandan Bakmanın Önemi Üzerine. *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*. Köksal Alver (Ed.). Ankara: Hece Yayınları, ss. 117-135.
- Şaylan, G. (2009). *Postmodernizm*. (4. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.

- Topsakal, S. (2011). “Hasan Ali Toptaş Romanlarında Postmodern Ögeler”, Y. Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Watt, I. (2007). *Romanın Yükselişi- Defoe, Richardson ve Fielding Üzerine İncelemeler*. (Çev. Ferit Burak Aydar). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yamaner, G. (2007). *Postmodernizm ve Sanat*. Ankara: Algıyayın.
- Yürek, H. (2005). “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Modernizmin Yeri”, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Araştırma-İnceleme

**AN ATTEMPT TO ESTABLISH A BILDUNGSROMAN
DEVELOPMENT HISTORY: NURTURING THE RISE OF A
SUBGENRE FROM ANCIENT BEGINNINGS TO
ROMANTICISM**

Petru GOLBAN¹

Abstract: In English literature, the Bildungsroman, or the novel of formation, emerged as one of the most popular literary types of fiction among Victorian realists and many of the most important works of realism are Bildungsromane. But the Bildungsroman did not emerge suddenly on literary scene in the Victorian Age. The present study relies on the assumption, supported by Bakhtin, that the Bildungsroman has its own history of development as a distinct category, form, type, or subgenre of the novelistic genre, which is in itself a long, complex, and interesting process of rise and consolidation of a literary pattern, tradition, and literary system. This process can be summarized as follows: from the ancient epic and novel to medieval romances to Renaissance picaresque fiction (continued in the seventeenth century) to (in English literature) the eighteenth-century rise of the English novel with its strong picaresque substratum and through romanticism and Goethe (accredited with having introduced in fiction the element of *Bildung*) to the Victorian flourishing of the novel of formation following Carlyle's moment of a threefold literary reception of *Wilhelm Meisters Lehrjahre*. These are the main conventions which nurture the rise of the Bildungsroman as a subgenre from ancient beginnings to romanticism. Among the primary influences on the rise of the Bildungsroman, some belong, like romantic writings and Goethe's canonical Bildungsroman, to the level of "allusion". Others, like picaresque tradition and certain eighteenth-century English novels, belong to the level of "intertextuality". The present article aims to disclose by its comparative and thematological perspectives of approach a number of experiences and aspects of literary practice whose diachronic unfolding should be considered in a study on the development history of the Bildungsroman.

Keywords: Fiction, Bildungsroman, Literary System, Picaresque Pattern, The Rise of The English Novel, Romanticism, Goethe.

---

¹ Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü.
pgolban@nku.edu.tr

BILDUNGSROMANIN TARİHSEL GELİŞİMİNE BİR BAKIŞ: ANTİK DÖNEMDEN ROMANTİK DÖNEME BILDUNGSROMAN ALT TÜRÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI

Öz: İngiliz edebiyatında Bildungsroman olarak adlandırılan gelişim romanı, Viktorya Dönemi gerçekçi yazarları arasında en popüler edebi türlerden birisi olarak ortaya çıkar ve o dönemde yazılan birçok gerçekçi eseri etkiler. Ancak, Bildungsroman, Viktorya Dönemi edebiyat sahnesinde birdenbire ortaya çıkmaz, tarihsel süreç içinde gelişme kaydederek şekillenir. Bu çalışma, Bakhtin'in de vurguladığı gibi, Bildungsroman geleneğinin bir roman türü olarak farklı bir gelişim tarihine sahip olduğu, kendi içerisinde uzun, karmaşık ve ilginç bir gelenek ve edebi sistem haline geldiği varsayımına dayanır. Buna göre Bildungsroman Antik dönem destan ve romanlarından başlayarak, ortaçağ şövalye romanı, Rönesans sanat anlayışı, 17. ve 18. yüzyıl pikaresk roman türünden etkilenmiş, 18. yüzyıl İngiliz romanı ve romantizmden geçerek Goethe'nin *Wilhelm Meisters Lehrjahre* adlı eserindeki gelişmişlik düzeyine erişir. *Bildung* kavramını Goethe dünyaya tanıtırken Carlyle, *Wilhelm Meisters Lehrjahre*'i İngilizceye çevirerek ve onu yorumlayarak kendi Bildungsromanı olan *Sartor Resartus*'u kaleme alır. Tüm bunlar Bildungsroman geleneğinin bir alt tür olarak ortaya çıkmasına ve gelişmesine katkı verir. Bildungsroman'ın gelişiminde öncelikli olarak "kinaye" düzleminde pikaresk roman, "metinlerarasılık" düzeyinde ise bazı 18. Yüzyıl romanları etkilidir. Bu makale, Bildungsromanın tarihsel gelişimini karşılaştırmalı ve tematik yaklaşımları temel alarak incelemeyi, farklı edebiyatçıların görüşleri doğrultusunda örneklerle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kurgu, Bildungsroman, Edebi Sistem, Pikaresk Roman, İngiliz Romanının Ortaya Çıkışı, Romantizm, Goethe.

Introduction

It is a critical cliché to name Johann Wolfgang von Goethe's *Wilhelm Meisters Lehrjahre* (1795-1796) the first Bildungsroman in world literature. Despite being seen as solely of German origins, and, by traditional Germanists, as ascribed only to this national literature and representing a unique, typical German cultural identity, the Bildungsroman, or the novel of formation, has certainly developed to the present day as an international and multi-national novelistic category, extremely rich and complex within the English-language literary production in Britain as well as America, Canada, and Australia. Our interest in the Bildungsroman is provided by the remarkable amount of interpretative attention given in our period to the analysis of the novel-writing tradition, in general, and of the Bildungsroman, in particular, which is being continually re-evaluated according to older but still valid, or more recent, or even newly emerging experiences in literary theory and criticism.

The Bildungsroman is perhaps the first type of novel allowing the hero or the heroine to speak, to show his or her individualized, subjective personality, to

express a personal world-view, and to promote individual values against or as an alternative to some social and moral values, or some more general, eternal, and objective truths. The Bildungsroman proclaims and foregrounds the individual and individuality, and reveals the psychological and emotional complexity and spiritual insight of the human being, who is capable to change and acquire a distinct identity, to emerge, become, and complete formation.

The Bildungsroman creates complex portrayals of individuals and not symbols or ideals, not social or moral types, although in realism, other, secondary characters may be so, as well as flat and static, unlike the round and dynamic protagonist, who is an individual subject with feelings, thoughts, memories, dreams, a whole of a consciousness in progress, growth, and, above all, capable of change. However, it is wrong to consider such an approach as egocentric or individualistic, or as promoting loneliness and isolation, since most of the Bildungsromane value inter-human relationship and inter-personal dependence, and many of them also value social determinism.

The Bildungsroman entered English literature through the efforts of Thomas Carlyle and flourished as a distinct novelistic subgenre in Victorian Age, being popular especially among the realists. The Victorian writers focusing on the relationship between the individual and society and on the principle of determinism apparently found in the Bildungsroman's concern with the process of development and formation of a character the most congenial way to treat and encompass their subjects in the complexity and large scale openings of a life experience as offered by the Bildungsroman.

Just as earlier Coleridge spread German aesthetic doctrine and idealist metaphysics in England, Carlyle, in his attempts at "Germanizing" English culture in the 1830s, promotes Goethe as an authority. His efforts successfully introduce Goethe's novel and subsequently domesticate the Bildungsroman subgenre in English literature. This recruitment of a foreign literary experience should be viewed from a threefold perspective of literary reception comprising translation, criticism, and original literary work: "If Goethe's *Wilhelm Meister* was the main medium for spreading the ideal of *Bildung* among Germans, Carlyle's articles on and translations from Goethe, as well as his own version of the Bildungsroman, *Sartor Resartus*, were the most influential in introducing the concept to England" (Argyle, 2002: 24).

In general, it is considered that the Bildungsroman was founded by Goethe with *Wilhelm Meisters Lehrjahre* as the prototype of the form (since this novel marked the use of the principle of *Bildung*, *formation*, or as for Bakhtin, *becoming*, in matters of character representation strategies), and that the Bildungsroman (the novel of formation) flourished in English literature in the Victorian Age among the realists.

1. The Bildungsroman and Its Predecessors

Not only among the realists in the Victorian period, we should add, and it also continued in the age of modernism in the first half of the twentieth century as both modernist and realist, and also in the postmodern period to the present displaying a larger and a more remarkable typology.

And we should also add that the rise of the Bildungsroman did not owe solely to the Germans and Goethe. Rather, the rise of the Bildungsroman is a long and complex process, of a larger literary and continental resonance, with antecedents in antiquity and the medieval period. With regard to the English Bildungsroman, it enjoyed a significant contribution from the picaresque tradition and the rise of the English novel in the eighteenth century (with their verisimilitude, moral didacticism, social concern, and so on), and, last but not least, romantic literary practice (with its emphasis on individual experience, focus on nature, concern with the experience of childhood, the dualism of existence, and other thematising strategies). Finally, following Carlyle's moment of a threefold literary reception of Goethe's canonical Bildungsroman, this moment led to finding a way in which to produce a literary discourse that offers a particular modality concerning the figure of the main hero/heroine as being constructed in the novel, where in the Bildungsroman it constitutes the image of the individual subject in the process of becoming, growth, development, whose essence is the principle of *identity formation*.

Bakhtin would show and argue in his "The Bildungsroman and Its Significance in the History of Realism: Toward a Historical Typology of the Novel" (1936-1938) that the Bildungsroman, like with the novel in general, passes through its own diachronic process of development in which certain thematic and structural elements occurred historically to survive, develop, disappear, change – including their status as centre and margin – in order to establish the literary system of the novel of formation as a distinct type or subgenre of the novelistic genre.

A study on the development history of the Bildungsroman would focus on particular texts, such as picaresque works, *Tom Jones*, *The Prelude*, and, necessarily, *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, in order to disclose aspects of thematic arrangement that are later detected as elements of the Bildungsroman literary system.

Such an approach assumes the validity of the theory of internal change in literary advancement through history and shows that the Bildungsroman emerges as a literary system of certain common, typical and defining thematic and structural elements as a result of a historical developmental experience during which various aspects, in particular thematic, of different periods, movements and genres, survived, changed and interrelated anew – and continue to do so – in their acts of narrativization within the system of the Bildungsroman. In this way, these aspects disclose the essential hybridity of the

Bildungsroman novelistic subgenre, whose central element is *identity formation*.

Indeed, the antecedents of the Bildungsroman are many and of an extensive temporality starting with antiquity to the eighteenth century. Bakhtin and other critics made remarkable attempts to identify them in their studies on the Bildungsroman; they mostly emphasize Goethe, but also find intertextual relations to such traditions as allegory, picaresque fiction, and the romance, which are among the most important “non-Goethean prototypes for the Bildungsroman”, ranging from

the Bunyanesque hero looking for salvation through a world peopled with allegorical representations of virtue and vice, to the picaresque hero whose adventures take him instructively through various strata of society, to the quester like Parsifal, who learns through painful experience how to reach his goal, and what his goal is worth. (Jeffers, 2005: 61)

Following Bakhtin’s classifications and arguments, which are foundational to any research on fiction, and relying on the assumption that the Bildungsroman, as literature in general, is a system of certain defining elements that emerged and established diachronically, we may identify, by focusing on literary periods, movements, trends, genres, subgenres, particular writers and texts, what we believe are the most important antecedents of the Bildungsroman.

In this respect, apart from a number of ancient and medieval sources, we may talk about five major modern precursors of the English Bildungsroman, its main sources of origin and influence: (1) picaresque narrative, (2) the rise of the English novel in the eighteenth century, (3) romanticism, (4) Goethe’s *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, and (5) realism.

The Bildungsroman in its historical movement, at least in its English version, can be viewed as part of a larger, generic system, of the novel, or of literature, in general, in which it represents at once the culmination of a developmental process and the starting point for a complex novelistic typology, which, to the present day, still develops and diversifies its system of elements.

With antecedents in ancient and medieval periods, and influenced by picaresque fiction, the rise of the eighteenth-century novel, the romantic aesthetic and literary practice, and Goethe’s prototypical work, the Bildungsroman in English literature emerged in the nineteenth century from the context of romanticism and established as a novelistic pattern and tradition systematized by realism. The pattern is built upon the principle of *Bildung* (formation, becoming, or emergence), which acquires the central, dominant position in the newly developed literacy system. Formation is linked to the reconfiguration of the entire spiritual spectrum, the world of inner existence; it became central in romanticism paving the way for Goethe through the romantic emphasis on individual emotional and psychological experience. But Goethe also relies on an

idealist tradition of the Enlightenment, which stipulates an organic and gradual growth leading to both individual fulfilment and social integration. This aspect of individuality in the process of identity formation remains essential and defining to the present, including in the realist type of the Bildungsroman, and the Victorian authors (also, to an extent, originating in Goethe) added the component of the acquiring of meaningful existence in society, where the individual development often clashes against a cruel milieu and the social integration is possible only by compromise.

This classification takes for granted the existence of a typical English Bildungsroman, and shows that it has been highly prolific, it is still very much alive, not only in Great Britain and in English-language literature. In the field of literary theory and criticism, the Bildungsroman studies should dismiss the critical cliché claiming that the Bildungsroman declined or even died with modernism; instead, one should take into account the nation, culture, and genre as distinguishing features and differences among novels, since the Bildungsroman is internationally widespread (West as well as Africa, Asia, Latin America) and popular with various types of minority writers, and especially responsive to different older and newly emerging theories, ideas, means of artistic expression, and literary and novelistic experiences (such as psychoanalysis, feminism, post-colonialism, magical realism, metafiction, historiographic metafiction, dystopia, simulacrum, posthuman, and others), which provide emerges with Goethe as a distinct subgenre of the novel genre largely as a modified, different, and more advanced, we should claim, version of picaresque fiction. This version occurs owing to the contribution of pre-romanticism and romanticism, in particular the romantic concern with individual experience and the romantic expression of the dualism of existence, escapism, rebelliousness, and, on the whole, of various emotional and psychological states.

Our view of the Bildungsroman having roots in antiquity and as a superior, more advanced novelistic form of the picaresque combined with various romantic perspectives materializes itself in our work from assuming the hypothesis that to follow the rise, development, and consolidation of the Bildungsroman fictional pattern is to follow, according to Bakhtin, the historical movement of the novelistic prose, in general, and, in particular, the ways in which the image of the main hero is constructed (formulated) diachronically in the novel. On the whole, there is this critical cliché stating that the novel as a literary fact appeared in the ancient period, but the modern novel appeared in the Renaissance as a counterpoint to the ancient epic and the medieval romance, as a parodic play with their forms and concerns, which is remarkably argued, among others, in his diachronic approach to the novelistic genre, by Erich Auerbach in *Mimesis*.

2. Bakhtin on the Bildungsroman and Other Fictional Types

According to M. M. Bakhtin in “The Bildungsroman and Its Significance in the History of Realism: Toward a Historical Typology of the Novel”, there are four types or subcategories of novel dealing with the life experience of the fictional hero or heroine: (1) the “travel novel”, (2) the “novel of ordeal”, (3) the “biographical novel”, and (4) the Bildungsroman. The first three types have a longer history of development starting with the ancient period, whereas the Bildungsroman emerges on the literary scene at the end of the eighteenth century. However, all four of them are interrelated by having in common thematic elements such as biography, life-time period, ordeal, travel, adventure, love, place in human community, and others.

For us, the travel novel, the novel of ordeal, and the biographical novel constitute the development of the novelistic genre from antiquity in the form of a process during which, at the beginning of modernity, occurs the moment of the rise of the literary system of the picaresque narrative, which – along with the previous types of novel, certain romantic thematic aspects, the eighteenth-century English novel, and, finally, Goethe’s *Wilhelm Meisters Lehrjahre* – provides the main elements for the rise of a new literary system, which is that of the Bildungsroman.

Plainly stated, the history of the development of the Bildungsroman in English literature represents a process from (1) the ancient epic and novels to (2) medieval romances to (3) Renaissance and later picaresque fiction to (4) the eighteenth-century neoclassicism and the rise of the English novel and (5) romanticism through (6) Goethe and Carlyle, and the influence of (7) realism to the Victorian novel of formation.

What differentiates the Bildungsroman from other types is the element of *formation*, which stands as the centre, the main thematic element in the literary system of the Bildungsroman. *Formation*, for us, or *Bildung*, in general, or *becoming* and *emergence (stanovlenia)*, for Bakhtin, provides the main feature, specificity, and essential nature of the Bildungsroman. In other words, the element of formation makes Bildungsroman that type of fiction which deals with the “the image of *man in the process of becoming*” (Bakhtin, “The Bildungsroman” 19).

Also, we could say that the travel novel, the novel of ordeal, and the biographical novel are different fictional hypostases of the *developmental novel* (or the novel of development) distinguished from the Bildungsroman as the *novel of formation*, that is, *Entwicklung* different from *Bildung*, or *Entwicklungsroman*, as Germanists would say, different from Bildungsroman.

The physical aspect of experience aside, concerning thematization of the psychological aspect, spiritual life, and inner dimensions of experience, the travel novel, the novel of ordeal, and the biographical novel have as the key word with regard to character representation the term *static*, whereas for the Bildungsroman the key word would be *change* of the inner perspectives of

existence (psychological, emotional, and moral), which leads to formation, emergence, becoming of the personality of an individual subject.

The Bildungsroman as a particular subgenre, literary tradition and literary system emerged when identity development became a literary concern and character started to be presented – or his/her image in the novel to be constructed – in the process of *becoming* (in Bakhtin's formulation), *emergence*, *change*, that is, what we call, *Bildung* or *formation* of character, that is, acquiring of identity, which replaced the static and fixed, ready-made features of the human subject, and to which the thematic perspective of rendering the biological and intellectual growth and development of personality from childhood through adolescence and youth to maturity was added. Change is a major premise for achieving identity formation, where change and identity, along with “freedom and happiness”, “security and metamorphosis”, are “all equally important for modern Western mentality” (Moretti, 2000: 9), among whose aesthetic products is the Bildungsroman.

Another assumption, which we rely on, and which follows the formalist theory of system and internal change, is that the rise and advancement of fiction writing from the ancient period to the end of the eighteenth century encompass a number of principles, devices, and elements of the literary discourse which developed and changed diachronically in the history of novel writing so as to eventually offer to the Bildungsroman a number of narrative and thematic aspects by which to prove the aesthetic validity and continuity of a literary tradition.

According to Bakhtin in “The Bildungsroman”, these elements and aspects construct or formulate, already in the ancient classical period, the image of the hero in literature; among them, although mostly always offering a static, abstract, and idealized image, are those of realism, spatial and social diversity, complexity and diversity of the external world, complexity and unity of the image of man, inner life and psychology, biographical course of life, adventure spirit, ordeal, testing of virtues, crisis, spiritual rebirth, and, to a certain extent, change of some spiritual components.

These elements, aspects and categories are all of primary importance when describing the rise and development of the literary pattern of the Bildungsroman, since they represent elements of the Bildungsroman literary system that established in the eighteenth century and flourished in the nineteenth century. What is primarily involved in our interpretative strategy is the image of the *character* (main character, hero or heroine, protagonist) presented in the process of development (of identity) leading to *formation* (of identity) according to the principle of *chronotope*, and to this element of formation all other aspects and elements are to a greater or lesser degree subordinate. *Chronos* and *topos*, time and place, play a significant role as counterparts of one single mechanism of literary approach to the development

of the Bildungsroman, in general, and of the image of its protagonist, in particular, from antiquity through picaresque fiction, the eighteenth-century rise of the English novel, romanticism and Goethe to the Victorian Bildungsroman. In Bakhtin, chronotope is of several types, and concerning literature:

In the literary artistic chronotope, spatial and temporal indicators are fused into one carefully thought-out, concrete whole. Time, as it were, thickens, takes on flesh, becomes artistically visible; likewise, space becomes charged and responsive to the movements of time, plot and history. This intersection of axes and fusion of indicators characterizes the artistic chronotope. (Bakhtin, "Forms of Time", 1981: 84)

In Bakhtin, "chronotope" – the name (literally, "time space") being given to "the intrinsic connectedness of temporal and spatial relationships that are artistically expressed in literature" – is a key-element in his theoretical framework on genre (an important organ of memory and no less important vehicle of historicity) and in particular in his theory of the novel.

3. First Elements in Antiquity and the Middle Ages

Fiction in its incipient form in antiquity already provides some clearly marked types of the novel (the travel novel, the novel of ordeal, and the biographical novel), their elements being in a state of interdependence and reciprocity, and characterizing one or another principle of character developmental process. Diachronically these principles change as does the novel itself in its general historical and cultural development, just as they mark the importance and dominance of one upon the other. Among ancient literary complexity, the closest to the modern idea of *Bildung*, or formation, is Apuleius's *The Golden Ass (Metamorphoses)*. The protagonist Lucius is thirsty for knowledge and news, and, leaving his homeland to learn magic, his adventure ends in a "final dissociation between essence and appearance" (Roznoveanu, 1983: 317); he acquires a personal identity, almost similar to that of a Bildungsroman character, at the end of a process leading from instinct to idea and reason, and instead of magic and witchcraft he eventually discovers philosophy.

Concerning the next period in the movement of literature, the Middle Ages, and the contribution of the medieval romance to the Bildungsroman development history – even if it appears at first that the romance represents a series of incredible adventures constructed on trite formulas – this narrative tradition nourished the spirit of adventure, promoted initiation and a sense of ordeal, trial, testing of human moral potential. The romance strengthens some and offers other elements to the system of the Bildungsroman despite the characters not being presented in their general growth or as changing while gaining experience (they are, as in antiquity, mainly static), and despite an attempt at escape from reality, or the idealization of it, which represents, along with moral didacticism, another chief value desired by the authors of romances.

In particular, ordeal or test will become a central element in the Bildungsroman literary system. In the Bildungsroman, there are various types of tests, which are initiatory and crucial for the acquiring of identity formation. The first one is related to the sentimental career, a kind of “sexual test”, in which the protagonist moves beyond the family background and “finds someone else – an appropriate partner outside the family – to love”; the second is related to the professional career, a “vocational test”, more common in the realist Bildungsroman, in which the protagonist “must find a way relating himself not just to someone but to everyone in the society at large”; the third is a type of individual test, more specific to the Künstlerroman dealing with the maturation of the artist or to modernist novels, which is “that business of ruminating, but especially about the *connections* between art, ethics, and metaphysics, the practical stress falling on the middle term” (Jeffers, 2005: 64). In all cases, the protagonist of the Bildungsroman goes through several vocational perspectives, and through at least two love affairs, and changes artistic projects in order to find the right one and to become aware of the kind of existence and philosophy of life that are the most appropriate to his individuality.

4. The Contribution of the Picaresque Fiction in Renaissance and Later Periods

In the Renaissance, responsible for the transition from the romance to the novel (*roman*) are Cervantes and the writers of picaresque fiction. As a modern form of writing, the novel is a “parvenu” that achieved considerable success in a short time at the expense of the conquered and exploited territories of its neighbouring genres – drama, essay, story, epic, romance, apology, chronicle, biography, and so on – territories that it patiently absorbed until transforming the whole literary domain into a colony (Robert, 1983: 48). The novel dominates to the present the literary life modified by its aesthetics and depending on its consumerist success.

The romance becomes *roman* as verse is replaced with prose, and especially as the fantastic element is replaced with verisimilitude (the realist element), generously privileged by both literature and reality, and, as a consequence acquiring unlimited and absolute freedom of expression. This principles of freedom and of absence of the fantastic element and its substitution by verisimilitude, necessary to the existence of the novel, brought changes and diversification on both structural and thematic level from the romance and other genres to the novel. Concerning themes and plot, and in the context of the rise of the English novel in the eighteenth century, it meant, as shown by Fielding in his novels and his “Preface” to *Joseph Andrews*, an extended social concern, focus on individual experience, a large circle of incidents, characters from different backgrounds, and so on. Among the aspects of transition and as an essential difference between the romance and the novel is the element of characterization, which is also important for our surveyistic approach to the

Bildungsroman development history. The most concise remark on this matter belongs to Northrop Frye in *Anatomy of Criticism: Four Essays*, in which he claims that the romancer “does not attempt to create ‘real people’ so much as stylized figures which expand into psychological archetypes”, whereas the novelist deals with personality, with characters wearing their personae or social masks” (1990: 304-305). However, we may disagree with Frye’s affirmation that the romance deals with individuality and the novelist needs the framework of a stable society. The medieval romance – be it *Gawain*, or *Chanson de Roland*, or whatever *chanson de geste* – promotes the heroic ideal and the heroic narrative which is also a historical one, at least in its reference to real historical situations and characters with a “historical-political function”, even if they are “denaturated and simplified”, and with a limited representation of real life, the daily practical domain being separated from “the sublime heroic domain” (Auerbach, 2000: 110).

The novel, in turn, promotes verisimilitude, social and moral concern, and tends towards character individualization. Verisimilitude is a constituent element in the rise and consolidation of the literary system of the novel in the Renaissance in Spanish and then European literature, in general, and in the eighteenth century in English literature. Verisimilitude becomes, in the nineteenth-century fiction, the main material of thematic concern, the subject matter of the fictional discourse; the novel is here about verisimilitude and by this it establishes a new type and trend in fiction – realism and the realist novel – which can be defined, in Frye’s words, as “art of verisimilitude and implicit simile”.

With respect to the Bildungsroman development history, apart from the textualization of verisimilitude, the Renaissance brought new elements in the construction of the image of the protagonist to further contribute to the process of establishment of the novel of formation. Just as with the novelistic genre, the romance changing into the novel, the static character is on his or her way of being marked by change and eventually be replaced with the *formation* (or *emergence*) of character to result in the eighteenth- and nineteenth-century Bildungsroman.

Namely, the transition from the *static* feature of the character towards the principle of *development* and through it eventually to that of *formation* is provided by the picaresque novel, one of the first and most important types of fiction. Like the Bildungsroman, the picaresque novel reveals continuity and vitality to the present due to its being established since the sixteenth century as a definable system with particular features/elements, and, like the Bildungsroman, due to its being “capable of regenerating and transforming itself in a surprising variety of new environments” (Alter, 1965: ix). The elements of the picaresque novel, which form its thematic pattern, include

(1) the chronotope of the road;

- (2) inconsistency of the protagonist (picaro(a)) of low social standing, but of a vast typology of roles and individual traits: orphan, servant, delinquent, beggar, trickster, and so on; typically a “nomad”, a “rolling-stone”, rootless, homeless, social rebel, radical, escapist, sometimes ending his revolt in compromise;
- (3) “pseudo-autobiographical perspective”, in Richard Bjornson’s terms;
- (4) “panorama of representative types”, again Bjornson with regard to the literary convention of realism and its social concern;
- (5) moral didacticism, since the story conveys a message to the reading public of middle class and “literate people from the lower classes” (Bjornson, 1977: 206);
- (6) comic mode combining ironic attitude and social satire, the picaro(a) observing and disclosing without any prejudices the social and human frailties and hypocrisies;
- (7) twofold perspective of self-fulfilment reified by a double change: (1) social advancement/climbing (development towards social accomplishment, including professional, financial, artistic, and other aspects, that is, socio-economic change of the individual’s external condition) and (2) spiritual gain (development towards maturity (intellectual, psychological, emotional, as well as physical) and acquiring of the self through struggle with a hostile and chaotic world, and especially through spiritual suffering, trial and repentance, that is, moral-religious change of the individual’s inner condition).

Like Guillén’s eight characteristics (in “Toward a Definition of the Picaresque”, 1971: 71-89), our seven features are essential but not invariable; they are indispensable to understanding the development of the picaresque as a subgenre, in particular, and of the novelistic genre, in general, but they do not encompass a strict formula. Like Guillén, we accept exceptions and secondary characteristics, and consider that no single picaresque novel embodies completely all these seven features; the subgenre has been and still is flexible and subject to development, change, thematic and structural enrichment. To qualify as picaresque, a novel must contain the majority of them; otherwise, the presence of pseudo-autobiographical form, or of moral didacticism, for instance, does not automatically make it a picaresque text.

These seven features, emerging in different literary periods, trends, genres, and textual typology, modified and accompanied by various other secondary features, are essential to provide a conclusive definition to the picaresque subgenre of the novel and to make picaresque a universal narrative type, which leads to its classification as “picaresque myth” born from within a socio-cultural context and marking the rise of the novel as a distinct genre, which, in its incipient stage, combines literature with history, especially law, and other discourses.

In this respect, it is revelatory to disclose the meaning of the term used to label the protagonist. The noun giving the adjective – *picaro(a)* – is used in most cases, whose main synonyms in critical discourse are *vagabond* and *delinquent*, and most often *rogue*, but there are critics, such as Claudio Guillén, who make a clear distinction between *picaro* and *rogue*: first, the former is exponential only to the genre of the picaresque novel, whereas the latter appears in various genres and under different guises; second, more important, the former lacks the connotation of delinquency, as compared to *rogue*:

The *picaro* is an occasional delinquent. The tendency to criminal behavior is not an in-bred feature of his character. His allergy to work, his spirit of defiance lead him to use crafty, half-dishonest methods of the parasite. If he steals, he is driven by necessity and more sinned against than sinning. (Guillén, *The Anatomies of Roguery*, 1987: 138-9)

Action, adventure, travel, trial, interaction with the external world dominate the picaresque narrative, in which “the self is frequently depicted in the traditional manner as an inherent ‘nature’ which is tested and revealed for what it is during the course of the hero’s fictional adventures” (Bjornson, 1977: 11).

The *picaro/picara* in his/her double hypostasis as character and narrator provides, on the one hand, unorthodox, *satirical* attitudes towards social values and conventions disclosing that reality is different from what it appears to be, and, on the other hand, unorthodox, *parodic* attitudes towards other literary and non-literary discourses and traditions.

But the *picaro(a)* is naturally good, changed into a villain or delinquent by the circumstances, and breaks the law only occasionally and in order to survive rather than to question or defy it, as in the case of the *picaro* from *Lazarillo*, for instance, who steals the sausage not to take advantage of his master’s blindness but not to starve. In general, the *picaro(a)* is solitary, outcast, alienated, as well as a fighter, never defeated, and in all cases does not see society as an enemy; his/her action is far beyond any serious criminal act, and involves disguise or trickery in order to deceive for food, or money, or a better job, or a higher social position. All or some of these are eventually granted to the *picaro(a)*; however, on other grounds and for other reasons: containing the premise to change over and over again, s/he is granted the possibility of understanding, repentance, moral betterment, spiritual gain, and the subsequent realization of the self and eventual change of inner condition, in order to acquire a new, improved spiritual and moral status, and a new, genuine and solid philosophy of life.

These are aspects of a private experience that offers success, personal and social accomplishment, and, in another, distinct and more advanced form of thematization, becomes indispensable to the principle of formation in the Bildungsroman.

These are aspects of an existential process, which Bakhtin, in “Forms of Time and of the Chronotope in the Novel”, in relation to the “adventure novel of

everyday life”, calls “the path of life” and speaks about the sequence of guilt – retribution – redemption – blessedness, which could be also said to represent the experience of the picaresque hero as well as that of David Copperfield, Pip, Jane Eyre, and other protagonists of the Bildungsromane.

In this process of transformation of the static character into a dynamic one, that is, into an individual subject subjected to formation and emergence, the most important contribution was that of the picaresque novel and later romantic literary works. In the case of the former, a less sentimental literary discourse, the picaro(a), or the rogue, an anti-hero/anti-heroine – struggling for survival in a marginal situation, desiring economic individualism and a congenial social status, placed on the road, changing outer and inner condition, and acquiring an identity, a self, and a philosophy of living – is a major predecessor of the character of the Victorian Bildungsroman with regard to the thematic treatment of the relationship between the individual and milieu, and the issue of the success of formation reified by social integration and accomplishment of a socially determined subject who gains economic individualism and independence.

5. The Romantic Impulse

The romantic tradition, with its emphasis on individual experience, constructs a character typology that prefigures the character of the Bildungsroman pertaining to literary expression of inner thoughts and feelings, inner emotional and psychological states, the value of private life, the importance of childhood experience, the interdependence of human and nature, the concern with the dualism of existence and escapism, and the issue of the success of formation reified by personal accomplishment of an individual subject. Romanticism would come to enrich and improve the literary system of picaresque fiction by making individual, in particular subjective, experience a literary concern, which is no less inferior than society, especially the complex range of feelings, since in the picaresque narrative, in general, the hero “is oriented toward action, not feeling. In his rough world, he has neither leisure nor the interest to relish the nuances and degrees of purity of his own emotions” (Alter, 1965: 79).

In the history of literature, in general, the importance of romanticism emerges from breaking the linearity of literary development dominated by classical principles, and from reviving the spirit of originality in literature, which resulted in the co-existence of both innovative and traditional trends in the Victorian Age, the twentieth century, and the contemporary period.

In the Bildungsroman development history, the importance of romanticism is no less significant. Although Goethe is generally accredited with having introduced *Bildung*, making formation, or becoming, a fictional reality with regard to character representation strategies, romantics, in their literary concern with the development of an individual subject, introduced the formative principle and used it in a very similar to the Bildungsroman way of thematic representation.

To give an example, *Tintern Abbey* shows an individual in his early adulthood corresponding to the moment in the Bildungsroman of the character entering upon maturity. Therefore, Wordsworth's poem can be viewed as a short proto-Bildungsroman in verse form, or even can be called a *Bildungsgedicht* or *Lehrgedicht*. The principle of formation here is conceived as interrelated with nature and the rural setting; nature, in particular, is the source of formation and becoming not simply of a mature personality but of a poet. In the process of development of a poetic mind from youth to maturity, concerning the formation as a poet, nature co-participates – in matters of “emotion recollected in tranquillity” – in the process of literary composition. As a result, in a kind of co-authorship, the poem is being written by the assistance of nature, which means that the poet achieves formation, and the poem deconstructs its own process of composition, the way in which it is actually being written, and hence the poem, besides being a proto-Bildungsroman, or rather Bildungsgedicht or Lehrgedicht, is also a self-reflexive poem, a metapoem.

Nature is a parental figure, a formative principle offering, to be more precise, a *guided formation*, which in romanticism, besides nature, could be offered by the experience of childhood, or a particular type of relationship with reality and human community. Such a guided formation is common to the Bildungsroman in general and could be of various other kinds, as in the Victorian realist Bildungsroman, for instance, in which society rather than nature is a formative principle providing a special type of guided formation, which we could call *determined formation*.

Nurturing the rise of the literary system of the Bildungsroman in the nineteenth-century English literature, romanticism contributes to this process by both its fiction and poetry. Above all, the romantic contribution encapsulates its concern with personal, private, inner, individual experience and all its related thematic perspectives – including childhood, nature, rustic life, pantheism, the dualism of existence, escapism, rebelliousness, and a certain social attitude – which the Victorian writer of the novel of formation will add to those already provided by the rise of the eighteenth-century English novel: social concern, moral didacticism, picaresque elements, and others.

Some Victorian novels of formation, such as *Sartor Resartus* (claimed to be the first English Bildungsroman), rely heavily on these romantic aspects; others, like the more avant-garde *Marius the Epicurean*, reshape them; but, more often, they are incorporated to a lesser or greater extent in various realist novels, such as *Jane Eyre*, *Great Expectations*, and *The Mill on the Floss*.

As expressed by the romantics, childhood is the writer's co-author; nature is also involved in co-authorship; childhood and nature represent a mode of existence, just like dualism is; pantheism is related to dualism as much as escapism and, to a certain extent, rebelliousness are; and, in English romantic

poetry, the dualism of existence is a result of creating an alternative universe to the contemporary social construction of reality.

Therefore, the concern with the growth of a poetic mind, the concern with the experience of childhood, the concern with nature and the countryside, the dualism of existence, and escapism represent aspects of the contribution of romanticism to the rise of the literary system of the Bildungsroman. A romantic social concern and whether the individual placed between escapism and rebelliousness is rendered in the context of a milieu remain important topics of critical inquiry.

Whether romantic writers are concerned or not with social issues, are involved or not in topics of actual existence, is a matter of critical debate as is, for instance, the question of whether romanticism is a fragmented or unitary movement with regard to its range of literary perspectives and theoretical approaches. The argument favouring the textualization of a romantic social concern relies on the assumption that the romantic focus on the relationship between subject and society, just like the romantic concern with nature and childhood, emerges from a particular cultural response to the beginnings of industrialization, the threat of regimentation of the individual, and the rise of our mass-society, which is perceived as obstructive. The question, however, of the ways in which individual and social life are thematized to render the relationship between the human being and society is much more complex than the above stated critical clichés, ranging from the aspects of childhood, nature, authorship and culture to those of the dualism of existence, rebelliousness, and escapism. To reveal the complexity of the thematic concern regarding the relationship between the individual and society as expressed in romantic literary works in relation to these aspects by Blake, Wordsworth, Coleridge, Keats, Shelley and Byron represents a way of identifying romantic elements in the general system of the Bildungsroman.

The starting point to achieve this desiderate would be to assume the view that all these aspects – childhood, nature, society, dualism, pantheism, escapism, rebelliousness, co-authorship – are interrelated under the auspices of the more general romantic concern with individual experience of a particular human subject. Brought together in the context of the rise of individualism in romantic culture and literature, these aspects receive their textual expression in all English romantic authors and can be found throughout the entire romantic literary practice, in particular poetic works about nature, in which nature is the chronotope of dualism, escapism, and the assertion of pantheism and authorship in romanticism.

Paralleling the relationship between the individual and nature is the relationship between the individual and society, both of these romantic concerns being disclosed by the romantic dualism of existence.

Although the relationship between the individual and society is a literary concern commonly attributed to realist fiction that emerged in the nineteenth century succeeding to and as a reaction against romanticism, there are many critical voices who claim romanticism to be a cultural as well as a social movement with its own ideology and politics, where romantic literary works disclose a particular outlook on the contemporary French revolution, industrial revolution, the rising reactionary political attitudes and various social theories, etc. M. H. Abrams, for instance, calls romantic writers “political and social poets”, and, “to a degree without parallel, even among major Victorian poets, these writers [romantics] were obsessed with the realities of their era”; therefore, it is “a peculiar injustice that romanticism is often described as a mode of escapism, an evasion of the shocking changes, violence, and ugliness attending the emergence of the modern industrial and political world” (1970: 101).

To others, romanticism is first of all a movement in arts and literature, a literary doctrine and literary practice with a strong philosophical basis developed in Germany and which established itself as a strong literary tradition, which covers all major genres, especially poetry, as well as, to various extents, fiction, drama, essay, letters, confessions, memoirs, aesthetic guidelines, and literary criticism. Such critics understand romanticism “aesthetically, as a theory about the nature and origin of art” (Butler, 1981: 8), and the identification of literature with philosophy “appears in romanticism not only in the emergence of German romanticism in response to Kant, and in the Jena romantics’ conception of literature as containing its own criticism. It has been for romantics and their readers a way of describing a kind of truth value or truth effect of poetry” (Chase, 1993: 15). Romantics are those writers who “see the implication of imagination, symbol, myth and organic nature, and see it as a part of the great endeavour to overcome the split between subject and object, the self and the world, the conscious and the unconscious” (Wellek, 1963: 220).

Therefore, despite the opinion that romanticism is not a “coherent movement or period in Western literature, thought and culture – it was too contradictory, with too many forms and tensions, to be known by one name” (Bahti, 2001: 32), one would claim that romanticism is a cultural, aesthetic, and literary attitude, a unified movement, a literary system whose thematic concerns include, among others, the emphasis on imagination, feelings and inspiration, the exploration of the complex range of emotional and psychological states, the rise of individualism, the revival of national cultural heritage, the dualism of existence, escapism, rebelliousness, the concern with nature and the countryside, and the importance of childhood experience.

As some of these aspects are related to the rise of the Bildungsroman in the Victorian period, we may focus on the ways in which romantics thematized the relationship between the individual and society in order to discuss this issue in

connection with the above mentioned thematic concerns, namely the rise of individualism and the dualism of existence, as well as escapism and rebelliousness. The starting hypothesis is that the textual representation of the romantic dualism of existence is thematically interconnected with and reveals the romantic textualization of the relationship between the individual and society, the relationship between the individual and nature, the return to the experience of childhood, and, more important to the essence of the Bildungsroman, a process of individual growth and development.

Such thematic concerns as the dualism of existence, rebelliousness, escapism, childhood, nature, and the relationship between the individual and society reveal romanticism to be a unitary movement and to emerge in the literary discourses of various writers from different cultural backgrounds, who came under the influence of romantic aesthetic theory and practice. Even from those cultural backgrounds, such as Turkish, which do not possess, like Germany or England, a clear, historically delineated, romantic period, but whose nineteenth-century literary works contain romantic elements and concerns.

Founding the literary system of the Bildungsroman, the Victorian writer of the novel of formation will keep the romantic thematic perspectives adding them to those already provided in the context of the rise of the eighteenth-century English novel. The romantic aspects would be mostly predominant in those Victorian novels of formation that keep alive the romantic tradition, as in *Sartor Resartus*, perhaps the first English Bildungsroman, and persist in realist, both low-mimetic and high-mimetic, novels, as in *Jane Eyre*, *Great Expectations*, and *The Mill on the Floss*, or be reshaped in more avant-garde, anti-realist works, as in *Marius the Epicurean*.

The Victorian Bildungsroman would combine the perspectives (picaresque, of the eighteenth-century novel, and romantic) and declare identity formation successful if at the end of the protagonist's process of maturation the inner and outer aspects of existence are harmoniously balanced, and personal ambitions and values agree to the requirements of social existence.

To this end, the picaresque narrative passed through a process of especially thematic transformation that occurred in the eighteenth century due to the new social and cultural circumstances, new literary forms, and, in particular in English literature, due to neoclassicism, the dominant literary doctrine of the period, which subjugated poetry and influenced the rise of the English novel in general. *Tom Jones*, in particular, reveals the picaresque tradition as modified and innovated in order to adapt its thematic pattern to the new cultural and social circumstances. The emphasis is "more on the ingenuity and less on the struggle" (Alter, 1965: 31), more on reflection than adventure. Also, breaking the convention of picaresque fiction, Moll Flanders is placed in a middle-class setting, but, subject to the world's and life's chaotic and obstructing circumstances, and bereaved of a stable existence, she has to struggle for

survival in an alien world both as a picara and woman, and, like Jane Eyre, embark on a more difficult and complex process of social ascension and affirmation of an individual identity. Unconventionally, if Moll is adopted by a middle-class family, Roderick Random is born in an upper-class family, but he is likewise subject to misfortune, finding himself soon enough – after the death of his parents and being rejected by his grandfather – with no support to face the harsh conditions of social reality. Tom Jones, a foundling, is rewarded by a superior social status in a novel that reveals a fresh approach to an established novelistic tradition; first, by enlarging to a panoramic dimension the social depiction; second, by providing coherence to a complex narrative organization; and, third, by focusing on a single character as the centre of events, who receives veracity in his movement from animal drives to intellect, from immorality to morality, self-knowledge, and eventually inner-change.

Influenced by neoclassical realism, foundationalism and essentialism, and by its principles of reason, rationalism, order, common sense, clarity, credibility, experience, and applicability as the grounds for knowledge and discovery, eighteenth-century picaresque fiction passes through a process of thematic transformation involving respect of the genre, faithfulness to fact, a more detailed observation of the social context, a deeper perception of the social perspectives and values, and, consequently, keeping satirical attitude alive, a deeper reflection on contemporary social situations.

The innovation is more important, however, with regard to character representation strategies, the picaro/picara losing his/her flat characteristic and becoming more complex as an individual, acquiring the inner perspectives of existence. Gradually, the rogue loses also the static feature to become subject to a real development based on change, in particular of inner perspectives, in order to acquire, this way, a dynamic personality. In the case of the eighteenth-century English picaresque novels, these changes are assisted and strengthened by a strong moral vision and didactic purpose, as in *Moll Flanders* and *Tom Jones*.

Along with the insight into the character's private and spiritual universe, prefiguring the nineteenth-century realist novel, in general, and the Bildungsroman, in particular, the eighteenth-century picaresque narrative becomes more socially involved, displays more social and moral attitudes, the character tends more towards economic individualism, which, along with the effects of romanticism, determine the picaresque tradition to fall into decline. Decline, but not complete disappearance from the literary scene; it would be present, revived, reshaped and adapted to other settings and circumstances, and the examples are numerous, to mention just Conrad's *Lucky Jim*, or the fiction of the Angry Young Men, or the more experimental Angela Carter's *Nights at the Circus*, or, in the literature of the United States, Mark Twain's *The*

Adventures of Huckleberry Finn, J. D. Salinger's *The Catcher in the Rye*, and Joseph Heller's *Catch-22*.

For us, many elements of the picaresque literary system pass into a new one in order to form – together with the elements provided by romanticism, the eighteenth-century English novel, and Goethe – the Bildungsroman literary system, or pattern, whose elements are centred on the principle, or element, of identity formation.

6. The Rise of the English Novel, Goethe, and the Rise of the Pattern

In the general eighteenth-century European literary background, the literary work representing the birth of the novel of formation, or the Bildungsroman, is Goethe's *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, the founding work of the subgenre, which occurred as a consequence of the German writer having introduced and established, concerning the plot and character representation strategies, *Bildung*, or the theme of formation as a literary concern in the novel against the ready-made protagonists previously rendered in fiction. The *Bildung*, that is, formation, emergence, or becoming of the hero's character increasingly mirrored the emergence (social, economic, political, and ideational) of the world around him, which means that Goethe constructed, just as Rabelais did earlier, "an image of *man growing in national-historical time*" (Bakhtin, "The Bildungsroman", 1986: 25).

Essentially a romantic work, by others yet labelled a "hybrid realism" that fuses realism with individualism, Goethe's text influenced the nineteenth-century English authors of the Bildungsroman. In the novel, the development of Wilhelm as a romantic el picaro is rendered as twofold, comprising emotional and artistic experiences, whereas the principle of formation in his case would be reified by the success or failure of his accomplishment as a happily married and successful artist following his "sensitive soul" consciously "striving for self-development accompanied by a quest for a suitable vocation and role in the community" (Argyle, 2002: 13). Such a thematic element in the literary system of the Bildungsroman persists in most of the Victorian Bildungsromane, as in *David Copperfield*, and even in later fiction, as in *Sons and Lovers* and *English Music*.

Certainly, however, Goethe is far beyond and above such a simple and straight narrative scheme. As in later novels of formation, in Goethe's Bildungsroman the personal experience of the hero – textualized as a process of building his character – is inseparable from time and milieu, and depends upon Wilhelm's "readiness to respond" to both "nature's material offerings" and "nature's spiritual promptings" (Jeffers, 2005: 27). In this way, Goethe is rooted in German idealism but also in the Enlightenment, and his model of identity formation is based on the idea of an organic growth of the individual and on the belief in historical progress and human perfectibility.

Whatever the degree of grounding the self and the individual psychology in the outward and society, Goethe is more concerned with individual experience, the inward, the soul, the inner life that for him has a meaning, and, since this meaning refers to the process leading to the acquiring of moral wisdom as the highest premise of formation, materialised by the “Certificate of Apprenticeship”, Goethe is also concerned with the ways in which the meaning of experience is communicated to the reader.

The experience of Wilhelm, in this respect, can be labelled educative or pedagogical, in the spirit of Rousseau, where “apprenticeship” means accomplishment of maturation, both corresponding to the principle of formation of personality and being reified by the acquisition of values such as devotion, wisdom, moral strength, altruism, and so on.

In other words, *formation* is equalled to *maturation* and *emergence* of personality, and represents the outcome of the *change* (with emphasis on the spiritual, psychological, emotional, and moral rather than on the physical) of personality, thus revealing and supporting Bakhtin’s hypothesis that the Bildungsroman creates “the image of *man in the process of becoming*”.

Goethe’s Bildungsroman is discussed as originating primarily in the Enlightenment and idealist philosophies, and even in the German adoration of the Renaissance achievement of universal man. Nonetheless, an important part of its mode of narration, perhaps even the general one, reveals a romantic rebellious attitude in that Goethe’s novel founds and defines the genre through its rebellious archetypal hero who rejects his bourgeois origins for more aesthetic aspirations (morphing in later incarnations to the ubiquitous life of the mind), only to be subsumed again through recognition by his masters and the love of a good woman, here resembling Byron’s form of compromise and the declaration of love as a superior value to the detriment of either rebelliousness or escapism.

Assisted by the educational ideal of Jean-Jacques Rousseau (in *Emile*) and Friedrich Schiller (in *Aesthetic Education*), Goethe’s romantic formation or *Bildung* is a humanistic *Bildung* as well, where individual development – concerning the issues of “eros, parental responsibility, and freedom of choice” (Jeffers, 2005: 14) – framed within high moral standards – has a double perspective of accomplishment. First, it is linked to the idea of nurturing, maturation, learning, formation, emergence, and enlightenment of “an individual’s many-sided potential – the development of the *uomo universale*” (Jeffers, 2005: 14). Second, it is the source of perfectibility of humankind, in general, and the moral-didactic aspect of social resonance is another thematic focus that would persist in the system of the Bildungsroman. With regard to aesthetics, the humanist attitude is that a good writer must be a good man, a guide and guardian of morality.

Sustained in Goethe by a sentimental tone accompanied by irony and framed within a lucid and precise narrative movement, the point of view, expressed by the voice of an apparently distant narrator, invites the reader to progress and pursue his/her own *Bildung* along with the protagonist; and, along with the narrator, to review the process of experience and apprehend, if not create, its meaning. Almost unchanged, this strategy of rendering the development and formation of a mature personality is followed by Carlyle in his own Bildungsroman, *Sartor Resartus*, but the closest to the spirit of Goethe as a pedagogical author would be Dickens, whose characters David and Pip also pass through educative experiences with strong moral considerations. Dickens would send his message to the reader, however, through the voice of a more deeply involved, omniscient narrator. Dickens would also change Goethe's authorial irony into softer, humour-like types of the comic and add to sentimentalism a good portion of melodrama.

The Victorians would also keep the unity of education and travelling, apprenticeship and journey as major dimensions of the experience of development leading to individual *Bildung*, or formation. As in Goethe, the chronotope of the road invites the large-scale representation of the world, in the interaction with which the protagonist achieves physical growth, and, above all, spiritual accomplishment, or *Bildung*, as self-realization, self-culture, and attainment of an individual identity.

In the eighteenth-century English literary background, the literary work that marks explicitly the transition from the picaresque to the Bildungsroman – that is, from mere *development* to both development and *formation* of the individual subject – is *Tom Jones*, perhaps the most complex novel of the period. *Tom Jones* gives the highest literary expression to the principle of verisimilitude, marking the coming to its end of the process of the rise of the English novel. Fielding's masterpiece, termed "of manners" and "panoramic", and linking the comic with the moral, apart from *Moll Flanders* and *Roderick Random*, is the most picaresque of all the eighteenth-century English novels. The picaresque elements are present in a text that keeps intact the picaresque character representation strategies, the episodic structure of the picaresque narrative, the presentation of a world without order, the character involved in many, often unpredictable, and always realistic circumstances and events.

Prefiguring the types of chronotope in a Bildungsroman, in *Tom Jones*, the chronotope of home equals in matters of thematic consistency that of city life, and both are linked by the equally important chronotope of the road. As in picaresque fiction in general, and as in the future novels of formation, travelling, or wandering, offers the possibility of escape, freedom, adventure, separation from the past, fresh perspectives, but also anonymity, difficulties, misfortune, danger, and especially embarrassing situations and traps of immorality to test the hero's spiritual strength.

In later picaresque novels, as in *Tom Jones*, diachronically closest to the rise of the Bildungsroman, these, especially negative, aspects of experience, which are placed on the road and not only, constitute formative principles in building a personal identity; eventually, through repentance and reflection, the protagonist is changed, and the new inner perspectives offer a possibility of reward, allow the character to remove his/her picaresque personality and to be granted a social status, a place in the world.

The eighteenth century, as the age of the birth of the Bildungsroman, saw the convergence and, in some ways, the fusion of novel and biography, which manifested itself in the mutual enrichment of the two types of writing and in the gradual dissolution of their stylistic differences. The novel, assuming either an objective biographical or a subjective confessional manner of writing, would include diaries, letters, memoirs, and other documents that support faithfulness to fact and verisimilitude. Biography borrowed, in turn, the psychological insight and description of spiritual experience to enrich the plot and especially to achieve character individualization. In this period, biography becomes a fictional element together with the chronotope of the city and both are positioned as thematic components within the Bildungsroman literary system. As neoclassicism is a urban, metropolitan type of culture, the rise of the English novel includes the city as a chronotope to be found in Victorian and twentieth-century Bildungsromane.

7. Final Remarks: The Interrelationship of the Sources

The rise of the Bildungsroman as a subgenre in English literature in the Victorian Age is thus nurtured by a threefold stream of literary traditions: (1) the picaresque narrative, (2) romanticism, and (3) Goethe's *Wilhelm Meisters Lehrjahre*. All of them are of equal importance for the establishment of a new fictional pattern, a new literary system in a new, that of the Victorian Britain, literary and cultural background. Of the three sources, the second and the third are, to a greater extent, already vivid in the first English Bildungsroman, which is Carlyle's *Sartor Resartus*.

To these three sources as points of reference in the study of the Bildungsroman development history, we should add (4) the eighteenth-century rise of the English novel, in general, with its threefold thematic perspective that consists of (a) sentimental outlook, (b) comic mode, and (c) moral didacticism, as revealed in *Tom Jones*; also, as revealed in other novels, such as *Robinson Crusoe*, with its expression of certain (d) neoclassical principles. The label "Age of the Novel" given to the eighteenth century points to the fact that in that period the English novel manifested itself as an eruption of long extended narratives representing a phenomenon which is comparable to another which had occurred more than a century earlier: the flourishing of Elizabethan drama.

The four sources of the Bildungsroman thus identified – romantic principles, picaresque elements, thematic aspects of Goethe's and the eighteenth-century

English novel – persist in later Victorian fiction, in general, and in the Bildungsromane, in particular, each to a lesser or greater extent depending on each individual novel. The four sources receive a new, the fifth literary input, this time from within the contemporary cultural and literary context, which is that of (5) realism, following the remarkable contribution of Carlyle with his moment of a threefold literary reception of Goethe's canonical Bildungsroman that became a supreme example and inspired the early British authors of the novel of formation.

The rise of the English novel in the eighteenth century nurtured the rise of the Bildungsroman as a subgenre representative of English fiction by its social focus, moral and didactic concern, and the expression of some of neoclassical principles. By these elements and, by keeping the picaresque tradition, the eighteenth-century English novel equals the contribution of romanticism and Goethe's *Wilhelm Meisters Lehrjahre*. The emergence of the novel in the eighteenth century relies on the belief in personal and historical progress, and especially on the interest in individual psychology.

Responsible for the foundation of the modern novel is verisimilitude, or the realist element, whose significance stands in serving moral and pedagogical ends. Another more or less strict requirement is “a sign of our freedom” (Eagleton, 2005: 17) – “I am at liberty to make what laws I please therein”, declares Fielding about himself in Book 2 of *Tom Jones* – and the realist novel “emerges at a point where everyday experience begins to seem enthralling in its own right” (Eagleton, 2005: 37).

Equally responsible for the rise of the Bildungsroman in English literature, shaping its thematic components, is the romantic literature of Wordsworth, Coleridge, Shelley, Byron, Scott, and Keats. Among the many works of these writers that should be discussed in relation to the rise of the Victorian novel of formation is *Waverly*, in its both individual and historical perspective of literary concern. More important is perhaps *The Prelude*, “the history of a Poet's mind”, that could be called *Bildungsgedicht*, or *Lehrgedicht*, and viewed as a romantic proto-Bildungsroman in verse form, similar to the novel *Tom Jones* as another proto-Bildungsroman representing the age of the rise of the English novel in the eighteenth century. *The Prelude*, a subjective response to the external world, a poem about the transition from external reality to the internalization of the external reality, “enacts an intellectual and spiritual journey in terms of the poet's own experience” and reveals how he “perceived that significance lay not in the simple object in the world of Nature, but in the power of imagination to work upon the impression he retained” (Butler, 1981: 67). Gisela Argyle truly calls Wordsworth's poem “a typical Romantic *Bildungsgeschichte* (story of *Bildung*)”, as she does with Coleridge's *Biographia Literaria*, a “quasi-Bildungsroman”, in her words, in which Coleridge attempts “to derive, in the

German manner, principles of literary criticism from philosophical speculation” (2002: 15).

Romanticism changes the concern from the social to the personal, from social accomplishment and security to private, inner well-being with regard to acquiring an identity and the accomplishment of an individual experience. Apart from the concern with the individual, other thematic aspects of the literary system of the Bildungsroman, which have their roots in the English Romantic Movement, would be the emphasis on individuality, individual emotional and psychological states, the concern with the development of a personal consciousness, the concern with the experience of childhood, the concern with nature and the countryside, pantheism, escapism, rebelliousness, and the dualism of existence.

The Victorian writers of the Bildungsroman, in the age of realism covering much of the nineteenth century, would keep these elements, and, in particular, those novelists who, like Thackeray and Dickens, embraced the realist strategies, would also mark a return to social and moral concerns, and thereby gave new thematic and formal perspectives to the way in which the process of development of character as identity formation is rendered.

The romantic elements preserved by the Victorian novel would be, of course, changed and receive different textual representations. For example, concerning childhood and the child’s character, in romanticism they are exponents of a paradisiacal, pure, innocent, imaginatively created, in all respects a superior level of existence as an alternative to the harsh and thwarting reality; the childhood experience is the essence of a particular literary myth, a mode of escapism and also an inseparable, forming and initiatory, part for the process of maturation. No matter how transitory, frail and viewed through the lens of nostalgia, romantics declared childhood a “happy season”, which is not the case in the realist Bildungsroman, as the representation of the childhood experience in romanticism is “far removed from the realities of daily life in which the novel deals” (Banerjee, 1996: 31). Victorians would keep the importance of childhood in their rendering of the development and formation of an individual personality, but more often in the way in which Erik Erikson views childhood “as a gradual unfolding of the personality through phase-specific psychological crises” (128), which emerge as turning points suggesting at once something negative and something positive, and being determined by various internal conflicts, usually between two elements: for instance, Pip faces the choice of either remaining in the village or beginning his school experience, each of the two perspectives containing positive and negative aspects.

On a more general level, the shift from romanticism to Victorianism in matters of writing the Bildungsroman is the shift from the self-imposed, personal values and choices, as a sign of individuality, to those imposed by society (to hypothesise an opposition of Cain, Manfred and Childe Harold versus David

Copperfield, Pip and Jane Eyre). What in romanticism is a relationship of non-relationship between the individual and society – rebelliousness and especially the dualism of existence and escapism emerge as a result of the author's attempts, by means of imagination, to create an alternative reality (or rather, a non-reality) to the contemporary social construction of reality – in the period of realism becomes a relationship based on the principles of determinism and interdependence. Now, the success of character formation includes the development and accomplishment on both the inner and the outer level of existence, and those who rebel, or individualize, or keep creating alternatives are marginalized, fail, like Pip, or are viewed as threatening or as different and, as a result, even scapegoated, like Maggie.

Like the previous traditions (picaresque, the eighteenth-century novel, neoclassicism, romanticism, and Goethe) combined to give the Bildungsroman, the elements of the literary system of realism emerge in the aftermath of romanticism into the newly established literary system of the novel of formation (the Bildungsroman) to receive various degrees of thematic and structural representation, depending on the author's adherence to one or another trend or movement, and on his or her extent of concern with and the weight of focus on the individual experience and/or social and moral issues.

Realism is a strong literary presence in the Victorian Age and as such co-exists with a continuation of the romantic tradition and with the more experimental and original avant-garde. Apart from the realist Bildungsroman, the Victorian period contains novels of formation expressing other than social and moral concerns and reflecting other than realist and sociological views. Also, the advancement of female authorship determines the Bildungsroman to focus on women as well and to render their experience of self-assertion as framed in a process of development and formation of an individual personality similar to that of male protagonists, but with necessary changes and nuances of textualization. Realism versus aestheticism, male versus female, individual versus social, spiritual versus material, childhood versus maturity, rustic versus urban, personal achievement versus social success, these and many other thematic aspects offer power and scope, in English literature, to the nineteenth-century, or Victorian, novel of formation, as well as to the Bildungsroman in the age of modernism, and the postmodern and postmodernist Bildungsroman.

8. The Flourishing of the Bildungsroman

The intense flourishing of the Bildungsroman occurs in the nineteenth century in the Victorian Age, but the twentieth-century and contemporary Bildungsromane, with all their complexity and the new thematic and narrative perspectives on individual development and formation in the context of the opposition between modernity and postmodernity and between modernism and postmodernism, also reveal the vitality and continuity of the subgenre.

The main reason for the division of the Bildungsromane into types according to three major periods – Victorian Age, the age of modernism, and the postmodern period – constitutes the different perspectives from which the literature of the Victorian Age, of modernism and of postmodernism consider the representation of individual existence. Prior to these periods – in neoclassicism – reason, rationalism, experiment, order, common sense, social responsibility, and moral principles govern the character representation strategies in the literary works. Against these principles, in particular against neoclassical social concern and its emphasis on reason and ethics, in romanticism the main concern encompasses now personal emotional and psychological states; the individual is inadaptable, superior, solitary, intellectual, separated from community, while the relationships between the individual and society or reality are those of (1) rebelliousness and (2) escapism, the latter usually in the framework of the romantic dualism of existence.

Following, and to a certain degree continuing, the romantic emphasis on individual experience with its personal, spiritual, mainly emotional accomplishment (as in Goethe and later in *Sartor Resartus* and *Marius the Epicurean*), the Victorian realists added and emphasised the social, professional, moral and family fulfilment more than the concern with individual subject. In the Victorian Bildungsroman, as in realist fiction in general, the character receives a complex thematic representation. The shift from romanticism to realism is the shift from the individual to the general human, from the subjective to the social, from the human being as master of his or her destiny to a multitude of character types as social units, from the narrow circle of personal existence to the wide social panorama containing many social sectors and character types presented in social interaction. Realism tends to present its characters as being defined by social and economic factors. The key-terms are “determinism”, “environment”, “heredity”, in other words, “la race, le milieu et le moment”, as well as “moral didacticism”.

In *David Copperfield*, Dickens maintains alive a romantic perspective in which human personality is highly emphasised and the character is a master of his destiny, independent, and able to fulfil personally in spite of all social interaction and determinism. The determinism of the milieu is strong but not successful; there is no real social influence or effect on the development of personality, and the outcome is the success of the character formation.

In *Great Expectations*, however, the character is highly individualised but reveals strong bonds with the background: the character is a subjected subject, dependent on his milieu; he is subject to social determinism and as such subject to inner and outer change. Social determinism is strong and successful; society influences and affects in a negative way the development of personality, and hence the failure of character formation.

Thus, as in the latter novel, the Enlightenment reliance on mind and reason and the idea of their inseparability from or perfect match with world and nature are already challenged in the Victorian period. However, this challenge will reveal itself to the highest degree in the twentieth century.

Modernists like Joyce and Woolf focus on individual experience with its personal, spiritual, subjective, emotional and now above all psychological dimension, on abstract manifestations of the mind and on phenomena that make them possible. They keep the social concern to a lesser degree, to show the impossibility of harmony between internal and external factors, hence the character's frustration and alienation. Simply stated, such novels lack the harmony which is often constructed for their protagonists by the traditional Victorian writers of the Bildungsroman. In their attempt to achieve the a-politicization of aesthetics and to defend the high art, modernists like Joyce and Woolf promote the elevation of individual consciousness over social action and interaction as one component of a complex system of binary oppositions including culture versus science and nature, progressive versus degenerate forms and trends in human history, aesthetics versus politics, literary versus non-literary, and highbrow modernist art versus trash, kitsch, degraded mass culture. The personal experience as fictionally treated by the modernists reveals the demise of the integrated individual subject through the expression of the fragmentariness of self; the world too is rendered fragmentary through thematic and narrative organization, such as is achieved by employing the techniques of montage and collage.

The thematic components of the novel of formation are adapted by modernists as well as by postmodernists to suit their various concerns and techniques. The postmodern Bildungsroman depicts the individual as "self", as well as "subject" and "being", occupying another position in language; the result of another conception and another discourse; author and character simultaneously; "subjected" and "ordered" by dominant, legitimizing discourses; or self being socially constructed. In all these cases the accomplishment is problematic. This view of the social construction of the self ignores the evidence for the growth of an individual through the socialization process, since the theory of the socially constructed self "ignores the way the self is constituted by an individual's maintenance of an original, often idiosyncratic narrative of him or herself. This is the key to creativity in the individual" (Butler 58). Therefore, we should speak about two directions in the postmodern Bildungsroman, (1) a postmodernist view of the individual as being, self, subject that is subjected, ordered, dominated, determined, constructed, and so on; and (2) a liberal humanist view of the individual as being, self, subject that displays autonomy and self-sufficiency, that is, a free subject that creates himself or herself on the basis of his or her personal experience. Liberal humanism as a major alternative to postmodernism relies on a set of ideas which takes for granted the autonomy and self-sufficiency of the subject and argues that the human beings are free and

create or form themselves and their self on the basis of their individual experience. The Bildungsroman *Never Let Me Go*, for instance, raises this problem of identity and refuses it for the character to be autonomous and self-sufficient. Another novel of formation, *Midnight's Children*, considers both views, but the former is a stronger voice. *Nights at the Circus* also contains both attitudes, but the latter emerges as dominant at the end. *English Music*, another postmodern Bildungsroman, argues for the latter, humanist opinion, while also reifying Harold Bloom's accreditation of the canon and individual authority.

Conclusion

In general, despite particular periods of its production, the Bildungsroman is often labelled the novel of youth, the novel of education, the novel of apprenticeship, the novel of adolescence, the novel of initiation, the coming-of-age novel, and the life-novel. The anglicised form the "apprenticeship novel" is highly used, yet the "novel of development" and the "novel of formation" are the most frequently used terms, often taken as synonyms. However, from a diachronic perspective on the novelistic genre concerning character representation strategies, development is different from *Bildung* or "formation", and the latter, in our opinion, is the more accurate term to be applied to novels designated as Bildungsromane.

In this respect, our assumption is that until Goethe's novel, the main principles in the texts dealing with life experiences are the "development" of character and the "change" of his/her outer condition, as in various picaresque novels (characters may be round but not dynamic), whereas with and since the German writer to the present, the development is a process both biological and intellectual, spatial and temporal, internal and external (characters are both round and dynamic). *Bildung* or "formation" of personality – since it represents the expected outcome of the development and is reified by the change of inner condition as well – becomes the governing principle in the thematic arrangement that focuses on the process of growth and maturation, allowing the use of the label "Bildungsroman" and its existence as a still strong literary tradition and a systemic type of novel.

Our study focuses on the Bildungsroman development history, that is, on those periods, movements, genres, and various literary experiences that occurred before the nineteenth century and influenced the rise and flourishing of the Bildungsroman in Victorian fiction. In Britain the Bildungsroman became one of the most favourite literary models primarily for Victorian realists because its fictional pattern, consisting of the literary treatment of the process of development and formation of a character in relation to society, offers the necessary extension and complexity to the literary concern with individual experience and the social background.

Apart from the Victorian Bildungsroman, both realist and non-realist, there are various twentieth-century realist, modernist and postmodern novels of

formation, which reveals the persistency and the productivity of this fictional subgenre. As to make a list, the most representative Bildungsromane of the Victorian Age would be *Sartor Resartus* (1836) by Thomas Carlyle, *Ernest Maltravers* (1837) and *Alice* (1838) by Edward Bulwer-Lytton, *Jane Eyre* (1847) by Charlotte Brontë, *Wuthering Heights* (1847) by Emily Brontë, *The History of Pendennis* (1848-1850) by William Makepeace Thackeray, *David Copperfield* (1849-1850) and *Great Expectations* (1860-1861) by Charles Dickens, *Aurora Leigh: A Poem in Nine Books* (1856) by Elizabeth Barrett Browning, *The Ordeal of Richard Feverel* (1859) by George Meredith, *The Mill on the Floss* (1860) by George Eliot, *Marius the Epicurean* (1885) by Walter Pater, *Jude the Obscure* (1896) by Thomas Hardy, *What Maisie Knew* (1897) by Henry James, *The Way of All Flesh* (1903) by Samuel Butler. The age of modernism or late modern period contains such Bildungsromane as Herbert George Wells's *Tono-Bungay* (1909), David Herbert Lawrence's *Sons and Lovers* (1913), E. M. Forster's *Maurice* (1913-1914, pub. 1971), William Somerset Maugham's *Of Human Bondage* (1915), James Joyce's *A Portrait of the Artist as a Young Man* (1916), and Virginia Woolf's *Jacob's Room* (1922). The postmodern and contemporary period would promote as novels of formation Salman Rushdie's *Midnight's Children* (1981), Kamala Markandaya's *Pleasure City (Shalimar)*, 1982/1983), Angela Carter's *Nights at the Circus* (1984), Jeanette Winterson's *Oranges Are Not the Only Fruit* (1985), Anita Brookner's *A Closed Eye* (1991), Peter Ackroyd's *English Music* (1992), Zadie Smith's *White Teeth* (2000), Monica Ali's *Brick Lane* (2003), Kazuo Ishiguro's *Never Let Me Go* (2005), David Mitchell's *Black Swan Green* (2006), and other works.

The aim of our approach is to point out and disclose the existence of a history of development of the Bildungsroman, whereas the Victorian, late modern and postmodern texts generally designated and accepted as Bildungsromane might represent the concern and content of other, independent and certainly much more extended, studies.

References

- Abrams, M. H. (1970). English Romanticism: The Spirit of the Age. In H. Bloom (Ed.), *Romanticism and Consciousness: Essays in Criticism* (pp. 91-119). New York: W. W. Norton and Company.
- Alter, R. (1965). *Rogue's Progress: Studies in the Picaresque Novel*. Cambridge: Harvard University Press.
- Argyle, G. (2002). *Germany as Model and Monster: Allusions in English Fiction, 1830s-1930s*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Auerbach, E. (2000). *Mimesis: Rezentarea realitatii in literatura occidentala*. Iasi: Polirom.

- Bahti, T. (2001). Literary criticism and the history of ideas. In C. Knellwolf and C. Norris (Eds.), *The Cambridge History of Literary Criticism, Volume 9: Twentieth Century Historical, Philosophical and Psychological Perspectives* (pp. 31-42). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bakhtin, M. M. (1981). Forms of Time and of the Chronotope in the Novel. In Michael Holquist (Ed.), *The Dialogic Imagination: Four Essays* (pp. 84-258). Austin: University of Texas Press.
- (1986). The Bildungsroman and Its Significance in the History of Realism: Toward a Historical Typology of the Novel. In Caryl Emerson and Michael Holquist (Eds.), *Speech Genres and Other Late Essays* (pp. 10-59). Austin: University of Texas Press.
- Banerjee, J. (1996). *Through the Northern Gate: Childhood and Growing Up in British Fiction, 1719-1901*. Bern: Peter Lang AG.
- Bjornson, R. (1977). *The Picaresque Hero in European Fiction*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Butler, M. (1981). *Romantics, Rebels and Reactionaries: English Literature and its Background 1760-1830*. Oxford: Oxford University Press.
- Chase, C. (1993). *Romanticism*. London: Longman.
- Eagleton, T. (2005). *The English Novel: An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Frye, N. (1990). *Anatomy of Criticism: Four Essays*. London: Penguin Books.
- Guillén, C. (1971). Toward a Definition of the Picaresque. In *Literature as System: Essays Toward the Theory of Literary History* (pp. 71-110). Princeton: Princeton University Press.
- (1987). *The Anatomies of Roguery. The Origins and the Nature of Picaresque Literature*. New York: Garland.
- Jeffers, Thomas L. (2005). *Apprenticeships: The Bildungsroman from Goethe to Santayana*. New York: Palgrave Macmillan.
- Moretti, F. (2000). *The Way of the World: The Bildungsroman in European Culture*. London: Verso.
- Robert, M. (1983). *Romanul inceputurilor si inceputurile romanului*. Bucuresti: Editura Univers.
- Roznoveanu, M. (1983). *Civilizatia romanului*. Bucuresti: Editura Albatros.
- Wellek, R. (1963). *Concepts of Criticism*. London: Yale University Press.

Araştırma-İnceleme

BALKANLARDA DENGE OYUNU-1914

Ökkeş NARİNÇ¹
Mustafa EKİNCİKLİ²

Öz: Balkan savaşları sonrası yapısal, yönetsel, ekonomik, sosyolojik ve yüz ölçümü olarak savaşa başladıkları hallerinden çok uzakta bulunan Balkan devletleri, savaş sonrası aralarındaki bazı hesapları hala kapatmamıştı. Sırbistan; Büyük Sırp Krallığı hayali üzerinden planlar yaparken, Bulgaristan; Makedonya’da kaybettiği alanları ve Romanya’ya kaptırdığı Dobruca’yı geri alabilmenin hesabını yapıyordu. Romanya ve Yunanistan ise mevcut statükonun korunmasından yana bir politika takip ediyordu. Osmanlı Devleti’nde ise “mevcudu muhafaza et, elde edilebilecekler için ise asla durma” politikası hâkim durumdaydı. Elbette Balkan savaşlarının sıcaklığı savaş sonrasında bile hissedilir durumdayken, küresel boyutlara ulaşacak bir savaşın ilk kıvılcımının da yine bu topraklarda ortaya çıkması, kapatılmamış hesapların ne kadar derin olduğunu anlamaya da yeterlidir. İşte bu çerçevede yaklaşan savaş, etrafına topladığı sömürgeci güçlere birbirleri ile mücadele ortamı sağlarken, onun sahnesi ise yine Osmanlı ve Doğu Avrupa coğrafyası olmuştur. Bu çalışmada söz konusu savaşın sergilendiği sahnede doğrudan hedef durumunda bulunan Osmanlı Devleti’nin 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile imzaladığı mecburi ittifak anlaşması sonrası, Almanya’nın da arzu ettiği politikalar çerçevesinde, Bulgaristan ve Romanya ile oluşturması planlanan ittifak ve bu ittifaka yönelik atılan adımlar ele alınmıştır. Ayrıca bu adımların diplomasi yolu ile ne kadar yoğun yürütüldüğünün ve bu kadar mücadele ve uğraşın asıl amacının ise tek bir amaca hizmet ettiğinin izahına çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Devleti, Bulgaristan, Romanya, Almanya, Birinci Dünya Savaşı, İttifak.

GAME OF BALANCE IN THE BALKANS-1914

Abstract: The Balkan States being in a situation quite different than that before the Balkan Wars, did not pay off the old scores after war yet. While Serbia was making plans for dream of Great Serbian Kingdom, Bulgaria was calculating possibility taking back the areas lost in Macedonia and

¹Arş. Gör. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. onarinc@nku.edu.tr

²Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. mekincikli@gazi.edu.tr

the Dobruca captured by Romania. On the other hand, Romania and Greece were following policy for preservation of existing situation. The politic of “preserve existing, never stop to obtain” was dominant in Ottoman State. While still feeling the temperature of the Balkan Wars, emerging of first spark of Great War that will reach global dimensions in this territory, it is enough to understand how deep unpaid off old scores. The upcoming war gathered the Colonial Powers and paved the way for struggle with each other. The area of war again was Ottoman and Eastern European geography. In this work, after forced alliance agreement that Ottoman State being direct target, signed with Germany on August 2, 1914, alliance planned to be constituted with Bulgaria and Romania, and steps taken towards this alliance has been tackled. Also, how being carried out of these steps intensively through diplomacy, and served all these efforts to single purpose has been tried to be explained.

Key Words: The Ottoman State, Bulgaria, Romania, Germany, First World War, Alliance.

Giriş

1912-1913 yıllarını savaşlarla geçiren Balkan ülkeleri³, heybelerinde bitmemiş hesaplar ile 1914 yılına girmişlerdir. Bulgaristan'ın Bükreş Anlaşması ile kaybettiği bölgeleri alma isteği, Romanya'nın aynı anlaşma ile elde ettiği ayrıcalığı muhafaza etme gayreti, Sırbistan'ın kârlı çıktığı savaş sonrası kurduğu büyük Sırp Krallığı hayali ve Yunanistan'ın statükonun korunması çabası 1914 yılının zorlu geçeceğine işaret etmekteydi. Bir yandan da Avrupa ülkeleri arasında artan rekabet ortamı bu stresi bölge ülkeleri açısından daha da ağır hale getirmekteydi.

Nitekim bu stres ilk olarak, 1914 yılının yazında Avusturya-Macaristan'ın Sırlara her türlü duruma hazır olduğunu göstermek için Bosna'da askeri bir tatbikat düzenlediği sırada tüm dünyayı ateş çemberine sokacak olan suikast eylemi ile varlığını hissettirmişti. Bu tatbikata Avusturya-Macaristan Veliiahtı Franz Ferdinand da katılmıştı. Veliiaht, eşi ile birlikte otomobilinde iken Sırp gizli örgütü Kara El'e mensup kişi ya da kişilerce üzerlerine ateş açılmış ve ikisi de orada ölmüştü (28 Haziran 1914) (Stanev, 1925, s. 186).

Yaşanan bu suikast olayına Avusturya-Macaristan'ın tepkisi oldukça sert olmuştur. Avusturya-Macaristan, Almanya'nın da desteğini aldıktan sonra 23 Temmuz 1914 tarihinde Sırbistan'a 48 saat süreli sert bir ultiimatö vermiştir. Fakat Sırbistan, Avusturya-Macaristan'ın verdiği ultiimatömu dikkate almamıştır. Bunun üzerine 25 Temmuz 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan, Sırbistan ile diplomatik ilişkileri keserek 28 Temmuz'da Belgrad'ı bombalamıştır (Armaoğlu, 2005, s. 103). Avusturya-Macaristan'ın Belgrad'ı bombalaması ile artık savaş fiilen başlamıştır.

---

3 Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Nasrullah UZMAN, “Balkan Savaşlarında Gönüllü Birlikler”, *Türk Yurdu*, 100. Yılında Balkan Harbi Sayısı, Ankara 2012, C. 32, S. 303, s. 170.

Avusturya, Sırbistan'a savaş ilan edince Rusya'da gizlice Avusturya'ya seferberlik ilan etmiş ve Almanya'dan Sırbistan'a karşı savaşmaması için Avusturya'yı durdurmasını istemiştir. Almanya aracılık için söz vermesine rağmen düşmanlarının hazırlıksız olduğunu bildiği için aracılığını ertelemiştir. İngiltere ve Fransa ise aradaki gerginliğin savaşı çözümlenmesi taraftarıydı. Almanya, Rusya'nın Avusturya'ya seferberlik ilan ettiğini öğrenince ona 12 saat içinde seferberliğini durdurmasını teklif etmiş, Rusya bu teklifi reddetmiştir (Stanev, 1925, s. 188). Bunun üzerine Almanya müttefiki Avusturya'yı savunmak için 1 Ağustos 1914 tarihinde Rusya'ya savaş ilan etti (Shaw, 2014, s. 68). Hemen ardından Avusturya, Rusya'ya savaş ilan etti. Fransa, Rusya'nın müttefiki olması nedeniyle Almanya'ya savaş ilan etti. İngiltere ve İtalya beklemekteydi. Fransa ile savaşmak için Belçika sınırlarından geçme izin isteyen Almanya ondan red cevabı alınca, bunu güç kullanarak yerine getirmeye karar vermiş ve Belçika'nın tarafsızlığını ihlal etmiştir. Bunun üzerine İngiltere, Almanya'nın anlaşmaları ihlal ettiği gerekçesiyle ona savaş ilan etmiştir (Stanev, 1925, s. 188-189).

Görüldüğü üzere aslında savaş öncesi tarafların belli olduğu fakat somut bir gerekçeye ihtiyaç duyulan savaş ilanları, 28 Haziran suikastı sonrası bir aylık bir süreçte olgunlaşıp, birbiri ardına gelmiştir. Savaş hattı bu şekilde belirginleşirken, savaş başladığında herhangi bir tarafta bulunmayıp savaşın dışında kalarak kendisini korumak isteyen ve tarafsızlık politikası takip etme kararı alan devletler ise kendilerini diplomatik bir savaşın içerisinde bulmuşlardır.

1. Bulgaristan ve Romanya'nın Politik Tutumları

Savaşın başlaması ile İtilaf Devletleri ve Merkezi Kuvvetlerin diplomatları Balkanlar için ağır diplomatik bir savaş başlatmışlardır. Burada, sadece Yakındoğu'nun kapılarını açmak için değil, perspektif olarak savaşın kazanılması için de anahtarlardan biri bulunmaktaydı. Bu anahtar, askeri ve politik müttefiklerin kazanmak için acımasızca saldırdığı önemli bir hedef Bulgaristan olmuştur. Onun yarımada üzerinde merkezi stratejik bir konumu vardır ve iyi bir orduya sahiptir. Bulgaristan'ın pozisyonu Romanya, Yunanistan ve Türkiye'nin davranışı üzerinde de belirgin bir şekilde etkilidir (Lalkov, 1993, s. 72-73). Bulgaristan'ın bölgede pozisyonu ne denli etkili olursa olsun onun savaştaki etkinliği savaşın seyri için önem arz etmektedir. Bu nedenle Bulgaristan'a komşu ülkeler, onun savaştaki pozisyonuna göre tavır alma eğiliminde iken Bulgaristan da özellikle Romanya'nın takip ettiği politikalara göre savaşta tavır alma gayretinde olmuştur. Bunun ilk örneği ise ilerleyen paragraflarda detaylarına değinilecek olan Osmanlı-Devleti ile aralarında imzalanan ve gizli tutulan ittifak anlaşmasında görülecektir.

Bahsi geçen diplomatik savaşta avantajlı taraf "Almanya ve müttefikleri olmuştur" demek savaşın başları için mümkündür. Çünkü her iki ülkenin Kral ya da Çar'ı Almanya ile akrabalık bağına sahiptir. Yunanistan da bu açıdan Bulgaristan ve Romanya'ya benzemektedir. Fakat savaşın ilerleyen safhalarında

Bulgaristan dışında diğer Balkan ülkeleri; Romanya, Yunanistan çıkarları gereği-ya da toplumsal ve yönetsel eğilimden dolayı Almanya'nın karşısında bulunmuşlardır.

Romen Kral'ı Almandır ve Hokenzolern hanedanındandır. Yani Kayser'in akrabasıdır. Ayrıca Romanya 1883'ten bu yana Almanya ve Avusturya'nın 31 yıllık müttefikidir. Bu nedenle Kral Carol savaş başladığında Almanya ve Avusturya ile iş birliği yapmak istemiş fakat halkın ve devlet adamlarının çoğu 1877-1878 savaşı sonrası Romanya'dan Baserabya'yı alan Rusya'ya karşı kuşkulu olmanın yanında Avusturya'ya karşı olumsuz bir ruh hali içerisinde bulunmaktadır. Bu yakınlık nedeniyle Almanya ve Avusturya, Kral Carol'a müracaat etmişler fakat 1-3 Ağustos tarihinde toplanan Romen bakanlar kurulu büyük çoğunlukla ordunun bekletilmesine ve tarafsız bir politika takip etmeye karar vermiştir (Bayur, 1991, s. 109). Bu karar üzerine Almanya bizzat ve dolaylı olarak da müttefikleri aracılığı ile Romanya üzerinde diplomatik bir baskı kurmuştur.

Bulgar Çarı Ferdinand ise Avusturya (Viyana) doğumludur. Dolayısıyla Avusturya ile akrabalık bağına sahiptir. Bunun yanında Bulgaristan'da 23 Şubat 1914'te Liberal koalisyon, seçimlerde çoğunluğu sağlamıştır (Lalkov, 1993, s. 70). Daha sonra Liberal parti, parti program bildirisini ilan etmiş ve bu programda Almanya ve Avusturya-Macaristan ile ilişkilerin, İtilaf Kuvvetleri hatırdan çıkarılmadan derinleştirilmesine yönelik bir dış politika takip edileceği belirtilmiştir. Ayrıca Hükümette; zayıf bir ülke için, güçlü askeri bloklardan herhangi biri ile ilişkileri bilinçli bozmanın lüzumsuz olacağı gibi genel bir kanaat hâkim durumdadır (İlçev, 1990, s. 28). Bulgaristan, savaşa girene dek bu kanaat çerçevesinde bir denge politikası takip etmiştir. Çar ve liberal hükümetin daha 1914 yılının ikinci ayında söz konusu bu yaklaşımı, savaşın Bulgar topraklarına sıçrayacağı tarihe dek Bulgaristan'ın kamuoyu ve dünyaya karşı tarafsız, Almanya ve müttefiklerine karşı lütufkâr tarafsız durumunu da izah etmektedir. Almanya ve müttefiklerine yönelik bu lütufkar tarafsızlığı Bulgar Maliye Bakanı Dimitır Tonçev, Alman Dışişleri Bakanı Alfred Zimmermann'a gönderdiği mektupta: "*Savaş başladıktan sonra Bulgaristan'ın Avusturya-Macaristan ve Almanya'ya karşı lütufkar bir tarafsızlık ilan ettiğine dair çok sayıda kanıt mevcuttur. Bu kanıtlardan biri Almanya'dan Türkiye'ye yola çıkan askeri nakliyelerin Bulgar topraklarından serbest geçişine müsaade edilmesi, diğeri ise Sırbistan'a gidecek olan Rus askeri nakliyelerin Bulgar topraklarından serbest geçişine izin verilmemesi*" şeklinde izah etmiştir (İİ BAN, Kol. 6, Op. 63, Ae 377, s. 1149-1159).⁴ Fakat söz konusu Bulgar lütufkâr tarafsızlığına rağmen Almanya, Bulgaristan'ı savaşa dahil etmek için yoğun çaba harcamıştır. Hatta bu durum dolayısı ile Almanya, cephede her ihtiyaç

⁴ (ИИ БАН, Кол. 6, оп. 63, ае 377, л. 1149-1159). (Arhivnite Govoryat, Bilgariya v Pırvata Svetovna Voyna, Germanski Diplomaticheski Dokumenti, Tom 1, Nomer 20, Sofiya 2002, s. 239-241). Sofya'daki Bulgar Maliye Bakanı Dimitır Tonçev'in Berlin'deki Alman Dışişleri Bakanı Alfred Zimmermann'a 1/14 Ekim 1914 tarihinde gönderdiği mektup.

duyduğunda bir komutan edası ile Bulgaristan'a "silah omuza" komutu vermiş, Bulgaristan ise bu komutu her duyduğunda köşe bucak saklanmıştır. Bu nedenle Bulgaristan'ın savaşa müdahil olma süreci de bir hayli zorlu ve uzun olmuştur.

İşte bu noktada Balkanlarda önemli birer aktör olan Bulgaristan ve Romanya ile ittifak kurma çabası çerçevesinde, Osmanlı Devleti, Almanya'nın müttefiki safhasına geçtikten sonra, Alman planı doğrultusunda, Türk diplomatların Bulgaristan ve Romanya'yı ziyareti ve orada onlarla yapacağı ittifak görüşmeleri aslında savaşın ilerleyen safhalarında kimin nasıl bir pozisyonda bulunacağına da ışık tutacaktır.

2. Alman Planı, Osmanlı Devleti, Bulgaristan ve Romanya'nın Bu Plandaki Yeri

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce İngiltere, Fransa ve Rusya ile ittifak kurmak için adım atan fakat attığı adımlara karşılık bulamayan Osmanlı Devleti, 2 Ağustos 1914 de Almanya ve Avusturya-Macaristan ile bir savunma ittifakı anlaşması imzalamıştır. Almanya, anlaşmanın imzalanmasının hemen sonrasında Türk ordusunun Bulgaristan ve Romanya ile birlikte Rusya'ya saldırmasını istemiş, bunun için ise İstanbul, Sofya ve Bükreş arasında ittifak kurmanın yollarını aramıştır (Turan, 2005, s. 100). Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Bölüm Şefi Kont Forgaç'ın da uygun bulunduğu, Rusya'ya karşı büyük darbe indirme işinin Türkiye, Romanya ve Bulgaristan tarafından gerçekleştirilmesi (İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae 86, s. 249-250)⁵ planı ile Avusturya-Macaristan'ın yükü hafifleyecek, diğer taraftan da Romanya ve Bulgaristan için içine dahil edilerek Karadeniz'in batısından Rusya sıkıştırılmış olacaktır. Bu amaç için Almanya, Osmanlı Devleti'nin üzerine baskıyı artırınca Osmanlı Devleti de Sofya ve Bükreş ile ittifak olanakları aramaya başlamıştır (Eryman, 2015, s. 94).

Bu amaç doğrultusunda Talat Paşa, Meclis Başkanı Halil Bey ve Enver Paşa, ilk olarak Alman Büyükelçisi Wangenheim ile görüşmüş ve kendisine Osmanlı Devleti'nin hangi şartlar altında hareket edeceğini izah etmişlerdir. Eğer Bulgarlar savaşa girmez, Romanya tarafında da emniyetli bir ortam oluşmazsa Osmanlı Devleti için bu savaşta aktif bir rol almanın mümkün olmadığını iletmişlerdir. Bu ortamı sağlamak ve muallâkta bir şey bırakmamak için Talat

---

⁵ İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae 86, s. 249-250. (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ae 86, л. 249-250). (Arhivnite Govoryat, s. 207). 6 Ağustos 1914 tarihinde Viyana'daki Alman Büyükelçisi Heinrich von Chirshki Und Byogendorf'un Berlin'deki Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 189 numaralı şifreli telgraf. Viyana'daki Alman Büyükelçisi Heinrich von Chirski tarafından 9 Ağustos 1914'te Alman Dışişlerine gönderilen telgraftan anlaşıldığı üzere; "*Rusya'ya karşı ana darbe indirme işinin Osmanlı Devleti-Bulgaristan ve Romanya'ya bırakılması meselesi Alman ve Avusturya Genelkurmay Başkanları ile yaptığı istişareler sonrası Kont Forgaç tarafından zaruret olarak görülmüştür. Fakat Avusturya Genelkurmay Başkanı Baron Konrad von Hötendorf Rusya'ya darbe indirme işinin bu üç ülke ile yapılabileceğinden şüphe duymaktadır. Çünkü bu üç ülkenin Rusya'ya karşı birlikte hareket etmeyeceğini düşünmektedir. Bu düşüncesini destekler durum ise Romanya'nın hala savaşta hangi tarafta olacağını bildirmemiş olmasıdır.*" İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae 96, s. 267-268. (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ae 96, л. 267-268).

Paşa ve Halil Bey'in Bulgaristan'a gideceklerini de bildirmişlerdir (Bayur, 1991, s. 103).⁶

Talat Paşa hatıralarında; “Nazırlar heyetinin bir toplantısında Almanya ve Avusturya elçilerine Bulgaristan ve Romanya'nın durumları anlaşılmadan Türkiye'nin acele bir şekilde savaşa girmesinin hem müttefiklerinin hem de Türkiye'nin menfaatlerine aykırı olacağına bildirilmesine ve Bulgaristan'ı elde etmek için çaba göstermeye onların ikna edilmesi gerektiğine karar verildi” ifadelerini kullanacaktır (Çavdar, 1984, s. 330).

14 Ağustos 1914 tarihinde toplanan Encümen'i Vükela toplantısında ise şu kararlar alınmıştır (Eryaman, 2015, s. 104):

- Bulgaristan'ın seferberliğini hemen ilan etmesini ve bu ilanın ardından onların harekete geçmesini sağlamak. Daha sonra Halil Bey Bükreş'e gidip Yunan delegeleri ile Adalar meselesini görüşecek ve iki devlet arasında adaların malum olan şartlar dâhilinde Türkiye'ye bırakılması şartıyla anlaşma imzalanmasına çalışılacaktır.
- Birinci maddenin gerçekleştirilememesi durumunda Türkiye-Romanya-Bulgaristan arasında İttifak imzalanmasına çaba harcanacaktır. Romanya'nın tarafsızlığı kesin bir şekilde sağlandıktan sonra Bulgarların bir an önce harekete geçmesi için uğraşılacaktır. Bulgarlarla bu şart dahilinde bir anlaşma yapılacaktır.
- Adalar ve Selanik çevresinin Yunanistan'a, Besarabya'nın Romanya'ya, Manastır ve çevresinin Türkiye'ye verilmesi şartıyla dört devlet arasında Üçlü İtilaf grubunun aleyhinde hareket edecek şekilde bir anlaşma sağlanmaya çalışılacaktır (Eryaman, 2015, s. 104).

Savaş Osmanlı topraklarında henüz başlamamışken, Osmanlı Devlet ricali Osmanlı topraklarını mümkün olduğu kadar güvenli bir şekilde tutmak amacıyla kararlar almış ve çeşitli adımlar atmıştır. Bu kararların genel olarak amacı ise Osmanlı Devleti'nin kendisini güven altına almak istemesinin yanında, Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında sağlanması düşünülen ittifak anlaşması için şartları olgun hale getirmektir. Çünkü Bulgaristan, Osmanlı Devleti ile daha sonraki kısımda detayları verilecek olan ittifak anlaşması metninde Romanya ile de anlaşma sağlanmasını şart olarak talep edecektir. Romanya ile ittifak arayışları için Talat ve Halil Beyler harekete geçmeden biraz önce, 7 Ağustos 1914 tarihinde Romanya'nın Sofya'daki Ortaelçisi Derusi'nin Türk Elçisi Ali Fethi Bey ile yaptığı görüşmeden de anlaşılacağı üzere Bükreş'e yapılacak seyahat aslında beklentilerin aksine pek de olumlu sonuçlanmayacaktır. Bu

⁶ Ayrıca Bkz: “Sadrazam Said Halim Paşa Wangenheim'e; Kabinenin Almanya ile ittifak olma kararı Enver'in egemenliğindedir, bu karar çoğunluğun kararı değildir. Osmanlı Devleti, Bulgaristan ve Romanya ittifaka katılmadıkça savaşa açıkça girmekten kaçınmaktadır. Fakat Enver bu politikayı bozmuştur.” Shaw, 2014:104. Buradan anlaşılacağı üzere Wangenheim, Said Halim Paşa'nın ülke politikası olarak bahsettiği bu mesele üzerinden yola çıkarak hem Osmanlı İdaresinin zor durumda kalmaması için hem de bu politikanın kendilerinin de işine yarayacağını bildiği için Bulgar-Romen ve Türk İttifakında ısrar etmiştir.

görüşmede Bay Derusi, Ali Fethi Bey'e; *Romen hükümetinin Üçlü İttifak'a herhangi bir söz vermediğini, Romanya'nın tarafsız kalıp Rusya'ya saldırmayacağını, aynı zamanda Bulgaristan'ın genişlemesine müsaade etmeyerek Bükreş anlaşmasından da ayrılmayacağını* belirtmiştir (TSDA, KMF 06, İnv. No: 275/47, l. 69).⁷

Orta Elçi Derusi Ali Fethi Bey'e kısaca Türklerin atacağı herhangi bir adıma karşı Romanya'nın mevcut pozisyonunun değişmeyeceğini belirtmiştir. Bu sırada Talat ve Halil Beyler Alman baskısı nedeniyle Balkanlardaki bu iki önemli müttefik adayı ülke başkentlerinde diplomatik temaslarda bulunmak üzere hazırlıklar yaparken, yine aynı Alman baskısı Bulgaristan'ı da Sırbistan'a karşı harekete geçmeye zorlamaktaydı. Bu nedenle Bulgaristan böyle bir adım atarsa komşularından ne tür bir tepki göreceğini öğrenmek için diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bu amaçla hem Yunanistan'da hem de Romanya'da bulunan elçileri harekete geçirmiştir. Bulgar Başbakan Radoslavov'un bizzat yazdığı ve ittifak teklifinde bulunduğu Romen Başbakanı Bratianu, Radoslavov'a yazdığı cevap mektubunu Bükreş'teki Bulgar Elçisi Radev aracılığı ile iletmıştır. Radev 12 Ağustos'ta Sofya'ya ulaşmış ve mektubu Radoslavov'a iletmıştır (TSDA, KMF. 6, İnv. No. 275/47, l. 22).⁸ Bratianu Mektubunda Radoslavov'a; "*Bulgaristan'ın Makedonya'ya girişine Romanya'nın herhangi bir tepki vermeyeceğini, Bulgaristan'ın da aynı şekilde Romanya'nın atacağı adımlara dostane bir şekilde yaklaşması gerektiğini*" belirtmiştir (TSDA, KMF. 6, İnv. No. 275/47, l. 20).⁹ Bratianu'nun Radoslavov'a gönderdiği bu mektuptan Romanya'nın Bulgaristan'ın Makedonya'da atacağı adımlara sessiz kalmasının aslında onunla müttefik olma adımı olarak değil, aynı şekilde Romanya'nın da kendi çıkarlarına yönelik bazı adımlar atabileceği ve bu adımlara karşı Bulgarları hareketsiz bırakma amacı güttüğü anlaşılmaktadır. Başbakan Radoslavov, Romen Başbakan Bratianu'dan istediği cevabı alamamış olacak ki Merkezi Kuvvetler tarafından kendisine karşı atılacak her adımda Romanya'yı öne sürmeye devam edecektir. Bunun en somut örneği ise Radoslavov-Bratianu mektuplaşmasından biraz sonra imzalanacak olan Osmanlı-Bulgar gizli ittifak anlaşmasıdır.

3. Bulgaristan ve Romanya ile İttifak Yapmak İçin Atılan Adımlar

Radoslavov-Bratianu mektuplaşmasından 3 gün sonra Türk tarafı planlandığı üzere harekete geçmiş ve 15 Ağustos'ta yola çıkarak Sofya'ya ulaşmıştır (Bayur, 1991, s. 111). Talat ve Halil Beyler bir iki gün Sofya'da kaldıktan sonra Bükreş'e geçmişlerdir. Bükreş'te Yunan delegeleri ile Adalar Meselesini görüşmüşler, fakat görüşmelerden herhangi bir netice çıkmamıştır (Eryaman,

⁷ (ЦДА, КМФ 06, Ивв. No. 275/47, л. 69).

⁸ (ЦДА, КМФ 6, Ивв. No. 275/47, л. 22).

⁹ (ЦДА, КМФ 6, Ивв. No. 275/47, л. 20). (Arhivnite Govoryat, s. 213). Bükreş Sinaia'daki Alman Ortaelçisi Kont Julius von Waldhausen'in Berlin'deki Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 109 numaralı şifreli telgraf.

2015, s. 106).¹⁰ Bükreş'e yapılan bu ziyaretle ilgili Talat Bey şunları dile getirmektedir: "Yunanistan'la adalar sorunu üzerine yapılacak bir toplantı bu ziyaretin görünürdeki nedeniydi. Nitekim Yunanistan'la istenilen anlaşma sağlanamadı, zaten gerçekleşmesi de beklenmiyordu." Talat ve Halil Bey ziyaretlerindeki temel nedeni dile getirdiklerinde ise Romen yetkililer çekimser kalmıştır (Çavdar, 1984, s. 333). Romen Kralı ise kendilerine; Romanya'nın büyük bir ülke olmadığını ve Romanya'nın tarafsız kalmak zorunda olduğunu, zira herhangi bir tarafa bağlandığında başkentlerinin iki gün içerisinde alınıp ülkesinin tahrip edileceğini belirtmiştir (Eryaman, 2015, s. 108). Bükreş'e gidişin arkasındaki amaç elbette Romanya ile kurulabilecek bir ittifak için uygun zemini hazırlamaktır. Bu zemin ise yine Bulgaristan'ı ikna edebilmek içindir. Nitekim atılan adımlar ve yapılan görüşmeler sonuçsuz kalmış ve Talat ve Halil Beyler tekrar Sofya'ya dönmüşlerdir.

3.1 Osmanlı Devleti ve Bulgaristan Arasında İmzalanan Gizli İttifak Anlaşması

Talat ve Halil Beylerin Sofya'ya dönüşü sonrası imzalanacak olan anlaşmadan biraz öncesine değinmek gerekir ki; daha 6 Ağustos 1914 tarihinde Başbakan Radoslavov söz konusu bu anlaşma için İstanbul'daki Bulgar Ortaelçisi Toşev'e gerekli görüşmeleri yapması için talimat vermiştir. Bu görüşmeye Alman Büyükelçisi Wangenheim'in de yardımlarını rica etmiştir (İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 79, l. 229).¹¹ Radosavov'un bu adımı atmasındaki amaç ise Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafından Bulgaristan'ın savaşa girmesine yönelik yaptıkları baskıya göstermelik bir cevap vermektir. Bulgar Ortaelçisi Toşev İstanbul'da söz konusu talimat üzerine gerekli girişimlerde bulunmuştur. Talat ve Halil Beylerin Sofya'ya hareketleri de anlaşmaya yönelik atılmış hazırlıklı bir adımdır. Nitekim Romanya'dan istediğini elde edemeyen Türk yetkililer 19 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında Dostluk ve İttifak Antlaşmasını imzalamışlardır (TSVA, F. 23, Op. 1, Ae. 357, l. 153).¹²

Antlaşmaya göre:

Antlaşma majesteler Sultan'ın adına hareket eden Osmanlı İmparatorluğunun İçişleri Bakanı Mehmet Talat Bey ekselansları ve Bulgar Çar'ı majesteleri adına hareket eden Bulgaristan kabinesinin Başbakanı Bay Vasil Radoslavov ekselansları arasında şarta bağlandı.

Madde 1: Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Bulgaristan dostluk ve barışı teminat altına aldılar. İki ülke birbirinin topraklarına saygı duymayı taahhüt ettiler.

¹⁰ "Bükreş'e gidişin asıl amacı, yolda Başbakan Radoslavov'la görüşmek olmuştur. Bükreş'te Yunan delegelerle görüşülme konusu ise asıl amacı dışarıya karşı perdelemek niyetiyledir." Bayur, 1991: 110-111.

¹¹ (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае.79, л. 229). 6 Ağustos 1914 tarihinde Mihaeles'in Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği gizli şifreli telgraf. (Arhivnite Govoryat, s. 205-206).

¹² (ЦБА, Ф. 233, оп. 1, а. е. 357, л. 153). Ayrıca Bkz: G. Stefanov, Mejdunarodni Otnoşeniya İ Vinşna Politika Na Nılgariya (1870-1957), Nauka İ İzkustvo, Sofiya 1966.

Madde 2: Anlaşma taraflarından birinin, bir ya da daha fazla Balkan devleti tarafından saldırıya uğraması durumunda, diğer anlaşma tarafı, müttefikinin isteği üzerine saldırgan ya da saldırganlara, sahip olduğu kendi askeri kuvvetleri ile derhal saldıracak ve saldırgan veya saldırganlara savaş ilan etmek zorunda olacaktır.

Madde 3: Anlaşma tarafları, önceden anlaşmaksızın, bir ya da daha fazla Balkan devletine karşı herhangi bir silahlı eyleme girişmeyeceğini taahhüt eder.

Taraflardan birinin herhangi bir Balkan devletine savaş ilan etmek zorunda kalması durumunda, müttefikinin öngörüsünü almaksızın veya müttefikinin onayını almaksızın, eğer askeri iş birliği yapmak istemiyorsa, diğeri iyimser tarafsızlığını muhafaza etmelidir.

Madde 4: Anlaşma taraflarının herhangi bir iş birliği, bu şartları da kapsayacak olan, bir tarafın askerlerinin diğer tarafın topraklarını da kullanabildiği özel bir anlaşmaya tabi olacaktır.

Madde 5: Bulgaristan, Türkiye ile askeri taarruz harekâtına yönelik mutabakat sağlanması için Türkiye, Romanya ve Bulgaristan arasında kalıcı bir anlaşma sağlanmasını istemektedir. Anlaşma söz konusu olmaz ise Romanya'nın tarafsız kalacağına dair Bulgaristan'a makul bir güvence verilmesi gerekmektedir ve bu haliyle Osmanlı Devleti-Bulgaristan arasındaki bu anlaşma Bulgaristan'da yürürlüğe giremeyecektir. Romanya'nın vereceği bu güvence ise ancak tarafsızlık temeli üzerinde Romanya ve Bulgaristan arasında özel bir anlaşma vasıtasıyla olabilecektir.

Madde 6: Bulgar ordusunun seferberliği mevcut Bulgar hükümeti tarafından yapılacaktır. Bulgar hükümetine daha sonra Osmanlı İmparatorluğu tarafından askeri operasyonlar için harekete geçeceği gün haber edilecek ve Bulgar hükümeti de ordusunu harekete geçirecektir.

Madde 7: İş bu sözleşmenin süresi orduların terhisi ve şu anki Avrupa savaşının son tasfiyesine kadardır.

Ancak anlaşma, eğer Türk ve Bulgar askerlerinin terhisi sonrasında üç ay her iki taraf tarafından feshedilmezse, beş yıl süreyle yürürlükte kalmaya devam edecektir.

İş bu sözleşmenin içeriği ve varlığı büyük bir gizlilik içinde korunmuş olacaktır.

Elçilere ait ilmühaberle imza ve mühürle iş bu sözleşme tasdik edildi.

19 Ağustos 1914 tarihinde Sofya'da ikinci bir nüshası da yapılmıştır (TSVA, F. 23, Op. 1, Ae. 357, l. 153).¹³

Bu anlaşma ile Bulgaristan ve Osmanlı Devleti birbirlerine karşı güven oluşturan gizli bir adım atmışlardır. Fakat Bulgar tarafı kendisini korumaya almak için Romanya ile de ittifak kurulmasını istemiştir. Nitekim anlaşmanın

¹³ (ЦБА, Ф. 233, оп. 1, а. е. 357, л. 153).

5'inci maddesi de buna yöneliktir. Söz konusu durumla ilgili, anlaşmanın imzalanmasından bir gün önce Talat Paşa, Sofya'daki Alman Ortaelçi Georg von Mihaeles ile yaptığı görüşmede; Bulgarlarda iyi niyet gördüğünü ve onlarla ittifak yapmayı umduğunu, fakat Bulgaristan'ın Sırbistan'a karşı herhangi bir harekatta bulunması için Romanya'nın Bulgaristan'a saldırmayacağına dair garanti vermesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁴ Ayrıca anlaşma sağlanması için Mihaeles'e bir formül sunan Talat Paşa; Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafından Romanya'nın Bulgaristan'a saldırması durumunda Bulgaristan'ı korumak için onlara karşı asker sevk edeceklerini taahhüt etmeleri gerektiğini belirtip, bu durumda anlaşmanın imzalanmasının daha kolay olacağını ifade etmiştir (İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 140, l. 391-392).¹⁵

Talat Paşa'nın kendisine aktardığı bu bilgileri Alman Dışişleri Bakanlığı ile paylaşan Mihaeles, kendi kanaatini ise; "Romanya, Bulgaristan'ın Sırbistan'a saldırmasına herhangi bir tepki vermeyeceğini daha önce belirtti. Buna rağmen Bulgaristan, Türkiye ile yapacağı anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra vakit kaybetmeden Bükreş'te Romanya ile anlaşma yapılmasını istemektedir. Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanacak anlaşma Romanya ve Bulgaristan arasında imzalanacak anlaşmayı da hissedilir derecede etkileyecektir, bu nedenle Türk-Bulgar anlaşmasının içeriğinde Romanya ile ilgili bir madde bulunmasına karşı olmadığımızı dair talimatınızı bekliyorum" şeklinde aktarmıştır (İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 140, l. 391-392).

4. Romanya'ya Yapılan İttifak Teklifi ve Bu Teklifin Olumsuz Sonuçlanması

Bulgar Başbakan Radoslavov, Talat ve Halil Beylerin Romanya'da ziyarette buldukları sırada, Romanya ile anlaşma imzalanması için Bükreş'teki Bulgar Ortaelçisi Radev'e talimat vermiş ve Talat Bey'in de yardımlarını rica etmiştir (İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 150, l. 401).¹⁶ Radoslavov bu adımı atmış olsa da 19 Ağustos 1914 tarihinde iki ülke (Osmanlı Devleti-Bulgaristan) arasında anlaşma imzalanması sonrasında Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafından Bulgaristan'a Romanya ile ilgili verilmesi istenen garantilere de gerek kalmamıştır (İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 150, l. 401).

Talat ve Halil Beylerin Romanya'da attıkları adımların sonuçsuz kalmasının, bunun yanında Bulgaristan'ın Romanya'ya ittifak teklifinin geri çevrilmesinin

¹⁴ Almanya ve Avusturya-Macaristan bu sıralarda Sırbistan'a karşı harekete geçmesi için Bulgaristan'a diplomatik baskı yapmaktadır. Çünkü Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a karşı ve diğer cephelerde yükünü hafifletmek için Bulgaristan'ın savaşa girmesi çok önem arz etmektedir. Söz konusu Türk-Bulgar anlaşması da Bulgaristan'ın savaşa girişinin hızlandırılması için Almanya tarafından planlanarak atılan bir adımdır.

¹⁵ (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 140, л. 391-392). (Arhivnite Govoryat, s. 224). 18 Ağustos 1914 tarihinde Sofya'daki Alman Ortaelçisi Dr. Georg von Mihaeles'in Berlin'deki Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği şifreli telgraf.

¹⁶ (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 150, л. 401). 21 Ağustos 1914 tarihinde Sofya'daki Alman Ortaelçisi Dr. Georg von Mihaeles tarafından Berlin'deki Alman Dışişleri Bakanlığına gönderilen şifreli telgraf. (Arhivnite Govoryat, s. 225).

nedeni ise Berlin'deki Avusturya-Macaristan Büyükelçisinin 24 Ağustos 1914 tarihinde Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgraftan anlaşılmaktadır. Avusturya-Macaristan Büyükelçisi Talat ve Halil Beyler ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Talat ve Halil Beyler, Büyükelçiye; “*Bulgaristan ile anlaşma imzalanmasına yönelik Romanya'nın tereddütleri için tek gerekçe Rusya korkusudur. Romen Başbakanı Bratianu bulunduğu durum hakkında yazılı bir şey veremeyeceğini ısrarla savunmaktadır. Çünkü Romanya böyle bir yazılı beyanda bulunduğu Bulgaristan onu Rusya'nın önünde küçük düşürecektir. Ayrıca Romanya henüz savaş için hazır değildir. Sofya'da ve İstanbul'da beyan ettiği gibi Bratianu'nun en büyük arzusu Bulgarların Makedonya'ya girmesidir. Fakat Bulgarlarla yazılı bir anlaşma yapmak ise Romanya için mümkün görünmemektir*” şeklinde bilgi vermiştir. Avusturya Macaristan Büyükelçisi ise bu durum karşısında Talat ve Halil Bey'e Bulgaristan'ın Romanya'nın kendisine saldırmayacağı ile ilgili bir nota yayınlamasını teklif etmiştir. Bu şekilde Bratianu'nun da herhangi bir deklarasyon yayınlamak zorunda olmayacağını belirtmiştir. Büyükelçi bu görüşme ile ilgili bilgileri Alman Dışişleri Bakanlığına aktarırken ilaveten, Bratianu'nun bu çıkış yolunu kabul edeceğinden şüpheli olduğunu, çünkü sözde önceden gizli bir şekilde Sırbistan ve Yunanistan'a; Bulgaristan'a saldırmayacağını deklare ettiğini belirtmiştir. Büyükelçi, görüşme sonrası Talat ve Halil Beylerin bu teklifi, Bulgar Başbakanı Radoslavov'un da onayını aldıktan sonra Romen Kralı Carol'a ileteceklerini bildirmiştir (İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 166, l. 445-446).¹⁷

Bu sırada Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Kont Berchtold Romen Kralı Carol ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Kral Carol kendisine; Bulgar Çarının Romanya'nın lütfkar tarafsızlığına güvenebileceğini ve Bulgaristan'ın kendi çıkarları için tamamen serbest hareket edebileceğini belirtmiştir. Ayrıca Kral Carol, Bulgar hükümetinin Bulgaristan'ın Dobruca sınırındaki bölgelerde sükuneti sağlaması durumunda, Balkanlar'da yeni bir karışıklık çıkmaması için kendisinin Yunanistan'a etki etmeye çalışacağını ifade etmiştir. Kont Berchtold ise Romen Kralı Carol'un Almanya ve müttefikleri ile birlikte savaşa katılma arzusunda olduğunu belirtmiştir (İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 170, l. 454-455).¹⁸ Fakat Talat ve Halil Beylerin de belirttiği üzere Rusya korkusunun buna engel olduğu aşıkardır.

Romanya'nın tutumu Bulgaristan'ı savaşa giriş için oldukça tedirgin etmektedir. Bu tedirginlik ise Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a karşı yürüttüğü savaşta destek bulamayıp tek başına mücadele etmesine neden olmaktadır. Bu durum,

¹⁷ (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 166, л. 445-446). (Arhivnite Govoryat, s. 226-227). Berlin'deki Avusturya-Macaristan Elçiliğinin Berlin'deki Alman Dışişleri Bakanlığına 24 Ağustos 1914 tarihinde gönderdiği gizli bilgiler.

¹⁸ (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 170, л. 454-455). (Arhivnite Govoryat, s. 227-228). Viyana'daki Alman Büyükelçisi Heinrich von Chirshki und Byogendorf'un Berlin'deki Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 25 Ağustos 1914 tarih ve 304 numaralı şifreli telgrafi.

Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın Bulgaristan'ın savaşa girmesi için ona yaptıkları diplomatik baskıyı artırmalarına neden olmaktadır.

Bulgaristan'a yapılan baskı çerçevesinde Sofya'daki Alman Ortaelçi Georg von Mihaeles, Bulgar Çarı Ferdinand ile yaptığı görüşme sonrasında Alman Dışişleri Bakanı Albert Zimmerman'a bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta Mihaeles; Çarın, Almanya ve Avusturya-Macaristan ile birlikte Rusya'nın dostlarına karşı aktif bir şekilde hareket etme arzusunda olduğunu, Avusturya'nın Sırbistan karşısındaki olumsuz durumunun ve Romanya'nın tereddütlü tutumunun Bulgaristan'ı harekete geçmek için endişelendirdiğini belirten Mihaeles, ayrıca Çar'ın, eğer Bulgaristan savaşa yönelik herhangi bir adım atarsa bunun sonucunun Rusya'nın Türkiye'ye savaş ilanı olacağını beyan ettiğini ifade etmiştir. Çar görüşmede Mihaeles'e Türkiye-Bulgaristan ve Romanya arasında yeni bir üçlü Balkan ittifakı oluşturulması için Bulgaristan'la Türkiye arasında kesin anlaşmaya varıldığını ancak bunun Romanya tarafından geciktirildiğini de belirtmiştir (İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 182, l. 178-179).¹⁹

5. Romanya-Bulgaristan-Osmanlı Devleti Arasında İmzalanması Planlanan Anlaşma Taslağı

Çar Ferdinand'ın bahsettiği anlaşma 15 Ağustos 1914 tarihinde İstanbul'da bulunan Bulgar Ortaelçisi Toşev, Talat Bey ve Enver Paşa arasında hazırlanan Türk-Bulgar-Romen ittifak anlaşması taslağıdır. Talat Bey ve Enver Paşa daha sonra bu taslağı İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Wangenheim'e de iletmişlerdir. Söz konusu anlaşma taslağının içeriği ise şu şekildedir:

- Bulgar Çarlığı, Romen Çarlığı ve Osmanlı İmparatorluğu çıkarlarının ayniyetini göz önüne alarak ortak gayretlerle topraklarının bütünlüğünü korumakla yükümlüdürler. Diğer bir deyişle bu üç ülkeden birisine herhangi bir ülke tarafından saldırı durumunda diğer iki ülke müttefiklerine askeri güçle yardım edeceklerini taahhüt ederler.
- Her üç ülke de diğer ülkelerin sınırlarını tanıyıp herhangi bir ihlalde bulunmayacağını taahhüt ederler. Ayrıca eğer gerekirse kendi sınırlarındaki askeri birliklerini geri çekecek ve bu bölgeleri boşaltıp müttefik olduğu devletin kullanımına açacaktır.
- Bu üç ülke, aralarında planlı bir eylemde bulunma anlaşması yapmadan diğer ülkelere karşı herhangi bir askeri saldırı eyleminde bulunmayacaklarına dair karşılıklı olarak taahhütte bulunurlar. Eğer çıkarları doğrultusunda böyle bir eylemde bulunulması gerekiyorsa bu, harekât planlarını, üç ülkenin harekâta dâhil edeceği asker ve top sayısını, birliklerin toplanmasını ve konuşlandırılmasını içeren özel bir askeri anlaşmayla sağlanacaktır.
- Eğer bazı siyasi olaylar askeri birliklerin anlaşmada yer alan bir ülkenin topraklarından geçmesini icap ettirirse bu, topraklarından askeri birlikler

¹⁹ (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 182, л. 178-179). (Arhivnite Govoryat, s. 229.) Berlin'deki Alman Dışişleri Bakanı Dr. Albert Zimmerman'ın Berlin'deki Alman savunma bakanı General Eric von Falkenheim'e gönderdiği 28 Ağustos 1914 tarihli gizli mektup.

geçirilecek olan ülkeyle ön anlaşma yapılarak gerçekleştirilir (İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 131, l. 368-373).²⁰

Söz konusu anlaşma taslağı, Talat ve Halil Beyler'in Balkanlarda yaptıkları ziyaretler, Alman ve Avusturyalı temsilcilerin girişimleri, hatta Bulgaristan'ın çabası Romanya'nın tutumunu değiştirmeye yetmemiş ve hayata geçmemiştir. Romen Başbakan Bratianu, Bükreş'teki Alman Orta Elçi Kont Julius von Waldhausen ile yaptığı 6 Eylül 1914 tarihindeki görüşmede "*Bulgarlara güveninin olmadığını*" belirtmiştir. Ayrıca Bratianu, Bulgaristan, Romanya'nın tarafsız kalmasını isterken, onun Romanya'ya hiçbir şey sunmadığını ifade etmiştir (İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 210, l. 521).²¹ Romen Başbakan Bratianu Bulgaristan ile ilgili bu düşüncelere aslında iki ülkenin içinde bulunduğu mevcut durumun değerlendirmesini yaparak varmıştır. Ona göre; "*Bulgaristan'ın Romanya'ya takdir etmesi gerekmektedir. Çünkü Romanya, Bulgaristan'a karşı tarafsız kalarak ona karşı düşmanca bir tavır göstermemenin yanında, onun savaşa giriş sürecinde alacağı kararlara da güven ortamı sağlamaktadır. Ayrıca Rusya tarafından karadan gelecek olan saldırılara karşı da doğal bir engel vazifesi görerek Bulgar topraklarını korumaktadır*" (İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 190, l. 489-490).²² Bratianu'nun Bulgaristan'a verilmiş olan tarafsızlık sözünün aslında sadece Bulgaristan'ın çıkarlarına hizmet ettiği görüşünde olduğu anlaşılmaktadır. Nihayetinde anlaşma için taslak hazırlanmış olsa da bu anlaşmanın hayata geçirilmesi için de gösterilen çabalar Romanya'nın kararını değiştirmeye yetmemiştir.

Romanya ile anlaşma imzalama aşamasına geçilememiştir. Bu durum onun komşuları ile iyi ilişkiler sürecini de etkilemiştir. Çünkü Romanya üzerinde Alman baskısının yanında Rusya'nın da önemli bir tesiri mevcuttur. Eylül ayının sonunda Bulgaristan ve Türkiye'nin Romanya'ya karşı bildirdikleri nota, aradaki mesafenin açıldığını da göstermektedir. Bunun en somut örneği ise Bulgar Başbakan Radoslavov'un; Romanya'nın Avusturya-Macaristan'a karşı düşmanca bir eyleme girişmesi durumunda, Bulgaristan'ın Dobruca'ya saldıracağını bildirmesidir (TSDA, KMF 06, İnv. No: 275/48, l. 6).²³ Birkaç gün sonra da aynı uyarı Türk yetkililer tarafından yapılmıştır (TSDA, KMF 06, İnv.

²⁰ (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 131, л. 368-373). (Arhivnite Govoryat, s. 221-222). 15 Ağustos 1914 tarihinde İstanbul-Tarabya'daki Alman Büyükelçisi Barın Hans von Wangenheim'in Berlin'deki Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 505 numaralı şifreli telgraf. (Arhivnite Govoryat, s. 221-222).

²¹ (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 210, л. 521). (Arhivnite Govoryat, s. 234-235). Bükreş, Sinaia'daki Alman Ortaelçisi Kont Julius von Waldhausen'in Berlin'deki Alman Dışişleri Bakanlığı'na 6 Eylül 1914 tarihinde gönderdiği 256 numaralı şifreli telgraf

²² (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 190, л. 489-490). (Arhivnite Govoryat, s. 231). 29 Ağustos 1914 tarihinde Bükreş Sinaia'daki Alman Ortaelçisi Kont Julius von Waldhausen'in Berlin'deki Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 205 numaralı gizli şifreli telgraf.

²³ (ЦДА, КМФ 06, ИНВ. No 275/48, л. 6). Sofya'daki Alman Ortaelçisi Dr. Georg Von Mihaeles'in Berlin'deki Alman Dışişleri Bakanlığına 21 Eylül 1914 tarihinde gönderdiği şifreli telgraf.

No: 275/48, l. 12).²⁴ Bu uyarılara karşı Romanya ise İstanbul'a nakil olacak olan malzemelerin birçoğuna el koyarak cevap vermiştir (TSDA, KMF 06, İnv. No: 275/48, l. 6).

Sonuç

Bulgaristan-Romanya ve Türkiye arasında kurulması planlanan ittifak anlaşması, anlaşıldığı üzere bir taslak olarak kalmıştır. Aslında bu anlaşma için ilk adım Bulgaristan'ın savaşa girmesi için Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafından yapılan baskılar sonucu atılmıştır. Alman yetkililerin Türkiye'yi savaşa girmeye zorlamaları ve Türk idarecilerinin savaşa girmek için uygun şartların sağlanmasını öne sürmeleri, atılan adımın ilk aşamasıdır. İkinci aşama ise yine Alman planı doğrultusunda, Türk idarecilerinin Bulgaristan'a yönelmeleri olmuştur. Aynı dönemde Bulgaristan da aynı baskılara maruz kalarak savaşa girmeye zorlanmıştır. Türk idareciler Bulgaristan ile anlaşma sağlamak amacıyla Sofya'ya hareket ettiklerinde, karşılarında kendileri ile aynı süreci yaşayan Bulgar idarecilerle karşılaşmışlardır. Nasıl ki Almanya, Osmanlı Devleti'ni savaşa girmeye zorladığında Osmanlı İdarecileri Bulgaristan'ı öne sürdüyse, Bulgaristan da aynı şekilde Romanya'yı öne sürmüştür. Hatta Bulgarlar bunu Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan 19 Ağustos 1914 tarihli gizli ittifak anlaşmasına da dahil etmişlerdir. Bu anlaşmanın sonucu olarak Romanya'ya, hem Alman-Avusturya-Macar, hem de Bulgar ve Türk temsilciler tarafından diplomatik baskı yapılmaya başlamıştır.

Yapılan baskılar Kral Carol üzerinde olumlu etki yaratsa da Başbakan Bratianu ve hükümet üyeleri üzerindeki Rus etkisi, çabaları boşa çıkarmıştır. Anlaşmaya yönelik hareket eden tüm temsilcilerin aslında temel amacı Bulgaristan'ın savaşa giriş sürecini hızlandırmak olmuştur. Çünkü bu sırada Sırbistan'a karşı mücadele eden Avusturya-Macaristan birlikleri aynı zamanda kuzeyde Rusya ile savaş halindedir. Avusturya-Macaristan'ın en azından Sırp cephesinde Bulgar desteği ile rahatlaması, ona Sırbistan üzerine sevk ettiği askeri birlik ve envanteri diğer cephelere nakletme imkânı verecek ve Rusya'ya karşı verdiği mücadelede onu güçlendirecektir. İttifak Bloğunu bir bütün olarak ele alabilmek için bu bütünlüğün oluşum evresine de bakmak gerekmektedir. Elbette İttifak Bloğu varlığını Alman diplomasisine borçludur. Şöyle ki; Almanya, öncelikli olarak savaşta cepheleri genişletmek istemektedir, bu amaçla Osmanlı Devleti'ni de savaşa dahil edecek ve İtilaf Kuvvetlerinin savaş odağının daha geniş alanlara yayılmasını sağlamış olacaktır. Fakat Almanya'nın Osmanlı Devleti ile ittifak kurma yaklaşımına karşı Sadrazam Said Halim Paşa'nın verdiği tepki oldukça önemlidir. Said Halim Paşa Alman Büyükelçi Wangenheim'e; *"Kabinenin Almanya ile ittifak olma kararı Enver'in egemenliğindedir, bu karar çoğunluğun kararı değildir. Osmanlı Devleti, Bulgaristan ve Romanya ittifaka katılmadıkça savaşa açıkça girmekten kaçınmaktadır. Fakat Enver bu politikayı bozmuştur"* ifadelerinde bulunmuştur.

²⁴ (ЦДА, КМФ 06, Ивн. No 275/48, л. 12). Mihaeles'in 28 Eylül 1914 tarihinde Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgraf.

Bu izah dikkatlerin Bulgaristan ve Romanya'ya çevrilmesine neden olmuştur. Said Halim Paşa'nın da ifade ettiği gibi Osmanlı Devlet adamları bu düşüncede olsalar da Enver Paşa süreci tek başına yönlendirmiştir.

İlginçtir ki Almanya, Türkler ile ittifak için attığı ilk adımda önüne bu şart konulurken, benzer bir durumla Bulgaristan'a yöneldiğinde de karşılaşmıştır. Bulgaristan'a ittifak sağladığı Osmanlı Devlet adamları ile birlikte yönelen Almanya, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında anlaşma yapılmasını sağlamayı başarsa da, bu kez de Bulgaristan tarafından şart koşulan Romanya ile ittifak yapılması ya da ittifak olmuyorsa Romanya'nın Bulgaristan'a saldırmayacağına dair onlardan yazılı taahhüt alınması durumu ile karşılaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin isteği ile Bulgaristan'a, Bulgaristan'ın isteği ile de Romanya'ya yönelen Alman diplomasisi, Romanya ile kurulacak resmi temaslar için ise Türk ve Bulgar temsilcilerden de destek almıştır. Bu amaçla Romanya ile kurulacak olan diplomatik temaslarda Türk tarafından Talat ve Halil Beyler, Bulgar tarafından Başbakan Radoslavov ve Bulgaristan'ın Bükreş Ortaelçisi Radev, aynı zamanda Bükreş'teki Alman Ortaelçisi Kont Julius von Waldhausen ve Avusturya-Macar temsilciler aktif rol almışlardır.

Sonuç olarak Romanya ile yürütülen yoğun diplomasi süreci işe yaramamıştır. Onunla ne ittifak sağlanabilmiş ne de ondan herhangi bir yazılı taahhüt alınabilmiştir. Üstelik Eylül 1914'ün son günlerinde Sofya'daki Romen Maslahatgüzarı Guraneko'nun Bulgar Savunma Bakanı Fiçev ile yaptığı görüşmede Bulgaristan'ı İtilaf Devletleri'nin safına davet etmesi savaşın ileriki evrelerinde Romanya ile karşı karşıya gelineceğinin de açık bir işareti olmuştur (İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 286, l. 655-657).²⁵

Kaynakça

İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae 86, s. 249-250. (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ae 86, л. 249-250).

²⁵ Konu ile ilgili 17 Ekim 1914 tarihinde Sofya'daki Alman Askeri Ataşesi Binbaşı Baron Von der Goltz, Berlin'deki Alman Dışişleri Bakanlığı'na "Savunma Bakanı Fiçev ile Romen Maslahatgüzarı Guraneko'nun görüşmesi" hakkında 21 numaralı gizli askeri bir rapor göndermiştir. (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ae 286, л. 655-657). (Arhivnite Govoryat, s. 242-243). Bu raporun genel muhtevası ise şu şekildedir: "Eylül ayının son günlerinde Sofya'daki Romen maslahatgüzarı Guraneko Savunma Bakanı Fiçev'i onunla siyasi durumu görüşmek için ziyaret etti. O, Kral Carol'un hasta ve yaşlı olduğunu ve bu nedenle onun etkisinin kaybolmaya başladığını söyledi. Bulgaristan ve Romanya'nın karşılıklı olarak felce uğraması nedeniyle ve onların çıkarlarının etkili bir şekilde sürdürülmesi amacıyla buna bir son verilmelidir. Onların her ikisi de İtilaf Devletlerine aktif bir şekilde katılma temelleri üzerinde birleşmelidir. Romanya'nın amacı Transilvanya'nın elde edilmesidir. Bulgaristan Makedonya'yı almalıdır. İkisinin kazanımları İtilaf Devletleri tarafından garanti edilecektir ancak Macaristan'a Vidin'de Bulgar ordusunun yardımları zaruri olacaktır. General Fiçev, Guraneko'ya politik kararlar almaya yetkili olmadığı şeklinde cevap verdi. Onun görüşlerine göre, Bulgaristan'ın Dobruca'ya dönüşü, ortak eylemlerle ilgili herhangi bir anlaşma sağlanması için ön koşuldur. Bunun hakkında Guraneko'nun cevabı görüşülecektir. Ayrıca Guraneko, Fransız Askeri Ataşesi Kont Martel ve İngiliz Askeri Ataşesi Yarbay Napier İtilaf Devletlerine Bulgaristan'ın katılım politikası için Savunma Bakanını kazanmaya çalışıyorlar.

- İİ BAN, Kol. 6, Op. 63, Ae 377, s. 1149-1159. (ИИ БАН, Кол. 6, оп. 63, ае 377, л. 1149-1159).
- İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 140, l. 391-392, (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 140, л. 391-392).
- İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 150, l. 401, (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 150, л. 401).
- İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 166, l. 445-446, (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 166, л. 445-446).
- İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 170, l. 454-455, (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 170, л. 454-455).
- İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 182, l. 178-179, (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 182, л. 178-179).
- İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 131, l. 368-373, (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 131, л. 368-373).
- İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 210, l. 521, (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 210, л. 521).
- İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 190, l. 489-490, (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 190, л. 489-490).
- İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 79, l. 229, (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае.79, л. 229).
- İİ BAN, Kol. 20, Op. 24, Ae. 286, l. 655-657, (ИИ БАН, Кол. 20, оп. 24, ае 286, л. 655-657). TSDA, KMF. 6, İnv. No. 275/47, l. 20, (ЦДА, КМФ 6, ИНВ. No. 275/47, Л. 20).
- TSDA, KMF 06, İnv. No: 275/47, l. 69, (ЦДА, КМФ 06, ИНВ. No. 275/47, Л. 69).
- TSDA, KMF. 6, İnv. No. 275/47, l. 22, (ЦДА, КМФ 6, ИНВ. No. 275/47, Л. 22).
- TSDA, KMF 06, İnv. No: 275/48, l. 6, (ЦДА, КМФ 06, ИНВ. No. 275/48, л. 6).
- TSDA, KMF 06, İnv. No: 275/48, l. 12, (ЦДА, КМФ 06, ИНВ. No. 275/48, л. 12).
- TSVA, F. 23, Op. 1, Ae. 357, l. 153, (ЦБА, Ф. 233, оп. 1, а. е. 357, л. 153).
- Arhivnite Govoryat. (2002). *Bılgariya v Pırvata Svetovna Voyna*, Germanski Diplomatıçeski Dokumenti. Tom 1, Nomer 20, Sofiya.
- Armaoğlu, F. (2005). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yay., İstanbul.
- Bayur, Y.H. (1991). *Türk İnkılabı Tarihi, 1914-1918 Genel Savaşı*, C. III, K. I, TTK Yay. Ankara.
- Çavdar, T. (1984). *Talat Paşa, Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Eryaman, A. (2015). Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ı Müttefik Olarak Kendi Safına Çekme Girişimleri [Bildiri]

100. Yılında I. Dünya Savaşı ve Mirası, Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi, (6-8 Kasım 2014). C. 1. (ss. 93-119) Çanakkale: Çanakkale Valiliği.
- İlçev, İ. (1990). *Bulgariya i Antantata Prez Pırvata Svetovna Voyna*, Nauka i İzkustvo, Sofiya.
- Lalkov M. (1993). *Mejdu Viztorga i Pokrusata Bulgariya Po Vreme Na Voynite 1912-1918*, Biblioteka Bılgaria, Sofiya.
- Shaw S. (2014). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu, Savaşa Giriş*, TTK Yay., Ankara.
- Stanev N. (1925). *Nai-Nova İstoriya Na Bulgariya 1912-1920*, İlüstratsii, Kıniga II Voyni Za Obedinenie, Peçatnitsa S.M. Staykova, Sofiya.
- Stefanov G. (1966). *Mejdunarodni Otnoşeniya i Vinşna Politika Na Nılgariya (1870-1957)*, Nauka i İzkustvo, Sofiya.
- Turan Ö. (2005). *Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşına Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)*, XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri, Gen. Kur. ATASE ve Gen. Kur. Den. Bşk. Yay., Ankara.
- Uzman N. (2012) "Balkan Savaşlarında Gönüllü Birlikler", *Türk Yurdu*, 100. Yılında Balkan Harbi Sayısı, Ankara, C. 32, S. 303.

Araştırma-İnceleme

**OTHERNESS AND EXISTENCE: RE-READING SCHMITT
THROUGH A FREUDIAN-LACANIAN POLITICAL
PSYCHOLOGY**

Efe BAŞTÜRK¹

Abstract: Carl Schmitt handles the political within the concept of externality. For Carl Schmitt, any political organization is constituted by an exteriority by which society can gain its meaning. This idea resembles a Freudian-Lacanian paradigm that links existence with meaning which is external to being. For Sigmund Freud and Jacques Lacan, meaning can be established only by constructing its existence in the eyes of the *other*. Thus, in both Freud-Lacan and Schmitt, the concept of the *Other* points to an ambiguity that sets out the meaning of existence from the outside. This exteriority means that any consciousness of existence must be referred to with an *Otherness*. This article aims to discuss the partnership of Freud-Lacan and Schmitt in order to investigate how the term “politics” maybe understood in the context of psychoanalytical approaches. Understanding politics by psycho-analytical concepts helps to deepen the meaning of politics because politics is also a phenomenon which should be conceptualized by the subconscious processes. So, the action of relating politics with the concept of psychoanalysis helps to understand how politics can be realized and imagined in the social conscious which is the core element of political existence.

Keywords: Schmitt, Freud-Lacan, Political, Symbolic Order, Other[ness]

**ÖTEKİ VE VARLIK: FREUDO-LACAN’CI POLİTİK PSİKOLOJİ
ÜZERİNDEN SCHMITT’İ YENİDEN OKUMAK**

Öz: Carl Schmitt, siyasal olanı dışsallık üzerinden kavrar. Schmitt için, siyasal bir oluşum, toplumsal olanın kendi anlamını idrak edebileceği bir dışsallık aracılığı ile kurulur. Bu, varlığın anlamının kendisinin dışında olduğunu savlayan Freud-Lacan’cı bir paradigmaya benzemektedir. Sigmund Freud ve Jacques Lacan için anlam, ancak ötekinin gözünde – öteki aracılığı ile – meydana gelebilir. Bu yüzden hem Freud ve Lacan’da hem de Schmitt’te öteki’nin pozisyonu varlığın anlamının dışarıdan belirlenmesine dönük olarak çifte bir anlamlılık ihtiva eder. Bu dışarıdanlık (dışsallık), varoluşa dair bilincin mutlaka bir ötekilik nosyonu

¹ Yrd. Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. efe.basturk@erdogan.edu.tr

ile ilişkilendiği anlamına gelir. Bu makale, siyasal olanın psikanalitik argümanlar eşliğinde nasıl kavramsallaştırılabileceğini Freud-Lacan ve Schmitt arasındaki ortaklık üzerinden tartışmayı amaçlamaktadır. Siyasal olanı psikanalitik kavramlar ile kavramak siyasal olanın anlamını derinleştirmeye yardımcı olur, çünkü siyasal olan aynı zamanda bilinçdışısal süreçlerle kavramsallaştırılması gereken bir fenomendir. Dolayısıyla, siyasal olanı psikanalitik kavramlar ile ilişkilendirme hamlesi, siyasal olanın, tam da siyasal varoluşun temel bileşeni olan toplumsal bilinçte nasıl kavrandığı ve nasıl imgeselleştirildiğini anlamaya yardımcı olur.

Anahtar Sözcükler: Schmitt, Freud-Lacan, Siyasal, Sembolik Düzen, Öteki[lik]

Introduction

The effort to explain or handle politics with the conception of psychological and psychoanalytical terms is not new (Sears; Huddy; Jervis; 2003, p.4-5). Since Freudian psychoanalytic approaches have improved, the aim to comprehend politics with elements of subconsciousness has arisen (Cottam; Uhler; Mastors; Preston; 2004, p. 8). Freudian psychoanalysis suggested that social theory should be based on a suggestion that social evolution of humanity should be analyzed by referring to anthropological elements which produce social subconscious (Obeyesekere, 1990, p. 17-21). Sigmund Freud tried to follow this anthropological evolution in his leading analyses on social subconscious models (such as the Oedipus Complex and Totem & Taboo). In these studies, Sigmund Freud aimed to develop an idea that offers a perspective which handles the social itself with subconscious and unconscious experiences belonging to individuals. So, Freudian psychoanalysis is based on a model following or nominating the social by considering individual psyches arising in social relations.

Jacques Lacan, who is one of the dominant successors of Sigmund Freud, suggested that social structures should be handled as a reflection of desires arising from the universe of the unconscious (Homer, 2005, p.13). He changed the dynamics of the Freudian Oedipus Complex, but then he recreated another typological idea comprehending social structures or identities with the term of subconscious desires or images to be followed in order to construct identity. Therefore, Jacques Lacan could observe the dichotomy between nature (individual universe full of desire, impulses or drives) and culture (based on suppression of natural existence) in a process by which existence can gain its meaning by referring itself to the gaze of the *Other* (Grigg, 2008, p. 9).

It can be said that both Sigmund Freud and Jacques Lacan handled existence (individual or social) by considering whether it can be situated as a realizable thing in front of the visual field of the *Other*. This means that the *Other* is a symbolic plane that constructs and defines existence with a dialectical mediation: existence can handle its being only when it comprehends itself in the gaze of the *Other*. Thus, the *Other* arises when the existence is in a crisis of

self-recognition (Houghton, 2009, p. 122). Sigmund Freud and Jacques Lacan tried to show us how existence is linked to the gaze of the *Other* which mediates between the being and meaning. So, according to Freudian-Lacanian theory, the relationship with the *Other* is the constitutive factor of the identity of existence.

The fact that the *Other's* power in providing the core meaning for existence can also be discussed in politics itself is the reason why Freudian-Lacanian theory can be linked to politics by considering Carl Schmitt's theory; because Carl Schmitt tried to handle politics in a zone of distinction between friend and enemy. His suggestion implies that the conceivability of politics as an existence would be possible if there were a distinction from which the being could comprehend itself. In other words, Carl Schmitt simply argues that politics is not an issue of self-being; rather, it will be possible only if there is an *Otherness* which is differentiated from existence. This *Otherness* is not a single, unique and more importantly a constant thing; on the contrary, it is constructed randomly and that is why it is contingent; because this notion is defined according to how existence comprehends itself. That is why Carl Schmitt argues that the distinction between friend and enemy is conditional because the distinction is always framed by the fact of how the notion of 'Friend' [We] is determined.

The aim of this article is to discuss the conceivability aspect of politics with psychoanalytical terms which were mostly theorized by Sigmund Freud and Jacques Lacan. As the Freudian-Lacanian concept of psychoanalysis suggests that the meaning of existence is gained from outside, Carl Schmitt's theory of politics can represent a useful example for this suggestion in order to deepen it, because Carl Schmitt argues that politics would be possible if there were a distinction in which existence could comprehend itself. This shows that the possibility of politics is due to the existence of *Otherness*. Thus, this article claims that the theory of politics framed by Carl Schmitt is always an issue of psychoanalytical perspective because both Freud/Lacan and Schmitt reduced the meaning of existence to the being of the *Other*. In order to deepen this claim, the article begins by explaining the psychoanalytical perspectives of Sigmund Freud and Jacques Lacan. In this section, the study focuses on the discussion of the notion of *Otherness* in both Freudian and Lacanian psychoanalysis. After this, the question of how Carl Schmitt looks at the issue of *Otherness* will be examined in the section in which political theory is discussed. In the last part, the closeness between psychoanalysis and politics will be evaluated through arguments of the Freudian-Lacanian psychoanalytical concept and Schmitt's political theory.

1. The Meaning and Function of the 'Other' in Freudian-Lacanian Psychoanalysis

The notion of *Otherness* in psychoanalytic theory signifies an externalism that establishes existence from the outside and gives a certain sense of meaning to existence (Grünbaum, 1985, p. 3-4). Both Freud and Lacan ascribed a meaning

to this notion in order to claim that the possibility of existence depends on relating with an outside in which existence can be a recognizable object (Freud, 2010; Lacan, 1998). Thus, the mission of the *Other* in psychoanalytical theory is to create a stage by which existence can perceive its being.

According to the widespread view in Freudian psychoanalytic theory, from early childhood, existence perceives itself through the objects which are invested emotionally (Freud, 2010, p. 23-24). It is called the *narcissist era*, in which the child pushes itself to perceive its being as a unique and singular object differentiated from the others (Freud, 2010, p. 25). According to Freud, the basic reason why the infant needs to feel itself as a narcissist subject is because of the *primary frustration* which started with birth (Freud, 2010, p. 26). The main reason why primary frustration happens is because that infant feels a lack in its being, because it feels that there is still a part of itself in its mother's uterus in which the infant perceives its being in totality. So, the frustration occurs because the infant now perceives itself outside of its mother. According to Freud, from early infancy, the infant has struggled to get over the primary frustration by investing emotions into objects in order to unify its being (Freud, 1961: 9). According to Freud, the reason why a child is fond of its mother is because the mother has the infant's missing object (Freud, 1998, p. 174). The infant feels that it needs to unify its existence by regaining this missing object and this means that the infant can no longer establish the meaning of existence in its own integrity.

The infant experiences the consciousness of being separated from the mother with a sense of lack. This lack forces the infant to invest its emotions into the objects by which the infant can perceive its being. So, the reason why the mother becomes the basic emotional object of the infant is just because the infant cannot own its missing part without mediating to its mother. This is where Freud says that from the earliest childhood, the child can reach self-consciousness and self-recognition only by a certain notion of *Otherness* which reflects what the infant's desires are (Petocz, 1999, p. 23-26). Thus, the mission of the *Other* is to show what existence already is. However, existence cannot perceive its being without the *Other*, because the *Other* includes the missing parts of existence.

According to Freud, the reason why the mother signifies the *object of love* or why the father represents the *object of hate* is that the child needs otherness to establish its self-recognition (Freud, 1961, p. 14-16). The thing that lies at the root of the meaning of being is the object that feels the absence of existence. Sigmund Freud explains this by discussing the *sublimation* of the object which mediates desires and social structures in itself. Thus, sublimation is the replacement of *lack of desire* with the *will of the other*. Sublimation can be seen as objects or social structures which enable existence to perceive its being in totality. According to Freud, the main function of sublimation is to create a feeling of integrity in existence. Therefore, the objects sublimed reflect the desire of an existence whose aim is to perceive those objects as the integral

parts of its being (Ainsworth, 1969, p. 972). For Freud, cultural symbols, structures, laws, orders, etc. are sublimed because they reflect an ideal type of existence which is integrity. As a result of this, the sublimed social codes are placed into the soul and become the superego.

Freud explains the superego by dividing the human being into two parts: in the first part, there are drives which motivate the body; while the other one is the superego which regulates the drives whether they are realised or not (Ahmed, 2012, p. 61). Thus, the mission of the superego is to reflect social codes in bodily practices and motives. Therefore, the social moved to the being as a superego functions like the *Other* who reflects social and cultural affirmatives in a human being. These affirmatives become reference points against which the being tries to ascribe a meaning to itself by adopting itself to these references. So, the social loses its externality because it has just been moved into the soul. According to Freud, this is the reality principle by which the being may realize that it can no longer pursue its existence only by following its pleasure objects. Rather, it finally realizes that its existence can be pursued by referring those pleasure motives to the reality principle for the purpose of adopting itself to the social affirmatives. So, Freud claims that the aim of the social codes is to make existence be a carrier of the cultural order.

In addition to Freudian cultural psychoanalysis, Lacan argues that the psychoanalytic method is an analysis of meaning (Lacan, 1998, p. 19-24). Lacan attempts to explain the mechanism of suppression occurring in the subconscious by referring to language. According to Lacan, “the subconscious is constructed like a language” (Thom, 2007, p. 435). What Lacan is trying to say is that consciousness in which the being is represented is a system of reconciliation, just like language. The human being is not like the reality of his own existence; he can form, think, and express himself through the structures of language, because language is a symbolic universe in which existence can be expressed as a being. For Lacan, this is the proof that existence is never a pure reality in itself. Existence feels that it is obliged to establish itself with a reference to this symbolic order in order to perceive its meaning. However, this order is not full of objective elements; on the contrary, it is the product of reconciliation by which the meaning and scope of existence are determined.

Lacan tries to problematize the process of symbolic order. To do so, he claims that a human being perceives and expresses himself and the universe through the content that the symbolic order includes (Lacan, 1998, p. 203-216). Thus, the being develops a certain conception of reality through language. Since reality is determined by the symbolic order, the meaning of existence does not have an objective content. The absence of objectivity means that reality is always an imaginary fiction. So, reality is symbolized not in the universe of conscious life but in the world of the sub-unconscious as an imaginary fiction (Lacan, 1998, p. 218-220). Thus, the real world is perceived not in its own reality, but in the way of being associated with the imaginary.

The Lacanian argument states that the meaning of being can only be realized by its mediation with the *Otherness* which exchanges reality with the imaginary. This also shows that there is no permanent existence of an objective reality because it is a fictive thing that can be converted. The conversion of reality into the symbolic-fictive universe reflects the fact that what makes the possibility of existence becoming recognizable is the mediation with the symbolic form. This function of the symbolic form is to create a recognizable universe in which pre-existence can be named so it can become a being. Thus, this symbolic form operates as metaphorical. Lacan argues that because the symbolic form is a kind of language, so the symbolic form functions by resembling facts according to the pre-acceptance elements within the language (Lacan, 1998, p. 81-84). As a result of this, reality, which cannot be simply perceived within the language, needs to be realized within the concept of symbolic statements. This shows how the symbolic order functions because it actually fills the blanks in which reality cannot be explained in a linguistic way, and so the symbolic order re-creates reality by mediating it with the pre-acceptance linguistic codes.

Lacan exemplifies this metaphorical statement of the symbolic order by discussing the Father's position in the infant's consciousness. He calls this position "Name-of-the-Father" (Lacan, 2013). According to Lacan, Name-of-the-Father reflects the fact that the Father does not have a constant existence of its own, rather, it is formed with metaphorical phrases added to its existence (Lacan, 2013, p. 3). As it is discussed in Lacan, Name-of-the-Father means that the Father is not a singular and external being for the infant, rather, the Father is situated in an imaginary place within the symbolic order. The symbolic is an order in which interpellations are formed and gain regularity, and people can be recognizable in the eyes of each of them. So, the Father is a father not because he is the physical cause for the birth of his child, but rather, he is interpellated as a Father which is designed in order to express that he owns the infant's primitive desires. That is why the Father is signified as a Law in the infant's subconscious, rather than expressing himself as an external and physical being.

The Father enters the child's mind just like he castrates or manages the infant's desires. The Oedipus Complex arises because of the Father's penetration into the infant's conscious. According to Lacan, the Father becomes the Law itself by signifying an imaginary prohibition (Lacan, 2013, p. 67-71). This prohibition includes the primitive desire of the infant for its mother, and the Father here becomes the Law which represents the impossibility of the desire. So, the Father arises because of the perception of the impossibility of the desire, and thus, the infant starts to realize that becoming the Father is the necessity of having the desire. According to Lacan, the function of the Father (named as the *great Other*) has two dimensions: the first one signifies the prohibitive power of the Law which establishes the subject as a submissive being in front of the symbolic-cultural order. However, the other one means the possibility of having a desire in the affirmative form. So, the Name-of-the-Father is not just a

prohibition, but rather, it also presents an affirmative form by which the infant can transform itself into a subject who is authorized to have the desire.

The function of the *otherness* in Freudian-Lacanian psychoanalysis can be seen in the process of the establishment of the subject. The subject can gain its meaning of existence by referring itself to a symbolic order. The possibility of becoming a subject necessitates a submission that the human must perform in order to be recognizable in society. Both Freud and Lacan focus on the possibility of existence to become a meaningful being in the eyes of the *Other* (Ferrell, 1996, p. 60-66). We can say that Lacan is more focused on the establishing influence of the *Other* than Freud, because Lacan assumes well of the imaginary position of the *Other*, and besides, he realizes that the *Other* is constructed contingently. That is why Lacan can explain this contingent construction of the *Other* by likening the situation to the linguistic codification of the social. Like the subject constructed in linguistic-symbolic code within the social, the construction of the *Other* always addresses and assumes another *Other* in order to ascribe a meaning to itself. Thus, we can say that any reference ascribing a meaning to the being must presuppose a discourse of the *Other* who is authorized to determine the scope and meaning of the order. This is the crucial point by which we can handle Schmitt's political theory with the psychoanalytical arguments developed by Freud and Lacan, because Schmitt, like Freud and Lacan do, determines the meaning of existence in a certain externality against which existence can perceive its becoming.

2. The Construction of the Political: *Otherness* in Schmitt's Political Theory

In Schmitt's thought, the political is above all a theological character (Schmitt, 1931, p. 30). This is the basic point by which we can realize how the term 'Political' is handled as a theological modality in the context of '*otherness*' in Schmitt's political theory. In spite of the fact that the concept of otherness is mostly used to describe the 'enemy' (Balakrishnan, 2000, p. 3-5), Schmitt refers to an '*otherness*' in order to describe a momentum in which the concept of 'enemy' can be realized. That is to say, Schmitt actually frames a universe by which transboundary existence – such as the *enemy* – can be determined by the concept of the inside. According to Schmitt, the first thing to do is to determine what the inside is; for this reason, it is a precondition for determining what the outside is (Schmitt, 2007, p. 19-23). The aim of this section is to read the best known distinction in Schmitt's political theory in a reverse way by discussing the concept of the otherness within the psychoanalytical discourse.

2.1. The Political

From Schmitt's point of view, the Political is the predominant concept of the State (Schmitt, 2007, p. 37). Although the modern concept of political thought is State, Schmitt wants to emphasize the role and priority of the Political against the State. In his best known manuscript, Schmitt argues that the Political comes before the state and determines it (Schmitt, 2007, p. 45). The reason why the Political comes before the state is because only the Political can determine the

primary boundary by which existence can be established. The primary boundary is the certain point in which the term “We” and the “Other” can be expressed. The mission of the Political is to determine this primary boundary so that existence can be expressed as a perceptible unity (Marder, 2010, p. 35). However, the mission or the function of the State is to maintain this boundary; it means that the State is not obliged to determine the pre-conditions of existence. Rather, the main task of the state is to ensure the continuity of collective existence within the Political (Bredenkamp, 1999, p. 252).

The distinction between *the Political* and the State is also important for understanding how Schmitt aims to analyze the potential of the Political in determining the conditions for existence. Therefore, Schmitt always aims to determine the boundaries by which existence can be realized. The importance of the Political can be seen in this effort because Schmitt tries to handle the Political as an expression of the social itself (Freund, 1995, p. 23-29). It shows us that the Political in Schmitt’s theory is evaluated as the perception of existence. Schmitt uses the term Political because he aims to emphasize the constitutive power of the Political and also, he tries to mention the differences between two words which are wrongly handled as synonymous. For Schmitt, the Political differs from politics because unlike politics, the Political refers to the historical and material existence of the social being (Meier, 2011, p. 34). According to Schmitt’s theory, the Political is the adjective of politics. It means that politics is integrated within the Political so that the condition and ingredient of politics can gain an ontology in which it can be materialized. So, this ontological parameter is the Political itself; and Schmitt tends to evaluate this as the condition for the reflexivity by which existence can perceive itself.

The fact that the ontology of politics depends on the Political indicates that the Political has a metaphysical conception. That is why Schmitt argues that the Political far exceeds politics and the State which is the signifier of the politics. As the Political is beyond the physical being of the social, it becomes the substantial basis of society. The Political is transcendental for politics, so any political debate or position takes its reference by relating itself with the Political, which is the ontological basis of politics. Although Schmitt’s theory of the Political is mostly referred to with the distinction of friend-enemy, there is an alternative discourse that can be explored in Schmitt. As is known, the basis distinction (friend-enemy) depends on the Political, so it means that the ontology of the Political arises from an acceptance in which existence is handled as an integrity in itself and the otherness is moved to beyond that being (Ojakangas, 2007, p. 209). However, the concept of ‘otherness’ can be explored in another path of Schmitt’s theory. This other path only includes the possibility of the existence of its own being without any relation with any other being. For instance, this conception of otherness focuses only on the condition that existence can perceive its being in itself. It means that the basis distinction (friend/enemy) may be irrelevant because the conception of otherness is firstly produced from the perception of the being in its own conscious.

So, it can be suggested that Schmitt handles the Political as the reference point for the being in order to be perceived in its own conscious. The possibility or the condition of the Political does not need to depend on the existence of the enemy. If the conception of *otherness* were handled as the conditional part of existence, then it could be said that the social itself can transform itself into a political unity by referring itself to its abstract entity which is the otherness itself. Thus, according to Schmitt's political theory, the Political, which firstly becomes the reference of existence in order to be perceived, includes a *theological meaning*. This theological form is the basis idea that Schmitt can claim that the Political is the ontology of politics in which society can perceive itself. So, the theological form of the Political indicates that society can perceive itself as a differentiated unity by relating with its theological existence. This theological existence is the abstract being of the social, and so it is the universe by which society can organize and perceive itself.

2.2. Theological-Political or the *Otherness in Itself*

“Any political matter does also include a matter of theology”.

What is meant by this suggestion is to emphasize the resemblance of handling the Divine and denominating politics. From the point of view of Schmitt, the citizen is positioned in front of the sovereign (the State), just like the human being is positioned in front of the God (Schmitt, 2005, p. 10-11). Schmitt makes this analogy to emphasize the similarity of each political form to a divinity positioned as a reference for the universe; and the human gains its meaning through the relationship of the positioning (Bates, 2006, p. 417). In other words, association with an *otherness* shows itself in the Political; or the Political is the association of existence with the *Other*.

According to Schmitt, the God is a divine figure that absolutely must be outside and he also must not be a symbolic form who cannot be identified with (Schmitt, 2005, p. 12). The design of God as available for identification results in the deification of the individual. For Schmitt, here is where nihilistic pluralism arises because any transcendental principle cannot longer be maintained (Schmitt, 2005, p. 57). Anarchism, for Schmitt, is not simply the rejection of the principle of authority, rather, it is the pluralism of truths in which there would be no external and transcendental principle governing the order of things. The meaning in this pluralist anarchism is produced within the inside of the being; it means that the being perceives itself as a total and a perfect unity. However, the Political refers to an externality by which existence can ascribe a meaning to its being (Bendersky, 1983, p. 223). The necessity of existence to denominate itself as a Political unity is because that existence cannot perceive itself as unity in its pure presence. Therefore, the Political itself is a matter of ontology by which social existence can perceive itself and can both denominate and comprehend itself as a political entity by this external reference. This is the theological basis of the Political and, therefore, Schmitt

could explain the ontological condition of the Political by referring to the theological conception of existence (Ostovich, 2007, p. 44-47).

At the heart of Schmitt's political theology is the notion of "relevance of the church" (Schmitt, 2005, p. 55). The basis of the relevance of the church is seen in the representation. The church is something that appears before the priest. According to Schmitt, the irrational-concrete personality of the priest and the rational-formal function of the position that he is in exist together (Schmitt, 1996, p. 52). Schmitt was influenced by the concept of medieval representation and expanded the concept of representation by adding the word "creation".

“The visibility of the church is based on something invisible. (...) Thus, the Church can be *in* but not *of* this world” (Schmitt, 1996, p. 51).

Representation, therefore, does not mean that of what is "visible" in the physical sense; rather, the representation is to make the invisible visible, and for this reason, it is the product of a spiritual effort that blurs the boundaries. That is why the representation is to represent the essence, but not to represent the physical being.

“To represent is to make an invisible being visible and present through a publicly present one” (McCormick, 1999, p. 166).

Representation is handled as a Hegelian context (Kochi, 2006, p. 51) in Schmitt's thought. According to this conceptualization, existence reaches a transcendence through representation (Pippin, 2000, p. 159). So, the image in which existence is represented is naturally the supreme ideal of existence. So, representation is a political imperative which announces what existence substantially is. In fact, Schmitt tries to relate the physical being of society with its spiritual being, and that is why he argues that despite the fact that a political entity is comprehended by its physical appearance, the entity does also have a spiritual being which is the reference of its physical being.

2.3. The *Friend*: The Missing part of Existence

Although Schmitt seems to situate the term “enemy” at the center of the Political², he actually presents an assessment evaluating the notion of “friend”. In fact, Schmitt's theory is mainly focused on establishing a possible condition for creating a perceivable notion of the inside which is represented as “we” in an ontological sense. Besides, Schmitt himself has opposed the theory that the concept of the enemy should come first in theory:

“The case as a legal act occurs only when a right is negated... Does this mean that the crime is primary?” (Schmitt, 2007, p. 34).

According to this passage, the notion of the “enemy” must presuppose the notion of the “friend”. From a Hegelian point of view, the notion of the “enemy” reflects the existence of the notion of the “friend” within the concept –

---

² For example, David Dyzenhaus argues that Schmitt's theory simply causes “blind hatred against the other” (Dyzenhaus, 1998).

even if the notion of the enemy tries to negate the notion of the friend. This negation clearly shows that the condition in which the notion of the “enemy” can be realized is bound up with the notion of the “friend”. So, the notion of the “friend” is the condition of the existence of the “enemy” as an ontological object. It may be suggested that the notion of “we” is held in the foreground compared to the concept of “the enemy” (Hirst, 1990, p. 134-135). Again, for this reason, it can be argued that the condition of existence firstly depends on “we”. This emphasizes that the enemy is coming after the notion of the “we”.

In Schmitt’s theory, the notion of “friend” signifies the imaginary unity of the social (Wolin 1992, p. 433-437). In other words, the “friend” is the concrete reflection of the “we”. The members of society can realize each other as their friend because of the they accord with that imaginary signifier. If we think that society is not based solely on a material partnership but also on the meaning of a spiritual organization, we can understand that the “we” refers to a far more imaginary signifier than to a concrete meaning (Carty, 1995, p. 1256-1260). People living in a society are considered as friends of one another when they conform to the notion of an imaginary symbolization of “the friend”. The notion of friendship, whether based on a common ancestor, the same ethnicity or the same language, etc. always points to an imaginary connotation in the eyes of each member of society. That is why the notion of friendship is much more than a concrete unity. The imaginary context of friendship can be understood as a reference to existence, because the concrete notion of friendship can be established according to that imaginary context. As Vander points out, the notion of friendship can be called ontological guardianship (Vander, 2002, p. 156). So, the possibility of establishing the “we” solely depends on the accordance of a concrete organization with the imaginary reference of existence (Dean, 2006, p. 7-11). That is why the basis point of the political is the notion of the “friend”, because the “friend” is the only thing that shows accordance between the concrete organization and its imaginary context. If the concrete context of the organization were not in accordance with the imaginary concept of the social, then it would be impossible to handle this organization as a political collectivity. As the notion of “we” can not be imagined, there would be no possibility to take a reference to concrete being.

Conclusion

Based on the above statements, it can be said that the central elements of Schmitt's political theory are in fact similar to the basic components of psychoanalysis. The founding function of *the Other* that psychoanalysis discusses has a similar content in Schmitt's political theory, because, for Schmitt, *the Political* is not a sign of existence, but a condition. Thus, Schmitt applies a similar analogy to the constructive function that psychoanalysis puts in theory. This theoretical attempt is an aim to perceive *the Other* as a constructive ontology that confirms the uniqueness of existence. Just like Freud and Lacan, Schmitt seeks out the condition of existence in the outside of it. So, he aims to reach an ontology in which existence can be realized by an external reference.

The reference must be outside and transcendence as well, because existence needs to resolve its *lack of meaning* by referring itself to a transcendence context.

The mission of the *Other* in Freud and Lacan's theory is that of experiencing differentiation. In other words, the *Other* is an empty-signifier that is attributed to the subjective meaning of existence. Thus, the content and meaning of the *Other* are always determined by how existence aims to perceive itself. In Schmitt's theory, the *Other* is referred to for pointing out the enemy, but it actually refers to a context that establishes the subjective experience of existence. That is why Schmitt's political theory includes a psychoanalytical context which can be seen in Freudian-Lacanian psychoanalysis. As Freud and Lacan treat the *Other* as an abstraction located outside the being but positioned as an inherent part of existence, Schmitt tends to evaluate the otherness of the political being as a reference by which existence can realize itself as a singular and differentiated entity. Although Schmitt's political theory is based on a distinction between enemy and friend, the primary distinction is the differentiation of the social between its concrete and abstract being. In this sense, the notion of the friend is the expression of the concrete unity which is in harmony with the spiritual existence of society. The notion of *the otherness* in Schmitt's theory, then, becomes a condition for existence to perceive and present itself as a different being. As Schmitt mentions, the condition of the political is the differentiation of the social by which the social can realize itself as a singular unity which is the basis dynamic of establishing the distinction between the enemy and the friend.

The idea to be proposed here is that *the otherness* that we can trace in Schmitt's mind points to the concept of "we" before the concept of the "enemy". Therefore, the condition of the political is not *the enemy*, which is regarded as the "other", but an abstract image of the social by which the social entity can realize its being. Thus, the content of the political does not necessarily require a concrete otherness which is totally differentiated from existence. The argument to be proposed in this article is that the notion of *the otherness* emphasized in Schmitt's political theory can be broadly addressed within the psychoanalytic view. For this reason, the Freudian-Lacanian viewpoints on *the otherness* are discussed here to comprehend Schmitt's political theory with the arguments of psychoanalysis. This is because the concept of the "other" and its relation to existence discussed in Schmitt's political theory can only be resolved by a psychoanalytic approach, since the notion of *the Other* signifies an abstractness rather than a concrete situation within the psychoanalytic approach. Thus, the notion of the otherness through a psychoanalytical approach arises as a problem of the conditional circumstance of existence. In contrast, Schmitt's theory has usually been attempted to be understood with a reference to a concrete *otherness* outside of existence. However, the notion of *the otherness* should be handled as an abstract context that existence cannot easily realize itself as a being differentiated from externality.

The basic assertion of this article is to emphasize that there is a notion of "otherness" in Schmitt's theory just as in psychoanalysis. It can be seen in Schmitt's viewing of the notion of the friend in his theory, because, for Schmitt, the notion of the "we" must be settled before the concept of the enemy, even though Schmitt himself perceives the notion of the enemy as the primary condition of the political. For this reason, it can be argued that the notion of existence in Schmitt's political theory is conditionally based on an "otherness" approach, just as psychoanalysis treats the notion of "otherness", because what lies at the root of the notion of "friendship", as Schmitt treats it, is some kind of "other as us" that a concrete society will refer to as a reference to itself. It is the moment that the psychoanalytic approach and political theory meet together, and Schmitt's view on friendship enables us to unite these approaches.

References

- Ahmed, S. (2012). Sigmund Freud's psychoanalytic theory Oedipus complex: A critical study with reference to D. H. Lawrence's "Sons and Lovers". *Internal journal of English and literature*, 3(3), 60-70
- Ainsworth, M. D. S. (1969). Object Relations, Dependency, And Attachment: A Theoretical Review of the Infant-Mother Relationship. *Child Development*, 40, 969-1025
- Balakrishnan, G. (2000). *The Enemy: An Intellectual Portrait of Carl Schmitt*. London: Verso Books
- Bates, D. (2006). Political Theology and the Nazi State: Carl Schmitt's Concept of the Institution. *Modern Intellectual History*, 3/3, 415 – 442
- Bendersky, J. (1983). *Carl Schmitt: Theorist for the Reich*. Princeton: Princeton University Press
- Bredekamp, H. (1999). From Walter Benjamin to Carl Schmitt, via Thomas Hobbes. *Critical Inquiry*, 25/2, 247-266
- Carty, A. (1995). Interwar German Theories of International Law: The Psychoanalytical and Phenomenological Perspectives of Hans Kelsen and Carl Schmitt. *Cardozo Law Review*, 16, 1235-1292.
- Cottam, M. Uhler, B. D. Mastors, E. Preston, T. (2004). *Introduction to Political Psychology*. New Jersey: LEA
- Dean, M. (2006). A Political Mythology of World Order: Carl Schmitt's Nomos. *Theory, Culture and Society*, 23/5, 1-22.
- Dyzenhaus, D. (1998). Introduction. *Law as Politics: Carl Schmitt's Critique of Liberalism*. David Dyzenhaus (ed). USA: Duke University Press
- Ferrell, R. (1996). *Passion in theory: Conceptions of Freud and Lacan*. London: Routledge
- Freud, S. (1961). *Beyond the Pleasure Principle*. James Strachey (trans). New York: Norton & Company

- Freud, S. (1998). Totem and Taboo. A. A. Brill (trans). New York: Verso
- Freud, S. (2010). The Ego and the Id. Seattle: Pacific Publications
- Freund, J. (1995). Schmitt's Political Thought, *Telos*, 102, 11-43
- Grigg, R. (2008). Lacan, Language and Philosophy. Albany: State University of New York
- Grünbaum, A. (1985). The Foundations of Psychoanalyses: A Philosophical Critique. Berkeley: University of California Press
- Hirst, P. (1990). Carl Schmitt: Decisionism and Political romanticism. Representative Democracy and its Limits. Cambridge: Polity Press, 1990, 128-138.
- Homer, S. (2005). Jacques Lacan. London: Routledge
- Houghton, D. P. (2009). Political Psychology: Situations, Individuals, and Cases. New York: Routledge
- Kochi, T. (2006). Considering Hegel's Account of War. *Griffith Law Review*, 15/1, 49-73
- Lacan, J. (1998). Four Fundamental Concepts of Psychoanalyses. Alan Sheridan (trans). New York: Norton & Company
- Lacan, J. (2013). On the Names-of-the-Father. Bruce Fink (trans). Cambridge: Polity Press
- Marder, M. (2010). Groundless Existence: The Political Ontology of Carl Schmitt. London: Continuum
- McCormick, J. P. (1999). Carl Schmitt's Critique of Liberalism, Against Politics as Technology. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meier, H. (2011). The Lesson of Carl Schmitt: Four Chapters on the Distinction between Political Theology and Political Philosophy. Chicago: University of Chicago Press.
- Obeyesekere, G. (1990). The Work of Culture: Symbolic Transformation in Psychoanalyses and Anthropology. Chicago: University of Chicago Press.
- Ojakangas, M. (2007). A Terrifying World without an Exterior: Carl Schmitt and the Metaphysics of International (dis)order. The International Political Thought of Carl Schmitt. Louiza Odysseos and Fabio Petito (ed). London: Routledge. 205-222.
- Ostovich, S. (2007). Carl Schmitt, Political Theology, and Eschatology. *KronoScope*, 7, 49-66.
- Petocz, A. (1999). Freud, Psychoanalysis, and Symbolism. New York: Cambridge University Press.
- Pippin, B. R. (2000). What is the Question for which Hegel's Theory of Recognition is the Answer? *European Journal of Philosophy*, 8/2, 155-172.

Baştürk, E. (2017). Otherness and Existence: Re-Reading Schmitt Through a Freudian-Lacanian Political Psychology. *Humanitas*, 5(10), 161-175

- Schmitt, C. (1931). *The Necessity of Politics*. London: Sheed & Ward.
- Schmitt, C. (1996). *Roman Catholicism and Political Form*. G. L. Ulmen (trans). Westport: Greenwood Publishing.
- Schmitt, C. (2005). *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. George Schwab (trans.). Chicago: University of Chicago Press
- Schmitt, C. (2007). *The Concept of the Political*. George Schwab (trans). Chicago: University of Chicago Press.
- Sears, O. D; Huddy, L.; Jervis, R. (2003). *Oxford Handbook of Political Psychology*. New York: Oxford University Press.
- Thom, M. (2007). The unconscious structured like a language. *Economy and Society*, 5/4, 435-469.
- Vander, F. (2002). Kant and Schmitt on Preemptive War. *Telos*, 125, 152-166
- Wolin, R. (1992). Carl Schmitt: The Conservative Revolutionary Habitus and the Aesthetics of Horror. *Political Theory*, 20/3, 424-447.

İKİ MÜTTEFİK, BİR KRİZ: TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE JÜPİTER FÜZELERİ KRİZİ*

Bahar İZMİR¹

Öz: Küba Füze Krizi ya da Türkiye'deki algılanış biçimiyle Jüpiter Füzelere Krizi, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Türkiye'ye, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) ise Küba'ya nükleer başlıklı füzeler yerleştirmesi sonucunda ortaya çıktı. Söz konusu kriz, Soğuk Savaş Dönemi'nde her iki bloğun başat gücünü ilk kez ciddi manada karşı karşıya getirmekle birlikte dünyayı da nükleer bir savaş tehdidi ile karşı karşıya bırakacaktı. Krizin aktörleri ABD ve SSCB olsa da Türkiye de bu krizden ziyadesiyle etkilenecekti. Zira ABD'nin, Sovyetlerin Küba'daki füzelerini kaldırması karşılığında Türkiye'de konuşlandırılan Jüpiter füzelerini Ekim 1962'de kaldırmayı kabul etmesi, Türkiye'yi de bu krizin bir parçası haline getirecekti. Türk-Amerikan ilişkileri tarihinde önemli bir yeri olan Jüpiter Füzelere Krizi farklı boyutlarıyla da ele alınması gereken bir konudur. Şöyle ki, şimdiye kadar yapılan çalışmalarda söz konusu krize daha çok devlet adamlarının nasıl baktığı, nasıl bir çözüm ürettiği ve iki ülkenin diplomasi tarihindeki yeri açısından ele alındığı görülmektedir. Oysaki krizin her iki ülkenin kamuoyu tarafından nasıl algılandığı da oldukça önemlidir. Zira devletlerarasında yaşanan krizler bazen kamuoyunda çok farklı algılanabilmektedir. Bu minvalde, tebliğde Jüpiter Füzelere Krizi'nin iki ülke ilişkilerini nasıl etkilediği sorgulanmakla birlikte, daha çok iki ülkenin kamuoyunun bu krizi algılayış biçimine ağırlık verilmiştir. Basının işlevinin ve bu kriz sırasındaki tutumunun Türk-Amerikan ilişkilerine bir etkisi olup olmadığı da sorgulanmıştır. Bu amaçla, iki ülkede neşredilen gazete ve dergilerin yanı sıra arşiv kaynaklarından da yararlanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Jüpiter Füze Krizi, Küba Krizi, Basın, Kamuoyu.

* Bu makale 19.05.2017 tarihinde Karadağ'da düzenlenen Uluslararası Akdeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilip gözden geçirilmiş halidir.

¹ Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü. bizmir@ankara.edu.tr

TWO ALLIES, A CRISIS: JUPITER MISSILE CRISIS IN TURKISH-AMERICAN RELATIONS

Abstract: Cuban Missile Crisis or the Jupiter Missile Crisis with the perception of Turkey has emerged as the result of the United States (US) placing fuzes to Turkey and the Soviet Socialist Republics (USSR) deploying nuclear fuzes to Cuba. This crisis faced the world with a threat of nuclear war, while both blocks faced serious threats for the first time in the Cold War Era. Although the actors of the crisis were the US and the USSR, Turkey would also be affected from this crisis. The fact that the US agreed to lift the Jupiter factions in Turkey in October 1962 in response to the Soviets' removal of the Cuban jurisdictions would make Turkey a part of this crisis. The Jupiter Missile Crisis, which has an important role in the history of Turkish-American relations, is a subject that needs to be approached in different dimensions. The studies conducted up to now, it is seen that the question of how the statesman handle the crisis, how the solution is produced and the two countries are considered in terms of their role in the history of diplomacy. It is also very important how the crisis is perceived by both sides of the public opinion. Because the crises sometimes can be perceived very differently in the public opinion. In this paper, we will focus on how the Jupiter Missile Crisis affects the relations between two countries. It will also be questioned whether the role of the press and its position in the crisis is an effect on Turkish-American relations. For this purpose, newspapers and magazines published in both countries and archival resources will also be used.

Keywords: Turkey, United States, Jupiter Missile Crisis, Cuban Missile Crisis, Press, Public Opinion.

Giriş

II. Dünya Savaşı sonrası Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) başını çektiği iki kutuplu ortamda Türkiye, Sovyet tehdidini, Batı ile olan münasebetlerini ve iç politikadaki koşulları da göz önünde bulundurarak ABD'nin yanında yer aldı. Bu tarihten itibaren Türk dış politikası, büyük ölçüde ABD ile müttefik olma ve Batı ile bütünleşme hedefine göre şekillendi. Böylelikle, 1950'li yıllar boyunca Türk-Amerikan ilişkileri "mükemmel bir uyum içerisinde" seyretti. Kurulan Türk-Amerikan ittifakı ile Türkiye uluslararası arenadaki yalnızlığından kurtulurken, ABD de Sovyetlere yakın bir üs elde ederek stratejik açıdan önemli bir avantaj sağladı (Kurat, 1959, s.49).

NATO'ya üye olunması, ekonomik yardımlar ve ikili anlaşmalarla Türk-Amerikan ittifakı daha da ivme kazanırken, bu durum dış politikada bazı sorunları da beraberinde getirdi. Neticede, Türkiye yardımlarla ABD'ye bağımlı hale gelirken, Türk dış politikası büyük ölçüde Amerikan çıkarlarına göre şekillenmeye başladı (Kaynar, 2015, s.132-133). Bu politikanın gözden geçirilmesine dair ilk işaret ise 1962 yılında Küba Krizi ile ortaya çıktı. Bu bildiride, Küba Krizi'nin iki ülke ilişkilerini nasıl etkilediği sorgulanmakla

birlikte, daha çok iki ülkenin kamuoyunun bu krizi algılayış biçimine ağırlık verilmiştir. Kamuoyunun algısına dair bir çıkarımda bulunabilmek için her iki ülkede neşredilen gazete ve dergilerin yanı sıra arşiv kaynaklarından da yararlanılmıştır.

1. Küba Krizi'ne Giden Süreç

1957 yılında, SSCB'nin dünyanın ilk yapay uydusu olan Sputnik'i fırlatması, NATO ülkeleri ve özellikle de ABD tarafından endişeyle karşılandı. Çünkü bu gelişmeyle ABD'de, uzay rekabeti ve nükleer teknoloji alanında Rusların gerisinde kaldığı yönünde bir algı oluşmaya başladı. Nitekim ABD henüz uzun menzilli füzelere sahip değildi ve SSCB savaş teknolojisinde ABD'yi geride bırakmıştı. ABD ise bu füze boşluğunu kapatmak için Avrupa'da bazı NATO ülkelerine SSCB'yi hedef alabileceği orta menzilli füzelere yerleştirmeyi önerdi (Gönlübol, Sar, 1996, s.316-7). Fakat çoğu NATO ülkesi, Sovyet baskısına maruz kalmak istemediği için Amerikan füzelere topraklarına yerleştirilmesini istemedi. Söz konusu füzelere sadece İngiltere, İtalya ve Türkiye kabul etti. Türk yetkililer, bu füzelere yerleştirilmesi durumunda, Türkiye'nin, Sovyet tehdidinden korunacağı, ülkenin stratejik öneminin artacağı ve Türk-Amerikan ilişkilerinin daha fazla gelişeceği kanaatindeydi (Bernstein, 1980, s.98-9).

28 Ekim 1959'da Türk Hükümeti, ABD ile 15 adet orta menzilli ve nükleer başlıklı Jüpiter füzesinin Türk topraklarına yerleştirilmesi hususunda anlaşta. Türk kamuoyunda bu füzelere yerleştirilmesine SSCB'yi kışkırtacağı gerekçesiyle karşı çıkanlar olsa da hükümet ve askerî yetkililer, Jüpiterlerin Türkiye'nin askeri gücünü arttıracığına inanmaktaydı. Nitekim füzelere 1957'den itibaren kademeli olarak Türk topraklarına yerleştirilmeye başlandı, fakat füzelere ateşleme sistemi ve savaş başlıklarının takılması 1962 ortalarında tamamlanabildi. Füzelere "sahibi" Türkiye olsa da savaş başlıkları ABD'nin gözetimi altında olacak, ayrıca ABD ve Türkiye'nin ortak izni olmadan kullanılmayacaktı (Hale, 2003, s. 135-6).

Türkiye, bahsi geçen füzelere yerleştirilmesini onaylarken, aynı zamanda güvenliği açısından büyük bir risk de almış oluyordu. Nitekim Türkiye'deki füzelere kullanılabilir hale getirilmesi ile birlikte SSCB'nin tepkisi de artmaya başladı. 1962 Mayıs'ında Sovyet lideri Nikita Kruşçev (1894-1971), ABD'nin Türkiye'ye füze yerleştirmesini sert bir biçimde kınayarak buna karşılık verileceğini ifade etti. Sovyetlerin kastettiği "karşılık", Küba'ya Jüpiter benzeri Sovyet füzelere yerleştirilmesi olacaktı. Şöyle ki, 1962 yılının Temmuz ayında ABD tarafından U-2 uçağının rutin uçuşu sırasında, Sovyet gemilerinin Küba yakınlarına konumlandığı tespit edildi. 14 Ekim'de ortaya çıkan fotoğraflarla SSCB'nin Küba'ya nükleer başlıklı füzelere yerleştirdiği anlaşıldı (Hudge, Nolan, 2007, s.289). ABD'nin Küba'daki Sovyet gemilerine karşı abluka uygulaması gerginliği daha da tırmandırdı. Sovyetlerin gemilerini geri çekmeyeceğini, ABD'nin ise ablukayı kaldırmayacağını açıklaması ile dünya nükleer bir savaşın eşiğine getiren Küba Krizi ortaya çıktı (Blum, 1991, s.86-8).

Bunun üzerine, 22 Ekim 1962 tarihinde, olayla ilgili Amerikan kamuoyunu bilgilendiren ABD'nin 35. Başkanı olan John Fitzgerald Kennedy (1917-1963), Sovyetler Birliği'nin Küba topraklarına Washington'u ve Panama Kanalı'nı vurabilecek bin millik bir menzile sahip nükleer başlıklı füzelere gizlice konuşlandırmış olduğunu vurgulayarak, bunun kabul edilemeyeceğini bildirdi. Kennedy, Kruşçev'e hitap ederek bütün dünyada barış ve güvenliği korumak için silahları Küba'dan çekmesini istedi. Atılacak adımları sıralayan Kennedy öncelikle, Küba'ya karantina uygulanacağını ve hangi milletten olursa olsun ağır silahlar taşıyan gemilerin bu karantina hattından çevrileceğini ilan etti (Milliyet, Cumhuriyet, Vatan, 23 Ekim 1962, s.1).

Küba Krizi Türk-Amerikan ilişkilerini yakından ilgilendirmekteydi. Zira topraklarında Amerikan füzelere sahip olan Türkiye, ister istemez bu krizin en önemli aktörlerinden biri haline gelecekti. Çünkü SSCB açıkça, Küba'da bulunan füzelere ancak Türkiye'deki Jüpiterlerin kaldırılması karşılığında çekeceğini belirtmekteydi. Ancak NATO ülkelerindeki itibarının zedelenmesinden endişe eden ABD, bu teklifi kesin olarak reddettiğini açıkladı. Fakat Kennedy yönetimi ABD'nin karşı karşıya kaldığı iki riskin farkındaydı: Füzelere çekilirse, ABD'nin NATO ülkeleri nezdindeki itibarı zedelenecek veya bu ülkeler tarafından bir muhalefetle karşılaşılacak; füzelere çekilmezse de SSCB ile nükleer bir savaşa girmek kaçınılmaz olacaktı (Blind, Welch, 1989, s. 204-221).

2. ABD-SSCB Pazarlığı ve Krizin Çözümü

Küba Krizi, Kennedy ve Kruşçev arasında devam eden mektuplaşma sonucu çözüldü. Önceleri iki ülkenin de geri adım atmamasıyla nükleer bir savaşın eşiğine yaklaşılsa da liderler arasında süren pazarlıklar sonucu anlaşma sağlandı. 27 Ekim'de Kruşçev, Kennedy'ye gönderdiği mektupta, ABD'nin Küba'daki nükleer füzelere için endişesinin anlaşılır olduğunu, fakat Küba ABD'nin 90 mil uzağında bulunurken Türkiye'nin SSCB'nin sınır komşusu olduğunu ve SSCB'nin de Türkiye'deki füzelere yüzünden aynı endişeyi taşıdığını belirtiyordu. Rus lider, Türkiye'deki Amerikan füzelere karşılık Küba'daki füzelere kaldırmaya istekli olduklarını ifade ediyordu. Bu mektupta gerekirse bir anlaşma yapılabileceğinin ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünün taahhüt altına alınabileceğinin de altı çiziliyordu (JFKPLM, RFKAG-216-006). Aynı tarihte gönderdiği ikinci mektubunda ise Kruşçev, açıkça Küba'daki füzelere karşılık ABD'nin de NATO ülkelerindeki füzelere çekmesini talep etti (JFKPLM, RFKAG-216-006).

27 Ekim 1962 tarihinde Kennedy, danışmanları ile Küba Krizi'ni konu alan bir toplantı gerçekleştirdi. Bu toplantıda, SSCB'nin krizi sona erdirmeye yönelik girişiminden hemen sonra, Türkiye'yi pazarlık konusu yapması başkan tarafından tepkiyle karşılandı. Çünkü füzelere NATO, Türkiye ve ABD tarafından karşılıklı yapılan anlaşmaların neticesinde yerleştirildiği için ABD'nin tek taraflı karar alması ilişkileri olumsuz etkileyebilirdi. Diğer taraftan, Kennedy bir süredir Jüpiterlerin etkisiz olduğunu düşünerek

kaldırılmasından yanaydı, fakat bahsi geçen füzeler Türkiye açısından bir prestij meselesi olduğu için bu gerçekleştirilememişti (Garthoff, 1989, s.70-71). Ayrıca, Jüpiterlerin savunma silahı olarak ciddi zafiyetleri olduğu anlaşılmıştı. Zira söz konusu yüzeyleri çok inceydi ve en ufak darbeye delinmeye müsaitti. Bu nedenle, ateşlemeleri saatler alıyor, saldırıyı önlemekten ziyade kışkırtıcı, adeta saldırıya davetiye çıkaran bir özellik taşıyordu. Bu koşullarda, *işlevsiz olduğu düşünülen birkaç füze için savaş ihtimalini göze almak da oldukça riskliydi* (Sever, 1997, s. 648).

Kennedy, 27 Ekim'de Sovyet liderine gönderdiği cevabında, önerisini kabul ettiğini, barışın korunmasına yönelik hareket edeceğini, Küba'daki füze üsleri kaldırıldığı takdirde ABD'nin de ablukayı kaldıracağını ifade etti. Fakat Kennedy, SSCB'nin teklifini kabul etmesine rağmen doğrudan ve spesifik bir şekilde Türkiye'ye yönelik şartına yer vermedi. Sovyet lideri Kruşçev de Kennedy'nin teklifini kabul etti ve bu pazarlığı kamuoyundan gizli tutma isteğini anlayışla karşıladı. Böylelikle, iki lider arasındaki mektuplaşmayla Küba-Türkiye pazarlığı gayri-resmî bir şekilde yürütüldü (Dobbs, 2008, s.233-4). Buna karşın, SSCB'nin ABD'ye sunduğu teklif ve Türkiye'deki füzelerin pazarlık konusu olması Moskova radyosundan tüm dünyaya duyuruldu, fakat ABD'nin kamuoyundan saklamak amacıyla teklifi reddettiğini açıklamasıyla, pazarlık dünya kamuoyundan ustalıkla gizlendi (Divine, 1988, s.155).

Neticede, on üç gün boyunca dünyayı büyük bir savaşın eşğine getiren kriz gizli yürütülen pazarlıklarla çözüldü. ABD yönetimi bu pazarlığı dünya kamuoyu önünde kesin bir dille reddetti. Oysa kamuoyuna yansıyan bu tavrın aksine 27 Ekim tarihli mesajın Washington'a ulaştığı günün akşamında, gizli yapılan Robert Kennedy ile Rus yetkililerin görüşmesi sonucu iki ülke anlaştı. Kamuoyundan gizli yapılan bu toplantıda ABD, füzelerin krizden birkaç ay gibi kısa bir süre içinde kaldırılacağı güvencesini yazılı bir anlaşma olmaksızın SSCB'ye verdi (Kennedy, 1969, s.97-99). Şöyle ki, ABD'nin Türkiye ve İtalya'da bulunan Jüpiter füzelerini çekmesi karşılığında, SSCB de Küba'daki füzelerini kaldıracaktı. Öncelikle bu pazarlık gizli tutulacak, SSCB'nin Küba'daki üslerine karşılık ABD de Türkiye'deki üslerini kademeli olarak kaldıracaktı (Heale, 2001, s.71-75).

3. Türk Kamuoyunda Küba Krizi

Türk yetkililer, füzeleri Türk-Amerikan ittifakının bir güvencesi olarak görmekte ve füzelerin NATO ve ABD açısından Türkiye'nin önemini arttıracığı kanaatini taşımaktaydı. Nitekim Küba Krizi'nden önce de ABD yönetimi Jüpiter füzeleri kaldırılmaya niyetlenmiş, fakat bu öneri Türkiye tarafından reddedilmişti. ABD, Türkiye'nin itirazını ve bunun da Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkileyeceğini göz önünde bulundurarak vazgeçmişti (McGhee, 1990, s.165-6).

Küba Krizi patlak verdiğinde iktidarda bulunan İnönü liderliğindeki CHP-YTP-CKMP Bağımsızlar koalisyon hükümeti, hiç tereddütsüz müttefiki ABD'nin yanında yer aldı. Türkiye kriz sürecinde, ABD'nin gerçekleştirdiği tüm

girişimlere tam destek verdi. Nitekim 22 Ekim'de ABD, Sovyetlerin Küba'daki füze yığınağına ilk tepki olarak abluka kararını açıklar açıklamaz, Türkiye bu ablukaya uyacağını açıklayan ilk devletlerden biri oldu. Türkiye, ABD'yi koşulsuz bir şekilde desteklerken, maruz kaldığı nükleer savaş riskini de göze almış oluyordu. Fakat Türk yetkililerin gözünde, ABD'yi her koşulda desteklemek Türk-Amerikan ittifakı ve NATO üyesi olmanın bir gereği idi (Uslu, 2016, s.156). Nitekim Küba'daki durum Amerikan Büyükelçiliği tarafından Türkiye'ye bildirildikten sonra, dönemin Başbakanı İsmet İnönü, TBMM'de yaptığı konuşmada ABD'nin Sovyet tehdidi nedeniyle bir güvenlik endişesine maruz kaldığını belirttiikten sonra Türkiye'nin müttefiki ABD'nin yanında olduğunu vurguladı (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24 Ekim 1962, s.246-7).

ABD-SSCB arasındaki pazarlık gizli tutulsa da gerek kriz sırasında gerekse sonrasında böylesi bir pazarlığın olabirirliğini tahmin etmek, Türkiye açısından pek de zor değildi. Zira krizin başından itibaren hem Batı hem de Sovyet basımında Küba-Türkiye paralelliği yoğun bir şekilde dile getirilmişti. Bunun yanı sıra, Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi Nikita Ryzhov, 23 Ekim 1962'de Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'den Jüpiterlerin sökülmesini talep etti. Bu Moskova'nın iki ülkedeki füzeler arasında paralellik kurduğunun net ve açık bir ifadesiydi. Bu nedenle de Dışişleri Bakanı, Küba-Türkiye paralelliği yüzünden tedirgin olduklarını ABD'ye bildirdi. Washington, Küba konusunda Ankara'nın müsterih olmasını, böyle bir pazarlığın kabul edilemeyeceğini ifade etti. Ayrıca, ABD'nin bu konuda Türkiye'nin onayını almadan bir adım atmayacağına dair güvence verildi. Böylelikle, Türk yetkilileri de böyle bir pazarlık ihtimalini göz ardı ederek, ABD'ye itimat etmeyi tercih etti (Chang, Kornbluh, 1992, s.340-5).

Bu sırada Türk kamuoyunda, SSCB'nin Türkiye'deki füzeleri pazarlık konusu yapmasına yönelik tepki sık sık dile getirilmekteydi. Fakat basında Türk-Amerikan ittifakı gereği Jüpiter füzelerinin bir pazarlık ile kaldırılmasına dair bir şüphe yoktu. Ve eğer varsa da bu konu, söz konusu dönemde kaleme alınan yazılara yansımada. Örneğin, *Milliyet* gazetesinin manşetten verdiği habere göre Kruşçev, Türkiye'deki üsleri pazarlık konusu yapsa da bu teklif Kennedy tarafından kesin bir şekilde reddedilmişti (Milliyet, 28 Ekim 1962, s.1-7). Yine aynı tarihli gazetede köşe yazısında, Türkiye ve ABD'nin hiçbir şekilde bu pazarlığa olumlu bakmadığı, zira Küba ile Türkiye'deki üsler arasında herhangi bir benzerlik olmadığı iddia edilmekteydi. Olası bir pazarlık, Türk kamuoyu tarafından kesin bir şekilde reddedildi. Basındaki haberlere göre bu tavrın gerekçesini şu hususlar oluşturmaktaydı:

1. Küba'daki üsler doğrudan doğruya Ruslarındı ve Küba ile SSCB arasında yapılan ikili anlaşma ile kurulmuştu, Türkiye'deki üsler ise ABD'nin değil NATO'nundu ve ABD ile yapılan ikili bir anlaşmaya dayanmamaktaydı.
2. Türkiye'deki üsler ile başka yerlerdeki üsler arasında benzerlik kurulacaksa, bu Küba değil Varşova Paktı veya NATO ülkelerinde bulunan füze üslerinde görülebilirdi.

3. NATO'nun Türkiye'deki üsleri 1957'den itibaren kararlaştırılmıştı, dolayısıyla saldırıdan ziyade savunma amaçlıydı; SSCB'nin Küba'daki füzelere ise gizlice ve aniden yerleştirilmişti ve bu kıtanın güvenliğini tehdit eden bir durumdu (Milliyet, Tercüman, 28 Ekim 1962, s.1).

ABD'nin, söz konusu pazarlığı kabul edebileceği, Türk yetkililer tarafından göz ardı edildi. Türkiye'nin ABD ve SSCB arasında bir pazarlık konusu olması aynı şekilde Türk kamuoyunda da yer bulmadı. Türk basınındaki haber ve yorumlara göre Küba Krizi barışçıl yollarla çözülmüş ve Rus lider Kruşçev'in verdiği talimatla SSCB, Küba'dan füzelere çekme kararı almıştı. Bu krizde basın, en başından itibaren Kruşçev'in Küba'daki füzelere karşılık, Türkiye'deki füzelere pazarlık konusu yaptığının farkında olmakla birlikte Kennedy'nin Sovyet teklifini kesin bir şekilde reddettiğine yer verdi (Milliyet, Cumhuriyet, Vatan, Zafer, Ulus, 27-28-29 Ekim 1962, s.1). *Milliyet* gazetesinden Sami Kohen, Küba Krizi'nin Türkiye'ye etkilerini ele aldığı yazısında, Türkiye'nin Kennedy sayesinde "bir pazarlık meselesi yapılmaktan kıl payı kurtulduğunu" iddia ediyordu (Milliyet, Ulus, 29 Ekim 1962, s.1). Özetle, Türk basınının Küba Krizi'nde Türkiye aleyhine gerçekleşebilecek bir pazarlıktan şüphelenmediği, bilakis Kennedy'nin taviz vermeyen ve kararlı duruşu sayesinde gerginliğin sona erdiği kanaatini taşıdığı söylenebilir.

Krizden bir süre sonra Ocak 1963'te ABD, Jüpiterleri daha ileri bir teknolojiyle donatılmış Polaris denizaltılarıyla değiştireceğini açıkladı (Milliyet, 22 Ocak 1963, s.1). Türk basınındaki haber ve yorumlarda, genellikle Türkiye'deki Jüpiter füzelere sökülmesinin ve Polarislerin getirilmesinin, ABD ile SSCB arasında yapılan bir pazarlığa değil farklı gerekçelere dayandığı ve haklı sebepleri olduğu iddia edildi. Nitekim Ahmet Şükrü Esmer, Türkiye'ye Jüpiter füzelere yerine denizaltılardan fırlatılan Polaris füzelere yerleştirilmesinin, 1961 yılının eylül ayından beri düşünülen bir mesele olduğu kanaatindeydi (Ulus, 28 Ocak 1963, s.2). *Ulus* gazetesinden İffet Aslan ise Jüpiterlerin Polarislerle değiştirilmesinin, "teknik bir mesele ve ülkenin gelişmesi sonucu ortaya çıkan bir zorunluluk" olduğu kanaatindeydi (Ulus, 20 Şubat 1963, s.2). Yine, sözkonusu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerine eleştirel bir bakış açısı olan *Yön* dergisindeki yazısında Doğan Avcıoğlu, bu füzelere teknik açıdan zayıf kaldığını, hatta Türkiye için bir tehlike kaynağı dâhi olabileceğini, dolayısıyla füzelere sökülmesinden endişe duyulmaması gerektiğini dile getiriyordu (Yön, 30 Ocak 1963, s.1).

Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ise Jüpiter füzelere kaldırılması ile ilgili TBMM'de yaptığı konuşmada, füzelere "*teknik gelişmelerin neticesinde*" kaldırılacağını ve füzelere kaldırılmasının eylül ayından beri planlandığını ifade etti (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Şubat 1963, s.202).² Aynı şekilde,

---

²1952-1953 yıllarında Türkiye'de Amerikan büyükelçisi olarak görev yapan George McGhee, anılarında ABD'nin Türkiye'deki Jüpiterleri geri çekme planlarının Küba Krizi'nden çok önce başladığını, fakat Türk yetkililer tarafından bu kararın sorgulanma ihtimalinden dolayı uygulanmadığını iddia etmişti. Bkz: (McGhee,1990, s.278).

Cumhuriyet gazetesinden Kayhan Sağlamer “*Jüpiterlerin Gidişi, Polarislerin Gelişi*” başlıklı yazısında, Jüpiter füzelerinin askerî ve siyasî gerekçelerle söküldüğünü ve bir Amerikan-Sovyet pazarlığının söz konusu olmadığını iddia ediyordu (*Cumhuriyet*, 13 Nisan 1963, s.3). Ayrıca, bir Fransız dergisinin ABD ile SSCB arasındaki bu pazarlığı ortaya koyan haberine rağmen, bu gerçeklik Türk basınında bir *iddia* şeklinde yer buldu (*Cumhuriyet*, 28 Mart 1963, s.3). Dış basında ortaya atılan bu iddialara karşı Türk basını, müttefiki(!) ABD’nin açıklamalarına itimat etmeyi tercih etti (*Yeni Gün*, 1 Kasım 1962, s. 1). Basındaki bu haber ve yorumlardan hareketle, Türk kamuoyunun müttefiki ABD’ye kesin olarak itimat ettiği ve herhangi bir şüphe duymadığı açıktır.

Küba Krizi, dış politikanın temel meselelerinden olmakla birlikte Türk halkının da en çok konuştuğu konulardan biri haline geldi. Milli Türk Talebe Birliği ve Türk Kemalistler Teşkilatı genel başkanlarının yanı sıra toplumun farklı kesimlerinden pek çok insan, ABD büyükelçiliğine gidip, Küba konusunda Kennedy’yi desteklediğini açıkladı (*Ulus, Milliyet, Hürriyet*, 26 Ekim 1962, s.1). Küba konusundaki bu taraflı tutum, toplumda trajik boyutlara varan olaylara da sebebiyet vermekteydi. Örneğin, 25 Ekim tarihinde Küba Krizi ile ilgili bir tartışmadan dolayı Yaşar Karaca isimli bir şahıs, Kennedy’yi Küba konusunda tenkit ettiği için Süleyman Toytekin’i bıçaklayarak öldürdü. Küba Krizi yüzünden bir cinayet işlenmişti (*Milliyet*, 26 Ekim 1962, s.1). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, Türk halkı kriz süresince kimi zaman aşırıya kaçacak derecede ABD’yi desteklemişti. Lakin halk, krizin Türkiye’nin güvenliği için ciddi bir tehdit olduğunun farkında değildi ve olması da beklenemezdi. Zira bu süreçte halkın neredeyse tek haber alma kaynağı olan basın adeta “tek bir ses” halinde ABD yanlısı bir tutum sergilemişti.

Bir yıl gibi kısa bir süre içerisinde, ABD ve SSCB arasında gerçekleşen Küba-Türkiye pazarlığı, tüm dünya tarafından anlaşıldığında, Türk yetkililer yaptıkları açıklamalarda Türkiye’deki Jüpiter füzelerinin kaldırılmasının, başka nedenlere dayandığını iddia etmeye ve pazarlığı reddetmeye devam etti. Örneğin, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, 9 Ocak 1963’te Meclis’te yaptığı konuşmada, Türkiye’deki füzelerin pazarlık konusu yapıldığını kesin bir dille yalanladı. Erkin’e göre, SSCB tarafından Türkiye’deki füzeler pazarlık konusu olarak öne sürülse de ABD, bu teklifi kesin olarak reddetmişti. Türk basını da yine aynı şekilde Jüpiter füzelerinin kaldırılmasının, yerine Polaris füzelerinin getirilmesinin haklı sebepleri olduğunu öne sürdü (*Uslu*, 2016, s.159-160).

4. Amerikan Kamuoyunda Küba Krizi

Türk kamuoyunda olduğu gibi ABD kamuoyunda da Küba Krizi’ne geniş yer verildi. Rusların Küba’ya gizlice yerleştirdiği nükleer başlıklı füzelerin Amerikalılar tarafından fark edilmesiyle, bu konu kamuoyunu meşgul etmeye başladı (*Nashua Telegraph, Spokesman-Review, Junction City Union, Times-News, New York Times*, 23 Ekim 1962, s.1). Amerikan basını krizi, “dünyayı nükleer bir savaşın eşiğine getirebilecek” boyutta bir sorun olarak değerlendirdi. Nitekim basındaki haberlere göre Küba Krizi, dünyayı tehdit eden en büyük

krizlerden biriydi ve II. Dünya Savaşı'ndan bile yıkıcı sonuçlar doğurabilirdi (Nashua Telegraph, Evening Times, Times-News, Junction City Union, 23 Ekim 1962, s.1). *New York Times* gazetesine göre ise bu kriz, dünya barışını sekteye uğratabilecek en büyük tehditti (New York Times, 27 Ekim 1962, s.1).

Amerikan basınında üzerinde durulan konulardan bir diğeri de Kennedy'nin kriz sırasındaki tutumuydu. Basında genellikle, kriz süresince Kennedy'nin tutumundan övgüyle bahsedilerek dünyanın nükleer bir savaştan dönmesindeki rolü oldukça abartılı bir şekilde öne çıkarılmaktaydı. Örneğin, *Spokesman-Review* (30 Ekim 1962) gazetesindeki bir köşe yazına göre Kennedy, "taviz vermeyen tavrıyla" ABD'nin gücünü kanıtlamış, SSCB'yi alt etmeyi başarmıştı. Yine *Times-News* (24 Ekim 1962) gazetesine göre "büyük Amerika'nın inşası" başlamıştı. ABD basını Küba Krizi'nde, tahmin edileceği üzere, büyük ölçüde ülkesini ve liderlerini desteklemişti. Buna karşın Kennedy, oldukça ağır eleştirilerin de muhatabı olmuyor değildi. Örneğin, *Washington Reporter*'in iddiasına göre Küba Krizi iç politikayı daha iyi kontrol etmek amacıyla tasarlanan suni bir krizdi. Adı geçen gazete Kennedy yönetimini, dış politikada büyük bir tehlike unsuru ortaya çıkararak iç politikada denetimi bütünüyle ele geçirmeye çalışmakla itham etmekteydi. (*Washington Reporter*, 1 Kasım 1962, s.1).

Amerikan basını, ABD'nin Küba'ya uyguladığı abluka ve işgal girişimini SSCB'nin hareketleri sonucu ortaya çıkan, meşru bir savunma olarak gördü. Bu minvalde temel yaklaşım, SSCB'nin Küba'ya füzeler yerleştirerek ABD'nin güvenliğini tehlikeye attığı yönündeydi. Dolayısıyla ABD, "dünya barışının koruyucusu" olsa da komünizme ve SSCB'ye karşı mücadele etmesi gerekiyorsa, gerekeni yapmak zorundaydı (*Times-News*, 24-26 Ekim 1962, s.1). Yine "Savaşa ya da Barışa Doğru" adlı makalede, Amerikan halkının ülkesinin özgürlüğü, bağımsızlığı ve güvenliği için her ne olursa yapmaya hazır olduğu ifade edilmekteydi. Ayrıca, basına göre ABD dünya barışından yana tavır alsa da SSCB'nin karşısında boyun eğip geri adım atan taraf olmamalıydı (*Times-News*, 26 Ekim 1962, s.1). Başka bir habere göre ise Kruşçev'in ABD'nin hemen yakınındaki Küba'ya füze üssü kurması, ABD'nin dünyada yükselen gücünü frenlemek için yapılmış bir hamleydi. Bu nedenle, ABD'nin karşılık vermesi son derece haklı bir tavidir ve dünyada dengelerin değişmeyeceğini ispatlar nitelikteydi (*New York*, 28 Ekim 1962, s.1).

Amerikan basınında, Küba Krizi'nin en zirvede olduğu günlerde sorunun çözümüne yönelik farklı öngörülere yer verildi. Bazı gazeteler, Küba Krizi'nin nükleer bir savaşa dönüşmeyeceği ve karşılıklı görüşmeler sonucu uzlaşılacağını öne sürerken, diğerleri Küba konusunda uzlaşının sağlanmasının çok zor olduğuna vurgu yapmaktaydı. Örneğin, bir habere göre ABD ile SSCB'nin uzlaşması ihtimali çok zayıf görünmekle birlikte, Küba konusu dünya için gittikçe daha tehlikeli bir boyuta ulaşmak üzereydi (*Times-News*, 26 Ekim 1962, s.2). Öte yandan, bazı haberlere göre ise Küba konusunda iki tarafın uzlaşması muhtemeldi. Nitekim Birleşmiş Milletlerin aracılık görevini

üstlenmesi ile sorunun çözümüne yaklaşılmaktaydı (New York Times, 26 Ekim 1962, s.1).

Amerikan basını, söz konusu krizde ABD'ye verilen desteğe yer verdi. Basındaki haberlere göre pek çok ülke, Küba'ya uygulanan abluka ve Sovyet füzelerinin buradan kaldırılması konusunda ABD'ye destek vermekteydi. Aslında barıştan yana tavır alan ABD, SSCB'ye karşı geri adım atmamak için Küba'da ablukaya devam edecekti. Ayrıca, Kennedy krizdeki tavrı ile ABD'nin yanı sıra tüm Avrupa'nın takdirini toplamıştı. Nitekim Kennedy'ye Avrupa'da "kahraman" gözüyle bakılmaktaydı (New York Times, Sun, 23 Ekim 1962, s.1). Bu krizde, ABD'ye destek veren ülkelerin içinde Türkiye de bulunmaktaydı. SSCB'nin Türkiye'ye yönelik tehditlerinden sonra Başbakan İnönü, yaptığı açıklamada, Türkiye'nin bir müttefik olarak Küba konusunda ne gerekiyorsa yapmaya hazır olduğunu ifade etti (New York Times, Florence Times, 24-25 Ekim 1962, s.1).

Kriz sürerken, SSCB'nin Başkan Kennedy'ye önerdiği pazarlık Amerikan kamuoyunda geniş yer buldu. Basındaki haberlere göre Kruşçev, Kennedy'ye gönderdiği mektupta, ABD'nin Türkiye'deki üslerini çekmesi karşılığında, SSCB'nin de Küba'daki üslerini kaldıracağını bildirerek Küba'ya karşılık Türkiye'yi öne sürmüştü. Eğer üsler çekilirse SSCB, Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunacağı konusunda garanti verecekti. Kruşçev'in önerisi ABD tarafından hemen açıklanmamıştı, fakat tüm dünyada radyolardan duyurulduğunda ABD kamuoyuna açıklama yapmak zorunda kaldı (New York Times, 28 Ekim 1962, s.1).

Amerikan basınının da söz konusu gizli görüşmelerden haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim basında, pazarlık ihtimalinden ziyade iki ülkenin anlaşması ve dünyanın bir savaş ihtimalinden kurtulması öne çıkarılmaktaydı (Florence Times, Spokesman-Review, Harper Herald, 27 Ekim 1962, s.1). Ayrıca, basında ABD'nin bu pazarlığı kesin olarak reddettiğine yönelik haberler yer aldı. *New York Times* gazetesi, SSCB'nin önerdiği Küba'ya karşılık Türkiye ile ilgili pazarlığın Kennedy tarafından kesin olarak reddedildiğine yer verdi (New York Times, 28 Ekim 1962, s.1). Aynı şekilde, *Village Voice* gazetesindeki bir haberde SSCB'nin Türkiye'yi Küba'daki füzelere karşılık pazarlık konusu yapmasına yer verilirken ABD'nin bunu kabul ettiğine veya herhangi bir gizli görüşmeye dair bir ifade bulunmamaktaydı (Village Voice, 25 Ekim 1962, s.1). *New York Times*'daki (25 Ekim 1962) bir habere göre Sovyetlerin Türkiye'yi pazarlık konusu yapması sonrası, ABD'nin bu teklifi kesin olarak reddetmesi, Türkiye'yi rahatlatmıştı. ABD'nin bu konudaki kararlı duruşu Türk kamuoyu tarafından memnuniyetle karşılanmış, Dışişleri Bakanı Erkin, konuşmasında ABD'nin tutumu sayesinde ciddi bir tehlikenin atlatıldığını ifade etmişti (New York Times, 29 Ekim 1962, s.1). Bir diğer habere göre Türkiye'nin Cumhuriyetin 39. yılını kutladığı 29 Ekim 1962 tarihinde yaşanan mutluluk, Küba konusundaki gerginliğin ve güvenlik endişesinin de sona ermesi ile ikiye katlanmıştı (New York Times, 30 Ekim 1962, s.1).

Amerikan basınında, pazarlık konusu gündeme geldikten sonra Türkiye'nin tepkisine yönelik haberler de yer aldı. Amerikan basını, bu pazarlığın ABD ve Türkiye için kabul edilemez olduğuna vurgu yaptı. Bu doğrultuda, Türk yetkilerin olası bir pazarlığa tepki gösteren açıklamalarına geniş yer verildi (Times-News, 27 Ekim 1962, s.1). Ayrıca krizin sona ermesi sadece Türkiye'yi değil tüm NATO ülkelerine rahat bir nefes almasını sağlamıştı. Zira eğer Küba konusunda Türkiye pazarlık konusu olmaya devam etseydi, Küba'daki olası bir işgal durumunda Türkiye de işgal edilebilirdi, böylelikle durum tüm NATO ülkelerinin de dâhil olduğunu çok büyük bir dünya krizine evrilebilirdi (New York Times, 29 Ekim 1962, s.1).

Küba'da gerilim artarken, iki ülke liderinin karşılıklı mektuplaşmaları sonucu, SSCB'nin Küba'daki üsleri kaldıracağını açıklaması ile dünya büyük bir tehlike atlattı. *Gettysburg Times* (29 Ekim 1962) gazetesine göre ABD'nin Küba'daki ablukayı durdurması ve işgal etmeyeceğine dair garanti vermesi, SSCB'nin de buradaki üslerini çekeceğini açıklamasıyla kriz sona ermişti. Basında herhangi bir gizli anlaşmanın olmadığına vurgu yapıldı. Buna benzer şekilde ABD'nin, Küba'da SSCB'nin oyununa gelmediği ve uzlaşmacı bir tavırla sorunun çözüldüğü öne çıkarıldı. Yine basında herhangi bir pazarlık ihtimaline yer verilmedi (Evening Times, Sunday News, Washington Reporter, 29-30 Ekim 1962, s.1).

5. Krizin Sonuçları

Küba Krizi, Soğuk Savaş'tan yumuşamaya geçiş sürecinin en önemli kilometre taşı oldu (Gerger, 1980, s.58). Çünkü krizde iki lider de geri adım atmasa da nükleer bir savaşa doğru sürüklenmeyi göze alamadı. Nükleer bir savaş ihtimali iki ülke kamuoyunda da felaket olarak değerlendirildi. Başka bir deyişle, Küba Krizi Soğuk Savaşın doruk noktasına vardığı bir dönemde, iki blok arasında yumuşama ve görüşme havası yarattı (Dinerstein, 1978, s.236-237). Bu doğrultuda, Küba Krizi'nin sonucunda ABD ile SSCB arasında nükleer bir savaş ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla 5 Ağustos 1963 tarihinde, Nükleer Denemelerin Kısmen Yasaklanması Anlaşması (Test Ban Treaty) imzalandı. Yine, olası bir kriz anında, Washington ile Moskova arasında mesajların hızlı bir şekilde yerine ulaşması ve bir nükleer savaşın önüne geçmek için "kırmızı telefon hattı" (hot line treaty) kuruldu (JFKPLM, JFKOH-HRL-01).

Bu krizde Türkiye, farkında olmasa da ciddi anlamda bir nükleer savaşın tarafı olmaktan kıl payı kurtuldu. Türk-Amerikan ittifakının bir gereği olarak uluslararası her platformda ABD'nin yanında olmayı bir görev olarak gören Türkiye, çok ağır bir bedel ödemek zorunda kalabilirdi.³ Söz konusu krizde karar sürecinin içinde bulunan, ABD Adalet Bakanı Robert F. Kennedy, anılarında Türkiye'nin başına gelebileceklerden duyduğu endişeyi şu şekilde ortaya koyuyordu:

³ Bu hususta örnek için bakınız: **Milliyet**, "İsmet Paşa'nın Uykusuz Geceleri, 4 Şubat 1969, s.1.

“...taşıdığımız sorumluluk her zamankinden daha fazlaydı. Başkan Kennedy ABD, SSCB, Türkiye ve NATO ülkeleri adına karar veriyordu. NATO ülkeleri bizi destekliyordu, fakat bu ülkeler kendilerini bekleyen tehlikenin farkında mıydı? Berlin’de, Türkiye’de neler olacaktı? Küba’ya bir saldırı düzenlediğimiz takdirde SSCB de Türkiye’deki füzelere ateş açmaz mıydı? Böyle bir karar ortaya çıkması durumunda başta Türkiye olmak üzere NATO ülkeleri çok kısa süre içerisinde ölüm ve yaşam arasında kalabilirlerdi. Tüm bunlar olacaksa da Türkiye başta olmak üzere bu ülkelerin durumu öğrenmeye hakkı yok muydu?”(Kennedy, 1969, s.97-98).

Küba Krizi, Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası oldu. Söz konusu kriz, Türk-Amerikan ittifakında ABD’ye bu denli ayrıcalıklar tanınmanın tehlikeli sonuçlar doğurabileceğine dair kuşkuları arttırsa da, ilişkilerdeki gerginlik Türk ulusal çıkarlarını yakından ilgilendiren Kıbrıs Meselesi ve Johnson Mektubu’na⁴ kadar açık bir şekilde ortaya çıkmadı. Nitekim Türk basınında, Küba Krizi de dâhil olmak üzere Kıbrıs meselesine kadar, yoğun bir şekilde “her koşulda ABD’yi destekleyen” bir tutum gözlemlenmektedir.⁵

Sonuç

Anlaşıldığı üzere, Türkiye’ye ABD tarafından NATO üsleri olarak konuşlandırılan füzelere, dünyayı nükleer bir savaş tehdidi ile karşı karşıya bıraktı. Türkiye bir yandan sınır komşusu Sovyetlerin gittikçe artan baskıları, diğer yandan müttefiki ABD arasında kalarak olası bir nükleer savaşın kilit noktası haline geldi. Nitekim Sovyetlerin Küba’ya füze konuşlandırma kararının ana nedeni değilse de önemli nedenlerinden biri olarak Türkiye’ye yerleştirilen bu füzelere olduğu kabul edilmektedir.

Türk basınında ABD ile SSCB arasında yaşanan füze krizinde Türkiye üzerine herhangi bir pazarlık yapılması ihtimali öngörülmedi. Amerikan kamuoyunda

⁴ 1959’de imzalanan Londra ve Zürih anlaşmaları, çıkarları söz konusu olduğu için Türkiye’ye müdahale hakkı tanıyordu. 1960’ta bu devlet kurulmasına rağmen Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios, 1963’te anayasayı rafa kaldırarak Enosis hedefine uygun bir Rum devleti kurmaya kalkıştı. Kıbrıs’a düzenlemesi düşünülen müdahale, ABD Başkanı Johnson’un çok sert ifadeler içeren mektubu ile engellenmeye çalışılacaktı. Kıbrıs bunalımı sırasında, ABD Başkanı Johnson, İnönü’ye gönderdiği mesajda, Türkiye’nin Kıbrıs’a düzenleyeceği askeri bir müdahalede NATO silahlarını kullanamayacağını ve olası bir müdahale sonucu Sovyetler müdahale ederse, Türkiye’nin korunması yükümlülüğünün tartışma konusu olacağını bildirdi. Johnson mektubu olarak bilinen bu mektup sonucu Türk-Amerikan ilişkileri ciddi bir yara aldı ve kamuoyunda Amerikan aleyhtarlığı artmaya başladı. Bkz: İsmail Soysal, “Türk-Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri, **Belleten**, Ankara, 1977, C. 41, S. 162, s.260-271.

⁵ Örneğin, 1962 Ekim’inde Türkiye’nin de nükleer bir savaşın eşiğinden döndüğü Küba krizi yaşanmasına rağmen, Kennedy Kim dergisi tarafından “Yılın adamı” seçilmiş ve 1962 yılının kaderine tesir eden en önemli liderlerden biri olarak değerlendirilmişti. Habere göre Kennedy’nin “tecrübe ve soğukkanlılıkla” takip ettiği politikaları sayesinde, Batı Blok’u zafere ulaştırmaya daha da yaklaşmış ve komünizmin önüne set çekilmişti. Buna ilaveten, Kennedy’nin 1962 yılında olduğu gibi 1963 yılında da dünya ölçeğinde kendinden söz ettireceği ifade ediliyordu. Bkz: “Yılın Adamı J. F. Kennedy- Dünyanın Kaderine Tesir Eden Başkan”, **Kim**, 2 Ocak 1963, C. 16, S. 235, s. 11-13.

da benzer bir şekilde pazarlık önerisine dair pek çok haber yer alsa da, bu önerinin kabul edildiğine dair herhangi bir yoruma rastlanmadı. Buradan hareketle, ABD ve SSCB'nin yürüttüğü gizli siyaset sonucu, bir pazarlık ihtimalinin kamuoyunda hissedilmediği söylenebilir.

Daha önce de belirtildiği üzere, füzelerin sökülmesine karşı eleştirel tutumlar da ortaya çıkmasına rağmen, Türk basınının Küba Krizi'nde Türkiye aleyhine gerçekleşebilecek bir pazarlıktan şüphelenmediği, bilakis ABD'nin bu pazarlığı reddettiği kanaatini taşıdığı görülmektedir. Bunda, Türk hükümetinin bu pazarlıktan haberi olmaması ya da böyle bir ihtimalin Türk kamuoyundan gizlenmesi ihtimalleri öne çıkmaktadır. Ayrıca, söz konusu dönemde Türk kamuoyunun ABD'deki gazetelerden çevirdiği haberleri sorgulamadan doğru kabul etmesi de bu krizin gerçek boyutlarının anlaşılmasındaki bir unsur olabilir. Buna ilaveten, pazarlığın ortaya çıkmamasında söz konusu dönemde Türkiye'nin ABD'ye olan itimatının önemli bir etken olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Söz konusu dönemde çok fazla hissedilmese de bu krizin Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceği açısından bir kırılma teşkil ettiği açıktır. Kriz sona erdikten sonra ABD-SSCB pazarlığı dünya kamuoyu ile birlikte Türk kamuoyu tarafından da öğrenildiğinde, ABD'nin kendi çıkarları söz konusu olduğunda Türkiye'yi nasıl göz ardı edebileceği de anlaşıldı. Bunun sonucunda, Türk kamuoyunda ABD'ye karşı bir güvensizlik ortaya çıktı. Bu güvensizlik, söz konusu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinin seyrinde çok fazla değişiklik yaratmasa da iki ülke ilişkilerinde 1964 sonrası ortaya çıkan krizlerin, üstü örtülü bir şekilde de olsa zemininin bu dönemde atıldığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Bu olayın, dış politikada öncelikle Türk ulusal çıkarlarına göre hareket edilmesinin önemini ortaya koyan ilk ciddi kriz olduğu fakat basının tutumunun da etkisiyle söz konusu dönemde hissedilmediği söylenebilir.

Kaynakça

Arşivler

John F. Kennedy Presidential Library and Museum (JFKPLM)

Resmi Yayınlar

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Resmi Gazete

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akalın, Cüneyt. (2011). ABD ve Türkiye-2 Yumuşama Yılları (1961-1989), Kaynak Yayınları: İstanbul.

Blind, G. ve Welch, David A. (1989) On the Brink, Americans and Soviets Reexamine the Cuban Missile Crisis, Hilland Wang: New York.

Blum, John Morton. (1991). Years of Discord, American Politics and Society, 1961-1974, Norton Company: New York.

- Chang, Laurence ve Kornbluh, Peter. (ed). (1992). The Cuban Missile Crisis-1962, A National Archives Documents Reader, New Press: New York.
- Dinerstein, Herbert S. (1978). The Making of A Missile Crisis: October 1962, John Hopkins University Press: London.
- Divine, Robert E. (1988). The Cuban Missile Crisis, Markus Wiener Publishing: New York.
- Dobbs, Michael.(2008). One Minute to Midnight-Kennedy, Krushchev and Castro on the Brink of Nuclear War, Vintage Books: New York.
- Garthoff, Raymond L. (1989). Reflections on the Cuban Missile Crisis, Brookings Institution: Washington.
- Gerger, Haluk. (1980). Soğuk Savaştan Yumuşamaya, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara.
- Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem (1996). Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995, Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Hale, William. (2003). Türk Dış Politikası 1774-2000, çev. Petek Demir, Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.
- Heale, M. J. (2001). The Sixties in America-History, Politics and Protest, Edinburgh University Press: Edinburgh.
- Hudge, C. C. ve Nolan, C. J. (2007).U.S Presidents Foreign Policy From 1789 To the Present, ABC-Clio:California.
- Kennedy, Robert F. (1969). 13 Days the Cuban Missile Crisis, Pan Books: London.
- Kunz, Diane B. (1994). The Diplomacy of the Crucial Decade, Columbia University Press: New York.
- Kurat, Akdes Nimet. (1959).Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800-1959), Doğu Matbaası: Ankara.
- McGhee, George. (1990). The US-Turkish-NATO-Middle East Connection, Macmillan Press: London.
- Uslu, Nasuh. (2016).Çatlak İttifak, 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri, Nobel Yayıncılık: Ankara.

Makaleler

- Barton J. Bernstein, The Cuban Missile Crisis: Trading the Jupiters in Turkey, Political Science Quarterly, C. 95, S. 1, İlkbahar 1980.
- Sever, Ayşegül. (1997). Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 52, Sayı 1, Ankara, 1997.

Sürelî Yayınlar

1.Gazeteler

- Cumhuriyet, Evening Times, Hürriyet, Milliyet, Nashua Telegraph, New York, Times, Sunday Independent, Sunday News Journal, Florence Times, Gettysburg

İzmir, B. (2017). İki Müttefik, Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi. *Humanitas*, 5(10), 177-192

Times, Harper Herald, Junction City Union, Pittsburgh Press, Spokesman-Review, Sun, Times-News, Times, Village Voice, Washington Reporter, Western Star, Ulus, Vakit, Vatan, Yenigün, Zafer

2.Dergiler

Belleten, International Affairs, Kim, Mülkiye, Political Science Quarterly, Yön.

Ekler

Ek 1. Milliyet Gazetesinin 28 Ekim 1962 Tarihli, Kennedy'nin Pazarlığı Reddettiğine Dair Haberi

191

Ek 2. Milliyet Gazetesinin 26 Ekim 1962 Tarihli, Küba Krizi Yüzünden İşlenen Cinayete Dair Haberi

Ek 3. Milliyet Gazetesinin 4 Şubat 1969 Tarihli, Türkiye'nin Karşı Karşıya Kaldığı Tehlikeyi Konu Alan Haberi

İSMET PAŞA'NIN UYKUSUZ GECELERİ

TÜRKİYE 1962 EKİMİNDE BİRKAÇ GÜN HARP HALİ YAŞADI

1962 yılında Cumhurbaşkanı Yardımcısı sıfatıyla Ankara'ya gelmiş Johnson'la görüşme sırasında...

Nükleer bir savaşın Hiroşima'sı Ankara veya İstanbul olacaktı

Ateş ancak bundan sonradır ki, dünyayı saracak ve yakmadık yer bırakmayacaktı

İSMET PAŞA İLE 4 BUHRANLI YIL

Yazan: METİN TOKER

“ADAM ADAM DEĞİL KI TEK BAŞINA BİR SİRK”

JOHNSON'UN gelişinin İsmet Paşa'yı ne kadar etkilediğini şimdiki eşleşen bir hikâye olarak hatırlıyoruz. Ay Akıncı, İsmet Paşa, yakıştırdığı soruydu. Oysa bir süzümde Ankara'ya kim buhran ki? Halbuki Cumhurbaşkanı Yardımcısı İsmet Paşa'nın devlet işleri bürosunda çalışırken, İsmet Paşa'nın devlet işleri bürosunda çalışırken, İsmet Paşa'nın devlet işleri bürosunda çalışırken...

İSMET PAŞA'NIN UYKUSUZ GECELERİ

TÜRKİYE, Amerika'nın Kuba politikası yüzünden

HAVA YILKICIVAN

İsmet Paşa'nın Moskova'ya boykot etmesi gösterildi.

Yardımcısı olan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Moskova'ya boykot etmesi gösterildi.

Yardımcısı olan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Moskova'ya boykot etmesi gösterildi.

Yardımcısı olan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Moskova'ya boykot etmesi gösterildi.

Ek 4. 27 Ekim 1962 Tarihli Times-News Gazetesinin, Pazarlığı ve Abd'nin Bu Pazarlığı Reddetmesine Yönelik Haberi

WEATHER

TEMPERATURE

The Times - News

MARKING BIRMINGHAM AND THE SOUTHERN HALF OF THE BLUE BRIDGE HIGHWAY

'K' Offers To Ditch Cuba If U.S. Will Quit Turkey

In Proposal To JFK; Asks Talks

China Pushes Talks As Nehru Says India 'Almost At War'

Red Demonstrators Reported Orderly

Consumers Taking Crisis In Stride

Planes Keeping Close Watch On Cuba

Thant's Plea Buys Time-But Danger Of Clash Rising

Keys Buildup Continuing

Miss. JC's Claim Kennedy's Impatience Brought On Riots

What's News In Brief

Fair, Slightly Warmer, Says Weatherman

192

Araştırma-İnceleme

**SANAT TEMELLİ BİR SORUŞTURMA YÖNTEMİ:
A/R/TOGRAFI**

Nimet KESER¹
Handan NARİN²

Öz: Aynı zamanda eğitimci olan sanatçılar; 21. yüzyılın ilk yıllarından itibaren, görsel oluşturma yöntemi olarak sürecin merkeze alındığı bir araştırma yöntemi geliştirmeye başladılar. Başta Rita L. Irwin, Anita Sinner, Stephany Springgay ve Barbara Bickel olmak üzere Kanada British Columbia Üniversitesi kökenli bir grup araştırmacı, sanatçı, sanat eğitimcisi a/r/tografi olarak adlandırdıkları bu metodoloji ile sosyolojik, sanatsal, etnografik soruşturmalar gerçekleştirmeye başladılar. Bu araştırmalarını, soruşturmalarını görsellerle ve makalelerle somutlaştırdılar. A/r/tografik metodolojinin nasıl bir metodoloji olduğunu, ne şekilde biçimlendiğini ve a/r/tografik bir araştırmanın hangi araştırma süreçlerine dayandığını anlamayı amaçlayan bu çalışmada da, önde gelen a/r/tografıkların 2004 yılında; Kanada, Vancouver'daki Richmond şehrinde gerçekleştirdikleri projeyi anlattıkları beş makale incelenmiştir: 1) *The Rhizomatic Relations of A/r/tography*, 2) *Richgate: Transforming Public Spaces through Community-engaged Art*, 3) *The City of Richgate: A/r/tographic Cartography as Public Pedagogy*, 4) *A/r/tographic Collaboration as Radical Relatedness* ve 5) *Research and Creation: Socially-engaged Art in The City of Richgate Project*. Bu makaleler; tüm a/r/tografik çalışmaların temel kaynakları olarak kullanıldığı için seçilmiştir. Söz konusu makaleler incelendiğinde; bu yeni metodolojinin sanatsal performans ve yazmaya dayalı olarak planlanmasının yanı sıra mevcut bilimsel metodolojileri de kullanmaya çalıştıkları için sanat temelli melez bir araştırma yöntemi olarak biçimlendirildiği anlaşılmıştır. Ancak, a/r/tografik soruşturmaların nihai amacının bir probleme çözüm ya da sorulara cevap vermek değil araştırma problemine ilişkin görseller, sanat eserleri biçimlendirmek olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sanat Metodolojisi, Sanat Uygulaması, Sanat Eğitimi, A/r/tografi, A/r/tografır.

¹ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü. nimetkeser@gmail.com

² Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü. handannarinn@gmail.com

AN ART BASED RESEARCH METHODOLOGY: A/R/TOGRAPHY

Abstract: Artsits who are also university based teacher, from the beginning of the 21st century, they have begun to develop a process centered research methodology for creating visual images. They have begun to carry out sociological, artistic, ethnographic investigations with this methodology, which they call as a group of researchers, artists, art educators a/r/tography originating from British Columbia University in Canada, mainly Rita L. Irwin, Anita Sinner, Stephany Springgay and Barbara Bickel. They visualized these investigations, their investigations, and made them concrete. This study aims to understand a/r/tography is a how kind of methodology, how it is shaped, and on which research processes an a/r/tographical research is based on. To find answers to these questions five a/r/tographic articles that describing, explaining the project in Richmond, Vencouver, Canada, were examined: 1) The Rhizomatic Relations of A/r/tography, 2) Richgate: Transforming Public Spaces through Community-engaged Art, 3) The City of Richgate: A/r/tographic Cartography as Public Pedagogy, 4) A/r/tographic Collaboration as Radical Relatedness and 5) Research and Creation: Socially-engaged Art in The City of Richgate Project. These articles were chosen because they were used as the primary source of all the A/r/tographic studies. When the mentioned articles are examined; It has been understood that this new methodology has been shaped as an art based hybrid research methodology because it is planned to be based on artistic performance and writing as well as using existing scientific methodologies. However, it is understood that the ultimate goal of a/r/tographic investigations is to form artworks and visual images related to research problem, not to find answers and solutions for research problem and questions.

Key Words: Art-practise, Art education, Research, A/r/tography, A/r/tographer.

Giriş

Sanatın işlevinin ne olduğuna ilişkin tartışmalar uzun zamandan beri filozoflar gibi alana dâhil olan kişilerin meşgul olduğu meselelerin başında yer almaktadır. Helenistik dönem filozofu Aristoteles, sanatın bir katarsis aracı olduğunu, ruhu tehlikeli düşüncelerden temizlediğini savunurken sanatı ideal insan için, insanın olumsuz yönlerinden arınmasının bir aracı olarak kabul ederek sanat yoluyla eğitimi savunan kişilerin belki de ilki olmuştur. 20. yüzyılın anarşist kuramcılarında biri olan Herbert Read'in 1950'li yıllarda geliştirdiği sanat yoluyla eğitim kuramı, sanatı eğitimin temeli olarak kabul etmiştir. Eğitimin amacı da ifadenin farklı boyutlarında yeterli olan insanlar yaratmaktır. Read, yazılarında eğitsel çalışmaları odağına alırken, sanatı da müfredat programının merkezi olarak kabul etmiştir. Sanatı huzurlu ve uygarlaşmış bir geleceğin başlıca etkeni olduğu kadar eğitimin bileşenlerinden biri olarak görmüştür. Read'in ardından, Elliot Eisner ve Maxine Greene gibi araştırmacılar, 1970'li yıllarda eğitsel araştırmalar yapmak için sanatçıların ve sanat eleştirmenlerinin uygulamalarını kullanmaya başlamışlardır. Bütün bu

gelişmelerin ardından, estetik bir başlangıçla sanat temelli eğitsel soruşturma biçimleri formüle edilmiş ve 1990'lı yıllarla birlikte anlatı yazma, otobiyografi, dans ve hareket, okuyucu tiyatrosu, multimedya, görsel sanatlar, müzik, fotoğraf ve şiiri de içerecek şekilde genişlemiştir. Sanat temelli araştırma; süreç, formlar ve akademik bilim içindeki yaratıcı uygulamaların yaklaşımlarını birleştirmiştir. Bu nedenle, sanat temelli araştırmalar, disiplinlerarası şekillerde sosyal bilimler araştırmalarını biçimlendirmek ve bilgilendirmek için yaratıcı sanatlardan yararlanmıştır (Santoni Rugiu, 1974, s. 216; Sinner ve diğerleri, 2006, s.1226). Böylece, eğitim alanında metodolojik araçlar yeniden tanımlanmıştır. Eğitim alanında, Kanada ve Amerikalı bilimcilerin, araştırmacıların çalışmalarıyla (Thomas Barone, Cynthia Chambers, Ardra Cole, John Dewey, Rishma Dunlop, Elliot Eisner, Susan Finley, Maxine Greene, Gary Knowles, Claudia Mitchell, Lorri Neilsen, Joe Norris, Jane Piirto, Celeste Snowber, Sandra Weber) sanat temelli araştırmalar hızla artmıştır.

Eğitimde sanat temelli araştırmaların; sanatın uygulama boyutunun, politik ve pedagojik kurama ilişkin karar vermek için önemli perspektifler sağlayan bir soruşturma biçimi olduğu iddia edilmektedir. Bu nedenle de son dönemlerde, sanat temelli araştırmalar sadece eğitsel araştırmalarda değil; tıp, ticaret, bilim, mühendislik gibi farklı alanlarda da benimsenmiştir. Yaratıcı bilimin yöntemlerini, niteliğini ve esaslarını tanımlama çabaları; böyle bir araştırmanın kuramsallaştırılmasının ve katılığının daha fazla sorgulanmasına neden olmuştur. Bilimciler arasındaki bu tartışmalar, sanat temelli soruşturmaya olan ilgiyi devam ettirmektedir. Uygulama topluluğunun içindeki akademisyenler ve öğrenciler tarafından yapılan sanat temelli araştırmalar aracılığıyla, sanat temelli eğitimin ne olduğu anlayışında gelişmeler devam etmektedir. Bu gelişmeler, 21. yüzyılın ilk yıllarında yeni bir metodolojinin biçimlenmesini sağlamıştır. A/r/tografi olarak kavramsallaştırılan bu yeni metodoloji, 2003 yılından itibaren sanat temelli birçok yüksek lisans ve doktora tezinde kullanılmaya başlanmıştır. A/r/tografi, benzersiz bir eğitim ve sanat uygulaması temelli bir metodolojiyi temsil etmektedir. Bu makalede de yeni bir metodoloji olan a/r/tografinin ne tür süreçlere dayandığını ve mevcut metodolojilerden nasıl bir farklılık gösterdiğini araştırmak hedeflenmiştir.

A/r/tografik Bir Projenin İncelenmesi Aracılığıyla Metodolojinin ve Araştırma Sürecinin Tanımlanması

A/r/tografiye ilişkin alan yazın incelemesi yapıldığında tüm çalışmaların belirli bir projeye, bu projenin anlatıldığı makalelere ve dolayısıyla belirli a/r/tografılara işaret ettiği görülmektedir. Bu makaleler; Rita L. Irwin, Barbara Bickel, Valerie Triggs, Stephanie Springgay, Ruth Beer, Kit Grauer, Gu Xiong ve Pauline Sameshima'nın 2004 yılında başladıkları a/r/tografik bir projeyi anlatmaktadır: *The City of Richgate*. Bu proje, a/r/tografiyi en iyi yansıtan temel çalışmadır. Bu proje aynı zamanda ilk büyük çaplı, işbirlikçi a/r/tografik çalışma olması nedeniyle de çok önemlidir. *The City of Richgate* projesini anlatan makaleler a/r/tografik soruşturmanın nasıl bir sürece dayandığını, nasıl işlediğini ve ilkelerini anlamak açısından önemlidir. Bu projede yer alan

a/r/tografılar, durumların metodolojisi olarak a/r/tografik soruşturmayı tanımlamaya çalışmıştır. Bunun için, sanatçı, araştırmacı ve eğitimci bir grubun işbirliğine dayalı olarak Kanada'daki bir kentte yaşayan bir grup ailenin katılımıyla bir proje gerçekleştirmiştir. *The City of Richgate* olarak adlandırılan projede, sanatsal odaklı soruşturma içerisinde göç, mekân ve toplulukla ilişkili meseleler incelenmiştir. Proje, göç eden ailelerin Kanada, Vancouver'da hızla değişen bir banliyödeki deneyimlerine odaklanacak ve süreç içinde değişecek ve gelişecek biçimde tasarlanmıştır (Bickel ve diğerleri, 2011; Beer ve diğerleri, 2010; Irwin ve diğerleri, 2006; Irwin ve diğerleri, 2009; Triggs ve Irwin, 2008; Triggs ve diğerleri, 2010). Söz konusu proje, Vancouver'daki Richmond şehrinde bir grup Çinli-Kanadalı aile ile birlikte gerçekleştirilmiş ve birçok makale ile devam ettirilmiştir. Bu makale için de projeyi anlatan beş makale incelenmiştir: 1) 2006 tarihli *The Rhizomatic Relatios of A/r/tography*, 2) 2007 tarihli *Richgate: Transforming Public Spaces through Community-engaged Art* 3) 2009 tarihli *The City of Richgate:A/r/tographic Cartography as Public Pedagogy*, 4) 2010 tarihli *Research and Creation: Socially-engaged art in The City of Richgate Project* ve 5) 2011 tarihli *A/r/tographic Collaboration as Radical Relatedness*.

Öncelikle alışılmışın dışındaki bu adlandırmaya ilişkin tespitlere yer vermek gerekir. A/r/tografi terimin etimolojisini araştırdığımız zaman, yukarıda da belirttiğimiz gibi, ilk olarak 2003 yılında akademik literatürde kullanıldığını görürüz. Her ne kadar bu metodolojinin çok yeni olduğunu belirtmiş olsak da Rita Irwin, a/r/tografinin kaynağının çok gerilere dayandığını iddia etmektedir. Buna göre, birçok siyasal, felsefi düşüncenin kaynağının antik Yunan'a dayandığı gibi a/r/tografinin kökeni de Aristoteles'in bilginin üç evreni olan *theoria* (teori), *praxis* (yapma) ve *poesis* (yaratma)'e dayanmaktadır. Bu metodoloji, küçük bir grup akademisyen ve onların yüksek lisans öğrencileri arasında biçimlenmeye başlayan; fikirlerin, sanat uygulamalarının ve yaşanılan deneyimlerin değiş tokuşunun olgunlaştırdığı bir metodolojidir. Yukarıda başlıklarını belirttiğimiz makaleleri incelediğimizde a/r/tografi teriminin tarihsel bir kökene dayanmayıp tamamen bir formüle dayalı olarak üretildiğini görürüz. Dolayısıyla a/r/tografi terimi, yeni bir terimdir ve yeni bir tür araştırma/araştırmacı kavramına işaret etmektedir. A/r/tografi terimindeki ilk üç harften oluşan *a/r/t*, her ne kadar hemen sanat kavramının İngilizce karşılığı olan *art* kavramı ile dolayısıyla *artist* yani sanatçı kavramına işaret ettiğini düşündürse de esasında çok daha geniş bir kimliği tanımlamaktadır. Sanatçı (artist), araştırmacı (researcher) ve öğretmen (teacher) sözcüklerinin ilk harflerinden oluşturulmuş bir kısaltmadır. Bu kısaltmaya, yazmakla ilişkili olan *grafi* son eki ilave edilmiştir. İlk üç harf arasındaki eğik çizgiler de *art* terimi ile karıştırılmasını engellemektedir. Bu terimleştirme aracılığıyla kimlikler ve kavramlar arasında bir çatallanma, yol ayrımı fikrinden çok, söz konusu kimlikler ve kavramların kasıtlı olarak ikiye katlandığı ifade edilmektedir (Irwin ve diğerleri, 2006, s. 70). Böylece bu kavram, üç ayrı çalışma alanına sahip, yani sanat yapan/araştırma yapan/öğreten bir kişinin üç farklı kimliğinin bitişik

bulduğunu, bu farklı üç rolün ilişkisinin ne kadar derin olduğunu ifade etmekte ve a/r/tografinin, sanat yapmanın mekaniği ile sınırlandırılmayacağına işaret etmektedir. Zaman ve mekân boyunca aynı anda ortaya çıkarken bu rollerden hiçbiri diğerinden daha ayrıcalıklı değildir. Ayrıca, soruşturma eylemi ve bu üç kimlik modern kategorileştirmeye karşı çıkmakta ve bunun yerine uygulamanın post-yapısal kavramsallaştırması olarak var olmaktadır. A/r/tografi, uygulamaya vurgu yaparak, sanatçının, araştırmacının, eğitimcinin kim olduğu ya da sanat, araştırma ve eğitimin ne olduğunun sorgulanmasında bir kayma oluşur ve kişi ne zaman bir sanatçı, araştırmacı ya da eğitmen olur; bir deneyim ne zaman sanat, araştırma ya da eğitim olur sorgulamasına dönüşür (Irwin ve diğerleri, 2006, s. 70).

A/r/tografi, başta *The City of Richgate* adlı projeyi gerçekleştiren kişiler olmak üzere küçük bir grup; yani eğitsel soruşturma ile meşgul olan sanatçılar, araştırmacılar ve eğitimcilerin/öğretmenlerin katkılarıyla; deneysel araştırmanın dinamik alanından doğmuştur. *The City of Richgate* çalışması a/r/tografik her çalışmanın da esas kaynağını oluşturmaktadır. Richmond şehri, Pasifik Okyanusu'nun engebeli bir araziyle, tarım arazilerini kentsel manzaralarla buluşturmaya temsil etmenin yanı sıra son dönemlerde Batı ile Doğu'nun birleşimini de temsil etmektedir. Kıtanın kıyısında, Rocky Dağları nedeniyle psikolojik olarak Kanada'nın geri kalanından ayrılmış, Amerika'nın kuzey-batı sınırında kalan bir şehirdir. Buranın sürekli değişen tanımında ve kentin kimliğinin oluşumunda; yerli halkın yerinden edilmesi, Avrupalıların ve Avrupalı olmayanların yerleşim tarihi önemli rol oynamaktadır. Son yirmi yılda da göç kaynağı Avrupa yerine Asya'ya kaymıştır. Bu yönüyle, Richmond, işbirlikçi a/r/tografik proje için benzersiz bir yere dönüşmüştür.

Richmond, sadece a/r/tografıklar açısından değil, esasında diğer sosyal bilimciler açısından da çalışmaya değer bir yerdir. Çünkü Richmond, Altına Hücum döneminde Altın Dağı'nı bulmak için gelen Çinli göçmenlerin yaşadığı yerdir. Rocky Dağları'ndaki Çinlileri bekleyen, zorlu çalışma ve bunun sonucu olarak da çoğu zaman ölüm olmuştur. 2003 yılında Richmond'daki Çinli göçmen oranı %46'ya yükselmiş ve her geçen gün Hong Kong, Tayvan ve Çin'den daha iyi bir yaşamı sağlayacak bir zenginlik umudu için yeni göçmenler çekmiştir. Bu göç süreci, Richmond'u coğrafik ve kültürel olarak hibrid bir mekân, yeni bir Çin kasabası olarak yeniden inşa olmasına neden olmuştur. Richmond'un Çinli göçmenlerin yanı sıra, her birinin kendi kültürel geleneklerini getirdiği Pasifik, Hindistan, Avrupa, İskandinavya ve Amerika gibi Dünya'nın farklı bölgelerinden gelen zengin bir göç tarihi de mevcuttur. Ancak, bu çalışmada amaç sadece tüm bu sosyolojik süreçleri anlamak ve yorumlamak değildir. Birincil amaç, Richmond'daki sosyolojik süreçleri anlayıp, açıklamak değildir. Araştırmanın birincil amacını, a/r/tografik soruşturmayı ortaya çıkaran sorular oluşturmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

1. Göçmen ve diasporik kültür bir önceki yerden neyi öne çıkarmış ve bu kültür ve hafıza; yer, topluluk ve kimlik aracılığıyla ne şekilde dönüştürülmüş ve sürdürülmüştür?

2. Coğrafi ve kültürel açıdan hibrid bir yer olan Richmond şehrindeki göç deneyimini, göçmenlik kültürünü, Çinli-Kanadalı deneyimini inceleyen sosyolojik bir süreç aracılığıyla hangi sanatsal ürünler yaratılabilir?

Oldukça zengin bir temsiliyet içeren Richmond kentine ilişkin *The City of Richgate* adlı a/r/tografik çalışma hangi süreçleri içermektedir? Bu sorunun cevabı a/r/tografiyi anlamamızı sağlamak açısından önemlidir.

Tamamı işbirlikçi araştırmayla ilgilenen sanatçı ve eğitimci olan grup üyeleri, bu projeye başlamadan birbirini tanıyor olsalar da birlikte herhangi bir çalışma gerçekleştirmemiştir. Grup üyeleri, Kanada Sosyal Bilimler ve İnsan Hakları Araştırmaları Konseyi aracılığıyla yeni kurulan araştırma girişim hibelerinden esinlenerek düzenlenen bir dizi etkinlik sayesinde, karşılıklı menfaatleri ve güçlü yönleri ortaya çıkaran bir proje tasarlamak için bir araya gelmiştir. Grup, bir odak seçerken, kültürel çalışmalar, görsel kültür, ergenlik kültürü, eğitsel değişiklik, sosyal sorumluluk uygulamalarına ilişkin fikirler arayıp son olarak *The City of Richgate* projesine ulaşmıştır. Grup üyeleri, *The Rhizomatic Relations of A/r/tography* adlı makalede hayal ettikleri projenin kapsamı ve işbirlikçi olması nedeniyle ortaya çok sayıda problem çıktığını belirtmiştir. Bu rizomatik problemleri çözme gereği ve a/r/tografinin rizomatik doğasının, bir durum metodolojisi sunduğunu öğrenmeye başlamalarına neden olmuştur.

Proje, Richmond kentindeki göçmen ailelerle onların göçmenlik deneyimlerini ve anlatılarını incelemeyi amaçlamıştır. Bu nedenle de ilk mücadele projeye katılmayı kabul edecek göçmen ailelerin bulunması olarak tanımlanmaktadır. Grup, ardından Richmond Sanat Galerisi'yle işbirliği içinde peyzaj ve değişmekte olan şehirlerle ilişkili nüfus, coğrafya, tarih, göç ve sanat sorunlarına değindikleri *The Lay of the Land: Looking at a Changing Land through Geography, Immigration and the Creative Impulse (Vatanın Özelliği: Coğrafya, Göç ve Yaratıcı Dürtü Yoluyla Değişen Bir Vatana Bakmak)* başlıklı bir sempozyum organize etmiştir. Bu etkinlikte proje katılımcılara sunulmuş ve ailelerin projeye gönüllü olarak katılması sağlanmıştır (Irwin ve diğerleri, 2009:75)

Proje için Richmond şehrinde alan araştırması yapılmış; farklı kuşakları temsil eden altı ailenin her biriyle altı ay boyunca birkaç kez odak noktası geniş derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş, gözlemler yapılmış ve bu ailelerin yolculuklarını temsil ettiğine inandıkları imgeler toplanmıştır. Her iki ayda bir çalışma grubunu oluşturan ailelerle birlikte; ailelerin birbirleriyle tanışmalarını, diyalog geliştirmelerini ve güçlü bir topluluk bağı biçimlenmesini sağlayacak büyük grup toplantısı yapılmıştır. Bu toplantılarda a/r/tografılar, üniversitelerde çalışma deneyimine sahip araştırmacılar olarak neyi öğrendiklerini ve yaratmaya başladıklarını tartışmıştır. Görüşme metinlerinin okunup analiz edilmesi için a/r/tografılar düzenli olarak bir araya gelip tartışmıştır. Bu

araştırmacılar veriyi gözden geçirirken ve sanat yaratma imkânlarını hayal ederken *Conceptualizing The City of Richgate (Richgate Şehrini Kavramsallaştırma)* sergisi, birçok rizomatik imkâna ilham kaynağı olmuştur. Verilerin analiz sürecinden sonra görseller yaratılmıştır. Her bir aileyle birlikte birkaç sanat eseri yaratılmış ve bu aşamada bir metafor öne çıkmıştır: *Gate* (Kapı). Çinli göçmenlerin Richmond yerine *The City of Rich Gate* adlandırmasını kullanması, kendi ülkelerinden daha iyi bir yaşama yol açacak olan bir yer düşünüyü temsil ediyor olması, projeyi gerçekleştiren a/r/tografirlar açısından ilgi çekici olmuştur. Anlatılacak öyküye ve vurgulanacak estetik özelliklere dayalı olarak her kapıda canlandırılacak görüntülerle ilgili olarak aileler ve sanatçılar birlikte çalışmıştır. Dolayısıyla bu a/r/tografik proje sadece a/r/tografirların işbirliğine dayalı bir çalışma değil onların çalışma konusu olarak seçtikleri topluluk üyeleriyle işbirliğine de dayalı olmuştur. Her aileyi kapı metaforu temsil etmiş, her kapıda bir ailenin göç deneyimi ya da derin değişimleri anlatılmıştır. Her bir kapı; sonradan edinilmiş, benimsenmiş bir vatan için verilen mücadelenin daha geniş anlamda da ikili/çoklu kültürlerin, geçmiş/şimdiki boyutların kimlik, yer ve topluluk üzerindeki etkilerinin görsel hikâyesini anlatmak için tasarlanmıştır (Irwin ve diğerleri, 2009, s. 78). A/r/tografirlar, *The City of Richgate: A/r/tographic Cartography as Public Pedagogy* adlı makalede, projenin bu ilk aşamasının *in situ* imgelerin ve *in situ* a/r/tografinin gücünü açığa vurduğunu belirtmiştir.

Projenin ikinci aşaması, her ailenin Richmond kentindeki önemli yerleri belirlemesini içermiştir. Birinci aşamada olduğu gibi veriler analiz edildikten sonra ailelerle birlikte birkaç sanat eseri üretilmiştir. Otobüs durağı kulübesi imgeleri, yakın ve uzak coğrafik imgeleri yan yana getirmiş; yan yana imgeler ailelerin geçmiş ve güncel sorunlarını, ideallerini tasvir etmiş; afişler, aileleri anlamlı pozlar içinde göstermiş; arşiv koleksiyonları kültürün dönüşümünde hafıza ve kimliğin önemini tasvir etmiştir. Bu aşama, halk eğitimini amaçlayan kent genelindeki bir sergiyle sonuçlanmıştır. Sergi, Richmond şehrinin bir topluluk merkezine sahip olma fikrini sorgulayarak birçok *Richgate* ya da Richmond kavrayışı sergilemenin yanı sıra bir merkez yerine birçok merkez olduğunu göstermiştir. Bir şehir merkezine sahip olmak yerine kentin psiko-coğrafi bölgelerinde yaşayan bireylerin anlatılarını yansıtabilecek şekilde merkezlerin sürekli olarak değiştiği bir *Richgates Kentleri Ağı* olarak adlandırılabilir birçok merkez olduğunu göstermiştir (Irwin ve diğerleri, 2009: 61).

Anlaşılabileceği gibi sosyal yaşama, sosyal gruplara ilişkin bu proje, a/r/tografik bir işbirliği içinde göçmenlerin kimlik, yurt ve mekân anlayışlarının anlaşılmasını amaçlayan bir *soruşturma* olarak tasarlanmıştır. *The City of Richgate* projesi; topluluk üyeleri, toplum örgütleri, eğitim kurumları ve sanatçı-egitimcilerden oluşan bir araştırma ekibi arasında karmaşık bir işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmayı gerçekleştiren a/r/tografirlar çalışmanın; kültürel, etnik, coğrafi, kurumsal, kamusal, özel ve bilim dalı sınırlarını aşarak post-modern gerçekliğin değişken karakterini yansıttığını savunmuştur. Proje, kimlik ve yer kavramlarına

odaklanmış ve hibridite, transkültürelizm, göç, yerinden edilme ve topluluklardaki sosyal ve fiziki coğrafyanın değişen doğası konularını incelemeyi amaçlamıştır

(Beer ve diğerleri, 2010; Bickel ve diğerleri, 2007; Irwin ve diğerleri, 2006; Irwin ve diğerleri, 2011).

The City of Richgate projesi ve sonucunda ortaya çıkan makalelerin yanı sıra a/r/tografiye ilişkin literatürü incelediğimizde a/r/tografinin, devam eden soruşturmalar ve zaman aracılığıyla soruşturmalarının süreçlerini ve ortaya çıkan ürünleri paylaşan sanatçıların, araştırmacıların ve eğitimcilerin uygulamaları ile başlayan bir metodoloji olduğu anlaşılmaktadır. A/r/tografılar; görsel soruşturmaları, performatif soruşturmaları, anlatı soruşturmalarını ya da müzikal soruşturmaları vurgulayabilmektedir. Ayrıca, sözlü tarih ya da otobiyografi gibi nitel araştırma yöntemlerini de kullanabilmektedir. Temelde a/r/tografi; sanatçıların, araştırmacıların ve eğitimcilerin uygulamalarını soruşturmanın alanı olarak kabul etmekte ve bu uygulamaları; anlamaları canlandırmak, yorumlamak, yaratmak için kullanmaktadır (Sinner ve diğerleri, 2006, s. 1227). A/r/tografi, sanat ve eğitim içinde demlenmiş, sanat uygulaması temelli bir araştırma biçimidir. Tüm diğer metodolojilere ilaveten araştırma eylemleri olarak öğretme ve öğrenmenin eğitsel potansiyelini tanıma yoluyla daha da ileri gider. Diğer sanat temelli, sanatsal bilgiye dayalı ve estetik olarak tanımlanmış metodolojilerin yanı sıra, anlamayı geliştirmek, daha da derinleştirmek için ortaya çıkan birçok sorgulama biçiminden biridir ve dünyayı tekrar araştırmanın bir yolu olarak sanata atıfta bulunur. Sanat ve eğitim, yaşayan araştırmanın rizomatik ilişkileri aracılığıyla birbirini tamamlar, birbirini yankılar. A/r/tografi uygulaması, birinin rolünü sanatçı, araştırmacı ve öğretmen olarak kabul ederken, devam eden sanat yapma, yazma süreci boyunca bir fenomeni sorgulamaya çalışmaktadır (Bickel ve diğerleri, 2007; Irwin ve diğerleri, 2006; Irwin ve diğerleri, 2011).

Bir a/r/tografçı; sanatçı, araştırmacı ve öğretmen kimlikleriyle; yazma uygulamaları ve sanat formları aracılığıyla, süreklilik taşıyan bir soruşturma/araştırma hayatı yaşar. Normalde sanatçılar, araştırmacılar ve öğretmenlerin farklı kimlik yönleri arasında bir ayrılma ve bulanıklığın yanı sıra, bir rekabet de söz konusudur. A/r/tografılar; bu bulanıklığı ya da kopmayı silmeye, düzeltmeye çalışmaktadır. Bu kişiler, sanat dolu bir araştırma ya da işbirlikçi yaratıcı bir çalışmanın öğrenme ve öğretmenin zımnı bir yaklaşımını yeniden nasıl biçimlendirebilecekleri ve erişebilecekleri konusunda yardımcı olabileceğini öğretmenlere göstermeye çalışmaktadır. Öncü a/r/tografılar; a/r/tografik araştırma sürecinden kaynaklanan kişisel anlam oluşturmalarının, öğrenmenin somutlaşması olarak anlaşılabilmesini savunmuştur. A/r/tografı; araştırmacı, sanatçı ve öğretmen olarak çoklu kimlikler içinde anlamın; dilin, imgelerin, materyallerin, mekânın ve zamanın neresinde yer aldığına önem verir. Bir a/r/tografı; süreç yüklü eğitsel ve sanatsal soruşturma aracılığıyla, bilgi ve anlamayı üreten durumlar yaratmaya çalışır. A/r/tografı olmak, sadece birçoklu kimliklilik olarak düşünülemez ve bu çoklu kimliklerinin birbirinden

ayrı olarak çalışabileceği de düşünülemez. Bir a/r/tografıra göre anlam canlıdır, daima hareketlidir, büyür, değişir. Buna bağlı olarak da bir a/r/tografır, bilginin yapılarının çalışmakta ve sonsuz olduğunu göstermeye çalışır. A/r/tografır, sanatçı, araştırmacı ve öğretmen kimliğinden yararlanarak Deleuze ve Guattari'nin rizom olarak adlandırdığı, yeni nesnelere, fikirler ve yapılar birleşimi oluşturur. A/r/tografi, bir rizom içinde bulunan hareketin farkına vararak pratik ve teori arasındaki geleneksel ilişkiyi dönüştürür. Kuramsallaştırma ve uygulama, olduklarından farklı şeyler olmaya başlar.

A/r/tografinin kurucuları, a/r/tografiyi, sanat biçimlerini ve metinlerini geliştiren, rizomatik ilişkiler aracılığıyla kasıtlı olarak algıyı yıkan ve anlayışları karmaşıklaştıran yaşayan bir soruşturma olarak tasarlamıştır. Bu şekilde mekânın ve zamanın farklı şekillerde/farklı yollarla anlaşılacağını savunmuşlardır. Görsel sanatlarda rizomatik ilişkiler, sanatçılar, sanat üretimleri ve onların konumları/yerleri ve katılan izleyiciler arasındaki değişen ilişkiler olarak görülebilir. Bir süredir bazı sanatçılar alana özgü çalışmalara ilgi duymaya başladılar ve daha yakın zamanlarda alana duyarlı, bölge/alan odaklı, alanla ilişkili çalışmalar aracılığıyla bu fikri uyarlamayla daha ilgili hale gelmeye başladılar. Bu kavramsallaştırmaların her biri sanat eseri ile onun alanı/yeri arasındaki ilişki ile ilgilidir. Sanat eserinin nasıl yaratıldığı, sunulduğu, algılandığı belirli bir yerin fiziksel koşulları ile belirlenir. Yer ve kimlik arasındaki dengesiz ilişkiyi kavramak istiyorsak, site/alan/yer terimi, belirli bir yerin ötesinde yeniden imgelemeyi gerektirir (Irwin ve diğerler, 2006, s. 79).

Büyük olasılıkla, nicel ve nitel araştırma metodolojilerindeki gibi sistemleştirilmiş süreçleri kullanmak istemedikleri için Irwin, Springay ve Bickel gibi önde gelen a/r/tografır 'araştırma' (research) kavramı yerine soruşturma (inquiry) kavramını kullanıyorlar.

Bir a/r/tografinin çoklu kimlikli olduğu gibi a/r/tografik bir soruşturma da çoklu kimlikli birden fazla bir çalışma grubu olarak tasarlanmıştır. Neredeyse tüm a/r/tografik çalışmaların birden fazla a/r/tografır ve katılımcı tarafından gerçekleştirildiğini görmekteyiz. *The City of Richgate* projesi gibi bu projeye ilişkin makaleler de işbirlikçi sanat yapmanın, araştırmanın ve öğretmenin karmaşıklığına girerek kolektif olarak yazılmıştır. A/r/tografırlardan oluşan ekibin her bir üyesi düşüncelerini ve kelimelerini söz konusu makalelerde toplayarak interaktif işbirlikçi yazma yoluyla tekil yazarlık kavramını da karmaşık bir hale getirmiştir.

Sonuç

A/r/tografi olarak adlandırılan metodoloji, eğitime ilişkin fikirleri genişletebilen araştırmalar sunabilmek için geleneksel metodolojik sınırların dışında çalışmak isteyen, *değişken ve sürekli gelişen bir topluluk* tarafından geliştirilmiştir. Grubun önde gelen üyeleri olan Rita Irwin ve Barbara Bickel'in de ifade ettiği gibi a/r/tografi, sürekli gelişen ve alternatif bir metodoloji olarak kabul edilmektedir. Tek bir araştırma için çok çeşitli metodolojiyi entegre edebilmesi

a/r/tografiyi benzersiz kılmaktadır. Bunun yanı sıra a/r/t ve grafi sözcükleri yan yana getirilerek de sanat üretme, araştırma ve öğretme eylemlerini hem birbirine hem de yazma eylemine bağlaması; sanat ve yazmayı, görsel imge ve sözcüğü bir araya getirerek metodolojiyi ayrıca zenginleştirmekte ve daha yaratıcı bir sürece dönüştürmektedir. Bu durum, sadece metodolojiler arasındaki sınırları kaldırmayı değil uzmanlıklar, disiplinler arasındaki keskin sınırları da silikleştirmektedir.

A/r/tografi; sanatçı, araştırmacı ve öğretmenin ilişkisel bir estetiği olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma, soruşturma süreci içerisinde bu rollerden hiçbiri diğerlerinden daha baskın olamaz. Irwin'in de ifade ettiği gibi, sanatçı/araştırmacı/öğretmenler kişisel ve mesleki hayatlarını bütünleştirirler. Dolayısıyla bu tür bir araştırma; yaratıcı bir süreç ve performatif, uygulamalı bir pedagojidir. Çünkü a/r/tografılar, araştırmalarını sanat yoluyla yapmaktadır ve bu durum da araştırma sürecini performatif bir sanat eserine ve sürecine dönüştürmektedir. A/r/tografik araştırmalar/soruşturmalar; sosyal bilimlerin metodolojilerinin yanı sıra kendi sanatsal ve eğitsel sorgulamalarını da veri toplama biçimi ya da verinin kendisi olarak kullanabilirler.

Sanatlar, dünyayı yeniden araştırmayı ve anlamayı geliştirmenin yolları olarak kabul edilir. A/r/tografi de, araştırma/soruşturma eylemleri olarak öğrenmeyi ve öğretmeyi kapsar. İşte bu nedenle, sanat, araştırma ve öğretme ayrılmaz bir biçimde ilişkilidir. Soruşturmanın a/r/tografik doğası; bir sanatçı, araştırmacı ve öğretmen olarak sanat uygulaması aracılığıyla katılımcıları, dünyayı anlamının, imgelemenin ve görmenin diğer yollarını bulması için onlara yardım eder. Böylece, katılımcıları, belirli durağan sanat algılarından azat eder. A/r/tografır, sorulara cevap aramaz. Cevapları çıkarmaya yarayacak doğrusal yöntemler de önermez. Bunun yerine canlı/yaşayan bir soruşturma biçimi sağlar. Metodolojinin sınırları ve bir formülünün olmaması da, soruşturma sürecini neredeyse sanatsal bir performansa dönüştürür. Dolayısıyla da araştırmaya ilişkin kesin sonuçlar ya da yorumlar sunmaz. Yani, a/r/tografik bir çalışma, başta da söylediğimiz gibi bir sorunun kesin cevabını vermeyi, tüm izleyenlerde, okuyarlarda aynı ya da benzer fikirleri ve duygular oluşturmayı hedeflemez; bunun yerine anlamayı destekleyip zenginleştirmeyi hedeflediği için bir sanat eserinin etkisini oluşturarak okuyucuya daha örtülü sonuçlar verir. Geleneksel araştırma biçimleri, cevaplanan özel soruları formüle ederken, a/r/tografik soruşturma, soruşturma sürecine vurgu yapar. Nihai amaç, bu soruşturma/araştırma süreci, problem ya da soruya ilişkin görsel yaratmaktır.

A/r/tografik bir uygulamaya kalkışmak; kişinin sanatçı (a), araştırmacı (r) ve öğretmen (t) olarak rolünü kabul ederken devam eden bir sanat ve yazma süreci yoluyla bir olguyu soruşturmaktır. Görsel ve metinsel süreçler ve ürünler mutlaka birbirinden ayrı veya açıklayıcı değildir; birbirine bağlı konuşmalardır.

Bütün bu özellikleri, a/r/tografiyi somut, sınırları belli bir metodoloji olmaktan uzaklaştırmıştır. Bu somut olmama durumu da tıpkı metodoloji çeşitliliği gibi a/r/tografiyi sanatçılar için çekici bir metodolojiye dönüştürmektedir.

Kaynakça

- Beer, R., Irwin, R. L., Grauer, K., Xiong, G. (2010). Research and Creation: Socially-Engaged Art in The City of Richgate Project. *Journal of the International Society for Education through Art*, 6(2), 213–227.
- Bickel, B., Triggs, V., Springgay, S., Irwin, R. L., Grauer, K., Xiong, G., Beer, R., Sameshima, P. (2007). Richgate: Transforming Public Spaces Through Community-Engaged Art. *Amerasia Journal*, 33 (2), 115-124.
- Bickel, B., Springgay, S., Beer, R., Irwin, R. L. & Grauer, K. (2011). A/r/tographic Collaboration as Radical Relatedness. *International Journal of Qualitative Methods*, 10 (1), 86-102.
- Rugiu, S., A. (1974). Artistic and Creative Activity. In L. Borghy (Ed.), *Perspectives in Primary Education* (pp. 213-245). Amsterdam: Martinus Nijhoff/The Hague.
- Irwin, R. L. (2006). The Rhizomatic Relations of A/r/tography, *Studies in Art Education*, 48 (1), 70-88.
- Irwin, R. L., Bickel, B., Triggs, V., Springgay, S., Beer, R., Grauer, K., Xiong, G., Sameshima, P. (2011). The City of Richgate: A/r/tographic Cartography as Public Pedagogy, *The International Journal of Art and Design*, 28 (1), 61-70.
- Sinner, A., Leggo, A., Irwin, R. L., Gouzouasis, P. & Grauer, K. (2006) Arts-Based Educational Research Dissertations: Reviewing The Practices of New Scholars, *Canadian Journal of Education*, 29 (4), 1223-1270.
- Triggs, V., Irwin, R. L., Beer, R., Grauer, K., Springgay, S. & Xiong, G. (2010). The City of Richgate: Decentred Public Pedagogy. In J. A Sandlin, B. D. Schultz & J. Burdick (Eds.), *Handbook of Public Pedagogy* (pp. 299–312). London, England: Routledge.

Araştırma-İnceleme

CREATING LIVING URBAN SPACES

Meltem ÖZÇAKI¹

Abstract: Space should not be considered as an empty area which is perceived within physical boundaries. Theoreticians' views on space, in addition to creating alternatives to the perception of space, has led to differences in the professional discipline of architects whose basic interest is creating space as a result of their professional requirements. Architecture sees space, which is an act of creating, as a unity together with human acts.

This text will primarily cover issues of space, production of space, experiencing and perceiving it. Views of theoreticians will be referred to in order to describe the concept of space. As architecture is a discipline that transforms the theoretical knowledge into practical knowledge by interpreting it, theoreticians' views on space are significant. While examining the concept of time, views of theoreticians such as Bollnow, Heidegger, Merleau-Ponty, Lefebvre, Norberg-Schulz, Alexander, Moles, Pallasmaa, and Bergson will be elaborated on. Furthermore, concept of space will be examined through phenomena such as the temporal dimension in defining, producing and experiencing the space and shaping the space according to the dynamics of daily life.

In the second part of the text, concept of space will be evaluated through a number of selected examples of architectural design applications. The selected examples include works with different scales such as urban design works, public space arrangements, structure designs, interior space designs, playground designs, and furniture designs. Also, how the concept of space is used in directing the architectural designs and its effect on the final product will be stated. Designs will be studied which are innovative, compatible with the environment, and multipurpose in accordance with human needs by determining the needs of people, examining the actions, employing technological opportunities, and using up-to-date materials in the process of creating space.

This work was supported by Research Fund of the Namık Kemal University. Project Number: NKUBAP.00.18.AR.14.04, Name:

---

¹Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü. m.ozcaki@gmail.com

“Investigating and Evaluating the Spatial Potential of the Coast of Tekirdag” and Project Coordinator is Asst. Prof. Dr. Meltem ÖZÇAKI.

Key Words: Space, Place, Architectural Design, Public Space.

YAŞAYAN KENTSEL MEKANLARIN YARATIMI

Öz: Mekan günümüzde fiziksel sınırlayıcıları ile algılanan bir boşluk olarak ele alınmamaktadır. Kuramcıların mekanla ilgili görüşleri, mekanın algılanmasında değişiklikler yaratmasının yanı sıra mesleği gereği temel uğraşı mekan yaratımı olan mimarların da meslek disiplininde değişikliklere neden olmuştur. Mimarlık bir yaratım eylemi olarak mekanı insan eylemleri ile bir bütün olarak ele almaktadır.

Metin kapsamında öncelikle mekan, mekanın üretimi, deneyimlenmesi, algılanması olguları üzerinde durulacaktır. Kuramcıların konu ile ilgili görüşlerinden mekan kavramının tanımlanması için yararlanılacaktır. Mimarlık kuramsal bilgiyi yorumlayarak pratik bilgiye dönüştüren bir disiplin olduğundan, kuramcıların mekanla ilgili görüşleri önem kazanmaktadır. Mekan kavramının irdelenmesinde Bollnow, Heidegger, Merleau-Ponty, Lefebvre, Norberg-Schulz, Alexander, Moles, Pallasmaa, Bergson gibi düşünürlerin görüşlerinden yararlanılacaktır. Mekan tanımı, üretimi, deneyimlenmesinde zaman boyutu, mekanın gündelik hayatın dinamikleri ekseninde şekillenmesi gibi olgular üzerinden mekan kavramı irdelenecektir.

Metnin ikinci bölümünde mekan kavramı mimari tasarım uygulamalarından seçilen örnekler üzerinden değerlendirilecektir. Seçilen örnekler kentsel tasarım çalışmaları, kamusal alan düzenlemeleri, yapı tasarımları, iç mekan tasarımları, oyun alanı tasarımları, donatı tasarımları gibi farklı ölçeklerdeki çalışmaları kapsamaktadır. Mekan kavramının, mimari tasarımları yönlendirmede kullanılması ve sonuç ürün üzerindeki etkilerinden bahsedilecektir. Mekan yaratımı sürecinde insanların ihtiyaçlarının belirlenmesi, eylemlerinin incelenmesi, teknolojik olanaklardan yararlanılması, güncel malzemelerin kullanılması ile yenilikçi, çevre ile uyumlu, insanların ihtiyaçları doğrultusunda farklı kullanımlara imkan veren tasarımlar aktarılacaktır.

Bu çalışma Namık Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince desteklenmiştir. Proje Numarası: NKUBAP.00.18.AR.14.04, İsmi: “Tekirdağ Sahilinin Mekansal Açından İncelenmesi ve Potansiyellerinin Değerlendirilmesi” olan projenin yürütücülüğünü Yrd. Doç. Dr. Meltem ÖZÇAKI yapmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mekan, Yer, Mimari Tasarım, Kamusal Alan.

Introduction

Space is an area which is used by people and where they perform a variety of activities in their daily lives. There are changes in the approach towards the concept of space. Space used to be assessed as an empty place, reflected in terms of physical boundaries and mathematical extend, and defined separately from people living in it and their perception. Today, space is redefined through

perception, experiencing the space, comprehending it, and concepts like body and movement.

In parallel to the views that evaluate space beyond physical boundaries, there are differences in approaching architectural design processes. The aim of this text is to examine the effects of the differences in the assessment of space on directing architectural designs. When evaluated from the perspective of human actions and perception, apart from the uncommon designs while creating space, there are also spaces that serve different purposes and are embraced by people.

The text is constituted of two parts. In the part titled “The Connection between Space and Activity” definition and perception of space will be argued. Space, which is the working area of architects, will be examined with references to theoreticians’ views. Their theories about space will be examined through experiencing, perceiving, producing, and constructing it in daily life.

In the second part of the text entitled as “Constitutions that Reflect the Connection between Space and Activity” designs that are constructed by prioritizing the concept of space in the process of design will be examined. The selection of examples includes designs from a variety of scales. Various designs from urban scale to furniture design were examined which include urban scale applications, outdoor space arrangements, urban recreational designs, building designs, interior space designs, playground or sports area designs, and multipurpose designs.

This work was supported by Research Fund of the Namık Kemal University. Project Number: NKUBAP.00.18.AR.14.04, Name: “Investigating and Evaluating the Spatial Potential of the Coast of Tekirdag” and Project Coordinator is Asst. Prof. Dr. Meltem ÖZÇAKI.

1. The Connection between Space and Activity

Space was conceived as a subjective phenomenon, separate from the human being. Space, which was evaluated with its geometrical features, was perceived separately from the human being and human life. For instance, Descartes was of the opinion that senses are deceptive and misleading and that knowledge on nature should be perceived with the help of mind (Merleau-Ponty, 2005). This approach was criticized as it did not include the knowledge, perception and experience owned by the human. The value system constructed with Descartes’ thoughts and Newton’s scientific views was replaced by a different paradigm (Aydınlı, 2004, p.42). In the new approach, space began to be evaluated as a concept that involves human life, and more than being measured with coordinates. “Space” which is absolute was replaced by the ambiguous “spatial”. “Perception” which helps to reach knowledge on space was again replaced by “experience” that represents a multi-layered embodiment of space (Aydınlı, 2008, p.150).

A difference stands between the time measured by clock and experienced time. When expressing the measurable and three dimensional state of space, one refers only to one side. Space is more than its mathematical features. Space that

is directly experienced in life and mathematical space do not overlap. “Experienced space”, in other words “experience of space”, includes human life. Space is the place the human is in, spends his life and has a strong connection to. Space does not only change according to different people; it differs according to a person’s mental and spiritual condition. Changes in a person’s inner world also bring about variations to the perception of the living space (Bollnow, 2011, pp.17-21).

Heidegger emphasizes the importance of a person’s experience of and connection to the space. Heidegger expresses that people not only occupy space with their bodies but also exist by coming together with other people, placing a utility connection with objects, and connecting with the space, in other words they exist with their actions (Heidegger, 2008; Sirowy, 2008). While conveying the concept of space, Heidegger uses “bridge” example. The bridge, as well as letting the river flow in its course, also makes it available for people to cross over. Space is created via the bridge. It states the fact that a human and space should not be perceived as different things. Space is neither an absolute object nor an inner life. When it comes to humans, in a way, dwelling is implied (Heidegger, 1997). Heidegger attaches importance to the concept of “boundary” in the definition of space. He states that space can only be definable with the boundaries around it. The boundary can be a wall, road, river, building, pavement or a different surface. Boundaries do not always need to be visible. The ones that are blurry, ambiguous and uncertain appear in the mind, and also human experience can determine the limits of space (Sharr, 2007, pp.57-59).

According to Merleau-Ponty, human body is the most important element in experiencing space. The body as a living being exists in space, can reach every being through the body entity, and connects with space through this entity (Merleau-Ponty, 2005). In Merleau-Ponty’s view, concept of space, spatiality and time are of significance along with concepts of horizon, dimension, dimensionality, width and depth, depending on body concept (or more accurately skin) (Soysal, 2006, p.7). Merleau-Ponty emphasizes that human is not a mind without a body and therefore, space cannot be homogenous (Merleau-Ponty, 2005, p.26). Objects are not neutral things to observe. The object gains meaning according to the subject’s perception (Merleau-Ponty, 2005). Science used to try to reach information about earth through generalization and construction (Merleau-Ponty, 2006, p.27). According to Merleau-Ponty, who thinks this is not possible, observation depends on the observer’s approach and an absolute observer does not exist (Merleau-Ponty, 2005, p.16).

Lefebvre suggested a classification which expresses space as three different creations. Firstly, it is the “perceived” space through spatial practical senses; secondly, the representation of the space is the “thought” space with the help of codes and signs embroidered via scientific, theoretical and technological knowledge; and thirdly, it is the “living” space where codes, which are structured with social and cultural values, transform into complex symbolic

expressions (Lefebvre, 1991; Aydınli, 2004). In Lefebvre's definition, space includes both tangible and abstract elements. Lefebvre expresses that space is not only an emptiness that accommodates objects, but also is materialized with people. People produce space with their activities in it (Lefebvre, 1991). Space is produced with the interconnection between things and is materialized with human activity. In addition to the outside factors in experiencing the space, inner factors such as one's sensual, experiential, and perceptive condition are also effective (Lefebvre, 2000; Lefebvre, 1991). Lefebvre focuses on "daily life" in his theories. Daily life is an interaction area in which everything about life is in a holistic connection. It is a social phenomenon with human life in its focus. Lefebvre states that it is not possible to avoid daily life and that it always exists though it can change from term to term (Lefebvre, 2002). People produce space within new experiences and repetitive routines in daily life.

Norberg-Schulz uses "The Spirit of Place – Genius Loci" in order to express this thoughts. Spirit gives life to the human and place. It accompanies the human from birth to death, therefore supplying a character, in other words gives the essence. "Dwelling" is used to define the connection between human and place. As the human dwells in a place, he exists in a space with a certain environmental character. "Orientation" and "identification" are essential in this definition. In order to obtain an existential stand, human is supposed to find orientation and identify with the space (Norberg-Schulz, 1984, pp.18-19). Norberg-Schulz introduces a distinction between "the spirit of natural place" and "the spirit of man-made place" in order to convey his thoughts. The spirit of natural place is constructed with the interaction of two basic elements: earth and sky. This interaction is bound to a variety of factors. Qualities of constructed environment, which includes the effect of natural factors, are significant in shaping the spirit of man-made place (Norberg-Schulz, 1984, pp.42, 69).

Alexander defines the production of space by classifying the urban environment as natural and artificial. Natural urban places are dwellings that improve through time, and artificial urban places are created consciously by planners and designers. Connections based on action are important in this distinction. Spaces which are created with human action and their interactions are significant in natural urban areas. However, there is no such a web of connections in artificial urban places. One cannot see such correspondence in artificial urban places (Karatani, 1995). Interactions are important as they produce new spaces.

Moles emphasizes on the possibility of the ambiguity in human life and the effect of this paradigm shift in scientific studies. People make decisions, act and react in an ambiguous environment. However much ambiguous these are, they are comprehended as conceptual by the human cognition. In scientific studies, knowledge on earth should not be assessed in a laboratory environment where the experimenter isolates and examines the various data according to his own will to discover the absolute and true among the identified variables (Moles, 2004, pp.17-18). As the absolute begins to be perceived as good and true, the ambiguous is assessed as coarse and bad. The transition from the idea "absolute

is good” into “only the absolute is good” begins to be problematic. Even though the science stresses on an identified realization related to the observable earth, Moles states that a unique earth is not possible (Moles, 2004, pp.25-26).

Pallasmaa expresses that people identify themselves according to space, place and time. He also indicates that these are the most important features of human existence. The human, upon grasping the importance of continuity of culture and time, understands the dialectics of architecture and permanence, and change. Architecture is concerned with interaction and difference, and basic existential issues such as identity and memory. When people visit a city or a town, the information about place is conveyed to their memories. Space, matter, and time begin to exist in the human mind by forming a whole with the help of architectural experience. Pallasmaa expresses that information about a place becomes pieces of the human’s identity and existence. People identify themselves through space, place, and time (Pallasmaa, 2012, pp.76-77). According to Pallasmaa, sight has become the most important sense today. Use of other senses has become less. A similar situation is valid in architecture. He draws attention to the negativity created by experiencing the world only through sight. The human gets estranged to his environment when he is reduced to a mere observer. Pallasmaa, who emphasizes on the sense of touch, states that all senses are a kind of sense of touch. He defines architecture as the art of reconciliation between the human and world, and it is only realized through senses. He suggests that architecture should not only focus on the sense of sight, but also include a number of emotional experiences interacting with each other beyond five senses (Pallasmaa, 2012).

“Life” becomes a central point in the concept of space which is based on the unison of object and subject. From the perspective of hermeneutics which is the science of understanding and interpreting, “life” is defined as the transformation of connections that exit among the object-place-interpreter in the frame of “I-you” communication model, through the association of meaning, value, and purpose. “Life” reflects the reconciliation between the seen and perceived features of space. According to hermeneutics, space is realized through the subject who interprets. Both sides are in an interactive communication that defines each other. Holistic approaches that are based on the Chaos Theory have been effectual in architecture as they enabled the concept of space to acquire new dimensions. Chaos Theory is based on principles of totality, formation, contrast, and qualitative transformation. Parameters that compose the space are evaluated to be in connection to these principles. According to the idea that the perceived object is not free from the subject, perception based on affection is primary and space is a concept dependent on time (Aydınlı, 2004, pp.40-42). Space-time connection is of a holistic nature (Aydınlı, 2008, p.150). Space constitutes a simultaneous connection between past, present, and future (Aydınlı, 2004, p.49).

Bergson expresses that, about the movement of an object in space, human perceives the object differently based on his point of view and the place he

looks at. Bergson focuses on the connection between time, duration, mind, and memory in his views. He states that past things do not exist but there are only passing things. He also expresses that there are not situations which maintain themselves, but there are only transforming situations. Inertia / stability is only relative or on the surface. Bergson also states that human consciousness is in a constant flow, hence, this includes the person in reality. Human constructs the representation of other realities through that model (Bergson, 2011, pp.74-75). Bergson defines duration through the fact that there cannot be a consciousness without memory and the human includes past memories in the moment's emotions. People's moods constantly change. Present includes the constantly growing information of past, and this burden becomes bigger as the human ages. Bergson defines duration as a life which possesses the continuity of a mind that spreads past into present. There would not be duration unless past had a connection to present life; there would only be moments (Bergson, 2011, pp.63-64). In the natural course of life, human mind searches for steady points and tries to construct representations of situations (Bergson, 2011, p.75).

Though theoreticians emphasize different concepts to define space, the basic point they meet is that space is not merely emptiness. Human, human actions and the connection that the human constructs with his environment create space. As the human is central to the definition of space, human body, experience of space, complementary nature of concepts of time and space are the elements theoreticians agree on.

2. Constitutions that Reflect the Connection between Space and Activity

Theories on space, production of space, perceiving and experiencing it affect architectural designs. According to Pallasmaa, as the architect works on a building or a design element, he also goes through an existential experience (Pallasmaa, 2011, pp.14-15). "Making a difference" has become a significant pursuit in today's living. Words like "identity" and "brand" are used to describe persons, institutions, societies, objects, buildings, and cities. This approach serves as an infrastructure for Star Architects and Iconic Buildings (Bilgin, 2017, pp.81-82).

Programs and styles lead to a similarity among architectural designs. Programs make the formation and organization of buildings similar and styles also make their shapes, materials and compositions similar. The fact that an architect acquires his own style through making designs is another situation. According to Bilgin, in order for architects to avoid repeating themselves, they firstly need to focus on individual conditions and situations; secondly, equip themselves with techniques that will find a platform to shape and materialize these conditions and situations; and thirdly, be able to organize the repetitive contents (rooms, circulations, entrances and exits, services etc.) of these applications and programs (Bilgin, 2017, pp.81-82). Another important subject is that meaning which is conveyed through signs, symbols and representatives is kept out of the design process. Martin Steinmann identifies this situation as the purification of

pattern of meaning. Zumthor can be described as an architect having succeeded in this (Bilgin, 2017, pp.60, 81).

This part of the text covers designs that exemplify the production of space instead of design products that are constant repetitions which can be encountered in daily life, by designers who are in pursuit of creating the same. As space is not an emptiness which is described through physical boundaries, there are examples of semi-open and open space designs as well as closed spaces. Works of different architects and designers in different countries, geographies, climates and dwelling characteristics on different scales were examined.

Sea Organ public space design in Zadar, Croatia is one of these designs. The coast and environment of the city, which was destroyed in the World War II, were organized with concrete. The coast, where people viewed the sunset and used as a walking area, was not in a good condition before the project. Works to organize the coast began in 2005 in stages. “Sea Organ” received the Bernardo Bernardi Prize given by the Croatian Architects Association. The design is constituted of steps reaching out to the sea, each of which is 10 meters long and includes 7 divisions. Under the concrete steps, sound of waves can be heard with the help of polyethylene tubes in different sizes and holes on the concrete. Risings and fallings provide a variety of sounds (Arkitera, June, 2006, Figure 1). It can be seen in the design that space was not evaluated as an area that has physical limits. The limit extends as far as the point that people can see. As it can be seen in Pallasmaa’s criticism, the space is only experienced through a visual point of view in the design. The sound is an important factor and the sound of waves can be perceived differently on different steps. The design is the expression of Merleau-Ponty’s view which states that the human body is the most crucial factor to experience space. People perceive different elevations, the sound of waves, the sounds that occur with the help of the steps, and the sea view with their bodies and have acquire different spatial experiences. In this way, as Lefebvre’s theories suggest, a structure is acquired which takes place and is adopted in daily life.

Frank Gehry’s design Millennium Park is another public space design. The interesting part is the upper cover system. Seats are located by leaving a vast area in front of the stage. The cover system, which expands over the stage, also covers the grass area. There is a sound system on this structure. Thus, even if people sit far from the stage (150 meters) they can follow the performances on it. The design has an interesting vision with its open and closed spaces designs (Mimdap, 8 November 2007, Figure 2). With the upper cover system which arranges for the sound to reach further places, the design exemplifies the fact

Figure 1: Morske Orgulje - Sea Organ, Designer: Nikola Basic, Location: Zadar, Croatia (Arkitera, June, 2006).

Figure 2: Millennium Park, Designer: Frank Gehry, Location: Chicago, USA (Mimdap, 8 November 2007).

Figure 3: Red Ribbon Park, Designer: Turenscape, Location: Qinhuangdao Park, Hebei, China (Archdaily, 7 November 2013).

Figure 4: Kalvebod Waves, Designer: JDS Architects, Location: Copenhagen, Denmark (JDS).

Figure 5: The Longest Bench, Location: Littlehampton, West Sussex, England (Etherington, 2 August 2010).

Figure 6: The Open Swimming Pool, Location: Dublin, Ireland (Yapı, 12 October 2009).

that space cannot be defined only on physical properties or mathematical boundaries. The upper cover system portrays an indoor space which actually is not indoors. As Lefebvre states the design is not only an empty space that covers objects it is embodied through humans.

The sitting group Red Ribbon, which was produced in 2007, in Qinhuangdao Park, China, is 500 meters in length. The sitting group stretches all through the park. The design is made by making an interpretation of the environment for activities such as looking at the view and sitting (Archdaily, 7 November 2013, Figure 3). The public space is organized and reorganized with a continuing sitting group design. The design reflects the concept of experienced space as Bollnow states in his views. Instead of immobile, stereotypical, and recurring benches, it suggests a complying view with the present topography through curves. The design questions the concept of limit as in Heidegger's definition of space. The sitting individual experiences the whole distance that he perceives through vision in his own spatial area. The design also reflects Merleau-Ponty's approach that the human body is the most important element in experiencing the space. Space is experienced through a design that is fluid, immobile, complying with the environment, and guides people to the view. If evaluated according to Norberg-Schulz's approach, it can be said that the design is in harmony with the spirit of the place and that it strengthens it. The view which expresses that absolute is good is criticized by Moles and it does not exist in the design. It enables the usage of undefined, fluid, and continuous recreational units.

Kalvebod Waves is a coastal organization work. Piers above the sea increase the interaction between the water and people by creating space. Surfaces above the water are not on the same vertical level; they have different elevations. People swim and sunbathe on these piers. Furthermore, children can play games on and among the colorful structures on the piers (JDS, Figure 4). The public space was organized with the project and people are able to spend more and qualified time in this area. As described in Alexander's natural city definition, the design enables relationships, encounters, gatherings, and new opportunities. Although it is not a natural creation but a structured one, it has a construction that enables spatial use and gives a sense of natural creation. People are able to see the sea on different elevations with the help of elevated ground and make use of indoor spaces. On the piers, people take walks, sit, sunbathe, and enjoy the view and children play. Lefebvre's expression that space is not only an emptiness that includes objects, but an embodiment with the help of humans is visible through the design. The design complies with the spirit of the place by internalizing the properties and defining the needs of the place as it is depicted in Norberg-Schulz's definition.

The Longest Beach is a design, made in 2010 in Littlehampton, West Sussex in England, at the beach that has Blue Flag Prize award. The design, which continues throughout the coast, is constructed with the assembly of wooden

boards. Three hundred people can use it (Etherington, 2 August 2010, Figure 5). Surfaces were composed to hold different activities. Turns and curls on the surface enable the structure to be used differently as a sitting group or children's playground. The structure can build up by joints; it is environment-oriented and suitable for different usages. It is apparent that the concept of spatial experience Bollnow focused on is also important from a design point of view. Activities like sitting or having fun in an open or semi-open space with the help of one item can be carried out. The design, which is not in a recurring pattern, is reshaped with infinite variations of alternatives through turns and curves and leads to different spatial experiences at every point. The subject can be approached through Merleau-Ponty's idea that the human body is important for experiencing space. The design embodies the spirit of the place which Norberg-Schulz suggests and makes it a part of daily life by interpreting and strengthening it. The suggested element can be used by people according to their body sizes, needs and aesthetic perceptions.

The Open Swimming Pool in Dublin Docklands was designed to revive the developing area. Project aims to make an urban connection to the Grand Canal and strengthen the use of the dockland area. The design includes a café and a variety of facilities such as children's pool, diving pool, a semi-olympic pool and sauna (Yapı, 12 October 2009, Figure 6). The design, which is on the sea, connects two coasts. A safe and controlled swimming pool is constructed in water. The design of the structure is also fluid to remind people of water. The design beckons the bridge definition in Heidegger's theory. As Alexander defines, the design leads to different usages of space, encounters, and variations. With the help of its formation and structure above the water, the design refers to Bollnow's subject matters by allowing different spatial experiences.

Koo Jeong's design Glow in the Dark Skate Park aims to create a place for fun for skaters and cyclists. It can be used during daytime and also at night by lighting (Holmes, 2 August 2012, Figure 7). The designed structure is a part of the nature with its organic form. The bowls and pools in the structure give it a natural look and also create fun for skaters and cyclists. It reflects the theory which Bollnow expresses the importance of spatial experience. It is designed in a shape which exists in nature but not expected to be seen in a human-made environment. Instead of usual units or shapes like floors, walls, or a roof, it enables users to have a different spatial experience with open spheres. The design creates new opportunities in connection with Merleau-Ponty's view expressing the importance of human body in spatial experience. Moles' idea that there is not a unified world can be exemplified through the different usages of this space.

The Art Pavilion is situated at the end of the 7 kilometer Verbeelding art route in the De Wetering landscape park on a peninsula in Zeewolde. Along the route there are works of internationally known artists. The form of the pavilion was inspired by Richard Serra's sculpture "Sea Level" that is a long black wall and

Figure 7: Glow in the Dark Skate Park, Designer: Koo Jeong, Location: Vassivière Island, France (Holmes, 2 August 2012).

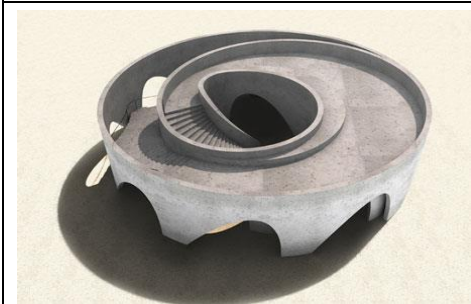
Figure 8: Art Pavilion, Designer: René van Zuur Architekten, Location: Zeewolde, Netherlands (Arcspace, 30 October 2006).

Figure 9: Beton Hala Waterfront Center, Designer: Sou Fujimoto Architects, Location: Belgrade, Serbia (Rosenfield, 25 October 2012).

Figure 10: Austrian Pavilion, Designer: SPAN ve Zeytinoglu Architects, Location: Expo 2010, Shanghai, China (Etherington, 9 April 2009).

Figure 11: Lookout Point in Ruta del Peregrino, Designer: Swiss Architects HHF, Location: near Guadalajara, Mexico (Fairs, 9 January 2009).

Figure 12: The Multimedia Room, Designer: Erhard An-HE Kienzelbach, Location: Austria (Mimdap, 14 April 2007a).

one of the sculptures in the park (Arcspace, 30 October 2006, Figure 8). The relationship between time and space is restructured with the structure situated at the end of the route that accommodates artworks. As Bergson defines, the acquired experience is recorded in the memory. Apart from the fact that space is a closed area defined with physical boundaries, it is also perceived to include outdoor areas. The audience starts to experience space and develops an active bond with the objects in it as he approaches the art pavilion. At this point, Merleau-Ponty's view is important, which states that objects are not neutral things to stand in front of them and observe, but that they gain meaning depending on human perception. It is a design in compliance with the spirit of place.

Beton Hala Waterfront Center in Belgrade serves as a common point for people and is constructed of different elevations (Rosenfield, 25 October 2012, Figure 9). There are visual connections among these different elevations. The area in the centre enables people to come together and carry out a variety of activities. The structure was constructed for activities such as walking, sightseeing, and gathering. It questions the concept of limit with an approach that Heidegger included in his theory. People are able to perceive the physical properties of the structure and other people from different elevations. The person in motion constantly perceives space from different views. This situation shows that the concept of time defined by Bergson is important for the people in the structure. It is also an example for the notion that the object gains meaning in accordance with the perception of the subject which Merleau-Ponty states. The circular branches, which come out of the structure and in harmony with the central mass, act as bridges to the other side of the road. By transforming into a bridge, the structure draws people from different places. With its branches acting as bridges and stretching above the sea, the structure is included in the daily life as Lefebvre suggests. It becomes an urban design which contributes to daily life and draws people instead of a unit standing on its own in urban living.

SPAN and Zeytinoglu Architects won the competition for the Austrian Pavilion at the Expo 2010 in Shanghai. Music and acoustics were effective in the design of Austrian Pavilion. Music, which was the main theme of the design, was used as a smooth connection between spaces within a specific program (Etherington, 9 April 2009, Figure 10). Music, which is a tool to direct people, was treated as a spatial element. The design is a criticism to the practice that space is experienced only visually today as Pallasmaa describes in his theories. Space is experienced not only as visually but also through hearing. Audibility became an important design criterion. Space is experienced according to the human body as Merleau-Ponty described.

Lookout Point in Ruta del Peregrino is a spiral viewing platform in Guadalajara, México (Fairs, 9 January 2009, Figure 11). The structure is situated in a mountainous area. The spiral form is complacent with the fact that it is at a junction of ways and is suitable for lookout. The stairs that start at the centre of the structure and lead to the upper floor terrace are again complacent with the

form. By winding up and leading to the upper elevation, the stairs emphasize the continuity of human actions. As the structure is a lookout point, it is in a suitable form to see 360° of view. It is also an example to the notion that limits do not need to be defined and precise as Heidegger suggests. The limits of the space are as far as the eye can see and the mountains which are natural limits in geography. The object in the design has acquired meaning according to the perception of the subject as Merleau-Ponty states. The design is formed to feature and emphasize the actions of walking and watching. The structure, in accordance with Norberg-Schulz's definition of the spirit of place, is in harmony with the natural environment as well as strengthening it.

The Multimedia Room in Austria is situated in a park. The aim of the design is to interpret media as well as highlighting its individual use rather than the collective application. The walking ways among the grass area on the surface of the park are in the form of irregular strips intersecting each other. The room draws attention with its form and metallic façade in the park. A billboard, which draws people's attention, is created on the glass surface with images, with a projection (Mimdap, 14 April 2007a, Figure 12). As Alexander states, the design enables different encounters in the city and spatial arrangements they create. With its location on walking routes, interesting metallic surface, different from, and electronic billboard façade, it draws and directs people inside. Judging from Lefebvre's definition, the design can be included in daily life.

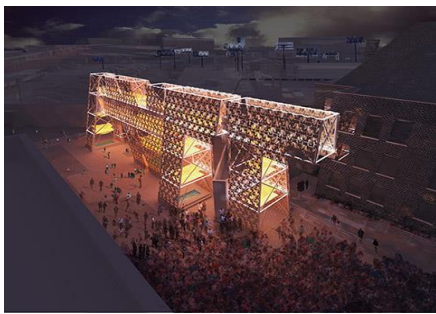
Taka-Tuka-Land Kindergarten was designed by a group of Berlin Technical University, Architectural Faculty students, in the leadership of Susanne Hofmann. The cost of the construction was lowered by using recycled material and renovation and the existing building. The starting point of the project is to create a world as children dream of. Water-proof fabric, canvas, oak wood, and medium density fiber panels were used as materials (Archdaily, 8 May 2008, Figure 13). A playground for the children was constructed with materials such as wood, fabric and canvas that were used on the façade of the structure. The design was carried out according to children's sizes. Spatial experience was focused on in the design as Bollnow suggests in his theories. Children may perceive space different than adults. All areas may become playgrounds and likewise, all objects may be toys for them. From this point of view, by creating indoor and outdoor spaces that are not clearly defined, children were allowed to experience space in different ways. The design supports Merleau-Ponty's view that objects are not merely things to be observed and they acquire meaning according to the subject's perception. As Moles states, although a definable truth was aimed to be established in the observable world, the fact that there cannot be a single world was reflected in the design. The design also includes Lefebvre's definition that people create space through their actions.

Figure 13: Taka-Tuka-Land Kindergarten, Designer: Susanne Hofmann, students of the Architectural Faculty of Berlin Technical University, Location: Berlin, Germany (Archdaily, 8 May 2008).

Figure 14: Bangkok University Student Activity Center, Designer: Supermachine Studio, Location: Bangkok, Thailand (Designboom, 23 February 2014).

Figure 15: Party Wall, Designer: Caroline O'Donnell (Mimdap, 13 February 2014).

Figure 16: Floating Coffee Shop, Designer: Jonas Dahlberg, Location: Graz, Austria (Pinterest, 27 June 2013).

Figure 17: Vail Nests, Designer: Tres Bird Workshop, Location: Lionshead Vail, USA (Gürsel, 25 February 2014).

Figure 18: Nuzzles, Designer: RAW Design, Location: Winnipeg, Canada (Fitzherbert, 8 February 2014).

Bangkok University Student Activity Center is a renovation of an existing building in 2011, after the flood in Thailand (Designboom, 23 February 2014, Figure 14). As the façade of the building remained the same, there have been a number of spatial organizations inside. Different colors were used in different spaces. A new approach was used on the inside which draws the attention of youth and is far from being monotonous and tedious. Bollnow's concept of spatial experience was reflected on the inner space design and organizations were made accordingly. By using lively and different colors in different rooms, people are able to experience spaces in a variety of ways. Emotional effects the colors make on people lead to various opportunities in this process.

Party Wall, which does not have any closed spaces, is an experimental design (Mimdap, 13 February 2014, Figure 15). The semi-closed space at the inner side of the structure can be used to protect people from the sun or put on skateboards on the walls. The structure is an example of the idea that space is not only supposed to be a closed or a physically limited one. The height is substantially long according to human proportions. Thus, this interesting structure enables people to carry out different activities by identifying an open space. The design questions the concept of limit Heidegger described and all the places that people experience space are included in the limits of space. He porous façade of the building creates a semi-open space which can be thoughts as indoors. With its structure that consists of different patterns and allows the sunshine in, it enables one to experience space in different ways. Having lost their function to create closed spaces, the walls question the concept of wall by acquiring additional duties such as when people hang skateboards. The design supports Merleau-Ponty's view that the human body is an important factor in experiencing space. It can be observed that space is not necessarily a closed area, but that people produce space through their actions as Lefebvre states.

Floating Coffee Shop in Graz, Austria is situated above the water and connects to the mainland with bridges. The structure is reached by bridges and one can experience being above the water while inside the structure. The open side of the structure is designed like stairs (Pinterest, 27 June 2013, Figure 16). The design assumes the duty of connecting pieces of land just as in Heidegger's definition of bridge. The design, with its focus on human life as Lefebvre suggests, is structured as a part of daily life in which everything in life is added into it in an interaction.

Children's playground inspired by birds' nests was designed as a concept that unifies nature and human (Gürsel, 25 February 2014, Figure 17). The strengths of the design are that it is suitable for the cold and rainy winter, organic materials were used and they do not include toxic materials harmful for children. The same unit was multiplied, elevated from the ground and they were connected to each other with bridges. Instead of conventional playground items, they are authentic designs that lead to discovery and experience. In this context, it is an example to Bollnow's theoretical approach which describes the importance of spatial experience in the perception of space.

Winnipeg is a city in Canada where temperatures reach -40C. The frozen river is used for a number of activities by people, primarily skating. Nuzzles design has won the “Winnipeg Warming Hut Competition” that is given in Winnipeg annually. The design aims to provide temporary warmth for skaters. Nuzzles are pompom shelters of hollow aluminum tubing with foams. Thanks to the still air inside the pompoms, a warm environment is provided (Fitzherbert, 8 February 2014, Figure 18). The design allows for a spatial experience as Bollnow defines in his theory. The users make an interactive connection with the design. It is also exemplified that space cannot only be experienced through vision, but with other senses, particularly by touching, as Pallasmaa suggests. The design transforms sheltering from the cold into a game activity. As Alexander states, it is a design which gives the impression that it appeared spontaneously as can be observed in natural cities and reconsiders the concept of fun. People experience space through their bodies as Merleau-Ponty suggests. The design also exemplifies Lefebvre’s idea that people create space through their actions. If designs deny the idea that the exact is good, which is also criticized by Moles, it can be seen that future designs and materials used become diverse.

Bridging Teahouse in Mexico and the Reading Area in the Netherlands share similarities in terms of spatial suggestions they provide for the users. In addition to being a bridge, Bridging Teahouse is also a design that allows for a variety of activities to be carried out (Mimdap, 14 April 2007b, Figure 19). There are no stable forms of the walls, floors and ceilings of the Reading Area in the Netherlands. The structure is constructed of amorphous forms. People can use the space according to their own needs (Mimdap, 14 April 2007c, Figure 20). This creates a similar situation to children perceiving space differently and transforming everything into games. As Bergson expresses information in people’s minds are reinterpreted through time. Judging from Merleau-Ponty’s description, it can be seen that people experience space through their bodies. Spaces that are defined with mathematical limits were not suggested. Instead of them, as Lefebvre suggests, people have created space with their actions. Actions such a sitting and walking are approached from a different point of view in the created spatial organization.

The Bicycle Club in Hainan, China is a single-storey building with a glass façade. The interesting part of the structure is the fringe of the roof. It has a curvy shape which enables to cycle on the roof. Under the fringe, people can use it as a sitting area as it provides shade (Goodwill, 01 June 2012, Figure 21). The structure is an example of sublimation of human actions and using them as the starting point of the design. Cycling action is the core factor in the formation of the structure. The roof is highlighted with its curvy surface and unorthodox usage. This is a reinforced and apparent example of the fact that space can exist through humans and their actions as Heidegger defines in his theory. It is also

Figure 19: Bridging Teahouse, Designer: Fernando Romero, Location: Mexico (Mimdap, 14 April 2007b).

Figure 20: Reading Area, Designer: Herzog & de Meuron, Ascan Mergenthaler Location: Netherland (Mimdap, 14 April 2007c).

Figure 21: Bicycle Club, Designer: NL Architects, Location: China (Goodwill, 01 June 2012).

Figure 22: Sohlbergplassen Viewpoint, Designer: Carl Viggo Holmebakk, Location: Rondane Mountains, Norway (İtez, 5 March 2014).

Figure 23: Fountain, Designer: Zaha Hadid Architects, Location: London (Mimarizm, 06 March 2014).

Figure 24: Bank on the beach, Location: Barcelona, Spain (Yüksel, 20 August 2011).

an example to Merleau-Ponty's view that objects acquire meaning according to the subjects' perception.

Sohlbergplassen Viewpoint is situated on one of the points where the artist Harald Sohlberg produced his painting series called "Winter Nights in the Mountains" between 1901 and 1917. The platform is elevated from the ground and is situated among trees none of which it touches. The concrete stands that touch the forest floor go 12 meters down the earth. In order for rain and sunshine to reach under the platform metal grills were used in specific points (İtez, 5 March 2014, Figure 22). Spatial experience in the design was emphasized as Bollnow suggests. Also, Bergson's expression of time and space are visible. The memory, which is which is formed the accumulation of information and experiences, transforms into a collective memory with the design. People relive the nature view according to their own experiences which the painter painted from the point where he stood. However, as Bergson suggests in his theory, everybody gains their own personal spatial experience. Bergson's approach to the concept of time can be seen in another context. As people walk on the platform they come closer to the view step by step. With Norberg-Schulz's expression, it is a design which understands the spirit of the place, in compliance with, and emphasizes it.

The selected fountain example is one of the works that architecture offices designed with their own architectural approach and exhibited in London. People can sit on the edges of the fountain (Mimarizm, 06 March 2014, Figure 23). The bench in Barcelona is a platform design that has a curvy surface. Instead of the conventional sitting items with a seat and a backseat, it enables people to use the item in various ways (Yüksel, 20 August 2011, Figure 24). The design is an example to Bollnow's concept of spatial experience. It is different from the usual fountain or bench designs. People can use the bench in different ways and facing different directions. Space is in a constant process of formation with its curvy surface and people's use. Space is produced through people's actions as Lefebvre suggests. Here, it is exemplified that there is not an absolute observer but the observation depends on the observer's approach as Merleau-Ponty states. Absolute is good concept which is criticized by Moles is not included in the design.

Suggestions on urban scale, landscape works, structure designs, and recreational designs in projects are apparent. The chosen designs do not have a specific use for people. The concept of space was tried to be elaborated on with the outdoor area organizations and designs situated outdoors. Designs, which allow for human actions and experiencing them according to their own needs, provide alternative suggestions, and create rich space productions. Space is defined through concepts such as perception, experience of space, body, and action. They also provide for uploading an important sense of aesthetics, practicality, and creativeness to the architectural designs.

Unifying the design with the dynamics of daily life in designs that occupy urban space strengthens the power of the design. People do not stray from the daily life but continue to live in it. Examining the daily life and deciding on the expectations, needs and musts of the space during the design period provide for the design object to be identified with and used more easily.

Conclusion

A fraction is happening in design processes. Globalization has a certain effect on human life and related to this, on the constructed environment; thus, new technologies and materials are used in construction. Architecture, which is an interdisciplinary design discipline, includes designs on different scales such as urban design, outdoor arrangements, indoor design, and furniture design. It is important to see architecture as an act of designing, instead of merely a construction act.

Today, knowledge on design is regarded as open to debate and changeable. Even though the design process is thought to be controllable, the system is not always steady and controllable. The final product may be beyond the estimated. Observing human actions and examining how people shape space provide for a base for a rich inventory of design.

The text focused on theories such as the concept of time, production of space, its perception and experience. Examples chosen were designs on different scales, places and they serve different purposes. Focus point of designs is that they can exemplify the concept of space. To focus on people's use of space, designs, which are constructed for different purposes, are non-conventional, different, alternative and interesting.

Designs were produced with aims such as taking elements like sound and view as the central criteria of the design, which are the main reasons people spend time in a place; using different construction materials and forms to create space according to people's needs and not only for being interesting; creating designs that are authentic to the area instead of standard units; design helping to direct people in a space; raising the potential and use of the area; people spending more and qualified time by designing spaces for different activities; prioritizing sustainability in the design; instead of using different materials for different needs therefore creating unconnected designs, using suitable materials for different spatial solutions; making designs with inspiration from and with the help of nature; re-interpreting organic structures in nature by enhancing them to realize the necessary activity; approaching design as the perfection of nature; approaching design not only as an individual unit but a complement and a part of the environment; forming actions as an important design data while creating forms; enlarging, multiplying and exaggeration becoming aesthetical values; considering sound as an important design element in spatial formation; forms of structures drawing attention and directing people; creating designs for different groups (children, skaters etc.) by prioritizing consumer needs and ergonomics; using colors to indicate different space usages; prioritizing people's experience

of space and in order to provide this, suggesting interesting, unexpected and surprising spaces; allowing people to explore and examine thus leading to different uses of space instead of a single quality; solving conventional problems with unconventional suggestions; directing people in the indoor spaces with the help of a designed cover just as outdoor spaces.

Regarding the space and human actions as a unity allows architects and designers to gain a new point of view. It offers new windows to the design process and strengthens the spirit of the design. Though the realized works are on different scales, design of a sitting group receives the same elaboration as an urban scale work. Perception of space and the approach during the creation of space are effective in this. A change in perception in perceiving and experiencing space leads to a change in the perception and design process. When space is thought from the perspective of human actions, and human needs and use of space are examined, the final product becomes human-oriented. The possibility of usage rises as well as the identification by the users. Revealing the potential of the place and taking them as the main criteria of the design by emphasizing them lead to a maximum use of potential. Boundaries and stereotypes are questioned and innovative designs are carried out. Units in the space are rearranged to answer different needs and designs that allow for a variety of usages are created. Even with the smallest interferences done in a place, a large scale transformation can be observed in the use of space.

Notes

This work was supported by Research Fund of the Namık Kemal University. Project Number: NKUBAP.00.18.AR.14.04, Name: “Investigating and Evaluating the Spatial Potential of the Coast of Tekirdag” and Project Coordinator is Asst. Prof. Dr. Meltem ÖZÇAKI.

Bu çalışma Namık Kemal Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince desteklenmiştir. Proje Numarası: NKUBAP.00.18.AR.14.04, İsmi: “Tekirdağ Sahilinin Mekansal Açından İncelenmesi ve Potansiyellerinin Değerlendirilmesi” olan projenin yürütücülüğünü Yrd. Doç. Dr. Meltem ÖZÇAKI yapmıştır.

References

- Archdaily (8 May 2008). Taka Tuka Land / Baupiloten, <http://www.archdaily.com/519/taka-tuka-land-baupiloten/>
- , (7 November 2013). Red Ribbon Park / Turenscape, <http://www.archdaily.com/445661/red-ribbon-park-turenscape>
- Arcspace, (30 October 2006). Art Pavilion, René van Zuuk Architecten, <http://www.arcspace.com/features/rene-van-zuuk-architekten/art-pavilion/>

- Arkitera (June, 2006). Avrupa Kamusal Mekan Ödülleri, Morske Orgulje - Sea Organ, <http://v3.arkitera.com/yp98-avrupa-kamusal-mekan-odulleri.html?year=&aID=680>
- Aydınlı, S. (2004). Epistemolojik Açından Mekan Yorumu, *Mimarlık ve Felsefe*, Şentürer, A., Ural, Ş., Atasoy, A. (edt.), Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 40-51
- , (2008). Mekandan Mekansala: Mekanın Zamansallığı / Zamanın Mekansallığı, *Zaman – Mekan*, Şentürer, A., Ural, Ş., Berber, Ö., Uz Sönmez, F. (edt.), Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 150-161
- Bergson, H. (2011). *Metafizîğe Giriş*, Altınörs, A. (trans.), Paradigma Yayıncılık, İstanbul
- Bilgin, İ. (2017). *Mimarın Soluğu, Peter Zumthor Mimarlığı Üzerine Denemeler*, Metis Yayınları, İstanbul
- Bollnow, O. F. (2011). *Human Space*, Shuttleworth, C. (trans.), Hyphen Press, London
- Designboom (23 February 2014). Bangkok University Student Activity Center By Supermachine Studio, <http://www.designboom.com/architecture/bangkok-university-student-activity-center-by-supermachine-studio-02-23-2014/>
- Etherington, R. (2 August 2010). The Longest Bench by Studio Weave, Dezeen, <https://www.dezeen.com/2010/08/02/the-longest-bench-by-studio-weave/>
- , (9 April 2009). Austrian pavilion at Expo 2010 by Span and Zeytinoglu, Dezeen, <https://www.dezeen.com/2009/04/09/austrian-pavilion-at-expo-2010-by-span-and-zeytinoglu/>
- Fairs, M. (9 January 2009). Ruta del Peregrino: Lookout Point by HHF Architects, Dezeen, <https://www.dezeen.com/2009/01/09/ruta-del-peregrino-lookout-point-by-hhf-architects/>
- Fitzherbert, T. (8 February 2014). Shelters Resembling Giant Pompoms by RAW Design Warm Skaters on a Frozen River, Dezeen, <https://www.dezeen.com/2014/02/08/nuzzle-shelters-pompoms-raw-design-winnipeg/>
- Goodwill, M. (01 June 2012). Bicycle Club by NL Architects in Chine, World ArchitectureNews, http://www.worldarchitecturenews.com/index.php/www.luvata.com/index.php?fuseaction=wanappln.showprojectbigimages&img=4&pro_id=19866
- Gürsel, D. (25 February 2014). Kuşlar Gibi Özgür Çocuklar İçin, Arkitera, <http://www.arkitera.com/haber/20025/kuşlar-gibi-ozgur-cocuklar-icin>
- Heidegger, M. (1997). Building Dwelling Thinking, *Rethinking Architecture*, Leach, N. (edt.), Routledge, London and New York

- , (2008). *Varlık ve Zaman*, Ökten, K., H. (trans.), Agora Kitaplığı, İstanbul
- Holmes, K. (2 August 2012). Korean Artist Koo Jeong-A Creates Glow-In-The Dark Skate Park In France, Creators 2012, https://creators.vice.com/en_us/article/korean-artist-koo-jeong-a-creates-glow-in-the-dark-skate-park-in-france-2
- İtez, Ö. (5 March 2014). Sohlbergplassen Bakışı, Arkitera, <http://www.arkitera.com/proje/3025/sohlbergplassen-bakisi>
- JDS, Kal / Kalvebod Waves, <http://jdsa.eu/kal/>
- Karatani, K. (1995). *Architecture as Metaphor: Language, Number, Money*, Kohso, S. (trans.), Speaks, M. (ed.), The MIT Press, Cambridge Massachusetts, London.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*, Nicholson-Smith, D. (trans.), Blackwell Publishers, Malden MA, Oxford, Carlton Victoria.
- , (2000). *Writings on Cities*, Kofman, E. and Lebas, E. (trans. and ed.), Blackwell Publishers, Oxford, Malden Massachusetts.
- , (2002). *Everyday Life in the Modern World*, Rabinovitch, S. (trans.), Continuum, London, New York.
- Merleau-Ponty, M. (2005). *Algılanan Dünya*, Aygün, Ö. (trans.), Metis Yayınları, İstanbul
- , (2006). *Göz ve Tin*, Soysal, A. (trans.), Metis Yayınları, İstanbul
- Mimarizm (06 March 2014). İngiliz Mimarlar Su Kiosklarını 21. Yüzyıla Uyarladı, http://www.mimarizm.com/haberler/ingiliz-mimarlar-su-kiosklarini-21-yuzyila-uyarladi_117718
- Mimdap (13 February 2014). Parti Duvarı, <http://www.mimdap.org/?p=136438>
- (14 April 2007a). Multimedya Odası, Bilgi Mekanı, <http://www.mimdap.org/?p=158>
- (14 April 2007b). Köprü Çayevi, <http://www.mimdap.org/?p=158>
- (14 April 2007c). Okuma Mekanı, <http://www.mimdap.org/?p=158>
- , (8 November 2007). Milenyum Park, <http://www.mimdap.org/?p=2008>
- Moles, A. (2004). *Belirsizin Bilimleri, İnsan Bilimleri İçin Yeni Bir Epistemoloji*, Bilgin, N. (trans.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Norberg-Schulz, C. (1984). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*, Rizzoli, New York
- Pallasmaa, J. (2012). *The Eyes of the Skin, Architecture and the Sences*, John Wiley & Sons Publication, Chichester, United Kingdom
- Pinterest (27 June 2013). Floating Coffee Shop, Graz, Austria, <https://tr.pinterest.com/pin/369365606910697613/>

- Rosenfield, K. (25 October 2012). Beton Hala Waterfront Center / Sou Fujimoto Architects, Archdaily, <http://www.archdaily.com/286381/beton-hala-waterfront-center-sou-fujimoto-architects>
- Sharr, A. (2007). *Thinkers for Architects: Heidegger for Architects*, Routledge, Taylor & Francis Group, New York.
- Sirowy, B. (2008). Mekan Üzerine Notlar, Yücel, C. (trans.), *Mimarlık Kültürü Dergisi*, 42-49
- Soysal, A. (2006). Önsöz, *Göz ve Tin*, Metis Yayınları, İstanbul, 5-13
- Yapı (12 October 2009). Dublin Rıhtımlarında Açık Hava Yüzme Havuzu (ARUP işbirliğinde), http://www.yapi.com.tr/Haberler/dublin-rihtimlerinde-acik-hava-yuzme-havuzu-arup-isbirliginde_96121.html
- Yüksel, H. Z. (20 August 2011). Mimarın Dilinden, Mimdap, <http://www.mimdap.org/?p=68678>

Araştırma-İnceleme

**JEAN BAUDRILLARD'DA SİMÜLATİF DÜZENE BİR
BAŞKALDIRI EYLEMİ OLARAK TERÖRİZM**

Ahmet DAĞ¹

Öz: Baudrillard, sanal bir dünyada yaşadığımız söyleminden hareketle insanın, siyasetin, kültürün, dinin, kitlenin vesaire birçok unsurun aşırı gerçek/*hyper-reality* bir sürece dahil olduğunu ve anlam buharlaşmasını yaşadığını iddia eder. Mevcut dünya ve çağın sanal bir çağ olduğu gerçeğiyle günümüz dünyasını benzetim/*simulation* kuramıyla anlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda kitle-medya-terörizm-rehine olgusunu birlikte ele alır ve bu olguların anlamının buharlaştırıldığını ifade eder. Ona göre kitlenin yıkıcı ve anlamsız bir nitelik kazanmasının nedeni olan medya, hem kitlenin içini boşaltmış hem de terörizmi güçlendirici propaganda aracı olmuştur. Modernliğin neticesi olarak terörizm ise küreselleşmenin getirdiği tahakküme sembolik bir meydan okumadır. Anlamı buharlaşan kitlenin ve modernlik ve aşırı modernlik/*hyper-modernity* tarafından türeyen ve küreselleşmeye tepki olan terörizmin ortamı medyadır. Terörizmin ilişki kurabildiği unsurlar ise kitle ve rehinedir. Baudrillard, kitle, terörizm, medya, rehine sarmalında terörün simülatif düzende varlığının kaynaklarını, anlamını ve düzenin zaafalarını ortaya koyar. Onun amacı, terörizme yer açmak değil bilakis düzenin kendisini gözden geçirmesini sağlamak ve kitle ve medyanın terörizme gönüllü elçilik yapmasına eleştirel olarak değinmektir. Simülatif düzen yalnızca siyaset, kitle, gerçek, cinsellik, ekonomi, estetik gibi unsurları hakikatinden koparmamış şiddeti de kendinden geçme (ecstasy) sürecine sokup terörizm formuna büründürmüştür. İletişim teknolojilerinin arttığı simülasyon düzeninde özne gerçeklikten aşırı-gerçekliğe sürüklenilerek kendine yabancılaştırılmış ve sanal gerçeklik aracılığıyla silinen aşırı gerçek bir dünyada yaşamaktadır. Bu çalışmada Baudrillard'ın içinde yaşadığımız süreç olarak gördüğü simülasyon evren ve düzeninde kitle-medya-terörizm-rehine arasındaki bağıntılara değinilecektir.

Anahtar Sözcükler: Simülasyon, Terörizm, Baudrillard, Medya, Sanal.

¹ Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.
adag29@yahoo.com

TERRORISM AS AN ACT OF REVOLT TO SIMULATIVE ORDER FOR JEAN BAUDRILLARD

Abstract: Baudrillard, considering the discourse that we live in a virtual world, claims that many factors - human beings, politics, religions, masses etc. - are included in a hyperreal process and they have a meaning evaporation. Based on that the present world and era are a virtual age, he has tried to understand today's world by means of the simulation theory. In this context, he discusses the phenomena of mass-media-terrorism-hostages together and expresses that the meaning of these phenomena has been evaporated. According to him; the media, which is the reason why the masses have gained a destructive and meaningless qualification, both emptied people and has become the empowering propaganda tool for terrorism. As a result of the modernity, terrorism is a symbolic challenge against the domination brought by globalization. Media is the medium of the masses, whose meaning has been evaporated, and terrorism, which derives from modernity and hyper-modernity and is a response to the globalization. The elements which terrorism can establish relationship with are masses and hostages. Baudrillard, in a helix of populace, media, captive, puts forth the sources of existence of terrorism in simulative order. Baudrillard, whose aim is not to make room for terrorism instead ensure the order make critique of itself, mentions critically to populace and media's making volunteer intermediary to the terrorism. Simulative order not only broke off elements like politics, populace, reality, sexuality, economy, aesthetics from reality but also convert violence to terrorism by putting it into a process of ecstasy. Person lives in a hyper-reality where he was alienated to himself and was wiped out by the means of virtual reality, and in a system where the communication technologies increased. In this study, the relations between mass-media-terrorism-hostages in the simulation universe and layout which Baudrillard sees as the process we live in will be referred to.

Keywords: Simulation, Terrorism, Baudrillard, Media, Virtual.

Giriş

Baudrillard, günümüz düzenini anlamakta Marksist öğretinin yetersiz olduğu bilinciyle 1970'li yıllarda üzerinde yoğunlaştığı, 1980'li yıllarda ise kurama dönüştüğü iddia edilen *simülasyon* kavramına başvurmuştur (Adanır, 2008, s.13). Simülasyon veya simulacrum, Latince *simulare* ve *simil* kelimesinden türetilmiştir (Cevizci, 1997, s.357). Çoğul olan *simulacrum* Latineden -aynı şekilde- İngilizce ve Fransızcaya geçmiştir. Bir köken/gerçeklikten yoksun olan, gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesine, gerçekten ve fiili olarak var olan bir şeyi veya durumu bütün bileşenleriyle birlikte gerçekmiş ve fiilen varmış gibi gösterme durumuna aşırı gerçeklik yani *simülasyon* denilmektedir (Baudrillard, 2003a, s.15). Modernliğin eleştirisini veya post-endüstrileşme dönemini izah eden Baudrillard'a göre simülasyonun, parçalı/*fractal* öznelinin,

kayıtsızlığın, transvestizmin* yaygınlaştığı (bilim, sanat, politika vb. her yerde), her şeyin özgürleşip mümkünleştiği ve yapılabildiği, kültürün fraktal hale geldiği orji** sonrası durum yaşanmaktadır (Best ve Kellner, 1996, s.170-172). İletişim teknolojilerinin arttığı simülasyon düzeninde gerçeklikten kopmuş aşırı-gerçekliğe sürüklenilerek kendine yabancılaştırılmış olan özne sanal gerçeklik aracılığıyla silinen aşırı gerçek bir dünyada yaşamaktadır (Dağ, 2014, s.135).

Baudrillard, *terörizm-kitle-medya* üçlü ilişki üzerinden hareketle *için için kaynayan* hâkim süreci betimlemektedir. Dışa dönük patlama değil, içe dönük patlamanın/*implosion* ve her şeyin anlamının tersine döndüğü simülatif düzen ve evrende toplumsalın yerini kendinden geçmiş içi boş *kitle* almıştır (Baudrillard, 1991, s.13). Gerçeklik; kitle ve simülasyon düzeyinde yeniden üretilmiş, anlam ve iletişim simülasyonunun topluluğu olan kitle ve simülasyon düzeniyle paralel yaşantılar kurulmuştur (Baudrillard, 2003a, s.128). Baudrillard, simülasyon düzeninde her şeyin kendinden geçme halinde olduğunu iddia eder. Devlet toplumun, kitle toplumun, obezite bedeninin, aşırı gerçeklik gerçeğin, porno seksin, moda estetiğin müstehcen görünümü/sahnenin ekstazi formuyken, terörizm ise şiddetin ekstazi formudur yani şiddetten daha şiddetli durumdur. Bu durumlar eleştirel ve diyalektik belirlenimlerini kaybetmişler, kendilerini abartı ve şeffaflığa indirgemişlerdir (Baudrillard, 2001, s.46).

1. Simülasyon Evreni ve Düzeninde Terörizm-Kitle-Medya Sarkacı

1.1. Bir Ekstazi Ortamı ve Eylemi: Medya ve Terörizm

Simülasyon süreciyle şeylerin kendinden geçtiği farklı bir evrende yaşadığımızı iddia eden Baudrillard'a göre geçerli olanın diyalektik mantık değil kendinden geçme/*extatique* mantığı olduğu düzende terörizm şiddetin kendinden geçmiş biçimidir. Eleştirel ve diyalektik anlamlarını yitiren şeyler kendi kendilerini ancak çok hızlı bir şekilde yaygınlaştırıp, ortalığı sarıp sarmalayarak ve görünür hale gelerek aşabilmektedirler. Günümüzde şeyler, kendi kendilerini diyalektik biçimde aşarak/*aufhebung- Alm.*- devrime yol açamazlar. Terör, ironi ya da simülasyon vb. şeylerin bir devrime yol açabilmeleri için çok hızlı bir şekilde çoğalmaları ve had ve nihailik tanımayan bir artış süreci içine girmeleri gerekir. Bu bağlamda bildik yasak ve şiddet sürecine son veren terör, müstehcen/görünür bir şeydir (Baudrillard, 2011, s.55).

Baudrillard'a göre gerçek yaşamda boyun eğilecek, anonim sistemle, anonim iktidar ve anonim terör tarafından anonim bir şekilde alınmış kararı infaz etmekten başka bir iş yapmamış olan terörizm; sistemin doğurduğu bir gerçekliktir. Terörizm; somutlaşarak kendini yadsımak, sınırsız ve belirsiz bir sorumluluğun (herkes her an, her şeyden sorumludur) gereklerini yerine

* Transvestizm: bir takım ruhsal sorunlardan ötürü karşı cinsle ilişki kuramayıp cinsel heyecan ve doyum için kendisi karşı cinsin kılığına bürünme, karşı cinsin kıyafetinin giyilmesi.

** Cinsel şenlik [Alm., Fr. Orgie] [ing. orgy] [es. t. orji]: Ürünü bollaştırma amacıyla düzenlenen törenlerde ve ürün alma sırasında yasakların ortadan kalkarak ortaklaşa cinsel birleşmelere dek varan taşkın eğlence; bir tür fuhuş. (Örnek, 1973, s.19).

getirmek demektir. Terörizm; çelişkili bir şekilde hepimizi hem her şeyden sorumlu hem de hiçbir şeyden sorumlu tutmayan bir sistemin, yapılan yanlışlıkların emir kulluğundan başka bir şey yapmadığını görmemizi sağlamaktadır. Teolojik bir boyutu olan terör; liberal ve Hristiyan insanlık anlayışına uygun bir şekilde davranmış yani sonuçları itibariyle insanları dayanışma ve duygudaşlık içine sokmuştur. Özünde korkunç ve terörist sayılabilecek evrensel bir sorumluluk duygusundan kaynaklanıp kaynaklanmadığı sorusunu taşır. Sistemli ölümün/terör yerine seçici bir mantığı yani rehine mantığı koyarak hiçbir sonuç elde edemeden mücadele etme mantığını sürdürür (Baudrillard, 2011, s.46-48).

Mevcut terörizmin köksüz olduğunu düşünen filozofa göre terörizm; geleneksel anarşi tarihinin, nihilizm ve fanatizminden türememiştir. Terörizmin niteliklerini kavramak için küreselleşmenin soy kütüğünün ötesine uzanmak, evrensel ve tekille olan ilişkisine gitmek gerekir. Küreselleşmeyle eş zamanlı (Baudrillard, 2003b, s.87) korkunç misilleme olan terörizmin koşullarını sistem yaratmıştır. Küreselleşmenin ürettiği içkin, çılgın/*mania*, dengesiz bir toplumun suçlu ve psikopat üretmesi gibi, çılgınlığı yani çılgınları üretecektir. Hakikatte bunlar maraziliğin yalnızca işaretleridir. Virüs gibi her yerde olan, barınmak için Afganistan'a ihtiyacı olmayan terörizm başka bir direniş yolunun imkansız gözüktüğü anda ortaya çıkar. Sistem, kendisine direnen, yoluna çıkan her şeyi terörizm olarak görür (Smith, 2015, s.173-174).

Baudrillard'a göre hiçbir şeyi icat etmeyip başlatmayan, şeyleri aşırılığa yani paroxysm/*kriz noktasına* taşıyan (Baudrillard, 2003b, s.58) terörizm ahlaksızdır. Dünya Ticaret Merkezi olayı, kendi gibi ahlaksız olan küreselleşmeye ahlaksız sembolik meydan okumadır (Baudrillard, 2003b, s.12). Kendisi de aşırı gerçek olan terörizm; aynı merkezden yönetilen kitle iletişim araçlarına ve büyülenmeye mahkûm edilmiştir. Kendisiyle dövüştüğü sistem kadar anlamsız, belirsiz ve onun içinde patlayan küçük bir noktaya benzeyen terörizm; temsil etme ve bilinçli olma yerine, bitleştirme yöntemini yeğleyerek zihinsel çoğaltma, büyüleme ve paniğe mahkûm edilmiştir (Baudrillard, 1991, s.36). Tüm güvenlik stratejileri terörün uzamıdır ve terörizmin gerçek zaferi peçelenmiş geçici terör formuyla güvenliği baskılamıştır. Batının tümüne bulaşmıştır (Baudrillard, 2003b, s.81). Baudrillard'a göre herkes -anlama savaş açan- terörizmin kurbanı olmaktan kaçamayacaktır. Arızalar ve doğal felaketler sistemi sarsan bir terör ve toplumsalın çöküşün simgesi haline gelmiştir. "*Terörizm; şiddete başvurma kararı değil, her yerdeki toplumsalın normalliği içinde tersine dönen, saçma ve denetlenemez bir dönüşüm anlamına gelir*" (Baudrillard, 1991, s.40).

Batılı sistemle dalga geçen ve bu sisteme yönelik her türlü protestoyu hatta terörü bile anlama çabası içerisinde olan Baudrillard'a göre sistemi başarısızlığa uğratabilen ve düş gücünü harekete geçirebilen tek şey terörizmdir. Ciddi bir nutuğun, ironik bir gülümsemeyle sıfırlanması, kölenin bir anlık tavrıyla efendisinin gücünü sıfırlayıp keyfini kaçırmaması gibi, terörizm de her şeyi tersine çevirdiği sırada, alttakinin bıraktığı izleri silerek onu sıfırlandırmaktadır (Baudrillard, 2003a, s.231). Sistemin başarısızlığını ortaya koyabilecek her türlü

ironik, parodi, simgesel caydırma ve *cesaret kırma* biçimi niteliğine sahip değişik terör eylemleri olabilir. Bu anlamda futbolcu Zidane'nin maçta attığı kafa terörist bir eylem olarak nitelendirilebilir (Baudrillard, 2012, s.58).

Terörizmi “masumlaştırma” iddiasıyla da karşı karşıya kalan, faili ve davranışını anlamak amacıyla olan filozofa göre terör eylemi düzenleyen insanlar hayatlarını ortaya koyarak yaptıklarına en yüksek değeri biçmektedir. Oysa hayatını ortaya koyamayan duyarsızlık lanetli payına/potlaç*** sahip Batı, hayatını ortaya koyan ve değerlerini yok eden insanları anlama çabası içerisinde olmalıdır (Baudrillard, 2012, s.18). Teröristlerin içinde buldukları durum; ölecek veya “kendilerini kurban ederek” bağışlanmasını gerektiren bir durum değildir (Baudrillard, 2011, s.48). Cennette bir yer için ölümlerini değiştirmiş olan teröristlerin eylemi yersiz değildir eğer tanrıya inanmıyorlarsa yersiz olabilirdi (Baudrillard, 2003b, s.4).

Teröristin zaferinin başka görünümü; şiddet ve düzen istikrarsızlık biçimleridir. İnternet terörizmi, biyolojik terörizm, şarbon ve söylenti/*rumour* terörizmi Bin Ladin'le tanımlanmıştır. Organizasyonluğun ve tersine dönüşümün tüm formları onun çıkarına işler (Baudrillard, 2003b, s.33). Baudrillard'a göre –görünüştelen anlam üretimine karşı olmayan terörist eylemler, hiçbir şeyin gizlenmediği bir evrende şeylere eski anlamlarını kazandırmak için insanları öldürme ve buna karşı toplumsal aldırılmazlık sürecini hızlandırma çözümüne başvurur. Terörist eylem, insanları kendine özgü bir biçimde etkilediğinden şeffaflık düzeninin felaket özelliklerine yoğunlaşmıştır. İnsanı, çepeçevre kuşatan tüm diğer yaygın biçimlerden ayırmıştır. Bir türlü çözülemeyen bulmacaya benzeyen ve *gizliden gizliye* giderek yaygınlaşan bir terör sorunu, ancak yoğunlaştırılıp *görülebilir* bir hale getirilerek çözülebilir (Baudrillard, 2011, s.53).

Klasik savaş imgesine karşılık gelen savaşların ilkiyle Avrupa'nın yüceltilmesi ve kolonyal çağ, ikincisiyle Nazizm, soğuk savaş formunda meydana gelen üçüncüsüyle komünizm sonlandırılmıştır. Savaşın her birinin yerine diğerinin gelmesiyle doruk noktası olan tek bir dünya düzenine doğru gelinmiştir (Baudrillard, 2003b, s.11). Baudrillard, “Dördüncü Dünya Savaşı”nın bir parçası olarak anladığı terörizmi, artan hareketlilikle sisteme kendini entegre eden, tüm formların direncine karşı dünyanın her köşesinde kendini diriltiren ve mobil batı kapitalizmiyle yüksek mücadele gücü olan bir olgu olarak anlar. Onun için her şey; terörizm, küreselleşme ve yeryüzündeki herkesin yalanına bağlıdır. Terörizmin zeminini oluşturan savaşları değerlendirmeden günümüzdeki terörizmin anlamını geliştirmek imkansızdır (Coulter, 2015, s.3).

Baudrillard için terörist, yalnızca ebeveyn/doğurucu değil aynı zamanda hegomonik küreselleşmenin üretimi olduğu için yok edilemezdir. Hayat ve ölüm oyununda tarihsel aktörleri güdülemek amacı olan teröristlerin şiddet

---

*** Potlaç: Kuzey Batı Amerika'daki kabile içi veya kabileler arasında hediye vermenin törensel olarak uygulandığı geleneğe verilen isimdir. Batellie'nin *lanetli pay* adını verdiği potlaç, Tanrıdan alınan iktidarın fazlasıyla ona sunulması, armağan edilmesidir. Baudrillard da ise modern, seküler bir insanın *kurban ve armağan etme* eylemi yani simgesel değiş-tokuş durumudur.

metotlarını desteklemeyen Baudrillard'a göre, Batının otomatik hayatına ve düşünen varlığına karşı saldıran teröristlerin inanç sistemindeki düşünceleri konusunda kendi özellikleri yoktur. Her yerde öldüren teröristlerin güdülerini hakkında söylenecek önemli şeyler vardır. Teröristler, küreselleşmenin baş mekanlarından olduğu için turist noktalarını hedefler. Günümüz aşırı hareketlilik/*hyper mobile* küreselleşmenin bir parçası olan turist hedefleri saldırı için meşru hedeflerdir (Baudrillard, 2003b, s.6-10).

Yanılıcı bir biçime sahip olduğundan kötülüğe indirgenemeyen terörizm, asırlık iyiliklere ve hegemonyaya karşı tepkidir. Terör, sanal düzeyde sıradanlaştırılmış düzeni zorlayıp delebilen her şeye dönüşmektedir (Baudrillard, 2015, s.19). Teröristler evrensel, ittifak edilmiş ve demokratik değerler üzerinde temellenmiş Küresel Dünya Düzeni mitini yıkmıştır. Terörizmi öncelikle sistemin, devletin, yasanın, pazarın ve değerlerin yapısal yasasının stratejisi olarak niteleyen Baudrillard için terör; sisteme karşı doğrudan yıldırma hareketi ve şiddetin organize anlamıdır. Toplum üzerinde sistemin teröre ilişkin/*terroristic* kontrol aynası olan terör, siyaset ve temsilin tutulmasını ikinci dereceden görüngü olarak temsil eder. Şiddetten daha şiddet olan terör; siyaset ötesi/trans-politics, kendinden geçmiş ve post-diyalektik bir niteliğe sahiptir. Fay hattı olan terörizm ideolojik olmaktan daha çok daha derin düzeyde hepimizi açıklayan bir durumdur (Pawlet, 2013, s.126-129).

Terörü, şiddetin mübalağası olarak nitelendiren Baudrillard'a göre şiddeti üreten sistem yani simülatif düzendir. Şiddetin kökeni, temsil edici -dayanıştığı- kurumların (sendikalar, örgütlenmiş hareketler, bilinçli politik mücadele, vs.) yadsınmasına dayanmaktadır. Dayanışma terörün şiddetini bir modele, ambleme veya temsile dönüştürebilmektedir. Yani terörün ölümü sisteme kurban, eylemi ise sistemin faydasına olmaktadır. Her türlü belirleme ve niteliği yadsıyan terörizm, eşkıyalık ve komando eylemlerinden ayrılır. Belli bir düşmanı amaçlayan komando eylemi (bir treni havaya uçurmak), bir savaş eylemiyken terörizm ise cinayete dayalı geleneksel -soygun ve fidye istemek- şiddettir. Herkesi her yerde ve her zaman vurabileceği için çözilemeyen, orijinal bir yanı olan terörizm ile askerî bir komando eylemi birbirinden farklıdır. Ona göre sistemin vurdumduymazlığına tepki olan terörizmi üreten sistem, amaç-araç ve cellât-kurban arasında bir ayrım yapmamaktadır (Baudrillard, 1991, s.38-39). Nitekim terörizm, maddi öneminden ziyade, sahip olduğu sembolik değerlere saldırmak suretiyle düşmanın siyasal davranışlarını etkilemeye çalışır. Kurbanları genellikle siviller olmakla birlikte, bir eylemin terörist eylem olması için mutlaka bireysel zararlara (ölüm ve yaralanma) yol açması gerekmez (Wilkinson, 2007, s.51-64).

Baudrillard, eskiden farklı ve yeni bir şiddet tipiyle karşı karşıya olduğumuzu iddia eder. Bazı arkaik şiddet tipinin yeniden canlandırılması atavizm/*atavistic* değildir. Kadim şiddet bizimkinden hem daha coşkucu hem daha kutsaldır. Hiper-modernite tarafından üretilmiş simülakr imgenin doğasındaki günümüz şiddeti, ekranda ortaya çıkmıştır (Pawlett, 2013, s.45). Aşırı modernliğimizin ürettiği şiddet terördür ve simülakr bir şiddettir. Tutkudan çok ekrandan doğar,

görüntülerin doğasıyla aynı yapıdadır (Baudrillard, 1995, s.74). Bütün biçimleriyle terörizm, kötülüğün trans-politik aynasıdır. Her yere girmiş olan kötülükten söz etme olanağının kalmadığı bir toplumda kötülük, yakamızı bırakmayan tüm virüs yoluyla yayılan/*viral* ve terörist biçimlere bürünür (metamorphose) (Baudrillard, 1995, s.80-81).

Baudrillard'a göre aniden ortaya çıkan terörizm, şiddete başvurarak artık değiş tokuş süreci diye bir şey kalmadığını gösteren ütöpik bir eylemdir. Teröristlerin hiç durmadan birbirlerinin aynısı sayılabilecek terör eylemleri gerçekleştirmelerinde insanı hem korkutan hem de büyüleyen bir şeyler vardır. Hem değiş-tokuş süreci hem de kurallarıyla birlikte toplumsal sözleşme ortadan kalkmıştır. Değiş-tokuş sürecinin yürümediğini gösteren bir oyun sahneye koyulmaktadır. Önlenemeyen bir umursamazlık, bir boşluk duygusu, bir doymazlık ve şişkoluk/*obesity* ve terör düzenine ait olan bütün bu figürler aynı zamanda yitirilen bir yanılsama, oyun ve sahne düzenine ait müstehcen figürlerdir. Doğanın eseri olan karışık duygulara son verebilecek tek şey illüzyondur/kandırmadır (Baudrillard, 2011, s.64-65).

Kökünü ve amacı olan, neden ve sonuçları ortaya konulabilen şiddet biçimleri; ilişkileri koparma, hiçe sayma, çözümlenme, yorumlamadır. Caydırma, barıştırma, etkisizleştirme, denetleme vb. şiddet; olumsuzluğun, tekilliğin her biçiminin izini süren ve kökleri olan her şeyi ortadan kaldırmaya yeltenen şiddettir (Baudrillard, 2005, s.99-100). Bu bağlamda terörizm; daha güçlü, kontrollü ve caydırıcılık barındıran modern devletlerin sınırsız gücüne tepki vermektedir. Baudrillard, AIDS ve kanser gibi hastalıkların aşırı koruma altında tutulan bedenlerin istikrarını yitirmesinden kaynaklanan hastalıklar olduğundan hareketle terörizmi modern toplumun istikrar bozukluğu olarak görür (Baudrillard, 2005, s.107-108).

Ona göre virüs gibi her yerde olan ve kendisiyle çarpışan kültürün tam kalbinde olan terörizm, kendi eski haline sessiz dönüşünün dalgasıdır. Küreselleşmeye ve yeryüzündeki herkesin yalanına bağlı olan terörizmin zeminini oluşturan savaşları değerlendirmeden günümüz terörünün anlamını geliştirmek imkânsızdır. Bu bağlamda Batı küreselleşmesindeki I. ve II. Körfez, Afganistan, Irak savaşları ve yerküreyi işgal etme çabası olan 4. Dünya Savaşı olarak anılan savaşlar önemlidir. Teknisyenler ve elektronik ürünlerle yeniden giydirilip sunulan bu savaşlar; simülasyon orjisi, sentetik ve prefabrik savaşlardır. Körfez savaşının olmadığını söyleyen filozofa göre o program öncesi bir savaşı yani savaş olmaktan daha çok bir senaryoydu. Baudrillard, 4. Dünya Savaşını medya gözlükleriyle idare edilen ve TV reytingleri için iyi olan "sentetik, prefabrik savaş ve simülasyon orjisi" olarak isimlendirir. A.B.D.'nin, Saddam'ın ordusuna saldırdığı ve yıktığı gerçek şiddeti içeren savaş, elektronik ürünlerle yeniden giydirilip sunulan savaş olarak görür. 11 Eylül gibi terörist saldırılar, izleyiciler tarafından olayın çerçevesini çizip ana model haline getirmeye çalıştığı resmi anlatı yoluyla beslediği örgülerdir (Coulter, 2015, s.4).

Önceden kestirilemezlik, denge bozma ve zincirleme tepki tarzında gerçekleşen terörizmin; AIDS, elektronik virüs ya da borsadaki hisse senetlerinin halka satış modeline benzer yanları vardır. Birinin ötekisinden ne önceliği vardır, ne de birbiri arasında sebep sonuç ilişkisi vardır, hepsi birbiriyle çağdaş, birbiriyle suç ortağı olguları olarak bir takımyıldızı içinde yer alırlar (Baudrillard, 2005, s.37). Çökmekte olan Yeni Dünya Düzeninde neo-liberal ekonomi, askeri ve insani müdahale ve “ötekinin” liberal hoşgörüsü üzerine temellenmiştir. Neo-liberal dünya düzeninin anlaşılmasız fiziksel ve zihinsel reddini açıklayan Baudrillard için eğer sistemik şiddetin formu gizemli olsaydı daha büyük olurdu. Hükümet ve kurumsal medyanın “terörizm” olarak nitelendirdiği bir reaksiyon, şiddet karşıtı veya bilinçsiz dışavurum olan “dini” ya da “siyasi” terörizm olmaktadır (Pawlett, 2013, s.45).

Baudrillard'a göre zamanımızın üç ana aşırı hareketli şiddeti; *terörizm, savaş ve küresel medyadır* (Coulter, 2015, s.3). Terörist eylemde aynı anda "marazilik" ve "muhteşem" çılgınlığı karıştırılan ölüm ve simülasyon gücü vardır. Tüm "siyasi" düzeni yokluğuna geri döndüren terörizm, ölü ya da canlı olarak kazanır. Medya düzeni “zaferi” yönetirken terörizm siyasal düzenin defni olur. (Genosko, 2001, s.130). Baudrillard'ın bu üçlemesi kendini 11 Eylül saldırısında gösterir. Ona göre 11 Eylül “mutlak olay” ve A.B.D. ise dayanılmaz hegemonyayla kendisini yıkma isteğini barındırır. Ticaret merkezinin “terörist” bir eylemle vurulması sonrası küresel medya devreye girmiş olayı büyütüp -ağları sayesinde- mutlak haline getirmiş sonrasında ise Afganistan ve Irak Savaşları yaşanmıştır. Söylemlerinden dolayı suçlanan Baudrillard'a “Taliban'ın çöküşünden ve Bin Ladin'in kovalanan bir kaçak durumuna düşmesinden” dolayı söylediklerinden dolayı pişman olup olmadığı sorulmuştur. Bilakis sistemin, küreselleşmeyle hudut tanımayan yayılcılığı ile kendi imhasını doğurduğunda ısrar eden Baudrillard'a göre 11 Eylül'e karşı Afganistan'a atılan bombalar kifayetsiz eylemdir (Smith, 2015, s.172). 11 Eylül gibi terörist saldırılar, izleyicilerin çoğunluğu için (olayı bir ana akım modeline dönüştüren olayın) "resmi" kurgusu televizyondan yayınlanarak beslendi (Coulter, 2015, s.4). Terörizm, hegemonyanın özgün görüntüsüne uygun özgün bir biçimdir. Ekonomik zenginliği ve gerçekliği ele geçiren küresel güce karşı meydan okumadır (Baudrillard, 2015, s.14). Ona göre 1976'da yapılan ikiz kulelerin mimarisi, ekonomik ve kültürel hegemonyanın mükemmel örneğidir. Teröristlerin A.B.D.'nin küresel güç olduğunun sembolü olan ikiz kulelere yani Dünya Ticareti Merkezi'ne saldırması, en prestijli binalardan birinin yıkılması dünya düzenine yönelik bir saldırının sembolik boyutu olduğunu gösterir (Pawlett, 2013, s.130).

1.2. Simülatif Bir Yığın Kitle, Terörü ve Kitleyi Anlamsızlaştıran Medya

Baudrillard'a göre anlaşılması gereken terörizmin ilişki kurabildiği tek unsur anlamını kaybeden simülatif kitledir. Modern toplum; kentleşme, endüstrileşme, medyatik iletişim, sekülerlik, demokratik, evrensel ve ideal değerlerin görünür olduğu toplumun adıdır. Modern toplumlar; yapaylık ve görünürlüğü ön planda olduğu karmaşıklaşan bütünlüğü ifade etmeyip toplum olmaktan çok

kitle konumundadır. Kitle iletişim araçları ile yönetilen kendi düş/ünce/leri, yaşantıları olmayan, kendilerini metalarda tanıtan modern insanlar sadece mekanik kopyalardır (Berman, 1999, s.30).

Toplum, politika, estetik/sanat ve cinsellik çözümlenmeleriyle tüm değer ve eşdeğerlilik yasalarının buharlaşıp yok olduğu simülasyon evreninde toplumsal yoktur. Onun yerine kitle iletişim araçlarının nötralize ettiği, toplumsalın anlamını yitirmiş biçimi ve toplumsal ötesi olan “kitle” vardır. Günümüz modernliğinin en belirgin özelliği olan kitle; toplumsalı emen, tepkisizliğe ve güncel güce sahip, sosyolojik gerçekliği olmayan, bütün yitirilmiş gönderenlerin simülasyonu olan, toplumsalı yansıtmaktan aciz, anlamın yerine gösteri isteyen, kültürü, bilgiyi, gücü toplumsalı emip yok eden, toplumsalın içinde kaybolduğu bir kara deliktir. Simülasyon, toplumsalın kitleye dönüştüğü ortamda etkindir. Toplumsalın diğer bir uzamı olan iktidar ise kitlenin içinde bir irade ve temsil etme gücü şeklinde eriyip gitmekte ve toplumsalın kitleye dönüşmesiyle yok olmaktadır (Baudrillard, 1991, s.8-20). Yasa ve baskı yerine model enjekte eden, şiddet yerine ikna/caydırma yöntemiyle iş gören aşırı gerçeklik, algılanamayan bir toplumsallık söz konusudur (Baudrillard, 2011, s.36).

Baudrillard'a göre tarihsellik ve politik eylemden uzak, amacı sessiz yığınlara saldırmak olan terörizmle, -temsil edilmediklerinden dolayı- kitle arasında güçlü ilişki vardır. Toplumsal dağıtılma ve politik olanı yok etmeyi sağladıkları için temsil edici tek eylem biçimi olan terörizmle kendisi gibi temsil edilemeyen tek gerçek olan kitlelerle uyum içindedir. Baudrillard, terörizm-kitle ilişkisini şu cümlelerle ifade eder;

Toplumsalın ölümünün son perdesinin oynandığı bir bağlamda kitleyle ilişki kurabilen tek olay terörizmdir. Oysa kitlelerden terörizm kadar kopuk bir şey yoktur. İktidarın onları karşı karşıya getirmek istemesi de boşunadır. Oysa toplumsalın ve anlamın yadsınmasında birbirlerine bu kadar benzeyen başka iki şey yoktur. Çünkü terörizmin, kapitalizmi (dünyadaki emperyalizmi, vs.) hedef aldığını söylemektedir. Ancak yanlış yere, kapitalin gerçek düşmanı olan toplumsala saldırmaktadır. Güncel terörizm ise toplumsalın-terörizmini hedef almaktadır... [...] Terörizm ise bütün bunları kendisi de aşırı gerçeklik olan bir başka eylemle yanıtlamaktadır. Daha başlangıçta bu eylem aynı merkezden yönetilen kitle iletişim araçlarına ve büyülenmeye mahkûm edilmiştir.

Hakiki anlamıyla terörün ortaya çıkmasını sağlayan köktencilik; dağıldığı tüm dünyayı birbirine bağlayan elektromanyetik akım, sinyal ve ağları yönlendirip yerinde duramayan, sürekli yer değiştiren ve kendinden kurtulmanın mümkün olmadığı bir teknokratik zihniyettir yani *temelden yoksun bir köktenciliktir*. Baudrillard, insanlık için en büyük tehdidin terörizme atfedilen yobazlık, totalitarizm, dini ve etnik fanatizm biçimleri olmaktan daha çok, görünmeyen ancak her tarafı sarıp sarmalayan acımasız küreselleşme ve teknolojikleşme olduğunu iddia eder (Baudrillard, 2012, s.34-38).

Baudrillard'a göre kitleler, modern çağda sadece iki büyük olay olan “yıldızların beyaz ışığı, terörizmin siyah ışığı” tarafından “ayartılmıştır”. Bu iki olgunun çok ortak noktası vardır. Terörist, yıldızlar gibi, “titreşir”; yıldızlar

aydınlatmaz, kesintisiz beyaz ışık yaymaz, ancak aralıklı soğuk bir ışık, yükselirlerken bile hayal kırıklığına uğratırlar ve yok olmak üzere oluşları ile büyülerler. Onlar birbirlerine üstün gelmeye çalışırken sürekli tutulma yaşarlar (Baudrillard, 1990, s.96). Baudrillard için birbirine benzer olan terörizm ve kitlenin yıkıcı olmasını sağlayan en etkili unsur, medya yani kitle iletişim araçlarıdır. Üretim sanayisinin ve modern düzenin yerini medya, enformasyon, iletişimin ve göstergelerin hakim olduğu simülasyon düzeni almıştır (Best ve Kellner, 1996, s.70).

Toplumu kitle, düzeni ise gerçekliğinden kopararak simülasyon düzeni haline getiren medya terör için en uygun medium yani ortam veya vasıta. Nitekim terörizmin etkisi, medyanın terör saldırılarının haberini anında tüm dünyaya yayma kabiliyeti ile büyütülmüştür. Bu bağlamda Krueger ve Malecckova terörizmi “genelde bir izleyici” olarak tanımlamakta ve teröristlerin kurbanlara zarar vermektense daha ziyade izleyici arasında korku ve teröre neden olma niyet ve hedeflerine vurguda bulunmaktadır (Jetter, 2014, s.1-2). Teröristler geleneksel medyanın (TV, radyo gazete vs.), yeni medyanın (siber-terörizm) yanı sıra edebiyat, sinema ve sanatlarda terörizm ve medya uyumlu rehine alma hadiselerini kullanırlar. Terörist ataklara maruz kalan medyanın psikolojik etkisiyle terörizmin etki alanı genişler (Tinnes, 2013, s.1). Terörist eylemler araçsal değil de sembolik oldukları için medya aracılığıyla çok çabuk ve etkin biçimde seyredilme veya dinlenme yoluyla içeride ve dışarıda kolaylıkla gücünü duyurma imkânına sahip olmaktadır. Bu sayede toplumda bir korku halinin ortaya çıkmasından sonra teröristler, toplumun ya da devletin tutum ve davranışlarında değişim ve dönüşüm sağlama isteklerini gerçekleştirebilmektedirler (Wilkinson, 2007, s.51-64).

Teröristlerin çoğu sosyal medya vasıtalarını kullanır. Nitekim El Kaide ve onun benzeri olan diğer örgütler youtube, twitter, facebook, instagram vs. sosyal medya araçlarında mevcudiyetlerini sunarlar. Teröristlerin sosyal medyayı geleneksel medyaya tercih etmelerinin nedeni; interaktiflik, sıklık, kullanılabilirlik, hızlılık ve kalıcılık bakımından farklı olmasıdır. Yine bu kanallar terör örgütlerinin hedef kitlesinin ana akımın bir parçası olan popüler kitlesi ve kullanıcı dostu, güvenilir ve ücretsiz olmasıdır. Son olarak sosyal ağlar teröristlerin hedef kitlesine ulaşmasını sağlar (Weiman, 2014, s.1-3). İnternet, 1990'lardan beri terörist gruplar tarafından kullanılmaktadır ve “siber kutsal” olarak anılmaktadır. İletişim araçları, internetin kullanımı ve siber terörizm çevrimiçi iki potansiyel tehdit olarak görülmektedir. Siber terörizm web sitelerine saldırıyı içeren kişi veya mülke zarar vermeyi yıkıcı ve doğrudan meydana getirme durumudur (Seib ve Janbek, 2011, s.44). İnternet tabanlı medya olmaksızın muhtemelen teröristlerin, taraftarlarının çoğuna ulaşması imkânsız olurdu. Görünürlük ve genel takipçi açısından internet benzer olarak fiilen gelişmek için imkân sağlar. Terörizm ve yeni medya arasındaki ilişki farklı tarzlarda terörizme farklı şekillerde hitap eder (Seib ve Janbek, 2011, s.VIII).

Mesaj göndermenin bir aracı olan terörizm, meselenin haber yorumu olan medyada, -amaç izleyici kitlesine ulaşmak yani kurbanlara yaklaşmanın ötesinde- mesajın taşınmasının bir kanalıdır. Kurbanlar, kitlesel olana ulaşmak için araçtır. Öldürme ve yok etme, teröristin hükümet ve vatandaşlara" konuşması" anlamına gelir. Onların kararlılığını yok etmek, korku ve yıkımı yaymak amacı vardır. Nitekim MI6 Şefi Sir R. Dearlove, terörizmi aşırı siyasal iletişim eylemi olarak tanımlamıştır (Travelyan, 2010, s.282).

Baudrillard'a göre anlamı öldüren unsurlar; kitle, onları güdümlenen iktidar ve büyüleyip nötralize eden iletişim araçlarıdır. Anlamla yanılığını birlikte sırtlayıp götürülen ve istediği şekilde kullanan iletişim araçlarının *yararlı kullanımı diye bir şey olamaz* (Baudrillard, 2003a, s.133). Kurban etme ve ritüel düzeninin tersine terörizme özgü bilinçli teşhircilik ve ahlâksızlık; kitlenin iletişim araçlarıyla olan yakınlığını açıklar. Haberin ahlâksızlık aşaması olarak nitelendirilebilen iletişim araçları, terörizmin varlık nedenidir (Baudrillard, 2011, s.56).

Baudrillard için, terörizm ile medya arasındaki suç ortaklığı kendi iktidarlarının merkezidir. Terörizm, tüm sistemleri de etkileyen süper iletken bir olaydır. Sistemin yerinde değil, havaalanı gibi dünyanın yönetildiği alanlarda meydana gelen terör, yabancılaştırmanın yerine geçtiği transpolitik çağı başlatmıştır. Nihaî olarak, amaç ve amaçlar olmaksızın veyahut temsil, dayanışma ve benzeri olmaksızın, tüm anlamların yıkımı haline gelir. Terörizm; şiddet görünümünün ve vahşilik tiyatrosunun kaynağı olarak kendinde şiddet değildir. Bu saf sembolik meydan okuma düzeyine dönüştür, sistemin modellerine karşı meydan okumadır. Terörist, rehin, izleyici ve iktidar değişmez hale geldiğinden sabit sınırlarını yıkıyor. Örneğin, (Bağdat, Che, Bin Ladin, Zerkavi, belki de Saddam veya Kaddafi... vb.) medyatikleştirilmiş terörist figürlerin genellikle öldürülüp öldürülmediği, intihar ettikleri veya savaşta öldüklerini belirlemek mümkün değildir. Bu belirsizlik, romantizmin bir parçası, terörizmin hayranlığıdır. Kitlelerin de terörizmi güçlendirdiği bir ortamda belirsiz bir rol oynayan medya, bir anda terörizmin korku ve kınama siyasi istismarını ve "acımasız cazibesini" yayma konumundadır (Robinson, 2012, s.1).

Terörizmin doğasını teşhir ederek ortaya koyan Baudrillard, bilgi müstehcenliğinin diğer formu olan medyayla terörün benzerliklerini ortaya koyar (Gane, 2003a, s.133). Terörizmi, haberi, kitle ve kitle iletişim araçlarını birbirleriyle ilişkileri bakımından ele alır. Anlam ve temsil edilme düzenine ait olmayan, mitlere benzeyen terörizm ve haberin simülasyon düzenine ait olduğunu söyler (Baudrillard, 1991, s.39). Terörizmin bizatihi modernlik ve hiper-modernlik tarafından üretildiğini söyleyen filozofa göre geleneksel şiddet, daha vecd içinde ve daha kurban vericiyken, şimdiki şiddet ise yapmacıklı bir şiddettir. Tutku ve güdü kaynaklı değil ekran kaynaklıdır. Ekranda ve kitle iletişim araçlarında fiili halde olan terör ya da şiddet kaydediliyor ve yayınlanıyormuş gibi yapılmakta fakat gerçekte teşvik edilmektedir. Şiddeti, modern kılan medyadaki dolaşımıdır (Baudrillard, 2005, s.99). Her zaman terörist şiddetin ön saflarında olan medya terörist şiddeti modern bir biçim

haline getirmiştir. Şiddet ekranın zihinsel evrende açtığı oyuk aracılığıyla kuvve halinde ekranın boşluğundadır (Baudrillard, 1995, s.75).

Medya olmadan terörizmin olmadığını söyleyen Baudrillard'ın deyişiyle, "güvenlik takıntısı yani kalıcı korku içinde yaşamak, terörizmin gerçek zaferidir". Bu bağlamda, siber terörizmin zaferi de amaçlanan korku duygusunu siber yollarla çok daha fazla insana yaşatabilmesidir. Saldırıları internet ve bilişim teknolojileri aracılığıyla gerçekleştiren terörün amacı, haberin yayılarak endişe yaratmasıdır. Artık bir kıyametten söz edilemez. Kıyamet izlenimi bırakmaya çalışan tek şey politik bir anlama sahip olmayan rastlantısal terörizmdir. Böyle bir terörizmin ortaya çıkmasını ve ortadan kaybolmasını sağlayabilecek tek yöntem iletişim araçlarıdır (Baudrillard, 2003a, s.226). Terörizmin bulaşıcılığı tek amaca yönelik, geçici, esrarlı ve önüne geçilemez özelliktedir. Rehin almanın da bulaşıcı olduğunu savunan filozof, bilgisayar programcılarının programın içine *soft bomb* yerleştirerek programı ve işletimlerini borsa vurguncularının da şirketleri rehin aldığı iddia eder (Baudrillard, 2005, s.37).

1.3. Teröristin Suç Ortağı Ölümcül Bir Nesne Olarak: Rehine

Baudrillard için kitle ve medyadan sonra terörün üçüncü unsuru, rehinedir. Terörün mekânı ve buna bağlı olarak rehine alış-verişi söz konusudur. Terörizm; umutsuz bir mücadeleyle sistemli ölüm yerine silah zoruyla rehine almaya çalışmaktadır. Politika ötesi zincirleme terörist eylemler, rehine meselesinden esinlenmedir. Mekanları; havaalanları, elçilikler, parçalanmış bölgeler, ülke sınırları dışında kalan bölgeler olan terörizm eyleminde mekan da terörist de rehine de anonimleşmektedir. Ona göre kaçırılan bir uçağı rehine almak ülkeyi rehine almak gibidir. Çünkü bir şeyi rehin almak demek, onu bulunduğu ortamdan, bağlamdan söküp alarak terörün belirlediği bir ortama taşımak demektir. Dünya artık terörün egemenliği altında bulunan bu *no man's land*'den yönetilmektedir. Bir başka deyişle dünya; coğrafi sınırlar ötesine ait, gezegen dışı bir yerlerin rehinesine dönüşmüş gibidir. Terörün belirlediği mekân denildiğinde akla gelmesi gereken şey budur; başka bir deyişle *herkes mevcut dünya düzeninden sorumlu tutulmaktadır*. Bu düzeni bozacak tehlikeli bir eylem *dünyanın yok olmasına neden olacaktır* (Baudrillard, 2011, s.49-50).

Özgün bir politik eylem olarak tek başına var olamayan terörizm, - iletişim araçlarının terörizmin rehinesi olması gibi- iletişim araçlarının rehinesidir. Bu sonsuza dek sürebilecek bir şantaj oyununa benzemektedir. Herkesin, herkesin rehinesi olması "*toplumsal ilişki*"nin ölmüş olması demektir. Kısır döngüsel şantaj düzeninin terimi olan kitleler olmasaydı iletişim araçları da terör de olmazdı. Rehine olan kitleler, istediği gibi davranamayan, tedavülde kalkmış artık kendisine hiçbir yerde rastlanmayan bir özneye benzerlerken, *bir nesne olarak ele alındıklarında onları açıklayabilmek kesinlikle olanaksız hale gelmektedir*. Rehine gibi kitleler konusunda da yapılabilecek pek fazla bir şey yoktur, yani insan kitlelerden nasıl kurtulabileceğini bilememektedir. Rehine ve rehin alınmış kitleler kendilerini rehin alanlardan, belleklerden silinmeyecek bir

intikam almaktadırlar (Baudrillard, 2011, s.57). Terörist eylem ya da rehin almanın yol açtığı anonim, milyonlarca insanı kapsayan, biçimsel ve rastlantısal sorumluluk akla gelebilecek en abartılı ve komik sorumluluk biçimidir (Baudrillard, 2011, s.46). Görünürde görkemli bir forma sahip terörizm, tarihsel alanda hala pratikliğin ve dramatiğin bir parçasıdır. Rehinelere alınmasının sadece görünür dramaları değil pazarlık edilen terörün ötesinde konumlanan gündelik hayatın aşırı gerçekliğidir (Gane, 2003b, s.117).

Hem defterden düşülüp, kendi haline terk edilmiş kimliksiz bir nesne hem de tamamen farklı, istisnai, bütün dikkatleri üstüne çekebilene, tehlikeli ve hayranlık duyulan bir nesne olan rehine de terörist kadar tehlikelidir. Rehine, serbest bırakanlar üstünde en az bir terörist kadar güçlü bir etkiye sahiptir. Böyle bir durumdan kurtulmak istediklerinde rehine ya da teröristin öldürülmesi arasında bir fark yoktur. Başka ifadeyle hükümetler duruma göre kurban olarak ya birini ya da diğerini seçer. Bütün bu nedenler yüzünden rehinenin gizli bir pazarlık nesnesine dönüştürülebilmesi olanaksızdır. Çünkü rehineye karşılık akla gelen talep edilebilir. Ait olduğu değiş tokuş düzeninden aniden çekilip alınan rehineyle her şey değiş tokuş edilebilir. Başka hiçbir olayda böyle bir paradoks yoktur. İstisnai ve radikal konuma sahip her şeyden yalıtılmış olmanın yol açtığı kutsal konum nedeniyle rehine; her şeyle değiş-tokuş edilebilecek olağanüstü bir nesneye benzer (Baudrillard, 2011, s.61-62).

Alındığı süre içinde temsil ettiği hiçbir şey olmayan rehine teşhir edilmekten başka bir işe yaramayan, imgeden yoksun tamamen nesneleşmiş müstehcen bir varlıktır. Ölmeden ortadan kaybolacağı anda yaşamasına izin verilmiş, yaşamı askıya alınmış biridir (Baudrillard, 2011, s.54-55). Baudrillard için rehine; yaşamı belirsiz bir süre için askıya alınan ne ölü ne diri potansiyel ölü biridir. Ölüme mahkûm olmayan, bekletilen, yani ölümü ne kadar süreyle erteleneceği belli olmayan kişidir Nedensiz ve rastlantısal şanssızlık içinde bulunan rehine alınma, kuralsız bir ölüm kalım oyunu oynamaya benzer. Bu yüzden kendine yabancılaşması söz konusu olmayan rehinenin yabancılaşma ve değiş tokuş terimleriyle açıklanması da olanaksızdır. Yaşamı başka bir şeyin teminatı olan ve ölümü göz önüne alma imkanı olmayan rehinenin göze alması gereken bir risk yoktur. Koruma altına alınmış ve artık bir alını yazısına bile sahip olmayan biridir. Özgürlüğü geçici olarak elinden alınmış biri olan rehine olgusunda şefleri uğruna rehin olmayı kabul eden uluslar bile vardır. Hitler, savaşı kazanamayan bir Alman halkını ölüme mahkûm ederken, nükleer strateji alanındaysa metropollerde yaşayan insanlar genelkurmay başkanlıkları tarafından bir rehine gibi görülmektedirler.

Baudrillard'a göre nükleer savaş -dolaylı ve ertelenen- tehdidi altında yaşadığımız şantaj sistemi dünyayı yok etmekten çok onu güdümlenmeye çalışan bir sisteme benzemektedir.

Hepimiz birer rehine sayılırız. Bundan böyle her birimiz birer caydırıcı kanıt olarak kullanılacağız. Nesnel rehinelere konumunda bulunan varlıklar olarak neyin karşılığı olduğumuz belli değil. Yoksa ipleri kimin elinde tuttuğu belli

olmayan, bir tür değiştirilmiş alın yazısına mı sahibiz? Emin olduğumuz tek şey ölüm terazisindeki bize ait kefenin ipini elden kaçırmış olduğumuzdur. Bundan böyle simgesi nükleer güç olan istisnai bir bekleyiş ve askıya alınma sürecinde yaşayacağız. Dehşet saçan bir tanrının nesnel rehineleri olarak ipimizin son kez hangi olay ya da kazadan sonra kimin tarafından çekileceğini bilemiyoruz. Hepimiz aynı zamanda birer öznel rehine konumundayız. Kendi yaşamımız başka bir şeyin teminatına benziyor. Kelle koltukta, ölüm tehlikesine bile bile lades diyoruz (Baudrillard, 1995, s.44-45)

“Hepimiz rehineyiz, hepimiz teröristiz” ifadesi toplumsal ve siyasal düzenin bozulmuş aynasında imgelem olarak anlaşılan “terörizmin aynasıdır”. Tartışılmaz ve değiştirilmez saf nesne olan rehine değer değil bir maldır. Ne bir meta olarak yabancılaştırılmış ne de diğerlerinin bir değeridir. Rehine, değer olmayan örnek olarak konuşulduğunda değer olmaya başlarlar. Değer sistemi olarak değiştirilemez nesne değişimin ölüm manzarasını sembol eder. Rehine ölümcül bir nesne gibi intikam alır (Genosko, 2002, s.98).

Rehine alışverişinin devreye girmesiyle insan, insan olmaktan çıkarak bir başka şeyin karşılığı, gerçekleştirilmesi olanaksız, kusursuz bir değiş-tokuş biçiminin aracı haline gelerek euro-petro-dolarla, dalgalanmaya bırakılmış paraların ikizine benzemiştir. İnsanın hem rehine hem de terörist olduğu değiş-tokuş düzenine efendi-köle, egemen-bağımlı, sömüren- sömürülen değiş-tokuş düzeni eklenmiştir. Köle-proleter diyalektiğinin yerini rehine-terörist diyalektiği almıştır. Yabancılaşmayla ilgili açıklamalar sona ermiş, yerini terörle ilgili açıklamalara bırakmıştır. Baudrillard'a göre rehin alınmadan kurtulmanın yolu diğerlerini zorunlu ve koşul olan rehin alma kuralına uymaktır.

Terörizm; kitlenin dayattığı, politika ötesi sefaletten olumsuz sonuçları çıkartan politika-ötesi eylem biçimidir. Dünya görüşleri fark etmeksizin teröristler hep aynı şekilde davranırlar. Rehin almanın iletmeye çalıştığı politik bir mesaj yoktur; çünkü politik açıdan bu anlamsız ve herhangi bir sonuca yol açmayan bir eylemdir. Yol açtığı herhangi bir sonuç yoktur; çünkü olay her seferinde çıkmaz bir sokakta bitmektedir (Baudrillard, 1995, s.51-52). Rehin alma ve geciktirmeli ölüm oyunuyla işe başlayan güncel terörizmin ise ne bir amacı ne de belli bir düşmanı vardır. Rehin alma gibi ölümü yaşatan bir terörist eylemin hedefi bütün sistemin en özgün ürünü bütünüyle anonim ve birbirinden ayırt edilemeyen bireydir. Her insan bir diğerinin yerine geçebilir. Ters bir mantıktan yola çıkıldığında suçsuzlar, hiçbir şey olmadıkları ve kader çizgileri bulunmadığı için kendileri gibi anonim bir sistemin en canlı örneği olmanın bedelini ölümlerle öderler (Baudrillard, 1991, s.39).

İçinde yaşadığımız toplumun temel yasası ve kendine özgü kuralları olan - belirginliğini ve anlamını yitiren- değiş-tokuş düzeninde rehine, değiş-tokuş edilmesi olanaksız bir varlıktır. Her şeyin değiş-tokuş alanı içine çekilmesiyle birlikte gün yüzüne çıkarak pazarlık sürecinde hayati öneme sahip kozlara dönüşür. Özgür bir rehine, ölü bir rehineden daha tehlikelidir; çünkü bulaşıcı bir hastalığa yakalanmış bir insan gibi, onun da çevresine yalnızca kötülük mikrobu

yayacağı düşünülür. Rehineyi bir değerler sistemi içinden aniden çekip alan terörist, aynı zamanda kendi kendini bir pazarlık yapma olanağından yoksun bırakmış olmaktadır. Suç ortaklığı olan terörist-rehine ikili figürü, insanı ayartan bir figüre benzemektedir. Bu, hem modern dünyaya özgü ölümü paylaşma biçimi hem de hiç kimsenin kesinlikle ilgi duymadığı bir ölme biçimidir. Belki de rehin almanın kesinlikle pazarlık yapmak gibi bir amacı yoktur; çünkü rehin alma eylemi değiş tokuş sürecine bir son vermekten başka bir şey yapamamaktadır. Batı'nın şantajıyla terörist bir eyleme itilmiş olan Saddam aynı silahla yani terörle yanıt vererek Kuveyt'i işgal etmiştir. Dolayısıyla Saddam'ın terör ve şantajından yine Batı sorumludur. Petrol/üreten ülkeler dünyayı, Saddam ise petrolü yani bir anlamda dünyayı rehin almıştır (Baudrillard, 2011, s.63-64).

Sonuç

Mevcut dünyayı simülasyon kuramıyla anlamaya çalışan Baudrillard, yüksek teknolojinin etkisiyle sanallaşan dünyanın en önemli meselelerinden olan *terörizm-kitle-medya* üçlemesini birlikte ele almıştır. Ona göre bu üç olgu anlam değişikliğine uğramış ve abartılmıştır. Her şeyin kendinden geçme halinde olduğu simülasyon düzeninde şiddetin ekstazi hali olan terörizm, sistemin doğurduğu bir gerçekliktir. Tepkisel olan modernliğin neticesi olan geleneğe/köklere dayanmayan aşırı gerçeklik olan terörizm küreselleşmeyle eş zamanlıdır ve ahlaksızlıktır. Ekonomik zenginliğe ve küresel güce karşı meydan okuyan küreselleşmeye lanet okumak yerine onu anlamak gerekir. Bu bağlamda küreselleşmeyi anlamaya çalışan filozof için terör; olumsuz, ironik ve parodiktir. Batının duyarsız potlacına karşın bir potlaç (kendini kurban etme) eylemi olan terörizm yersiz değildir. Eylemleriyle evrensel ve demokratik değerlere Küresel Dünya Düzeni mitine yönelik bir başkaldırıdır.

Baudrillard'a göre terörizm simülatif düzende sembolik bir meydan okumadır. Hiper-modernite tarafından üretilmiş olan, sembolik değerlere saldıran, kötülüğün trans-politik aynası olan terörizm; modern devletlere ve küresel güce tepki verir. Şiddetin mübalağası olan ve sembolik değerlere saldıran terörizmi üreten simülatif düzendir. Modern toplumun istikrar bozukluğu olan terörizm, her an her yerde ortaya çıkabilir. Bu düzende medyayla kendini ileten ve güçlendiren, içinde büyüdüğü sisteme bir başkaldırı hareketi olan terörizm, sistemin faydasıdır. Çünkü iyi değerlendirildiğinde sistemin kendi kusurlarını gösterip kendisini kontrol/check etmesini sağlayacaktır.

Baudrillard'a göre terörün diğer bir unsuru olan rehine, hem anlam taşıyan hem de anlam taşımayan bir unsurdur. Araç olduğu için anlam taşımayan ama teröristin suç ortağı olduğu için anlamlı bir nesnedir. Mekanı, rehineyi ve teröristi anonimleştiren terörizm, bir şeyi rehin aldığı anda onu bağlamından koparıp kendi belirlediği bir ortama taşır. Terörizmin nefes borusu medyadır ve medya ve terör karşılıklı iki rehinedir. Bu bağlamda herkes herkesin rehinesidir ve toplumsal ilişki ölmüştür. Bir teşhir aracı olan rehine imgeden yoksun müstehcen bir varlıktır. Alinyazısı bile olmayan her şey için kullanılabilen

rehine bir değer değil, maldır. Köle-proleter diyalektiği yerini rehine-terörist diyalektiğine bırakmış, yabancılaşma izahatının yerini terör izahatı almıştır. Baudrillard'a göre rehin alınmadan kurtulmanın yolu diğerlerini zorunlu ve koşul olan rehin alma kuralına uymaktır. Bir başkaldırı eylemi olan terör, küresel ve simülatif düzenin ürettiği unsurken varlığı da medyaya bağlıdır. Terörist-rehine *ikili* figürü ise insanı ayartan suç ortaklarıdır. Baudrillard'a göre hakikatten kopuş sonucunda sanal bir sürece girilmiş ve böyle bir simülatif düzende terörizm kendisini barındıracağı bir dünya bulmuştur. O, terörü haklı görmez terörü besleyen düzene yönelik eleştirel bir bakış sunar.

Kaynakça

- Adanır, O. (2008). *Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleyişiler*. İstanbul: Hayal Et Kitap Yayınları.
- Baudrillard, J. (1990). *Seduction*. (Çev. Brian Singer). London: Macmillan.
- (1991). *Sessiz Yiğınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu*. (Çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (1995). *Kötülüğün Şeffaflığı, Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme*. (Çev. Bora, E. ve Ergüden, I.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (2001). *The Vital Illusion*, Julia Witwer (Ed). USA: Columbia University Press.
- (2003a). *Simülakrlar ve Simülasyon*. (Çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- (2003b). *The Spirit of Terrorism*. (Çev. Chris Turner). London: Verso.
- (2005). *İmkansız Takas*. (Çev. Ayşegül Sönmezay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (2011). *Çaresiz Stratejiler*. (Çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- (2012) *Karnaval ve Yamyam*. (Çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- (2015). *Can Çekişen Küresel Güç*. (Çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Berman, M. (1999). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. (Çev. B. Peker ve Altuğ, Ü.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Best, S. ve Kellner, D. (1996). *Postmodern Teori*. (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cevizci, A. (1997). *Felsefe Sözlüğü*, "Postmodernlik". Bursa: Ekin Yayınları.
- Coulter, G. (2015). Baudrillard on Terrorism and War in Times of Hypermobility. *International Journal of Safety and Security in Tourism/Hospitality*, 13 (1), 1-11.

- Dağ, A. (2014). *Ölümcül Şiddet-Baudrillard'ın Düşüncesi*. İstanbul: Külliyyat Yayınları.
- Gane, M. (2003a). *Baudrillard's Bestiary*, London: Routledge.
- (2003b). *Baudrillard Live: Selected Interviews*, London: Routledge.
- Genosko, G. (2001). *The Uncollected Baudrillard*. London: Sage.
- (2002). *Baudrillard and Signs*. London: Routledge.
- Jetter, M. (2014). "Terrorism and the Media". Erişim tarih: 11 Nisan 2017. <http://ftp.iza.org/dp8497.pdf>.
- Örnek, A. V. (1973). *Budunbilim Terimleri Sözlüğü* (1. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pawlett, W. (2013). *Violence, Society and Radical Theory: Bataille, Baudrillard and Contemporary Society, Classical and Contemporary Social Theory*. London: Routledge.
- Robinson, A. (2012). "Jean Baudrillard: Catastrophe and Terrorism". Erişim tarih: 05 Mayıs 2017. <https://ceasefiremagazine.co.uk/in-theory-baudrillard-13/>.
- Seib, P. ve Janbek, D. M. (2011). *Global Terrorism and New Media*. London: Routledge.
- Smith, G. R. (2015). *Jean Baudrillard: From Hyperreality to Disappearance*. UK: Edinburgh University Press.
- Tinnes, J. (2013b). Terrorism and the Media: an Extensive Bibliography. *Perspectives on Terrorism*, 7 (1), 1-295.
- Trevelyan, M. (2010). Toward a Grand Strategy Against Terrorism, Christopher Harmon, Andrew Pratt, Sebastian Gorka, (Ed.), *The Media and the Terrorist: Is There a "Right" Way to Cover Political Violence?*, (ss. 282-295). Duxhin: McGraw-Hill.
- Weimann, G. (2014). "New Terrorism and New Media". Erişim Tarih: 17 Mart 2017. https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/STIP_140501_new_terrorism_F.pdf.
- Wilkinson, P. (2007). The Media and Terrorism: A Reassessment. *Terrorism and Political Violence*, 9 (2), 52-64.

Araştırma-İnceleme

**QUELLE DEMARCHE SUIVRE EN DIDACTIQUE DE
LANGUE ETRANGERE: LA GRAMMAIRE IMPLICITE
OU LA GRAMMAIRE EXPLICITE?**

**Rifat GÜNDAY¹
Fahriye ÇAKIR²
Hasan ATMACA³**

Résumé: Il y a un rapport étroit entre la connaissance sur la langue et son emploi efficace. Sans connaître la grammaire d'une langue il est impossible de découvrir ses caractéristiques syntaxiques, morphologiques et sémantiques, et sans maîtriser une langue il est difficile de développer toutes les compétences langagières. Si on accepte la langue comme un système, pour comprendre et produire on a besoin de connaître les codes de ce système. Pour utiliser les éléments de la phrase à leurs places correctes, construire la communication exacte et pour s'exprimer à l'oral et surtout à l'écrit il est indispensable de savoir les emplois des règles de grammaire. Même si l'importance de l'enseignement de grammaire se diminue de temps en temps ou change d'une méthode à l'autre, la grammaire garde sa place incontournable en didactique de langue étrangère. Pour enseigner la grammaire de la langue étrangère il y a huit démarches: grammaire implicite et grammaire explicite, grammaire inductive et grammaire déductive, grammaire contextualisée et grammaire décontextualisée, grammaire active et grammaire passive. Il est possible aussi de classifier la grammaire selon les différentes catégories: grammaire linguistique et grammaire pédagogique. De plus, on peut analyser la grammaire en quatre dimensions: le lexique, l'orthographe, la phrase et le texte. Dans cette étude nous allons aborder la grammaire explicite et la grammaire implicite. La grammaire implicite, c'est l'enseignement de grammaire qui a le but de faire acquérir aux apprenants l'emploi de la langue cible sans avoir recours aux explications grammaticales et aux connaissances théoriques. Dans une telle démarche il s'agit d'un apprentissage intuitif. La grammaire explicite est une

¹ Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü.
rgunday@omu.edu.tr

² Okt., Mersin Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu. fahriyecakir@yahoo.fr

³ Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü.
hasan.atmaca@omu.edu.tr

démarche dans laquelle on fait la description et l'explication des règles soit par le manuel et soit par l'enseignant. Ici, comme il s'agit de connaître explicitement les règles on peut parler d'un apprentissage cognitif. En outre, à partir des manuels de méthode en FLE nous allons aborder l'importance que la grammaire explicite et la grammaire implicite peuvent jouer au développement des compétences langagières. Notre étude est une recherche théorique. En étudiant des exemples et en prenant en considération les besoins des apprenants nous nous efforcerons atteindre un résultat: laquelle de deux démarches est plus efficace pour apprendre une langue étrangère?

Mots clés: Langue étrangère, Enseignement, Démarche, Grammaire explicite, Grammaire implicite

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE HANGİ YOL İZLENMELİ: AÇIK DİLBİLGİSİ Mİ ÖRTÜK DİLBİLGİSİ Mİ?

Öz: Dil üzerine bilgi ile dili etkin kullanma arasında sıkı bir bağıntı söz konusudur. Bir dilin dilbilgisini tanımadan onun söz dizimsel, yapısal ve anlamsal özelliklerini keşfetmek olanaksızdır ve bir dile yeterince hakim olmadan dil becerilerini geliştirmek güçtür. Şayet dil bir sistem olarak kabul edilirse, o dilde anlayabilmek ve üretebilmek için bu sistemin kodlarını tanımaya gereksinim duyulmaktadır. Cümlelerin öğelerini yerlerinde kullanabilmek, doğru iletişimi kurabilmek ve kendini sözlü ve özellikle de yazılı ifade edebilmek için dilbilgisi kurallarının kullanımını bilmek kaçınılmazdır. Dilbilgisi öğretiminin önemi zaman zaman azalsa ya da bir yöntemden diğerine değişse de dilbilgisi yabancı dil öğretimindeki vazgeçilmez yerini korumaktadır. Hedef dilin dilbilgisini öğretmek için sekiz farklı yol izlenmektedir: örtülü ve açık dilbilgisi, tümevarım yoluyla ve tümden gelim yoluyla dilbilgisi, bağlamsal ve bağlam dışı dilbilgisi, etken ve edilgen dilbilgisi. Ayrıca dilbilgisi, sözcük, yazım, cümle ve metin boyutunda da ele alınabilir. Bu çalışmada açık dilbilgisi ve örtük dilbilgisi konusunu ele alacağız. Örtük dilbilgisi öğretimi, kuramsal bilgilere ve dilbilgisi açıklamalarına başvurmadan hedef dilin kullanımını öğrenenlere kazandırmayı hedeflemektedir. Böyle bir yol izlendiğinde sezgisel bir öğrenim söz konusudur. Açık dilbilgisi öğretiminde ise ders kitabı veya öğretmen tarafından kuralların betimlenmesi ve açıklanması şeklinde bir yol izlenmektedir. Burada kuralları açık bir şekilde tanıma olanağı sunulduğu için bilişsel bir öğrenme söz konusudur. Ayrıca bu çalışmada açık dilbilgisi ve kapalı dilbilgisinin dil becerilerinin geliştirilmesinde oynadığı rolü irdeleyeceğiz. Sonuç olarak yabancı dil öğreniminde hangi yolla izlemenin daha etkili olduğu sorusuna yanıt arayacağız.

Anahtar Sözcükler: Yabancı Dil, Öğretim, Yol/İşleyiş, Açık Dilbilgisi, Örtük Dilbilgisi

Introduction

Qu'est-ce que c'est la grammaire? D'abord, nous voulons commencer notre étude par la définition de la grammaire. Selon Robert (2015, p.499) la grammaire est « l'ensemble des règles à suivre pour parler et écrire

correctement une langue.» Nous pouvons définir la grammaire en tant qu'un domaine scientifique qui étudie les règles de composition de la langue du point de vue syntaxique, morphologique, orthographique et lexicale.

Il y a un rapport étroit entre la connaissance sur la langue et son emploi efficace. Sans connaître la grammaire d'une langue il est impossible de découvrir ses caractéristiques syntaxiques, morphologiques et sémantiques, et sans maîtriser une langue il est difficile de développer les compétences langagières surtout au niveau avancé.

Si on accepte la langue comme un système, pour comprendre et produire on a besoin de connaître les codes de ce système. Sans la connaissance de vocabulaire et de grammaire, il est difficile d'acquérir des compétences orales et écrites (Bozbeyoğlu, 2002, p.87). Pour utiliser les éléments de la phrase à leurs places correctes, construire la communication efficace et pour s'exprimer à l'oral et surtout à l'écrit il est indispensable de savoir les emplois des règles de grammaire (Günday, 2015, p.192). Quand les apprenants ont maîtrisé les énoncés et les structures du système linguistique, ils peuvent les réemployer facilement et convenablement dans les situations différentes (Fougerouse, 2001, p.3). De plus, la connaissance des règles donne le sentiment de l'autonomie aux apprenants et augmente leur motivation envers l'emploi de la langue cible.

Dans l'enseignement de langue étrangère la grammaire est l'une de trois composantes langagières (grammaire, lexique, phonétique) et considérée comme un outil/instrument à l'acquisition de quatre compétences principales (compréhension orale, compréhension écrite, production orale, production écrite).

Même si l'importance de l'enseignement de grammaire se diminue de temps en temps d'une méthode à l'autre dans l'histoire de la méthodologie, la grammaire garde sa place incontournable en didactique de langue étrangère.

Mais les discussions au sujet de l'enseignement de grammaire continuent. L'enseignement de grammaire doit-il être effectué comment? Pour enseigner la grammaire de la langue étrangère il y a huit démarches: grammaire implicite et grammaire explicite, grammaire inductive et grammaire déductive, grammaire contextualisée et grammaire décontextualisée, grammaire active et grammaire passive.

Il est possible aussi de classifier la grammaire selon les différentes catégories: grammaire linguistique et grammaire pédagogique. Alors que la grammaire linguistique traite des connaissances grammaticales et des modèles théoriques, la grammaire pédagogique est au service de l'apprenant en vue d'aider sa compréhension en expliquant le fonctionnement des règles d'emploi de la langue cible.

Dans cette étude nous allons aborder la grammaire explicite et la grammaire implicite et nous allons considérer l'importance que la grammaire implicite et la grammaire explicite peuvent jouer au développement des compétences langagières et dans le bon usage de la langue étrangère. En outre, à partir des

manuels de méthode en FLE nous allons aborder l'importance que la grammaire explicite et la grammaire implicite peuvent jouer au développement des compétences langagières. Notre étude est une recherche théorique. En étudiant des exemples et en prenant en considération les besoins des apprenants nous nous efforcerons d'atteindre un résultat: laquelle de deux démarches est plus efficace pour apprendre une langue étrangère ?

1. Les catégories de grammaire

Quand on étudie le sujet de grammaire il est important aussi de connaître les différents types de grammaire et les subdivisions, la corrélation entre eux et la place que chacun occupe dans l'enseignement/apprentissage d'une langue étrangère.

On peut aborder la grammaire en deux catégories: grammaire linguistique (descriptive) et grammaire pédagogique (prescriptive). La dernière se divise en sous-catégories comme grammaire d'apprentissage (la grammaire qui se présente sous forme de nombreux manuels mis entre les mains des apprenants), grammaire d'enseignement (les programmes grammaticaux destinés principalement aux enseignants) et grammaire de référence (un point de jonction entre grammaire pédagogique et grammaire linguistique). (Germain et Seguin, 1995, p.1; Mahommed, 2008)

Selon Mahommed (2008), la grammaire linguistique vise avant tout à décrire et donc à expliquer la connaissance grammaticale sans tenir compte du contexte réel d'emploi de la langue. En même temps elle traite aussi les grammaires de référence.

Quant à la grammaire pédagogique, elle «porte sur toute description des règles grammaticales qui aide l'apprenant à apprendre une langue et qui sert l'enseignant à expliquer le fonctionnement des règles d'emploi et d'usage de la langue enseignée. Donc, la grammaire pédagogique représente une mise en pratique concrète, par les pédagogues et les didacticiens, de la compétence grammaticale en s'appuyant sur la grammaire linguistique... Dans ce type de grammaire l'accent est mis sur les situations concrètes interpersonnelles et sur les emplois réels de la langue » (Mahommed, 2008). Ce type de grammaire ne contient pas un modèle théorique.

2. La grammaire aux dimensions différentes

On peut analyser la grammaire en quatre dimensions : le lexique, l'orthographe, la phrase et le texte.

A la dimension (Au niveau) de lexique, on peut étudier la formation des mots ; analyser la base, la racine, la terminaison, le préfixe, le suffixe.

A la dimension d'orthographe grammaticale on peut traiter la conjugaison.

A la dimension de grammaire de phrase, on aborde chaque élément qui compose la phrase. En didactique de grammaire on fait en général des explications sur les règles à ce niveau, c'est la partie la plus complexe où on rencontre les difficultés.

A la dimension de grammaire de texte, on peut analyser le discours, les notions, les connecteurs et les rapports entre les éléments et les phrases dans l'unité du texte.

Pourtant malgré certaines ressemblances, même si les langues viennent de la même famille, chaque langue dispose des règles propres à soi.

3. Les options dans l'enseignement de grammaire

Pour enseigner la grammaire (morphosyntaxe) de la langue étrangère il existe des options différentes. Trois options sont utilisées (Besse, 1992, pp.22-23):

1) On donne des explications et on formule progressivement des règles. Pour la première option, il s'agit toujours d'apprendre une description morphosyntaxique de la langue étrangère. On suit plutôt une démarche déductive (de la règle explicitée aux exemples qui l'illustrent). On peut parler d'un enseignement traditionnel et de *la grammaire explicite*.

2) On refuse de donner des explications grammaticales, mais on fait pratiquer aux apprenants, de manière intensive, des exercices systématiques (comme les exercices structuraux). Ils leur permettent, par la répétition d'analogies de construction, de fixer les régularités morphologiques et syntaxiques de la langue étrangère. On préfère plutôt une démarche inductive (des exemples répétés, de la manière intensive à la règle implicite). Malgré tous ces exercices systématiques pour la seconde option il est possible de parler d'*une grammaire implicite*.

3) On refuse les explications et les exercices formels et on suit des procédures comme donner des exemples, des activités, des tâches à effectuer, des jeux de rôle, etc qui impliquent une pratique guidée de la langue étrangère, mais sans spéculer des repérages grammaticaux précis. Dans ce cas on apprend la grammaire dans et par la communication et l'action. La troisième option ne cherche pas à enseigner une description grammaticale de la langue étrangère. Elle vise, par diverses simulations et pratiques, à en faire intérioriser les régularités. Pour la troisième option il faut parler de *la grammaire implicite*.

4. La grammaire implicite et la grammaire explicite dans les méthodes

Dans *la méthode grammaire-traduction (la méthode traditionnelle)* on accorde une large place à l'enseignement de grammaire, il s'agit de l'enseignement d'une grammaire explicite et une grammaire descriptive. Ici, on cherche la réponse à la question de grammaire du comment et de grammaire du pourquoi. On analyse la structure linéaire de la langue étrangère, autrement dit sa structure morphosyntaxique. Ce qui est essentiel, c'est de découvrir les lois et les principes qui constituent le dynamisme intérieur d'une langue.

La méthode directe ne met pas la grammaire au centre de l'enseignement de langue étrangère. Elle est contre les descriptions de grammaire que la méthode traditionnelle (la méthode grammaire-traduction) leur donnait la priorité. Dans l'enseignement on peut parler d'une grammaire implicite.

Pour *la méthode audio-orale* les exercices structuraux occupent une place importante du point de vue de grammaire. Mais on ne fait pas les analyses des règles de grammaire. A partir des pratiques d'exemples similaires on vise à enseigner la structure de la langue cible. On aperçoit une grammaire implicite.

La méthode audio-visuelle suit une démarche parallèle à celle de la méthode directe en didactique de la grammaire. Du fait que la priorité est accordée à l'acquisition des compétences orales et du vocabulaire, l'enseignement de la grammaire n'a pas une place considérable et il s'agit d'une grammaire implicite.

Bien que *la méthode communicative* accorde la priorité à la communication et au développement de quatre compétences langagières, dès le niveau débutant elle ne renonce pas à l'enseignement de grammaire, car selon cette méthode la grammaire est un moyen important en vue de développer ces compétences. En général, cette méthode préfère la grammaire implicite et inductive, mais parfois elle s'adresse aussi à la grammaire explicite. « L'enseignement de la grammaire pour ce courant doit être à la fois implicite dans les activités communicatives et explicites dans l'analyse réfléchie de la structure enseignée. C'est-à-dire, à partir des activités communicatives et des exercices qui favorisent la mise en situation de communication, on demande aux élèves de réfléchir pour déduire la règle de la structure grammaticale étudiée. » (Mahommed, 2008).

A l'heure actuelle, d'une part *la méthode actionnelle* met la co-action ou l'interaction au centre de l'enseignement de langue étrangère et de l'autre part, son objectif est de développer quatre compétences principales: compréhension orale, compréhension écrite, production orale et production écrite. Mais, en tant qu'une composante langagière, la grammaire joue un rôle considérable au développement de ces compétences. De même la méthode communicative, la méthode actionnelle suit généralement une démarche implicite et inductive, mais dans certaines situations s'il est nécessaire on fait aussi des explications, autrement dit on donne aussi la place à la grammaire explicite.

Alors que la méthode traditionnelle focalise l'enseignement de langue étrangère sur la grammaire, dans *la méthode directe*, *la méthode audio-orale* et *la méthode audio-visuelle* la grammaire perd sa place privilégiée. Après l'approche cognitive, d'une part pour la première fois on accorde la même importance au développement de quatre compétences langagières, et d'autre part, de nouveau, on accepte le rôle incontournable de la grammaire. Les deux dernières méthodes préfèrent un enseignement de grammaire fonctionnelle qui contient généralement une démarche implicite mais sans abandonner tout à fait des explications de grammaire.

5. La grammaire implicite

La grammaire implicite, c'est l'enseignement de grammaire qui a le but de faire acquérir aux apprenants l'emploi de la langue cible sans avoir recours aux explications grammaticales et aux connaissances théoriques. Mais « implicite ne veut pas dire "absent", mais plutôt "caché" d'une sorte que l'apprenant ne sent pas qu'il est en train d'apprendre une langue étrangère, ce qui n'est pas facile. »

(Mahommed, 2008). Dans une telle démarche il s'agit d'un apprentissage intuitif.

Dans la démarche où on suit la grammaire implicite, l'enseignement/apprentissage de grammaire est effectué essentiellement sur les exercices (Vigner, 2008, p.65). Les exercices structuraux de la méthode audio-orale constituent l'un des exemples de grammaire implicite. On pratique les exercices structuraux sur « la phrase modèle ». Grâce à ces exercices intensifs les apprenants apprennent automatiquement les règles de grammaire et ils peuvent les appliquer dans les situations similaires (Mahommed, 2008, p.9). Ces exercices développent la performance de la grammaire sans s'adresser aux explications, même s'ils restent restreints pour les situations très particulières. Dans les manuels de méthodes actuels il y a plusieurs activités et exercices afin d'enseigner la grammaire d'une manière implicite. Besse et Porquier (1993, p.86) proposent d'enseigner la grammaire d'une manière implicite. Ils remarquent l'utilisation inconsciente des règles grammaticales d'une langue donnée dans une communication quotidienne.

Certains chercheurs, écrivains de manuels et professeurs prétendent qu'on peut apprendre une langue étrangère sans qu'on ait besoin de réfléchir aux règles. Selon eux les apprenants peuvent apprendre implicitement, y compris automatiquement, les règles de grammaire de la langue cible telles qu'ils acquissent leur langue maternelle. Mais ce n'est pas possible en tout cas, car les deux processus sont très différents. Alors que l'acquisition de la langue maternelle se réalise inconsciemment dans la famille et dans la société, autrement dit dans un environnement social et authentique, l'apprentissage de la langue étrangère est un processus qui se développe consciemment en général dans un milieu scolaire et virtuel. Donc, les apprenants n'ont pas toujours, lors de l'apprentissage de langue étrangère, la possibilité de pratiquer la langue cible dans l'environnement authentique. Cette situation rend difficile la perception des règles de grammaire si on suit la démarche implicite.

Selon certains pédagogues « le but de l'enseignement de la grammaire est de maîtriser le bon usage de la langue (avoir une compétence communicative) et non pas d'avoir forcément une connaissance grammaticale descriptive. Est-ce que la grammaire implicite est vraiment capable d'atteindre toute seule cet objectif ? » (Mahommed, 2008). Pour chaque cas ou utilisation ce n'est pas possible. Parce que les apprenants peuvent avoir du mal à saisir la finalité grammaticale de certains emplois ou structures. S'il faut donner un exemple :

A- Est-ce que les élèves pourront réussir à l'examen de français.

B- J'en suis sûr.

A- Ils aiment le français.

B- Je ne le sais pas

Ici, sans expliquer l'expression « être sûr de », autrement dit sans avoir recours à la grammaire explicite, il est très difficile que les apprenants peuvent découvrir :

Verbe + *DE* = *EN* / Verbe + $\emptyset$ = *LE* Exception.

Dans la grammaire implicite ce sont les apprenants qui doivent découvrir et formuler les règles. « Il faut plutôt adopter « l'approche par la découverte et l'ajustement progressif des règles » qui est fondée sur une théorie de type constructive. » (Mahommed, 2008). Donc, il est utile de « favoriser l'apprentissage grammatical à travers des interactions et discussions entre les élèves sur les règles de la langue. » (Courtillon, 1989, p.118)

Pour Chartrand (1996, p.398), «le fait de pratiquer un apprentissage scolaire de la L2, à visée communicative, sans mis accent expressément sur les connaissances grammaticales de la langue. » est une démarche idéale. Pourtant « il ne faut pas mettre l'accent sur la compétence communicative en ignorant complètement la grammaire, et non plus le contraire. Donc, il faut avoir une sorte d'équilibre entre ces deux extrêmes en s'appuyant toujours sur le fait que le but de l'enseignement d'une langue étrangère est de pouvoir communiquer dans une situation de communication réelle, et que la grammaire descriptive peut servir à accomplir cet objectif. Par contre, l'enseignement de la grammaire descriptive ne doit pas être imposé aux élèves d'une façon lourde. » (Mahommed, 2008).

Le manuel ou l'enseignant ne doit pas donner en détail l'explication sur la règle d'emploi. Car dans ce cas une grande partie de la durée peut être distinguée seulement pour l'enseignement de grammaire. Et cela peut retarder le développement des compétences principales.

Ici, nous voulons étudier un exemple tiré du manuel de méthode *Alter Ego*. C'est un livre composé à partir des principes de la méthode actionnelle, publié par la maison d'édition Hachette. Le niveau du manuel est A1 / le débutant. Voici un exemple de la partie « point langue » :

Point Langue

> LES ADJECTIFS DE NATIONALITÉ

a) Observez le tableau et complétez.
b) Prononciation identique ou différente pour le masculin et le féminin ? Écoutez et répondez.

	Masculin	Féminin	Prononciation identique	Prononciation différente
français – française	-ois	+ -e		✓
polonais – polonaise				
chinois – chinoise	-ois	+ ...		
américain – américaine		+ ...		
mexicain – mexicaine	-ain	+ ...		
autrichien – autrichienne		+ ...		
tunisien – tunisienne	-ien	+ ...		
allemand – allemande	-and	+ ...		
espagnol – espagnole	-ol	+ ...		
russe – russe	-e			

S'EXERCER n° 1 ↻

12 PHONÉTIQUE

a) Écoutez.
b) Lisez les phrases suivantes à voix haute.

- Clara, c'est italien.
- Ivan, c'est grec ?
- Yoko, c'est japonais.
- Bernardo, c'est espagnol.
- Nenad, c'est suédois ?

c) Trouvez la fin des prénomés et lisez-les à voix haute.

Oi	ra
I	nad
Cia	ga
Ne	van

Point Langue

> SE PRÉSENTER, PRÉSENTER QUELQU'UN

Relisez les dialogues et complétez avec *s'appelle*, *est*, *m'appelle* ou *êtes*.

<p>S'appeler</p> <p>indicatif présent</p> <p>Je ... Michal.</p> <p>Tu t'appelles Yoko ?</p> <p>Il ... Mathias Lorenz.</p> <p>Elle ... Pierrette.</p> <p>Vous vous appelez Sofia.</p>	<p>Être</p> <p>indicatif présent</p> <p>Je suis autrichien/tunisienne.</p> <p>Tu es grec ?</p> <p>Il ... allemand.</p> <p>Elle ... française.</p> <p>Vous ... russe ?</p>
---	--

13

Jouez la scène à deux.

Vous êtes au cocktail de bienvenue.
Vous faites connaissance.

Document 1: Alter Ego, (2006, p.13)

Cet exemple est le premier sujet de grammaire dans le livre et prend place dans la partie « point langue », autrement dit la grammaire. Le titre de ce sujet : *se présenter et présenter quelqu'un*. Ici ou avant sans donner aucune connaissance ou sans faire aucune explication grammaticale, à partir du dialogue abordé on demande aux apprenants d'utiliser correctement l'indicatif présent des verbes « être » et « s'appeler » dans les phrases données. On ne donne pas les conjugaisons de ces verbes avant des exercices. L'objectif est que les apprenants saisissent les règles d'emploi à l'aide des exemples précédents. Ce

cas oblige les apprenants à faire des recherches et à construire des rapports entre les différentes parts pour constater les règles grammaticales.

Suivre une telle démarche à l'enseignement de grammaire augmente la performance individuelle et la compétence de découverte des apprenants et supprime l'apprentissage par cœur. Dans ce sens, la grammaire implicite peut être utile. Mais suivre toujours une telle démarche n'est pas convenable parce qu'il est nécessaire de temps en temps de faire des explications grammaticales. Si on vise que les étudiants trouvent les règles d'emploi, cela pourra causer à la perte du temps et à la compréhension fautive. Ainsi les apprenants peuvent atteindre en retard le niveau déterminé. Donc il n'est pas convenable de suivre toujours la même démarche.

Quand il s'agit de l'utilisation ou de l'enseignement de la langue parlée il est préférable de suivre une démarche implicite au sujet de grammaire. Car à l'utilisation de langue orale, le critère est d'être compréhensible et de réaliser la communication, le but n'est pas un usage parfait.

Pour les petits enfants et les débutants il faut préférer la grammaire implicite. Parce qu'au début ou au niveau débutant on peut apprendre les emplois simples et les règles faciles sans avoir besoin des explications.

Le plus important avantage de la grammaire implicite, c'est qu'elle oriente les apprenants aux recherches et à l'auto-apprentissage, et elle augmente leur motivation et développe leur autonomie.

6. La grammaire explicite

La grammaire explicite est une démarche dans laquelle on fait la description et l'explication des règles soit par le manuel, soit par l'enseignant. Ici, comme il s'agit de connaître explicitement les règles on peut parler d'un apprentissage cognitif.

Du fait qu'on apprend la langue étrangère après l'acquisition de la langue maternelle, on ne peut pas suivre le même processus avec celui de la langue maternelle. Quand l'apprenant apprend la langue cible, il connaît déjà les codes et le système de sa langue maternelle. « Les adultes en particulier, ont besoin de comprendre, ils demandent des explications, il n'y a pas d'apprentissage sans que des processus réflexifs et cognitifs ne soient pas en œuvre. » (Besse et Pourquier, 1993, p.98). C'est pour cette raison que lors de l'apprentissage d'une langue étrangère l'apprenant veut faire les comparaisons entre deux langues. Il utilise les ressemblances et les différences. Il analyse et découvre les structures de deux langues dans son esprit avant de pratiquer les règles.

Réfléchir aux règles grammaticales peut bloquer parfois le développement de la compétence orale, mais pourtant la grammaire explicite contribue à développer les compétences écrites comme la compréhension écrite et la production écrite. Le développement des compétences écrites dépend étroitement de la performance d'usage des règles de grammaire et la grammaire explicite devient un moyen avantageux pour atteindre cet objectif. Il n'est pas facile de travailler

sur un texte difficile sans avoir des connaissances grammaticales. Pour faciliter la compréhension des apprenants il est avantageux de temps en temps de présenter le point grammatical avec des exemples, en suite de pratiquer ces connaissances sur les produits. Car chaque apprenant ne peut pas saisir facilement les règles d'emploi de la langue cible. Car au développement de ces compétences la grammaire est comme ciment à la construction d'un bâtiment. Comprendre ou construire les phrases complexes dépend de la connaissance du système de codage de la langue cible.

En mettant en relation les règles et les structures avec la fonction de la langue cible, le manuel ou l'enseignant peut jouer un rôle important dans l'enseignement de grammaire. Le but d'une telle démarche est d'aider les apprenants pour qu'ils apprennent mieux la langue cible.

Les avantages de la grammaire explicite sont les suivants:

- 1) Faciliter la compréhension
- 2) Pouvoir utiliser efficacement les structures complexes
- 3) Assurer confiance en soi pour mettre en œuvre les compétences.

Dans les manuels formés selon la méthode communicative et la méthode actionnelle on donne la place prioritairement à la grammaire implicite, mais de temps en temps il est possible aussi de rencontrer la grammaire explicite. « Si la grammaire relève chez l'utilisateur à la fois de l'inné et de l'acquis, cela signifie qu'il maîtrise bien cette langue. D'ailleurs, c'est pour cette raison là qu'il n'est pas facile pour un apprenant étranger d'arriver au stade où il pourra communiquer exactement comme un natif. » (Mahommed, 2008)

Ici, nous voulons étudier un autre exemple tiré du manuel de méthode *Métro Saint-Michel*. C'est un livre composé à partir des principes de la méthode actionnelle, publié par la maison d'édition CLE. Le niveau de ce manuel aussi est A1 / le débutant. Voici un exemple de la partie «grammaire » :

OUTILS

grammaire

1 Les pronoms sujets je, vous, il ou elle

a. Écoutez et observez.

— Vous êtes étudiante ?
— Oui, je suis étudiante.
— Vous habitez où ?
— J'habite à Paris.
— Vous avez quel âge ?
— J'ai 20 ans.

— Il s'appelle comment ?
— Il s'appelle Hugo.
— Il est étudiant ?
— Non, il est journaliste.
— Où est-ce qu'il travaille ?
— 50, rue Pasteur.
— Il habite où ?
— 5, rue Gauguin.
— Il a quel âge ?
— 27 ans.

Attention !
Vous est un pronom pluriel qui s'emploie ici pour le singulier. C'est le vous de politesse.

Attention !
je m'appelle
- il s'appelle
- vous vous appelez

Les pronoms sujets

1 ^{re} personne du singulier	2 ^e personne du pluriel	3 ^e personne du singulier	
je, j'	vous	masculin	il
		féminin	elle

1. / devant voyelle et h muet

Conjugaison : présent de l'indicatif

	verbes en -er réguliers				
	être	avoir	travailler	habiter	faire
je	suis	j'ai	travaille	habite	...
il/elle	est	a	travaille	habite	fait
vous	êtes	avez	travaillez	habitez	faites

b. Complétez les bulles avec les pronoms sujets je, vous, il ou elle.

Comment ..... vous appelez ?
..... êtes français ?
... m'appelle Adrien Petit
Oui, ... suis étudiant.

2 Le présent de l'indicatif

Conjuguiez les verbes entre parenthèses.

- Qu'est-ce que vous (faire) ?
— Je (être) informaticien.
- Vous (travailler) ?
— Oui, je (être) journaliste.
- Vous (habiter) à Paris ?
— Non, je (être) étudiant.
- Vous (habiter) à Paris ?
— Non, j'(habiter) à Saint-Brieuc.
- Ou'est-ce qu'il (faire) ?
— Il (être) journaliste.
- Vous (avoir) 25 ans ?
— Non, j'(avoir) 30 ans.

Conjugaison : présent de l'indicatif

	verbes en -er réguliers			
	être	avoir	aimer	prendre
je/ï	suis	ai	aime	prends
tu	es	as	aimes	prends
il/elle	est	a	aime	prend
nous	sommes	avons	aimons	prenons
vous	êtes	avez	aimez	prenez
ils/elles	sont	ont	aiment	prennent

OUTILS

grammaire

1 Les pronoms sujets 3e personne du pluriel : ils/elles

a. Observez.

Vincent et Sylvain habitent à Franceville et ils travaillent à Paris.
Valentine et Émilie habitent à Franceville et elles travaillent à Paris.
Vincent et Émilie habitent à Franceville et ils travaillent à Paris.

Les pronoms sujets

	3 ^e personne singulier	pluriel
masculin	il	ils
féminin	elle	elles

Attention !
il + il = ils
elle + elle = elles
il + elle = ils

b. Complétez avec le pronom qui convient et conjuguiez les verbes entre parenthèses.

- Vincent et Sylvain (travailler) à Paris. — (prendre) le train à 7 heures.
- Valentine (avoir) 23 ans, — (être) journaliste.
- Émilie (avoir) 19 ans, — (être) étudiante.
- Valentine et Émilie (habiter) à Franceville et — (prendre) le RER pour Paris.

Conjugaison : présent de l'indicatif

	verbes en -er réguliers			
	être	avoir	aimer	prendre
je/ï	suis	ai	aime	prends
tu	es	as	aimes	prends
il/elle	est	a	aime	prend
nous	sommes	avons	aimons	prenons
vous	êtes	avez	aimez	prenez
ils/elles	sont	ont	aiment	prennent

3 Les pronoms sujets tu et vous

Tu ou vous ? Choisissez le pronom qui convient.

	Tu	Vous
1. Lucie parle à l'agent receveur.	☐	☐
2. Vincent parle à Sylvain.	☐	☐
3. Vincent parle à Lucie et Sylvain.	☐	☐
4. L'employé du guichet parle à Vincent.	☐	☐

Rappel !
Ici, le pronom pluriel vous s'emploie pour le singulier.
→ C'est le vous de politesse.
Le pronom vous s'emploie aussi pour le pluriel :
Vous = tu + tu
Vous = vous (politesse) + vous (pluriel)
Vous = vous (politesse) + tu
Vous = vous (politesse) + vous (politesse)

4 L'adjectif : féminin et masculin

QUAND LE MASCULIN
se termine par **on - en - ien**, la consonne **n** est doublée + e final, on ne prononce pas le e final.

a. Écoutez et observez.

- Vous êtes parisien ?
— Non, je suis breton.
- Vous êtes bretonne ?
— Non, je suis parisienne.

b. Remplacez par les adjectifs suivants.

- breton / valencien
- chilien / colombien
- wallon / flamand
- océanien / européen

5 Le pluriel des noms et des adjectifs

a. Observez.

Jean Leguen et Sylvain Legoff sont bretons.
Valentine et Lucie sont bretonnes.
Valentine et Jean sont bretons.

On ajoute un **s** aux adjectifs et aux noms pour marquer le pluriel.
Rappel ! il + elle = ils

16 / seize / UNITÉ 1

Document 2 : Métro Saint-Michel, (2006, p.26)

Cet exemple aussi, comme l'exemple dans le chapitre précédent, est le premier sujet de grammaire dans le livre et prend place dans la partie « grammaire ». Mais dans le chapitre suivant on continue à présenter le même sujet. C'est pour cette raison qu'ici nous volons citer deux exemples. Le titre du sujet : *les pronoms sujets*. On aborde l'emploi du présent de l'indicatif. Dans le premier exemplaire on conjugue le présent de l'indicatif de cinq verbes (être, avoir, travailler, habiter, faire). Dans le deuxième exemplaire on conjugue le présent de l'indicatif de quatre verbes (être, avoir, aimer, prendre). Dans ce livre aussi le premier verbe est « être ». Au début on donne la conjugaison des verbes dans un tableau, puis on passe aux exercices. Autrement dit, d'abord on présente la connaissance ou fait des explications grammaticales, ensuite on demande aux apprenants de faire les exercices dans lesquels se trouvent les verbes enseignés plus avant. L'objectif est que les apprenants utilisent consciemment ces verbes

dans les exercices. On vise à aider les apprenants pour qu'ils apprennent clairement et sans perdre le temps. Dans ce manuel on présente plusieurs verbes en même temps, dans ce cas sans faire des explications il est difficile de les utiliser correctement.

S'il faut donner des exemples de manuels écrits en Turquie sur l'enseignement du FLE, *Je parle Français* et *Je voyage en Français* contiennent des démarches soit implicite, soit explicite. Des dialogues et des textes des manuels contiennent "des situations" qui ont été utilisées dans la vie courante. Le professeur, en faisant appel au geste et aux mimiques, présente les situations et enseigne le français. À l'aide des situations, les élèves peuvent comprendre le sens et la structure des répliques des dialogues et en les imitant ou en les répétant, ils peuvent essayer de prendre la parole facilement dans les activités en classe. Ainsi, les élèves peuvent apprendre implicitement plusieurs règles grammaticales en profitant des expressions. Par exemple, les élèves avaient déjà appris l'expression «Qu'est-ce que c'est ? » Lors de la leçon le professeur peut entendre un bruit, et dans une intonation interrogative, il peut dire: « Qu'est-ce que c'est ? », Les élèves répondent : « C'est un camion ». Puis, le professeur peut reprendre la parole et peut poser cette question: «C'est un camion qui passe à côté de l'école ? » et les élèves lui répondent à nouveau : « Oui, c'est un camion qui passe à côté de l'école » ou « Non, ce n'est pas un camion qui passe à côté de l'école, c'est un train qui passe à côté de l'école » (Kuşçu, 2016, pp.111-113). A l'aide de ces conversations, les élèves peuvent apprendre implicitement et facilement une des règles grammaticales du français. Mais dans ces manuels il est possible aussi de voir de temps en temps des exemples de la grammaire explicite. Par exemple dans *Je voyage en Français* (Üstün et al, 1997, p.102) lors qu'on enseigne les pronoms on suit une démarche explicite. D'abord on présente le tableau des pronoms, puis on donne des exemples.

Bref, s'il faut faire un résumé de considération: « alors que la grammaire implicite met l'accent sur l'aspect indirect de l'enseignement/apprentissage de la grammaire d'une langue cible, la grammaire explicite, s'intéresse à un métalangage original et simplifié dans l'enseignement/apprentissage d'une langue étrangère. Il n'est pas tout à fait vrai de dire que la grammaire explicite relève de la grammaire de référence (où on s'intéresse à l'aspect descriptive de la grammaire), alors que la grammaire implicite appartient à la grammaire pédagogique (où le point est mis sur l'usage pour arriver à l'aspect descriptive de la grammaire). » (Mahommed, 2008). En outre, alors que la grammaire implicite vise à donner aux apprenants la maîtrise d'un fonctionnement grammaticale et à s'appuyer sur une manipulation, la grammaire explicite est fondée sur l'explication des règles par le manuel ou l'enseignant où il s'agit des applications conscientes par les apprenants et de travailler sur le métalangage (Coste et Galisson, 1976, pp.206, 245).

L'importance de la grammaire explicite varie selon les niveaux d'apprentissage. Tant que les niveaux s'avancent et lorsqu'il s'agit des règles complexes, des

textes ou des productions écrites au niveau avancé on a besoin de la riche connaissance de grammaire, dans ce cas il est utile de faire des explications grammaticales et de suivre s'il est nécessaire la grammaire explicite. « Aux niveaux avancé et supérieur les apprenants ont besoin de précision et apprécient de faire le point complet sur une question grammaticale, alors que des débutants et des faux-débutants n'ont pas toujours les moyens d'assimiler l'explication complète. » (Fougerouse, 2001, p.7). Bien qu'on suive en général la grammaire implicite, selon les niveaux d'apprentissage des apprenants ou la difficulté du sujet, il est possible de choisir la grammaire implicite ou la grammaire explicite.

Conclusion

Pour pouvoir pratiquer efficacement les compétences langagières on a besoin de connaître la structure fonctionnelle de la langue cible. La bonne maîtrise de la grammaire de langue étrangère influence positivement le développement de toutes les compétences. S'il faut considérer la langue comme un système de codes, la connaissance de grammaire est la clé de ce système. Les messages sont construits sur ce système, c'est-à-dire la production et la compréhension dépendent de l'utilisation de façon exacte de ce système qui couvre la grammaire aussi. Quand il s'agit de la réalisation d'une communication, d'une tâche, d'une action orale ou écrite il est inévitable d'avoir une connaissance linguistique.

Pourtant distinguer une grande partie des activités, autrement dit du cours, à la grammaire n'est pas convenable, parce que la concentration excessive sur la grammaire peut empêcher le développement des compétences principales. Mais il n'est pas négligeable tout à fait la place de la grammaire dans l'enseignement de la langue étrangère. Il faut avoir recours à l'enseignement de grammaire s'il est nécessaire et suivre la démarche la plus efficace.

Au niveau débutant et avec les petits il est utile de suivre une grammaire implicite, au niveau avancé lorsqu'on étudie les sujets complexes et difficiles on peut préférer une grammaire explicite. Donc la démarche à suivre dépend de certains critères. Ce qui est important dans l'enseignement de grammaire, c'est de suivre une démarche convenable aux besoins et niveaux des apprenants.

Bibliographie

- Berthet, A. et all. (2006). *Alter Ego*, Paris: Hachette.
- Besse, H. (1992). *Méthodes et pratiques des manuels de langue*. Paris : Didier.
- Besse, H. et Porquier, R. (1993). *Grammaires et didactiques des langues*, Paris : Hatier/Crdif.
- Bozbeyoğlu, S. (2000). *Enseignement du Français Langue Etrangère*. Ankara : Şahin Matbaası.
- Chartrand, S-G. (1996). *Pour un nouvel enseignement de la grammaire*, Canada : Les Editions Logiques.

- Courtillon, J. (1989). La grammaire sémantique et l'approche communicative, dans « ...Et la grammaire ? ». *Le Français dans le monde/Recherches et applications*, Paris: Hachette EDICEF, Février-Mars 1989, 118-127.
- Coste, D. et Galisson, R. (1976). *Dictionnaire de didactique des langues*, Paris : Hachette.
- Erbaş, A. et Tanrıku, H. (1994). *Je parle Français*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Fougerouse, M.C. (2001). L'Enseignement de la Grammaire en Classe de Français Langue Etrangère, *Revue Ela*, 2-16.
- Germain, C. et Seguin, H. (1995). *Le point sur la grammaire en didactique des langues*, Canada: CEC.
- Günday, R. (2015). *Yabancı dil öğretiminde yaklaşımlar, yöntemler, teknikler ve multimedya araç ve materyalleri*. Ankara: Favori Yayınları.
- Kuşçu, E. (2016). Les méthodologies et les méthodes d'enseignement/apprentissage du FLE en Turquie: "Je parle Français et Je voyage en Français", *International Journal of Languages' Education and Teaching (Ijlet)*. Issue 2, December 2016, 105-121.
- Mahommed, A. (2008). Faut-il ignorer complètement la grammaire explicite en FLE? *Colloque Bruxelles*, 20-22 Mars 2008.
- Monnerie-Goarin, A. et all. (2006). *Métro Saint-Michel*, Paris, CLE.
- Robert (2015). *Dictionnaire français*.
- Üstün, O. et all. (1997). *Je voyage en Français*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Vigner, G. (2001). *Enseigner le Français comme langue seconde*, Paris: CLE.

WHICH METHOD SHOULD BE USED IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING: THE IMPLICIT GRAMMAR OR THE EXPLICIT GRAMMAR?

Abstract: There is a close relationship between knowledge of language and effective use of language. It is impossible to discover a language's syntactic, structural and semantic properties without knowing its grammar and it is difficult to develop language skills without having mastered it enough. If the language is considered as a system, it is necessary to identify the codes of this system in order to understand it and produce in it. It is inevitable to know the use of grammar rules in order to be able to use elements of the sentences correctly, to communicate correctly, to express oneself verbally and especially in written form. Grammar maintains its indispensable place in foreign language teaching even if the importance of grammar teaching decreases from time to time or changes from one method to another. Eight different ways are followed to teach the grammar of the target language: implicit and explicit grammar, inductive and deductive grammar, contextual and out-of-context grammar, active and passive grammar. Grammar can also be handled in

terms of word, spelling, sentence and text. In this study we will discuss implicit grammar and explicit grammar. Implicit grammar teaching aims to teach learners how to use the target language without applying to theoretical knowledge and grammar explanations. When such a course is followed, it is an intuitive learning. In the case of explicit grammar teaching, a way in which rules are described and explained by a coursebook or teacher is followed. In this type of teaching, there is cognitive learning because the rules are openly recognizable. In this study, we will also discuss the role that explicit grammar and implicit grammar play in the development of language skills. As a result, we will look for an answer to the question of which way is more effective in foreign language learning.

Keywords: foreign language, teaching, way, explicit grammar, implicit grammar.

Araştırma-İnceleme

**EXOTISME ÉTOUFFÉ SOUS LA VISION IMPÉRIALE
DANS LES QUATRE DAMES D'ANGORA DE CLAUDE
FARRÈRE**

Zahide GÜNAY¹

*“Le seul véritable voyage, le seul bain de
jouvence, ce ne serait pas d’aller voir de
nouveaux paysages, mais d’avoir d’autres
yeux” Marcel Proust.*

Résumé: Claude Farrère l’a dit ouvertement, il était pour le “colonialisme pacifique”. Il a aussi affirmé qu’il était l’ami des Turcs. Quoi qu’il en soit, les études “exotiques” ont souvent fait preuve de complicité avec le colonialisme. À travers son roman, sous le processus d’occidentalisation, *Les quatre dames d’Angora* sont embaumées d’un parfum ottoman, cependant le charme est rompu avec l’intrusion de l’image de la femme française. Et le fait que l’auteur connaisse ces autochtones ottomanes, au point de “se préoccuper de leur problème” fait périr l’exotisme. Par contre, le mystère est maintenu autour des femmes russes. Une fois que le voile de l’exotisme est levé, il ne reste plus que les louanges adressées à l’islam, un thème fort qui domine le roman. Le gouvernement ottoman étant considéré comme un État religieux, Farrère mise sur la foi musulmane. Le fait qu’il soit pour l’intégrité d’un Empire affaibli dû aux Capitulations va de pair avec les intérêts de la France. Malgré tout cela, sa plume fait preuve d’une merveilleuse et douce vision poétique, exotique tout en jouissant de la “différence” et en désirant de se renouveler dans le cadre de la relation à l’Autre à travers des descriptions sur la nature et le passé. Évidemment, lorsque les intérêts d’un pays sont en question, on ne peut qu’à peine jouir de la poésie.

Mots-clés : Exotisme, Impérial, Capitulations, Autre, Ottoman.

**CLAUDE FARRÈRE’İN ANKARA’LI DÖRT HANIM ADLI
ROMANINDA EMPERYAL GÖRÜŞ ALTINDA EZİLEN
EGZOTİZM**

Öz : Claude Farrère, “barışçıl” bir sömürgecilikten yana olduğunu açıkça söylemiştir. Aynı zamanda, Türklerin dostu olduğunu da belirtmiştir.

¹ Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü.
zahide.gunay@gmail.com

Zaten, “egzotik” çalışmaları, genellikle sömürgecilik ile bir suç ortaklığı ilişkisini göstermiştir. Roman boyunca, batılılaşma süreci kapsamında, *Ankara’lı dört Hanım*, Osmanlı kokularıyla bezenmiş, ancak Fransız kadını imgesinin araya girmesiyle büyü bozulmuştur. Ve yazarın Osmanlı kadın otoktonlarının “sorunlarıyla ilgilecek” kadar onları tanıması, egzotizmi ortadan kaldırmıştır. Buna karşın, Rus kadınlarındaki gizem korunmuştur. Egzotizmin perdesi kalkınca geriye, romanda hüküm süren İslam dininin methiyesi kalmıştır. Osmanlı hükümeti, bir din devleti olarak kabul edildiği için, Farrère, Müslüman inancı üzerine oynamıştır. Yazarın, Kapitülasyonlar nedeniyle, zayıf düşen bir İmparatorluğun toprak bütünlüğünden yana olması, Fransa’nın çıkarlarıyla örtüşmektedir. Tüm bunlara rağmen, Farrère’in kalemi, Öteki ile ilişkisinde, doğaya, geçmişe yönelik betimlemelerinde, olağanüstü güzellikte, hoş, aradaki “farkın” tadına vararak ve kendini yenileme arzusuyla, şiirsel, egzotik bir bakış açısı sunmuştur. Elbette ki, bir ülkenin çıkarları söz konusu olduğunda, şiirin tadına ancak bu kadar varılabilir.

Anahtar Sözcükler: Egzotizm, Emperyal, Kapitülasyon, Öteki, Osmanlı.

Introduction

Marin devenu homme de lettres (romancier, reporter, critique, conférencier, essayiste, historien) et élu en 1935 à l’Académie française, Claude Farrère écrit de 1902 jusqu’à 1955. Durant ces cinquante-trois ans, il a rédigé plus de quatre-vingts ouvrages. *Les Civilisés* où la question coloniale est traitée, lui a obtenu un prix Goncourt en 1905. Passionné d’histoire, lors d’un examen en composition française dont le sujet est : “La raison du plus fort est toujours la meilleure”, il conclut que La Fontaine expose un fait d’une grande cruauté mais un fait réel (Quella-Villéger, 1989, p.52). Grand admirateur des conquérants, Farrère a vécu à une époque où deux grandes guerres ont ravagé l’Europe ; absorbé par les questions de la politique internationale, il s’ouvre de plus en plus à l’Orient...

Lorsqu’en 1912 la guerre balkanique commence, C. Farrère publie son premier grand article turcophile *Vers Constantinople*. Il y défend les Turcs et exalte leurs héroïsmes. La question arménienne émerge ; Farrère arménophobe, parle du massacre des Arméniens et les accuse de “véritables juifs de l’Orient” (Quella-Villéger, 1989, p.193) dans son œuvre *Fin de Turquie* (1913). Il est au service actif pendant la Grande Guerre et il condamne la République d’avoir entré en guerre. Connu pour ses opinions monarchistes et catholiques, il affirme que la démocratie est tolérable pour quelques rares pays, (la France ou la Grande-Bretagne) mais que les autres pays d’Europe ne sont pas mûrs pour un régime parlementaire ; ceci dit, il est contre les régimes fondés sur le suffrage universel.

La guerre est terminée mais les traités de paix ne le satisfont point. “Quand il ne reste plus âme qui vive, on proclame que la paix est faite” (Quella-Villéger, 1989, p.284) dit-il. Selon lui, pour établir la paix universelle, l’enseignement de la géographie et la diffusion des livres de voyages sont absolument nécessaires.

En 1940, les Allemands entrent dans Paris. Farrère ne fait pas partie de la Résistance, mais grâce à ses bonnes relations avec le régime franquiste, il aide les Français à passer en Espagne. Effectivement, les traits du fascisme le fascine ; il a une sympathie pour Franco et Mussolini. Cependant, il était fermement contre les théories d'Adolf Hitler. En 1941, il ne lui est plus possible d'écrire dans plusieurs journaux, car il est condamné par ceux-ci.

Claude Farrère s'étant rendu dans tous les pays entre le Maghreb et l'Inde, fait la connaissance de la Turquie en 1895. C'est une occasion pour lui de comparer l'Occident et l'Orient. Il constate que ce n'est pas seulement l'oppression du sultan qui est la cause de la tension, mais les communautés non-turques et les États européens prennent part à la destruction de l'Empire ottoman. Farrère est pour la défense de l'Empire ottoman en critiquant les Levantins, mais attaque aussi l'Anglais, l'Allemand, le Russe sans accuser le Français, à part quelques politiciens. Pour lui, les intérêts français occupent une grande importance. Farrère affirme qu'il y a deux raisons qui motivent sa sympathie envers les Turcs :

Raison d'intérêt: Il affirme que les intérêts français dans le Proche-Orient sont mêlés, confondus avec les intérêts des Turcs, et que chaque pas perdu pour la Turquie fut toujours un pas perdu pour la France; que chaque progrès des Bulgares, des Serbes ou des Grecs fut un recul pour les Français; que la langue française était et continue d'être au même titre que la langue turque; que le Turc musulman, continuellement entamé par le Slave orthodoxe s'appuyait logiquement sur la France catholique et que, donc les missionnaires catholiques étaient protégés contre les Orthodoxes et Slaves par la Porte.

Raison de sentiment : Il pense que le Turc a raison car ses ennemis l'ont toujours provoqué ; que l'Europe croit aux Grecs, Bulgares, Serbes, car ils ont des journaux, donc ces peuples ont l'opportunité de se défendre mais le Turc, se tait. Dans sa déclaration au Figaro, (9 mars 1922) il répète encore une fois :

Voulez-vous savoir pourquoi je suis ami des Turcs ? C'est très simple. Parce que j'aime la paix. Le meilleur moyen pour atteindre la paix, c'est de s'efforcer de connaître et d'aimer les autres peuples. Moi, personnellement, je n'ai vu aucun peuple que le peuple turc qui soit digne de ce respect et sympathie, par son honnêteté, sincérité, fidélité et générosité. N'oubliez pas que les Turcs étant les maîtres des Balkans n'ont jamais exterminé ces peuples. Si vous vous rappelez les indigènes de l'Australie et les Peaux-Rouges, vous comprendrez que les musulmans n'ont rien de commun avec la barbarie [...] Les Turcs sont des gens à esprit chevaleresque et courageux. N'ayant jamais été esclaves, ils n'ont pas des défauts communs aux esclaves (Koloğlu, 2000, p.22)

Arrivé à Istanbul le 5 juin 1922, Farrère reçoit la visite du ministre des Affaires Étrangères. Lors de son séjour, tous les journaux Kémalistes et anti-Kémalistes parlent de cet entretien qui a eu un grand retentissement. Mais aucune information n'est rendue au public sur la rencontre de l'écrivain et de Mustapha Kemal. Il est fort probable que Claude Farrère était chargé d'une délicate

mission politique, mais il ne dévoilera certainement pas les raisons profondes de son initiative. En s'opposant à l'abolition du califat et à la laïcité, Farrère est désormais une personne incommode pour l'entourage des Kémalistes et malgré les dissensions du ministère turc, il décide de visiter Ankara en 1930 et c'est lors de ce séjour qu'un roman naîtra au cœur de la nouvelle capitale : *Les Quatre dames d'Angora*. Par la suite, il visitera de nouveau la Nouvelle République en 1935 et 1950.

Claude Farrère s'intéresse de près à la destinée de la femme turque de la Nouvelle Turquie de Mustapha Kemal. Il découvre alors, pour la première fois la musulmane de la Turquie des années trente, qui a changé avec la révolution ; la révolution qui a apporté l'occidentalisation, d'après le romancier militaire.

Dans le roman de C. Farrère, *Les Quatre dames d'Angora*, sera analysé par un point de vue historique et l'exotisme qui y ressort par la théorie de Victor Segalen. Les dames d'Angora sont situées à une époque où le pays subit l'occidentalisation ; de fait, Chirine et Lalé sont habillées à l'europpéenne, "Si telles étaient les indigènes de cet inquiétant pays, elles s'habillaient bien. Rue de la Paix, selon toute apparence" (Farrère, 1933, p.25). Effectivement, "selon toute apparence" ces femmes, y compris Pembé hanoum et Gunaï hanoum (car l'auteur ne nous donne pas sur l'aspect extérieur de celles-ci des indices exotiques ou un portrait contraire à l'Occident) sont bel et bien l'image de la femme moderne. Cependant, l'exotisme de ces quatre dames se trouve non pas dans leurs apparences, mais dans leurs pensées, leurs sentiments et comportements. Leur âme reflète le charme et la majesté de l'Empire ottoman.

1. La Française dans les yeux de l'Ottomane

Pembé hanoum

Femme honorable, âgée de soixante-dix ans, veuve d'un ancien grand officier de l'Empire, Pembé hanoum a vécu sous le régime des Ottomans. Polyglotte, elle est intelligente, perspicace et même malicieuse "C'était jadis à peu près comme aujourd'hui. Il y avait beaucoup de jeunes femmes pour parler éperdument d'amour, du matin au soir, tous les jours, qu'Allah faisait !... Et puis il y en avait d'autres, qui parlaient moins, et qui faisait davantage..." (Farrère, 1933, p.106)

Elle affirme avec insistance que la place de la femme est dans son foyer : "Le pacha, mon mari, qui fut grand-maître de l'artillerie d'Abd-ul-Hamid, était quelquefois fatigué. Il ne se plaignait cependant pas, et il m'eût interdit de me plaindre. Les femmes de mon temps se tenaient à leur place, qui était grande. Plus grande que la vôtre, Chirine" (Farrère, 1933, p.34).

Représentant un caractère énergique et ferme, forte, patiente et attaché à son foyer, Pembé hanoum, grâce à son rôle maternel possède le droit d'appliquer son autorité dans sa demeure. Cette vigueur se fait voir dans son air majestueux et imposant : "une voix fêlée, quoique encore très charmante et nette, autoritaire un peu, s'éleva du fond du salon pour rappeler à l'ordre cette Chirine audacieuse et incorrecte" (Farrère, 1933, p.30). Fière d'appartenir à une classe

dominante cultivée de l'Empire ottoman, Pembé hanoum exprime le regret de la femme du harem et ses qualités ancestrales et se présente comme le prolongement des traditions ottomanes, tout en représentant une figure de la sagesse orientale. Bien que ce portrait se dessine durant le Nouveau Régime, l'auteur fait surgir une âme attachée à la grandeur du passé et à la haute culture de l'Empire ottoman.

Lalé hanoum

Fille de Pembé hanoum, infirmière à partir de seize ans dans les hôpitaux d'Istanbul, pendant la guerre. Veuve à vingt-cinq ans, Lalé est patriote et quelles que soient les circonstances, prête à se sacrifier pour les autres. Elle a continuellement agi par altruisme : "depuis sa plus petite enfance, a toujours vécu pour autrui et jamais pour soi" (Farrère, 1933, p.66). Elle a un caractère particulier qui dépasse le niveau et l'ordre habituel : "Lalé hanoum est une femme au-dessus de son sexe, est au-dessus de notre sexe comme du sien, je l'ai vue en mille occasions donner les plus fortes preuves d'un caractère et d'un esprit que bien des hommes d'État envieraient" (Farrère, 1933, p.64). Son énergie, sa fermeté, son courage ébahit son entourage. Ardente défenseuse de la République turque, elle suit les directives d'Atatürk et jouit des nouveaux droits civils et politiques. Cependant, dans cette voie, Lalé est prudente et discrète : "une femme secrète, vous-même en tombiez d'accord tout à l'heure. On ne pénètre pas facilement que cela dans la religion de Madame Moukhtar pacha" (Farrère, 1933, p.72) (Madame Moukhtar pacha c.-à-d. Lalé hanoum). Une femme contemporaine de la nouvelle république, femme moderne, libre mais pas ivre de cette liberté, aussi elle a des doutes sur le nouveau régime et la femme de cette nouvelle génération, car elle pense que le "haremlick était une cage où l'on était reine, et d'où l'on pouvait sortir tant qu'on voulait, sous cette seule condition d'être voilée" (Farrère, 1933, p.40). Lalé, d'un côté revendique une nouvelle identité de la femme turque et d'un autre, conserve encore son âme ottomane. Elle symbolise une Turquie profondément déchirée entre ces deux pôles et elle est prête à tout sacrifier même l'amour qu'elle éprouve pour François Villandry, afin de se construire une nouvelle identité. Lalé, femme de combat n'a pas l'intention de baisser les bras, elle veut prouver qu'elle est capable de sortir de cette impasse :

Les étrangers disent trop haut que nous, les Turques d'à présent, ont perdu jusqu'à l'énergie de vivre, jusqu'à l'instinct de conservation. C'est peut-être vrai, hélas ! Mais mon devoir est de prouver que quelques-unes de nous savent ne pas désertier. Nous ne désertons pas, ni Gunai, ni ma mère, ni moi-même (Farrère, 1933, p.282)

Lalé s'impose comme une tension entre le passé et l'avenir d'un pays ; elle représente ce chaînon tendu, d'une part vers les souvenirs de la grandeur du passé d'un Empire et d'une autre, vers l'espérance d'un avenir meilleur. Elle lance le défi en promettant de devancer cette posture antinomique en se nourrissant de sa ferveur patriotique.

Chirine hanoum

Âgée de trente ans, nièce de Pembé hanoum, cousine de Lalé, épouse de Djémil Kiami, sous-secrétaire d'État parlementaire, Chirine veut mettre fin à son mariage une troisième fois pour épouser le romancier français, Luc Saint-Gemme. Cette jeune femme désire ardemment bénéficier des droits, de la liberté du monde occidental, de connaître les hommes, de diriger sa vie amoureuse, sans subir le poids de sa famille. Elle ne veut absolument plus, être pour le mari, une simple maîtresse, une belle poupée qui sait saluer, sourire, se taire ou gouverner la maison :

J'ai fait tout ce que vous dites, et je m'en vante ! J'ai même fait bien pis, c'est-à-dire bien mieux. Me prenez-vous par hasard pour une petite esclave des temps d'autrefois, à qui l'on disait : "Obéissez au maître, parce que le Coran l'ordonne" ? –Il y a beau temps que je n'obéis plus ni au maître ni au Coran, et je sais que, ce faisant, je fais ce que vos femmes d'Occident, ce qu'elles ont fait depuis des siècles et des siècles ! Elles m'en voudraient aujourd'hui d'avoir voulu leur ressembler ? À d'autres, à d'autres ! Je suis femme libre, comme elles toutes ! J'ai usé de ma liberté. J'en suis fière ! (Farrère, 1933, p.232)

Assoiffée de liberté et poussée par ses instincts vers un nouvel ordre amoureux calqué sur celui des Européennes, Chirine est par la suite abandonnée par son amant, elle prend conscience de la vanité de ses revendications et s'enferme dans la solitude avec des pensées embrouillées sur l'existence de Dieu : "Voyons ! Il ne doit pas exister... Mais, s'il existait. Très Miséricordieux, Très Clément, aurait-Il jamais le cœur d'être méchant avec une toute petite Chirine ?" (Farrère, 1933, p.270). Cette jeune héroïne est dans un état désespéré, elle tente de se mettre sous la protection divine, elle ne peut plus y résister et ne voit qu'une issue : la mort.

Chirine ressent qu'elle n'est plus sur le bon chemin, ses idées vont et viennent entre ses convictions et sa croyance naïve ; âme déchirée entre sa passion et sa chasteté, elle semble succomber au repentir : "J'ai vécu toute ma vie selon ma fantaisie, et je veux continuer, à seul dessein de savoir si j'ai bien eu raison, comme je le crois, ou si je me suis trompée, ce serait grave : je me serais trompée toute ma vie..." (Farrère, 1933, p.243). La morsure de cet abandon jette Chirine dans le trouble et l'angoisse d'avoir fait un mauvais choix dans sa vie, sa vie qu'elle a du mal à contrôler dès à présent la dirige discrètement vers un refuge bien connu... Avant de se suicider, elle pense et s'étonne tout d'un coup que le palais de la Grande Assemblée nationale était laid et se souvient de "l'admirable, de l'irréprochable palais de Tchéraghan, sur le Bosphore" (Farrère, 1933, p.262). Enfin, après avoir bu le poison, elle lit un passage sur la tombe d'Aziyadé :

Ce marbre était peint en vert d'émeraude, et terminé en haut par un relief de fleurs d'or. Je vois encore ces fleurs et ces lettres dorées en saillie, que machinalement je lisais... C'était une de ces pierres tumulaires qui sont en Turquie particulières aux femmes...

Mon Dieu ! – songea Chirine, - je n'aurai sûrement pas de stèle comme cela, moi. Cela ne se fait plus. Quel dommage ! c'était joli (Farrère, 1933, p.272)

Le sentiment d'abandon s'ancre dans le mal-être de la jeune victime : le fait que Chirine opte pour le suicide montre qu'elle n'a pas pu intérioriser le mode de vie occidental. Sans appui extérieur, sans aide, elle se trouve sans issue ; se débarrassant de toute interrogation, elle se laisse aller dans un doux rêve où elle retrouvera ce qu'il y a de plus intime et de plus rassurant pour elle.

Son suicide est un acte sublime, une marque d'héroïsme pour sa fille Gunai : “Mais tout de même, ma maman, pour faire ça, qu'elle a été courageuse ! ” (Farrère, 1933, p.274). L'auteur attribue à Chirine un trait particulier aux Turcs, l'orgueil et la bravoure : “un ferme bon sens que son orgueil turc sauvait toujours de toute défaillance, n'importe le cas” (Farrère, 1933, p.229) ; “Elle était pourtant très brave, d'une bravoure vraiment turque, téméraire à la fois et narquoise” (Farrère, 1933, p.269). L'auteur, ne laisse pas fondre son héroïne, incontrôlable, dans la matrice de la modernité occidentale. Il préfère la retremper dans les eaux et parfums du temps passé des Osmanlis, tout en couronnant son acte dégradant de la bravoure turque.

Gunai hanoum

Âgée de dix ans, fille de Chirine hanoum, elle incarne la seconde génération des femmes turques issues de la révolution. Cependant, cette petite fille est fortement attachée à ses croyances, elle symbolise l'islam : “Mais c'est pour la prière –vous savez, la deuxième prière... Il faut la dire avant que votre ombre soit deux fois grande comme vous...” (Farrère, 1933, p.89). Malgré les tentatives d'extirpations de l'islam, une enfant de dix ans qui ose pratiquer sa religion sans crainte, sans faiblesse, contre vents et marées est un cas admirablement choquant pour le narrateur : “Qu'une fillette de dix ans à peine, née d'une mère des plus modernes, priât de la sorte dans Angora la toute neuve, et sous le Ghazi Mustapha Kemal, président d'une république infiniment laïque, la chose était, certes assez extraordinaire” (Farrère, 1933, p.89). Gunai se donne au Coran avec une grande ferveur au point de condamner et de convaincre sa mère Chirine qui ne veut pas retourner auprès de son mari : “Maman, je t'assure ! Il faut faire comme je dis parce que c'est bien. Si tu fais comme tu veux, ce serait mal... Et il faut que les femmes gardent la maison. C'est écrit” (Farrère, 1933, pp.248, 249).

Gunai, fervente pratiquante, sans concession, très religieuse, vivant selon les principes conservateurs de la foi musulmane, détient en elle une foi inébranlable, solidement ancrée sur les paroles de son Créateur. La grandeur et la sublimité de cette âme déborde de son corps chétif, envahit l'espace et les temps conquis par les Ottomans, pour faire jaillir une seule vérité de la bouche d'une enfant : l'ordre majestueux de l'Empire ottoman. L'enracinement de cette âme incorruptible dans un cadre historique et religieux, le refus de ce détachement, l'obstination à la maintenir pure et intacte pétrifie le lecteur.

Cet univers imprégné d'âmes féminines ottomanes est un monde imaginaire immuable. Ces quatre femmes turques appartenant à une même famille, mais de générations différentes et dont leurs corps se situent dans un milieu occidentalisé sont exotiques par leur pensée, leur attachement au passé et leur force spirituelle. De ce fait, ces femmes n'en font qu'une : une âme féminine évoquant la grandeur des Osmanlis ; une âme féminine se dévouant à l'Empire ottoman et qui est condamné à y vivre, car si Chirine a été quitté par son amant français, cela fait entendre que le processus d'occidentalisation ne peut s'emparer de ces femmes. De même, Lalé ne cède pas à l'amour de François Villandry (porte-parole de Farrère). Ces femmes enracinées dans un tout autre monde ne pourraient vivre sous le jour, le joug de la modernité. Elles forment un monde à part entière, d'une impénétrabilité sans merci. L'affrontement de cet Autre est "le pouvoir de l'exotisme, qui n'est que le pouvoir de Concevoir autre" (Segalen, 1978, pp. 22, 23). Cette phrase est tirée de l'ouvrage de Victor Segalen, penseur en matière d'exotisme. Il raffermi sa pensée en ajoutant que, ceux qui peuvent "sentir la Différence... possèdent une Individualité forte" (Segalen, 1978, p.38).

Les traits de Chirine et de Lalé appartiennent aussi à un autre espace, une autre nature. L'auteur décrit cette sensualité insolite : "une beauté d'ailleurs intensément turque" (Farrère, 1933, p.28). La perception de leur charme se dessinait ainsi :

[...] leurs yeux et leurs cheveux étaient du même or brun et nuance, leurs cils très noirs et très touffus se courbaient pareillement, comme pour ajouter au bistre voluptueux des paupières, et leurs sourcils parfaits étaient comme des arcs identiques. Identiques aussi les deux bouches, assez grandes, mais charnues, et du dessin le plus ferme. Et c'était, pour Chirine comme pour Lalé, la même peau, au grain merveilleusement serré, sur la même chair, si blanche qu'on eût dit une crème épaisse sous laquelle on eût caché un peu d'ambre et des pétales de rose. Cela se complétait d'épaules délicates, de bras purs et doux, de longues mains soyeuses (Farrère, 1933, p.28)

Et leur voix lui paraît exquise : "Il y a peu de voix parmi les voix humaines qui soient plus doucement musicales que la voix des femmes turques" (Farrère, 1933, p.100).

Cependant, étonnamment, l'auteur supprime aussitôt les distances pour établir des rapprochements entre les deux races, les deux cultures.

Bref, une race très complexe aussi complexe que notre race à nous, Français (Farrère, 1933, p.22) Insh'Allah ! – jeta Chirine hanoum, comme une dévote de France jette une oraison jaculatoire (Farrère, 1933, p.27) Pour mieux offrir à l'hôte toute cette hospitalité turque qui ressemble fort à notre ancienne hospitalité française, l'hospitalité des temps qui ignorèrent l'auto, l'avion et les hâtes fiévreuses. Les gens d'aujourd'hui trouveraient peut-être de telles hospitalités importunes. Ils auraient tort (Farrère, 1933, p.29) Parce que des femmes de harem, il y en a partout, et, notamment dans bien des pays qui n'ont jamais connu le haremlick ni la loi du Prophète... Voyez-vous, Lalé la Turquie

et la France se ressemblent infiniment plus que les pauvres diables de géographes n'ont jamais imaginé ! (Farrère, 1933, p.41)

Dans un autre ouvrage, il reprend de nouveau ce fait :

Combien cette société était charmante et, par-dessus le marché, proche de nous. Une vieille maison turque, avec ses grand'mères et ses mamans, avec ses jeunes filles, avec tout ce qu'on imagine de gentilles révérences, de jolis bavardages, de gâteries et de câlineries, cela évoquait tout de suite nos plus douces maisons françaises d'autrefois (Farrère, 1937, p.236)

Cette analogie qui se trouve selon lui, dans les profondeurs des deux cultures paraît dissiper la dichotomie Orient-Occident pour accéder à une forme de communication se basant sur un aller-retour. Cependant, c'est plutôt le monde oriental qui se rapproche de l'Occident, cela donnerait à considérer qu'à travers la conception de l'auteur, le monde oriental n'est que le prolongement du monde occidental. De ce fait, ici l'auteur ne sort pas de son point de vue occidental. Il se situe dans un ailleurs où il pourrait se sentir chez soi. Jean-Marc Moura définit ce cadre en tant qu'"exil" : "on aime son lieu propre, mais on l'étend en quelque sorte, dans l'ailleurs" (Moura, 1998, p.488). La femme de la Turquie kémalienne projetant la femme osmanli, renvoie celle-ci par la suite à la femme française d'autrefois. L'élément étranger provoque une chute successive des images de la femme exotique afin de révéler tout au long d'un effet domino, la femme de sa propre histoire. Ces dames d'Angora, ces petites flammes exotiques ou femmes "crochets" s'ancrent dans les fissures de l'imagination de l'auteur, afin qu'il puisse s'élever au sommet où se trouve dans un passé idéalisé sa femme d'origine. Par l'intermédiaire de la femme exotique, de la femme "mystère", il accède à la femme "familière de la maison". Par contre, quatre dames russes gracieuses et majestueuses teintées d'une aura onirique et nostalgique sont objets admirés : "Nostalgie muette, en tout cas. Rien n'en transparaissait. De grands yeux clairs, et le mystère slave au fond. Aucun Latin n'ayant d'ailleurs jamais pénétré le mystère slave ayant été nommé mystère par des Latins..." (Farrère, 1933, p.148). L'auteur en se réjouissant de découvrir le mystère slave de ces dames russes, préserve cette distance et s'apprête à la déguster ; il est ravi que les Latins ou lui-même n'ont jamais pu connaître pleinement ces femmes renommées par leur charme slave. Aussi, il est enchanté par cette inaccessibilité et impénétrabilité.

Par contre, l'attitude de Claude Farrère envers la femme ottomane, la considérant "de la famille", pourrait refléter sa revendication politique qui serait de préserver l'intégrité du territoire de l'Empire ottoman, cet homme malade de l'Europe...

2. Farrère et le colonialisme pacifique

Il faudrait plutôt le dire, Farrère est digne de l'empire colonial français, mais il ajoute que seuls les Portugais ont été capables de concevoir que l'indigène n'était pas tellement inférieure au colon... et que la colonisation devrait se baser "sur la justice, sur l'équité, disons le mot, sur l'association des intérêts de

l'indigène et des intérêts du colon" (Quella-Villéger, 1989, p.284). En étant catégoriquement contre les massacres, il postule "un colonialisme pacifique" (Quella-Villéger, 1989, p. 284) dont les conséquences pourraient se montrer déplorables pour le propriétaire, mais favorables pour le négociant ! (Quella-Villéger, 1989, p.286). L'auteur affirme que le peuple subissant la domination coloniale devrait bénéficier des avantages de la relation entre colonisateurs et colonisés. Cela nous a incités à jeter un regard panoramique sur les relations franco-ottomanes dans le cadre des Capitulations.

Au début, les Capitulations étaient fondées sur un équilibre réciproque d'avantages mutuels : face à l'Empire des Habsbourgs et des tsars russes, l'Empire ottoman cherchait des Alliés au sein des pays européens et décida donc, d'accorder des privilèges aux minorités étrangères afin qu'ils puissent commercer librement ou visiter le lieu saint, Jérusalem. Ces Capitulations ont permis de développer des relations diplomatiques avec les États européens, particulièrement avec la France, qui négociait avec "le Grand Turc" face à des ennemis communs.

Cependant, c'est à partir de 1683, date où l'Empire ottoman commença à s'affaiblir, que la France se met à revendiquer, primo une réduction de 7 % sur les taxes douanières et secundo un protectorat sur les chrétiens. Mais c'est avec le traité de capitulation de 1740, que la France obtiendra une supériorité plus considérable dans le commerce du Levant sur les Anglais. La France élargira son protectorat et renforcera donc sa présence dans l'Empire. En 1788, Choiseul Gouffier, ambassadeur auprès de la Sublime Porte affirmera que l'Empire ottoman était "une des plus riches colonies de la France" (Masson, 1911, p.279).

Suite à l'industrialisation, l'Empire était dépourvu de protection face à la concurrence européenne. Avec le traité de commerce conclu en 1838, la France et l'Angleterre se sont procuré beaucoup d'avantages sur les marchandises importées dont le droit d'entrée dans les ports ottomans était seulement de 3 % ; par contre, un droit de 9 % était perçu pour les produits ottomans exportés. Cette intervention a été une atteinte grave à la politique douanière du gouvernement ottoman. Certains historiens admettent que le traité de 1740 et de 1838 ont provoqué la Chute de l'Empire. Dès lors, la Porte voulait mettre fin aux Capitulations, mais les États européens n'y consentaient en aucun cas. Et encore, ces Capitulations se sont renouvelées dans le cadre d'une loi qui accordait aux étrangers le droit à la propriété immobilière. La Porte, en effet, a fait des efforts énormes pour modifier certains articles du traité, mais en vain. Ce n'est qu'en 1923 qu'elles ont été abolies.

Les services publics d'une importance capitale, comme les banques, les routes maritimes, les minerais, le gaz naturel, l'électricité, les installations portuaires, la poste et le téléphone sont passés entre les mains des entreprises européennes (Inalcık, 2003, p.75). Ainsi, ces privilèges octroyés dans le domaine judiciaire, financier, administratif, commercial et sanitaire ont successivement restreint le

pouvoir souverain, même paralysé le fonctionnement de l'État (Türkmen, 2015, p. 336). Dans ce cas, nous sommes face à un "contrôle quasi colonial" sur l'Empire ottoman (Osterhammel, 2010).

Étant donné que Farrère optait pour un 'colonialisme pacifique' ou un néo-colonialisme, dont le but serait certainement de brouiller l'image brutale du colonisateur, en adoucissant sa relation avec l'indigène et en l'intégrant délicatement dans le système des hommes civilisés ; le fait que la Sublime Porte n'était pas, en position de contester les revendications des nations européennes et qui était donc largement dépendante de ses relations économiques avec l'Europe, la mettait dans un état inférieur contrôlé par les puissances européennes, ainsi ; cette subordination ne présentait aucun embarras pour lui, Farrère, l'admirateur des Osmanlis.

Après le démembrement de l'Empire ottoman, une suite de guerres se produit pour l'indépendance du pays. À la suite du traité de Lausanne, une république émerge en 1923. La révolution a évidemment entraîné des métamorphoses dans le domaine politique, économique et social. Farrère avance ses idées, sur des sujets délicats, dans son roman.

3. Le choc devant le processus d'occidentalisation et l'espoir de Farrère

Une intervention chirurgicale qui se déroule et qui est décrite en détail tout le long du dixième chapitre, symbolise l'intervention dans un pays ; cette intervention qui doit être d'une extrême finesse sans quoi le pays en mourra :

Ce n'est pas beau. C'est terrible. On voit cette chair vivante, ouverte, étalée, désarmé... On comprend que le bistouri, qui glisse là-dedans, pourrait faire de cette chair vive une chair morte, un cadavre... Et on n'a pas peur, pas peur une seconde, parce que le bistouri s'agite avec tant de précision, avec tant de lenteur, avec tant de science, avec tant de certitude (Farrère, 1933, p.102)

L'auteur juge qu'une révolution est une tentative risquée et affirme que "les réactionnaires sont de dangereux fous, à peine moins nocif que les pires révolutionnaires" (Farrère, 1933, p.45). Farrère insiste sur la manière, la qualité et la perfection de l'opération. En glorifiant l'acte de la science, cet effort atteint son comble. Cependant derrière cette infailibilité, l'auteur fait ressortir une ironie, un doute, une critique face à la certitude scientifique.

Farrère aborde le changement de la capitale :

Vous avez abandonné Constantinople beaucoup moins en raison de sa vulnérabilité stratégique que parce qu'elle avait été la capitale des califes, c'est-à-dire la métropole de l'Islam... –Je vous certifie, monsieur, que les considérations militaires ont été péremptoires dans l'esprit du Président. Stamboul est à la merci de n'importe quel ennemi vraiment maître de la mer (Farrère, 1933, p.68)

Je ne vois pas très bien non plus, –monologuait Saint-Gemme, –le repeuplement intensif de ce patelin funèbre... (Farrère, 1933, p.69)

Farrère ne veut pas voir disparaître Stamboul, la capitale des califes ; ces califes qui sont des personnages prestigieux ayant le mérite de diriger les musulmans

sur le plan tant religieux que politique. Un califat au sein d'un État affaibli désigné comme "malade" ne pourrait être qu'un instrument pour les puissances européennes afin de dominer les sociétés musulmanes. Bien entendu, un État laïc écartera ce danger potentiel pour son intégrité territoriale et contrôlera directement ses institutions religieuses. Lorsqu'on qualifie de "patelin" la nouvelle capitale "Angora", l'auteur pense qu'un changement de capitale est un assez grave problème, une assez grave aventure. Choisir comme emplacement d'une nouvelle capitale, une terre stérile est une difficulté économique et il s'étonne devant ces problèmes financiers pour une Turquie qui a fait la guerre pendant plus de dix ans.

Lalé : "L'adoption du nouveau code civil, imité du code civil suisse, vous le savez, est un recul pour le féminisme, et que nous sommes de naïves créatures qui n'avons pas forcé la Turquie moderne à respecter nos droits anciens, lesquels étaient larges" (Farrère, 1933, p.40). Lorsque Lalé parle de féminisme, elle parle d'un féminisme qui surpasse l'indépendance de la femme pour accéder à l'indépendance de la patrie. Sous l'influence des guerres balkaniques et de la Grande Guerre, l'identité des féministes se modifiera ; en raison de l'occupation du pays, le mouvement féministe prendra une toute autre direction. Cette situation éclipsera son identité indépendante en affirmant que les droits de la patrie sont beaucoup plus importants que les droits de la femme. Par le biais de cette affirmation, Lalé héritière de la mentalité du harem, refuse catégoriquement ses nouveaux droits. Farrère réanime de nouveau la femme du harem et peut difficilement supporter l'émancipation de la femme turque.

"Les suicides de jeunes femmes ne sont pas en odeur de sainteté, dans la Turquie nouvelle" (Farrère, 1933, p.273). Le nouveau régime accorde une nouvelle identité à la femme turque républicaine. Chirine veut jouir de cette liberté et se marier avec le Français (Saint-Gemme) pour établir une nouvelle vie en France. Finalement, enfermée dans la solitude et tombée dans le propre piège de ses libertés, Farrère met un terme à sa vie. L'auteur donne le dernier coup tragique en évoquant le dernier moment qui sera rendu au corps de la défunte. Chirine est terrifiée :

Mon Dieu ! –murmura-t-elle, très bas, –autrefois on ne nous enterrait pas comme cela, nous les Musulmanes... non ! On ne nous emprisonnait pas dans ces boîtes horribles... On nous mettait tout humblement dans la terre, –dans la vraie terre odorante et sèche... pas dans cette boue !... et on arrangeait simplement trois petites planches au-dessus de nos visages, pour que nulle souillure ne pût entrer dans nos yeux clos, ni peser sur nos paupières, et pour que la lumière du Jour du Jugement pût arriver tout droit jusqu'à nous ... C'était mieux ... c'était moins ... moins abominable... (Farrère, 1933, p.275)

L'auteur en exposant à nos yeux, un spectacle déplorable du dernier moment de la vie, étale l'extrême gravité de la situation sur l'occidentalisation.

Farrère insiste sur la foi musulmane. Elle prend surtout de l'ampleur et de la force lorsqu'un de ses actes habituels est comparé avec une autre culture : "... Et tout près de glisser dans le sommeil, murmura la courte oraison jaculatoire de

l'islam, moins invocation qu'exclamation, moins piété que superstition, – quelque chose comme le geste des doigts d'un Napolitain conjurant la jettature : – Insh'Allah !..." (Farrère, 1933, p.83). Cette comparaison qu'il établit entre deux cultures différentes procure chez l'auteur une forme d'assurance, de confiance qui est, en fait un signe de continuité dans un espace où pourrait se créer une possibilité de coopération sur le plan religieux entre l'Occident et l'Orient.

Ce rapprochement s'épanouit au sein d'un couple biculturel. Villandry est follement amoureux de Lalé :

Lalé, c'est vous que je veux, vous toute seule, et c'est moi que je jette à vos pieds ! Lalé, vous êtes la première femme qui m'ait donné cette envie éperdue de prendre votre main dans ma main et de marcher avec vous, du même pas, tout le long de la vie, jusqu'au dernier jour ! Lalé, me diriez-vous oui ? Lalé murmura, très bas : – Je ne sais pas... (Farrère, 1933, p.182)

Chirine prête à fondre dans le moule occidental, n'a pas pu former un couple triomphant des valeurs d'antan. C'est aussi le cas pour ce couple, inséré dans un cadre exceptionnel poussé jusqu'au paroxysme romantique de l'amour brûlant de Villandry, qui malgré avoir instauré un vrai dialogue, s'est effondré par le refus de Lalé. En fait, Chirine qui désirait voir son image à l'occidental révèle la relation entre la France et la nouvelle Turquie, l'auteur n'y offre aucune chance. Par contre, la réponse ambiguë de Lalé donne de l'espoir.

L'auteur est choqué devant ces changements successifs. Entre temps, il avait eu du mal à comprendre pourquoi les Turcs de la nouvelle Turquie ne sont pas fiers de descendre des Ottomans qui ont édifié des monuments, composé des œuvres d'art et pourquoi ils préfèrent Tchinkkiz et Timour qui n'ont rien laissé derrière eux. Enfin, il y trouve une réponse : "Les Turcs se prirent à penser : – nous sommes musulmans, c'est vrai. Mais nous aurions pu ne pas l'être : nous aurions pu être bouddhistes, nous aurions pu être chrétiens, orthodoxes comme les Bulgares, catholiques comme les Hongrois..." (Farrère, 1933, p.201). Ainsi, la Turquie prend son modèle en Extrême-Orient, adopte l'alphabet latin et cherche à être égale aux pays de l'Occident. Tout cela est assez extraordinaire pour Claude Farrère.

4. Exotisme poétique sous l'ombre de la vision impériale

L'auteur en affirmant qu'il est pour une "colonisation pacifique", nous incite à voir ses descriptions, à première vue "exotique" comme ses visées politiques. À ce stade, il a été éventuellement une proie facile à digérer. Cependant, Farrère nous offre des images infiniment exotiques : "Un étrange paysage, plus désertique et plus désolé qu'aucun désert dûment inscrit sur toutes les cartes des Atlas" (Farrère, 1933, p.114). La province d'Angora est comparée à un désert. Ce tableau est bouleversant par son isolement et choquant par son unicité.

Des maisons apparaissaient aussi, groupées en hameaux mais révélaient désespérément écartés les unes des autres. Et, entre eux, c'était toujours la steppe, strictement nue, sans nul vestige d'un travail humain. À peine

apercevait-on par intervalles, crevant le sol aride, des quinconces de trous cylindriques, profonds d'un mètre ou deux, et tout pareils à ceux qui creusent les pépiniéristes quand ils veulent transplanter de jeunes arbres. Peut-être avait-on tenté ici de reboiser mais rien ne subsistait de la tentative. Les cadavres même des arbres, évidemment morts faute de terre végétale et faute d'eau, avaient disparu.

- c'est laid- songea Saint-Gemme.

Il se trompait. C'était beau mais sinistre (Farrère, 1933, p.18)

L'auteur est stupéfait par cette terre obstinée, tout comme une fille vierge qui se débat contre toute tentative d'intimidation. Même les cadavres qui dénoncent cette obstination provenant d'une terre stérile, insoumise et intraitable entraînent une mort impeccable, sans trace dont l'auteur est fortement impressionné. Le romancier est extasié à la vue de cet espace parfaitement nu et émerveillé par la résistance qu'elle détient, il y voit une force invincible et sourit devant la défaite de l'homme contre la nature.

Quelle lumière ! Avez-vous le lever du soleil ? Un brasier ? Et regardez les ombres violettes que découpent tous les reliefs du terrain sur cette ocre, dardée par tout le ciel et respirez l'air de cette Anatolie ! C'est de l'oxygène, qui griserait comme un alcool ! Une glace était baissée. François Villandry s'y pencha, humant la vive haleine anatolienne. Par politesse, Saint-Gemme se pencha aussi.

-Il n'y a point de parfum, -dit-il.

-Non, -acquiesça Villandry (Farrère, 1933, p.21)

Au centre une boule de feu envahit le ciel et la terre. Les rayons de la lumière fraîchement étalés sur le terrain se heurtent aux ombres violettes. Ce paysage qui reflète la lutte des couleurs à travers la vie est captivant et tellement pittoresque que le lecteur voudrait prendre le pinceau à la main. Cette image de la nature doucement inondée d'éclats, cet envahissement émouvant, cette force lumineuse et cette force obscure fait naître un sentiment d'exaltation. L'air tout à fait pur, "sans parfum" comme le dit Luc Saint-Gemme est une sensation qui atteint son paroxysme. Ce spectacle composé d'éléments naturels dans un cadre de perceptions visuelles et olfactives donne une impression de mélancolie vers un monde simple, naïf et sincère.

Ah ! -dit-il, -cela doit être cette ferme du Ghazi, dont on m'a déjà tant parlé... Vous avez raison, voilà qui vaut la peine d'être regardé... Un bel effort, qui ne tend à rien de moins qu'à prouver que l'énergie humaine peut fertiliser un désert. Une folie, tant qu'il vous plaira, car les résultats seront minces... Mais j'ai un faible pour ces folies-là... (Farrère, 1933, p.24)

Le paysage continue à être très émouvant, car choisir un désert, Angora comme capitale est à coup sûr frappant. Cette approche est une question de stratégie acceptée par le chef militaire, mais refusée par les économistes. La petite révolte de l'homme contre les forces de la nature, le refus des idées des économistes sont des conceptions surprenantes, un parfait délice pour l'auteur.

Le tout était éclairé somptueusement par une triple rangée de réverbères électriques dont les puissantes lampes illuminaient trottoirs et chaussées comme les boulevards parisiens ne le sont pas. L'avenue interminablement longue, montait vers Tchankaya, et montait en zigzag. Villandry, qui partait du plus bas, découvrait maintenant à perte de vue, sur le fond noir d'encre de cette nuit anatolienne, un fantastique serpent de feu qui semblait fuir on ne savait où, vers les ténèbres, par-delà l'horizon invisible. Et c'était beau. "Infiniment beau" songea Villandry, ce que tout ce qu'on peut voir ici en plein jour... (Farrère, 1933, p.77)

L'avenue qui monte vers Tchankaya dans la nuit noire est illuminée par l'éclairage électrique ; même Paris n'avait pas connu un scintillement de tel genre. L'auteur est ébloui par cette avenue flamboyante qui ressemble à "un serpent de feu" traversant la ville neuve dite "Le Sahara, sous des flots d'électricité blanche... Et rien de plus splendide, à coup sûr" (Farrère, 1933, p.78). L'auteur est ébloui devant ce spectacle frappé par l'antagonisme de la lumière artificielle et l'obscurité naturelle du vide (Farrère, 1933, p.78).

La lune d'autre part, très haute dans le ciel, et ronde comme une éblouissante médaille, couvrait d'une coulée de métal clair toute la Corne d'Or. C'était le plein jour succédant d'un coup à la pleine nuit. Et Stamboul, haute silhouette dentelée, multipliant ses coupoles, ses cyprès, ses minarets, ses toits, ses tours, tout cela couleur de turquoise et d'opale, venait d'apparaître, interposée et comme suspendue magiquement entre la mer ruisselante de lune et le ciel trempé de lait. On ne pouvait plus parler devant cette eau-forte (Farrère, 1933, p.165)

Lors de ses descriptions (Farrère, 1933, pp. 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 175, 177, 183, 184, 191, 192, 267) Farrère se sert de la lumière de la lune pour dépeindre les rues, les pentes, les pavés, les mosquées, les tombes, les chambres du Péra Palace, le Bosphore etc...car d'après lui, "la lumière lunaire n'est jamais intense au point d'éblouir" (Farrère, 1933, p.168). Selon l'auteur, les rayons du clair de lune sont des éléments distinctifs afin de mettre en lumière la réalité.

"Des venelles obliques, inégales, hérissée... De la boue... Des escaliers taillés en pleine roc... Des dalles géantes, posées de travers... Des murs pélasgiens... Des façades aveugles..." (Farrère, 1933, p.49). Ce tableau composé de fragments de pierre renvoie à un passé antérieur où elles ont été façonnées par des hommes qui, à travers les âges, leurs efforts et leurs empreintes sont restés intacts. Cette relation directe, sans intermédiaire se montre entre l'artiste et son ouvrage. Ces rues, ces escaliers, ces dalles, ces murs ne sont pas le résultat d'une uniformisation industrielle, mais d'une composition à caractère impulsif, fondé sur une activité hasardeuse sans préoccupation de l'avenir. L'auteur est à nouveau émerveillé devant cette authenticité.

Et ce fut, à droite et gauche, la lente traversée de ces vastes faubourgs de Constantinople, Haiderpacha, Cadikeuy, Moda, si peu semblables aux faubourgs des capitales de l'Occident. Les maisons de bois, beaucoup d'entre elles âgées, quelques-unes ruineuses, s'aggloméraient pêle-mêle parmi des

jardins tous bien cultivés, beaucoup d'entre eux jolis. Cette banlieue gracieuse témoignait des soins patients d'un peuple [...] (Farrère, 1933, p.8)

Ces maisons ne sont pas bâties selon des formes géométriques ou bien sur un plan parfait, en échiquier tout comme les maisons de l'Occident, mais en parfait désordre. Avec leurs jardins, elles représentent d'emblée, le calme et la sérénité qui révèlent ces forces purificatrices de la nature offrant à l'auteur un sentiment de l'infini dans un refuge éternellement rassurant.

Le bois n'étant pas résistant, il se détériore avec le temps et exige des soins patients et attentifs, car beaucoup de quartiers ont disparu après des incendies. Cet attachement au bois exprime la sensibilité, la sagesse et la patience, "la patience asiatique" (Farrère, 1933, p.211) comme le dit Farrère. Comme le bois possède une substance vivante, chétive, elle n'a pas l'ambition de se fixer dans l'espace du temps, elle est soumise aux lois du temps comme tout organisme vivant. La beauté n'a qu'un temps pour ces maisons et ces civilisations qui disparaissent. La naissance et la mort des civilisations sont une suite d'événements qui stimule la curiosité de l'auteur :

À chaque fois, Constantinople meurt tout de bon, d'une mort plus ou moins sanglante, et un autre Constantinople jusqu'alors inconnu, souvent imprévu : des hommes nouveaux, des mœurs nouvelles, des croyances inédites... Les {villes} par excellence ne meurent pas réellement. Je veux dire qu'elles ressuscitent (Farrère, 1933, p.163)

Ainsi, à chaque fois, les villes manifestent une vie nouvelle et cette suite d'apparition et de disparition éveille une excitation intellectuelle et sensuelle chez cet auteur, grand passionné d'histoire qui aime voyager dans le rêve des temps et respecte tout ce qui a cessé de vivre, cependant "il y a morts et morts. Les cadavres tout frais n'excitent qu'horreurs et pitié ! Les reliques nous agenouillent. Karakeuy, monsieur Saint-Gemme, est une dépouille mortuaire. Stamboul est une momie toute embaumée" (Farrère, 1933, p.165). Farrère trouve plaisir et bonheur dans le passé : ce passé qui s'est formé de l'éclosion et du déclin des civilisations constituent une magnifique diversité pour aiguïser sa sensation exotique. Pour l'auteur, il faut que ces objets soient trempés dans la grandeur du passé et chargés de souvenirs envoûtants, autrement ils n'exprimeraient que la peur et le dégoût.

Farrère est fasciné, c'est-à-dire qu'il savoure cette distance : le lien entre l'homme, la nature, le passé et son avenir. Ses descriptions dans le cadre d'un espace naturel et de la trame du temps sont les éléments d'une vision plus globale, qui embrasse l'univers. Cette ouverture, cette disponibilité à une autre partie du monde, de l'humanité suscite un exotisme universel. Surtout, la résurrection de Stamboul représente la continuité et une réponse à l'énigme fondamentale de la vie. Farrère fait preuve d'une écriture exotique en valorisant tout ce qui est Autre et tout ce qui repose sur les contrastes (entre Angora et Stamboul, la lumière artificielle et lunaire, parler à haute voix et le silence musulman, l'existence et l'absence, la naissance et la mort d'une ville). Ces descriptions imprégnées des lumières de la nature, d'une odeur nostalgique et

d'un goût authentique renvoie l'auteur à sa liberté envers son objet. Néanmoins, les jugements qu'il fait ressortir de ses images poétiques lancent un coup mortel à son "lien originel" entre l'homme et l'univers. Farrère, lorsqu'il contemple les terres et voit la ferme du Ghazi porte un jugement : "... les résultats seront minces..." (Farrère, 1933, p.262), ou éblouit par le scintillement de Tchankaya, se dit : "Il faut que la Turquie d'à présent soit riche, pour jeter si grandement son argent par les fenêtres !..." (Farrère, 1933, p.8) ou bien lorsqu'il compare Stamboul à une fleur suave et sensuelle, Karakeuy lui soulève le cœur, certainement en raison de son habitat arménien et de la réussite commerciale de ceux-ci. C. Farrère détient cette veine noble et poétique qui pourrait justement faciliter l'accès à l'altérité, sans arrière-pensée. Cependant, face à un auteur sur lequel les conflits d'intérêts pèsent lourdement, il est inévitable de prendre la relève et de nous interroger sur son étonnement face aux terres incultes qui se trouvent aux approches d'Angora. Cet espace pourrait-il servir les motivations du colonialisme en tant que zone de peuplement industriel ? Lorsque l'auteur est impressionné par les maisons en bois des Ottomans et touché par leur patience asiatique, pourrions-nous nous poser ces questions : le bois confronté aux dangers des flammes représente une constitution fragile qui peut à tout instant se transformer en cendre pour céder la place à tout autre chose. Préserver ces maisons en bois, serait-ce préserver en retour, l'espoir d'y couvrir d'un investissement colonial ? La patience asiatique, serait-ce "dérober le temps" des autochtones pour le mettre au service de l'esprit colonial ? Les descriptions aux couleurs multiples et éclatantes des objets exotiques dans le vieux Tcharchi du vieux Stamboul, tels que "Des ciseaux de scribe, d'un acier bleu miraculeusement niellé d'or, des soies Brousse tissées au temps...des tapis du Caucase... des Daghestan, dont l'or se nuance de mousse... des Yordès couleur de sable et d'algues..." (Farrère, 1933, p.215) représente la prospérité et la richesse d'un pays. Tous ces produits, ce marché serait-il la cause de multiples convoitises au sein des grandes puissances ? Dans cette perspective, aurions-nous tort de douter de l'amitié de Farrère ?

Conclusion

Farrère, jouit de cet Autre, de cette différence en la respectant. Il imprime une grande admiration et un respect profond envers ces dames qui conservent leur âme ottomane. Saisi par la curiosité, il jouit aussi de cette différence en contemplant la beauté de leur race à travers une description sensuelle. Par la suite, l'auteur brise le mystère et les distances et crée une forme d'identification entre la Française et l'Ottomane. Effectivement, cette assimilation n'est pas un renoncement momentané à soi ou une dialectique qui repose sur le Moi et l'Autre. Car, il est dans la nature de l'homme et de l'exotisme d'identifier une chose étrange ou étrangère par le connu, mais l'essentiel est de découvrir "sa part étrangère" dans l'Autre. En effet, l'auteur établit un rapprochement entre l'Ottomane et la Française et finit par voir dans les yeux de l'Ottomane, la Française en vue d'identifier et aussi de contrôler cet "inconnu". Mais d'un autre côté, l'auteur connaît ces Ottomans au point de "connaître leur problème"

et c'est à ce moment que l'exotisme succombe sous le poids des revendications de ces Ottomanes. Ces femmes ottomanes persévérantes et inexorablement ancrées dans la foi musulmane sont capables de mettre leur vie au service de leur cause. Elles sont tellement fortes et solides qu'elles n'ont nullement besoin du soutien des hommes. L'auteur qualifie Lalé comme "femme au-dessus de son sexe" mais cela est aussi valable à un certain degré pour les autres dames. Car, elles se présentent à nos yeux "sans homme". Le manque d'homme à leur côté est compensé par leur fermeté et volonté qui les dirigent à accomplir leur "mission politique". Elles sont comme les femmes soldats du romancier.

En affirmant que les Turcs n'ont jamais été esclaves et en exaltant leur héroïsme, Farrère fait preuve de conscience. C'est pourquoi, il estime comme meilleur, en raison de la loi du plus fort, de maintenir l'alliance franco-ottomane dans la continuité des Capitulations afin de réduire l'Empire à une fonction d'État-domestique tout en ne voulant pas se confronter à une résistance. Il opte pour le califat et récuse vivement la laïcité.

Le choc subit par l'auteur a dépassé "l'ère exotique" et renvoie à un monde renversé où la science, la raison et le progrès l'emporte sur l'innocence et les plaisirs de la vie primitive. Farrère espère retrouver sur son chemin les reliques, les empreintes du passé. Face aux forces des lumières de la nature versées sur les néants et les vestiges antiques, le romancier fait vivre sous sa plume, l'exaltation de l'altérité exotique. Le charme est rompu, lorsque Farrère est angoissé par les questions politiques d'un pays. Il fait preuve d'une expérience de la différence, mais ses jugements et explications compromettent son écriture exotique qui agonise sous le poids de sa perception idéologique. Il nous fait vivre des moments exotiques en nous invitant à réfléchir sur nos propres limites. À travers ces éléments exotiques, la matrice religieuse y est passionnément exploitée, non par souci de retourner à l'âge de l'innocence, mais par intérêts purement économiques et politiques. Même si Victor Segalen montre de l'indulgence envers Farrère, à travers ce roman, celui-ci n'est pas disponible à assumer d'un bout à l'autre, l'étrangeté d'un monde sans y faire subir un traitement idéologique. Ainsi, lorsque les intérêts d'un pays sont en jeu, il ne nous reste plus qu'à nous contenter de si peu de poésie, de si peu de merveilleux. Et ce ne devrait pas être l'enseignement de la géographie, mais probablement, le goût de l'Autre, de l'exotisme essentiel qui contribuerait à la paix universelle. Enfin, l'exorcisme de l'auteur est primordial pour accéder pleinement à un exotisme à visage humain.

Bibliographie

- Farrère, C. (1933). *Les quatre dames d'Angora*. Flammarion.
- (1937). *Les Forces spirituelles de l'Orient, Inde-Chine-Japon-Turquie*. Flammarion.
- İnalçık, H. (2003). Osmanlı'nın Avrupa ile Barışıklığı : Kapitülasyonlar ve Ticâret. *Doğu Batı dergisi*, sayı : 24.

- Koloğlu, O. (2000). La Turquie et Claude Farrère. *Oluşum / Genèse, Kültür, edebiyat ve yorum dergisi / Revue de culture, de littérature et de débats*, n.64-65.
- Masson, P. (1911). *Histoire du Commerce François dans le levant au XVIIIe siècle*. Paris.
- Moura, J-M. (1998). *La littérature des lointains. Histoire de l'exotisme européen au XXe siècle*. Paris. Honoré Champion.
- Quella-Villéger, A. (1989). *Le cas Farrère, Du Goncourt à la Disgrâce*. Paris. Presses de la Renaissance.
- Osterhammel, J. « Colonialisme » et « Empires coloniaux » », *Labyrinthe* [En ligne], 35 | 2010 (2), mis en ligne le 27 juillet 2012, consulté le 19 juin 2017. URL : <http://labyrinthe.revues.org/4083> ; DOI : 10.4000/labyrinthe.4083
- Segalen, V. (1978). *Essai sur l'Exotisme : Une Esthétique du Divers*. Paris. Fata Morgana.
- Türkmen, Z. (2015). Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 6 (06).

EXOTICISM STIFLED UNDER THE IMPERIAL VISION IN *THE FOUR LADIES OF ANGORA* BY CLAUDE FARRÈRE

Abstract: Claude Farrère openly said that he supported a “peaceful colonialism”. He also stated that he was a friend of the Turks. In any case, “exotic” studies have often shown complicity with colonialism. Through his novel, under the process of Westernization, *The four ladies of Angora* is embalmed with an Ottoman perfume, yet the charm is broken with the intrusion of the image of the French woman. And the fact that the author knows these Ottoman autochthons to the point of “worrying about their problem” destroys the exoticism. On the other hand, the mystery around the Russian women is maintained. Once the veil of exoticism is lifted, all that remains in the novel is the praise of Islam, a strong theme that dominates the novel. The Ottoman government being considered as a religious state, Farrère uses his pen on the Muslim faith. The fact that he is on the side of the integrity of an Empire weakened due to the Capitulations goes hand in hand with the interest of France. In spite of all these, his pen shows a marvellous poetic and exotic vision while enjoying the “difference” and wishing to renew itself in the framework of the relation to the Other and in the descriptions on nature and the past. Obviously, as far as the interests of a country are concerned, it is to this very level that one can enjoy the poetry.

Keywords: Exoticism, Imperial, Capitulations, The other, Ottoman.

Araştırma-İnceleme

LA QUÊTE IDENTITAIRE CHEZ AMIN MAALOUF UNE
ÉCRITURE INTERCULTURELLE

Esra Başak AYDINALP¹

Résumé : La question de l'identité est cernée à plusieurs interprétations péremptoires depuis l'émergence de la société moderne. Elle a été initialement considérée comme un moyen de s'affirmer envers l'Autrui. Les constituants de l'identité formaient ce qui différenciail le soi de l'autre et de même ce qui le rendait similaire à l'autre. Cette différenciation et similitude étaient originaires d'une opération de centralisation qui se positionne comme «une identité» stable, fixe et pétrifiant. Alors qu'avec l'arrivée de l'ère postmoderne toute sorte de tâche de centralisation s'est dégagée pour laisser la place à un jeu de décentralisation et de mouvance. Cette dynamique s'est fait ressentir particulièrement dans la littérature. La littérature est devenue un champ dans lequel «l'identité» se revêt plusieurs dimensions qui s'ouvrent vers un dynamisme et une différenciation. Cette étude porte sur la quête de l'identité d'Amin Maalouf à partir d'une écriture de l'interculturel qui renforce l'idée d'une dimension intersubjective inhérente à la question identitaire. Le discours littéraire de Maalouf sera décomposé en profondeur avec une approche d'analyse contextuelle et thématique à partir de son œuvre intitulée *Les identités meurtrières* dans laquelle il décortique la question de l'identité par toute une série de raisonnement éthique, esthétique, social, linguistique et culturel.

Mots-clés : Identité, Altérité, Interculturel, Amin Maalouf, Écriture.

AMIN MAALOUF'TA KİMLİK ARAYIŞI KÜLTÜRLERARASI
BİR YAZI

Öz : Modern toplumun ortaya çıkışından bu yana kimlik sorunsalı birçok yorum içine hapsedilmiştir. Başlangıçta kimlik sorunu "Ötekine" karşı kendini olumlamak için bir araç olarak görülmüştür. Kimliğin bileşenleri, kişinin kendisini ötekinden ayırması ve kendini öteki ile aynı kılmasının temelini oluşturmaktaydı. Bu farklılaşma ve ayniyet; sabit, değişmez ve taşlaşmış bir "kimlik" olarak konumlanmış bir merkezileştirme işleminden köken almaktadır. Buna karşın postmodern çağın ortaya

¹ Arş. Gör., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fransız Dili Eğitimi, ebaydinalp@anadolu.edu.tr

çıkmasıyla tüm merkezileştirme çabaları yerini bir hareket ve merkezden kopuş oyununa bırakmıştır. Bu dinamik kendisini en fazla edebiyatta hissettirir. Bu bağlamda edebiyat, kendi içinde kimliğin bir farklılaşma ve dinamizme açılarak çok boyutlu olarak ele alındığı bir alan olmuştur. Bu çalışma kimlik sorunsalına içkin özneler arası bir boyut fikrini güçlendiren kültürlerarası bir yazı ile Amin Maalouf'ta kimlik arayışını sorgular. Maalouf'taki edebi söylem "kimlik" sorununu ele aldığı ve onu kültürlerarası bir yazı ve edebiyat yoluyla kültürel, dilsel, sosyal, estetik ve etik bir sorgulama ile güçlendirdiği ve değiştirdiği *Ölümcül Kimlikler* adlı eserinden yola çıkılarak tematik ve bağlamsal bir analiz yaklaşımı ile derinlemesine incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Kimlik, Ötekilik, Kültürlerarasılık, Amin Maalouf, Yazı.

Introduction

*"Car je est un autre"*²

Depuis la modernité, la conception de «l'identité» qui est conçue comme une entité stable et fixe de l'existence et du positionnement de soi envers l'autre, a subi beaucoup de changements. L'identité vue comme une affirmation de soi-même a laissé sa place à une vision plus décentralisée, dispersée, fluctuante et flexible où le sujet conscient se dissolue avec l'arrivé du postmodernisme. La conception postmoderne de l'identité se distancie de tout déterminisme quant à la définition d'une identité qui renforce toute sorte de catégorisation, de classement, d'emprisonnement et de fermeture dans un cadre rigide de positionnement identitaire où les appartenances sont porteuses de jugements, de préjugés, de préconceptions sur l'individu.

Néanmoins, la notion de l'identité est devenue plus dynamique, mouvante et revêt une dimension de devenir-soi toujours se différenciant et en action perpétuelle. Cette action, voire même interaction, fait que le soi se rencontre sans cesse avec l'autre dans son fondement identitaire comme un devenir culturel, linguistique, social et historique. Entrecroisée de l'identité et de la culture se trouve le langage, le social, l'histoire et la littérature qui relie les individus les uns aux autres. Cette interrelation se fait ressentir dans la littérature grâce à une ouverture vers l'altérité englobant tous les éléments constitutifs divergeant et convergeant du sujet-narrateur-auteur-lecteur à la fois. Donc, la littérature devient le lieu de rencontre de tous ces constituants identitaires à travers la narration et l'écriture quant au matériel linguistique et culturel. Elle est le cri lancé contre un ethnocentrisme mortel, pure et idéalisé depuis le modernisme et favorise maintenant la différence, l'altérité et la décentralisation de l'individu moderne enfermé dans les clichés et artefacts linguistiques et culturels dont il est héritier pour laisser la porte grande ouverte

---

² "Car je est un autre », telle est la célèbre affirmation d'Arthur Rimbaud dans sa lettre à Paul Demeny datée du 15 mai 1871. https://www.fabula.org/actualites/car-je-est-un-autre-articulations-du-rapport-entre-identite-et-alterite_16900.php (Consulté le 27/04/2017)

vers un discours interculturel qui se chevauche avec une altérité différentielle et mouvementée.

La littérature est un moyen d'affirmer ou de dissoudre les identités non seulement de l'auteur mais aussi celle du lecteur. Dans notre recherche nous entamons à investir sur la quête identitaire chez Amin Maalouf et trouver des réponses à des questions suivantes :

-Comment est-elle conçue l'identité chez Amin Maalouf dans son œuvre intitulée *Les identités meurtrières* ?

-Que sont les moyens par lesquels Maalouf décentralise la conception de l'identité vue sous une dimension de devenir-soi en action perpétuelle ?

-Comment Maalouf réduit toute sorte d'ethnocentrisme dû à la notion de l'identité à travers son écriture ?

-En quoi le discours de Maalouf est-il interculturel ?

-Comment surmonte-il le poids des identités «meurtrières» pour en arriver à créer une œuvre littéraire qui s'ouvre vers l'altérité et la différenciation ?

Sous cet angle, nous essayerons de clarifier une série de question concernant l'identité en ce qui concerne son affrontement avec l'altérité, les raisonnements sous-jacents de nos manières d'appréhender le monde. Cette étude tente d'investir le remplacement chez Amin Maalouf de la quête identitaire par le souci de l'art, et de littérature. L'écriture de Maalouf brise le silence meurtrier et crie pour la revendication d'un monde plus égalitaire.

L'identité: l'ouverture vers l'altérité

*“Faute de penser l'autre, on construit l'étranger.”*³

Dubar donne la définition étymologique du mot identité du latin comme «ce qui reste du même au cours du temps» (2007, p.11). En outre, pour Dubar, «l'analyse de la subjectivité et de soi va provoquer l'émergence d'une nouvelle problématique, celle de l'identité du Moi comme processus social. Le Moi devient support d'une «identité pour soi» qui se construit au cours de la vie et qui est, plus ou moins, reconnu par les autres» (2007, p.14). Donc, l'identité n'est pas définie une fois pour toute, elle est plutôt une notion qui change au cours de la vie de l'individu.

Louis-Jacques Dorais dans son article intitulé *La construction de l'identité* définit l'identité comme «la façon dont l'être humain construit son rapport personnel avec l'environnement» (2004, p 2). Pour Dorais, cette définition attire notre attention puisqu'elle contient trois dimensions de l'identité qui sont d'une importance primordiale :

---

³ AUGÉ, Marc, Non-lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité, Paris, Seuil, coll. « La librairie du XXIe siècle », 1992 ---, Les formes de l'oubli, Paris, Payot & Rivages, « Petite bibliothèque », 2001 [1998] cité par Markus Arnold dans “Ecritures de violence et d'interculturalité : enjeux identitaires” dans le roman contemporain mauricien d'expression française et anglaise.” Littératures. Université de la Réunion, 2012. Français.

«L'identité est un rapport, ce n'est pas une qualité intrinsèque qui existerait en soi, en absence de tous les autres.

-Parce que l'identité est avant tout relationnelle, elle est sujette à changement quand les circonstances modifient le rapport au monde. Cela signifie elle n'est pas donnée une fois pour toute, elle est construite.

-L'identité équivaut à la relation qu'on construit avec son environnement» (2004, p.2-3).

Ces constatations démontent que l'identité soit un phénomène construit tout au long de la vie de l'individu dans son rapport avec l'autre et l'environnement. Donc l'identité ne peut pas être réduite à un processus de simple d'individualisation au niveau psychique ou bien au contraire de socialisation au sein d'une société. Elle ne peut pas être considérée comme un concept qui diverge de l'autre constituant les traits immutables de l'individu, mais plutôt comme une ouverture vers l'autre qui efface le sentiment de non-appartenance, de l'aliénation de l'étrangéité et de l'assimilation.

En outre, l'identité est un concept en transformation et en plein épanouissement. Cette transformation suit le cheminement d'une transgression des nominalisations et des lois. Arnold énumère une série de penseurs pour qui la diversité revêt différentes nominalisations. Ainsi selon lui, Charles Taylor, Ulf Hannerz et Martine Abdallah- Pretceille utilisent le terme de diversité au lieu de différence, tandis que Homi Bhabba préfère la perspective contraire, d'ailleurs «métissage » est pour François Laplantine ce qu'est le «rhizome» (Deleuze & Guattari), le «branchement» (Jean-Loup Amselle), le «tiers-espace' ou l'hybridité» (Bhabha) et le «diaspora» (Stuart Hall) chez d'autres penseurs (2012, p. 293). Ces nominalisations poursuivent chacune à sa manière d'appréhender la question identitaire soit comme un prolongement d'une sorte d'aliénation, d'opposition hiérarchique violente soit comme vecteur de diversité, de différence ou de l'altérité. Dans notre recherche nous appréhendons la perspective qui considère l'identité comme vecteur de diversité, de multiple et de décentralisation.

La culture: l'élément langagier de socialisation

L'appartenance à une culture est originaire d'un souci d'intégration sociale. Pour se rattacher à une culture ou à une identité les individus acquièrent une langue dans une société qui réduit la marginalisation et facilite la communication interrelationnelle et intersubjective. Selon Méniéssier,

«toute langue est le produit d'une culture, dans sa spécificité irréductible aux autres cultures. Par conséquent, l'identité singulière, lorsqu'elle se tourne vers la langue pour exprimer et communiquer, et même pour mettre mentalement en forme des jugements abstraits, a comme condition de possibilité l'appartenance à une culture» (2007, p.2).

Dans son *Anthropologie structurale* (1958) Lévi-Strauss accentue les rapports entre la langue et la culture. Selon lui, «l'émergence du langage est en pleine coïncidence avec l'émergence de la culture» (cité par Berthelie, 2005, p. 44).

Donc il décrit les rapports entre le langage et la culture résumés par Maurice Houis (1968) :

«le langage [...] peut être envisagé dans ses rapports avec la culture sous trois aspects : chacun d'eux [...] est le point de départ de conceptions explicatives sur les relations entre le langage et la culture, le langage est aussi un produit de la culture en ce sens qu'il reflète, par la culture et la portée de ses systèmes symboliques, certains traits caractéristiques d'une culture, le langage est enfin une condition de la culture [...] il assure, en totalité ou en partie, la permanence de certains de ses aspects. Il en est aussi sur le plan théorique si on le considère comme le moyen de communication privilégié qui donnerait la clef de ces systèmes particuliers de communication que sont les divers aspects de la culture». (cité par Berthelie, 2005, p.44)

Ainsi le langage et la culture sont en rapport perpétuel. L'on ne peut considérer une culture sans langage, ni un langage sans culture. Le langage renforce les liens culturels et en revanche la culture est le moyen de transmission des diverses langues.

Selon Kramsch, «le langage symbolise la réalité culturelle» (2003, p.3). La réalité culturelle façonne à son tour les individus et leurs appartenances identitaires. Elle porte les codes linguistiques, sociaux, psychiques et historiques qui constituent l'essence de l'être. Ces codes sont transformés et médiatisés à travers le langage et la culture. La réalité culturelle est un réseau de significations qui se concrétisent par une interaction avec l'Autrui. Ce réseau est le noyau même de la communication interculturelle et langagière. La communication interculturelle est donc en rapport direct avec la langue, la culture de l'individu et son positionnement vis-à-vis la société. La culture est donc un élément langagier de socialisation.

Interculturalité: Le vecteur de la décentralisation

Dans l'ère de la globalisation et de la mondialisation, les identités sont confrontées et se trouvent de plus en plus sous pression qui reflète une tendance vers une violence entre les groupes majoritaires et mineurs. Le monde devient de plus en plus une arène des conflits identitaires, d'appartenances, d'affirmation de soi. L'affirmation de soi et la quête d'une appartenance nous orientent vers la valorisation d'une approche plus interculturelle. Cela est dû à l'approvisionnement d'un regard ethnocentrique quant à la question d'identité et d'altérité. Alors que pour Dumont,

«l'interculturel, c'est faire face à l'Autre, non pas pour l'affronter, mais pour le compléter, pour vivre en parallèle avec lui, l'écouter, s'ouvrir, construire le dialogue avec lui, toutes les cultures sont égales, s'observent, s'inspirent mutuellement. L'interculturalité, c'est des langues-cultures qui se croisent et qui se veulent comprendre» (cité par Blanchet et Coste, 2010, p.10).

Dans un échange interculturel, il n'y a pas de centre dont tout s'enracine. Le centre est disséminé et le soi rencontre l'Autre dans un rapport non pas hiérarchique mais plutôt mutuel. L'interculturalité dépasse les frontières linguistiques, culturelles, sociétales pour en arriver à une décentration et d'anti-

ethnocentrisme (voire universalisme). Cette décentralisation prévaut à une société où il y a des stéréotypes, des clichés tout en embrassant une existence dynamique qui est sujette à des changements spatiotemporels qui se dispersent dans tout le sens (langagier et culturel). Donc l'interculturalité devient un concept clé pour effacer l'unicité, l'uniformité. Elle s'ouvre à l'Autrui sur un champ différentiel et mouvementé sans aucun point fixe et stable, centralisé. Cela contribue à la sublimation de la diversité culturelle qui fortifie non seulement le sentiment d'être reconnu par la société et aussi diminue les chocs identitaires, raciaux, sexuels etc. qui réduit la violence due à la hiérarchisation et à la marginalisation des classes sociales diverses originaires des traits linguistiques, culturels différents.

Le texte littéraire: un lieu de rencontre des identités multiples

Les ancrages identitaires et culturels dans la littérature sont fluctuants, la plupart du temps la littérature fait appel à des réalités culturelles et linguistiques de plus en plus complexes dans un tissu scindé par non seulement l'identité de lecteur mais aussi celle de l'écrivain, néanmoins la matière scripturale, le texte littéraire deviennent le champ de l'échange interculturel et même intra-culturel. «Le texte est une galaxie des signifiants» selon Roland Barthes (1970, p.12), ces signifiants sont tous porteurs d'un sens multiple, polysémique qui peuvent créer des couches de significations diverses selon l'identité de non seulement de l'auteur mais aussi la perspective identitaire du lecteur. De même, il est une galaxie des identités multiples où se chevauchent le déguisement identitaire et le travestissement culturel qui altèrent les nominalisations spécifiques, les clichés, les stéréotypes individuels et sociétaux. La littérature est la scène sur laquelle travaille cette galaxie polyvalente. Elle crée des lignes de faille sur lesquelles sont représentés le personnage, le temps, l'espace qui influencent autant le style et la poétique de l'auteur. Le concept de l'identité y est considéré comme un tremblement de terre ou bien une explosion volcanique qui agitent ces lignes de faille. L'identité de l'auteur (soi) se relie à celle de lecteur (autre) grâce au travail littéraire. Ces lignes de forces s'éclatent et trouvent sa meilleure expression sur le champ littéraire.

L'interculturalité ancrée dans la littérature

Dans l'*Éducation et communication interculturelle*, M. Abdallah-Preteille et L. Porcher qualifient la littérature de «lieu emblématique de l'interculturel» et l'envisagent comme «une discipline de l'apprentissage du divers et de l'altérité» (cité par Maillard, 2013, p. 22). Le texte littéraire forme un réseau d'intertextualité qui se réfère à d'autres textes, mais aussi un support d'interaction des cultures sur lequel s'opère la langue. Ce travail langagier requiert une vision dynamique et mouvementée quant il s'agit de question identitaire. L'identité individuelle s'entremêle à l'identité sociale grâce à ce travail sur un axe de communication entre le lecteur et l'auteur. L'auteur reflète sur ce support scriptural les identités multiples positionnées d'une manière spatiotemporelle avec un souci de les rapprocher les uns aux autres pour réduire

ce sentiment d'insécurité, d'assimilation et d'acculturation ethnocentrique. Le texte littéraire fournit un champ vaste d'investigation sur l'altérité et l'identité. Il est conçu comme un lieu de rencontre des identités multiples d'où il n'y a pas d'exclusion. Philosophiquement la littérature est le vaste étendu de la pensée ésotérique dans laquelle tout renvoie à une pluralité. La pluralité des identités se chevauche avec la singularité des phénomènes dans la littérature qui constitue l'essence même de l'être.

La voix littéraire est d'un ton polyphonique d'où l'uniformisation est exclue. Elle est ce cri lancé contre un ethnocentrisme pétrifiant qui gomme et efface la diversité. La littérature est donc considérée comme un lieu de rencontre des cultures, des identités, des langues multiples dans laquelle toute tâche de centralisation et d'uniformisation est affranchie. Cette voix est un appel fait à soi-même, à soi-même inconscient et à l'Autrui. Elle garantit la liberté d'expression et d'épanouissement non seulement pour soi mais aussi pour l'autre. De ce rencontre des identités renaissent le texte littéraire, le souffle littéraire contemporain. Cette renaissance fortifie le positionnement libertaire de l'un envers l'autre grâce à une poésie et une mimésis plurielle.

La quête identitaire chez Amin Maalouf à travers son œuvre *Les identités meurtrières*

Amin Maalouf est un franco-libanais né le 25 février 1949 à Beyrouth, est devenu membre de l'Académie française le 23 Juillet 2013, succédant à l'anthropologue Claude Lévi-Strauss, décédé en octobre 2009.⁴ *Les identités meurtrières* est l'œuvre dans laquelle il traite la question de ses appartenances et celle des « autres ». Comme il indique dans son livre qu'il est né au Liban et y a vécu jusqu'à l'âge de vingt-sept ans et sa langue maternelle est arabe. Il déclare que :

«L'identité ne se compartimente pas, elle ne se repartit ni par moitiés, ni par tiers, ni par plages cloisonnées, je n'ai pas plusieurs identités, j'en ai une seule, faite de tous les éléments qui l'ont façonnée, selon un « dosage » particulier qui n'est jamais le même d'une personne à l'autre ». (Maalouf, 1998, p.10) Ainsi il revendique pleinement l'ensemble de ses appartenances» (Maalouf, 1998, p.10).

Ses œuvres intitulées *Les identités meurtrières* (1998) et *Origines* (2004) sont des œuvres profondément marquées par la quête d'une identité universelle, de la liberté et de la connaissance. Maalouf explique lors d'une entrevue que :

«Je suis à la lisière de plusieurs traditions culturelles. Je revendique toutes mes appartenances, notamment linguistiques. Comme beaucoup de Libanais, je suis né avec trois langues dans la bouche : l'arabe, le français et l'anglais. Pour moi, ce sont des langues qui ont chacune son importance. Par rapport à l'écriture, j'écris plus facilement en arabe et en français. Dans une première partie de ma vie, j'ai écrit beaucoup plus en arabe; dans une deuxième, j'ai écrit en français. Pourtant, je viens d'un milieu anglophone, mais mes parents ont préféré pour certaines raisons m'inscrire chez les Jésuites. Le français a donc été la langue de

---

⁴ http://www.bnf.fr/documents/biblio_maalouf.pdf (Consulté le 14 Mai 2017)

ma scolarité et, si je ne l'ai pas choisi, je suis entré dans son univers et je l'ai adopté. Si j'étais resté au Liban, j'aurais certainement écrit en arabe mais, lorsque je suis arrivé en France le français est devenu pour moi la langue de la vie courante. Il est, aussi, devenu la langue de la connaissance, de la poésie, celle dans laquelle je pouvais exprimer mes sentiments les plus personnels et intimes. Je suis sensible au fait que la langue française rassemble des pays du Nord et du Sud, d'Orient et d'Occident qui ressent un lien particulier entre eux et trouvent un espace de dialogue.»⁵

C'est dans ces propos qu'il indique les raisons qui l'ont poussé à se lancer dans sa quête sur ses appartenances (cité par Najib, 2006, p.30) Lors d'un entretien Amin Maalouf souligne que :

«Je reviens là à une notion qui m'est chère. Je fais la différence entre l'identité, au singulier, et les appartenances, au pluriel. Je pense que chacun d'entre nous a une identité qui est faite de nombreuses appartenances. Certaines des appartenances d'un homme sont liées à ses origines, au pays où il est né, à la culture, à la langue, à la religion dans laquelle il a grandi ; d'autres appartenances sont venues plus tard, ont été choisies, sont liées à des goûts personnels, à une activité professionnelle, artistique ou autre, et 123 c'est l'ensemble de ces appartenances qui forme l'identité de chacun. Nous ne sommes jamais identiques, d'une personne à l'autre.»⁶

D'après Maalouf qui se méfie même des mots quand il s'agit d'écriture, à chaque étape de l'histoire il y avait des gens qui pensaient qu'il y avait une seule appartenance «majeure» que l'on appelait légitimement «l'identité». Cette identité signifiait pour certains «la nation, pour d'autres, la religion ou la classe.» (Maalouf, 1998, p.22) Alors qu'aucune appartenance ne se prévaut de manière absolue. Maalouf se présente en tant que melkite et protestante à la fois, en tant que français et libanais, arabe et chrétienne dont les origines remontent aussi au temps des ottomans, sa grand-mère turque, son époux maronite d'Égypte qui constituent tous une partie de ses appartenances. L'humanité entière qui n'est faite que de cas particulier, pour lui, la vie est créatrice des différences et s'il y a de reproduction, ce n'est jamais identique. Chaque personne est ainsi dotée d'une identité composite, complexe, unique et irremplaçable (Maalouf, 1998, p 30).

L'identité est donc un concept qui se construit sous diverses influences dont celles du milieu. Si elle est faite de multiples appartenances, elle est vécue comme homogène par l'individu. «L'identité d'une personne n'est pas une juxtaposition d'appartenances autonomes, ce n'est pas un "patchwork", c'est un dessin sur une peau tendue ; qu'une seule appartenance soit touchée, et c'est toute la personne qui vibre» (Maalouf, 1998, p.35).

---

⁵ El-Tibi, Z. (2004) Entretien avec Amin Maalouf, in *La Revue de Liban*, N ° 3954, du 19 au 29 Juin.

⁶ Maalouf Amin. Identité et appartenances. Entretien. In: *Mots*, n°50, mars 1997. Israël - Palestine. Mots d'accord et de désaccord. pp. 121-133; doi : 10.3406/mots.1997.2309 http://www.persee.fr/doc/mots_0243-6450_1997_num_50_1_2309

«Les identités deviennent meurtrières lorsqu'on s'enferme dans une conception tribale de l'identité. Contre celle-ci, chaque être doit s'adapter profondément aux conquêtes que les êtres humains ont fait de leur droits pour s'extirper de l'esprit l'idée que les violences sont inhérentes à la nature humaine et qu'on ne peut rien y faire, dans le fond. Ce qui semblait naturel dans le passé, est devenu scandaleux : la suprématie de l'homme sur la femme, la hiérarchie entre les races, les ségrégations, la torture, l'esclavage» (Achour, 2006, p. 46).

On se positionne par rapport au regard de l'Autrui et la plupart de temps on ignore comment est affranchi les frontières ou les barrières parmi nos appartenances qui sont originaires d'une hiérarchie violente entre les termes spécifiant ces appartenances et constituants de l'identité? Ce sont ces stigmates ou blessures comme dit Maalouf qui «déterminent à chaque étape de la vie l'attitude des hommes à l'égard de leurs appartenances et la hiérarchie entre celles-ci» (1998, p.36).

«L'identité peut être comprise comme une dynamique évolutive, par laquelle l'acteur social, individuel ou collectif, donne sens à son être... Cette dialectique (au sens d'intégratrice des contraires) offre à chacun les moyens de se rendre semblable à autrui tout en s'en différenciant. En intégrant l'autre dans le même, tout en réalisant le changement dans la continuité, la dynamique identitaire génère une apparente constance, qui procure à celui qui la déploie un sentiment d'identité» (Visonneau, 2002, p. 4).

Selon Maalouf, le concept de l'identité est en pleine action perpétuelle, il le décentralise par toute une série de question sur les problèmes de l'immigration, de l'appartenance religieuse positionnée historiquement, de tissage (terme emprunté à Maalouf au lieu de dire métissage) identitaire et culturel. Il le conçoit comme une notion décentralisée revendiquant toutes ses appartenances qui le conduit vers une altération et changement en mouvance pleine. D'ailleurs il évite toute catégorisation, d'enfermement du concept dans une détermination fixe et stable attribuant au terme une dimension de devenir-soi comme un procès en mouvement sans cesse et interminable.

L'appellation «meurtrières» est dû chez Maalouf à la réduction de l'identité à une seule appartenance qui positionne «les hommes dans une attitude partielle, intolérante, dominatrice, quelquefois suicidaire et les transforme en tueurs» (Maalouf, 1998, p 43). «Dans les communautés divisées se trouvent un certain nombre d'hommes et de femmes qui portent en eux des appartenances contradictoires qui vivent à la frontière entre deux communautés opposées» (Maalouf, 1998, p.50). La conception «tribale» de l'identité dans l'ère de la mondialisation devient de plus en plus atroce qui conduit l'humanité entière à faire des choix entre l'apartheid ou le sentiment de sécurité, entre la guerre et la paix, entre le blanc et le noir, entre catholiques et protestantes, juifs et arabes etc. Ainsi ceux qui ne peuvent pas assumer leur diversité se retrouveront parfois parmi les plus virulents des tueurs identitaires. «Une haine de soi» remplace «les gènes de l'âme» qui sont des appartenances multiples de l'individu (Maalouf, 1998, p 51).

Maalouf continue en faisant toute une série de questionnement historique et on arrive à constater que l'Occident est partout :

«Depuis un demi-millénaire, tout ce qui influence durablement les idées des hommes, ou leur santé, ou leur paysage, ou leur vie quotidienne est l'œuvre d'Occident. Où qu'on vive sur cette planète, toute modernisation est désormais occidentalisation qui implique l'abandon d'une partie de soi-même avec toujours un sentiment d'assimilation et de humiliation conduisant vers une profonde crise d'identité (Maalouf, 1998, p.98). Et quand la modernité porte la marque de l'Autre, il n'est pas surprenant de voir certaines personnes brandir les symboles de l'archaïsme pour affirmer leur différence (Maalouf, 1998, p.99). À chaque pas dans la vie, on rencontre une déception, une désillusion, une humiliation, comment ne pas avoir une personnalité meurtrière ? Comment ne pas sentir son identité menacée ?» (Maalouf, 1998, p. 101).

Le XX siècle était le siècle de méfiance à l'égard de tout ce qui paraît comme global, mondial ou planétaire (Maalouf, 1998, p 130). Cette menace est originaire d'un ethnocentrisme qui empêche l'humanité tout entière d'ouverture envers l'Autre. Pour échapper à ce sentiment d'insécurité et de menace, Maalouf se donne à l'écriture, à l'art et à la poésie qui sont les moyens de gommer cet ethnocentrisme pétrifiant pour s'ouvrir à une vision plus tolérante et renforce cette idée de tolérance à travers ses œuvres gigantesques sur la rencontre des cultures et des identités diverses comme c'est le cas dans *Samarkand* (1988), *Les Echelles du Levant* (1996), *Leo Africain* (1986) etc. Dans toutes ces œuvres, il s'agit d'une écriture interculturelle qui dépasse les frontières des appartenances et des traits des identités, des différences pour arriver à une perspective qui efface les effets de cette uniformisation ethnocentrique et pour créer une œuvre littéraire qui s'ouvre vers l'altérité et la différenciation.

Conclusion

Le concept de l'identité définit le positionnement non seulement de l'individu dans la société à laquelle il appartient mais aussi celui de la société au niveau spatiotemporel, global et mondial. Ce qui fait qu'il affranchit les limites des barrières linguistiques, culturelles, historiques et événementielles. Ces barrières qui enferment l'individu à une vision clôturée donc tribale et ethnocentrique peuvent revêtir toute une autre dimension grâce à l'art, la littérature, la poésie et l'écriture. La littérature est le moyen par excellence pour faire interagir les individus originaires des cultures variées. Elle fait que l'altérité prévaut sur l'identité, la différence sur l'opposition, la sérénité sur la violence, l'équité sur l'hierarchie, la tolérance sur la suprématie.

Chez Amin Maalouf, nous avons suivi le fil conducteur de sa quête identitaire pour en arriver à cette ouverture sur l'autre, à la tolérance, à la juxtaposition des diverses cultures et à des identités à travers ses œuvres pour renforcer ce tissage culturel et identitaire varié considéré comme un enrichissement d'une société quelconque. Pour lui, l'écriture est une arène pour rejoindre l'autre, ce qui est marginalisé, mis à l'écart par tout un mécanisme social et machinerie

technologique qui est à la fois un lieu de rencontre et d'éloignement. Ce mécanisme social d'éloignement peut seulement être surmonté grâce à une face-à-face de la société moderne dans l'ère de mondialisation avec ses propres appartenances identitaires multiples sans vraiment attaquer l'autre.

Dans ce sens, Maalouf contribue à l'épanouissement de cette attitude tolérante qui ne porte pas d'assaut à l'Autrui en développant tout un discours littéraire interculturel englobant ce qui est identique et différent à la fois au plus fond de ses appartenances qui rejoint l'Autre dans son intégralité sans porter des jugements précaires, des préjugés et des préconceptions sur les individus. Il tâche de diminuer la «tyrannie» des étiquettes, des artefacts discursifs au niveau linguistique et de classification tribulaire au niveau mondial et social. Il se donne à édifier un monde sans intolérance, aliénation et assimilation pour jouir d'une appartenance polyvalente avec tout ce qui est constituant de l'identité.

Bibliographie

Achour, C.C. (2006). Identité, mémoire et appartenance: Un essai d'Amin Maalouf *Neohelicon* 33: 41. en ligne à l'adresse:

<https://link.springer.com/article/10.1007/BF02766247> (consulté 02 Mai 2017)

Arnold. M. (2012). *Ecritures de violence et d'interculturalité : enjeux identitaires dans le roman contemporain mauricien d'expression française et anglaise*. Littératures. Université de la Réunion, Français.

Barthes, R. (1970). *S/Z*. Paris: Seuil

Berthelie, R. (2005) « Langage(s) Culture(s) Personne(s) », *VST - Vie sociale et traitements* 2005/3 (no 87), p. 42-51.

Blanchet P. et Coste D. (2010) *Regards Critiques sur la Notion de l'interculturalité*, edit: L'Harmattan

Dorais, J.L. (2004). La construction de l'identité dans *Discours et constructions identitaires*, sous la direction de Denise Deshaise et Diane Vincent dans Les Presses de l'Université Laval

Dubar, C. (2007). Polyphonie et métamorphose de la notion de l'identité, *revue française des affaires sociales*, 2007/2 5-25 en ligne à l'adresse:

<https://link.springer.com/article/10.1007/BF02766246> (consulté 14 Mai 2017)

Kramsch, C. (2003). *Language and Culture*, Oxford University Press, Forth edition

Maalouf A. (1997). Identité et appartenances. Entretien. In: *Mots*, n°50, mars 1997. *Israël - Palestine. Mots d'accord et de désaccord*. pp. 121-133; doi : 10.3406/mots.1997.2309

----- (1998). *Les Identités meurtrières*, Paris: Grasset

----- (2004). *Origines*, Paris : Grasset.

- Maillard, N.(2013). *Le texte littéraire francophone, passeur de langues et de cultures*. Interactions didactiques en contexte universitaire. Linguistique. Université d'Angers.
- Ménissier, T. (2017). « Culture et identité. », *Le Portique* [En ligne], 5-2007 | Recherches, mis en ligne le 07 décembre 2007, en ligne à l'adresse:URL : <http://leportique.revues.org/1387>(consulté le 02 Mai 2017).
- Najib, R. (2006) « Mémoire et identité renaissante dans origines d'Amin Maalouf ». *Neohelicon*, 33 (1), p. 29-39 *Salles G Périodiques* [COMP Neoh]en ligne à l'adress: <http://www.springerlink.com/content/g604n55374630p81/> (consulté le 14 Mai 2017) .
- Vinsonneau, G. (2002). Le développement des notions de culture et d'identité : un itinéraire ambigu, *Carrefours de l'éducation* 2002/2 (n° 14), p. 2-20 en ligne à l'adresse: http://www.persee.fr/doc/mots_0243-6450_1997_num_50_1_2309 (consulté le 14 Mai 2017)
- EI-Tibi, Z. (2004) Entretien avec Amin Maalouf, in *La Revue de Liban*, N ° 3954, du 19 au 29 Juin.

THE QUEST OF IDENTITY IN AMIN MAALOUF AN INTERCULTURAL WRITING

Abstract: Since the apparition of the modern society, the question of identity is enclosed into several interpretations. Initially the question of identity is considered as a mean of self-affirmation against the other. Components of the identity formed the base of differentiation of the self from the other and of the similarity of the self with the other. These differentiation and similarity stem from an operation of centralization, which is positioned as a stable, fixe and petrified "identity". With the arrival of postmodern era all the efforts of centralization were replaced by a play of decentralization and movement. Respectively, the literature becomes a field that includes several dimensions leading to a differentiation and dynamism. This research questions the quest of identity in Amin Maalouf through a writing of intercultural that reinforces an inherent inter-subjective dimension of the problem of identity. The literal discourse of Maalouf, through his oeuvre entitled *On identity* which deals the question of identity that was strengthened by the author via an ethic, linguistic, social, esthetic and cultural reasoning through an intercultural writing and literature, will deeply be examined by a contextual and thematic analysis.

Key Words: identity, otherness, Amin Maalouf, intercultural, writing.

Araştırma-İnceleme

GÖRSEL SANATLARDA PARADOKS

Mustafa Cevat ATALAY¹
Melihat TÜZÜN²

Öz: Sanat eserleri biriciktir. Bu yüzden tekildir. Sanat eserlerinin gizli yönleri vardır. Bu yüzden sanat eserlerinin analizinde birçok farklı yöntem bulunmaktadır. Sanat eserleri sanatçı üretimi de olsa varlığını insana ve insanın içinde bulunduğu evrenden alır. Görsel sanatçılar, filozoflar şairler, mucitler, bilim adamları ve yazarlar gibi yaratıcı süreçlerde paradokstan da beslenerek eser üretmektedirler. Bir nesnenin görünen özelliklerinden bazılarını değiştirdiğimizde görsel algımız değişebilmektedir. Resme baktığımızda gözlerimiz beynimize bir görüntü göndermektedir. Bazen beyin bunu yanlış da analiz edebilmektedir. Görsel algıya tam olarak her zaman güvenmek bizim dış dünyayı yorumlamamız esnasında hatalara neden olabilir. Bu durumlar görsel paradoks olarak değerlendirilebilmektedir. Sanatçılar bu paradoksal denklemleri temalarında kullanarak izleyicide yanılısma oluşturmak isterler. Paradoks algılandığında bir açıklamaya ihtiyaç duyulur.

Bu makalenin amacı, paradoksu yapıtlarında tematik olarak kullanan görsel sanatçılardan Partick Hughes, Maurits Cornelis Esher, Ignatius Widiapradja, Rene Magritte, Chema Madoz' un yapıtlarını analiz etmektir. Paradoks içeren iki boyutlu tasarımlarda bir sağaltma sadeleştirme söz konusudur. Bunun yanında görsel sanatçılar genellikle temayı, temel bir takım biçim ve renkler ile sınırlandırılarak sofistike yollara ulaşmada mesajın doğrudan izleyici ile buluşmasını ve düşündürmesini istemektedirler. Bu nedenle görseller izleyici ile birçok farklı iletişime girmektedir. Makalede, Paradoks kavramı literatür bakımından araştırılmıştır. Araştırma, Partick Hughes, Maurits Cornelis Esher, Ignatius Widiapradja, Rene Magritte, Chema Madoz' e ait on adet görsel ile sınırlandırılmıştır. Seçilen bu görseller içerik konu ve teknik olarak incelenip oluşan veriler ışığında yorumlamalar yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Sanatçı, Paradoks, Yapıt, Analiz.

¹ Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Resim Bölümü. otantikresim@gmail.com

² Prof., Namık Kemal Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Resim Bölümü. melihattuzun@gmail.com

THE PARADOX IN VISUAL ARTS

Abstract: An art work is unique that's why it's single. Art works have hidden aspects That's the reason why there are many different ways of analyzing artworks. Even though art works are artists' productions, they take their existence from human beings and from the world they are in. Visual artists, philosophers, poets, inventors, scientists and writers are producing works by feeding on paradoxes during the creative processes. When we change some of the visible properties of an object, our visual perception can change.

When we look at the picture, our eyes send an image to our brains but sometimes the brain can misread it. Always fully trusting visual perception can lead to errors during our interpretation of the outside world. These situations can be evaluated as visual paradoxes. Artists use these paradoxical equations in their themes to create illusion in the audience. When the paradox is perceived, an explanation is needed.

The purpose of this article is to analyze the artists who used paradox in their works thematically such as Partick Hughes, Maurits Cornelis Esher, Ignatius Widiapradja, Rene Magritte, Chema Madoz. Images depicting the paradox has a universal meaning similarity. Seen also throughout this creations due to the universal perceptions, despite the cultural differences, although at a basic level images of paradox can be perceived and interpreted. There is a simplification in the two dimensional creations including paradox. Furthermore visual artists generally by restricting the theme with some basic shapes and colors, they aim to make the audience meet with the message directly and think about it in order to reach the sophisticated way of it. In this respect the visuals are in contact with the audience in many ways. The article is limited to ten visuals of Partick Hughes, Maurits Cornelis Esher, Ignatius Widiapradja, Rene Magritte, Chema Madoz by investigating the pradox notion in terms of literature. These chosen visuals will be examined in content, subject and technic and interpretations will be made throughout the data.

Keywords: Artist, Paradox, Work of Art, Analysis.

Giriş

Paradoks parçaları içinde mevcut doğrular olan bir yapının bir çelişki oluşturmasıdır. "Paradoks genelde, her biri ayrı ayrı doğru görünen, fakat görünürde çelişkiyle sonuçlanan bir veya birkaç önermeden oluşur. Bu genel tanım içerisinde farklı biçimleri var. Örneğin, önermeler doğru olup, gerçekten de varılan sonucu ima etmekle birlikte; sonuç aslında bir çelişki olmayıp, önseziyi zorlayan bir durum oluşturmaktadır. " (Altun, 2008, "Paradoks sözcüğü Yunanca para: Karşıt ve doxa: Düşünce, inanış sözcüklerinden oluşmuştur. Paradoksal durumlarda birlikte gerçekleşmesi beklenmeyen iki olgunun ya da birlikte var olması beklenmeyen iki niteliğin bir arada olması söz konusudur. " (Kalay& Göksu, 2003).

Paradoks mantıksal bir tutarsızlığı barındırır. Genellikle “çelişki”, azınlıkla “yanıltmaç”, “çatışki” olarak ifade edilir. Paradoks dilimize yerleştiği şekliyle yaygın kullanılmaktadır.

“Paradoksun içinde bir çeşit çelişki olduğu doğrudur ama yönü, anlam ve doğruluk değeri paradoksa farklı bir felsefi değer yüklemektedir. Salt çelişkide, çelişen taraflardan biri doğru diğeri yanlış değerine sahiptir. Paradoksun sahip olduğu çelişki zaten bu iki farklı ve zıt değerın ortaya çıkmasından kaynaklanır. Çelişenlerin aynı anda doğru ya da yanlış olması düşünülmez. Yani çift değerli mantığın parçası olan bir önerme ya doğru ya yanlıştır. Paradoksta ortaya çıkan çelişki durumu bundan daha farklıdır.” (Hacınebioğlu, 2006).

Mantık, matematik ve felsefe dışında paradoksun kavram olarak bir sorunsal haline gelmesi görsel sanatlarda da vardır. Paradoks sanat eserlerinin de konusu teması ya da biçimi olabilir. Sanat eserlerinde açık paradoksu tema olarak amaç edinmiş ya da gizlenmiş birçok görsel sanatçı ve dolaylı olarak çelişkiye göndermeler yapan birçok sanatçı da vardır. Görsel sanatlarda fotoğrafın da konusuna paradoks konu olmuştur. Barthes “bu görüşten yola çıkarak fotoğrafın "kodsuz mesaj" paradoksu üzerinde durur.”, çünkü, Lacan'ın "ifade edilen ile bastırılan" çatışmasında olduğu gibi, imgenin paradoksal bir bilinç oyunu olmadan öylesine görülmesi olanaksızdır, bu oyun bir şeyi aynı anda hem "orada" hem de "orada değil" olarak görebilme yeteneğidir (Türkoğlu, 2000).

Paradoksun sanata ilişkin olarak söylediği şey ise, “Kant’ın sanat açıklamasının temelini oluşturur: Sanat doğa gibi görüldüğünde güzeldir, fakat biz onun sanat olduğunun bilincinde olmalıyız. Burada sanat açısından ima edilen şudur: Sanat, bir amaçla bağıntı içinde gerçekleştirilen bir insan edimi olmakla birlikte; bu edimin ürünü, o ancak tıpkı doğa güzelliğinde olduğu gibi, tasarlanmamış, ilgiden muaf ve kavramdan bağımsız şekilde ortaya çıktığı zaman güzel izlenimi uyandırır (Altuğ, 2007).

“Paradoks, hayalgücünün tanımı gereği kendine ait nesnenin gerçekliğiyle ilgilenmese de kendi nesnesini aslında gerçek bir şey olarak gördü kendine has bir deneyim türünü içermesinde yatar. Öyle hayal gücünün yeterliliklerinin dışında yer alan bu ayırım her nasılsa -hayal gücü hiçbir zaman bir şeyi ispat edemeyeceği için- bir olumlama şeklinde değil de, hayal kurma etkinliği: niteliğini zenginleştiren bir duygu biçiminde, imgelemin ta da içindeymişçesine görünür” (Collingwood, 2011).

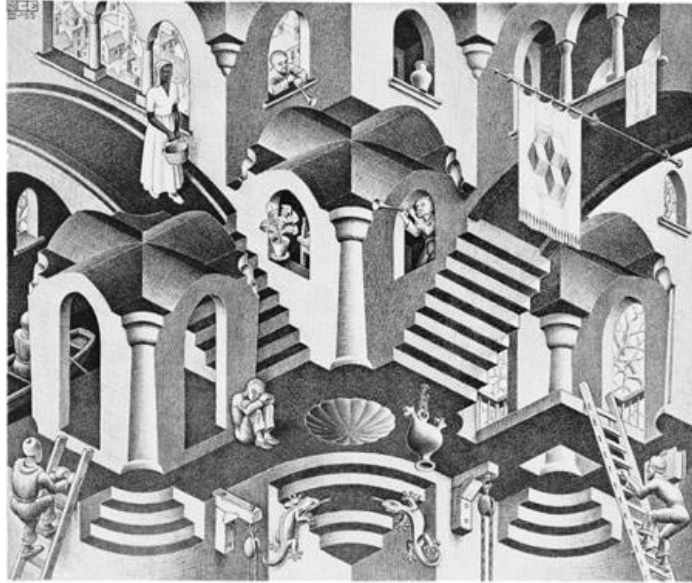
1. Maurits Cornelis Escher (1898-1972)

Hollanda’da doğan sanatçı, güzel sanatlar eğitimi aldıktan sonra, kardeşi Berend Escher’in teşvikiyle tarafından matematiğe ilgi duymuştur. Simetri, felsefe ve sonsuzluk gibi ilgi alanlara duyduğu alakanın da etkisiyle, Escher’in yapıtlarında aynı anda kullanabildiği iki ve üç boyutlu kavramlar biçimi ile sonsuzluk fikrini temsil etmeye çalışmıştır. Zaman ve uzay sonsuzluğu yansıtmaya idealinin onu çalışmalarında motive ettiği düşünülebilir. Sanatsal sonsuzluğu temsil etmenin sanatçıda başka yolları da araştırılmıştır. Escher'in eserlerin de sınırlı bir alan içine çeşitli şekiller ters veya negatif pozitif farklılıklarında

konmuştur. Diğer bir deyişle, Escher sonsuzluk fikri vermek için kendine has bir çizim ve perspektif tekniği kullanmıştır. Başlangıcı ya da sonu olmayan başka açılardan görülebilen perspektif çalışmalarında paradoksal olarak tek resimde sonsuz sayıda yüklenebilir ve belli bir sınırlılıkla karşılaşmadan süreklilik devam ettirebilir. Kompozisyonların hepsinde belli bir kağıt sınırı bulunmasına rağmen. Bu yönüyle sanatçı oldukça özgün bir yapıtlar serisi gerçekleştirmiştir.

Sınırsızlığın Escher' in eserlerinde bir tema olarak gerçekleştiği görülmüştür (Özellikle bu iki boyutlu sınırsızlık araştırmalarında doğu estetiğinin bezeme figürasyonundan esinlendiği düşünülebilir) Yapıtlarını incelediğimizde izleyici resimlerde sürekli olarak bir hareket algısı ve izlenimi edinmektedir.

Sanatçının eserlerinde zaman mekan ve sonsuzlu tavrının kendine göre gerçekleştirdiğini düşünebiliriz. Bundan dolayı sınırlı kağıt yüzeyde sonsuz bir uzay yaratmıştır. Çalışmalarının çoğunda belirli bir referans noktası bulunmadığını söyleyebiliriz. Escher'in (kavramsal planda) sonlu dünya sınırlarını kullanarak bir sonsuzluk fikri ortaya koymaya çalışmıştır (Usó-Doménecha, Nescolarde-Selvaa, Belmonte-Requena & H. Gashb, 2015). (şekil, 1).

Şekil 1, Artist: Maurits Cornelis Escher,
Title: Convex & Concave" Large Poster,
Product Code E09

Boyutlar 65cm x 55cm

Availability In stock Poster kâğıdı üzerine siyah basılmıştır.

Baskı sanatlarında ustalaşmış ressam Escher Paradoksu eserlerinde kullanarak gerçeküstü bir algı yaratabilen bir perspektif ifadesinin yanında bu perspektiflerin için de birbiri ile uyumsuz birçok çelişkili unsuru düzenlemeleri içine estetik olarak da dahil edebilmiştir. Dönüşümü de eserlerine katarak çeşitli nesnelere birbirine doğru evirildiği bir atmosfer yaratan ressam, “Birden fazla anlama gelen resimlerle optik yanılsamalar yaratır. Özel’e (2007) göre, eserleri soyutlama değildir. Yarattığı Paradoks “Gestalt Algı Psikolojisi” temel alınarak, Bir şeklin başka bir şekle evirildiği veya tamamen farklılaştığı bir düzen geliştirmiştir.

“... Özellikle perspektifinin bu denli doğru gözükmesi nedeniyle, Hogarth’ın kazı resminin karşıtıdır. Fakat resme daha dikkatli baktığımızda, bu türden yapıların bizim gerçekliğimizde yerinin bulunmadığını, sanatçının bizi yukarısının ve aşağısının, sağın ve solun söz konusu olmadığı düzlemlere götürmeye çalıştığını anlarız. Resim, sanatçının uzam sorunu üzerindeki düşünme eylemini içermekte, fakat bununla eşzamanlı olarak uzamın gözleminde izleyicinin oynadığı rolü de sergilemektedir. Tek tek nesnelere ile çeşitli bakış açıları arasında amaçlanan ilişkileri kavramaya çalışırken, sanatçının düzenlemelerinin çelişkili yanlarını da ortaya çıkarmaktayız.” (Gombrich, 2012).

Matematik ve uzay mantığını resimlerinde kullanan sanatçı optik yansımayı da çalışmalarında insanların gündelik nesnelere algılama ve okuma biçimlerinden farklı bir resimleme dili yaratmıştır. Bunlardan biriside Möbius Şeridi isimli yapıdır.³, (şekil, 2).

³ “Möbius şeridi, geometrik olarak uzunca bir şeridin bir ucunu 180 derece bükerek diğer ucu ile birleştirilmesiyle elde edilen şerittir. İlk olarak 1861’de Johann Benedict Listing tarafından tanımlanmıştır. Dört yıl sonra August Ferdinand Möbius, yayınladığı bir çalışmada tanımını vermiş, şeridin tek yüzlü olmasını yönlendirilememesiyle açıklamıştır. Normal bir şeridin iki yüzü varken Möbius şeridinin sadece bir yüzü vardır. Başka bir ifadeyle Möbius şeridinin üzerindeki bir noktadan hareket etmeye başladığında bütün alan taranarak aynı noktaya geri dönlür” (www.wikipedia.com).

Şekil 2, Artist: Maurits Cornelis Escher,
Title: Möbius Strip II" (Möbius Şeridi) Large Poster,
Product Code E03
Boyutlar 55cm x 65cm

Printed in color on poster paper (poster kâğıdı üzerine renkler) .

Sanatçı, Uzayın geometrisini ve bizim algılarımız üzerinde yer alan kurgulamasını çeşitli bilindik geometrik yapılar üzerinde gerçekleştirirken, aynı zamanda ayna ve optik araçlardan yansıyan görüntülerinde kompozisyona bir sorunsal olarak eklemektedir.

“Escher'in yapıtlarındaki gibi, yapıları kendi desteklemelerini dışarıda bırakan imkânsız resimlerle mantıksal olarak tezat oluştururlar. Bunlar adeta saf temsiller olarak görülebilir zira, bir anlamda ait oldukları nesneye, bir diğer anlamda ait olamazlar; üç boyutlu uzamdaki hiçbir şeye benzemediklerinden "doğru" da olamazlar. .” (Danto, 2012: 108).

Sanatçı perspektif biliminin kurallarını çalışmalarında farklı yapılarla gözden geçerek yeni bir görsel kurgu yaratabildiğinden yapıtlarında birçok kaçış noktası bulunuyor. Bu kaçış noktaları bazen paradoksal oldukları gibi belli bir kurgu ile bulaşarak resmin dinamiğinde ki ana ‘çelişki’ sorunsalına hizmet etmektedir. Üç kaçış noktasını da aşarak yaptığı bu çalışmalarda özellikle gerçekliğin dışına çıkmaya çağırdığı izleyici yapıtı derinlemesine algılayıp düşünmesini istemektedir.⁴

⁴ “...İsviçreli sanatçı Max Bill de 1936 tarihli heykeli “Sonsuz Kurdele” yi yaparken, yeni bir şekil ortaya çıkardığını düşünmüştü. Möbius şeridi o zamandan bu yana çok sayıda resim-heykel Sanatçı’sı, mimar, edebiyatçı, hatta lunapark tasarımcısına bile esin kaynağı oldu. Şeridin genel biçimi hem M. C. Escher gibi Sanatçı’lar hem de matematikçiler tarafından oldukça iyi kavranmış

“Yüzey yapısının bu sürekliliği, Escher’in o olanaksız “Öteki Dünya”sında bile (Gombrich, 2012: 207) varlığını korur: ince çizgilerdeki yoğunlaşmayı, madde bakımından bir bütün oluşturan bir oluşumun geriye kayması diye duyumsarız. Dokunun bize verdiği ipuçları ki bunlara düzenlilik ipuçları da diyebiliriz, bizim için çok güvenilirdir çünkü nesnelere bu mikro yapısının çeşitli etkilerle değişikliğe uğraması ihtimali çok azdır. Örneğin gözlerimizin önünde uzayıp giden bir kum çölünün zemin yapısının her yerde aynı olduğunu ve kum taneciklerinin aslında bizden uzaklaştıkça küçülmediğini rahatça varsayabiliriz (Gombrich, 2012: 267).

2. Patrick Hughes (1939)

“Perspektif ilkeleri ters ve olağanüstü bir şey olur. Heykel resim halinde katlaştığı zaman; Zihin statik bir resim içinde kendi isteğiyle hareket edebilir, imkânsız zanneden elde edilir.” *Patrick Hughes*

İngiltere doğumlu, öğretmen, yazar, tasarımcı ve görsel sanatçı, “Reverspective” (ters perspektif) Tekniğinin-Akımının yaratıcısıdır. Pompei villarından bu tarafa (Buluntular daha eskiyi de kanıtlayabilir) “Trompe l’oeil”⁵ resimler yüzlerce yıldır sanatçılar tarafından üretiliyor (Farthing, 2013). “Gözü aldatmak” anlamına gelen biçimin en önemli özelliği iki boyutlu yüzey üzerine resmedilmiş resmin aslında temsil ettiği şeyin kendisi olduğunun sanılmasıdır. Bu resimlerde fırça darbeleri hissedilmeyecek ustalıktadır. Tek bir açıdan bakıldığında görkemli bir etki yapmaktadırlar (Leppert, 2009). En uzak görünen resmin bölümleri üzerinde yakın bir görüntü elde edilirken, üç boyutlu bir yüzey üzerinde de görüntü ve optik yanıltmasıyla da bir görsel ilizyon uygulanmaktadır. “Reverspective”⁶ de önden bakıldığında boyalı ve üç boyutlu perspektife sahip bir yapıt algılanmaktadır. İzleyici başını hareket ederek tablonun 180 derecelik açısında hareket ettiğinde üç boyutlu yüzeyler arasında “optik bir geçiş” olmakta ve görüntü değişmektedir. Diğer tabloya geçiş optik bir algılama ve buna uygun zemin biçimlenmesi ile sağlanmaktadır. Bu hareket derinlik ve güçlü bir disorienting (kafa karıştırma) izlenimi sağlamaktadır. Yanılsama yüzeyi için özel teknikler ve boyamayla (Resimleme) uygulanmaktadır (www. patrickhughes. co.). Patrick Hughes'un “reverspective” sanatında insan görme sistemi 3-D ile farklı bilgi kaynaklarının etkinliğini araştıran yeni bir yol sağlamaktadır (Rogers, & Gyani, 2010). Resimsel derinliğin bu biçimi bazı özel perspektif teknikleri ve derinlik algısının

---

olmakla birlikte, hiç kimse bu biçimi belirleyen, yüzeyin tam olarak neresinden büküldüğünü ve hangi derecede büküldüğünü açıklayan matematiksel denklemleri çözememişti” (Bilim Teknik, 2007).

⁵ “İşte tam da bu öyle- ama- öyle –değil karakteri sayesinde ki trompe l’oeil (göz aldatması) aynı anda hem güçlüdür hem debir tür olarak kendi sınırlarını kabul eder. Bir başka deyişle, herhangi bir trompel’oeil’in “konusu” bilfiil temsil edilen şeyden ziyade ikiz temsil ve bakış fenomenleridir.” (Leppert, 2009)

⁶ Sanatçı tarafından “Reverspectives (ters perspektif) gerçekçi sahneler boyanmıştır.” Wagner, Michael, Walter. Ehrenstein, and (Papathomas, 2009).

anlaşılması için formların yüzeyinde kesik piramitler, takozlar, gibi farklı üç boyutlu geometrik formlar, konstrüksiyon olarak kullanılmış ve üzeri resimlenmiştir. Uzaktaki formların daha yakın gösterildiği bir teknik, izleyicinin hareketleri ile sağlanan aynı tabloda ki görsel algılar, aslında gözlerimizin algısına dayanarak tekrar ve tekrar değişmektedir... (Wade, Hughes, 1999). Sanatçının yapıtlarında görülen özgün ve yaratıcı unsurlardan biriside zengin bir bakış açısı ve fiziksel bir derinlik düzenlemesi yaptığı, özel tekniklerin yanında Konu olarak tasarımın içinde hayali bir derinlik kurgusu ve duyumu oluşturma çabasıdır (Papathomas, 2002).

Yapıtların resimsel yüzeylerine birçok açıdan bakarak ters perspektifi dayalı kurguyu algılarız bu ise bir paradoks olarak aynı resimde farklı iki konu çelişkisi yaratmaktadır. Diğer paradoks ise geri plandaki görüntülerin ters perspektif ile gerçeğe aykırı uygulanmış olmasıdır. Farklı- aynı-ilişkili konulara sahip iki resim aynı tabloda geleneksel metotla boyanmıştır. Yanılsamaların paradoksalın algısı izleyende kuvvetli bir sorunsal yaratır. Şu nedenle ki her açıdan görülen resimler birbiri içinde karmaşa içinde değildir. Bunun yanında ustalıklı yapılan yapıtlar, birbiri içine algılanabilmektedir, (şekil 3,4).

Şekil, 3: *Artist:* Patrick Hughes,
British (1939 -)

Title: Pleasure Island

Year: 1999

Medium: Oil on Board 3-D Construction

Boyutlar: 38 in. x 72 in. x 8 in. (96. 52 cm x 182. 88 cm x 20. 32 cm)

Price: On Request

Şekil 4, Artist: Patrick Hughes,

Title: Downtown Uptown

2012 | Edition 5 | Boyutlar: 81 X 192 X 28 cm / 32 x 75¾ x 11¼ yılında

3. Rene Magritte (1898-1967)

"Benim resimlerim hiçbir şey anlatmayan görsel imgelerdir. Akla gizemi getirirler. Doğrusunu isterseniz, benim resimlerimi gören biri kendi kendine şu basit soruyu sorar: 'Bunun manası ne?' O resmin bir manası yoktur. Çünkü zaten gizem de aslında hiçbir şeydir, bilinmeyendir." (Rene Magritte)

Belçika da doğan, sanat eğitimi aldıktan sonra zaman zaman afiş ve reklam tasarlayan ressam, Gerçeküstüçülük akımının en önemli sanatçılarından (Neuerbourg, 2005). Resimlerinde birçok gerçeküstü paradoks etrafında tema ve biçimler kullanmıştır. Bu temalarda komedi, korku, cinsellik gibi kavramları tuhaf, ilginç bir şekilde paradoks oluşturacak yeni düzenlemelerle sunmaktadır Şişman'a (2011) göre "Rene Magritte, mantık ve sıra dışı olanların sembolü halindedir." demektedir.

1926 ve 1938 yılları arasında, Rene Magritte radikal öncülük ederek figüratif resme yeni akademik olmayan bir yaklaşım geliştirmiştir. Daha önce, o yarı-soyut bir dizi tecrübe etmişti. Şimdi, o kendini onun bir deyişle, yapma görevin de "Gündelik nesnelere, yüksek sesle feryat ediyordu" diyerek kendine ait özgün bir yapıt dili kuracaktır. Magritte'de kullanılan anahtar stratejilere baktığımızda temel olarak "katlama", "izolasyon", "başkalaşım" ile nesnelere temsil ediliyor (Umland& Stephanie& Alessandro, 2013). Magritte için günlük yaşamdaki gerçeklik paradokslarla doluydu ve farklı yorumlara açıktı. " (Farthing, 2013). "Magritte, resimlerine gizlediği bulmacaları görmeleri için, izleyicinin betimlenen gerçekliğe dikkatle bakması gerektiğini savunmuştur (Farthing, 2013).

Resim konusunda usta fırça uygulamaları ve tematik aktarım bakımından gerçek bir uzmandır. Gündelik hayatımızda sık sık karşılaştığımız nesnelere üzerinden yeni anlamlara ve sorgulamalar yönelttiği çalışmaları bizim bildiğimiz nesnelere tahayyül etmediğimiz yeni buluşmalar yaratarak, izleyiciye duyumsatmak üzere kurduğu düşünsel paradoksa hizmet etmektedir.

Magritte nin "bu bir pipo değildir" cümlesini yazdığı yapıtı yaygın olarak bilinmektedir. "... betimlemelerle sözcükleri yan yana getirdiği" ve "bir tabela ressamının yapabileceği bir piponun altına 'Bu bir pipo değildir. ' Sözcüklerinin" amacı eleştiri görmüş, tartışmalara sebep olmuştur. "Beklentimize göre, bu sözcükler karşısında ya şaşırırız, ya da onları hemen kabul ederiz. Bu elbette içine tütün konup yakılacak bir pipo değil, Tuval üzerine sürülmüş boyadır. Ama görüntülere baktığımız zaman, böyle sağduyuya dayanan tepkiyi bir yana bırakırız. " (Lynton, 2014).

Birçok tartışma içerebilecek paradoksal durumda; birçok farklı analiz gerçekleştirilebilir. Resimde görülen bir pipodur. Ama altında yazan yazı bu algımızın yanlış olduğunu belirtir. Sanatçının başlıca mesajı, bizim pipo olarak gördüğümüzün aslında piponun yalnızca bir görüntüsü olduğudur.

"Görüntüler bizde birtakım duygular uyandırdığına göre, gösterilenle gösteren arasında gerçekçi bir ayırım yapmamız anlamsızdır. Bir anlamda resimde gördüğümüz pipo, cebimizdeki pipodan daha gerçektir. Çünkü gördüğümüz şu ya da bu sapı olan, içi kirlili ya da ağızlık yerinden bir parça kopmuş belli bir pipo değil, genel bir pipodur. 'Pipo' dediğimiz nesnenin varlığını, kafamızdaki pipo kavramı belirler. Kuşkusuz 'pipo' sözcüğü bir İngiliz ya da Fransız için yeterli olabilir..." (Lynton, 2014).

Magritte'in pipo resminin analizi ve sonuç olarak, paradoksu, pipo altında yazılı (Ceci n'est pas une pipe), 'Bu bir pipo değildir' mesajını da kapsar... "sanat eserimle şaşırtmak istiyorum" sözleri (Ingold, 2011). Bakımından da sanatçının izleyicide belirli bir düşünsel durum yaratmak istediği düşünülebilir. Michel Foucault, *Bu Bir Pipo Değildir* adlı kitabında bu resmi ve yarattığı paradoksu

anlatmaktadır. Magritte'nin bu eseri ile artık sanat tarihinde bağlam, arkasındaki fikir ve metin ilişkisi ön plana çıkmış olmaktadır.”⁷ (Dikbaş, 2011).

Schier'e (1983) göre, Magritte'nin yapıtlarına dair, bu resim pipo değil, soyut bir pipo değil: somut bir pipo değil. Tanrı bilir; bir Dışavurumcu pipo değil, hatta bir Freudyen pipo değil. " Bu bir pipo değildir. Bunu 'Magritte.' İmzaladı. İşte bu en sapkın sanatçı iştahını doyumak için yeterli bir paradokstur. Magritte'in betimlemeye çalıştığı gerçekliğin sanatta kendisine yaklaşımın belirli bir paradoks oluşturduğudur. Öyle ki bir pipo resmi ile pipo içemeyiz.

Arhheim ise tablo için daha farklı bir değerlendirme yapmıştır, “ Bakan kişi, süprüntünün yüceltilmemiş varlığıyla karşı karşıya gelir. Gördüğü şey, kuşkusuz düşünmeyi teşvik edebilir, ama düşünce yapıtta değildir.” (Arnheim, 2007). Wittgenstein felsefesi ile uğraşmak dilin kendisinden kaynaklanan paradoksları ile bir pipo bir tablo ve bir pipo, olarak her ikisi... Psikanalitik açıdan bakıldığında, vaka yaklaşımı gerektirir. Bu nedenle bilinçsiz dilek, ihtiyaçları ve çözümlenmemiş psikoseksüel çocukluk gelişimi araştırmaları gerekir (Halper, 1999: 208).

Magritte, yeşil elma çalışmaları ile genel anlayışı içinde bir tematik yapıtlar dizisi gerçekleştirmiştir. Yüzünü kaplayan yeşil bir elma ile, bowling şapkası giymiş bir adamı tasvir ettiği (kendisi) resimde paradoksu elma⁸ (kavramı) ile tartışmaya açmıştır. Elmanın arka tarafında yer alan kendi portresi seyreden kişinin elma ile sanatçı arasındaki ilişkiyi düşünmesini istedi özet olarak sanatçı gizlediği yüzünün merak edilmesini istemiştir. Magritte resim için: “herkes bir şeyler saklar ve insanlar ne sakladığını bilmek ister, ama hiçbir zaman bilemez” demiştir. Paradoks olarak, aynı zamanda arka planda olduğu gibi resmedilen adam ve olduğu gibi betimlenen elma arasında açık olmayan bir ilişki vardır. İzleyici daha fazla gizemi için zorlanmaktadır. Yapıt, Popüler Film ve bilim kurgu romanlarında (A. E. Van Vogt, Isaac Asimov vb.) birçok açıdan tematik etki ve görsel anlatım olanağı sağlamıştır.

Magritte, zihin ve beden ve arasındaki önemli farkı belirterek, bunun tehlikesini kabul eder... Zihin ve beden, sözcükler ve şeyler arasındaki farkları kurulmasında nasıl bir süreç olduğu ile ilgilenmiştir (Simon, 2003). Düşünür olarak anılmak isteyerek felsefeye yoğun bir ilgi duyan sanatçı estetik düzen içinde paradoksal felsefi problemleri tartışarak, sıradan olan ve duyumsanan gerçekliğin sorgulanmasına hizmet eden yapıtlar yaratmıştır... Yenilikçi bir ilke reddetme yerine Magritte, Modernizm sorguladığı içinde olan paradoksu kullanmıştır. Tüm belirgin gerçeklik «Önceki» nesnelere sunumu paradoksal bir biçimleme dili oluşturmuştur. Magritte'in resim açıklayıcı kalitesi genellikle güçlü bir paradoks ile sonuçlanır. Yapıtların netlik ve sadeliği güzel,

⁷ Foucault, M. (1995). Bu bir pipo değildir.

⁸ Elma resmi sanat tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir. İlk Günah yasak meyve elma sayesinde işlenmiştir. Bu bakımdan dinler tarihi yanında Mitoloji, Din, Estetik, Edebiyat, Plastik Sanatlar, Felsefe, Psikoloji de önemli bir yer tutmaktadır. Elma bu bakımdan sıradan bir meyve değildir.

ama aynı zamanda içindeki görüntüler izleyenleri kışkırtmak için hazır durumdadır (www. theartstory. org), (Şekil 5, 6).

Şekil 5, Sanatçı: Rene Magritte,
Title: La trahison des images, Yıl, 1928-1929, Teknik: Tuval üzerine yağlıboya, Boyutlar, 63, 5 cm × 93, 98 cm (250 in × 3, 700 in) , Yer: Los Angeles County Güzel Sanatlar Galerisi, Los Angeles, California

Şekil 6, Artist: Rene Magritte,
Title: The Son of Man
Bitiş Tarihi: 1964, Yaratılış Yeri: Belçika, Stil: Gerçeküstücülük, Dönem: Sonra Dönem, Tür: otoportre, Teknik: Tuval üzerine yağlıboya, Malzeme: tuval, Boyutlar: 116 x 89 cm, Galeri: Private collection

4. Chema Madoz (1958)

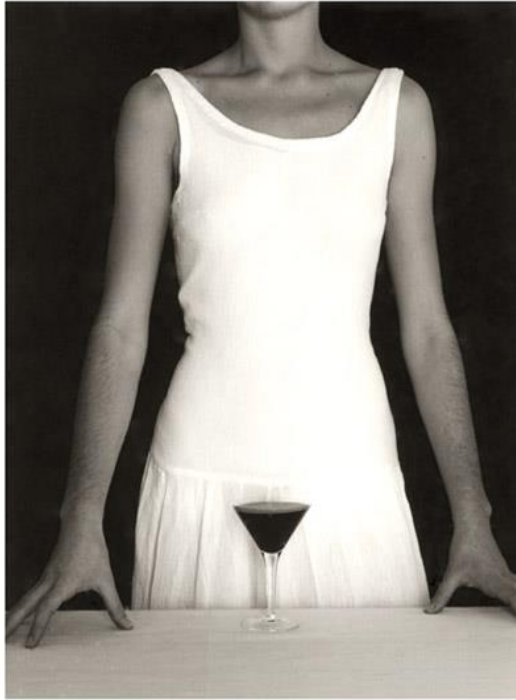
1958 yılında Madrid'de doğan Chema Madoz, İspanyol fotoğrafının önemli isimleri arasında yer almaktadır. 1980-1983 yılları arasında Madrid Üniversitesi'nde Sanat Tarihi öğrenimi gören sanatçı, fotoğrafçılığa da bu yıllarda başlamıştır. Fotoğraflarında günlük hayatın içinde yer alan sıradan nesnelere Sürrealist (gerçeküstü) estetiğin elemanlarını da kullanarak kendine ait bir dil oluşturmuştur. (www.millireasuranssanatgalerisi.com). Madoz'un çalışmalarında da "M. Heidegger⁹, J. Derrida ve M. Schapiro" gibi düşünürlerle göndermeler vardır (Lopez, 2011).

Fotoğraflarında görülen nesnelere gerçeklik bağlamından kopartılarak humour (mizah) düzleminde farklı bağlamlara taşınır. Chema Madoz, fotoğraflarında paradoks ve eğretileme (metaforların) incelikli oyunları ile adeta görsel bir şiire imza atar. Sanatçının bunu yaparken en sıradan nesnelere değiştirilerek, onları işlevselliklerinden, bağlamlarından ve günlük kullanımlarından çıkartarak, başkalaştırarak, gerçekliği sorgulamaya girişir. İzleyiciyi ise gözlem ve yorum yapmaya bu nesnelere gizli şiiri keşfetmeye davet eder (www.millireasuranssanatgalerisi.com). Fotoğraf gündelik nesnelere ince ve ironik bir yol ile paradoksal dünyalar göstermektedir. Diğer nesnelere, yeni bir yorumla oynak etkileşim yoluyla ve olsun Tanıdık nesnelere bir işlev ötesinde, yeni bir bağlamda yerleştirilir. Bu tasarımlar gerçeklik sayesinde bizim algılarımızla oynamak ve onu yüceltmek için şiirsel bir şekilde ortaya koyuştur (Madoz, 2013). Madoz fotoğraflarını insanların görmesi ile görsel algı ile beyin ve deşifre arasındaki gerilimi yaratmıştır. Onun fotoğrafları kendi içinde isimsiz bir paradoks bulunmaktadır. Siyah beyaz fotoğraflarda Gerçeklikten soyutlamaya başka bir sahne vardır (www.famousphotographers.net/chemamadoz). Paradoks niyetli çalışmalarını görmek ve anlamak, mizahi, saçma, paradoksal ve oldukça çarpıcıdır. Çevremizdeki her şeyin sanat olduğunu örneklemek ve göstermek istiyor (www.stylecrave.com). Madoz'un görüntüleri yaşamdaki koşullarla güç, hayal, gibi paradoksal bir tartışma barındır. Yapıtlarında ışık anahtar kavramlardan birisidir. Doğal ışığı tercih etmektedir. Çizim ve nesnelere üzerinde yaptığı çalışmalarla görüntüyü bir heykeltıraş gibi analiz eder, oylumlar. Buna rağmen Madoz'un savunduğu fotoğrafçılıktır. Ve estetiği kendi gerçeğini barındırır (www.ca2m.org/en/publications). Nesne ve anlamı, ya da daha iyisi, birçok arasında yorumlar yapmaktadır. Eserlerinin Her bir görüntüsü, kendi içinde bilinçli yapıyor. Kendi dünyası, bize gerçek dünyada her iş görüldüğü gibi değildi duyumsatıyor. Çünkü anlamların çokluğu onun yaratılış derinliğini ve nesnelere iç morfolojisi derinliğini artırıyor. Madoz birçok kurguyu bir şair gibi tasarlıyor. Şeyler arasındaki gizli ilişkileri nasıl bulacağını araştırıyor. Uzlaşmazla, uzlaştıran şiirsel görüntü budur. Farklı dünyalar bize yeni bir varlığı oluşturmak için izin veriyor (Saravo: 2011).

⁹ www.highlike.org/text/chema-madoz-3

Madoz'un fotoğraflarına bakıldığında tuhaflık ve aşinalık kavramları birbiri içine girmiştir. İşler tuhaftır, çünkü ilk bakışta izleyeni şaşırtır. Şoka uğratar. İşlerindeki aşinalık ise kullandığı referansların izleyicinin anında tanınmasından gelir. İzleyicinin Madoz'un fotoğraflarındaki keşfi, sanatçı ile ortak noktaları olduğunu hissetmesine neden olur. Bu durum, fotoğraflarla rahat bir şekilde diyalog kurmanıza da yardımcı olur. Chema Madoz fotoğrafı, çevresiyle ilişkisini yeniden tanımlamak içinde kullanır. İşlerinde kendi seçtiği ve kendisinin kurguladığı bir ortamda düzenlediği nesnelere alışılmadık mevcudiyetlerine odaklanır ve bu odaklamayı da siyah-beyaz olarak fotoğraflar. Böylece Chema Madoz'un makinesinden çıkan enstantaneler her defasında izleyici tarafından yeniden okunmaya açık hale gelir. ” (www.millireasuranssanatgalerisi.com/sergiler/chema-madoz), (şekil 7, 8).

Şekil 7, Artist: Chema Madoz

Title: Voman

Fotografía (fotoğraf) B/N s/papel baritado virado al sulfuro (baryum sülfür tonlama kağıdı)

Boyutlar: 60 x 45 cm, Edición abierta

Firmado y numerado al dorso

Şekil 8, Artist: Chema Madoz S/t, 1987

Title: Without

Fotografía B/N s/papel baritado virado al sulfuro

Boyutlar: 60 x 45 cm, Edición abierta

Firmado y numerado al dorso

6. Ignatius Widiapradja (1960)

Endenozya doğumlu, öğretim üyesi, tasarımcı ve ressamdır. Sanat eğitimini Amerika'da almıştır. Amerika Texas'da çalışmalarını sürdüren ilahi paradoks adlı bir dijital fotoğraf serisi uygulamıştır (www.drake.edu). Boyama ve yaratıcı dijital çalışmaları güncel sanat içinde sayılmaktadır. Genellikle çalışmalarında çok boyutlu bir gerçek üzerinde yer almıştır. Bu boyutlar arası çalışmalarında birçok gerçeğin periyodlar halinde görebiliriz. Bu görüntülerde anılar, cinsellik, duygular, arzu, uzay mekân gibi gerçekleşmesi gündelik hayatta mümkün olmayan birçok görüntü bir arada kullanılarak bir paradoks yaratılmıştır. Kompozisyonlarında manzara, gezi, doğa atölye ve görsel sanatlardan birçok biçimi birleştirmektedir. Özellikle serilerinde etkilendiği doğu estetiği ve coğrafyasından Himalayalar, Endonezya, Nepal, Butan, Budist tapınaklar gibi temsillerde yer almaktadır (www.zoominfo.com). Eserlerinde boyama ve dijital baskı öncelikle tercih ettiği tekniklerdendir. Eserlerinde yapılar, mekânlar ve toplamda görüntüler süreli bir akış içerisinde. Üst üste kullandığı ve anıları ile birleştirdiği çok boyutlu süreçsel ilişkiler vardır (www.artandartdeadlines.com). Sanatı ve yapıtları için şöyle demektedir; benim çalışmalarımnda, görüntü ve mekânsal yapı ve eklemler sürekli bir akış hali sergileyen bir yapışkan olarak çok boyutlu bir gerçekliği oluştururlar. Bu

çakışmalar da anıların örtüşmeleri, gelecek projeksiyonları ve çok boyutlu süreçler var. Bizim anılarımızdaki, görüntüler olaylar ve duygular ve iç içe bulunuyor ve ayrılamaz. Onlar mozaikler olarak, uzay zaman sürekliliğindedir (www.dailypalette.uiowa.edu), (Şekil 9, 10).

Şekil 9, Artist: Ignatius Widiapradja
Title: "Coincidentia Oppositorum: A Divine Paradox"
24 x 36 inches (61 x 91.4 cm.)
gnatius Widiapradja - Digital
Series - 2012

Şekil 10, Artist: Ignatius Widiapradja
Title: "Coincidentia Oppositorum: A Divine Paradox"
Buddha Series
Available as 18" x 12", 36" x 24", or
Boyutlar: 54" x 36" prints
gnatius Widiapradja - Digital
Series – 2012

Sonuç

Tavır olarak izleyici üzerinde paradoks algısı oluşturmak isteyen birçok görsel sanatçı vardır. Makale konusu seçtiğimiz beş sanatçı; Partick Hughes, Maurits Cornelis Esher, Ignatius Widiapradja, Rene Magritte, Chema Madoz' da bu sanatçılardandır. C. Madoz, yalnızca fotoğraf yapıtları üzerinde çalışmaktadır. I. Widiapradja, fotoğraf ve resim üretmeyi tercih eden bir sanatçıdır. Diğer sanatçıların önemli eserleri resimlerden oluşmaktadır.

Bu sanatçılar içinde bir sınıflama yapılırsa P. Hughes, optik algıyla oluşturulan bir paradoks, M. C. Esher, kâğıt üzerinde kendi oluşturduğu boyutlar ve uzay zaman mekân paradoksu, I. Widiapradja, katmanlara birçok anlam yükleyerek yoğun ve atmosferik görüntülerle oluşan bir paradoks, R. Magritte, düşünür tavrı ile sade uygulamalarının ile simge ve imge iletişiminden oluşturduğu bir paradoks, C. Madoz ise farklı nesnelere ince bir zeka ile paradoksal bir şekilde biçimlendirerek izleyenlerde bir düşünme iklimini kurmaya çalışmışlardır.

Sanatçılar, farklı teknik ve biçimlerle yapıtlarını yaratmışlar ve alımlayıcıları paradoks kurgusu ile düşündürüp sorgulama gerçekleştirmelerini sağlamıştır. Sanatçıların yapıtları analiz edildiğinde, Paradoksun içerdiği mesaj-anlam sanatçı tarafında belirli ve kasıtlı bir biçimlendirmeye tabi olmuştur. Varsayımda bulunulabilir.

Paradoks ya da çelişki genel de olumsuz ve mantık dışı gibi bilinmektedir. Sanat yapıtında ki paradoks betimlemesine yapılan eleştirilerde dikkatli olmak gerekir. Paradoks yaratmak için sanatçılar bütün düşünsel yetenekleri kullanmaktadırlar. Paradoksun betimlenmesi alımladığında sıradanlaşmış ve semantiği sınırlanmış birçok görüntü yeni bir anlatım dili kazanır. Yapıtı alımlayanlarda şaşkınlık merak ve düşünsel bir süreç meydana gelebilir. Daha sanatçı tarafından yapıtın ortaya çıkarılma amacı ve sürecinde yer alan bu unsurlar, sınırlarını izleyicinin belirleyebileceği bir düşünce iklimi yaratarak paradoks üzerinden gerçek sorunsalını tartışmaya açıyor.

Görsel Sanatçılar tarafından paradoksu içeren yapıtlarda gerçeklik ters düz edilmiş olabilir. Sanatçı estetiği bakımından yeniden biçimlendirmiştir. Gerçekliğe ulaşmada alımlayıcı paradoksal bir betimleme ile de sanat yapıtı amacına ulaşabilir. Bu yeni biçim alımlayıcıda daha düşünsel ilgi ve yorumu kışkırtır. Bu nedenle Sanatçı tarafında da paradoksun yapıtı yaratmada yaratıcı bir işleve hizmet ettiğini söylemek için elimizde yeterince veri vardır. Gerçekliği betimlediği düşünülen yapıtların neyi ve ne biçimde resmettiği tartışma içerir.

Paradoks, sanat yapıtının kurgusunun özgünlüğünü ve aktarılan mesajının biricikliğini sağlayıp gerçeği sezmemizi sağlayabilir. Fakat sanat yapıtını alımlayanların algıları birbirlerinden farklılıklara sahiptir. Alımlayıcının etken-edilgen bir şekilde sanat yapıtı üzerinde değerlendirme yapar. Sanat yapıtından ulaşılabilecek gerçeğin hangi ölçüde görünür hale geldiği tartışma içerir. Ve bu tartışılma sanat var olduğu sürece var olacaktır denilebilir.

Sonuç olarak sanat yapıtının duyurduğu ve sanatçının amaçladığı estetik içinde paradoksu alımlatmak sanatçı için bir zarurettir. Gerçekliğin alımlayıcı tarafından sezilmesi sanat yapıtı sayesinde olabilecektir.

Kaynakça

- Danto, A. C. (2012). Sıradan Olanın Başkalaşımı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hanson, A. (2000). Ed: Jane Clarke, Antonia Contro, Esther Grisham, Cori Wulf, Produced by the Department of 'Museum Education The Art Institute of Chicago.
- A. Kalay & F. Göksu, (2003). "Reklam ve Paradoks", Gazi Üniversitesi-İletişim Fakültesi Dergisi, sayı: 18, 59-71.
- Simon. A. (2003). "Love and surrealism: René Magritte and André Breton in 1929. "Word & Image 19. 3: 214-222.
- Şişman, A. (2011). Sanata ve Sanat Kavramlarına Giriş, Literarür yay. İstanbul.
- Vural, A. (2008). Fizik Paradoksları, Bilim Teknik 2008, Fizik Paradoksları, Bilim Teknik. P: 3.
- Rogers, B. & Gyani, A. (2010). Binocular Disparities, Motion Parallax, And Geometric Perspective İn Patrick Hughes's 'Reverspectives': Theoretical Analysis And Empirical Findings. *Perception*, 39 (3), 330.
- Bilim Teknik, (2007). Editör, Ağustos, çev. Türkiye, s:15.
- Madoz, C. (2006). 2000-2005, Premio Nacional De Fotografía 2000. Ministerio de Cultura Catalogue, Museo Barjola , Asturias, İspanya. s:8
- Madoz, C. (2013). Soloexhibition, 19th September – 11th December, The Exhibition Was Curated By Tomás Rodríguez Soto. 5
- Madoz, C. (2014). Exhibition open cards, Galería Elvira González, Galería Elvira González Gloria Borrego c/ General Castaños, 3 28004-Madrid, 1.
- Gombrich, E. H. (1992). Sanat ve Yanılsama. Ahmet Cemal (çev), Remzi kitab., İstanbul, 207, 239, 267.
- Schier, F. (1983). This Is Not a Pipe, Book Abstract, January, The New York Times, 23.
- Collingvood, G. (2011). Kısaca Sanat Felsefesi, Bilge Su, Ankara, 50.
- Neuerbourg, H. (2005). Magic of Magritte: A Paradox in The Works October 08, Associated Press , Los Angeles Times.
- Hacınebioğlu, İ., L. (2006). Bir Düşünce ve Mantık Problemi Olarak Paradoks, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi Kaygı, Yıl 2006, Cilt-Güz, Sayı-7, 106, Bursa.
- Doménecha, J. L. & Usó-, Nescolarde- J., S., & Belmonte-Requena M. & Gashb H. (2015). Cybernetics and Systems: An International Journal Volume 46, Issue 6-7, Special Issue: Belief Systems in Science and

- Engineering, Walking Through Cantor's Paradise and Escher's Garden: Epistemological Reflections on the Mathematical Infinite (II), DOI: 10.1080/01969722.2015.1038474, pages: 438-451.
- Helfenstein, J., & D'Alessandro, S., & Umland A, (2013). Magritte the mystery the ordinary, 1926-1938, Published by The Museum of Modern Art, New York, pages:7.
- Halper, F. (1999). Construals: Perceptual Occlusion In The Work Of Rene Magritte , publshers. Prnted in the netherlands, K. Academac, pages: 208.
- Foucault, M. (1995). Bu Bir Pipo Değildir. Yapı Kredi, İstanbul.
- Lopez, M., R. (2011). "To Be İn Someone's Shoes" Un Acercamiento Al Debate De Los Zapatos De Van Gogh En La Teoría Del Arte Contemporáneo, Bajo La Dirección De La Doctora, Madrid, Septiembre, Universidad Complutense De Madrid, Facultad De Bellas Artes, pages: 69.
- Hikmet, N. & Dikbaş, R. (2011). İmge ve Metin: Yazı ve Resim Nasıl Bir Araya Gelir?, Sayı: 75 - yıl:, bilim ve sanat vakfı, Baskı Kurtiş Matbaacılık, İstanbul.
- Lynton, N. (2014). Modern Sanatın Öyküsü, Remzi, İstanbul.
- Saravo, O., S, (2011). Chema Madoz, Odalys Galería de Arte, catalogue, Caracas 1 , Venezuela.
- Arnheim, R. (2007). Görsel Düşünme, Metis Yay, İstanbul.
- Leppert, R. (2009). Sanatta Anlamın Görüntüsü: İmgelerin Toplumsal İşlevi: Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Rothman, R. (2007). Konsthistorisk Tidskrift, Journal of Art History Volume 76, Issue 4, A Mysterious Modernism: René Magritte and Abstraction, 224-239.
- Farthing, S. (2013). Sanatın Tüm Öyküsü, Hayalperest Yayınevi, İstanbul.
- Altuğ, T. (2007). Kant Estetiği, Payel Yay., İstanbul, 182.
- Ingold, T. (2011). Being Alive, Essays on movement, knowledge and description, Y Published İn The Usa & Canada, , Seven Variations On The Letter A, 182-183.
- Papathomas, T., V. (2002). Experiments on the role of painted cues in Hughes's reverspectives. *Perception-London-*, 31(5), 521-530.
- Türkoğlu, Ü., N. (2000). Görüyorum , Gündelik Yaşamda İmgelerin Güç, Der Yay.
- Michael, W., & Ehrenstein, H. & Papathomas, T. V.. (2009). "Vergence in reverspective: Percept-driven versus data-driven eye movement control. " *Neuroscience letters*, 449. 2, 142-146.

W. Nicholas & P. Hughes, (1999). Fooling the Eyes: Trompe l'oeil And Reverse Perspective. *Perception-London-28*, Pages: 1115-1120.

Özel, Z. (2007). Op Sanat Ve Dijital Teknolojinin Kullanımı, *Anadolu University Journal Of Social Sciences cilt/vol. : 7- sayı/ no: 2: 395-418.*, Eskişehir.

İnternet Kaynakçası

[www. artandartdeadlines. com/2012/09/call-for-entries-12-12-international](http://www.artandartdeadlines.com/2012/09/call-for-entries-12-12-international), 1 Eylül 2015 Tarihinde İnternette indirilmiştir.

[www. ca2m. org/en/publications-2/item/313-sin-titulo-atlas](http://www.ca2m.org/en/publications-2/item/313-sin-titulo-atlas), 19 Temmuz 2015 Tarihinde İnternette indirilmiştir.

[www. famousphotographers. net/chema-madoz](http://www.famousphotographers.net/chema-madoz), 17 Temmuz 2015 Tarihinde İnternette indirilmiştir.

[www. millireasuranssanatgalerisi. com/sergiler/chema-madoz](http://www.millireasuranssanatgalerisi.com/sergiler/chema-madoz), 11 Temmuz 2015 Tarihinde İnternette indirilmiştir.

[www. moberggallery. com/Ignatius_interview. Shtml](http://www.moberggallery.com/Ignatius_interview), 21 Temmuz 2015 Tarihinde İnternette indirilmiştir.

[www. patrickhughes. co. uk/reverspective](http://www.patrickhughes.co.uk/reverspective)), 14 Temmuz 2015 Tarihinde İnternette indirilmiştir.

[www. stylecrave. com/2009-01-16/chema-madoz-beyond-talent](http://www.stylecrave.com/2009-01-16/chema-madoz-beyond-talent), 9 Temmuz 2015 Tarihinde İnternette indirilmiştir.

[www. TheArtStory. org](http://www.TheArtStory.org) ziyaret, 7 Temmuz 2015 Tarihinde İnternette indirilmiştir.

[www. widiapradja. com](http://www.widiapradja.com), 4 Temmuz 2015 Tarihinde İnternette indirilmiştir.

[www. zoominfo. com.](http://www.zoominfo.com), 1 Temmuz 2015 Tarihinde İnternette indirilmiştir.

[www. dailypalette. uiowa. edu/?artwork=3070](http://www.dailypalette.uiowa.edu/?artwork=3070), 6 Temmuz 2015 Tarihinde İnternette indirilmiştir.

Görsel kaynakça:

E. Doğan (2004). *Temel Tasarıma Çağdaş Yaklaşım*, Mor Ajans Reklam ve Tanıtım, İstanbul.

www.tr.wikipedia.org/wiki.

www.moma.org/collection.

www.art-collecting.com/galleries_ca_losangeles.htm

Araştırma-İnceleme

**“DEMOKRATİK PLATONCULUK”: JOHN STUART
MİLL’İN SİYASİ DÜŞÜNCESİNDE ÇOĞUL OY**

Murat KAÇER¹

Öz: Mill, tüm bireylerin kamu faaliyetlerine doğrudan katılımının mümkün olmaması nedeniyle ideal hükümet sisteminin temsili demokrasi olduğunu ileri sürmektedir. Alexis de Tocqueville’deki “çoğunluğun tiranlığı” düşüncesinden etkilenen Mill eğitilmiş ve nitelikli olan insanlara daha fazla oy hakkı (çoğul oy-plural voting) verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Platon’un filozofların kral veya kralların filozof olması gerektiğine ilişkin düşünceleri dikkate alındığında Mill’de görülen bu elitist tutum yeni değildir. Mill’in çoğul oy düşüncesi hem demokratik eşitlik ilkesi ile hem de Mill’in özellikle insan doğasına dönük eşitlikçi bakışı ve siyasal katılımın yurttaşlar için bir okul olduğu fikriyle çatıştığı açıktır. Duncan (1973) da Mill’in tutumunu “*demokratik platonculuk*” olarak nitelendirmektedir. Bu çalışmada Mill’in demokrasi anlayışı, siyasal düşüncedeki elitizm ve elit teorileri aktarılmakta, Mill’in çoğul oy fikri Duncan’ın (1973) “demokratik platonculuk” kavramsallaştırması bağlamında ele alınmaktadır. Mill’in bütün eserlerinin Türkçe ’ye henüz çevrilmediği düşüncesinden hareketle Mill’in siyasal katılım ve çoğul oy ile ilgili düşünceleri eserlerinden olduğu gibi çevrilmesine dikkat edilmiştir. John Stuart Mill’e Türkiye yazınında duyulan ilginin yetersizliği, başlı başına Mill’in çoğul oy düşüncelerine ve bu düşünceye dönük eleştirilere odaklanan, bilindiği kadarıyla, ilk çalışma olması bu çalışmaya özgün bir nitelik kazandırdığı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: John Stuart Mill, Demokratik Platonculuk, Çoğul Oy, Elitizm.

**DEMOCRATIC PLATONISM: PLURAL VOTING IN JOHN
STUART MILL’S POLITICAL THOUGHT**

Abstract: John Stuart Mill argues that the representative government is the ideal form of government because all people cannot personally participate directly in politics. Mill, influenced by the "tyranny of the majority" in thought of Alexis de Tocqueville, pointed out that educated people should have more votes. Considering Plato's thoughts that kings

¹ Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. muratkacer@hotmail.com

should be philosophers, or philosophers kings, it seems that Mill’s elitist attitude isn’t new. It is clear that Mill’s plural voting conflicts with his egalitarian view towards human nature and the idea of educative role of political participation. Duncan (1973) describes Mill’s attitude as “democratic platonism”. In this study, Mill’s concept of democracy, elitism and elitist theories are explained and Mill’s concept of pluralism is examined in the context of Duncan’s concept of “democratic platonism”. As all of Mill’s works have not yet been translated into Turkish, it is paid attention to translate his thoughts on political participation and plural voting. It is believed that this study is significant and distinctive, considering the inadequate interest in Mill in the Turkish literature, focusing on Mill’s thought on plural voting, in itself.

Keywords: John Stuart Mill, Democratic Platonism, Plural Voting, Elitism

Giriş

John Stuart Mill liberalizmin önemli isimlerindedir. Özellikle liberalizmin temel ilkelerinden olan özgürlük ile ilgili yazdıkları referans niteliğindedir. Bununla birlikte Türkiye yazınında John Stuart Mill’e yeterli düzeyde ilgi gösterildiğini söylemek mümkün değildir.² John Stuart Mill’in *On Liberty*(*Özgürlük Üzerine*), *Utilitarianism* (*Faydacılık*) ve *the Subjection of Women* (*Kadınların Esareti*) gibi kitaplarının tam metin çevirileri bulunmakla birlikte başta Otobiyografisi olmak üzere siyaset, toplum ile ilgili önemli yazıların olduğu toplu eserleri ile mantık ve politik ekonomi ile ilgili yazdığı eserlerin çevirisi Türkçe ’de bulunmamaktadır. *Considerations on Representative Government* adlı kitabı ise 2017 yılı içerisinde Türkçe çevirisi yayınlanmıştır.

John Stuart Mill, siyasal katılımın bireylerin erdemini yükselten, değerli kılan ve aynı zamanda toplumsallaştırıcı ve eğitici işleve sahip bir olgu olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle başta kadınlara da oy hakkı verilmesi olmak üzere siyasal katılımın kapsamının mümkün mertebe geniş tutulması gerektiğini belirtmektedir. Bununla birlikte Mill, tüm insanların kişisel olarak kamu faaliyetlerine doğrudan katılımının mümkün olmaması nedeniyle ideal hükümet sisteminin temsili demokrasi olduğunu savunmaktadır. Alexis de Tocqueville ’in *Amerika’da Demokrasi* kitabında yer verdiği “çoğunluğun tiranlığı” düşüncesinden etkilenen Mill, insanların teorik ve pratik bilgileri ekseninde hiyerarşik bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Eğitim görmüş, aklını etkin kullanan, muhakeme ve muhasebe yeteneği gelişkin insanların; bu niteliklerden yoksun olanlardan daha iyi olduklarını ve bu nedenle daha fazla oy hakkı tanınması gerektiğini ileri sürerek çoğul oy³ hakkını savunmuştur. Platon’un

² Mill’in Türkiye yazınındaki yerine ilişkin fikirlerini benimle paylaşan Yrd. Doç. Dr. Mümin Köktaş’a teşekkür ederim.

³ Çoğul oy, İngilizce’deki “plural voting” teriminin tam karşılığıdır ve bu şekilde kullanımı yaygındır. “Plural voting” teriminin “izafi oy” olarak çevrilmesinin daha uygun olacağını

filozofların kral veya kralların filozof olması gerektiğine ilişkin düşünceleri dikkate alındığında Mill’de görülen bu elitist tutumun kökenlerin oldukça eskiye dayandığı görülmektedir. Mill’in kökenleri eskiye dayanan yönetimin bir azınlık sınıfa tahsis edilmesi fikrinin hem demokratik eşitlik ilkesi ile hem de Mill’in kendi siyaset felsefesi içinde, özellik insan doğasına dönük eşitlikçi bakışı ve siyasal katılımın yurttaşlar için bir okul olduğu fikriyle çatıştığı açıktır. Duncan (1973) da Mill’in tutumunu “*demokratik platonculuk*”, hatta “*burjuva demokrasisi platonculuğu*” olarak nitelendirmektedir. Bu çalışmada Mill’in demokrasi anlayışı, siyasal düşüncedeki elitizm ve elit teorileri aktarılmakta, Mill’in çoğul oy fikri Duncan’ın (1973) “demokratik platonculuk” kavramsallaştırması bağlamında ele alınmaktadır. Mill’in bütün eserlerinin Türkçe’ye henüz çevrilmediği düşüncesinden hareketle Mill’in siyasal katılım ve çoğul oy ile ilgili düşünceleri eserlerinden olduğu gibi çevrilmesine dikkat edilmiştir. John Stuart Mill’e Türkiye yazımında duyulan ilginin yetersizliği, başlı başına Mill’in çoğul oy düşüncelerine ve Mill’in bu düşüncelerine getirilen “demokratik platonculuk” eleştirisine odaklanan, bilindiği kadarıyla, ilk çalışma olması bu çalışmaya özgün bir nitelik kazandırdığı düşünülmektedir.

1. John Stuart Mill

John Stuart Mill, Victoria dönemi İngiltere’sinin düşünce alanını ve siyasal söylemini etkileyen en önemli düşünürdür. Mantığın en temel konularından politik ekonomiye, bilgi ve siyaset felsefesinden ahlak ve metafiziğe kadar birçok alanda temel eserler yazmıştır.

20 Mayıs 1806 tarihinde Londra’da doğan Mill, dönemin felsefi radikallerinden ve faydacı felsefenin en önemli isimlerinden olan James Mill’in en büyük çocuğudur. Mill pedagojik bir mühendisliğin ürünüdür. Hiç okula gitmeyen Mill, babası tarafından felsefi radikalizm ve faydacı felsefe için özel olarak yetiştirilmiştir. Runkle (1968, s. 419), Mill’in sadece felsefi radikallere katılması için değil; felsefi radikallerin eğitim ile ilgili teorilerine “kobay” (*guinea pig*) olarak hizmet etmesi beklentisiyle yetiştirildiğini belirtmektedir. Bu süreçte babasının arkadaşı olan Jeremy Bentham’ın da katkıları olmuştur. Hatta James Mill’in başına bir şey geldiğinde Bentham, onun oğluna bakacağını da vaat etmiştir. Mill’in 14 yaşındayken Fransa’ya gitmesi ve Fransızca öğrenmesinde Jeremy Bentham etkili olmuştur. Oldukça yorucu ve zor olan bu pedagojik mühendislik başarılı olmuştur. John Stuart Mill Yunancayı ne zaman öğrenmeye başladığını kendisi bile hatırlayamadığını belirtmektedir. Mill’e Yunanca’yı öğrenmeye üç yaşında başladığı söylenmiştir. Sekiz yaşında Latince öğrenmeye başlayan Mill’in sekiz yaşından 12 yaşına kadar okuduğu bazı Latince ve Yunanca kitaplar: tarihçi Herodot’un tüm kitapları, Xenophon’un *Cyropaedia*’sı, Sokrates’in hatıraları, Plato’nun ilk altı diyalogu, Virgil,

düşünüyorum. Bunun sebebi *Plural voting* teriminin insanların sahip olduğu oy hakkı miktarının söz konusu kişilerin sosyo-ekonomik durumlarının “göreceliliği” ekseninde şekillendiğini ifade etmesi ve “izafi oy” teriminin bu bağlam için daha uygun olduğunun düşünülmesidir. Ama bu çalışmada karışıklığa mahal vermemek adına “çoğul oy” karşılığı kullanılmıştır.

Aeneid’in kitapları; Horace ve Cicero’nun kitapları, Odyssey, Aristophanes’in eserleri, Thucydides’in tüm kitapları ve Aristo’nun Retorik kitapları sayılabilir (Mill, 2009b, s. 8-14). Mill öncelikle dil öğrenimi için Latin ve Yunan klasiklerini okumaya başlamıştır. 12 yaşından sonra ise artık bu kitapların içeriğini anlamaya, kitapların fikirlerini müzakere ve muhakeme etme üzerine odaklanmaya çalışmıştır. Mill’in aldığı bu eğitim ezberci ve kolaycı bir eğitim değildir. James Mill aslında oğluna balık tutmayı öğretmiştir. Zaten Mill de sonucuna düşünülerek varılacak olan herhangi bir sorunun, babası, o kendisi bulmadan açıklamadığını belirtmektedir (Mill, 2009b, s. 34).

Mill, 1823 yılında 17 yaşındayken babasının da çalıştığı İngiliz Doğu Hindistan Şirketi’nde çalışmaya başlamıştır. Mill’in buradaki çalışmaları 1858 yılındaki emekliliğine kadar 35 yıl sürmüştür. Yoğun olmayan bu meşgalesi ona bilimsel faaliyetlerine yoğunlaşacağı vakit ve aynı zamanda da belli bir gelir sağlamıştır.

20 yaşına geldiğinde aldığı ağır eğitimin etkisi, çocukluk dönemini yaşatlarından farklı geçirmesi ve diğer faktörlerin eklenmesiyle birlikte Mill, kendi ifadesiyle, “zihni bir bunalıma” girmiştir. Çoğu insanın yaşadığına benzer, kendi kendine sorduğu “ farz et ki hayatta tüm istediğin gerçekleşti, her istediğin oldu, bu sana bitmez tükenmez bir mutluluk mu sağlayacak?” sorusuna verdiği “hiç” cevabı bunalımının bir özetidir. Romantizm ve şiirle aşinalık kurması Mill’in yaklaşık bir yıl süren bu buhrandan çıkmasında önemli rol oynamıştır. Anılarında zihinsel bunalımdan çıkacağı beklentisi olmadan ilk kez okuduğu Wordsworth’un hayatında önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir (Mill, 2009b, s. 146). Kendi yurttaşı Coleridge ile Goethe gibi Alman yazarların eserleri de bu bunalımdan kurtulmasında etkili olmuştur.

Mill, bunalıma girdiği 1826 yılından dört yıl sonra, 1830 yılında Harriet Taylor adında evli bir kadınla tanışmış ve aralarında duygusal bir ilişki başlamıştır. Harriet Taylor’ın eczacı olan ve entelektüel konulara pek yatkınlığı olmayan kocası John Taylor bu ilişkiye ılımlı yaklaşmıştır. 20 yıl boyunca devam eden ilişkileri John Taylor’ın 1849 yılında ölmesiyle birlikte 1851 yılında evliliğe dönüşmüştür. Mill ile Harriet’in evlilikleri Harriet’in 1858 yılındaki ölümüne kadar yedi yıl sürmüştür (Mill, 2009b).

Mill karısının ölümünden sonra 1865 yılında meclis üyeliğine seçilmiştir. Mecliste kadınlara oy hakkı verilmesi, zorunlu oy ve doğum kontrolü gibi dönemde radikal sayılacak konularda yasa teklifi vermiştir (Reeves, 2007, s. 7). Mill’in parlamento kariyeri üç yıl sürmüş ve 1868 yılında yapılan seçimlerde tekrar seçilememiştir. Vekillikten sonra zamanını karısının gömüldüğü Fransa ile İngiltere arasında geçiren Mill, 1873 yılında ölmüş ve karısının yanına gömülmüştür. Son sözlerinin üvey kızına söylediği “biliyorsun ki ben üzerime düşeni yaptım” olduğu belirtilmektedir (Capaldi, 2004, s. 356).

2. Mill’in Demokrasi Anlayışı

John Stuart Mill’in demokrasi anlayışı faydacı felsefe, özgürlük, eşitlik, siyasal katılımın doğasına dönük görüşleri ekseninde şekillenmiştir. Mill, bu konudaki

en temel görüşlerini *Considerations on Representative Government*⁴ (Temsili Hükümet Üzerine Düşünceler) adlı kitabında ortaya koymuştur. Parlatentonun sayısından yasamanın süresine, ulusal organların işleyişinden yerel organların işleyişine kadar birçok ayrıntıyı tartıştığı bu kitabın özü, Mill’in bir bölümün başlığı olarak da kullandığı “en ideal idare şeklinin temsili hükmet olduğu” fikridir. Mill, bir anlamda bahsi geçen ayrıntıları tartışarak temsili hükümet için bir yol haritası çizmektedir. *Considerations on Representative Government* kitabı temsili demokrasi için kurumsal ve pratik bir konsept geliştirmekte, özellikle “Özgürlük Üzerine” ve diğer kitaplarında kurumsallaştırdığı fikirleri bir anlamda kurumsallaştırmaktadır. Yine *Thoughts on Parliamentary Reform* (Parlamento Reformu Üzerine Düşünceler) adlı yazısı da siyasal katılım ve demokrasi anlayışını ortaya koyan başka bir temel eseridir.

Tüm yurttaşların siyasal sürece katılımı Mill’in düşüncesinde en temel ilkedir. Bu bağlamda Mill, vatandaşlığı siyasal sürece katılım ile özdeşleştirir. Ona göre “siyasal katılımın tüm süreçlerinden dışlanan bir kişi vatandaş değildir. Böyle bir bireyde bir yurttaşın sahip olduğu duygu ve düşünceler yoktur.” (Mill, 1977, s. 322)

Yine Mill (1977, s. 323) “tüm hükümetler ve yönetimlerin her bir birey yönetimde ve karar alma sürecinde söz sahibi oluncaya kadar eksik ve kusurlu” olduğunu belirterek siyasal katılımın “ideal” yönetim anlayışının tamamlayıcısı olduğunu ifade etmektedir.

Siyasal katılımın bireyler için önemini vurgulayan Mill, imkân tanındığı halde siyasal süreçlerden kendisini uzak tutan insanları da ağır şekilde eleştirmekte, siyasal katılımın insanların kendi ülkelerine, şehirlerine duydukları aidiyet ve çıkar duygusunun bir sonucu olduğunu belirtmektedir.

Modern zamanlarda siyasete aktif bir ilgi göstermek, zihni daha önemli meselelere ve düşüncelere yükselten ilk şeydir, bireysel ve ailevi bencilliğin dar kalıplarından kurtulmanın ilk adımudur, gündelik meşguliyetlerden ilk kez dışarıya açılmaktır. Özgür bir ülkede yasaklanmadığı halde siyasete ilgi göstermeyen bir kişi aşırı ilgisiz, aşırı aptal veya aşırı bencil olmalıdır. Bu bireyin kendisini ve kişisel bağlantılarını doğrudan ilgilendirmedikçe başka hiç bir şeyle ilgilenmeyeceğini göstermektedir. Kendi ülkesine, kendi şehrine ortak bir çıkar duygusu hisseden bir kişinin siyasete ilgi duymaması zaten imkânsızdır. (Mill, 1977, s. 322-323)

Mill düşüncesinde siyasal katılım eğitici bir niteliğe sahiptir. İnsanların sosyal ve kamusal faaliyetlere katılımının, onların entelektüel ve ahlaki kapasitelerini geliştireceğini de savunmaktadır.

---

⁴ Mill’in siyaset ve demokrasi anlayışının anlaşılması için önemli bir eser olan bu kitabı “Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler” adıyla 2017 yılında Türkçe olarak yayımlanmıştır. Bkz. Mill, John Stuart (2017). Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler, (çev. Özgüç Orhan), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

İnsanların karar alma sürecine katılması, siyasi ve diğer seçim ile ilgili haklarına sahip olması ve bu haklarını kullanması insanların popüler zihnini hem moral hem de düşünsel anlamda eğiten en temel araçlardan biridir (Mill, 1977, s. 323)

Mill, siyasal katılımı sadece ulusal seçimlere katılmakla sınırlamaz. Mill vatandaşların yerel siyasete ve karar alma sürecine, kooperatiflere de katılmalarını savunmaktadır (Zakaras, 2007, s. 200).

Siyasal katılımın “iyi” bir şey olmaktan ziyade “zorunlu” olduğunu ifade eden Mill, Mecellenin “def-i mefâsid celb-i menâfi’den evlâdır” hükmünü andırıcısına kadın ve erkeklerin yönetilmekten ziyade kötü yönetilmemek için siyasal haklara ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir (Mill, 2009a, s. 214).

Mill siyasal katılımı bireylerin erdemini yükselten, değerli kılan bir olgu olduğunu belirtirken, kast ettiği bireylerin kendi kendilerini doğrudan yönetmesi değildir. Mill, yukarıda da ifade edildiği gibi en ideal hükümet sisteminin temsili demokrasi olduğunu belirtir.

İdeal olarak en iyi hükümet biçiminin, egemenliğin ya da en üst kontrol gücünün son kertede topluluğun tamamına tahsis edildiği yönetim anlayışı olduğunu göstermekte bir zorluk yoktur. Her vatandaş bahsi geçen nihai egemenliğin kullanımında sadece söz sahibi değildir; aynı zamanda en azından zaman zaman yerel veya genel kamusal faaliyetlerde aktif olarak görev alma imkânına da sahiptir (Mill, 2009a, s. 69).

Mill, siyasal katılımının kapsam ve yoğunluğunun mümkün mertebe geniş tutulması gerektiğini savunur; fakat tüm insanların kişisel olarak kamu faaliyetlerine doğrudan katılımının mümkün olmaması nedeniyle temsili demokrasiyi öne çıkarmaktadır.

Sosyal devletin bütün gerekliliklerini tam olarak karşılayabilecek tek yönetim biçiminin tüm insanların katılımına imkân sağlayan yönetim olduğu açıktır. En küçük kamusal faaliyette bile olsa herhangi bir katılım yararlıdır. Katılım, her yerde, toplumun genel gelişme derecesinin izin verdiği ölçüde büyük olmalıdır. Herkesin devletin egemen gücünün bir parçası olduğunu kabul etmekten daha fazla arzu edilen bir şey yoktur. Ancak herkesin kişisel olarak tüm kamu faaliyetlerinin yürütülmesine katılımının mümkün olmaması, mükemmel yönetimin ideal şeklinin temsili olmasını zorunlu kılmaktadır (Mill, 2009a, s. 87).

Mill’in temsili demokrasiyi savunmasında sadece bireysel tatmin arayışlarına bir sınır koyduğu için değil; aynı zamanda bireyselliğin bağımsız gelişiminin önemli bir parçası olması da etkilidir (Held, 2006, s. 79).

Mill’de demokrasinin temel gayesi, insanların iktidar arzularını tatmin etmeleri değildir. Demokrasi insanların yöneticilerinin karar ve eylemlerini kontrol edip, değerlendirip ve sorgulamalarını sağlayarak özgürlüklerini güvence altına almalarını sağlamaktadır (Urbanati, 2002, s. 32). Bu nedenle Mill’in benimsediği demokrasi modelinde kamusal karar alma sürecinin yasallığını destekleyen, gücün kötüye kullanımını engelleyen ve bireysel özgürlüğü

koruyan önemli anti-majoriteryen kurumlar bulunmaktadır (Riley, 2007, s. 222).

3. Elitizm ve Elit Teorileri

Elit (seçkin) kelimesi on yedinci yüzyılda üstün nitelikteki lüks malları tanımlamak için kullanılmıştır. Sonradan bu sözcüğün kullanım alanı genişlemiş ve birinci sınıf askeri birlikler ya da soyluluktaki yüksek mertebeler gibi üst sosyal grupları kapsamaya başlamıştır. Seçkin kavramının sosyal ve siyasal literatürde sık kullanılmaya başlaması Kıta Avrupa’sında on dokuzuncu yüzyılın sonlarında olmuştur (Bottomore, 1997, s. 7-8).

Elitizm, siyasi ve sosyal literatürde belli niteliklere sahip kişilerin (bir azınlığın) devlet yönetiminde sorumlu olması, dolayısıyla aristokratik ve oligarşik bir düzenin varlığını tanımlamaktadır. Bu bağlamda elitist düşünce, siyasetin özerk ve belirleyici olduğu görüşünden hareketle şekillenmiştir (Vergin, 2003, s. 111).

Elitizmin kuramsal bir çerçeveye oturtulması ve buna dönük birtakım teorilerin geliştirilmesi her ne kadar on dokuzuncu yüzyıldan sonra yaygınlık kazanmışsa da seçkin bir azınlığın yönetimi düşüncesi oldukça eskidir. Bu bağlamda ilk elitist yaklaşımın sahiplerinden biri Platon’dur. Platon’un devlet anlayışında ideal devlet bilge bir azınlığın yönetimini öngören aristokratik bir düzendir. Bu ideal devlette üç toplumsal sınıf bulunmaktadır. Bunlar üreticiler, koruyucular ve yönetenlerdir. Platon’a göre devlet yönetimi için akıllı, değerli, üstelik de toplumla ilgili insanlar bulunmalıdır. Platon ya filozofların kral ya da kral olanların filozof olması gerektiğini; toplumun anarşi, kaos ve diğer bunalımlardan bu şekilde kurtulacağını iddia etmektedir (Ağaoğulları, 2014, s. 100; Tunçay, 2006, s. 64; Göze, 2015, s. 21). Yöneten sınıfın dışında kalanlar; toplumun bütün üretici güçleri, toplumun varlığını sürdürmek için ihtiyacı olan maddi ürün veya malların üretimi ve dağıtımı için çalışan kesimlerin tümüdür (Arslan, 2006, s. 409).

Platon ve daha sonra Aristo’da da görülen elitist yaklaşımının kuramsallaştırılmasında Vilfredo Pareto, Roberto Michels, Gaetona Mosca, Joseph Schumpeter ve Wright Mills gibi yazarlar önemli rol oynamıştır (Vergin, 2003, s. 112- 120). “Elit teorileri” olarak adlandırılan bu kuramlar Marxist toplumsal sınıflar ve sınıf çatışması analizine karşı liberal kuramcılar tarafından sistemleştirilmiştir (Duverger, 1998, s. 160, Bottomore, 1997, s. 23).

Mosca elit ve kitle arasında bir ayırım geliştiren ilk yazardır. Fakat Mosca’nın çalışmalarında “elit” (seçkin) kavramı değil, “yönetici sınıf” ya da “siyaset sınıfı” tabiri bulunmaktadır. Mosca toplumsal yapının “yönetici sınıf/ siyaset sınıfı” ve “yönetilen sınıf” olmak üzere iki ayrı kutuptan oluştuğunu belirtmektedir. Mosca, bunun evrensel bir gerçeklik olduğunu da belirtmektedir. Çünkü ona göre bu durum, her toplum ve siyasal rejim için geçerlidir. Yönetici sınıf, kemiyet (nicelik) itibarıyla azınlıktadır; fakat siyasal sistemi ve iktidar olgusunun işlevlerini kendinde toplar; kaynakların dağıtımında ve paylaşılmasında söz sahibidir. Aynı zamanda yönetici sınıf bir siyasal formül

yardımla bu somut ve pratik durumu da meşrulaştırır. Bu açıdan keyfiyeti (niteliği) yüksektir. Yönetilen sınıf ise nicelik itibariyle çoğunluktadır. Bu sınıf yöneten sınıfın gözetiminde ve denetimindedir; mevcut normatif kurallara uymaktadır (Vergin, 2003, s. 116-117; Duverger, 1998, s. 162-163).

Pareto, Mosca’dan farklı olarak ‘yönetici sınıf’ kavramını yerine “elit” kavramını kullanmıştır. Pareto’ya göre tarih belirli bir elit grubunun bir döngü içerisinde birbirlerini ikame etmelerinden ve nöbetleşmelerinden ibarettir ve bu yönüyle “aristokrasilerin mezarlığıdır” (Pareto, 2005, s. 35-39). “Elit dolaşımı” olarak kuramsallaştırdığı bu düşüncesine göre, toplumda siyasal ve sosyal işleyişin üst tabakasında belli bir elit kesim bulunmaktadır (Vergin, 2003, s. 113-114). Bu kesim kendi faaliyet dallarında en yüksek endekslere ya da notlara sahip olan insanlardır. Bir okulda en yüksek notları alan öğrenci, bir şirkette en yüksek performansa sahip çalışan veya bir siyasi dizgede seçimleri kazanıp iktidarı ele geçiren siyasetçilerin oluşturduğu sınıf seçkinler sınıfıdır (Bottomore, 1997, s. 8). Bu bağlamda Pareto’da elitler “hükümet/siyasi elitler” ve “hükümet dışı/siyaset dışı elitler olmak üzere iki ayrı kesimden meydana gelmektedir (Duverger, 1998, s. 161). Elit dolaşımı toplumsal barışı ve uyumun sağlanmasında önemli bir işlev yüklenmektedir. Çünkü bu döngünün içine katılmak soy ya da başka ihtiyari olmayan niteliklere göre değil; bireysel niteliklere göre olduğundan toplumun alt katmanları bu döngüyü beslemektedir. Böylece yönetilen sınıfın her bireyi gerekli nitelikleri edindiğinde elit kesiminin parçası olmak için adaydır (Duverger, 1998, s. 162).

Joseph Schumpeter ise demokrasiyi bir amaç değil, bir yöntem (vasıta) olarak değerlendirmektedir. Demokrasi; insan hakları, özgürlük, eşitlik ve adalet gibi ideallerin gerçekleştirilmesinde çok önemli olabilir; ama bu ideallerden biri değil, bu ideallere giden bir yol ve yöntemdir. Demokrasi, Schumpeter’e göre yönetici kadrolar arasında bir rekabettir; halk yönetimi değildir. Zaten halk da, siyasal süreci tek başına yürütecek zihni ve pratik donanımlardan yoksundur. Bu noktada halk güvendiği bir kadroyu, karar alma sürecini ve siyasal sistemi yönetmek için destekleyip iktidara getirmekte; rekabet sürecindeki diğer elit aktörleri reddedip, yönetim hiyerarşisinden dışlamaktadır (Vergin, 2003, s. 120-122).

C. Wright Mills de ABD toplumunda elit kesimini üç farklı gruptan oluştuğunu iddia etmektedir. Bunlar siyasal kurumlardaki üst kademe yöneticiler, askeri liderler ve büyük şirketlerin yöneticileridir. Bu gruplar karşılıklı taviz ve uzlaşılarda işbirliği yapıp homojen bir grup oluşturmakta ve iktidarı paylaşmaktadır (Vergin, 2003, s. 123-124).

Avrupa ve özellikle Almanya’daki Sosyalist partilerin ile bazı işçi sendikalarının iç yapılanmalarını ve davranışlarını inceleyen Roberto Michels de örgütler söylem ve formal (resmi) düzeyde her ne kadar demokratik olduklarını belirtse, yönetici kadrosu düzenli aralıklarla yapılan seçimler neticesinde belirlense de nihai kerte de yönetimi ele geçirip kendi menfaatlerine hizmet edecek şekilde örgütlerde güç ve sorumluluğu ele alan küçük bir kurmay heyetin, elit grubun

ortaya çıkacağını savunmaktadır. Bu durumu “oligarşinin tunç yasası” olarak niteleyen Michels, demokrasinin örgütlenmeyi, örgüt yapılarının da “doğası” gereği oligarşik bir yapıyı meydana getirdiğini belirtmektedir (Duverger, 1998, s. 175-176; Vergin, 2003, s. 116-117).

Son olarak, elit teorileri ile demokrasi teorisi arasında ilişkiye değinildiğinde, ikisinin doğaları gereği birbirleriyle gerilim içinde olduğunu söylemek mümkündür. Bu gerilimin kaynağı iki biçimde açıklanabilir. Öncelikle elit teorilerinin bireyler arasında doğuştan gelen yetenek farklılıkları olduğu fikri; demokrasinin özü sayılan bireylerin temelde eşit olduğu fikriyle çatışma halindedir. İkinci olarak karar alma sürecinde herkese, toplumun tüm bireylerine yer açan demokrasi teorisi ile karar alma sürecini belli bir azınlığa özgüleyen elit teorisi bu açıdan da açıkça çatışır (Bottomore, 1997, s. 19-20).

Klasik demokrasi kuramında elitlerin varlığı kabul edilir ya da kabul edilmek zorunda kalınır. Tocqueville, John Stuart Mill, T.H. Green and Hobhouse gibi klasik demokrasi kuramcılarında bakıldığında toplumda seçkin bir sınıfın varlığı sosyo-politik bir gerçekliktir. Çünkü bireylerin doğuştan gelen farklılıkları, herhangi bir sosyal örgütlenmede ortaya çıkan işbölümü, liderliğe duyulan sosyal ihtiyaç, sanayileşme gibi tüm olgular doğal ve kaçınılmaz olarak bir "seçkin" sınıfı meydana getirir. Dolayısıyla "seçkinlerin" ortaya çıkışı kontrol edilebilir ve şekillendirebilir bir mahiyetten yoksundur. Zaten klasik demokrasi kuramcılarının da ne seçkinleri ortadan kaldırmak ne de her türlü güç ve imtiyaz ilişkilerin tolere etmek gibi bir derdi vardır. Temel motivasyon demokrasi ile uyumlu bir elit anlayışının yerleşmesini sağlamaktır (Wintrop, 1992, s. 463).

Klasik demokrasi kuramcıları elitlerin varlığını kabul ederken, klasik elite teorisi de zaten kusursuz bir demokrasinin mümkün olmadığını baştan varsayar. Onlara göre, özellikle Pareto ve Mosca, halkın veya toplumun çoğunluğunun iktidar alanlarına hükmettiği, karar alma süreçlerinde başat rol oynadığı bir tecrübe tarihsel olarak teyit edilmemiştir (Wintrop, 1992, s. 463).

Elit teorilerinin dönüşümünün, yeni anlayışların doğmasının, demokrasi teorisiyle yaşanan ve yukarıda ifade edilen gerilim ekseninde vuku bulduğunu söylemek mümkündür. Bu dönüşüm, “klasik elit teorilerinden” “çağdaş elit teorilerine” doğru bir seyir izlemiştir. Çağdaş elit kuramlarında, yukarıda işlenen Schumpeter gibi, toplumda siyasetin fiilen belli bir azınlığın elinde şekillenmesinin o toplumun demokratik olmadığı anlamına gelmeyeceği ifade edilerek bir açıdan elit teorileri ile demokrasi arasında bir uzlaşma aranmıştır (Bottomore, 1997, s. 20). Sartori’nin bu bağlamdaki değerlendirmeleri ise oldukça pragmatist ve sonuç odaklıdır. Sartori (1977⁵, s. 28-29) iki tespit yapmaktadır. Öncelikle “anti-demokratik” olarak nitelediği klasik elit kuramcılarının (Mosca, Pareto ve Michels) gerçekçi olduklarını kabul

---

⁵ Sartori’nin Deniz Baykal tarafından çevrilen *Demokrasi Kuramı* kitabının yayım tarihi ilk basımda belirtilmemiş olmakla birlikte Milli Kütüphane’deki 1978 AD 3590 numaralı nüshasından 1977 yılı olduğu tespit edilmiştir.

etmektedir. İkinci olarak elit kuramcılarının tespitleri karşısında demokratların tutumunun yanlış ve savunmacı olduğunu iddia etmektedir. Sartori “eşitlik”, “halkın egemenliği” gibi ilkelere bazı demokratlar tarafından mitolojik bir nitelik kazandırıldığını ve bunun anti-demokratların elini güçlendirdiğine inanmaktadır. Halbuki demokratların Sartori’nin *kötü idealizm* dediği “mükemmellikten” uzak durmaları gerekir (Sartori, 1977, s. 35-36). Çünkü bu mitolojik nitelikteki mükemmeliyetçi demokrasi talebi ve uzlaşmaz tavır, anayasal garantilerinin ve temsili yönetim tekniklerinin tahribiyle sonuçlanacaktır. Yani “her şeyi” istendiği takdirde “hiçbir şey” elde edilemeyecektir. Bu noktada Sartori, halk ile yönetmeye yetenekli olanlar arasındaki ayırımın gözardı edilmesinin bir yararı olmadığını, fakat demokrasilerdeki durum ile otokratik sistemler arasında bir ayırım yapmak gerekeceğine inanmaktadır. Buna göre demokrasilerde belli bir “önder” ya da “yönetici” bir azınlığın varlığı mümkündür; ama otokratik sistemde olan “hükmedici” bir azınlıktır. Bu yönüyle birbirlerinden ayrılmaktadır. Demokraside bir elit sınıf oluşsa da bu serbest ve yaygın dolaşımı haiz bir niteliktedir, zaten demokrasi mekanik bir “halkın kendisini yönetmesi” değil; kendi yöneticilerini değiştirmeye muktedir olacak şekilde güç ve iktidar sahibi olmasıdır (Sartori, 1977, s. 44-75).

4. Demokratik Platonculuk ve Mill

Duncan (1973, s. 259) Mill’in halkın siyasal katılımını önemsemesinin, temsili demokrasilerde siyasal katılımın eğitici rolüne ilişkin vurgusunun demokratik olduğunu; fakat eğitimsiz halk yığınlarını bir tehdit unsuru olarak görmesi ve eğitilmiş kişileri yüceltmesini “*demokratik platonculuk*”, hatta “*burjuva demokrasisi platonculuğu*” olarak nitelendirmektedir. Bu, Platon’daki elitizm fikri ile yakından ilgilidir.

Elitizm düşüncesi Platon siyasi düşüncesinde önemli bir yer tutmaktadır. Platon insanların doğuştan farklı kabiliyetleri haiz olarak doğduğunu ve insanların bu kabiliyetlerine uygun olarak yaşaması gerektiğini belirtir. İnsanların yaratılış itibarıyla farklı olmasını Platon aşağıdaki şekilde ifade etmektedir:

Bu toplumun birer parçası olan sizler birbirinizin kardeşisiniz. Ama sizi yaratan tanrı, aranızda önder (idareci sınıfı) olarak yarattıklarının mayasına altın katmıştır. Onlar bunun için baş tacı olurlar. Yardımcı (koruyucu-bekçiler/askerler sınıfı) olarak yarattıklarının mayasına gümüş, çiftçilerin ve öteki işçilerin (çalışanlar/besleyiciler) mayasına da demir ve tunç katmıştır (Platon, 1992, s. 105).

İnsanların “mayalarının” farklı olduğuna inanan Platon’a göre (1992, s. 133) “kunduracı olarak yaratılmış bir insanın yalnız kundura, dülger yaratılmış bir adamın yalnız dülgerlik yapması gerekir.” Bu temel düşünce siyaset felsefesine de yansımaktadır. Devleti, bireylerin kendilerine yetmemesi, ihtiyaçların karşılıklı ilişkilerle giderilmesinin bir sonucu olarak tanımlayan ve bir toplumda “yöneten-yönetilen” farklılaşmasının zorunlu olduğuna inanan Platon, bu

ilişkinin ailede babanın ve annenin yönetmesi, soyluların soylu olmayanları yönetmesi, yaşlıların gençleri yönetmesi, efendilerin köleleri yönetmesi, güçlünün zayıf olanları yönetmesi, filozofların önderlik yapıp bilgisiz olanları yönetmesi gibi farklı ilkelere göre şekillendiğini belirtmektedir. Ona göre bunlar arasında doğaya en uygun olan ise bilgelerin bilgisiz insanları yönetmesi ya da yöneten insanların bilgi sahibi olmasıdır (Platon, 2007, s. 138-139).

Mill’in Platon’daki elitizm düşüncesinin benzeri fikirleri paylaşan ve “demokratik Platoncu” olarak nitelendirilmesine yol açan tutumunda aynı dönemde yaşadığı, “zamanımızın Montesquieu’sü” dediği ve 1835-1869 yılları arasında belli aralıklarla mektuplaştığı Tocqueville’in “çoğunluğun tiranlığı” (*tyranny of majority*) düşüncesi etkili olmuştur (Pappé, 1964, s. 219). 1805’de Fransa’nın kuzeyinden Normandiyalı soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Tocqueville, 1831-1832 yılları arasında bir yıldan az bir süreyle Amerika’da bulunmuştur. Bu seyahatinden sonra Amerika’daki (Yeni Kıta’daki) gözlemlerini iki cilt halinde yaklaşık beş yıllık arayla çıkardığı *Amerika’da Demokrasi* kitabında yazmıştır. 1835 yılında çıkan ilk cildin ikinci kısmında “çoğunluğun tiranlığı” konusunu işlemektedir. Burada Tocqueville, Amerika’da aşırı bir özgürlüğün olduğunu belirterek buna karşı olmadığını; fakat çoğunluğun tiranlığına, hükümranlığına karşı güvence ve teminatın az olduğunu belirtmektedir. Ona göre demokratik bir toplumda çoğunluğun gücü sınırsız, her şeye söz geçiren ve karşı konulamaz bir hale gelebilir. Bir birey veya kurum haksızlığa uğradığında başvuracağı tüm kişi, kurum veya kuruluş çoğunluğun tercihi ekseninde şekillendiği için (kamuoyu dâhil) haksız veya mantıksız kararlara karşı başvurulacak etkin ve sonuç alıcı bir merci yoktur. Bu nedenle Tocqueville çoğunluğun arzularına boyun eğmeyecek kurumların ihlas edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Tocqueville, 2016, s. 262-263) Bu amaçla ademi-merkeziyet ve özgür kurumları gerekli gören ve eğitimsiz halk yığınlarından korkan Tocqueville, eşitliğin devrimler yoluyla despotluğa varacağından endişe etmiş ve bu nedenle halk egemenliğine bir takım sınırların getirilmesini savunmuştur (Dinçkol, 2004, s. 163).

Mill, Tocqueville’e oldukça fazla ilgi göstermiştir. Tocqueville’in kitabının ciltleri hangi yılda yayınladıysa kendisi de aynı yılda bu ciltleri değerlendiren yazılar yazmıştır. Böylece Amerika’da Demokrasi kitabının ilk cildinin yayınladığı 1935 yılında Mill "De Tocqueville on Democracy in America (Vol. I)" (*Amerika’da Demokrasi Üzerine De Tocqueville I*) ve aynı kitabın ikinci cildinin yayınladığı 1940 yılında "De Tocqueville on Democracy in America (Vol. II)" (*Amerika’da Demokrasi Üzerine De Tocqueville II*) adında ilgili kitabın incelemesi ve kitaba ilişkin değerlendirmelerini yapmıştır. Mill "De Tocqueville on Democracy in America (Vol. I)"de Tocqueville’in demokrasiyi inceleme örneklerini ortaya koyan, iyi ve kötü özelliklerini ve eğilimlerini birbirinden ayıran, demokrasinin nasıl iyileştireceği noktasında sorular soran yazarlar arasında ilk olduğunu belirtmektedir (Mill, 1973a, s. 56-57). Yine Mill bu yazıda ideal devlette idarenin en akılların elinde olmasını, bunların sayısının

da az olması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre halk egemenliğin sahibidir; ama bunu kendisinden daha yetenekli ve ehliyetli kişilerin eliyle kullanması gerekir, Milli Savunma Bakanı nasıl bir komutan, komutan da nasıl bir ordu doktoru görevlendiriyorsa halk da aynı şekilde zihni ve pratik donanımları kendisinden daha nitelikli kişilere tabi olmalıdır.

Söylemeye bile gerek yoktur ki en ideal hükümet en akıllıların yönettiğidir. Bu akıllı kişilerin sayısı da daima az olmalıdır. Halk efendi olmalıdır; ama onlar kendilerinden daha yetenekli kişileri istihdam etmesi gereken efendiler olmalıdır. Askeri komutanı atayan bakan ya da askeri doktoru atayan ordu komutanı gibi... İnsanlar da aynısını yapmalıdır (Mill, 1973a, s. 72).

Bu bağlamda Mill siyasal gücün despotik kullanımını eleştirmektedir. Bunun sebeplerinden biri bunu uzun vadede pratik olmaması ve verimsizliğinden ötürüdür, aynı zamanda Mill bu kendi başına böyle bir olguyu istememektedir (Held, 2006, s. 81)

Mill’in Tocqueville’deki çoğunluğun tiranlığı ile ilgili duyduğu endişelerin ürünü olan çoğul oy sonradan başka nedenlerle terk edilse de Mill düşüncesinde önemli bir yer edinmiştir.

5. Mill ve Çoğul Oy (*Plural Voting*)

Mill’in çoğul oy ile ilgili görüşleri İngiltere’deki seçim sistemlerinin gelişimi ekseninde şekillenmiştir. İngiltere’de oy hakkı on dokuzuncu yüzyıldan yirincinci yüzyıla uzanan süreçte bir dizi reformlarla genişletilmiştir. 1832 yılından önce, İngiltere’de kadınların oy kullanma hakkı yoktu. Erkek seçmenlerin sayısı da öngörülen önemli mülkiyet sahipliği ve diğer şartlar nedeniyle sınırlıydı. 1832 yılından başlayarak belirli zamanlarda seçim kanunlarında yapılan değişikliklerle oy hakkı genişletilmiştir. Bunlardan biri de işçi sınıfının oy hakkı elde etmesidir. Bu durum Mill için bir ikilem meydana getirmiştir. Oy hakkının eğitici olduğuna olan inancıyla işçilerin oy kullanma pratikleriyle siyasal bilinçlerinin artacağı gerçeğinin yanında İngiltere’deki o zamanki politik yapıda herhangi bir düzenleme ve yeniden yapılandırma yapılmadan tüm işçilere oy hakkı verilmesi Avam Kamarasında onların temsilcilerinin çoğunluk elde etmesiyle sonuçlanacaktı. Bu da gelen temsilcilerin dar görüşlü ekonomik önlemlerle hem kendilerine hem de toplumun genelinin zararına olacak tedbirler almasına yol açacaktı (Miller, 2010, s. 181-182)

Mill seçim sisteminde yapılan bu değişikliklere ilişkin görüşlerini 1859 yılında yazdığı *Thoughts on Parliamentary Reform* adlı yazısında dile getirmiştir. Bu yazısında Mill, insanların teorik ve pratik bilgileri ekseninde hiyerarşik bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Eğitim görmüş, aklını etkin kullanan, muhakeme ve muhasebe yeteneği gelişkin insanların; bu niteliklerden yoksun olanlardan daha iyi olduklarını ve bu nedenle daha fazla oy hakkı tanınması gerektiğini savunmuştur.

Okuyabilen, ancak yazamayan veya hesaplama yapamayan bir kişi, her ikisini de yapabilen biri kadar iyi olamaz. Okuma-yazma ve hesaplama kabiliyeti olup

doğal cisimlerin veya başka yer ve ülkelerin özelliklerini, kendisinden önce yaşamış olan insanların özelliklerini, benzer canlıların fikir, düşünce ve uygulamaları konusunda herhangi bir bilgiye sahip olmayan kişiler de bu vasıflara sahip kişiler kadar iyi değildir. Okuyarak veya diyalog kurarak, en akıllı insanların (erkeklerin) en değerli düşünceleriyle veya erdemli bir hayatın büyük örnekleriyle aşinalık kuramayan insanlar, bunları yapanlardan iyi olamaz. Kendisini çeşitli bilgilerle donatan; ancak bu bilgileri özümsememiş, bu bilgilerin açık ve tutarlı bir muhakemesini yapamamış, kendi zihnini hiç kullanmamış veya kendi gözleminde, deneyimlerinden özgün bir düşünce elde etmemiş bir kişi bunları başaran insanlardan iyi olamaz (Mill, 1977, s. 323-324).

Teorik ve pratik bilgilere göre birden fazla oy hakkı edinimiyle ilgili aşağıdaki ifadeler de Mill’in tutumunu daha açık bir şekilde yansıtmaktadır. Mill’e göre (1977, s. 324-325)

... gerçekleştirmenin en doğrudan ve etkili yolu, üstün bilgi ve yetiştirme şartlarına göre daha rasyonel hareket edenler lehine oy çokluğu (çoğul oy) uygulamasıdır. Eğer sıradan vasıfsız bir işçinin bir oyu varsa, daha pratik bir zihne sahip ve birtakım dış doğa kanunlarını bilen vasıflı bir işçinin iki oyu olmalıdır. Mesleği belli oranda genel kültür, ahlak ve entelektüel nitelikler gerektiren bir ustabaşı belki de üç oy hakkına sahip olmalıdır. daha geniş bir fikir ve bilgi yelpazesine ihtiyaç duyan, birçok farklı pratik işlere rehberlik eden veya buna katılan bir çiftçi, üretici ya da tüccar üç ya da dört oy hakkına sahip olması gerekir. Uzun, kesin ve sistematik bir zihinsel emek gerektiren herhangi bir meslek mensubu kişinin - avukat, doktor veya cerrah, din adamı, edebiyatçı, sanatçı, kamu görevlisi (veya herhangi bir meslekte yeterliliği aşmış kişiler) beş veya altı oy hakkına sahip olması gerekir. Herhangi bir üniversiteden mezun olan veya herhangi bir eğitilmiş topluluğun özgürce seçilmiş üyesi olan bir kişi, bu sayılanlardan daha fazla oy hakkına sahip olmalıdır. Yükseköğretim dallarının öğretildiği resmi olarak tanınan herhangi bir eğitim kurumunda eksiksiz bir eğitim sürecini başarıyla tamamlayıp diploma hakkı kazananların birden fazla oy hakkına sahip olması gerekir. Ayrıca ülke genelinde gönüllü olarak çalışacak (Oxford gibi üniversiteler) ve kişilerin birden fazla oy hakkına sahip olmasını sağlayacak yeterliği haiz olduğuna dair sertifikalar verecek kurumların inşa edilmesi gerekmektedir. Sadece maddi yeterlilikten kaynaklı üstün öğretim karinesi şu anda kabul ettiğimiz düzenlemeler sisteminde kabul edilemez niteliktedir. Bu bazen başarısız, aynı zamanda aleyhine işlediği durumlar için de haksız bir varsayımdır. Bunun önlenmesi için aslında belirleyici olan ve dikkate alınması gereken şey eğitimidir. Eğitim de doğrudan veya gelir, vergi veya yaşadığı evin niteliği gibi maddi şeylerden daha fazla güçlü kanıtlarla test edilebilir. Mükemmel bir seçim sisteminde herkes oy hakkına sahip olmalıdır. Herkesin en az bir oy hakkına sahip olduğu seçim sistemi kusursuzdur. Fakat toplumda aldığı eğitimin niteliğine ve niceliğine göre eğitilmiş kişiler birden fazla oy hakkına sahip olmalıdır. Kusursuz bir temsili hükümet sisteminde de

bunlardan biri olmadan diğer kabul edilemez. Dolayısıyla eğer eğitimli kişiler birden fazla oy hakkına sahip olmasa herkesin oy hakkına sahip olması bir anlam ifade etmez. Oy hakkının belli bir sınıfa verildiği bir toplumda da eğer yine çoğulcu oy olmasa bu şartlarda oligarşi içinde oligarşi doğar.

Aslında John Stuart Mill’in düşüncesinde tüm insanlar eşittir. Bu bağlamda Mill, köleliğe karşı çıkmaktadır. Sadece bebek veya yarı-barbar toplumlarda insanların kendi ihtiyarı ve rızası olmadan başka bir tasarruf altına girebileceğini belirtmektedir. Fakat Mill, oy hakkını bundan istisna tutmakta ve “çoğul oyun” (*plural voting*) insanların eşitliği meselesine zarar vermediğini iddia etmektedir.

Eğitimi olmayan birinin köle, serf veya herhangi birine tabi kılmanın haklı bir gerekçesi söz konusu olamaz. Herhangi bir bireyi ya da sınıfı başka birine tabi kılmak, her zaman ve zorunlu olarak her taraf için de felaket doğurur. İnsanlığın herhangi bir kesimi üzerinde onlara danışma zorunluluğu ve onların ihtiyarı olmaksızın güç kullanmak ve onlar üzerinde tasarruf sahibi olmak, yalnızca bebeklik dönemlerinde veya yarı barbar bir toplumda tolere edilebilir. Herhangi bir uygar durumda, iktidar, kararlarından dolayı sorgulanma ve yönetilenlerin vicdan ve duygularına göre verdikleri tavsiye ve önerileri dinleme ve uygulama durumunda muaf tutulmamalıdır. Toplumun mevcut durumunda ve temsili kurumlar altında, bu zorunluluğu topluluktaki diğer tüm insanlara olduğu gibi egemen sınıflar üzerinde de, “her kişiye bir oy hakkı” vermek dışında empoze etme biçimi yoktur. Ancak, oy hakkının genişletilmesinin reddi ile topluluk içinde eşitlik adı altında eğitimli bireyler ile eğitimsiz bireylere birer oy vermenin kabul edilmesi arasında büyük bir fark vardır. İkiyi aynı şey değildir. Özellikle toplumda eğitimsiz insanların eğitimli insanlardan oldukça fazla sayıda bulunması "her bireye bir oy" durumunu daha önemli hale getirmektedir. Ahlak meselesinde başkaları üzerinde güç kullanma diye bir hak yoktur. Oy kullanma da güç kullanmadır. Herkes oy kullandığında, hem pratikte hem de zorunlu olarak gerçekte, eğitimli insanlara daha fazla oy kullanma hakkı verilmesi, daha yetenekli, daha yetkili ve toplumsal hayatın işleyişine dair daha fazla pratik bilgiye sahip kişilerin bu yüksek yeterlilikleri ve kabiliyetleri oranında daha fazla etkileme gücü sağlanması gerekir (Mill, 1977, s. 324)

Mill hükümet sistemlerin bireylerin katılımına imkân verdiği müddetçe mümkün olduğunu, sistemin kalitesinin bireylerin siyasal katılımıyla orantılı olduğunu ifade eder, fakat bunun katılımın herkes için aynı keyfiyette olamayacağını iddia etmektedir.

“Tüm hükümetler ve yönetimler her bir birey yönetimde ve karar alma sürecinde söz sahibi oluncaya kadar eksik ve kusurludur. Pekiyi herkesin eşit söz hakkı mı olmalıdır? Bu tamamen farklı bir önermedir ve ben aksi durumun daha doğru ve önemli olduğunu düşünüyorum” (Mill, 1977, s. 323).

Mill ’deki çoğul oy fikrinin hem demokratik eşitlik ilkesi ile hem de Mill’in kendi siyaset felsefesi içinde, özellikle insan doğasına dönük eşitlikçi bakışı ve

siyasal katılımın yurttaşlar için bir okul olduğu fikriyle çatıştığı açıkça ortadadır (Urbinati, 2002, s. 94).

Modern liberalizmin önemli isimlerinden olan Rawls ise Mill’in çoğul oy ile ilgili düşüncelerinin gerekçelendirebileceğini belirtmektedir. Mill’in çoğul oy düşüncesinde oyu daha az sayılan insanların da faydalanacağını söylediğini belirten Rawls (2005, s. 232-233), Mill’in bu düşüncesinin bireysel özgürlüklerin korunmasının siyasi eşitliklerden daha önemli olduğu düşüncesine dayandığını ifade etmektedir. Bir gemideki yolcular ile geminin kaptanı örneğini veren Rawls, bazı kimselerin kendilerinde daha fazla erdem ve muhakeme gücü olanlara kendi istekleriyle güvenmeyi kabul ettiğini belirtir. Rawls, bu örnek düşünüldüğünde çoğul oy fikrinin “mükemmel” bir şekilde haklılaştırabileceğini düşünmektedir.

Mill, sonradan çoğul oy fikrini terk etmiştir. Fakat bu durum çoğul oy fikrinin rasyonel olmadığı düşüncesinden dolayı değildir. Mill, eğitilmiş bireylerin birden fazla oya sahip olması gerektiğine inanmaya devam etmiştir. Ama çoğul oy uygulamasının eğitim ve entelektüel ayrıcalıklardan ziyade para ve mülkiyetine göre fazla oya sahip olma şeklinde istismar edilebileceğini düşünmüştür (Thomson, 2007, s. 178).

Sonuç ve Değerlendirme

Liberalizmin önemli isimlerinden olan John Stuart Mill özellikle liberalizmin temel ilkelerinden olan özgürlük ve kadın haklarıyla ilgili yazdıkları yaşadığı dönemin en radikal görüşleri olmuş; sonraki süreçte de referans haline gelmiştir. Bununla birlikte Türkiye yazımında John Stuart Mill’e yeterli düzeyde ilgi gösterildiğini söylemek mümkün değildir. John Stuart Mill’in *On Liberty*, *Utilitarianism* ve *the Subjection of Women*, *Considerations on Representative Government* gibi kitaplarının tam metin çevirileri bulunmakla birlikte başta *Autobiography* (Otobiyografi) olmak üzere siyaset, toplum ile ilgili önemli yazıların olduğu toplu eserleri ile mantık ve politik ekonomi ile ilgili yazdığı eserlerin çevirisi Türkçe’de bulunmamaktadır.

Siyasal katılım demokrasinin niteliğini belirleyen en temel değişkenlerden biridir. John Stuart Mill de siyasal katılımın bireylerin entelektüel ve ahlaki (moral) kapasitelerini geliştireceğine inanmaktadır. Bu nedenle başta kadınlara da oy hakkı verilmesi olmak üzere siyasal katılımın kapsamının mümkün mertebe geniş tutulması gerektiğini belirtmiştir. Mill, tüm insanların yönetim işlevine doğrudan katılımının mümkün olmaması nedeniyle ideal hükümet sisteminin temsili demokrasi olduğunu savunmaktadır. Alexis de Tocqueville’in Amerika’da Demokrasi kitabında yer verdiği “çoğunluğun tiranlığı” düşüncesinden etkilenen Mill, insanların teorik ve pratik bilgileri ekseninde hiyerarşik bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Eğitilmiş, muhakeme ve muhasebe yeteneği gelişkin insanların; bu niteliklerden yoksun olanlardan daha iyi olduklarını ve bu nedenle daha fazla oy hakkı tanınması gerektiğini ileri sürmüştür. Platon’un filozofların kral veya kralların filozof olması gerektiğine

ilişkin düşünceleri dikkate alındığında Mill’de görülen bu elitist tutumun kökenlerin oldukça eskiye dayandığı görülmektedir. Mill’in kökenleri eskiye dayanan yönetimin bir azınlık sınıfa tahsis edilmesi fikrinin hem demokratik eşitlik ilkesi ile hem de Mill’in kendi siyaset felsefesi içinde, özellik insan doğasına dönük eşitlikçi bakışı ve siyasal katılımın yurttaşlar için bir okul olduğu fikriyle çatıştığı açıktır. Duncan (1973) da Mill’in tutumunu “demokratik platonculuk”, hatta “burjuva demokrasisi platonculuğu” olarak nitelendirmektedir.

Duncan’ın (1973) Mill’in “Demokrat bir Platon” olduğu iddiasıyla ifade edilen Mill’in çoğul oy fikri ve genel olarak elitist tutumun demokratik ve liberal prensiplerle uyuşmadığı açıktır. Mill’in bu düşüncesinin bugünkü demokratik ilke ve prensiplere dönük yaklaşımlar ekseninde değil; tarihsel bağlamda değerlendirmek de açıkçası daha uygun olacaktır. Zaten 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar birçok ülkede uygulanan sınırlı ve çoğul oyun 1930’lardan itibaren birçok ülkede yerini genel ve eşit oy hakkına bırakmasıyla bu fikirlerin teorik ve pratikte düzeyde tartışma konusu olmaktan çıktığı düşünülebilir. Bununla birlikte bazı toplumlarda belli kesimlerce bu fikirlerin dile getirilmeye devam edildiği görülmektedir. Türkiye toplumu benzer elitizm tartışmalarına yabancı değildir. Anti-demokratik söylemlerin ve otoriterliğin toplumsal desteğinin artmasıyla benzeri görüşlerin daha fazla dile getirileceğini ileri sürmek mümkündür.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2014). *Sokrates'ten Jakobenlere: Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları. 5. Baskı
- Arslan, A. (2006). *İlkçağ Felsefe Tarihi: Sofistlerden Platon'a*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bottomore, T. B. (1997). *Seçkinler ve Toplum* (Çev. Erol Mutlu). İkinci Baskı, Gündoğan Yayınları.
- Capaldi, N. (2004). *John Stuart Mill: A Biography*, Cambridge University Press
- Dinçkol, B. (2004). Çoğunluk Tiranisine Karşı Bir Çözüm Yolu: Tocqueville’in Siyasal Kuramı, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 5, 149-163.
- Duncan, G. (1973). *Marx and Mill: Two Views of Social Conflict and Social Harmony*. Cambridge University Press.
- Duverger, M. (1998). *Siyaset Sosyolojisi*, (Çev. Şirin Tekeli). İstanbul: Varlık Yayınları., 5. Basım
- Göze, A. (2015). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. Beta. 15 Baskı
- Held, D. (2006). *Models of Democracy*. Polity Press. 3rd Edition
- Mill, J. S. (2017). *Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler*, çev. Özgüç Orhan, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

- Mill, J. S. (2009a). *Considerations on Representative Government*, The Floating Press
- Mill, J. S. (2009b). *Autobiography*, The Floating Press
- Mill, J. S. (2009c). *On Liberty*, The Floating Press
- Mill, J. S. (1973a). De Tocqueville on Democracy in America (Vol. I). *Essays On Politics And Culture*, Ed. Gertrude Himmelfarb. Gloucester, Ma: Peter Smith
- Mill, J. S. (1973b). De Tocqueville on Democracy in America (Vol. II). *Essays On Politics And Culture*, Ed. Gertrude Himmelfarb. Gloucester, Ma: Peter Smith
- Mill, J. S. (1977). Thoughts On Parliamentary Reform. in: _____. *The Collected Works of John Stuart Mill*. Org. J. M. Robson Et Al. Toronto, London: University of Toronto Press, Routledge & Keagan Paul. V. 19b.
- Miller, D. E. (2010). *J.S. Mill*, Polity Press.
- Pappé, H. O.; Mill And Tocqueville, *Journal Of The History of Ideas*, Vol. 25, No. 2, Apr. - Jun. 1964, pp. 217-234.
- Pareto, V. (2005). *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü: Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması*, (çev. Merve Zeynep Doğan), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Platon (1992). *Devlet*, (çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcöz). İstanbul: Remzi Kitabevi,
- Platon (2007). *Yasalar*, (Çev. Candan Şentuna-Saffet Babür). İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 3 Baskı.
- Rawls, J. (2005). *A Theory of Justice* (Original Ed.). Cambridge: Belknap.
- Reeves, R. (2007). *John Stuart Mill: Victorian Firebrand*, London: Atlantic Books
- Riley, J. (2007). Mill’s Neo-Athenian Model of Liberal Democracy in N. Urbinati and A. Zakaras, (Eds.), *J.S. Mill’s Political Thought: A Bicentennial Reassessment*. (pp. 221- 249). Cambridge and New York: Cambridge University Press
- Runkle, G. (1968). *A History of Western Political Theory*. New York: Ronald Press Co.
- Sartori, G. (1977). *Demokrasi Kuramı*, Çev.: Deniz Baykal, Ankara: Siyasi ilimler Türk Derneği, Yayın No:23.
- Tocqueville, A. D. (2016), *Amerika’da Demokrasi*, (Çev. Seçkin Sertdemir Özdemir). İstanbul: İletişim.
- Thompson, D. (2007). Mill in Parliament: When Should A Philosopher Compromise?, in N. Urbinati and A. Zakaras, (Eds.), *J.S. Mill’s*

- Political Thought: A Bicentennial Reassessment*. (pp. 166-199).
Cambridge And New York: Cambridge University Press.
- Tunçay, M. (2006). *Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar: Eski ve Orta Çağlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Urbinati, N. (2002). *Mill On Democracy From The Athenian Polis to Representative Government*, The University of Chicago Press
- Vergin, N. (2003). *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar ve Yaklaşımlar*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Wintrop, N. (1992) Elite theory and neo-elite theory understandings of democracy: An analysis and criticism, *Australian Journal of Political Science*, 27:3, 462-477, DOI: 10.1080/00323269208402209
- Zakaras, A. (2007). John Stuart Mill, Individuality and Participatory Democracy, N. Urbinati and A. Zakaras, (Eds.), *J.S. Mill’s Political Thought: A Bicentennial Reassessment*. (pp. 200-220). Cambridge and New York: Cambridge University Press

Araştırma-İnceleme

ACQUISITION DU SUBJONCTIF PAR LES ÉTUDIANTS
TURCS¹

Yusuf TOPALOĞLU²

Résumé : La présente étude traite le sujet de la dimension linguistique des enjeux dans le contexte du subjonctif que les étudiants universitaires turcs rencontrent au cours de leur apprentissage du français. L'acquisition et le transfert du mode sont des principaux problèmes rencontrés. En effet, nous avons expérimenté nous-mêmes ces difficultés d'acquisition du subjonctif de très près, comme étudiants dans le passé et pédagogue d'aujourd'hui. Nous croyons que le principal facteur sous-jacent de cette difficulté est la différence entre les langues. La présente étude a été étudiée dans le cadre de la linguistique appliquée. D'ailleurs, le subjonctif et les modalités radicales proposées pour être son équivalent ont été examinés avec une approche contrastive. L'idée que le mode subjonctif comme morphologique et fonctionnelle est très différent, pour les étudiants universitaires turcs, est mis en avant et les différences dues à des difficultés dans le processus d'acquisition sont étudiés. Cette étude a été évaluée dans le cadre de méthode quantitative. Un questionnaire technique a été utilisé dans la collecte des données quantitatives qui ont été analysées par la suite. Le questionnaire se compose de 37 questions. D'après les données obtenues, les similitudes facilitent l'acquisition et les différences la rendent difficile ; le subjonctif ne possède pas complètement un caractère de xénité, ne constitue pas non plus un élément commun pour les étudiants universitaire turcs.

Mots-clés: Linguistique Appliquée, Linguistique Contrastive, Acquisition du Langage, Apprentissage du Langage, Subjonctif.

TÜRK ÖĞRENCİLERİN FRANSIZCA ÖZNEMLİK KİPİ EDİNİMİ

Öz : Bu çalışma, Türk öğrencilerin Fransızca öğrenim sürecinde karşılaştıkları zorlukların dilsel boyutunun öznelik kipi bağlamında karşıtsal bir yaklaşımla incelenmesini konu edinmektedir. Söz konusu

¹ Cet article est basé sur la thèse intitulée *Türk Üniversite Öğrencilerinin Fransızca Öznelik Kipi Edinimi*, soutenue à l'université de Çukorova, le 9 Décembre 2016, laquelle a bénéficié d'un soutien de TÜBİTAK dans le cadre d'une bourse de recherche doctorale (numéro de projet : 1059B141400364).

² Okt. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu. ytopaloglu@nku.edu.tr

kipin hem öğrenimi hem aktarımı karşılaşılan en önemli sorunlardan biridir. Gerçekten, Fransızca öznellik kipi öğreniminin gerek öğrenciler gerekse eğitimciler için güçlük çekilen konuların başındadır. Bu zorluğun temelinde yatan etkenin ise, diller arasındaki farklılıklardan kaynaklanıyor olduğunu düşünmekteyiz. Uygulamalı dilbilimin karşıtsal dilbilim alanına giren bu çalışmada, Fransızca öznellik kipi ile Türkçede eşdeğeri olan tasarlama kipleri karşıtsal bir yaklaşımla incelenmektedir. Öznellik kipinin biçimsel ve işlevsel olarak Türk üniversite öğrencilerine farklı olduğu görüşü ileri sürülmekte ve farklılıkların, öğrenim sürecinde sebep olduğu zorluklar araştırılmaktadır. Bu çalışma, nicel araştırma tekniği çerçevesinde değerlendirilmiştir. Veri toplamada, sormaca tekniği kullanılmış, sayısal veriler elde edilmiş ve analizleri yapılmıştır. Söz konusu sormaca, 37 sorudan oluşturulmuştur. Elde edilen verilere göre, dilsel benzerlikler öğrenimi kolaylaştırmakta, farklılıklar ise, zorlaştırmaktadır; Türk üniversite öğrencileri için öznellik kipinin, tamamen yabancı öğe (fr. Xénité) özelliği taşımadığı gibi tamamen aynılık özelliği de taşımadığı anlaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Uygulamalı Dilbilim, Karşıtsal Dilbilim, Dil Edinimi, Dil Öğretimi, Öznellik Kipi.

Introduction

Chaque individu de toute communauté linguistique recourt en générale à la langue acquise naturellement dans un contexte familial et communautaire pour établir la communication. Avec cette première langue acquise, appelée communément langue maternelle, l'individu exprime ses pensées, sentiments et craintes (Korkmaz, 1992, p. 8). Après avoir entendu et appris la langue maternelle, on commence à apprendre des langues différentes. Chacune de ces langues qui sont apprises en dehors de la langue maternelle est une langue étrangère. Chaque langue acquise précédemment, qu'elle soit langue maternelle ou langue étrangère, a une influence majeure sur l'apprentissage des langues par la suite. En effet, chaque apprenant se réfère à ces langues en question au cours de l'acquisition d'une nouvelle langue. Cette référence peut entraîner des effets aussi bien positifs que négatifs sur l'apprentissage de la langue, qui sont catégorisés selon plusieurs critères (Lado, 1957 ; Bouton, 1984 ; Porcher, 2003 ; Gaonac'h, 2009). Le plus important d'entre eux est le phénomène du transfert. D'après Corder (1981, p. 99-100), le transfert est la continuité du comportement préexistant. En effet, la structure de la langue maternelle a tendance à être transférée dans la langue cible. L'apprenant pourrait transférer les paramètres, les formes de phrase, les variations, les chiffres et les genres de sa langue maternelle. En conséquence, le transfert peut être défini comme un phénomène qui rend facile ou difficile l'apprentissage d'une langue étrangère en amenant les habitudes linguistiques dans une autre langue. Il existe deux types de transfert : Le transfert positif et le transfert négatif. Quand il s'agit de la similitude lorsqu'on transfère d'une langue à l'autre, l'apprentissage est facile, on parle alors du transfert positif ; quand il y a une différence, l'apprentissage est difficile, il s'agirait du transfert négatif (Březinová, 2009, p. 7). Quant aux

transferts négatifs résultant des langues en question, ils donnent lieu aux interférences entre les deux langues. L'interférence est un phénomène qui peut se produire par le biais de l'interaction des langues. Les interférences sont souvent basées sur les transferts négatifs. Celles-ci peuvent être définies comme les erreurs qui se révèlent lors du transfert. À cause de ces interférences, les étudiants qui apprennent une langue étrangère commettent des fautes et des erreurs de manières très différentes. Ces fautes et erreurs en question rendent difficile l'apprentissage d'une langue étrangère. La faute est liée à la performance ; il s'agit de ne pas suivre les règles de façon consciente. Quant à l'erreur, elle est liée à la compétence; il s'agit des erreurs commises inconsciemment et involontairement, à cause de l'absence d'une bonne connaissance des règles (Corder, 1981, p. 10). Les erreurs découlant du transfert négatif se posent par les contradictions du système de deux langues. Les erreurs en question sont précisées avec la méthode d'analyse contrastive. Le processus d'analyse contrastive consiste à identifier et sélectionner les éléments de deux langues pour une comparaison détaillée ; à comparer les domaines semblables et différents, à supposer les domaines possibles qui donnent lieu aux erreurs (Trawiński, 2005, p. 11). Lado (1957) qui développe l'approche contrastive suggère que le processus d'apprentissage se réalise par la comparaison de la langue étrangère avec la langue maternelle. Lado (1957) qui met en avant que la langue maternelle a des répercussions sur l'acquisition de la langue, relève dans sa théorie que les différences entre deux langues rendent l'acquisition plus difficile alors que les similitudes la facilitent. En outre, les apprenants commettent des erreurs ou des interférences quand ils se trouvent en présence de deux langues qui se différencient. Wagner (1982, p. 219) met aussi en avant que les propriétés de la langue cible qui se diffèrent de la langue maternelle peuvent être apprises plus ou moins difficilement en fonction de propriétés similaires ou identiques, et il précise que la difficulté de l'acquisition devient plus sérieuse lorsque la différence entre deux langues est plus importante. Cependant, d'après la théorie de Weinreich, la xénité des langues peut exciter l'intérêt et la curiosité dans l'apprentissage d'une langue étrangère. Par conséquent, une analyse contrastive sur les propriétés de la langue maternelle et de la langue étrangère permet de déterminer à l'avance les causes des difficultés et des interférences éventuelles. Le processus de l'analyse contrastive se compose des étapes comme la *définition* de deux langues, la *comparaison* des domaines similaires et différents, la *présupposition* des domaines éventuels causés des erreurs et la *sélection* des éléments de deux langues pour effectuer une comparaison détaillée (Trawiński, 2005, p. 11). Afin de rendre efficace l'apprentissage de la langue étrangère, il faut appliquer les étapes du processus de l'analyse contrastive et déterminer les similitudes et les différences de deux langues. La présente étude a donc pour but d'effectuer une analyse contrastive entre le subjonctif français et turc et de découvrir les causes des difficultés rencontrées par les apprenants universitaire Turcs au cours de l'apprentissage du subjonctif français.

En effet, un certain nombre de questions sont posées depuis bien longtemps concernant ce sujet : L'apprentissage d'une langue étrangère devient-il plus facile quand l'étudiant trouve l'équivalent des structures de sa langue maternelle dans la langue étrangère apprise ? Les transferts effectués de la langue maternelle ont-ils des répercussions positives ou négatives sur l'apprentissage ? Partant de ces questions générales, nous souhaitons soulever dans cette étude les questions plus particulières concernant la difficulté de l'acquisition du mode subjonctif français par les apprenants Turcs. Pour le savoir, tout d'abord, il faut effectuer une étude contrastive du subjonctif français et turc.

1. Analyse contrastive du subjonctif

Un examen contrastif du subjonctif dans les deux langues montre clairement qu'il est différent du point de vue morphologique et fonctionnel. L'étude intitulé « le subjonctif français et le volitif turc » de Bosnali et Topaloğlu (2015) nous a montré effectivement que, sur le plan morphologique, il n'existe en français que deux morphèmes qui signifient le mode subjonctif du verbe : morphème {-i-} pour les 4ème et 5ème personnes et morphème zéro {-Ø-} pour les autres personnes. Par contre, en ce qui concerne turc, nous sommes en présence de vingt-deux formes différentes du verbe. Quant à son emploi, nous prélevons dix-huit domaines en français pour une seule forme, alors qu'en turc, il est nettement plus limité, malgré ses différents modes et formes plus nombreux que celui du français.

		Morphologique							
Français	Turc								
	Infinitifs			Indicatif	Intentionnel				
	Substantif	adjectif	gérondif		Volitif	impératif	potentiel	déontique	conditionnel
	-mA	- AcAk	- mAkI zIn	-Ar	-A	-Ø-	-Abil	-mAlI	-sA
	-mAK	- (y)An	- IncAy A	-mAktA					
-i- / - Ø-	-DIK	-DIK	- mAdAn	-Iyor					
	-y) AcAK		- (i)ken	- (-mIş)DI					
	-y)Iş			-mIş					

Fonctionnel		
Français		Turc
Doute/ Incertitude	Permission / Interdiction	Volitif Conditionnel Déontique Impératif
Expressions d'opposition	Phrases déclarant une importance	
Déontique	But	
Conditionnel	Cause / Alternatif	
Volitif	Jugement	
Impératif	Subordonnées relatives	
Restriction	Expressions de sentiment	
Phrases impersonnelles	Expressions de possibilité	
Emplois impersonnels	Antériorité	

Figure 1. Équivalent morphologique et fonctionnel du subjonctif

Le subjonctif français est employé dans les phrases impersonnelles et celles-ci ne possèdent pas une phrase de base et sont employées très rarement. Ces phrases peuvent déclarer sémantiquement une supplication, un ordre, une restriction, une exclamation et un désir. On peut employer le subjonctif sans la conjonction « que » mais cet emploi est aussi très rare. Par contre, avec la conjonction « que » et la troisième personne singulier et pluriel, ces phrases possèdent une valeur de l'impératif (Delatour, Jennepin, Léon-Dufour et Teyssier, 2004 ; Cellard, 1996, p. 16), alors qu'en turc, on emploie ces phrases avec des structures différentes.

Le subjonctif français est un mode qui est aussi employé dans les phrases déclarant une importance. Nous rencontrons cette fonction dans les emplois impersonnels ou avec le verbe « importer ». Quant au turc, ces structures s'emploient dans les fonctions différentes.

Le subjonctif français possède des domaines d'emploi dans les subordonnées relatives et ce mode dans cette subordonnée se lie à la phrase de base avec les relatifs simples ou composés (Poisson-Quinton, Mimran et Mahéo-Le Coadic, 2002, p. 245). Par ailleurs, quand la subordonnée précise un but ou une conséquence, on utilise aussi le subjonctif (Dubois et Lagane, 2005, p. 135 ; Cellard, 1996, s. 67). Pourtant, on emploie généralement l'indicatif avec les pronoms relatifs mais quand le pronom utilisé à la place du nom est limité avec le superlatif, on doit employer le subjonctif (Youssef, 2014 ; Cellard, 1996). Par ailleurs, il faut employer le subjonctif quand on utilise l'indéfini ou un pronom indéfini à la place du nom dans ces phrases (Youssef, 2014 ; Cellard, 1996). Quant à cet emploi en turc, on voit que des structures différentes sont équivalentes.

Il existe aussi une fonction du subjonctif dans les phrases qui déclarent une cause ou un alternatif (Dubois et Lagane, 2005) mais en turc, ces structures s'emploient dans les fonctions différentes.

Les expressions de sentiment possèdent un grand domaine d'emploi en français. On emploie le subjonctif plus souvent dans les expressions déclarant un bonheur, un malheur, une satisfaction ou insatisfaction, une émotion, une crainte, un regret, une irritation, un étonnement, un épanouissement, une honte, un désappointement, un souci, une anxiété. Par contre, s'agissant du turc, on peut rencontrer plusieurs domaines d'emplois différents l'un de l'autre.

Le subjonctif français est employé avec les verbes ou les structures déclarant un doute et une certitude, alors qu'en turc, on peut utiliser un mode quelconque équivalent à ces structures.

Un autre domaine d'emploi du subjonctif français est le jugement. Quant au turc, le jugement possède des structures différentes.

Le subjonctif français est employé à la suite des conjonctions qui déclarent le but comme « afin que » ou « pour que » et on peut aussi exprimer le but seulement avec la conjonction « que » (Dubois et Lagane, 2005, p. 142), alors qu'en turc, la déclaration du but est équivalente aux structures différentes.

Le subjonctif français possède une fonction dans les expressions de possibilité. Quand on exprime une opinion de vraisemblance ou d'in vraisemblance, de risque, de chance etc., l'emploi du subjonctif est en question (Cellard, 1996, p. 41-42). Quant au turc, les expressions de possibilité s'emploient avec les structures de l'infinitif ou du verbe potentiel.

Dans les expressions qui restreignent la réalisation d'un fait, on emploie le subjonctif en français (Cellard, 1996), s'agissant du turc, on voit que les gérondifs sont généralement équivalents à cette fonction.

Le subjonctif français est employé à la suite des conjonctions qui possèdent un sens d'opposition, alors qu'en turc, on utilise les infinitifs comme équivalent.

Le subjonctif français est aussi utilisé dans les subordinées déclarant une interdiction ou une permission, s'agissant du turc, on ne possède pas de telle fonction et les formes différentes peuvent être équivalentes.

Le subjonctif français est aussi employé à la suite des conjonctions qui déclarent l'antériorité (Dubois et Lagane, 2005, s. 140), alors qu'en turc, on utilise généralement les gérondifs comme équivalent.

On peut voir les emplois impersonnels dans toutes les fonctions du subjonctif français mais parfois sémantiquement les autres emplois ne comprennent pas cette fonction. Donc, il faut considérer cette fonction comme un domaine d'emploi séparé. En turc, on peut utiliser une forme quelconque comme équivalent à cette fonction du subjonctif.

Le déontique est indiqué avec le subjonctif dans les subordinées en français (Cellard, 1996, p. 22) et c'est l'un de l'emploi que l'on rencontre le plus souvent en français. Par ailleurs, dans les phrases qui sont formées avec les structures ou les verbes déclarant le déontique, on emploie plus souvent le subjonctif. Quant au turc, le déontique est équivalent à la fonction déontique du subjonctif français mais le déontique turc est aussi employé pour plusieurs fonctions différentes. Donc, on constate que la fonction déontique du subjonctif français et le déontique turc ne correspondent pas littéralement.

Le subjonctif français est aussi employé dans les phrases qui déclarent une condition et en turc, le conditionnel est équivalent à cette fonction du subjonctif. Le conditionnel turc est aussi employé pour plusieurs fonctions différentes hors de cet emploi. C'est la raison pour laquelle on peut conclure que la fonction conditionnelle du subjonctif français et le conditionnel turc ne correspondent pas littéralement.

Le subjonctif français est aussi employé dans toutes les subordinées de jugement individuel qui déclarent un désir, un souhait ou une volonté. Il existe aussi une fonction impérative du subjonctif en français qui ne requiert pas une phrase de base et on constitue cette fonction du subjonctif français en employant directement la conjonction « que ». Par contre, s'agissant du turc, il existe le volitif turc et l'impératif comme équivalent à ces deux fonctions du subjonctif mais l'emploi du volitif turc et de l'impératif engendrent la polémique entre les

linguistes Turcs. Ceux-ci discutent que le volitif turc et l'impératif peuvent être employés l'un à la place de l'autre. On n'arrive pas encore à une explication claire concernant ces deux modes en turc. D'ailleurs, ces deux modes possèdent plusieurs emplois différents en turc. Donc, on peut avancer que la fonction volitive et impérative du subjonctif français et le volitif et l'impératif turc ne correspondent pas littéralement.

Les domaines fonctionnels du subjonctif français sont assez larges et comprennent l'indicatif et l'intentionnel turc et tous les infinitifs dans le tableau 1. En conséquence, cette analyse contrastive nous permet de conclure que le subjonctif français et turc sont différents comme morphologique et fonctionnel l'un de l'autre.

1.1. Problématique

La présente étude tente de mettre en évidence les difficultés que les apprenants turcs rencontrent au cours de l'apprentissage du mode subjonctif français et d'expliquer ses causes. En effet, il est communément admis que l'acquisition de ce mode constitue l'un des principaux problèmes rencontrés par les apprenants turcs. Nous voulons soulever dans cette étude les questions concernant la difficulté de l'acquisition du subjonctif français par les étudiants universitaires turcs. Qu'est-ce qui se cache effectivement derrière cette difficulté ?

1.2. Hypothèse

Nous pouvons donc avancer que le principal facteur sous-jacent de la difficulté rencontrée par les apprenants Turcs au cours de l'apprentissage du subjonctif français résulte de cette différence observée entre ces deux langues. Ce constat nous amène à réactualiser la théorie selon laquelle la xénité de la langue étrangère est un facteur important dans son acquisition. La différence morphologique et fonctionnelle du subjonctif français peut conduire les apprenants universitaires turcs à ne pas comprendre la logique de l'emploi de ce mode. À partir de cette hypothèse, les résultats de la recherche nous permettront de clarifier ce sujet.

2. Méthode

Notre étude exige d'analyser des données statistiques, c'est la raison pour laquelle cette étude s'inscrit dans le cadre de l'approche méthodologique quantitative. Dans notre étude, nous avons profité de la technique d'enquête pour obtenir les données. Il est possible de classer les questions de l'enquête comme factuel, comportement, attitude, opinion-croyance et informationnel (Balci, 2015, p. 148-149). Dans notre étude, nous avons préféré utiliser les questions factuelles, d'attitudes et d'informationnels en dépendant de notre hypothèse. Par ailleurs, il existe plusieurs types de questions d'enquête comme questions ouvertes, fermées, semi-fermées. Dans cette étude, tenant compte des données que nous visons à obtenir, nous avons préparé des questions ouvertes, fermées et semi-fermées.

Afin de recueillir des données sur le sujet traité, nous avons mené une enquête auprès de 100 étudiants inscrits en quatrième année dans le Département de langue et littérature françaises des universités Turques. Avant d'appliquer l'enquête, nous avons déterminé le nombre total d'étudiants qui sont inscrits en quatrième année. Au total, il a été constaté qu'il existe 214 étudiants dans ces universités. Quant au nombre total de participants à cette enquête, 100 étudiants de ces universités se sont présentés. Nous avons planifié de comprendre tous les étudiants qui sont au total 214 à cette enquête mais nous avons rencontré des difficultés pour convaincre tous ces étudiants à participer à cette enquête au cours de l'application.

Nous avons soumis à ces étudiants un questionnaire, composé de 37 questions, dans lequel se trouvent 3 questions factuelles, 18 questions sur l'attitude des apprenants à propos du mode subjonctif et 16 questions informationnelles au sujet de l'emploi du mode subjonctif et indicatif. Les 3 premières questions sur l'attitude, visent à déterminer les sujets et les domaines les plus difficiles dans l'apprentissage du français. Les 7 questions suivantes concernent les avis des apprenants sur la relation entre la similitude et la différence linguistique au cours de l'apprentissage du français. Les 6 questions qui les suivent visent à déterminer les attitudes des étudiants vis-à-vis des différences linguistiques. Nous avons consacré 2 questions sur les attitudes des apprenants face à l'emploi du mode subjonctif. Enfin, 10 questions informationnelles sont réservées à l'emploi réel du mode subjonctif des étudiants, qui sont complétés de 6 questions concernant l'emploi réel de l'indicatif.

Afin de déterminer la fréquence des participants et le taux, le taux valide et le taux total de chaque choix, on a effectué une analyse de fréquence moyennant le programme de SPSS « paquet social pour le chercheur en sciences sociales ».

3. Analyse des données

Les questions de l'enquête concernant les avis et les attitudes des apprenants ont été élaborées du général au spécifique. Avant tout, on se réfère aux attitudes des étudiants pour confirmer si les similitudes ou les différences linguistiques influencent positivement ou négativement l'acquisition de la langue. Ensuite, on a posé des questions concernant la conjugaison, l'utilisation, la similitude ou la différence entre deux langues. On a classifié les questions afin d'assurer la cohérence et de les rendre plus compréhensible. Selon cette classification, les données ainsi obtenues peuvent être analysées sous six titres particuliers : « sujets et domaines perçus comme les plus difficiles », « attitudes des étudiants vis-à-vis des similitudes linguistiques », « attitudes des étudiants concernant les différences linguistiques », « attitudes des étudiants à l'usage du mode subjonctif », « emploi du mode subjonctif » et « emploi de l'indicatif ».

3.1. Sujets et domaines les plus difficiles

On a posé 3 questions pour déterminer les sujets et les domaines perçus comme les plus difficiles en français pour les apprenants. Pour ce faire, premièrement, il a été posé une question aux étudiants : « Quel est le plus difficile sujet pour

vous au cours de l'apprentissage du français ? ». D'après les données obtenues, 1 % des étudiants ont choisi « le futur simple », 0 % « le passé composé », une grande majorité comme 71 % « le subjonctif », 13 % « le conditionnel », 3 % « l'imparfait » et 12 % des apprenants ont précisé la réponse « autre ». Selon ces déclarations, une majorité importante des étudiants comme 71 % ont précisé « le subjonctif » comme le sujet le plus difficile. Les données obtenues nous montrent que le subjonctif est l'un des sujets le plus difficile pour les apprenants au cours de l'apprentissage du français.

Par ailleurs, pour identifier la difficulté de conjugaison et d'emploi de ce mode par les étudiants, il a été posé une question supplémentaire : « Dans quel domaine vous éprouvez la difficulté ? ». Selon les données obtenues, 13 % des étudiants ont précisé « conjugaison », 40 % « emploi », 38 % « conjugaison et emploi » et 9 % « autre ». Le pourcentage de « conjugaison et emploi » a été nivelé aux taux de choix « conjugaison » et « emploi ». Ainsi, il a été déterminé que 32 % des apprenants ont de la difficulté à conjuguer et 59 % à employer ce mode. Quant à 9 % des étudiants, ils ont préféré la réponse « autre ». Ces données obtenues nous montrent que les apprenants n'ont pas de compétence à employer ce mode et la conjugaison de ce mode est difficile pour les étudiants.

En tenant compte de ces deux dernières questions ci-dessus et les déclarations des apprenants que le subjonctif est difficile à apprendre, il a été posé une autre question : « Est-il difficile d'acquérir le subjonctif ? ». D'après les données obtenues, 12 % des apprenants ont précisé que le subjonctif est « très difficile », 67 % « difficile », 1 % « ni en désaccord ni d'accord », 19 % « pas difficile » et 1 % « pas jamais difficile » à acquérir. Une grande majorité des apprenants comme 79 % ont déclaré que le subjonctif est difficile à apprendre et quant à 21 % des étudiants, ils ont déclaré qu'il n'est pas difficile d'acquérir ce mode.

Tableau 1 : Sujets et domaines perçus comme les plus difficiles

Q1	<i>Futur Simple</i>	<i>Passé Composé</i>	<i>Subjonctif</i>	<i>Conditionnel</i>	<i>Imparfait</i>	<i>Autre</i>
	%	1	0	71	13	3
Q2	<i>Conjugaison</i>		<i>Emploi</i>	<i>Conjugaison et Emploi</i>	<i>Autre</i>	
	%	13	40	38	9	
Q3	<i>Très difficile</i>		<i>Difficile</i>	<i>Ni en désaccord ni d'accord</i>	<i>Pas difficile</i>	<i>Pas jamais difficile</i>
	%	12	67	1	19	1

Selon les données obtenues à partir de ces questions, le mode subjonctif apparaît comme le sujet le plus difficile à apprendre. Il a été identifié surtout que les étudiants ont de la difficulté à conjuguer et à employer ce mode. Ces

deux aspects différents de la compétence linguistique sont à l'origine de la difficulté rencontrée par les étudiants au cours de leur acquisition du mode en question.

3.2. Similitudes linguistiques

Suivant la théorie de Lado, selon laquelle la similitude linguistique peut rendre l'acquisition plus difficile et la différence linguistique peut rendre celle-ci plus facile, nous avons voulu mettre en évidence les attitudes des étudiants à ce sujet. Dans le cadre de cette théorie et en tenant compte la xénité du mode subjonctif, nous avons préparé 7 questions.

Tout d'abord, afin de déterminer si la similitude facilite l'acquisition de la langue ou non, nous avons posé une question générale : « La similitude entre deux langues est-elle un facteur facilitant l'acquisition de la langue ? ». D'après les données obtenues, 2 % des étudiants ont déclaré qu'ils ne sont « pas du tout d'accord », 49 % des apprenants sont « d'accord » et 49 % « tout à fait d'accord ». Une majorité importante des étudiants comme 98 % ont déclaré que la similitude linguistique entre deux langues facilite l'acquisition de la langue.

À partir de cette question ci-dessus, nous avons voulu mettre en évidence les attitudes des étudiants à savoir, en posant une question, s'ils considèrent que le subjonctif français est similaire ou différent du point morphologique et fonctionnel à un mode quelconque dans leur langue maternelle. Selon les données obtenues, 10 % des apprenants ont déclaré que le subjonctif français est « certainement différent », 39 % « différent », 17 % « ni en désaccord ni d'accord », 32 % « similaire » et 2 % « certainement similaire ». D'après ces données obtenues, 49 % des étudiants considèrent que le subjonctif français est différent et 34 % des apprenants pensent que le subjonctif français est similaire morphologique et fonctionnel à un mode quelconque dans leur langue maternelle. Quasi la moitié des étudiants considère que le subjonctif français est différent à un mode quelconque dans leur langue maternelle.

À partir de cette question ci-dessus, nous avons posé une question supplémentaire : « Si vous dites « similaire » ou « certainement similaire », précisez auquel mode ? » à ceux qui précisent que le subjonctif français est « similaire » ou « certainement similaire ». Nous leur avons demandé d'écrire le mode qui est similaire. Ainsi, nous avons voulu mettre en évidence la cohérence entre ces deux questions et déterminer quel mode considèrent-ils étant similaire dans leur langue maternelle. Il n'y a que 26 apprenants, de taux de 34 % qui ont déclaré qu'il est similaire dans la question précédente, ont répondu cette question. Ces étudiants ont précisé plusieurs modes différents qui existent dans leur langue maternelle. Par contre, on constate qu'avec une grande majorité, 74 % des apprenants ne savent pas si le subjonctif a une équivalence morphologique et fonctionnelle dans leur langue maternelle.

Les apprenants peuvent considérer le subjonctif français comme similaire à une structure ou différent d'une structure existant dans leur langue maternelle. Toutefois, une majorité importante des apprenants représentant un taux de 98 %

démontrent que la similitude linguistique entre deux langues est un facteur très important dans l'acquisition de la langue. C'est la raison pour laquelle nous avons voulu déterminer « si le subjonctif français est similaire à un mode quelconque dans leur langue maternelle, cette similitude facilite-elle l'apprentissage ou non ? ». Selon les données obtenues, 2 % des apprenants ont déclaré que la similitude rend l'apprentissage « certainement plus difficile », 8 % « plus difficile », 4 % « ni en désaccord ni d'accord », 64 % « plus facile » et 22 % « certainement plus facile ». Avec 86 % une majorité importante des étudiants considèrent que la similitude est un facteur très important dans l'apprentissage de ce mode tandis que 10 % des apprenants pensent que la différence rend l'apprentissage difficile et 4 % n'ont aucune idée.

86 % des étudiants déclarent que la similitude morphologique et fonctionnelle de ce mode facilite son apprentissage. Par contre, ces étudiants ont déjà déterminé que le subjonctif est le sujet le plus difficile à acquérir. D'ailleurs, ils ont postulé que la conjugaison du verbe et l'emploi de ce mode sont très difficiles pour eux. C'est la raison pour laquelle nous avons voulu vérifier si ces obstacles de l'apprentissage de ce mode est la conséquence de l'absence de l'équivalence morphologique et fonctionnelle du subjonctif dans leur langue maternelle. Ainsi, il a été présenté la question : « Le subjonctif a-t-il un équivalent dans votre langue maternelle ? ». Selon les données obtenues, 13 % des apprenants ont déclaré qu'il n'a « certainement pas équivalent », 24 % « pas équivalent », 16 % des étudiants sont « ni en désaccord ni d'accord », 24 % des apprenants pensent qu'il a « équivalent » et 23 % « certainement équivalent ». Quand on analyse les différences entre les données obtenues de cette question, on peut conclure que les apprenants ne sont pas sûrs si le subjonctif français a un équivalent structurel dans leur langue maternelle.

À partir de cette question ci-dessus, on a développé une question supplémentaire pour ceux qui ont déclaré, dans la question précédente, que le subjonctif français est « équivalent » et « certainement équivalent ». Ainsi, il a été posé la question : « Si le subjonctif français a un équivalent dans votre langue maternelle, ce sont lesquels ? ». 36 apprenants ont répondu à cette question et ils ont précisé plusieurs modes différents.

L'analyse contrastive que nous avons déjà effectuée entre le mode subjonctif français et turc nous montre que le mode subjonctif français n'a pas littéralement d'équivalent en turc. Toutefois, quelques emplois de l'intentionnel turc qui sont le volitif, le conditionnel, le déontique et l'impératif ont la similitude de quelques aspects. Par contre, l'intentionnel turc a plusieurs emplois différents dans son domaine d'utilisation. C'est la raison pour laquelle on a précisé que le mode subjonctif français et l'intentionnel turc sont différents l'un de l'autre. Nous avons préparé une question : « Quel est le mode équivalent du mode subjonctif français en turc ? ». Les données obtenues nous montrent que 14 % des apprenants ont affirmé « tout » et 7 % des étudiants ont choisi « aucun ». Le pourcentage de « tout » a été également partagé aux quatre modes. Ainsi, par 77,5 % une majorité importante ont successivement déclaré « le

volitif », 25,5 % le déontique, 16,5 % le conditionnel et 7,5 % l'impératif. 5 % étudiants ont préféré la réponse « autre ». On voit que le volitif est le plus souvent indiqué pour l'équivalent du subjonctif.

On a déjà analysé que les livres de grammaire préparés en turc associent le mode subjonctif français au volitif turc. Pour déterminer que les apprenants mettent en corrélation effectivement les domaines d'utilisation de deux modes, nous avons préparé cette question : « Les domaines d'emploi du mode subjonctif correspondent-ils à ceux du volitif turc ? ». Les données obtenues nous montrent que 4 % des apprenants indiquent qu'ils ne sont « pas du tout d'accord », 11 % « pas d'accord », 21 % « ni en désaccord ni d'accord » et 59 % des étudiants déclarent qu'ils sont « d'accord » et 5 % « tout à fait d'accord ». Les données déjà obtenues concernant la question de l'intentionnel turc et ces données ci-dessus sont en cohérence. Il faut ajouter que les livres de grammaire préparés en turc ont une importante influence sur l'association de ces deux modes.

Les apprenants éprouvent aussi de la difficulté pour le transfert du mode subjonctif français dans leur langue maternelle. Il a été posé la question : « Quand vous transférez le mode subjonctif français dans votre langue maternelle, trouvez-vous facilement un équivalent ? ». À partir des données, on déduit que 14 % des apprenants ne sont « pas du tout d'accord », 49 % « pas d'accord », 8 % « ni en désaccord ni d'accord », 27 % des étudiants sont « d'accord » et 2 % « tout à fait d'accord ».

Tableau 2 : Attitudes des étudiants vis-à-vis des similitudes

Q4	<i>Pas du tout d'accord</i>	<i>Pas d'accord</i>	<i>Ni en désaccord ni d'accord</i>	<i>D'accord</i>	<i>Tout à fait d'accord</i>
	%	0	2	0	49
Q5	<i>Certainement différent</i>	<i>Différent</i>	<i>Ni en désaccord ni d'accord</i>	<i>Similaire</i>	<i>Certainement similaire</i>
	%	10	39	17	32
Q6	<i>Certainement plus difficile</i>	<i>Plus difficile</i>	<i>Ni en désaccord ni d'accord</i>	<i>Plus facile</i>	<i>Certainement plus facile</i>
	%	2	8	4	64
Q7	<i>Certainement pas équivalent</i>	<i>Pas équivalent</i>	<i>Ni en désaccord ni d'accord</i>	<i>Équivalent</i>	<i>Certainement équivalent</i>
	%	13	24	16	24
Q8	<i>Volitif</i>	<i>Conditionnel</i>	<i>Déontique</i>	<i>Impératif</i>	<i>Tout Aucun</i>

	%	74	13	22	4	14	7
Q9		<i>Pas du tout d'accord</i>	<i>Pas d'accord</i>	<i>Ni en désaccord ni d'accord</i>	<i>D'accord</i>	<i>Tout à fait d'accord</i>	
	%	4	11	21	59	5	
Q10		<i>Pas du tout d'accord</i>	<i>Pas d'accord</i>	<i>Ni en désaccord ni d'accord</i>	<i>D'accord</i>	<i>Tout à fait d'accord</i>	
	%	14	49	8	27	2	

Concernant les similitudes linguistiques, il s'avère que la similitude entre deux langues est un facteur très important dans l'acquisition de la langue, la similarité structurelle facilitant l'acquisition de la langue. Par ailleurs, le mode subjonctif est considéré par les étudiants comme un élément de xénité. En effet, près de la moitié des étudiants estiment que celui-ci est différent dans leur langue maternelle. Il ressort d'autre part qu'une grande majorité des étudiants ne savent pas si le subjonctif a une équivalence morphologique et fonctionnelle dans leur langue maternelle. Il faut ajouter que l'intentionnel turc est perçu par les étudiants comme étant équivalent au subjonctif français. Parmi eux, c'est le volitif qui est le plus souvent indiqué pour l'équivalent du subjonctif.

3.3. Différences linguistiques

Suivant la théorie de Weinreich, selon laquelle la différence linguistique peut inciter l'intérêt et la curiosité des apprenants, nous avons visé de connaître clairement les attitudes des étudiants à propos de ce sujet. Premièrement, il a été posé la question : « Si une langue étrangère est différente de votre langue maternelle, incitez-vous à apprendre cette langue cible ? ». Les données obtenues nous montrent que 2 % des apprenants ne sont « pas du tout d'accord », 18 % « pas d'accord », 9 % « ni en désaccord ni d'accord », 62 % des étudiants sont « d'accord » et 9 % « tout à fait d'accord ». Par une grande majorité, 71 % des apprenants considèrent que la différence entre deux langues les incite à apprendre une langue étrangère. Selon ces résultats, on peut avancer que la différence entre les langues éveille la curiosité chez les étudiants à acquérir une langue étrangère.

À partir de cette question ci-dessus, on a pensé à poser une question pour déterminer si le subjonctif français est considéré comme un caractère de xénité. Si les étudiants considèrent que le subjonctif français est un élément de xénité, il faut que ce mode éveille la curiosité chez les apprenants selon la théorie de Weinreich. Afin de déterminer les attitudes des étudiants, on a posé la question : « Le subjonctif français est un élément de xénité pour vous ? ». Les données obtenues nous indiquent que 15 % des apprenants considèrent que ce mode est « certainement xénité », 53 % « xénité », 0 % « ni en désaccord ni d'accord », 28 % des étudiants pensent que celui-ci n'est « pas xénité » et 4 % « certainement pas xénité ». 68 % des étudiants indiquent que le mode subjonctif français

constitue un caractère de xénité pour eux. Dans la question précédente, les apprenants déclarent que la différence les incite à apprendre une langue étrangère. Le mode subjonctif français est un caractère de xénité pour eux, C'est la raison pour laquelle il faut que ce mode éveille la curiosité chez eux.

À partir de la question ci-dessus, il a été posé une question pour confirmer si la xénité du mode subjonctif éveille la curiosité chez les étudiants. Ainsi, nous avons posé la question : « Si le subjonctif français est un caractère de xénité pour vous, elle vous éveille à apprendre ce mode ? ». Les données obtenues nous indiquent que 13 % des apprenants déclarent que la xénité de ce mode n'a « pas du tout éveillé », 52 % « pas éveillé », 5 % des étudiants ne sont « ni en désaccord ni d'accord », 29 % des apprenants ont indiqué que cette xénité a « éveillé » et a « tout à fait éveillé » leur curiosité à apprendre ce mode. On peut constater que la xénité du mode subjonctif français influence négativement les étudiants à apprendre ce mode. Par ailleurs, on peut avancer que la différence entre les langues n'incite pas toujours la curiosité à acquérir une langue étrangère.

Quant à la conjugaison du verbe du subjonctif français, la conjugaison du verbe de ce mode est différente de la conjugaison de l'indicatif et du conditionnel. Cette différence est aussi un obstacle à acquérir le subjonctif français. Afin de confirmer effectivement si la conjugaison du mode subjonctif est un obstacle pour les apprenants, il a été posé une question : « Est-il difficile de conjuguer le mode subjonctif en français ? ». Les données obtenues nous montrent que 19 % des apprenants déclarent qu'il est « très difficile », 60 % « difficile », 3 % des étudiants ne sont « ni en désaccord ni d'accord », 17 % des apprenants indiquent qu'il est « facile » et 1 % « très facile ». Une majorité importante des apprenants comme 79 % déclarent qu'il est difficile de conjuguer le verbe au subjonctif. Les données obtenues déjà concernant les sujets et les domaines perçus comme les plus difficiles et celles sur la conjugaison du verbe du mode subjonctif français sont assez cohérentes.

À partir de la question ci-dessus, nous avons voulu mettre en évidence les attitudes des apprenants pour déterminer à quel point la difficulté de la conjugaison du subjonctif influence les étudiants pendant l'apprentissage de ce mode. Il a été posé une question : « La difficulté de la conjugaison du subjonctif réduit-elle votre curiosité à apprendre ce mode ? ». Les données obtenues nous indiquent que 4 % des apprenants choisissent « pas du tout réduit », 19 % « pas réduit », 8 % des étudiants ne sont « ni en désaccord ni d'accord », 56 % des apprenants choisissent « réduit » et 13 % « tout à fait réduit ». Une grande majorité des étudiants comme 69 % déclarent que la difficulté de la conjugaison du subjonctif réduit leur curiosité à apprendre ce mode. Ainsi, on peut avancer que la différence et la difficulté de la conjugaison de ce mode influencent négativement les apprenants à acquérir ce mode.

Ces résultats ci-dessus nous conduisent effectivement à déterminer si les apprenants peuvent facilement conjuguer le verbe au subjonctif. C'est la raison

pour laquelle on a préparé la question : « Pouvez-vous facilement conjuguer le verbe au subjonctif ? ». Les données obtenues nous indiquent que 19 % des apprenants déclarent qu'ils ne sont « pas du tout d'accord », 33 % « pas d'accord », 25 % « ni en désaccord ni d'accord », 20 % des étudiants indiquent qu'ils sont « d'accord » et 3 % « tout à fait d'accord ». Selon ces données, plus de la moitié des apprenants ont de la difficulté à conjuguer le verbe de ce mode en question.

Tableau 3 : Attitudes des étudiants concernant les différences

Q11	<i>Pas du tout d'accord</i>	<i>Pas d'accord</i>	<i>Ni en désaccord ni d'accord</i>	<i>D'accord</i>	<i>Tout à fait d'accord</i>
	2	18	9	62	9
Q12	<i>Certainement xénité</i>	<i>Xénité</i>	<i>Ni en désaccord ni d'accord</i>	<i>Pas xénité</i>	<i>Certainement pas xénité</i>
%	15	53	0	28	4
Q13	<i>Pas du tout éveillé</i>	<i>Pas éveillé</i>	<i>Ni en désaccord ni d'accord</i>	<i>éveillé</i>	<i>Tout à fait éveillé</i>
%	13	52	5	29	1
Q14	<i>Très difficile</i>	<i>Difficile</i>	<i>Ni en désaccord ni d'accord</i>	<i>Facile</i>	<i>Très facile</i>
%	19	60	3	17	1
Q15	<i>Pas du tout réduit</i>	<i>Pas réduit</i>	<i>Ni en désaccord ni d'accord</i>	<i>réduit</i>	<i>Tout à fait réduit</i>
%	4	19	8	56	13
Q16	<i>Pas du tout d'accord</i>	<i>Pas d'accord</i>	<i>Ni en désaccord ni d'accord</i>	<i>D'accord</i>	<i>Tout à fait d'accord</i>
%	19	33	25	20	3

Il a été constaté effectivement que les différences linguistiques jouent un rôle important dans la motivation des étudiants. Toujours est-il que, bien que le subjonctif soit considéré comme une xénité, il ne suscite pas la curiosité chez les étudiants. Cette deuxième donnée spécifique sur le subjonctif apparaît contradictoire de la première qui est sur la xénité en général. En effet, la xénité du mode subjonctif est un facteur négatif dans leur apprentissage. On peut donc avancer que la diversité linguistique n'est pas toujours une source d'intérêt et de curiosité. La conjugaison du subjonctif est aussi estimée très difficile par les étudiants. En outre, les étudiants déclarent qu'ils ne trouvent pas l'équivalent

des domaines d'utilisation du mode subjonctif dans leur langue maternelle ; ce qui entraîne une difficulté supplémentaire en ce qui concerne l'acquisition de ce mode.

3.4. Usage du subjonctif : attitudes

Il a été posé deux questions concernant les attitudes des étudiants à l'usage du mode subjonctif. Nous prélevons dix-huit domaines d'emploi en français pour le subjonctif. Il est important qu'on sache bien les domaines d'emploi du subjonctif pour pouvoir bien employer ce mode. C'est en partant de ce constat qu'on a posé la question : « Connaissez-vous bien tous les domaines d'emploi du subjonctif ? ». Les données obtenues nous indiquent que 25 % des apprenants déclarent qu'ils ne sont « pas du tout d'accord », 44 % « pas d'accord », 23 % « ni en désaccord ni d'accord », 8 % des étudiants sont « d'accord » et 0 % « tout à fait d'accord ». Une grande majorité des apprenants considèrent qu'ils ne connaissent pas bien tous les domaines d'emploi du subjonctif. Les données obtenues jusque-là à propos des sujets et des domaines perçus comme les plus difficiles et celles sur les domaines d'emploi du subjonctif français sont assez cohérents.

Par ailleurs, il faut bien saisir le cadre sémantique du subjonctif afin d'apprendre bien ce mode. Il a été posé la question ainsi : « Comprenez-vous bien la logique d'emploi du subjonctif ? » pour qu'on détermine effectivement que les apprenants connaissent bien les domaines d'emploi de ce mode. Les données obtenues nous indiquent que 6 % des étudiants expriment qu'ils ne sont « pas du tout d'accord », 37 % « pas d'accord », 1 % « ni en désaccord ni d'accord », 51 % des apprenants déclarent qu'ils sont « d'accord » et 5 % « tout à fait d'accord ». 56 % des étudiants signalent qu'ils comprennent bien la logique d'emploi du subjonctif alors que 43 % des apprenants expriment qu'ils ne savent pas ces domaines d'emploi. Par contre, dans la question précédente une majorité importante des étudiants déclarent qu'ils ne connaissent bien les domaines d'emploi du subjonctif. Donc, les réponses dans ces deux questions ne sont pas cohérentes.

Nous avons voulu mettre en évidence les idées des étudiants à propos de ce sujet avec la dernière question de cette enquête concernant les attitudes des apprenants. Cette question a été préparée de façon ouverte. Cette question n'a été répondue que par neuf étudiants. Par ailleurs, les données obtenues n'ont pas concerné notre sujet traité. C'est la raison pour laquelle nous n'avons pas pris en considération les données issues de cette question.

Tableau 4 : Attitudes des étudiants à l'usage du mode subjonctif

Q17	<i>Pas du tout d'accord</i>	<i>Pas d'accord</i>	<i>Ni en désaccord ni d'accord</i>	<i>D'accord</i>	<i>Tout à fait d'accord</i>
%	25	44	23	8	0

Q18	<i>Pas du tout d'accord</i>	<i>Pas d'accord</i>	<i>Ni en désaccord ni d'accord</i>	<i>D'accord</i>	<i>Tout à fait d'accord</i>
	6	37	1	51	5

Ce mode difficile à transférer dans leur langue maternelle, n'est pas très bien connu quant aux domaines d'emploi. En effet, quoique plus de la moitié d'entre eux déclarent qu'ils comprennent la logique d'utilisation du subjonctif. Il faut donc prendre en considération également des pratiques réelles des étudiants afin de déterminer si ces données reflètent la vérité.

3.5. Usage du subjonctif : emplois

Il existe dix-huit domaines d'emploi du subjonctif mais prenant en considération les emplois les plus rencontrés au cours de l'apprentissage, dans les livres de grammaire et d'exercice, nous avons choisi dix emplois les plus utilisés. Ces dix emplois en question sont successivement « le volitif », « l'incertitude », « la possibilité », « le doute », « l'opposition », « la restriction », « le déontique », « le conditionnel », « l'impératif » et « le but ».

En premier lieu, nous avons présenté une phrase : « Je souhaite / je voudrais / j'ai envie que vous ..... ma chambre » afin que les apprenants achèvent avec un mode accordant. Il existe plusieurs verbes comme « souhaiter », « vouloir » et « avoir envie » ou emplois qui nécessitent l'utilisation du subjonctif. Nous avons choisi ces verbes parce que les étudiants les emploient plus souvent au cours de l'apprentissage et ils rencontrent ceux-ci plus fréquemment dans les livres de grammaire et d'exercices. Les données obtenues nous indiquent que 47 % des apprenants ont déclaré la bonne réponse « rangez » alors que 53 % des étudiants ont choisi « rangez », « rangerez », « rangeriez » et « aviez rangé ». Il a été constaté que plus de la moitié des apprenants n'amènent pas à employer la fonction volitive du subjonctif.

Les subordonnées relatives en français nécessitent l'emploi du subjonctif quand l'incertitude est en question. Les expressions d'incertitude se composent des articles indéfinis ou négatifs comme « un », « une », « des », « rien », « aucun », « pas un ». Pour confirmer si les apprenants ont de la difficulté à choisir le mode dans les subordonnées relatives quand il s'agit de l'incertitude, nous avons présenté la phrase : « Je cherche une fille qui ..... trois langues ». Les données obtenues nous indiquent que 16 % des apprenants ont déclaré le bon choix qui est « connaisse » tandis qu'une majorité importante des étudiants comme 84 % ont choisi les mauvaises réponses : « connaît », « connaîtra », « avait connu », « connaîtrait ». Ainsi, il est constaté que l'expression d'incertitude dans les subordonnées relatives constitue effectivement une difficulté majeure pour les apprenants.

Les expressions de possibilité entraînent l'emploi du subjonctif et les apprenants rencontrent celles-ci plus souvent au cours de l'apprentissage du

français. Il existe plusieurs structures de possibilité en français qui exigent le subjonctif. Nous avons préféré la structure « il est possible que » vu que les apprenants emploient cette structure plus souvent au cours de l'apprentissage du français et ils rencontrent celle-ci plus fréquemment dans les livres de grammaire et d'exercices. Afin de préciser si les apprenants peuvent facilement employer cette structure, nous avons présenté une phrase : « Il est possible qu'elle ..... malade ». Les données obtenues nous montrent que 56 % des apprenants ont déclaré le bon choix qui est « soit » alors que 44 % des étudiants ont choisi les mauvaises réponses qui sont « est », « sera », « va être » et « était ». Selon ces données, on peut ressortir que près de la moitié des étudiants n'ont pas réussi à compléter la phrase avec la bonne réponse.

Le subjonctif français est plus souvent employé dans les expressions de doute. Alors qu'on requiert le subjonctif dans les phases négatives et interrogatives de ces expressions, dans les phases affirmatives on emploie l'indicatif. Par exemple ; l'expression affirmative et certitude comme « c'est sûr qu'il ..... son examen » entraîne l'indicatif tandis que l'expression négative exprimant le doute comme « ce n'est pas sûr qu'il ..... son examen » nécessite le subjonctif. C'est la raison pour laquelle les apprenants ont de la difficulté à employer le mode lorsque la phrase exprime le doute. C'est la raison pour laquelle nous avons présenté une phrase : « ce n'est pas sûr qu'il ..... son examen » pour mettre effectivement en évidence cette difficulté. Nous avons demandé aux apprenants de remplir la bonne réponse. Les données obtenues nous indiquent que 26 % des étudiants ont pu accomplir la bonne réponse qui est « ait réussi » tandis que 74 % des apprenants ont échoué en choisissant les mauvaises réponses qui sont « réussis », « a réussi », « avait réussi » et « réussissait ». Ces données nous conduisent à avancer qu'une majorité importante des étudiants ont de la difficulté d'employer cette fonction du subjonctif.

Le déontique est l'une des fonctions les plus fréquemment employées du subjonctif. Il existe plusieurs structures en français qui expriment le déontique comme « il faut », « il est nécessaire / indispensable ». Alors que la structure impersonnelle « il faut » impose l'emploi de l'infinitif, les structures impersonnelles « il est nécessaire / indispensable » exigent l'utilisation de la préposition « de ». Quand ces structures en question emploient avec la conjonction « que », celles-ci nécessitent l'emploi du subjonctif. Ces différentes utilisations du déontique représentent une difficulté pour les apprenants. Pour confirmer effectivement cette difficulté, nous avons présenté aux étudiants une phrase : « Il faut (est nécessaire / indispensable) que tu ..... tes devoirs » et leur avons demandé d'accomplir cette phrase avec le bon choix. Les données obtenues de ces emplois nous montrent que 55 % des apprenants arrivent à employer la bonne réponse qui est « fasses » tandis que 45 % des étudiants, très près de la moitié, ont préféré les mauvais choix qui sont « fais », « ferais », « faisais », « feras ». Il a été constaté que très près de la moitié des apprenants ont échoué à employer cette structure du subjonctif.

Le subjonctif est aussi employé dans la fonction de l'impératif. Il existe aussi l'impératif en turc et quelques emplois de l'impératif turc s'est vu comme l'équivalent du subjonctif. Par ailleurs, il existe le mode impératif en français. Nous avons voulu mettre en évidence les pratiques des apprenants à ce sujet en préparant une phrase en turc : « Yaşayasin ! ». Les données obtenues nous indiquent que 60 % des apprenants ont choisi la bonne réponse qui est « que tu vives ! » alors que 40 % des étudiants ont déclaré les mauvais choix qui sont « tu vivras », « tu vis », « tu vivrais » et « vis ! ». Il a été constaté que 40 % des étudiants ont de la difficulté à employer cette fonction du subjonctif.

Il existe plusieurs subordonnées conjonctives en français qui expriment la cause, la conséquence, le but, le temps, l'opposition, la restriction, la condition et la supposition. Les apprenants ont du mal à employer le mode dans les subordonnées conjonctives. Afin de révéler cette difficulté, nous avons préparé une question à propos de ces subordonnées conjonctives en choisissant les conjonctions les plus rencontrées ce qui expriment l'opposition, la restriction, la condition et le but au cours de l'apprentissage du français, dans les livres de grammaire et d'exercices.

D'un côté, nous avons posé une question concernant la conjonction de l'opposition. Nous avons présenté une phrase : « Il est parti bien que / quoiqu'il ..... » et avons demandé aux apprenants de terminer cette phrase avec le bon choix. Les données obtenues nous montrent que 45 % des étudiants sont arrivés à terminer cette phrase avec le bon choix qui est « pleuve » alors que 55 % des apprenants ont choisi les mauvaises réponses qui sont « pleut », « pleuvait », « a plu », « avait plu ». Il a été conclu que plus de la moitié des apprenants ne sont pas compétents pour employer cette conjonction de l'opposition du subjonctif.

D'un autre côté, nous avons présenté la conjonction de la restriction « jusqu'à ce que » qui requiert le subjonctif. Comme une préposition « jusqu'à » exige un nom à la suite mais quand on ajoute la conjonction « ce que », celle-ci impose l'emploi du subjonctif. C'est la raison pour laquelle les apprenants peuvent parfois ne pas employer le bon mode à la suite de la préposition « jusqu'à » et de la conjonction « jusqu'à ce que ». Donc, Pour confirmer cette difficulté, nous avons présenté cette phrase : « On ne mangera pas jusqu'à ce que ta mère .... » et avons demandé aux étudiants de compléter cette phrase avec la bonne réponse. Les données obtenues nous indiquent que 44 % des apprenants réagissent vers la bonne réponse qui est « vienne » tandis que 56 % des étudiants ont déclaré les mauvais choix qui sont « viendra », « vient », « est venue », « va venir ». Plus de la moitié des étudiants ont déterminé l'indicatif et cela nous permet de conclure que les apprenants ont de la difficulté pour employer la conjonction de restriction du subjonctif.

Une autre fonction du subjonctif est d'exprimer la condition ; la conjonction « à condition que » exige l'utilisation du subjonctif. Par contre, quand cette conjonction prend par la suite la préposition « de » au lieu de la conjonction « que », celle-ci impose l'emploi de l'indicatif. C'est la raison pour laquelle les

apprenants peuvent parfois ne pas employer le bon mode à la suite de ces deux fonctions. Pour préciser effectivement cet obstacle, nous avons présenté une phrase : « Il serait bien arrivé à condition qu'il ..... le bon train » et avons demandé aux apprenants d'accomplir avec la bonne réponse. Les données obtenues nous montrent que 34 % des étudiants parviennent à employer la bonne réponse qui est « ait pris » alors que 66 % des apprenants ont choisi les mauvais choix qui sont « a pris », « avait pris », « prenait », « prendrait ». Une grande majorité des étudiants comme 66 % ont déclaré l'indicatif et cela nous conduit à conclure que les apprenants ont de la difficulté à employer cette conjonction.

Finalement, nous avons posé une question concernant l'emploi de la conjonction « afin que » qui exprime le but et impose l'utilisation du subjonctif. Comme les autres types de conjonction, quand on ajoute à la suite de cette conjonction la préposition « de » au lieu de la conjonction « que », celle-ci exige l'emploi de l'indicatif. Nous avons donné la phrase : « Elle s'est déguisée afin qu'on ne la .... pas » et nous avons demandé aux apprenants d'achever avec la bonne réponse. Les données obtenues nous indiquent que 42 % des apprenants arrivent à employer le bon choix qui est « reconnaisse », alors que 58 % des étudiants ont déclaré les mauvaises réponses qui sont « reconnaît », « reconnaîtrait », « reconnut » et « reconnaissait ». Plus de la moitié des étudiants ont déterminé l'indicatif et cela nous permet de conclure que les apprenants ne sont pas compétents pour employer cette conjonction.

Tableau 5 : Emploi du mode subjonctif

Q19	<i>rangez</i>	<i>rangerez</i>	<i>rangeriez</i>	<i>rangiez</i>	<i>aviez rangé</i>	
	%	17	4	27	47	5
Q20	<i>connaît</i>	<i>connaîtra</i>	<i>connaisse</i>	<i>avait connu</i>	<i>connaîtrait</i>	
	%	77	1	16	4	2
Q21	<i>est</i>	<i>sera</i>	<i>soit</i>	<i>va être</i>	<i>était</i>	
	%	27	12	56	1	4
Q22	<i>réussis</i>	<i>ait réussi</i>	<i>a réussi</i>	<i>avait réussi</i>	<i>réussissait</i>	
	%	26	26	33	9	6
Q23	<i>fais</i>	<i>ferais</i>	<i>faisais</i>	<i>feras</i>	<i>fasses</i>	
	%	27	7	5	6	55
Q24	<i>pleut</i>	<i>pleuvait</i>	<i>a plu</i>	<i>avait plu</i>	<i>pleuve</i>	
	%	28	15	6	6	45
Q25	<i>viendra</i>	<i>vient</i>	<i>est venue</i>	<i>va venir</i>	<i>vienne</i>	

	%	20	19	7	10	44
Q26		<i>a pris</i>	<i>ait pris</i>	<i>avait pris</i>	<i>prenait</i>	<i>prendrait</i>
	%	26	34	16	9	15
Q27		<i>Tu vivras</i>	<i>Tu vis</i>	<i>Tu vivrais</i>	<i>Vis !</i>	<i>Que tu vives !</i>
	%	6	2	11	21	60
Q28		<i>reconnaît</i>	<i>reconnaîtrait</i>	<i>reconnaisse</i>	<i>reconnut</i>	<i>reconnaissait</i>
	%	39	5	42	2	12

Selon les données obtenues concernant l'emploi du mode subjonctif, il paraît clair que le subjonctif constitue une difficulté majeure pour les apprenants, notamment en raison des divergences de l'emploi du subjonctif dans les deux langues. Les données obtenues à propos des compétences sur l'emploi et celles sur les pratiques sont assez cohérentes.

3.6. Usage de l'indicatif : emplois

Nous avons préparé six questions concernant l'emploi de l'indicatif en tenant compte des emplois du subjonctif. Nous avons visé à confirmer le fait que les apprenants sont plus à l'aise dans le domaine de l'indicatif ou du subjonctif.

Tout d'abord, nous avons présenté la structure « il est évident que » qui exprime la certitude et impose l'indicatif et qui s'oppose à l'emploi de la possibilité du subjonctif. Afin de déterminer si les apprenants déclarent l'indicatif ou le subjonctif, nous avons adressé aux étudiants une phrase : « il est évident qu'elle ..... cette faute » et leur avons demandé d'achever cette phrase avec le bon mode. Les données obtenues nous montrent que 50 % des apprenants parviennent à employer le bon choix qui est « a fait » alors que l'autre moitié ont déclaré les mauvaises réponses. On peut conclure que la moitié des étudiants ont réussi à choisir la bonne réponse.

On emploie l'infinitif à la suite de quelques verbes comme « aimer », « pouvoir », « vouloir » et « savoir ». Par contre, ceux-ci exigent l'emploi d'une subordonnée après avoir ajouté la conjonction « que » à la suite de ces verbes. Plusieurs verbes comme « aimer », « pouvoir », « savoir » et « vouloir » imposent l'emploi de l'indicatif ou du subjonctif en dépendant de leurs fonctions ou de leurs valeurs sémantiques. L'un des verbes qui nécessite l'emploi de l'indicatif est le verbe « savoir ». Nous avons préparé une phrase : « Je sais que tu..... » en considérant que les apprenants rencontrent ce verbe plus souvent au cours de l'apprentissage du français. Les données obtenues nous montrent que 70 % des apprenants sont parvenus à déclarer le bon choix qui est « vas bien » tandis que 30 % des étudiants ont choisi les mauvaises réponses qui sont « sois allé(e) bien », « serais allé(e) bien » et « allasses bien ». Il a été constaté qu'une majorité importante des apprenants sont arrivés à choisir le bon mode.

Comme les subordinées relatives imposent l'emploi de l'indicatif quand la valeur sémantique de la phrase est définie, nous avons proposé la phrase « je cherche la fille qui ..... trois langues » pour confirmer que si les apprenants distinguent l'emploi du subjonctif et de l'indicatif. Les données obtenues nous montrent que 83 % des apprenants ont déclaré le bon choix qui est « connaît » alors que 17 % des étudiants ont choisi les mauvaises réponses qui sont « ait connu », « connaisse », « eût connu » et « aurait connu ». Il a été conclu que les apprenants sont compétents pour employer cette fonction de l'indicatif.

Nous avons déjà déclaré qu'il existe plusieurs subordinées conjonctives en français qui expriment la cause, l'antériorité, la conséquence, le but, le temps, l'opposition, la restriction, la condition et la supposition. Les apprenants ont effectivement de la difficulté à employer le bon mode à la suite de ces conjonctions. Afin de confirmer cette difficulté, nous avons préparé des questions concernant la cause, l'antériorité et les conjonctions « étant donné que » et « après que » qui imposent l'emploi de l'indicatif.

La première question était à propos de la conjonction « étant donné que » qui exige l'emploi de l'indicatif et que les apprenants rencontrent plus souvent. Nous avons présenté une phrase : « Tu devrais bien connaître Paris étant donné que tu y ..... déjà allé(e) » et avons demandé aux apprenants d'accomplir cette phrase avec le bon mode. Les données obtenues nous indiquent que 31 % des étudiants sont parvenus à réagir vers le bon choix qui est « es » alors que 69 % des apprenants ont choisi les mauvaises réponses qui sont « eusses », « sois », « serais » et « seras ». 25 % sur 69 % des étudiants qui ont déclaré le mauvais mode sont arrivés à employer l'une des réponses de l'indicatif bien que leurs choix soient faux.

« Avant que » est une conjonction qui exprime l'antériorité et impose l'emploi du subjonctif mais « après que » qui s'oppose à la conjonction « avant que » exige l'emploi de l'indicatif. L'emploi de ces deux différentes conjonctions posent effectivement une difficulté pour les apprenants au cours de l'apprentissage du français. Pour confirmer cette difficulté, nous avons préparé une question : « On regardera un film après que ton ami ..... » et avons demandé aux apprenants de terminer cette phrase avec le bon mode. Les données obtenues nous montrent que 33 % des apprenants ont complété cette phrase avec le bon choix qui est « sera venu » tandis que 67 % des étudiants ont déclaré les mauvaises réponses : « vienne », « vient », « est venu », « étais venu ». Quoiqu'une majorité importante des apprenants comme 77 % sachent qu'ils doivent employer l'indicatif, seulement 33 % des étudiants sont arrivés à réagir vers le bon choix. Cela nous permet de conclure que les apprenants ont aussi la difficulté à employer l'indicatif.

Les fonctions qui expriment le doute imposent l'emploi du subjonctif. Quant à l'indicatif, il existe les fonctions qui révèlent la certitude. La structure « il est certain que » est l'une des fonctions qui expriment la certitude et exige l'emploi de l'indicatif. Les apprenants n'arrivent pas parfois à employer le bon mode à la

suite de ces fonctions. Pour confirmer cet obstacle, nous avons présenté aux étudiants une phrase : « Il est certain que ma mère ..... la cuisine maintenant » et leur avons demandé d'accomplir cette phrase avec le bon mode. Les données obtenues nous indiquent que 53 % des apprenants sont parvenus à compléter cette phrase avec la bonne réponse qui est « fait » alors que 47 % des étudiants ont déclaré les mauvais choix qui sont « fasse », « aurait fait », « ait fait » et « eût fait ». Il a été conclu que plus de la moitié des apprenants savent employer le bon mode dans ces fonctions de la certitude.

Tableau 6 : Emploi de l'indicatif

Q29	<i>ait fait</i>	<i>a fait</i>	<i>aurait fait</i>	<i>fasse</i>	<i>fit</i>	
	%	10	50	5	31	4
Q30	<i>ailles bien</i>	<i>sois allé(e) bien</i>	<i>serais allé(e) bien</i>	<i>vas bien</i>	<i>allasses bien</i>	
	%	16	10	4	70	0
Q31	<i>ait connu</i>	<i>connâit</i>	<i>connaisse</i>	<i>eût connu</i>	<i>aurait connu</i>	
	%	2	83	12	1	2
Q32	<i>eusses</i>	<i>es</i>	<i>sois</i>	<i>serais</i>	<i>seras</i>	
	%	2	31	42	16	9
Q33	<i>sera venu</i>	<i>vienn</i>	<i>vient</i>	<i>est venu</i>	<i>étais venu</i>	
	%	33	23	17	20	7
Q34	<i>fasse</i>	<i>aurait fait</i>	<i>fait</i>	<i>ait fait</i>	<i>eût fait</i>	
	%	32	7	53	6	2

Avec les six questions concernant l'indicatif, nous avons souhaité déterminer si les étudiants savaient le distinguer du subjonctif et comparer les compétences des étudiants dans ces deux modes distincts. Les données obtenues confirment que la différence entre ces deux modes n'est pas bien intériorisée, en raison de la complexité des domaines de l'emploi du subjonctif. Nous pouvons constater que les apprenants sont beaucoup plus à l'aise dans le domaine de l'indicatif ; et cela est valable aussi bien pour la conjugaison que pour l'emploi.

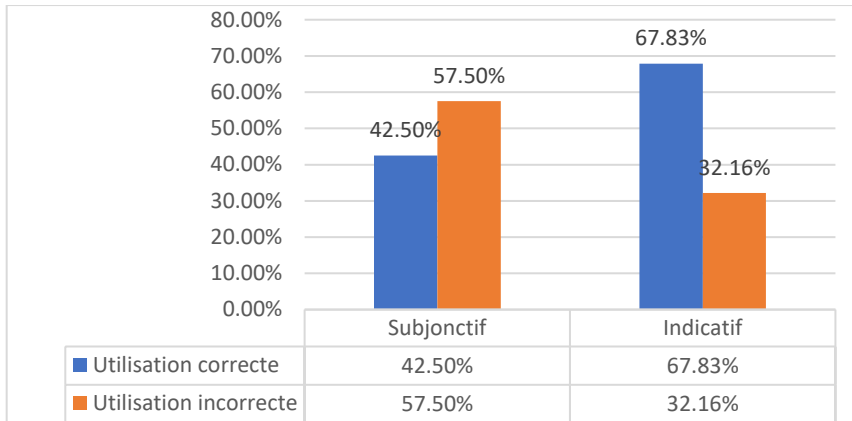

Figure 2. Taux de réussite du mode subjonctif et de l'indicatif

En conséquence, la moyenne arithmétique de l'emploi de deux modes nous indique que le taux de réussite du subjonctif est de 42,50 % alors que le taux de réussite de l'indicatif est de 67,83 %. Nous pouvons constater que ce taux de réussite de l'indicatif dépend de la similitude de l'indicatif en français et en turc. Par contre la xénité du subjonctif influence négativement son taux de réussite de l'emploi.

Conclusion

Les théories de l'acquisition de la langue et les données obtenues à partir de l'analyse contrastive du mode subjonctif en français et en turc nous permettent de mettre en avant l'hypothèse selon laquelle la xénité de ce mode serait à l'origine de la difficulté rencontrée par les étudiants universitaires turcs au cours de leur apprentissage.

Selon les données obtenues concernant les attitudes des apprenants, le subjonctif est l'un des sujets les plus difficiles. On constate que c'est la conjugaison et l'utilisation de ce mode qui sont à l'origine de la difficulté. Il a été déterminé que les étudiants ne sont pas compétents dans l'utilisation du mode subjonctif et que cela constitue un obstacle important. Il a été conclu que le subjonctif, ne possédant pas complètement un caractère de xénité, ne constitue pas non plus un élément commun pour les étudiants turcs. Une majorité importante des étudiants ont effectivement déclaré que le subjonctif français est différent d'une structure dans leur langue maternelle. D'ailleurs, les apprenants ont exprimé qu'ils ne savent pas l'équivalent morphologique et fonctionnel du subjonctif dans leur langue maternelle. Par contre, les étudiants ont précisé plusieurs modes avec l'intentionnel turc comme l'équivalent de ce mode.

Les données obtenues à propos des compétences sur l'emploi et celles sur les pratiques sont assez cohérentes. Il a été effectivement constaté que les apprenants ne sont pas compétents pour saisir les fonctions du subjonctif et ils ne savent pas distinguer les emplois entre le subjonctif et l'indicatif. Il a été

conclu qu'une grande majorité des étudiants ne peuvent pas employer la fonction volitive du subjonctif bien qu'ils déclarent le volitif turc comme l'équivalent de ce mode. Par ailleurs, très près de la moitié des apprenants n'ont pas réagi vers l'emploi de la possibilité du subjonctif. Quant à la fonction de doute de ce mode, il a été déterminé que les étudiants ont de la difficulté à adopter cette fonction et ils n'arrivent pas à utiliser la fonction déontique de ce mode. Les données obtenues concernant la fonction de l'impératif du subjonctif nous permettent de conclure que 40 % des apprenants ne parviennent pas à employer cette fonction. Il a été précisé que plus de la moitié des étudiants ne peuvent pas employer la fonction opposition de ce mode et la fonction restriction du subjonctif représente une difficulté pour les apprenants. Les données obtenues concernant les emplois de la condition et du but de ce mode nous confirment que les étudiants ne sont pas compétents d'employer ces fonctions. Quant à la fonction incertitude de ce mode, il s'est avéré comme une difficulté importante.

Par conséquent, ces données soutiennent la théorie de Lado, de Fries, d'Odlin, de Wagner selon laquelle « les éléments différents entre les langues rendent l'acquisition de la langue plus difficile et les éléments similaires la rendent facile ». Elles vont par ailleurs dans le même sens que notre hypothèse. En effet, celles-ci démontrent que la difficulté rencontrée par les étudiants universitaires turcs dans l'acquisition du mode subjonctif résulte en grande partie de son caractère de xénité. Les apprenants ont généralement recours au processus de transfert de certaines propriétés grammaticales effectué de leur langue maternelle vers la langue cible tout au long de leur apprentissage. Pourtant, s'agissant du subjonctif, les étudiants turcs n'ont pas cette disposition grammaticale dans leur langue maternelle leur permettant de réaliser ce transfert et qui aurait pu faciliter l'acquisition de ce mode.

En effet, les différences observées sur le plan morphologique et fonctionnel entre le subjonctif français et le volitif turc, paraissent comme l'un des facteurs principaux de la difficulté rencontrée par les apprenants Turcs. Dans ce contexte, il serait intéressant de mener de différentes études contrastives sur les différences linguistiques entre ces deux langues. Il faut par ailleurs prendre en considération les différences entre les langues lors de la préparation des manuels et des méthodes d'enseignement. Compte tenu de ces différences fonctionnelles et structurales, au lieu d'adopter une approche structurale au cours de l'apprentissage mais aussi dans les méthodes, il serait plus profitable de partir de la fonction. Cela pourrait minimiser la difficulté vécue par les apprenants turcs. Une pédagogie comparative du subjonctif peut être plus efficace dans l'acquisition de cette matière.

Bibliographie

Altındağ, M. (2005). *Nitel Araştırma Teknikleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

- Balcı, A. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bosnalı, S., & Topaloğlu, Y. (2015). *Fransızca Öznellik ve Türkçe Dilek-İstek Kipleri*. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28(Özel Sayı), 273-284.
- Bouton, C. (1984). *La linguistique appliquée. Que sais-je?* Paris: Presses Universitaires de France.
- Březinová, M. (2009). *L'interférence linguistique en enseignement de la langue française*. Diplomová práce, Pedagogická fakulta Katedra francouzského jazyka a literatury: Masarykova Univerzita.
- Cellard, J. (1996). *Le subjonctif: Comment l'écrire? - quand l'employer?* Belgium: Duculot.
- Corder, S. P. (1981). *Error Analysis and Interlanguage*. London: Oxford University Press.
- Delatour, Y., Jennepin, D., Léon-Dufour, M., & Teyssier, B. (2004). *Nouvelle grammaire du Français*. Paris: Hachette Livre.
- Dubois, J., & Lagane, R. (2005). *Larousse: Livres de bord, grammaire*. Montrouge: Baume- Les-Dames.
- Fries, C. C. (1945). *Teaching & Learning English as a Foreign Language*. USA: The University of Michigan Press.
- Gaonac'h, D. (2009). *L'apprentissage précoce d'une langue étrangère: Le point de vue de la psycholinguistique*. Paris, France: Achevé d'imprimer, Hachette Education.
- Grevisse, M., & Goosse, A. (2011). *Le bon usage, grammaire langue française*. 15. basım, Paris: De Boeck & Duculot.
- Klein, W. (1989). *L'acquisition de langue étrangère*. Paris: Athenäum Taschenbücher Linguistik.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları 575.
- Krashen, S. (2013). *Second Language Acquisition: Theory, Applications, and Some Conjectures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1981). *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. California: Pergamon Press Inc.
- Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. California: Pergamon Press Inc.
- Lado, R. (1957). *Linguistics across cultures: Applied linguistics for language teachers*. United states of America: The University of Michigan.
- Martinez, P. (2008). *La didactique des langues etrangères. Que sais-je?* Paris: Presses Universitaires de France.

- Odlin, T. (1997). *Language Transfer: Crosse-linguistique influence in language learning*. New York: Cambridge University Press.
- Palmer, F. R. (2001). *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Poisson-Quinton, S., Mimran, R., & Mahéo-Le Coadic, M. (2002). *Grammaire expliquée du français*. France: CLE International.
- Porcher, L. (2003). *L'apprentissage précoce des langues*. Dominique Groux, Paris: Presses Universitaires De France.
- Soutet, O. (2000). *Le subjonctif en français*. Paris, France: Ophrys.
- Trawiński, M. (2005). *An Outline of Second Language Acquisition Theories*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii.
- Wagner, K. H. (1982). *Kontrastive Linguistik*. D. Aksan içinde, Dilbilim Seçkisi: Günümüz Dilbilimiyle İlgili Yazılardan çeviriler (E. Sözer, Çev., s. 217-224). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Weinrich, H. (1986). *Petite xénologie des langues étrangères*. Persee, In: Communications, 43. Le croisement des cultures., 187-203. 12 19, 2014 tarihinde file:///C:/Users/Yusuf%20Topaloglu/Downloads/article_comm_0588-8018_1986_num_43_1_1647.pdf adresinden alındı.
- .(2013). *La langue? Non: les langues!* Trivium. Revue franco-allemande de sciences humaines et sociales-Deutsch-französische Zeitschrift für Geistes- und Sozialwissenschaften, 15, 9-11. 1 19, 2015 tarihinde <http://trivium.revues.org/4707> adresinden alındı.
- Weinrich, U. (1953). *Languages in Contact: Findings and Problems*. New York: Publications of the Linguistique Cielec of New York.
- Youssef, N. (2014). *Propositions pour l'enseignement du subjonctif aux adultes arabophones: Application aux étudiants des universités syriennes*. Pontoise: Thèse de Doctorat en Sciences du Langage Université de Cergy-Pontoise. 06 01, 2015 tarihinde <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00839941v1> adresinden alındı.

ACQUISITION OF FRENCH SUBJUNCTIVE MODE BY TURKISH UNIVERSITY STUDENTS

Abstract: The present study handles the subject of the linguistic dimension of the challenges in the context of subjunctive mode encountered by Turkish University students in the process of learning French. Both acquisition and transfer of the mode in question are one of the most important problems encountered. Indeed, we experienced ourselves these difficulties of acquiring French subjunctive mode very closely as being students in the past and educationalist of today. We believe that the main factor underlying this difficulty is the differences between languages. The present study was studied in the frame of applied

linguistics. Besides, the French subjunctive mode and event modalities suggested to be its equivalent were examined with contrastive approach. The idea that subjunctive mode as morphological and functional is very different for Turkish university students is put forward and the differences caused difficulties in the acquisition process are investigated. This study was evaluated within the framework of the quantitative research method. A questionnaire technique was used in collecting data; quantitative data were obtained and analyzed. The questionnaire consists of 37 questions. According to data obtained, the similarities facilitate the acquisition and the differences make it difficult; the subjunctive mode doesn't carry completely the feature of a foreign element as well as the feature of sameness for Turkish university students.

Keywords: Applied Linguistics, Contrastive Linguistics, Language Acquisition, Language Teaching, Subjective Mode.

Araştırma-İnceleme

MICHAL SOKOLNICKI'NİN “ANKARA GÜNLÜĞÜ”

Osman Fırat BAŞ¹

Öz: Michal Sokolnicki, Polonyalı bir tarihçi ve diplomat, 1936–1945 arasında Polonya'nın Türkiye Büyükelçisi (Polonya'nın işgalinden itibaren de Polonya Sürgün Hükümeti'nin temsilcisi) ve diplomatik çevrelerde sayılan bir kişilikti. II. Dünya Savaşı'nın bitişinin ardından Komünist Polonya'ya dönmeyi reddedip bunun yerine A.Ü.'de hoca olmayı seçmişti. Ankara'da öldü ve Cebeci Asri Mezarlığı'na gömüldü. *Ankara Günlüğü*, Türkiye ve Polonya arasında tarihsel olarak iyi ilişkilerin yeni bir kanıtını ortaya koymaktadır. Ankara, savaşın ta en başından itibaren tarafsızlığını koruma uğraşında olsa da, (Polonyalı mültecilerin ve Polonya altın rezervinin toprakları üzerinden gizli sevkiyatı da dâhil olmak üzere) birçok önemli görevin gerçekleştirilmesinde Büyükelçi Sokolnicki'ye destek olmuştur. Ayrıca Türk hükümeti, Moskova'da Polonyalı esirler için de girişimde bulunmuştur. Bu olayların hepsi aşağıda, *Ankara Günlüğü*'nü temel alan bir makalede özetlenmektedir. Bazen ayrıntılar bütün kadar önemli olabilir, örneğin dipnotların biri ilginç gelebilecek bir bilgi – Bakan Saraçoğlu'nun 12 Aralık 1923 tarihli meclis konuşmasının zabtını içermektedir. Bu konuşmasında bakan, teşrifat nazırının, kordiplomatığın sarayda kabulü sırasında Türkiye'nin Polonya'nın taksimini kabul etmediğini diplomatik olarak ifade edebilmek için, “bir seferinde”, orada bulunmayan Leh elçisini sorduğunu hatırlatmaktadır. Bu hatırlatma, böyle bir adet olduğuna dair on dokuzuncu yüzyıl başlarından herhangi bir kayıt olmadığı için doğruluğu geniş bir tarihçi grubu tarafından sorgulanan bu hikâyenin ilk yazılı kaydı olarak kabul edilmelidir.

Anahtar Sözcükler: Michal Sokolnicki (Ankara Günlüğü 1939–1943), Türkiye ve Polonya ilişkileri, II. Dünya Savaşı, Polonya.

MICHAL SOKOLNICKI'S „ANKARA DIARY”

Abstract: Michał Sokolnicki was a Polish historian and diplomat, Polish Ambassador to Turkey during the period 1936–1945 (since the occupation of Poland – a representative of the Polish government-in-exile), and a respected personality in the diplomatic circles. After the

¹ Doç. Dr., Poznan Adam Mickiewicz Üniversitesi Slav Filolojisi Enstitüsü, osman.bas@amu.edu.pl.

conclusion of World War II, he had refused to return to the Communist Poland, choosing instead to lecture at the UA. He passed away in Ankara and is buried at the Cebeci Cemetery. His *Ankara Diary* provides yet another proof of historically good relationship between Turkey and Poland. Although Ankara had been trying to maintain neutrality from the very onset of the war, it nevertheless supported Ambassador Sokolnicki in fulfilling several important tasks (including the secret shipment of Polish refugees and Polish gold reserves via its territory). Moreover, the Turkish government intervened in Moscow on behalf of Polish internees. These events are all summarized below in an article based on the *Ankara Diary*. Sometimes details may be important as the whole, for example, one of the footnotes contains information that may seem interesting – namely the record of Minister Saracoglu's parliamentary speech on December 12, 1923. In this speech, Minister mentions that the chef de protocol „once” asked about the absent Polish deputy, to diplomatically express that Turkey did not recognize the partitions of Poland, when the diplomatic corps was received at the Sultan's court. This mention should be regarded as the first written record of this story, whose accuracy is questioned by a large number of historians as no record of such a habit from the early nineteenth century has been found.

Keywords: Michał Sokolnicki, Ankara Diary 1939–1943, Turkish-Polish relations, World War II, Poland.

Giriş

Tarih yazıcılığında, yazarın temel nitelikteki en eski metinlere dolaysız olarak ulaştığı bir ilk an, kuşkusuz ki vardır. Yazar, kendi metnini ulaşabildiği bu en eski ve en dolaysız metinlere dayandırarak bir tarihsel dönem, tarihi bir kişilik ya da tarihteki bir olaya ilişkin genel yargılar oluşturmaya çalışır. Ancak tarih yazıcılığının kendisi de tarihin bir parçası olduğu için, zamana tabidir ve zamanla bu temel metinler bugün yazılmakta olanların içinde silikleşir; zamanında birisi tarafından ilk kaynağında erişilmiş ve yorumlanmış, doğruluğu artık tartışmasız —dolayısıyla yeniden sorgulanması da gereksiz— bir bilgiye yapılmış atıflar olarak anılmaya başlarlar. Bu metinlere geri dönüşler, belki gerçekten de gereksizdir, çünkü çoğu zaman —tıpkı aşağıda da görüleceği gibi— temeli oluşturan metinle ona dayanılarak (ya da sonradan yalnızca atıf yapılarak) ulaşılmış yargılar arasında uyum olduğu görülür, ama bunun tersi sonuçlara ulaşıldığı da olur². Bu yüzden zaman zaman merak etmeye ve (uzak bir arşivde saklanmış ya da bilinmeyen bir dilin içinde kapalı kalmış) kaynak metinlere mümkün olduğunca geri dönerek yargıların sağlamlasını yapmaya değer. Büyükelçi Sokolnicki'nin *Ankara Günlüğü* işte böyle kaynak nitelikte bir

² Böyle genel olarak kabul görmüş bir bilgiyle kaynak metinler arasındaki çelişki, İki Türkolog ve Bilimin Siyaseti Üzerine başlıklı bildirim konu olmuştu. Bkz. II. Uluslararası Türkoloji Sempozyumu "Türkoloji Tartışmaları. Başarı ve Zaaflarıyla Çağdaş Türkoloji", Varşova 2012. Bildiri kitabında ss. 243-255. Özetle, bir diğer Türkolog'un yaptığı çevirileri düzelten kişi olarak bilinen bir Türkolog'un aslında ideolojik güdülerle ve mesleki çekememezlikle hareket eden, ilkinde asılsız ve haksız eleştiriler yönelten biri olduğu gösterilmeye çalışılmıştı.

metin; günümüze yalnızca II. savaş sırasında Polonya-Türkiye ilişkileri üzerine değil, ama o dönemin Türk dış politikası hakkında da önemli bilgiler ulaştırın bir tanıklık olmaktadır. Ancak bu bilgiler yabancı bir dilin içinde, Türk araştırmacıların erişimine kapalıdır; şimdiye kadar Türkçede yalnızca birkaç satırlık özetler halinde değinilip geçilmiş bilgilerdir. Bu metin, II. savaş yıllarında Polonya-Türkiye ilişkileriyle ilgilenen Türk araştırmacılara, Sokolnicki'nin *Günlüğü*'nden (sınırlı da olsa) dolaysız yan metinler sunmak gibi bir görevi de yerine getirmektedir ki tarih bilimiyle kesiştiği yerde filolojinin temel ödevinin bu olduğunu düşünmek gerekir.

1. Büyükelçi Sokolnicki

İkinci Polonya Cumhuriyeti'nin (1918–1945) Türkiye nezdindeki son büyükelçisi Michal Sokolnicki, 1880'de doğmuştur. Yüksek öğrenimini Batı Avrupa'da (Fransa, Almanya, İsviçre'de) alır ve felsefe doktorası yapar. Paris'teki öğrencilik yıllarında sosyalist düşünceyle tanışmıştır ve 1901'ten itibaren de Polonya bağımsızlık savaşının önderi ve ilerideki Devlet Başkanı Mareşal Jozef Klemens Pilsudki'nin (1867–1935) yakın çevresinde bulunacak, özel kalem müdürlüğünü yapacaktır. Diploması kariyerine 1919 Paris Konferansı'nda Polonya heyetinde aldığı görevle başlar. 1936'da, Türkiye'yle olan ilişkilere çok önem veren ve Mustafa Kemal Atatürk'e de özel bir muhabbet besleyen Mareşal'in vasiyetini yerine getirerek, Ankara'daki büyükelçilik görevini kabul eder. 12 Haziran 1936'a Atatürk'e güven mektubunu sunarak göreve başlamıştır. (Sokolnicki, 1965, s. 9) Belli bir siyasi görüşe ve Pilsudki'ye yakınlığı, tam adıyla da Polonya ulusal soluna olan mensubiyeti, savaş yıllarında Polonya sağının temsilcilerinden kurulu Sürgün Hükümeti'nin onu niye üç kez görevden almaya ve yerine daha güvenilir, kendi siyasi çizgisine daha yakın bir büyükelçi atamaya yeltendiğini açıklamaktadır³. Türkiye'deki diplomatik çevrelerde çok sevilip sayılan, üstelik Türk Dışişleri'yle de çok uyumlu çalışan Büyükelçi, Sürgün Hükümeti'nin onu görevden almak yönündeki her hamlesini, yerine atanması düşülen büyükelçi adaylarına *agrément* vermeyi reddeden Türk Dışişleri Bakanlığı'nın, özellikle de Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun büyük desteğiyle savuşturmuştur. Ayrıca, şahsi bir dostluk ilişkisi içinde olduğu Büyükelçi Cemal Hüsnü Taray ile Tevfik Rüştü Aras da (Londra Büyükelçiliği sırasında), Polonya Sürgün Hükümeti yetkililerinin bu konuyu gündeme getirdikleri her seferde, ondan yana tavır almaktan geri durmamışlardır⁴. Sokolnicki, 1945'te Polonya'da

³ Doğrusu bu işte birazcık Fransız parmağı da vardır. Büyükelçi Cemal Hüsnü Taray, Sokolnicki'yi Fransa'nın Ankara Büyükelçisi René Massigli konusunda uyarır. Görünürde Sokolnicki'ye dost olan Massigli, Türk hükümetinin yeni gelecek Polonya büyükelçisine *agrément* vermeyi reddetmesinden yakınır ve Sokolnicki hakkında da yakışsız şeyler söyler. Bunun nedeni, Suriye'de bir Polonya Tugayı'nın oluşturulmaya başlandığını, Sokolnicki'nin — Massigli'ye danışmadan, yani kendi başına iş görüp— Saraçoğlu'na açıklaması olmuştur. (Sokolnicki, 1965, s. 129)

⁴ Bu konuyu anlattığı sayfalar: 55, 67, 128–129, 273–274, 311–312 ve 391. Örneğin Taray'ın Sokolnicki'ye Tahran'dan gönderdiği mektup: Türkiye'nin hem İran hem Polonya Büyükelçisi olarak görev yapmakta olan Taray, Tahran'da Polonya Sürgün Hükümeti'nin Başkanı ve Polonya

iktidarı —Sovyet desteğiyle— ele geçiren komünistlere de uzaktır; Polonya ulusal bağımsızlık mücadelesi içinden gelmiş biri olarak ülkesinin bir uydu devlete dönüşmesini kabullenmez ve Polonya'ya dönmeyi seçer. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Rus felsefesi dersleri verir⁵. 1967'de Ankara'da vefat eder ve Cebeci Asri Mezarlığı'na defnedilir. Uzun yıllar hocalık yaptığı D.T.C.F.'nin avlusuna 2008 yılında adına bir anı plaketi konulmuştur.

Günlüklerinin Ankara yıllarını içeren bölümleri Londra'da yayınlanmıştır.⁶

Ordusu Başkumandanı Wladyslaw Sikorski ile 27 Kasım 1941 tarihindeki görüşmesini yazıyor. Sikorski'nin hemen büyükelçi meselesini açması üzerine, "Tabiidir ki böyle bir karar bende büyük bir şaşkınlık uyandırıyor ve tüm samimiyetimle General'e, Büyükelçi'nin Polonya için geliştirdiği faydalı faaliyeti anlatıyorum. Diğer yandan, Türkiye'deki Polonya sefaretinin hoş ve zeki sefire hanımın himayelerinde başkentin tüm ileri gelenlerinin bulunduğu seçkin bir ortam halini almasına ve bu cezp edici şahsiyetin tesirinin birçok kereler Polonya çıkarlarıyla ilişkili birçok meselenin kolaylaşmasına katkı sağlamış oluşuna dikkatini çekiyorum." (Sokolnicki, 1965, s. 311)

⁵ D.T.C.F. çıkışlı olan Prof. Dr. İlber Ortaylı, Sokolnicki'nin üniversitedeki işi İsmet İnönü'nün desteğiyle bulduğunu ve çok ilgi çekici dersler verdiğini yazmaktadır. (Ortaylı, 2014, s. 31) Sokolnicki, diplomatlığının yanı sıra ve hatta onun da önünde iyi bir aydın ve bilim insanıdır; o derece ki 1910 nüfus sayımında mesleğini "yazar" olarak belirtmiştir. (Kloc, 2013, s. 29–30) Onun bu özelliğini vurgulayan bir izlenim: "(...) büyükelçimiz, Michal Sokolnicki Hoca'ydı. Köken itibarıyla herhalde aristokrat, ama eğitimi ve yaşadaki tutkuları itibarıyla bir tarihçi, antik çağ araştırmacısıydı. Kendi alanında seçkin bir isimdi ki bunun böyle olduğunu Polonya'ya döndükten sonra —babamın kitapları arasında bulduğum, Mısır ve Bizans üzerine çalışmaları elime geçtiğinde— öğrendim. Gerçekten de özlü bir şekilde, büyük bir bilgiyle ve işin uzmanı olmayan bir kişinin bile anlayabileceği bir tarzda yazılmışlardı." Wanda Dabrowiecka'nın henüz yayınlanmamış Türkiye anıları ...tam gdzie nigdy nie biją dzwony... [Çanların Hiç Çalmadığı Yer...], s.293.

⁶ *Dziennik ankarcki 1939–1943*, Londra 1965; Wyd. Gryf Publications. *Dziennik ankarcki 1943–1946*, E. Raczynski'nin önsözünüle., Londra 1974. Wyd.Veritas Found. Publ. Centre. Ankara Günlüğü'nden yüz küsür bölüm, Büyükelçinin Polonezköylü dostu Edwin Ryzy tarafından Türkçeye çevrilerek fıkra yazıları şeklinde Yeni Sabah gazetesinde yayınlanmıştır. Milli Kütüphane katalogundaki kayda göre: "Makale Adı: İkinci Cihan Harbinde Ankara, Yazar Adı: Sokolnicki, M., Yayın Adı : Yeni Sabah Cilt.13, Sayı: 5058-5087, Yayın Tarihi : 1952."

Büyükelçi Sokolnicki (ortada) güven mektubunu sunmak üzere Atatürk'ün huzuruna çıkarken, 12 Haziran 1936, Çankaya Köşkü⁷

2. Yoldaki Sefirler

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, işgal altındaki Polonya'nın Sürgün Hükümeti'ni⁸ tanıdı. Türkiye Cumhuriyeti'nin Polonya nezdindeki Büyükelçisi Cemal Hüsnü Taray, Polonya'nın işgali sonrası da geri çekilmemiş, Sürgün Hükümeti nezdinde (önce Fransa'da, sonra —İran Büyükelçiliği göreviyle birlikte— İngiltere'de) görevini sürdürmüştü. Bunun doğal sonucu olarak, Ankara'daki Polonya Büyükelçiliği de savaş yılları boyunca açık kaldı ve yoğun bir faaliyet yürüttü:

"(...) Türk hükümeti, Polonya hükümeti ile resmi diplomatik münasebetlerin devam ettirilmesi hususunda bir an bile tereddüt göstermedi. Gerek hariciye bakanlığının sefaretle gerekse de genelkurmayın askeri ataşelikle olan en sıkı irtibatlarının devamlılığı muhafaza olundu." (Sokolnicki, 1965, s. 70)

⁷ NAC-Narodowe Archiwium Cyfrowe, 1-D-1621.

⁸ Polonya'nın savaş öncesi II. Cumhuriyet kabinesinin doğal varisi sayılan, 1939–1940 arasında Fransa'da (Angers), Haziran 1940'tan itibaren (yani Fransa'nın teslim olmasından sonra) İngiltere'de faaliyet sürdüren, savaşın ardından, Polonya Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasına rağmen, varlığını 1990'a kadar sürdüren siyasi yapı.

Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi Cemal Hüsni Taray Polonya Cumhurbaşkanı Ignacy Moscicki'ye güven mektubunu sunarken, 24.08.1939⁹

Derkenarda: Gerçi Nazi Almanya'sının Ankara Büyükelçisi von Papan, Nazi işgali altındaki Polonya'nın büyükelçilik binasının kendisine verilmesini talep etmiştir, ancak dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den aldığı yanıt şu olur:

"Bizim, Polonya ile ananevi bir dostluğumuz var. Geçmişte, Polonya'nın taksimi zamanında, Türkiye Polonya Büyükelçisi'nin gelişi için 150 sene beklemiştir. Şimdi çok kısa bir müddet için Polonyalı dostlarımızı kıramam ve sizin bu talebinizi Türkiye katiyen yerine getirmez..."

Dolayısıyla, Anschluss Antlaşması'nı gerekçe göstererek aldığı Çekoslovakya Büyükelçiliği binasında ikamet eden von Papan, hemen aşağıdaki Polonya Büyükelçiliği bahçesinde dalgalanan Polonya bayrağını *"ikametgâhının penceresinden devamlı seyretmeye mecbur kaldı. 23 Şubat 1945 tarihinde Türkiye, Nazi Almanyası'na savaş ilan ederek faşizmin karşısına dikildi. Böylece, Polonya'nın güvenilir bir müttefiki olduğunu bir kez daha kanıtlamıştı."* (Lehistan'dan Bugünkü Polonya'ya, 2001, s. 17–18)

⁹ NAC-Narodowe Archiwium Cyfrowe, 1-D-1654-2.

Polonya Büyükelçiliği binası, 1930¹⁰

Burada bir parantez açarak, İsmet İnönü'nün verdiği yanıtta iki konuyu öne çıkarmaya değer: 1) Lehistan sefirini onca uzun süre bekleyen aslında İsmet İnönü değildi, zira o sefir, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentine ("Angora"ya) gecikmeden, 1924'te gelmişti. Öyleyse İsmet İnönü, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan önceki bir devlet geleneğinin takipçisi olduğunu söylemektedir. 2) Paşa, Osmanlı sarayında yabancı elçilerin kabulü sırasında, Lehistan'ın büyük komşuları tarafından taksiminin tanınmadığını ima için, gelmeyeceği bilinen Lehistan sefirinin yolda olduğunun bildirilmesi geleneğine atıf yapmaktadır ki Polonyalı araştırmacılar, kendi literatürlerinde bunu (elçileri orada hazır bulunmadığı için, doğal olarak) Polonya'ya kadar ulaşan bir "efsane", "söylence" şeklinde anarlar¹¹ (bazı Türk tarihçileri de bunu böyle sunmaktadırlar ki işte bu doğal değildir). Bunun sadece bir "söylence" olması, iki nedenle mümkün gözüküyor: İlki; bir cumhurbaşkanı doğruluğundan emin olmadığı bir şeyi söylemekten herhalde kaçınacağı için (zira bu sözün, Lehistan sefiri orada olmasa da, başka ülke sefirlerinin huzurunda söylenilmiş olduğu varsayıldığına göre¹², mutlaka bir yerlerde kayda geçmiş olması gerektir ve

¹⁰ NAC-Narodowe Archiwium Cyfrowe, 1-D-1640.

¹¹ Buna rağmen bir "efsane" için çok fazla ayrıntı içeren anlatımlar da vardır. Örneğin 1924 yılından bir yazıda şöyle verilmektedir: "*Her sene bayram merasimlerinde Türk sultanları Lehistan elçisini sadrazamlardan ecnebi elçileri miyanında göremediğini sormakda devam ile sadrazamlar da şu yolda cevap virirlerdi: Padişah hazretleri! Lehistan ile İstanbul arasındaki mesafenin uzak ve tehlikeli bulunması yüzünden ihtimal zuhur iden fevkalade suubet Lehistan elçisi hükümetin tebriklerini hak pay-ı şahaneye takdime mani olmuştur. Bununla beraber behemal geleceklendir ve arzu -yı ilahi de bu merkezdedir.*" (Warunkiewicz, 1924, s. 21).

¹² "Bu, bugün bütün Garplılar tarafından söylenen bir hakikattir," diyor Şükrü Saraçoğlu, Türkiye ile Polonya arasında Lozan'da yapılmış Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın onay oturumunda Meclis kürsüsünden hariciye encümeni sıfatıyla konuşurken: "(...) *Lehistan'ın beynelmilel taksimi suretiyle iktisabedilen haksızlığa karşı Türk Devlet ve Milletinin göstermiş olduğu tezahür o kadar çoktur ki İstanbul'da Teşrifat Nâzırı merasim esnasında bütün Düveli Muazzama sefirlerine hitaben «Efendiler! Aramızda bugün Lehistan sefirini göremiyorum»*,

istenirse gerçekten söylenip söylenmemiş olduğu kolayca açığa çıkartılabilir ve yüze de vurulabilir). İkincisi; Büyükelçi Sokolnicki'ye bunu, saraydaki elçi kabullerine tanıklık etmiş birisi aktarmıştır. Tarih: 25 Şubat 1942 (von Papen'e suikast girişiminden bir gün sonra). Yer: İsveç büyükelçisinin konutu. Büyükelçi Modig'in verdiği kahvaltıda Büyükelçi Sokolnicki'nin yanında oturan "Ali Fuad Cebesoy, genç bir zabıt olarak sarayda II. Abdülhamit'in hizmetindeyken, kordiplomatiğin senelik kabulü sırasında teşrifat nazırının "Leh sefiri bugün gelemeyecek" diye sefirlere duyuru yaptığını işitmiş olduğunu anlatıyor..." (Sokolnicki, 1965, s. 325)

3. Yazılmış Tarih

Savaşın patlak verdiği andan itibaren Büyükelçilik, tarafsızlığını korumadaki Türkiye'nin kıtalar arasındaki coğrafi konumunun da bir sonucu olarak, Polonyalı sivil-asker mültecilerin tahliyesinde ve kurye trafiğinde¹³ önemli görevler yerine getirmişti. Türkiye, işgal altındaki topraklardan tahliye edilen Polonyalıların dünyanın güvenli bölgelerine (özellikle Avrupa'ya) geçişlerinde bir istasyon rolü oynuyordu¹⁴. Sokolnicki, bundan hareketle, Polonyalı mültecilerden meslekleri savaştan sonra Polonya'nın yeniden inşasına katkı sağlayabilecek olanlarının Batı Avrupa'da değil, ama öncelikle Ortadoğu'da ve özellikle de Türkiye'de konuşlandırılmalarına yönelik bir strateji geliştirmiş ve hatta bu stratejinin doğruluğuna merkezi de ikna edebilmişti¹⁵. Şöyle bir akıl yürütme yapıyordu:

---

dedi." T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Altmışaltıncı İçtima, 12 Kânunuevvel 1329 Çarşamba (12 Aralık 1923), s.192.

¹³ "Burada yolların —hem umumi hem de Polonya'ya ait— kavşak noktasındayım. Polonya haberleşme ağının hatları burada çakışıyor ve zıt istikametlere buradan dağılıp gidiyor. Şimdi buraya, her birkaç günde bir, başka istikametlere verilmek, iletilmek üzere istikametlerin birinden yahut diğerinden havadisler geliyor; memleketle irtibatımızı buradan devam ettiriyoruz; yine buradan, ters istikamete, Rusya'daki Polonya ile olan irtibat hatlarımız gidiyor; Ortadoğu ve Orta Asya ile ve Mısır sınırındaki Tugayımız ile daimi kurye servisi burada; dördüncü bir istikamete giden servis ve bilgi hatları bizi buradan Londra'ya bağlıyor." (Sokolnicki, 1965, s. 317–318)

¹⁴ Bir örnek: "Ankara, Cuma, 24 Mayıs. [1940 (ç.n.)] / Bugün Saraçoğlu'na gittim: Mesele; Angers'ten aldığım acil talimat gereğince, mülteci gürhumuzun, ama bilhassa da yirmi bin küsur askerimizin Balkanlar'da bir savaş durumunda Romanya ve Macaristan'dan çıkabilmeleri ve Suriye'ye geçebilmeleri. Saraçoğlu bir an bile tereddüt etmedi; benim yayan —yahut trenle transit— geçiş veya dağıtım istasyonu isteğimi hemen, hiç itirazsız kabul etti. Bu tereddütsüz tutumun asaletine hayranlığımı ifade etmek mecburiyetindeydim. Evet: Tereddütsüz tutumun asaletine, Avrupa'da, artık bir moloz yığınınna dönmüş olanlar haricindeki her şey tereddüt halindeyken..." (Sokolnicki, 1965, s. 83)

¹⁵ Aynı şekilde, Ortadoğu'da (Fransız ve İngiliz ordularına bağlı) bir Polonya askeri gücü oluşturulması gerektiği tezi de merkezden destek bulmuştu: "Ankara, 8 Ocak [1940 (ç.n.)] / P.C. Ankara Büyükelçisi'nden / Angers'teki Dışişleri Bakanı'na / Doğu'da Polonya birlikleri kurulmasına ilişkin rapor. /Mevcut harp henüz ne süresi ne de coğrafi hudutları itibariyle hesap edilebilir bir harp değildir. Bu sebeple gerek siyasi ve gerekse de askeri bilumum hesabın uzun vadeli ve bugün henüz harbe girmemiş ülkelerin toprakları da dikkate alınmak suretiyle yapılması icap etmektedir. Hem bu genel tutum hem de Polonya'nın hususi çıkarları açısından, Fransa'da

"İşte buradan, Türkiye'den, her vakit —yani harbin tayin edici anında da— Polonya'nın Doğusu'na doğrudan ve en kısa yol mevcut olacaktır. Polonya'nın doğudan itibaren restorasyonuna buradan anında katkı sağlayabiliriz. Bunun için insan rezervine, mümkün olduğunca çok sayıda teşkilatçıya sahip olmak ve askeri imkânlarımızın hiç değilse kırıntılarını burada, istikbalin doğu cephesini inşa etmek için bir malzeme olarak muhafaza etmek lazımdır." (Sokolnicki, 1965, s. 50)

Bu stratejinin Türkiye açısından da faydalı sonuçlarından biri, Avrupa'ya dağılmış Polonyalı uçak mühendisleri ve teknisyenlerinden oluşturulan bir grubun Türkiye'ye getirilişi olacaktır. Türk Hava Kurumu (THK) Uçak Fabrikası'nın temelleri 1941–46 yılları arasında bu grup tarafından atıldı¹⁶.

Burada mutlaka değinilmesi gereken başka bir konu da, Polonya altın rezervlerinin Türkiye üzerinden sevki meselesidir. Aslına bakılırsa Büyükelçi, Polonya Merkez Bankası'nın altın rezervinin çoktan ülke dışına çıkarıldığını, büyük olasılıkla da Amerika'ya götürüldüğünü düşünmekteydi, zira kendisine şifahen verilen bilgi buydu. (Sokolnicki, 1965, s. 25). Ama 1939'un 15 Eylül günü İstanbul Başkonsolosluğu'ndan aldığı telgraf, durumun düşündüğü gibi olmadığını gösterecekti. Bükreş Büyükelçiliği, rezervin 16 Eylül günü Köstence'den yola çıkarılacağını, 17'sinde İstanbul'a varacağını bildiriyordu. Nakliyenin İngiltere gözetiminde yoluna en hızlı şekilde devam edebilmesinin sağlanması gerekiyordu, ne var ki bu talimatta tam olarak neyin yapılmasının istenildiği ve nasıl bir yol izlenmesi gerektiği açıklanmamıştı. Büyükelçi, kendi inisiyatifıyla ve risk alarak hareket etmek zorundaydı. Neyse ki Türk hükümeti, konuyu kendi kaynaklarından haber alır almaz, Büyükelçi'nin işini bir hayli kolaylaştıracak, hızlı ve kararlı bir adım atmıştı. Şükrü Saraçoğlu ile hemen 16 Eylül'de yaptığı görüşmede, Türk hükümetinin altınların geçişine, hatta —gerektiği takdirde— İstanbul'daki Merkez Bankası bodrumuna konulmasına izin veren kararı çoktan almış olduğunu öğrendi¹⁷. O andan itibaren operasyon, yani İstanbul'da limana yanaştığında Almanya'nın muavin konsolosu von Mensingen'in kıyıda dürbülle uzun süre gözlediği, Socony Vacumm Oil

---

bir Polonya ordusu teşkil ettirmenin haricinde, Doğu'da Polonya birlikleri kurulması gereğini bugünden öngörmek bana elzem görünmektedir. (...)" (Sokolnicki, 1965, s. 60)

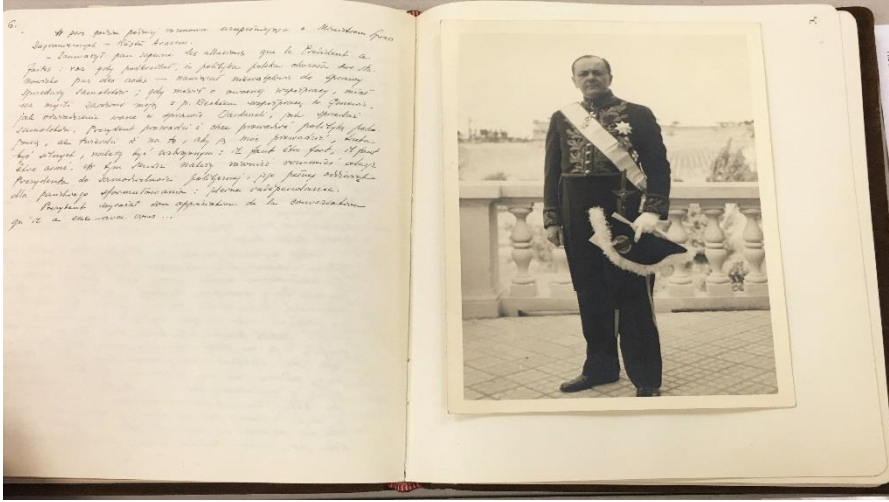
Buna cevaben Başbakan ve Başkumandan Wladyslaw Sikorski'nin Paris'ten 20 Mart tarihiyle gönderdiği telgraftan bir bölüm: "*Sayın Büyükelçi, Doğu'da Polonya birlikleri teşkil ettirilmesi hususundaki raporunuzu memnuniyetle almış bulunuyorum. Büyükelçiyle aynı görüşleri paylaşmaktayım (...) Doğu'da Polonya birlikleri teşkiline, şimdilik bugünkü imkânlarımızın mütevazı çerçevesinde, başlamış olduğumu bildirmekten bahtıyırım.*" (Sokolnicki, 1965, s. 76–77)

¹⁶ Bkz. Baş, O. F. (2014). Polonyalı Havacılar ve Türk Hava Kurumu (THK) 1941–1948, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24, s. 83–92.

¹⁷ "*(...) başbakan, bize [Polonyalılara (ç.n.)] bilumum kolaylığın ve rahatlığın sağlanması talimatını vermiş. Nakliye ücreti hususunda bakan, altının hamaliye ücretinin mevzuata göre kıymetinin %0,05'i olduğunu bildiriyor, fakat Türkler nakliyeden kâr elde etmeyi düşünmüyorlar; bakan, bizim için en münasip bir tarifenin tayin edilmesine uğraşacak.*" (Sokolnicki, 1965, s. 29–30)

Co.'ya ait “Eocele” gemisindeki Polonya altınlarının Haydar Paşa Garı'nda trene yüklenerek¹⁸ Suriye'ye geçirilmesi işi, Türk Tarafı'nca her ayrıntısında büyük bir titizlikle ve gizlilikle, “örnek bir çabuklukla” ve tüm güvenlik tedbirleri alınarak gerçekleştirilmişti¹⁹. Gardaki yüklemenin sonlarına doğru, basının “boşboğazlık” etmesinin önünü almak için, İstanbul valisi, Anadolu Ajansı'nda “izleri tümüyle silen” bir açıklama —sözde Londra'dan alınmış bir telgraf— yayınlamıştı. Nihayet, yoğun mesaiyle geçen birkaç günün ardından, 21 Eylül akşamı Sokolnicki, Bükreş'e ve Paris'e, Polonya altın rezervinin Suriye'de “emniyette, Fransız Ordusu tarafından korunan bölgede bulunduğu” bilgisini geçebiliyordu. Polonya altınlarının Suriye'den sonraki durağı Marsilya olacaktı. (Sokolnicki, 1965, s. 27–37)

Günlüğün müsveddeleri²⁰

21 Eylül özel bir tarih, çünkü o gün Dışişleri Bakanı Saraçoğlu, davet üzerine Moskova'ya bir ittifak arayışıyla hareket ediyor. 17 Ekim tarihinde Türk-Rus görüşmelerinin sonuçsuz kaldığı haberi Ankara'ya ulaşacak ve 19 Ekim'de de Türkiye, İngiltere ve Fransa ile “Karşılıklı Yardım Muahedesi”ni imzalayacaktır. Bu her iki hamlenin motivasyonu da Sovyet Rusya'nın Türkiye'de uyandırdığı tedirginliktir²¹ ve şimdi ilişkiler iyiden iyiye gerilmiştir. Eğer bu fon üzerinde okunursa, aşağıda yazılacaklar özel bir anlam kazanıyor.

¹⁸ Altınların karayoluyla götürülmesini, bunun en güvenli yol olduğunu düşünen Sokolnicki önermiştir.

¹⁹ Sokolnicki, İstanbul'da Türk yetkililerin Polonya Başkonsolosluğu ile sürekli koordineli çalıştıklarını, yapılan toplantılara İngiltere ve Fransa'nın başkonsoloslarının da katıldığından bahsediyor. Bunlar, Ankara Anlaşması'ndan önce olmaktadır.

²⁰ Hoover Institution Archives. Fotoğraflayan: Mehmet İnönü. Sol taraftaki fotoğrafta Büyükelçi Sokolnicki, muhtemelen güven mektubunu sunduğu gün, Büyükelçiliğin terasında görülüyor.

²¹ Dönemin Türk dış siyaseti üzerine yazan herkes, Türkiye'nin, Arnavutluğu işgal eden (13 Nisan 1939) İtalya'nın ve Çekoslovakya'yı ilhakından sonra (Mart 1939) Nazi Almanyası'nın (yani Berlin-Roma Mihveri'nin) saldırganlığını asla yabana atmamakla beraber, tehditler arasında önceliği —Boğazlar'a yönelik ihtirasları olan— Sovyet Rusya'ya verdiğinde hemfikirlerdir.

17 Eylül 1939'da doğudan Polonya topraklarına giren Sovyet Ordusu, esir aldığı Polonya askerleri ve sivil memurları geçici olarak kurulmuş 138 "filtreleme" kampında²² tutuyordu. "Kızıl Ordu'ya bağlı bu kamplardan çoğu, Polonya sınırından pek de uzak olmayan yerlerde, örneğin Ukrayna'da Szepietowka'da kurulmuşlardı." (Kisielewski, 2008, s. 45). Bu kamptaki esirlerin şartlarının çok ağır olduğu haberini alan Polonya Dışişleri Bakanı Zaleski, Polonya temsilciliklerine (Londra, Washington, Paris ve Ankara), akredite oldukları ülkeler nezdinde girişimde bulunmaları talimatı verir. (Sokolnicki, 1965, s. 56–57) Talimatın Angers'ten alındığı tarih 15 Aralık 1939'dur; 20 Aralık günü Türkiye'den geriye giden yanıtta, "Sovyet hükümetini kınama gibi anlaşılabilir herhangi bir harekete dâhil olmamak" şartıyla, Türk hükümetinin Polonyalıların durumlarını düzeltmek için gereken her şeyi yapacağı bildirilmektedir. (Sokolnicki, 1965, s. 57). Ve gerçekten de, Ocak 1940'da, Türkiye Cumhuriyeti'nin Moskova Büyükelçisi, "o ara yabancı sefirleri sadece nadiren kabul eden Molotov'dan hususi bir mülakat talep" etmiş (Sokolnicki, 1965, s. 71–72) ve "Szepietowka'daki Polonyalı savaş esirleri kampı hususunda Bakan Saraçoğlu'nun talimatlarının gereğini cesur ve asil bir biçimde yapmıştır". (Sokolnicki, 1965, s. 350) Talep, bir milyon frank değerindeki yardımın kamptakilere ulaştırılması ve dağıtımına Türk Büyükelçiliği yetkililerin refakat etmesine izin verilmesidir. Molotov, a) kampta her şeyin yolunda olduğu ve b) esirler arasında Türkiye'nin ulaştırdığı listeden hiç kimsenin bulunmadığı gerekçesiyle bu talebi reddeder. (Sokolnicki, 1965, s. 72) Oysa, Molotov'un elimizde değiller dediği, ama Dışişleri Bakanı Zaleski'nin talimatında dahi özellikle adları verilen, örneğin General Stanislaw Haller ya da Albay Schwarzenberg-Czerny gibi subaylar Szepietowka'da tutulmaktadırlar ve Nisan 1940'da götürülecekleri Charkow'da, on bini aşkın Polonyalı askerinin trajik yazgısını paylaşacaklardır²³. Bu hadiseye, Katyn Katliamı²⁴ denilmektedir. Sokolnicki'nin "cesur ve asil davrandı" diye övdüğü büyükelçi, Türkiye Cumhuriyeti'nin Moskova Büyükelçisi Ali Haydar Aktay'dır ve aslında onu da trajik bir yazgı beklemektedir. Rusya'daki görevi sırasında hem beden hem

---

Örneğin Armaoğlu şöyle yazıyor: "Balkanlara yönelen ve yayılan İtalyan ve Alman tehlikeleri Türkiye'nin kararını kesinleştirdi ve Batılıların yanındaki yerini aldı. (Armaoğlu, 1986, s. 353) "Türkiye 19 Ekim 1939'da Ankara'da İngiltere ve Fransa ile üçlü bir ittifak imzaladı." Buna göre, "İngiltere ve Fransa'nın bir A v r u p a devletinin saldırısına uğraması halinde, Türkiye «hayırhah tarafsızlık» izleyecekti." Ama eğer taahhütleri, "onu Sovyetler Birliği ile silahlı bir çatışmaya sürükleyecek olursa, ittifak işlemeyecekti. Görülüyor ki, Türkiye Sovyetlerden çekiniyor ve özellikle bu devletle bir çatışmaya gitmek istemiyordu." (Armaoğlu, 1986, s. 357–358).

²² Esirlerin "sınıfsal aidiyetlerine" göre bir elemeye tabi tutuldukları kamplar. "Sınıfsal açıdan düzgün" kişiler ya serbest bırakılıp evlerine gönderilmişler ya da çalışma kamplarına sürülmüşlerdi (yaklaşık 26 bin Polonya vatandaşı), geri kalanı, yani en azından 125 bini, NKVD'ye [İçişleri Halk Komiserliği'ne (ç.n.)] teslim edildi." (Kisielewski, 2008, s. 45).

²³ https://pl.wikipedia.org/wiki/Boles%C5%82aw_Schwarzenberg-Czerny ve <http://www.ogrodywspomnien.pl/index/showd/5740> [Erişim tarihi: 07.01.2017].

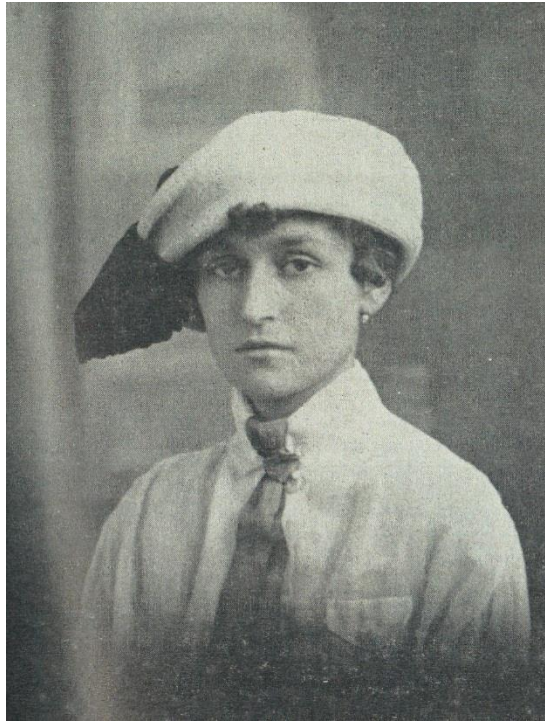
²⁴ 20 bini aşkın Polonya vatandaşı infaz edilip toplu mezarlara gömülmüştür. Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Katyn_Katliam%C4%B1 [Erişim tarihi: 07.01.2017].

ruhen çok yıpranan Büyükelçi, uzun süredir talep ettiği izni geçirmek için, Mayıs 1942'de İstanbul'daki ailesinin yanına gelir ve orada tabancayla intihar eder. (Sokolnicki, 1965, s. 350)

Geriye, Büyükelçi Sokolnicki'nin yazdığı şekilde, Polonya'nın bir davasında "Türkiye'nin Moskova'da dostça üstlendiği ve cesurca ifa ettiği bir girişim vaka olarak kalmıştır". (Sokolnicki, 1965, s. 72)

4. Yazılmamış Tarih

Yukarıda bahsedilen olaylar Sokolnicki'nin günlüğünde kayıtlıdır, yani artık yazılmıştır ve itiraf etmek gerekir ki —kısa ya da uzun, ama— önceden de çeşitli çalışmalarda değinilmiş şeylerdir²⁵. Aşağıdakiler ise ilk kez yazıya dökülecektir.

Irena Michalowa Sokolnicka²⁶

Sokolnicki, 1945'te Büyükelçiliği terk ederken, yeni rejimin eline geçmemesi için, özel eşya ve arşiviyle birlikte Büyükelçiliğin bazı eşyasını ve arşivini de yanında götürür. Bir bilim insanı ve yazarın mütevazı yaşantısına geri döner; uzunca bir süre tek geçim kaynağı Polonya Diasporası'nın Batı Avrupa'daki dergilerine (Wiadomości ve Kultura) gönderdiği yazılar olur, sonradan

²⁵ Örneğin Barry M. Rubin, altın sevkıyatı konusunu ayrıntısıyla yazmıştır. Bkz. *Istanbul Intrigues/a True-Life Casablanca*, McGraw-Hill, 1989, [Chapter 3 – Intimations of Catastrophe] s.39–40. Kitap 2002'de Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi tarafından Türkiye'de de yayınlanmıştır.

²⁶ Sokolnicki, 1965, s. 273.

üniversitede aldığı görev, "Büyükelçi'nin aile bütçesinin düzelmesine önemli bir etki yapmaz." (Kloc, 2013, s. 33) 1967'deki vefatından sonra, yine ömrünün sonuna kadar Türkiye'de kalacak ve 1980'de İstanbul'da vefat edecek eşi Irena Sokolnicka'nın maddi açıdan daha da fazla sıkıntı yaşadığı anlaşılmaktadır. Yine anlaşılıyor ki elindeki belgelerin ne kadarının eşine, ne kadarının Polonya Devleti'ne ait olduğunu bilmemekte ya da artık önemsememektedir. Ankara'da oturdukları evin kira bedeli karşılığında, antika değeri de olan eşyaları ve eşinin tüm arşivini ev sahibine²⁷ bırakır. Polonya, söz konusu resmi arşivi geri almak için 1980'lerden itibaren bir dizi girişimde bulunmuştur²⁸. Nihayet, Türk Dışişleri Bakanlığı'nın da aracılığıyla, ev sahibinin varisi olan oğlu ile fiyat müzakereleri başlar, fakat varisin sürekli fiyat arttırması ve sonunda da astronomik bir rakama ulaşması nedeniyle bunlar sonuçsuz kalır. Konu en sonunda 2013'de Türk yargısına taşınır ve Polonya aleyhinde bir karar çıkar. Polonya, (yaşı da biraz ilerlemiş) varisin bir depoda tuttuğu arşiv ve eşyaların geleceğinden endişe etmektedir.

Son söz olarak, Büyükelçi Sokolnicki'nin Türkiye'deki macerasının bir şekilde hâlâ sürmekte olduğu söylenebilir.

Sonuç

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği politika bıçak sırtında bir politikadır. Türkiye'nin (tarafardan gelen baskılara göre ağırlık merkezini sürekli değiştirerek) tarafsızlığını, dangedeki pozisyonunu, olabilecek en uzun süre korumaya odaklı bu tutum, özde Nazi Almanyası'nın ve Sovyet Rusya'nın (Polonya örneğinde görüldüğü üzere) aynı anda yapabilecekleri bir saldırıya kışkırtılmaması ve böyle bir olası saldırı niyetine karşı caydırıcılığa sahip olmak için de, Müttefik Devletler ile (yine Nazi Almanyası'nı ve özellikle Sovyet Rusya'yı kendisine karşı kışkırtmayacak ölçüde) dirsek temasında olunması stratejisine dayanıyordu. Böyle bir politikanın benimsenmesinde, Polonya örneği²⁹, kuşkusuz ki önemli bir veriydi, hatta Sokolnicki'ye göre en önemlisiydi, çünkü "Türkiye, tıpkı Polonya gibi, tarihte de kimi zaman olmuş olduğu şekilde, yırtıcı komşuları arasında bir ganimet paylaşımının nesnesi" olmaktan; "tıpkı Polonya gibi, arkasından haince saplanılmış bir bıçakla"

²⁷ Ki Alman ve Türk, çifte vatandaşlığı olan biridir.

²⁸ Ve bunu, 18 Nisan 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'nin, misyonların ve malvarlıklarının kabul eden Devlet tarafından hakiki şahıslarca bir müdahale olması halinde de korunması yükümlülüğünü getiren 22., 24., 30. maddelerine istinaden yapmaktadır.

²⁹ "İttifaklara ve garantilere rağmen, İngiltere ve Fransa Polonya'nın yardımına" gidememişler. "Hem askeri hazırlıkları ve hem de stratejik şartlar dolayısıyla yardıma gidebilecek durumda değildiler. Böyle olunca Polonya Almanya'nın karşısında yalnız kaldı. Savaşın onuncu gününden itibaren Alman orduları Varşova'yı muhasaraya başladılar. (...) Polonya'daki Ukraynalılarla Beyaz Rusları koruma bahanesiyle, 17 Eylül sabahı Sovyet orduları da Polonya'ya girmeye başladı. Rusya'nın bu saldırganlığı²⁹ karşısında İngiltere ve Fransa Sovyet Rusya'ya da savaş ilan etmeyi düşündülse de, bu devleti Almanya'nın kucacağına daha fazla itmek olacağından vazgeçtiler. 27 Eylülde Varşova'nın teslim olmasıyla Polonya haritadan siliniyordu." (Armaoğlu, 1986, s. 361-362)

bıçaklanmaktan çekiniyordu. (Sokolnicki, 1965, s. 197) Ve Polonya'nın acı tecrübesini hep göz önünde tutarak, attığı adımların daha sağlam olmasına dikkat ediyordu. "Bizim tecrübelerimiz — diye yazıyor Sokolnicki — Türkiye tarafından Müttefiklerden mühim bir mali yardım, top ve tayyare desteği talep edilmesinde en önemli bir argüman olarak da işe yaradı: Misal, Türkiye'ye, onunla akdedilen anlaşmalar temelinde, 15 milyon İngiliz poundu meblağında altın ve ilk silah nakliyesi olarak, Polonya'ya çok geç gönderilmiş, bombardıman tayyareleri verildi." (Sokolnicki, 1965, s. 73)

Türkiye'nin bu dönemde Polonya'ya yönelik tutumunun ise değişmediğini söylemek mümkündür. Buradaki değişmezlik iki türlü anlaşılabilir. Eski tarihlerden beri süregelen ve Polonya'nın Türkiye Cumhuriyeti'ni Lozan'da 23 Temmuz 1923'te ilk tanıyan Batılı devlet oluşuyla da taçlanan dostane ilişkiler geleneğine bir vefa duygusuyla sadık kalınmıştır. Bu tutum aynı zamanda, işgalcilere yenilmiş, ama direnerek yenilmiş ve bağımsızlık mücadelesini de bir şekilde vermeye devam eden bir ülkenin, kendi bağımsızlığını çarpışarak ve ağır kayıplar vererek kazanmış bir ülkede uyandırdığı takdir duygusunun da bir ifadesidir. Ancak bu tutumun hayata geçirilmesinde, tıpkı denge siyasetinin bütününde de olduğu gibi, gerçekçi ve akılcı yaklaşım korunmuştur. Örneğin Polonyalı esirler konusunda angajmana girilmesi, ama aynı anda da Sovyetler Birliği'ne açıkça meydan okuma gibi anlaşılabilir bir hamleden kaçınılması, bunu düşündürmektedir. Genel olarak Türkiye'nin bu yıllardaki siyaseti, ülkeyi bir yangının ortasına düşmekten koruduğu kadar, muhataplarına karşı da olmayacak, asla tutulamayacak vaatlerde bulunan bir devlet konumuna da düşürmemiştir. O yüzden, Türk siyasetçilerinin ağızından, İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain'in, İstiklal Harbi Gazetesi'nin 2 Eylül 1939 tarihli nüshasının manşetine çekilen türden iddialı sözler çıkmaz: "(...) İngilterenin Seferber Vaziyette Olan Bütün Kuvvetile Polonyaya Yardım Edeceğini Söyledi."

AVRUPADA HARP BAŞLADI

Alman Orduları Harbi Bırakıp Polonya'yı Terketmezlerse İngiltere Ve Fransa Orduları Derhal Harbe Girecekler

Alman - Leh Harbi Şiddetle Devam Ediyor!

İngiltere Ve Fransa Bugün Umumi Seferberlik Yapıyorlar. 18 den 41 e Kadar Bütün İngilizler Asker. Fransa Bazı Mıntakalarda Örfi İdare İlan Ediyor

Çemberlayn Dünkü Beganatında Alman Devlet Reisinin Şahsi İhtirası Yüzünden Dünyanın Felakete Sürüklendiğini, Bütün Harp Mesuliyetinin Hitler'e Ait Olduğunu ve İngilterenin Seferber vaziyette Olan Bütün Kuvvetile Polonyaya Yardım Edeceğini Söyledi

LONDRA TAHLİYE EDİLDİ

Dün Geceden İtibaren Bütün Polonyada Örfi İdare İlan Edildi

Harp Nihayet Başladı mı?

Bütün dünyaya ve temenniler bilinen olağan harem üzere başlamış harem.

Dün gece ve temenniler bilinen olağan harem üzere başlamış harem.

Hitler, Musoliniye Yardım İstemediğini Bildirdi

İngilizler Kralı Jorj

Alman Tayyareleri Varşovayı Üç Defa Bombardıman Ettiler

Polonyalılar 16 Alman Tayyaresi Düşürdüklerini Bildiriyorlar

Polonya Ordusu Her Cepheye Alman Hücümalarına Mukavemet Ediyor

Fransa Bütöclüğünü Zaferin

Türkiye İle İngiltere Arasındaki Dostluk

Majeste Kral Jorj Reiscicuhumurumza Bir Mesaj Gönderdiler

Abdullah I (S.A.) — İngiltere'nin 16 de Reiscicuhumurumza...

Son Dakika:

Harbin İstikbalı Bu Gün Belli Oluyor

London, 1 (Cumartesi) — Arsen Komutanı yarın saat 11 de...

YENİ TENKİTLERİ

Hayırlı Olsun!

Evvel zaman içinde adanmış ki...

Kaynakça:
 Armaoğlu, F. (1986). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
 Kisielewski, A. T. (2008). *Katyn. Zbrodnia i Klamstwo*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
 Kloc, K. (2013) [Basım: 2015]. Michal Sokolnicki – współpracownik londyńskich „Wiadomości” Mieczysława Grydzewskiego 1946-1963. *Archiwum Emigracji*, nr 19, z. 2, ss. 29-47.
Lehistan'dan Bugünkü Polonya'ya (2001). Yayın Komitesi: Nykiel P., Baş O. F., Sodzawiczny M., Wawrzyniak K. Ankara: Polonya Büyükelçiliği.
 Ortaylı İ. (Şubat-Mart 2014). Avrupa'nın Ortasında 600 Yıllık Müttefik. *Atlas Tarih*, 25, ss. 22-31.

- Sokolnicki, M. (1965). *Dziennik Ankaraski 1939–1943*. Londyn: GRYF-S.P.K.
- Warunkiewicz, J. (1924) [tıpkı basım: 2006]. Lehistan ve Türkiye. Lydsko L., Stanach J. (Ed.). *Resimli Mecmua Lehistan (Polonya) Sanayi ve Türkiye*. Varşova, Grudziadz, İstanbul: Gazeta Grudziadzka.

Araştırma-İnceleme

**İŞYERİ SAHİPLERİNİN PERSPEKTİFİNDEN
KENTLERDE YAYALAŞTIRMA PROJELERİNİ
ETKİLEYEN FAKTÖRLER: ERZİNCAN ÖRNEĞİ¹**

Abdulsamet DİNÇ²
Burak HERGÜNER³

Öz: Günümüzde gelişen teknolojiyle beraber sayısı artan motorlu araçlar kent hayatını giderek olumsuz etkilemektedir. Bu soruna çözüm bulmak için yerel yönetimler yıllardır kent planlarında, trafik kurallarında ve ulaşım sistemlerinde birçok düzenlemeler yapmışlardır. Bunların en önemlilerinden birisi olan yayalaştırma, giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Fakat, kentlerde yıllardan beri var olan yapısal düzeni değiştirmek çok kolay olmadığından yayalaştırmanın uygulanması da kolay değildir. Bu çalışmada yayalaştırma yaparken hangi faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiği incelenmiştir ve bu faktörlerden hangilerinin yayalaştırmanın yapıldığı bölgedeki işyeri sahiplerinin yayalaştırmaya verdiği desteği etkilediği ortaya çıkarılmıştır. Öncelikle yayalaştırmayla ilgili literatür taranmış ve farklı yayalaştırma türleri incelenmiştir. Buradan yola çıkılarak bir kuramsal çerçeve ve araştırma modeli oluşturulmuştur. Modeli test etmek üzere, Likert ölçeğiyle hazırlanmış bir anket kullanılmıştır. Anket odak (focal) örneklem yöntemiyle seçilen A161 katılımcıya uygulanmıştır. Test edilen toplam 6 hipotezden 3'ü kabul edilirken, 3'ü kabul edilmemiştir. Daha önce yayalaştırmayla ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, çevresel gelişmişliği yeterli düzeyde olan bölgelerdeki yerel yönetimlerin, yayalaştırma uygulamasını en fazla yapan yerler olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda çevresel gelişmişliğe olan inanç arttıkça, yayalaştırmaya verilen desteğin de artacağı düşünülmektedir. Fakat bu çalışmada işyeri sahiplerinin, buldukları bölgenin çevresel gelişmişlik açısından yeterli düzeyde olduğuna inandığı takdirde, tam zamanlı yayalaştırma uygulamasına destek vermediği ortaya konmuştur. Çalışma, kentlerde

¹ Bu çalışma 27-29 Nisan tarihlerinde Van'da gerçekleştirilen 14. Kamu Yönetimi Forumunda (KAYFOR14) sunulan aynı başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

²Avrasya Üniversitesi, Yerel Yönetimler Programı Yüksek Lisans Programı. sametdnc7@gmail.com

³ Yrd. Doç. Dr., Avrasya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, b_herguner@yahoo.com

yayalaştırmayla ilgili yeni projeler yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla bu uygulamayı yapacak yerel yöneticiler için de yön gösterici olması açısından önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Yerel Yönetimler, Yayalaştırma, Kentleşme, Yaya Bölgesi.

FACTORS AFFECTING THE PEDESTRIANISATION PROJECTS IN CITIES THROUGH BUSINESS OWNERS' PERSPECTIVES: THE CASE OF ERZİNCAN

Abstract: Nowadays, the increasing number of motor vehicles affects the urban life in a negative way. In order to find a solution to this problem, for years, several local authorities have changed their urban plans, traffic rules, and transportation system. The pedestrianisation is one of the most important of such efforts, and has gradually become more important. However, as it is not so easy to change the existing infrastructure system of cities, pedestrianisation projects are regarded as difficult tasks to undertake. In this study, factors affecting the pedestrianisation projects were examined, and a model was developed. To test the model, a Likert-scale questionnaire was used. The questionnaire was applied to 161 participants chosen with focal sampling method. 3 out of 6 hypotheses were supported, and other 3 hypotheses were rejected. It is expected that local governments of environmentally developed cities are more inclined to undertake pedestrianisation projects. In the same vein, it is believed that the more locals become sensitive to the environment, the more they support such projects. Nonetheless, the results of this study show that when the business owners find their city's environmental development satisfactory, they do not support full pedestrianisation scheme. The study identifies what to consider when undertaking new pedestrianisation projects. Therefore, it is significant for local authorities.

Keywords: Local Governments, Pedestrianisation, Urbanization, Pedestrian Zone.

Giriş

Günümüzde, kentlerin büyümesi kent hayatında yeni sorunları da beraberinde getirmektedir. Bunların en önemlilerinden biri olan trafik sorununun çeşitli şekillerde insanların yaşantısına olumsuz yansımaları olmaktadır. Özellikle daha fazla istihdam olanakları dolayısıyla, insanların kentlerde yaşamaya başlamasıyla birlikte kentlerin doğru bir şekilde planlanması en önemli konulardan biri haline gelmiştir (Biyela, 2000: 1).

Sürdürülebilir kalkınmanın bir unsuru olan ulaşımın sürdürülebilirliği, kent sakinlerinin kent içi ulaşımında hareketlilik ve ulaşım hizmetleri erişilebilirliğinin yükselmesi anlamına gelmektedir. Ulaşımın sürdürülebilirliğin sağlanmasıyla çevreye yararlı ulaşım araçlarının kullanımı ve güvenli bir şekilde seyahat edebilme olanağı doğmaktadır. Sürdürülebilir ulaşım sisteminin en büyük amaçlarından birisi, trafikteki motorlu araçların sayısının azaltılması ve seyahat süresinin kısaltılmasıdır. Böylece hem trafik sıkışıklığına çözüm bulunurken hem de motorlu araçların olmadığı alanların artırılmasıyla bölgedeki yaya

hareketlerinin kolay yapılması sağlanmış olur. Yetersiz yaya kaldırımları ve bisiklet yolları insan hareketlerinin kolayca yapılabilmesinin engellemektedir. Bu açıdan, ulaşım ve trafik düzenlemeleri, taşıma araçlarından daha çok, yayaların kullanımı esas alınarak yapılmaktadır (Akbulut, 2016: 348).

Kentsel ulaşım planlaması için ön koşul çok sayıda parametrelerin ve faktörlerin bilinmesidir. Bunların arasında, insan hareketleri merkez olarak ele alınmaktadır. Bu uygulama yürüyüş yolu, bisiklet yolu, demiryolu ağları ve park alanları şeklinde geniş ulaşım altyapısı gerektirir. Alt yapının inşası ve geliştirilmesi trafik sisteminde yeni kullanım alanları oluşmasını sağlar. Planlama alternatif kavramlarla, sistematik bir düzen getirerek bu karmaşık durumun üstesinden gelinmesi açısından önemlidir. İnsanların planlanmış önlemlere farklı şekilde gösterdikleri tepkilerden doğan uyumsuzluk trafik planlama sisteminin doğasında vardır. Planlama bir yandan insan davranış biçimlerini etkilemek zorundayken diğer yandan da onların davranış şekillerine uyum sağlamak zorundadır. Bir taraftan planlama, insanların hareketlerini düzene sokmalı diğer taraftan yapılan planlamaya adapte olmalarını sağlamalıdır (Kincl ve Matos, 2015).

Trafik sorunun çözümü konusunda en çok başvurulan yöntemlerden biri ise kentlerde hayata geçirilen yayalaştırma projeleri olmaktadır. Trafığın daha kontrollü olması ve trafikteki araçların belirli yerlere alınmaması ya da girişlerinin sınırlı olmasını sağlayan uygulamaya "yayalaştırma" denilmektedir. Öte yandan, yayalaştırma, kentin kökleşmiş yapısının değiştirilmesi oldukça zor olduğundan, ancak çok detaylı bir araştırma ve planlama sonucunda başarıya ulaşabilmektedir. Türkiye’de, kent içinde deniz taşımacılığı ülkenin belirli kentlerinde yapılabilmektedir. Raylı taşımacılığın olmadığı kentlerde, minibüs ve belediye otobüsleri yolcu talebini karşılayamamaktadır. Türkiye’de kentler için yapılan ulaşım planlamalarında bütün ulaşım şekillerini göz önünde tutan bir yaklaşımla araştırmalar yapılmaktadır. Fakat genel olarak bu yaklaşım raylı sistem ve rota olarak sınırlı kalmaktadır. Otobüs sistemi ve yol ağını etkili kullanmak için, yaya ve bisiklet kullanımını arttırmaya yönelik öneriler yeterince dikkate alınmamaktadır (Akbulut, 2016).

Bu noktadan hareketle, bu çalışmanın ana araştırma sorusu şu şekildedir: Kentlerde yayalaştırma uygulamasını etkileyen faktörler nelerdir? Bu çalışmanın alt soruları şunlardır:

- İş yeri sahiplerinin buldukları bölgenin sosyal ve kültürel gelişmişliğine olan inancı ile kentsel planlamasına olan inancı arasında pozitif korelasyon var mıdır?
- İşyeri sahiplerinin buldukları bölgenin kentsel planlamasına olan inancı ile çevresel gelişmişliğine olan inancı arasında pozitif korelasyon var mıdır?
- İş yeri sahiplerinin buldukları bölgenin çevresel gelişmişliğine olan inancı ile sosyal ve kültürel gelişmişliğine olan inancı arasında pozitif korelasyon var mıdır?

- İşyeri sahiplerinin buldukları bölgenin sosyal ve kültürel gelişmişliğine olan inancı ile tam zamanlı yayalaştırmaya verdiği destek arasında pozitif korelasyon var mıdır?
- İşyeri sahiplerinin buldukları bölgenin kentsel planlamasına olan inancı ile tam zamanlı yayalaştırmaya verdiği destek arasında pozitif korelasyon var mıdır?
- İşyeri sahiplerinin buldukları bölgenin çevresel gelişmişliğine olan inancı ile tam zamanlı yayalaştırmaya verdikleri destek arasında negatif korelasyon var mıdır?

Bu çalışma yayalaştırma uygulamasıyla ilgili literatür eksikliğini gidermeyi amaçlamaktadır. Yayalaştırmayla ilgili daha sonra yapılacak çalışmalara kaynak olması ve bu uygulamayı yapacak olan yerel yönetimlere yol göstermesi açısından önemlidir.

Araştırmanın kapsamı Erzincan Dörtüyl bölgesi olarak belirlenip, bu bölgede yapılacak olan yayalaştırma uygulamasından etkilenecek işyeri sahiplerinin görüşleri ile sınırlıdır. Çalışmanın genelleştirilmesi istenmesi durumunda bu konunun dikkate alınması gerekmektedir.

1. Literatür Taraması

1.1. Yayalaştırma ve Türleri

Modern yayalaştırma çağının başlangıcı, 1920'li ve 1930'lu yıllarda başlamıştır. Bu konuda en önemli gelişme, İkinci Dünya Savaşından sonra şehirlerin yeniden inşası ile ortaya çıktı. Almanya, 1960'a kadar 35 şehirde en az bir yayalaştırılmış caddeyle modern yayalaştırmanın öncüsüdür. 1984'e kadar şehirlerde ve alt merkezlerde 800'den fazla yayalaştırılmış alana sahiptir (Moosajee, 2009: 17).

Yayalaştırmanın en yaygın pozitif etkileri aşağıdaki 5 şekilde kategorize edilebilir:

Ulaştırılmaya yönelik etki

Sosyal etki

Çevresel etki

Ekonomik etki

Sağlığa yönelik etki (Soni vd., 2016: 140).

1.2. Yayalaştırma Türleri:

Cambridge sözlüğü yayalaştırmayı "bir yeri araçların giremediği yer haline dönüştürmek" olarak tanımlamaktadır. Temel olarak 3 çeşit yayalaştırma modeli vardır:

a) Tam zamanlı yayalaştırma:

Bu modelde, yayalar mutlak önceliğe sahiptirler, araçların caddeye girişi tamamen yasaktır ve hizmetler genellikle caddenin arka tarafından sağlanmaktadır. Acil durum araçları hariç diğerlerinin girişi kısıtlıdır yalnız

servis araçları seçili bölgeler için, belirli zamanlarda izinli olabilirler (Iranmanesh, 2008: 3; Soni & Soni, 2016: 140).

b) Yarı zamanlı yayalaştırma:

Yarı zamanlı yayalaştırılan caddeler belirli zamanlarda araçların ulaşabildiği yerlerdir. Caddelerde park alanları mevcut değildir ama yükleme bölmeleri mevcuttur. Bölgeye araçların ulaşımını minimum seviyeye indirmek için, caddelerde park alanları mevcut değildir. Fakat, yükleme ve boşaltma amaçlarıyla, yükleme bölmeleri sağlanmıştır (Iranmanesh, 2008: 3; Soni & Soni, 2016: 140).

c) Trafik sakinleştirme:

Yaya kaldırımları normal olarak genişletilmiş ve araç park alanları mümkün olabildiğince azaltılmıştır. Taksi ve yeşil minibüs durakları, yalnızca yer değiştirme uygulaması olmadığı durumlarda sağlanmıştır. Alana araçların girişi için kısıtlama yoktur. Fakat, hız tabelaları, kaldırım inşası, keskin köşeler, daralan yollar, geçitler gibi trafik sakinleştirme kullanımlarıyla araçlar yavaşlatılmıştır (Soni & Soni, 2016: 140). Araçların ulaşımı için herhangi bir kısıtlama yoktur fakat yaya kaldırımları genişletilmiş ve park alanları azaltılmıştır. Çeşitli hız kesici önlemler araçların hızlarını yavaşlatmak için kullanılır. Hız tabelaları, dar trafik çizgileri, farklı yol yapısı ve sürücülere hız kesici bölgede olduklarını hatırlatan renkler içerir (Iranmanesh, 2008: 3).

1.3. Yayalaştırmanın Hedefleri

Bir bölgede yayalaştırma uygulaması yapılırken öncelikle belirli unsurlar öne çıkmaktadır. Sastre vd. (2013: 738)'e göre bu unsurlar şunlardır:

Çevresel Gelişim: Gürültü, atmosferik kirlilik ve kaza sayısı azaltılmaya çalışılır.

Turizm: Çoğunlukla şehrin yerel ekonomisini geliştirmek için, şehre daha fazla ziyaretçi çekmek amaçlanmaktadır.

Kimlik: Konfor ve huzur sağlayan alan tasarımlarıyla yerelin daha iyi temsili ve tanımlanması başarılmaya çalışılır.

Estetik: Normalde yayalaştırılmış alanların oturtulması tüm alanın düzeninin yeniden değiştirilmesiyle, binaların yeniden tasarımıyla, dekoratif ve artistik unsurlarla, önemli tasarım birleşimleriyle ve yeniden iyileştirme ya da kentin kültürel mirasının unsurlarının kurulmasıyla kentin şeklinin değişimi sağlanır. Tüm bunlar bu bölgenin kullanımını geliştirir ve kolaylaştırır.

Kültürel Gelişim: Alışveriş yapanların, turistlerin, ziyaretçilerin ve yürüyüş yapmaya çıkanların olduğu bölgelere, sokak tiyatrosu, sanatsal gösteriler gibi kültürel olaylar hayat verir.

Sosyal Gelişim: Yayalaştırılmış alanların sosyal doğasında belirgin bir yükseliş vardır. Yayalaştırılmış alanlar yoğun olarak agresif ve aşırı kalabalık alanları uygarlaştırmada ve ıslah etmede önemli bir unsurdur. Çünkü bu yeniden geliştirilen alanların dayanak noktası olmaktadır.

Ekonomi: Ekonomideki önemli yükselişi, yeni iş imkânlarının sağlanmasını, talepteki bir artışı, yeni iş pozisyonu oluşturulmasını, vergi gelirlerinin artmasını, varlık değerlerinin artmasını sağlayan ticari aktivitelerde bir yükseliş olur. Bu ekonomik yükselişin etkili olabilmesi için gerekli koşullar ise şunlardır;

-Tüm sürecin düzenli planlanması.

-Artan talepleri temin etmek için planlanmış gelişim alanları civarında kamusal park imkânlarının sağlanması.

-Kentin geri kalanını bu gelişime bağlayan kamusal ulaşım imkânlarının yeterli seviyede tedariki.

-Ulaşılabilirlik, güzel bir çevre ve ışıklandırma gibi potansiyel yönleri güçlendiren bir dizayn.

1.4. Erzincan'ın Kentsel Gelişimi

Gümüşhane, Bayburt, Tunceli, Erzurum, Elazığ, Malatya, Bingöl ve Sivas'a sınırı bulunan Erzincan'ın merkez nüfusu 2016 itibariyle 96000'dir. 11.903 Km² yüzölçümüne sahip Erzincan, karasal iklimin hâkim olduğu bir il olmasına rağmen bölge illerine kıyasla ılıman bir havaya sahiptir ve tarım gelirlerinin önemli bir kısmını meyvecilik oluşturmaktadır. Fırat nehrinin önemli bir kolu olan Karasu Nehri Tercan ve Erzincan ovalarının sulanmasında büyük katkıya sahiptir. Ayrıca Karasu'yu besleyen küçük dere ve çaylar bölgenin sulak bir yapıya sahip olmasını sağlamaktadır (Erzincan Belediyesi, 2017).

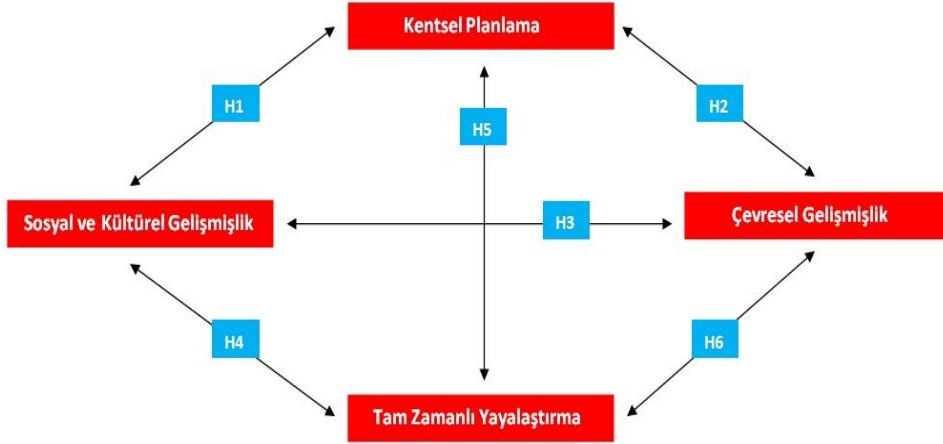
1923 yılındaki depremden sonra yeni bir şehir inşaatına başlanarak bugünkü Erzincan şehri meydana getirilmiştir (Erzincan Valiliği, 2017). Doğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'de aktif fay haritasının en riskli bölgelerinden birisidir. Kuzey Anadolu ve Doğu Anadolu Fay Hatlarının kesişim alanında bulunan kentin jeolojik yapısı gelişimini doğrudan etkilemiştir. 1939 ve 1993 Erzincan Depremleri, büyüklükleri ve ortaya çıkan can ve mal kayıpları açısından kentte derin izler bırakmıştır. Sebep olduğu yıkım, can ve mal kayıpları nedeniyle kitlesel göçlere sebep olan bu depremler, yıkılan kentin tekrar imarını gerektirmekte ve uzun süre bu kentin çok çeşitli sorunlarla karşılaşarak kentsel büyüme ve kentsel gelişme göstermesini engellemiştir (Coşkun, 2013: 247).

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın modeli şekil 1'de gösterilmiştir. İlgili modelde, Sosyal ve Kültürel Gelişmişlik, Kentsel Planlama ve Çevre Gelişmişlik araştırmanın bağımsız değişkenleri olup, yayalaştırma projelerine verilen destek ise test edilecek araştırma modelinin bağımlı değişkenidir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Çalışmanın hipotezleri ise şu şekildedir:

H1. İşyeri sahiplerinin buldukları bölgenin sosyal ve kültürel gelişmişliğine olan inancı ile kentsel planlamasına olan inancı arasında pozitif korelasyon vardır.

H2. İşyeri sahiplerinin buldukları bölgenin kentsel planlamasına olan inancı ile çevresel gelişmişliğine olan inancı arasında pozitif korelasyon vardır.

H3. İşyeri sahiplerinin buldukları bölgenin çevresel gelişmişliğine olan inancı ile sosyal ve kültürel gelişmişliği arasında pozitif korelasyon vardır.

H4. İşyeri sahiplerinin buldukları bölgenin sosyal ve kültürel gelişmişliğine olan inancı ile tam zamanlı yayılştırmaya verdiği destek arasında pozitif korelasyon vardır.

H5. İşyeri sahiplerinin buldukları bölgenin kentsel planlamasına olan inancı ile tam zamanlı yayılştırmaya verdiği destek arasında pozitif korelasyon vardır.

H6. İşyeri sahiplerinin buldukları bölgenin çevresel gelişmişliğine olan inancı ile tam zamanlı yayılştırmaya verdiği destek arasında negatif korelasyon vardır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Çalışmanın evreni 520 kişidir. Bu bilgi Erzincan Belediyesi Kentsel Tasarım Müdürlüğü ile görüşülerek elde edilmiştir. Evren, Erzincan Dörtüyl bölgesinde yayılştırmadan etkilenecek işyeri sayısından oluşmaktadır. Araştırmanın örneklem büyüklüğü, Hergüner (2015)'te kullanılan formülle hesaplanmıştır. Buna göre:

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

Burada;

n = örneklem büyüklüğü

N = Evren

e = hata payı

Bu çalışmada $\pm 10\%$ hata payıyla gerekli minimum örneklem büyüklüğü şu şekildedir:

$$n = \frac{520}{1 + 520(.1)^2} = 83.87 \text{ (84'e yuvarlanmıştır).}$$

Anketin ön geçerliliği için, Erzincan Üniversitesinde alanında uzman olan bir akademisyen tarafından yardım alınmıştır. Sorular gösterilmiş ve kendisinin onayı alınmıştır. Ek 1'de gösterilen anket, Erzincan Dörtüol meydanındaki ticari işletme sahiplerinin işyerlerine gidilerek işletme sahiplerinin bazılarına elden verilip doldurulması, bazılarına ise sorular okunarak değerlendirme yapması istenmiştir. Anket, odak (focal) örneklem metoduyla seçilen 161 katılımcıya uygulanmıştır. Bu örneklem metodunda katılımcıların belirlenmesi için veriyi toplayan kişi belirli bir alanı seçer. Sözkonusu örneklem metodunun kullanıldığı çalışmalara örnek olarak Yocco vd, (2009)'un çalışması gösterilebilir. Demografik bilgilerde eksiklik tespit edilen 3 anket ve ankette cevaplanmayan soruların olduğu 16 anket değerlendirilmeye alınmamıştır. Değerlendirme, geriye kalan 142 anketle yapılmıştır. Bu örneklem büyüklüğü $\pm 10\%$ hata payıyla bu çalışma için hesaplanan gerekli minimum örneklem büyüklüğü olan 84'den büyüktür.

2.3. Araştırmanın Veri Toplama Aracı ve Çözümlemesi

Bu çalışmada tartışılan yaklaşımlar temelinde, 3 faktörün —Sosyal ve Kültürel Gelişmişlik—Kentsel Planlama—Çevre Gelişmişlik—yayalaştırma projelerini nasıl etkilediğine yönelik bir model oluşturulup, likert ölçeğiyle hazırlanmış bir anket vasıtasıyla test edilmiştir. Anket uygulamaları yüz yüze yapılmış, internet veya klasik posta aracı kullanılmamıştır. Verilerin analizi SPSS 24 programı ile yapılmıştır. Faktör analizine uygunluk için KMO ve Barlett testleri yapılmıştır. Değişkenler arasındaki korelasyonu ölçmek için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 1'de anket katılımcıları cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve bölgedeki faaliyet süresine göre gruplandırılarak sayısal veriler gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların önemli bir bölümü (%76,06) erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralığının ise birbirine yakın olduğu görülmektedir. Eğitim durumunda katılımcıların yarısı (50) Lise mezunu olarak görülmektedir. Bölgedeki faaliyet süresine bakıldığında ise bölgede 10 yıldan fazla süredir ticari faaliyette bulunanlar katılımcıların yarısından fazlasını (54,93) oluşturmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

		Sayı	(%)
Cinsiyet	Erkek	108	(76,06)
	Kadın	34	(23,94)
Yaş	18-27	26	(18,31)
	28-36	42	(29,58)
	37-42	31	(21,83)
	42 Üstü	43	(30,28)
Eğitim Durumu	İlköğretim	17	(11,97)
	Lise	71	(50)
	Lisans	52	(36,62)
	Lisansüstü	2	(1,41)
Faaliyet süresi	0-3 Yıl	23	(16,20)
	3-5 Yıl	20	(14,08)
	5-10 Yıl	21	(14,79)
	10 + Yıl	78	(54,93)

3.2. Örneklem Yeterliliği ve Faktör Analizi Uygunluk Testleri

"Kaiser-Meyer-Olkin" (KMO) testi örneklem büyüklüğünün yeterli olup olmadığını ölçmek için yapılır ve değerin 0,5'ten büyük olması beklenir. Bu çalışmada KMO değeri 0,701 çıkmasından dolayı örneklem büyüklüğü faktör analizi için yeterli kabul edilmiştir. Ayrıca Bartlett testi yapılmıştır. Bartlett testinde anlamlılığın-"p"-değeri 0,05'ten küçük olması gerekmektedir. Bu çalışmada "p" değeri 0,00 olarak ölçülmüştür. $p < 0,05$ olduğu için çalışma kabul edilebilir. Bartlett testinin p değeri 0,05 anlamlılık derecesinden düşük olduğu için değişkenler arasında faktör analizi yapmaya yeterli düzeyde bir ilişki vardır.

Tablo 2. KMO and Bartlett's Test Değerleri.

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği		,701
Bartlett Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-kare	1638,079
	df	465
	Sig.	,000

3.3. Anketin Geçerliliği (Faktör Analizi)

Bu çalışmada anketin geçerliliği için faktör analizi yapılmıştır. Ankette 16 ifade özgün ölçekteki yer aldıkları boyutların dışında toplanmıştır. Bu nedenle bu ifadeler elenmiş ve sadece tablo 3'deki faktör analizinde 0,4 değerinden büyük toplam 15 ifade üzerinden ölçek oluşturulmuştur. Tablonun 1. sütununda bir araya gelen toplam 6 ifade sosyal ve kültürel gelişmişlik değişkenini ölçmektedir. 2. sütununda bir araya gelen 3 ifade kentsel planlama değişkenini ölçmektedir. 3.sütunda bir araya gelen 3 ifade çevresel gelişmişlik değişkenini ölçmektedir. 4.sütunda bir araya gelen 3 ifade ise trafik sakinleştirme değişkenini ölçmektedir. Tam zamanlı yayalaştırma değişkeni ankette sadece "Bölgeye araç girişi tamamen yasaklanmalıdır" sorusuyla ölçüldüğü için faktör analizinde yer almamıştır.

Tablo 3. Dönüşümlü Faktör Yükleri.

	1	2	3	4
Bölgedeki mimari eserler kent kimliğini yansıtmaktadır.	,805			
Bölgede kültürel faaliyetler yeterli seviyededir.	,801			
Bölge, kent kültürünü yeterince yansıtmaktadır	,798			
Bölgedeki mimari, estetik ve dizayn kentteki tüm halkı temsil eder niteliktedir.	,685			
Bölge, turistler için cezbedicidir.	,631			
Bölgede insanlar rahatça sosyal faaliyet yapabilmektedirler.	,629			
Bölgeye giriş ve çıkışlar rahat yapılabilir.		,806		
Bölgede turistler rahatça gezebilir, dinlenebilir ve alışveriş yapabilirler.		,796		
Bölgenin trafik düzenlemesi yeterince planlıdır.		,690		
Bölgedeki araçlar hava kirliliğine neden olmuyor.			,847	
Bölgede trafik gürültüsü rahatsız edici değildir.			,777	
Bölge, yayalar için yeterince geniş ve ferahtır.			,681	
Bölgeye büyük araçların girişine izin verilmemelidir.				,802
Bölgede hız limitleri düşürülmelidir.				,770
Bölgede yayaları koruyucu önlemler alınmalıdır.				,687

3.4. Anketin Güvenilirliđi

Güvenilirlik anketlerde bulunması gereken en önemli niteliklerden biridir ve bir ölçme aracının (anket) ayrı ayrı ölçümlerde tutarlı ve benzer sonuçlar vermesi anlamına gelir. Bu çalışmada anketin güvenilirliğini ölçmek için Cronbach's Alpha testi kullanılmıştır.

Tablo 4'te görüldüğü üzere, sosyal ve kültürel gelişmişlik değişkenini ölçen 6 sorunun Cronbach's Alpha değeri 0,828 olarak ölçülmüştür. Kentsel planlamayı ölçen 3 sorunun Cronbach's Alpha değeri ise 0,704 ölçülmüştür. Çevresel gelişmişliği ölçen 3 sorunun Cronbach's Alpha değeri 0,694'tür.

Trafik sakinleştirme için ölçülen Cronbach's Alpha değeri 0,636'dır. Cronbach's Alpha değerinin 0,5'ten az olmaması gerekir.0,8 üstü değerler güçlü bir güvenilirlik ifadesi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda anketin soruları güvenilirlidir.

Tablo 4. Değişkenlerin Cronbach's Alpha Değerleri.

Değişken	Soru Sayısı	Cronbach's Alpha Değeri
Sosyal ve Kültürel Gelişmişlik	6	0,828
Kentsel Planlama	3	0,704
Çevresel Gelişmişlik	3	0,694
Trafik Sakinleştirme	3	0,636

3.5. Korelasyon Analiz Bulguları

Bu analizle sosyal ve kültürel gelişmişlikle, kentsel planlama, çevresel gelişmişlik ve trafik sakinleştirme arasında ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. "r" -1 ile +1 arasında bir değer alabilir. Tablo 5'te görüldüğü üzere +1 pozitif mükemmel korelasyon, -1'de negatif mükemmel korelasyon olduğu anlamına gelir. (Schutt, 2004). Hipotez testi sonuçları aşağıda, özet tablo halinde gösterilmektedir.

Tablo 5. Anket Sonuçlarının Özeti

Pearson's r değeri		p-değeri (0.01 değerinde anlamlı) (p<0.01)	
H1	0.417	.000	Kabul edildi (Güçlü)
H2	0.263	.002	Kabul edildi (Zayıf)
H3	0.153	.069	Reddedildi

H4	0.186	.026	Reddedildi
H5	0.034	.687	Reddedildi
H6	-0.295	.000	Kabul edildi (Zayıf)

Sonuç

Bu çalışmada, planlama ve tasarım ilkeleri açısından yayalaştırma projeleri yapılırken hangi faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiği belirlenmeye çalışılmıştır. Anketin uygulama alanı olarak Erzincan Belediyesi tarafından 2017 yılında yayalaştırma projesi başlatılması planlanan Erzincan Dörtüol bölgesi seçilmiştir. Anket katılımcıları ise yayalaştırmanın yapılacağı bölgedeki işyeri sahipleridir.

İşyeri sahipleri buldukları bölgenin sosyal ve kültürel gelişmişliği ile kentsel planlaması arasında güçlü bir ilişki olduğunu düşünmektedir. Yine aynı doğrultuda işyeri sahipleri buldukları bölgenin çevresel gelişmişliği ile kentsel planlaması arasında bir ilişki olduğunu düşünmektedir. Bir diğer önemli tespit ise, işyeri sahiplerinin tam zamanlı yayalaştırmaya verdiği destek ile buldukları bölgenin çevresel gelişmişliğine olan inancı arasında ters orantı olduğudur.

Bu sonuçlara göre değerlendirme yaptığımızda yerel yönetimlerin kentsel planlama yaparken, sosyal ve kültürel gelişmişliği de artırmaya yönelik uygulamalara önem vermesi, ayrıca bölgelerinde gerçekleştirdikleri sosyal ve kültürel etkinliklerin güçlü bir şekilde tanıtımını yapmalarının gerektiği söylenebilir. Çünkü işyeri sahiplerinin bölgenin sosyal ve kültürel gelişmişliğine olan inancı zayıf olması durumunda kentsel planlamaların sonuçları tatmin edici olmayacaktır. Ayrıca işyeri sahipleri çevresel gelişmişlik ile kentsel planlama arasında da bir ilişki olduğunu düşünmektedirler. Bu açıdan, bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda yapılan kentsel planlamalar aynı zamanda çevresel gelişmişliği de artırmaya yönelik olmalıdır.

Daha önce yayalaştırma uygulamasıyla ilgili yapılan araştırmaları incelediğimizde, çevresel gelişmişliği yeterli düzeyde olan bölgelerdeki yerel yönetimlerin, yayalaştırma uygulamasını en fazla yapan yerler olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda çevresel gelişmişliğe olan inanç arttıkça, yayalaştırmaya verilen desteğin de artacağı düşünülmekteydi. Fakat bu çalışmanın sonucuna göre işyeri sahipleri, buldukları bölgenin çevresel gelişmişlik açısından yeterli düzeyde olduğuna inandığı takdirde, tam zamanlı yayalaştırma uygulamasına destek vermemektedir.

Yayalaştırma, gelişmiş ülkelerde son birkaç yüzyılda, gelişmekte olan ülkelerde ise son yıllarda önemi artan bir uygulamadır. Ancak bu konuyla ilgili kısıtlı literatür (alan yazın) vardır. Bu sebeple, konuyla ilgili daha fazla akademik çalışmaya ihtiyaç vardır. Ayrıca, çalışma kentlerde yayalaştırmayla ilgili yeni projeler yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Dolayısıyla bu uygulamayı yapacak yerel yöneticiler için de yön gösterici olması açısından önemlidir.

Kaynakça

- Akbulut F. (2016). "Kentsel Ulaşım Hizmetlerinin Planlanması ve Yönetiminde Sürdürülebilir Politika Önerileri", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ocak 2016, Sayı:11, 337-355.
- Biyela T. (2000). *The Application of Pedestrianisation and Traffic Calming to Curb Vehicle and Pedestrian Conflict in the Newcastle cbd. A Case Study of Scott Street*, (Yüksek Lisans Tezi) University of Natal-Durban.
- Coşkun O. (2013). "Doğu Anadolu Bölgesi'nde Kentleşme ve Kentsel Gelişim", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 3, 229-256.
- Erzincan Belediyesi (2017). Erzincan'ın Coğrafyası, <http://www.erkzincan-bld.gov.tr/icerik/21/cografya.html> (01.04.2017).
- Erzincan Valiliği (2017). Erzincan'ın Tarihi, <http://www.erkzincan.gov.tr/tarihce> (01.04.2017).
- Iranmanesh, N. (2008). Pedestrianisation A Great Necessity In Urban Designing to Create A Sustainable City In Developing Countries, 44th Isocarp Congress.
- Kincl B. and Matos S. (2015). "Pedestrianisation and Parking Policy as a Solution towards Green Transport Plan: A Case Study of Zagreb", *Journal of Civil Engineering and Architecture*, 9, 1079-1084.
- Moosajee, N. (2009). *An Investigation into the Pedestrianisation of City Streets: A move towards pedestrian friendly spaces and their economic effects in the City of Cape Town*, (Doktora Tezi), Department of Civil Engineering Univesity of Cape Town, Güney Afrika.
- Sastre J. vd. (2013). Economic Impact of Pedestrianisation In Historic Urban Centre, The Valdemoro Case – Study (Spain), 2nd Conference of Transportation Research Group of India (2nd CTRG), Procedia - Social and Behavioral Sciences 104, 737 – 745.
- Schutt, R.K. (2004) Investigating the Social World: The Process and Practice of Research (4th ed.), *Thousand Oaks: Sage Publication*.
- Soni N. ve Soni N. (2016). "Benefits of Pedestrianization and Warrants to Pedestrianize an Area", *Land Use Policy*, 57, 139–150.
- Yocco, V. S., Heimlich, J. E., Meyer, E., & Edwards, P. (2009). Measuring public value: An instrument and an art museum case study. *Visitor Studies*, 12(2), 152-163.

Araştırma-İnceleme

**ARAVİND ADİGA’NIN BEYAZ KAPLAN ROMANINDA
SÖMÜRGEÇİLİK SONRASI HİNT TOPLUMU VE MADUN
BİLİNCİ**

Mehmet GÜNEŞ¹

Öz: Azınlık kültürünün maruz kaldığı sosyal ve kültürel sıkıntıları dile getiren madun kavramı sömürgecilik sonrası edebiyatın çalışma alanları arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Hint toplumu ve kültürünün analizinde kullanılacak en temel parametrelerden biri olan maduniyet bir Doğulun en sık karşılaştığı durumlar arasında yer almaktadır. Bu çalışma, Maduniyet Çalışmaları disiplini içerisinde sömürgecilik sonrası Hint toplumunda yaşanan eşitsizlikleri, mağduriyetleri ve sessizlikleri tanımlamak ve analiz etmek için maduniyet kavramını ele almaktadır. Madun terimi, ırk, sınıf, kast, cinsiyet, cinsel yönelim, etnisite veya din açısından toplumun aşağılanan ve hor görülen herhangi bir kişisini veya grubunu ifade eder. Bunun yanında, okuma yazma bilmeyen toplumun alt katmanlarındaki insanları, az temsil edilen, eğitim görmemiş, yasadışı olmayan fakat bağımlı olan grupları ve elit olmayan kültürel grupları da simgeler. Bu gruplar, egemen sınıfın ideolojileri tarafından doğrudan veya dolaylı olarak etkilenirler. Sömürgecilik sonrası Hint-İngiliz edebiyatının önde gelen yazarlarından olan Aravind Adiga, Man Booker ödüllü *Beyaz Kaplan* isimli romanında Hint toplumundaki toplumsal eşitsizliğin en acı deneyimlerini yaşayan Balram Halwai ve onun egemen sisteme karşı verdiği direniş mücadelesini ele almaktadır. Hint toplumu içinde yaşanan adaletsizlik, fakirlik, kast sistemi, toplumsal bozulmuşluk gibi konuların ele alındığı roman, madun bilincinin nasıl yükseldiğini gerçekçi bir anlatımla okuyucuya sunmaktadır. Bu çalışmada, Aravind Adiga’nın *Beyaz Kaplan* romanındaki sömürgeciyle sömürgeleştirilen arasındaki mücadele Spivak’ın maduniyet teorisi ışığında incelenecek ve yazarın bu bağlamdaki görüş ve düşünceleri üzerinde durulacaktır. Çalışmanın ana temaları olan madun, madun problemleri, toplumsal eşitsizlik gibi kavramların aslında yabancılaşmanın ve ötekiliğin ortaya çıkma nedenlerinden bazıları olduğu söylenebilir. Bu ortak paydadan yola çıkılarak söz konusu kavramların mahiyeti ve şu an gelinen nokta eser aracılığı ile anlatılmaya çalışılacaktır.

¹ Arş. Gör., Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri Bölümü.
mehmetgunes.harran45@hotmail.com

Anahtar Sözcükler: Madun, Spivak, Toplumsal Eşitsizlik, Sömürgecilik Sonrası Hint Toplumunu, Azınlık Kültürü.

POSTCOLONIAL INDIAN SOCIETY AND SUBALTERN CONCIUSNESS IN ARAVIND ADIGA'S THE WHITE TIGER

Abstract: Expressing the social and cultural problems the minority culture is exposed to the concept subaltern has a significant place in the study fields of postcolonial literature. Subalternity, one of the basic parameters that can be used in the analysis of Indian society and culture, take places among the situations that an Easterner frequently come across. This paper takes up the concept of subalternity espoused by the Subaltern Studies to identify and analyse the inequalities, victimisations and silences experienced in postcolonial Indian society. The term "subaltern" refers to any person or group of inferior rank and station whether in terms of race, class, caste, gender, sexual orientation, ethnicity or religion. In addition to this, it also refers to lower strata people of illiterate, non-elite cultural groups who are under-represented, under-taught, noncanonical and the subordinated group. Those are always directly or indirectly influenced by ideologies of dominant class. One of the most prominent authors of the postcolonial Anglo-Indian literature, Aravind Adiga deals with Balram Halwai who lives the most painful experiences of social inequality in Indian society and his struggle for resistance against the dominant structure. This novel, in which the subjects such as injustice, poverty, caste system, social corruption are dealt with, presents the reader realistically how the subaltern consciousness arises. In this study, the struggle between the colonizer and the colonized in Aravind Adiga's *The White Tiger* will be examined in the light of Spivak's subaltern theory and the author's ideas and opinions within this context have been elaborated. The main themes of the work such as subaltern, subaltern problems, social inequality are among some of the reasons of why alienation and otherness appeared. Based on this common ground the essence of the concepts mentioned and the point reached will tried to be explained.

Key Words: Subaltern, Spivak, Social Inequality, Postcolonial Indian Society, Minority Culture.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dekolonizasyon sürecinde bağımsızlıklarını elde etmeyi başaran sömürge uluslarının tam manasıyla bağımsız olup kendi ayakları üzerinde durmayı başarabildikleri söylenemez. Uzun yıllar İngiltere'nin sömürgesi olan Hindistan'ın sömürgecilik sonrası dönemde yaşadığı sıkıntılar artarak devam etmiştir:

“Kolonyal düzenden kurtuluşu ve bağımsızlığını kazanmasına rağmen, ülkenin aslında kendi düzenini bir türlü kuramaması ve kolonicilik geçmişine sahip pek çok ülkenin geçtiği evrelerden geçmesi, yani Fanon'un eserlerinde sözünü ettiği ve ortaya çıkmasına karşı uyarılarda bulunduğu bir tür totaliter ve askeri rejime dönüşmesi, ülkede

yaşayanların kolonyal dönemi özlemle anmalarına yol açar.” (Geçikli, 2015: 106)

Sömürge olmanın verdiği eziklik duygusundan bir türlü kurtulamayan Hint toplumu içerisinde kast sisteminin de etkisiyle sınıfsal ayrımlar ve toplumsal eşitsizlikler etkisini sürekli hissettirmiştir. Sömürgecilik sonrası Hint romanında çok önemli bir yeri olan Maduniyet Çalışmaları akımı hegemonik güçlerin dışında kalanları, temsil edilemeyenleri ifade etmekte ve egemen ideolojinin insanlığın geleceğine ışık tutmak yerine karanlık bir toplum oluşturduğunu savunmaktadır. Sömürgecilik sonrası toplum eleştirisinde madun bilincinin önemine vurgu yapan Spivak, ilk kez İtalyan Marksist Antonio Gramsci tarafından kullanılan madun kavramına yeni bir yorum kazandırır:

“Spivak, Gramsci'nin kavramını yeniden sunar: Subaltern. En alttakiler; madunlar öyle bir konumdadırlar ki, öylesine kenarda kalmışlardır ki sesleri yoktur. Sesleri baskın kültür ve dil tarafından öylesine parçalanmış ve ayrıştırılmıştır ki duyulmaz.” (Akbal Süalp, 2004: 55)

Ranajit Guha, Gayatri Chakravorty Spivak, Gautam Bhadra, Gyanendra Ranney, Dipesh Chakrabarty, Shahid Amin ve Partha Chatterjee gibi entellektüeller tarafından kurulan Maduniyet Çalışmaları disiplini sömürgecilik baskısı altında ezilen ve bu ezilmişlik duygusunun yarattığı psikolojiden kurtulamayan alt sınıfların yaşamlarını ele alan sömürgecilik sonrası dönemde yapılan eleştirel okumalardır. Bu eleştirel disiplinin yazarları kapitalist ideolojinin ve onun savunucularının dayattığı bir form olduğuna inanılan ulus devlet fikri yerine halkların ve ulusların mücadelesine daha yatkın bir form olduğuna inandıkları devrim düşüncesini savunurlar. Sömürgecilik sonrası dönemde büyük bir gelişme gösteren maduniyet çalışmalarına öncülük eden Bengalli tarihçi Gayatri Chakravorty Spivak'ın analizlerinde çok önemli bir yer tutan madun kavramının bilinçli olarak yaratıldığı fikri üzerinde durulmaktadır: “(...) postkolonyal olma ya da etnik bir azınlık üyesi olma nedenleriyle madun olunmaz. Madun kelimesi aslında, dekolonize edilen alanın heterojenliği içinde kullanılmaktadır.” (Spivak, 1999, s. 310)

Aravind Adiga'nın 2008 yılında İngiltere'nin edebiyat alanında verilen en prestijli ödülü Man Booker'ı kazanan romanı *Beyaz Kaplan*, madun olmanın bir kader olmadığını, halkların ve ulusların mücadele ederek inandıkları devrim düşüncesini gerçekleştirebileceklerini başkarakter Balram Halwai'nin baskın düzene karşı gösterdiği karşı duruşla gözler önüne sermektedir. Avrupa'nın sömürgeci mirasının yarattığı kültürel ve sosyolojik yıkımın ardından ortaya çıkan toplumsal tabloda Avrupalı olmanın ve Batı kültürüne mensup olabilmenin imkânsızlığı dile getirilmektedir. Mahatma Gandhi'yle gelen sivil itaatsizlik sonrası İngilizlere karşı direniş ve isyan durumunun canlı bir örneği olan Balram Halwai toplumsal adaletsizliğe ve ahlaki bozulmuşluğa karşı sergilediği duruşla madun bilincinin gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır.

1. Sömürgecilik Sonrası Hint-İngiliz Romanı ve Aravind Adiga

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürgecilik deneyimini yaşayan uluslar siyasi anlamda bağımsızlıklarını elde etseler de ekonomik ve kültürel anlamda Batı'nın sömürge değerleriyle olan bağlarını koparmakta oldukça zorlanmışlardır. "1947'de, İngilizler'in, Hindistan üzerindeki egemenlikleri son buldu. İngiliz askerleri yarımadayı terk ettiler ve İngiliz bayrakları indirildi. İngiltere Kralı, Hindistan imparatoru ünvanını bırakıyordu." (Luraghi, 2000: 286) Yaşanan buna benzer gelişmeler görünüşte sömürge egemenliğinin son bulması gibi gözüküyordu, fakat Batılı egemen güçler sözde medenileştirme amacıyla geldikleri ülkelerde sömürgeleştirme yöntemlerinin her türlüünü kullanarak ülkeleri maddi ve manevi değerlerinden yoksun bıraktıkları için sömürgecilik sonrası dönem Doğu insanını belirsizlik ve kaos ortamına sürüklemiştir.

Sömürgecilik sonrası Hint-İngiliz romanı yirminci yüzyılın ikinci yarısında hızla artan göç hareketleri sonrasında ortaya çıkan kimlik kaygılarını ve kültürel aradakalmışlıkları ele almaktadır. Hint-İngiliz romanının önde gelen yazarlarından Salman Rushdie, Arundhati Roy, Kamala Markandaya, Anita Desai, Hanif Kureishi, Kiran Desai ve Aravind Adiga eserlerinde sürekli olarak köklerin yitimini ve bir göçmen olarak yaşamak zorunda bırakılmanın oluşturduğu yabancılaşma ve melezlik duygusunu ele almaktadırlar. Sömürgeci egemen kültür içinde silikleşen bireylerin ırkçı tutumlara maruz kalması ve Hintli bireylerin benlik yitimi sömürgecilik sonrası romanın ana hatlarını oluşturmaktadır. Salman Rushdie'nin *Geceyarısı Çocukları*, Arundhati Roy'un *Küçük Şeylerin Tanrısı*, Kiran Desai'nin *Kayıp Türküsü* ve Aravind Adiga'nın *Beyaz Kaplan* romanları çokkültürlü dünyada Hintlilerin güçlü bir aidiyet hissine sahip olabilmek ve maruz kaldıkları dışlanmanın önüne geçebilmek için geleneksel kültürlerini küresel dünyanın kültürüyle aynı pota içinde eritebilmelerinin gerekliliğine yaptıkları vurguyla Man Booker Ödülü'ne hak kazanmışlardır.

Edward Said, Homi K. Bhabha, Gayatri Spivak, Frantz Fanon gibi düşünürler ortaya koydukları teorilerle sömürgecilik sonrası edebiyatın çağdaş dünyanın en çok ilgi gören alanlardan biri olmasını sağlamışlardır. Üçüncü Dünya olarak nitelenen ve uzun yıllar Batılı egemen güçlerin baskısı altında yaşayan bireylerin psikolojik ve kültürel anlamda hissettikleri baskı ve stres ortamında öteki olarak görülmelemlerinin ve sabit bir kimlik duygusundan yoksun olmalarının anlatıldığı sömürgecilik sonrası romanlar farklı kültürel değerler arasındaki diasporik kimliklerin sorunlarını sömüren ve sömürgeleştirilen gözünden sunmaktadır.

Hintlilik ve İngilizlilik durumları arasında sıkışıp kalan melez bireylerin durumu hem Hindistan tarafından Hintlilik kökenleri ve kimliği olarak hem de İngiltere tarafından İngiliz kültürüne ve kimliğine yakınlaşma olarak görülebilir: "Yani, mesaja vericisi tarafından sürekli 'Oradasınız, ama Bizsiniz' çağrısı yapılırken, alıcı tarafından 'Biz değilsiniz, ama Bizdensiniz' çağrısı

yapılmaktadır.” (Öner, 2012: 480) Böylesine bir durumla kalan pek çok Hintli, günlük yaşamlarında iki kültür arasında gidip gelmektedir. Sömürgecilik sonrası romanlar sosyal yaşamlarında, okulda, işte ve alışverişte İngiliz kültürü, evde ise Hint kültürünün sınırlarında dolaşan Hint asıllı göçmenlerin kendi kültürlerini yaşamaya devam etmek ya da İngiliz kültürünün isteği doğrultusunda bir hayat yaşamak noktasında yaşadıkları çelişkileri anlatmaktadır.

Siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel nedenlerden dolayı İngiliz toplumu içinde yaşayan Hintli göçmenlerin doğdukları ülkeyle olan kökensel ve uzamsal bağları ya kopmuş ya da kopma noktasına gelmiştir. “Göç, özellikle sömürgecilik sonrası dönemde, gelişmiş Batılı kapitalist ülkeler için, modern çağın çözümü en çetin problemlerinden biri” (Ataman, 2012: 31) olarak Hindistan’dan İngiltere’ye büyük umutlar besleyerek gelen Hintli bireylerin içine düştüğü kimlik sorununu tetikleyen en önemli unsurdur. Kişinin kendini kimlik krizi içinde bulmasında en önde gelen etken bulunduğu yerde kendisini huzurlu ve güvenli hissedememesi gelmektedir. Sömürgecilik sonrası Hint-İngiliz romanındaki Hintli karakterlerin yabancı bir ülke olarak gördükleri İngiltere’de İngiliz toplumuna karşı tam bir bağlılık duygusu besleyememelerinin nedeni sürekli güvensiz ve tedirgin bir ruh hali içinde toplumdan dışlanma korkusuyla yaşamalarıdır.

Sömürgecilik sonrası dönem çokkültürlü ve çokdilli toplumlar yaratırken tek amacı topluma dahil olup huzurlu bir şekilde yaşamak olan Hintli göçmeni ise derin kültürel çelişkiler ve kimlik çatışmaları içine sürüklemektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan yoğun nüfus hareketlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan kültürel melezlik küreselleşmeyle beraber kültürel çeşitliliklerin homojen bir yapıya dönüşmesiyle sonuçlanmaktadır. Bhabha’nın “sömürgeci inkârın etkilerini tersine çeviren ki böylece reddedilen diğer bilgilerin hâkim söyleme girdiği ve onun otoritesinin temelini yabancılaştırdığı (...) bir sömürgeci temsil sorunsalı” (Young, 2000: 232) olarak tanımladığı melezlik kişinin kültürel bağlarıyla ve öz benliğiyle olan ilişkisini kopararak bir aradakalmışlık durumu yaşamasıdır. Bireyin kültürler arasındaki çelişkili durumuna neden olan bu kültürel ikilem sömürgecilik sonrası Hint-İngiliz romanının ortak söylemini oluşturmaktadır.

Son dönem Hint-İngiliz edebiyatının önde gelen yazarlarından Rushdie, Roy ve Desai’nin ardından Man Booker’ı kazanan Hint asıllı dördüncü yazar olmayı başaran Aravind Adiga eserlerini daha çok günlük hayatta karşılaştığı gerçekliklerden esinlenerek yazmıştır. Hint toplumundaki toplumsal ve kültürel bozulmuşlukları kullandığı semboller ve imgelerle etkileyici bir şekilde anlatan Adiga, var olan eşitsizliklerin kaldırılarak adil bir toplum düzeni yaratma gayreti içerisinde olmasını daha iyi ve kültürel dokusuyla uyumlu bir Hindistan yaratma idealinin bir parçası olarak görmektedir:

“Hindistan’ın büyük değişimler yaşadığı ve Çin’le beraber Batı’dan dünya liderliği mirasını alma olasılığının olduğu bir zamanda yazarların

benim gibi toplumun acımasız adaletsizliklerini aydınlatmaya çalışmaları önemlidir. Bunu Flaubert, Dickens ve Balzac gibi yazarlar 19. Yüzyılda yapmışlar ve bunun sonucunda İngiltere ve Fransa bugün kalkınmış toplumlardır. Benim yapmaya çalıştığım şey- ülke üzerine bir saldırı değil- kendi kendini derin bir gözden geçirme süreciyle ilgilidir.” (Jeffries, 2008)

2. Aravind Adiga'nın *Beyaz Kaplan* Romanında Hint Toplumunun Sosyo-Kültürel Yapısı

Aravind Adiga'nın *Beyaz Kaplan* isimli ilk romanı ötekileştirilen ve madun olarak kabul gören sınıfın kendi öz kültürleri tarafından bile nasıl baskı altına alındığını gösteren sömürgecilik sonrası edebiyatın önemli romanlarından birisidir. Roman genel olarak bastırılmış ve toplumdan tecrit edilmiş Balram Halwai isimli karakter ve onun efendisini öldürdükten sonra radikal bir biçimde değişen yaşamını ele almaktadır. Adiga bu romanı yazmasının arkasında yatan ve kendisini bu konuda motive eden temel faktörü yaptığı bir röportajda dile getirir: “400 milyonun üzerinde olan, yaşanan ekonomik patlamada büyük oranda ihmal edilen ve Hindistan dışından gelen birçok kitapta ve filmde görünmeyen Hindistan'ın alt tabakasından birisini betimlemek istedim.” (DiMartino, 2008)

Çin Başbakanı Wen Jiabo'ya yedi gecede yazılan mektuplardan oluşan roman Hindistan'ın küreselleşen çokkültürlü dünya düzeninde değişen toplum yapısını ve yaşanan toplumsal adaletsizlikleri eleştirel bir dille ifade etmektedir. Adiga romanını niçin mektup tarzında yazdığını şu sözleriyle dile getirir:

“Roman gerçek hayattaki bir cinayeti içerdiği için anlatıcının kimseye asla anlatamayacağı bir öykü ile ilgilidir. Şimdi etrafında kimse yokken anlatıcı onu anlatıyor. Yabancı birisinin bakışını saplantı haline getiren bütün Hintliler gibi anlatıcı da gelmesi muhtemel çok önemli bir yabancı tarafından ülkesi ve toplumuyla ilgili düşünmeye uyarılmaktadır. Bu yüzden odasının yalnızlığında kendisi ve ülkesiyle ilgili konuşuyor.” (The Sunday Times, 2008)

Hint toplumunun sosyal ve kültürel alanlarda yaşadığı yozlaşmayı, sınıf sistemi içerisindeki eşitsizlikleri ve toplumsal ahlaka uymayan davranışları cesurca dile getiren roman modern Hindistan'ın aydınlık ve karanlık yönlerini Balram Halwai'nin üzerinden sunmaktadır. Sosyal ve kültürel bir eleştiri niteliği taşıyan roman zihinlerdeki ideal Hindistan tablosundan farklı bir tablo çizmektedir. Elit kesim ile fakir kesim arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğinin ve daha çok para kazanmak için ahlaki normları değersiz bir eşya gibi kaldırıp dolaba atan üst sınıfın madde merkezli dünya görüşünün hikayesi olan roman Halwai'nin madun bilincinin yükselmesini sağlayabilecek tarzdaki eylemlerini dile getirmektedir.

Adiga romanında kast sistemi, adalet, bozulmuşluk, kentleşme ve fakirlik gibi konuların yanı sıra Hint toplumunun önde gelen değerlerinden din olgusunu da

üstü kapalı bir biçimde eleştirir, çünkü insanların çoğu varlıklarından emin bile olmadıkları tanrılara inanmak zorunda bırakılır:

“Bir hikayeye Yüce Güçlerden birine dua ederek başlamak, ülkemdeki insanların çok eski ve kutsal sayılan bir adettir. (...) Ama hangi tanrının? O kadar çok seçenek var ki. Müslümanların sadece bir tanrısı var. Hristiyanların üç tanrısı var. Biz Hinduların ise 36 milyon tanrımız var.” (Adiga, 2009: 22)

Aravind Adiga'nın da belirttiği Hint toplumunda elit kesimin kapitalist sistem içerisinde daha çok üretmek ve kar Aravind Adiga elde etmek için “aynı anda hem namuslu hem sahtekâr, hem alaycı hem inançlı, hem sinsi hem de samimi olmak zorundadır” (Adiga, 2009: 22) gerçeği yaşanan yozlaşmayı göstermektedir. Toplumun alt tabakalarında yaşanan fakirlik insanları eğitimlerini tamamlamadan çalışmak zorunda bırakmaktadır ve Balram Halwai de iş hayatına fakir bir ailenin oğlu olduğu için erken yaşta atılan Hintli bir bireydir.

Adiga'nın “insanların çocuklarına isim koymayı unuttuğu bir yer” (Adiga, 2009: 27) olarak tanımladığı Hindistan'da fakir ailelerin geçim ve yaşam mücadelelerinin arasında çocuklarına isim koyacak zaman bile bulamamaları Hint toplumunun trajik durumunu göstermektedir. Okula gitmeden önce kendisine ‘erkek çocuk’ anlamına gelen Munna diye hitap edilen romanın başkişisine Balram ismini okul öğretmeni koymuştur. Toplumdaki fakirlik düzeyinin çok üst sınırlarda olması aileleri çocuklarını düşünmekten bile alıkoymaktadır.

Hindistan'da yüz yıllardır süregelen kast sistemi yeni doğan bir kişinin toplumdaki kimliğinin belirleyicisidir. Sistem içerisinde kişiye dayatılan bu kimlik kişi için bir gurur ya da aşağılanma nedeni olabilmektedir. Hint toplumunda birey sonradan yaptıklarıyla değil doğduğu gruba ait özellikler temelinden tanınmaktadır. Siyasi olarak modern Hint kimliğinin oluşumu ve devamlılığı için önemli bir işlevi olan kast sistemi, Hintli düşünür Bayly'nin de belirttiği üzere “din, dil, inanç ve ekonomik statü alanlarının genelindeki ortak çıkarların oluşturulması için etkili bir araç ve kaynak olmaktadır” (Bayly, 2008: 5). Balram Halwai kast sistemi içerisinde şekerçiler sınıfına mensup biri olarak hayatı boyunca şeker yapmak zorundadır ve taksitli şoförü olmak için yaptığı başvuruda bu gerçeğe bir kez daha karşı karşıya gelir:

“Sizin işiniz bu. Siz tatlı yaparsınız. Araba kullanmayı nasıl öğreneceksiniz? (...) bunu yalnızca savaşçı kastlardan bir çocuk becerebilir. Kanınızda saldırganlık olması gerek. Müslümanlar, Sihler, Racputlar onlar savaşçıdır, onlar şoför olabilir. Siz taticıların dördüncü viteste uzun süre dayanabileceğini mi sanıyorsunuz?” (Adiga, 2009: 65)

Hindistan'ı aydınlık ve karanlık olmak üzere iki farklı bölge olarak gören Adiga, karanlık Hindistan'da elektrik direklerinin çalışmadığını, musluk suyunun bozuk olduğunu belirtirken, aydınlık Hindistan'da rüşvet ve devleti dolandırma yoluyla insanların refah içinde düşüncesizce yaşadıklarına vurgu

yapar. Toprak ağalarının tarım arazilerini, gölleri ve ırmakları sahiplendiği bir ortamda avlanmak ya da ekin ekmek isteyen kişiler bu ağalara pay vermek zorunda kalırken sürekli kar elde eden iş adamları devlete ödemek zorunda oldukları vergileri bile rüşvet yoluyla unutturma amacındadırlar. Kamu görevlileri devletin halk için sağladığı olanakları kendi çıkarları için kullanmakta ve az olan maaşlarını bu şekilde takviye etme yoluna gitmektedirler. Doktorlar hastanelere düzenli bir şekilde uğramadıkları ve bunu kontrol etmek için görevlendirilen müfettişlerin en çok rüşvet verenlerin arasından seçildiği bir ortamda Balram Halwai babasının hastalığında yaşadığı acı tecrübeyi şu sözlerle dile getirir:

“Hastanede hiç doktor yoktu. Hasta bakıcı çocuk, on rupi rüşvet verdikten sonra, belki akşam geleceğini söyledi. Hastanenin odalarına açılan kapılar ardına kadar açıldı, yatakların yayları fırlamıştı ve odaya adımımızı attığımız anda kedi hırlamaya başladı. (...) Devletin bunun gibi köy hastanelerine gelip gelmediğini kontrol eden bir tıbbi müfettişi var aslında. Şimdi bu görev her boş kaldığında Büyük Sosyalist tüm iyi doktorlara bu görev için açık artırma açacağını haber verir. Bugünlerde bu görev için belirlenen değer dört yüz bin rupi civarında.” (Adiga, 2009: 58-59)

Balram Hindistan'ın en muhteşem günlerinde herkesin vazifesini en iyi şekilde yerine getirmeye çalıştığını ve kişi için vazifesini hakkıyla yapmanın dünyadaki en önemli şey olduğunu düşünür, fakat bu durumun İngilizlerin Hindistan'dan ayrıldığı gün değiştiğini ve kurulu düzenin yerini kaos ve kargaşa ortamının aldığını ifade eder:

“15 Ağustos 1947'de- İngilizlerin gittiği gün- kafesler açılmış; hayvanlar birbirlerine saldırıp parçalamışlar ve hayvanat bahçesi yasalarının yerini vahşi orman yasaları almış. En kudurmuş, en aç olanlar herkesi yiyip bitirmiş ve kocaman göbekleri olmuş” (Adiga, 2009: 72).

Sömürgecilik sonrası Hint toplumu içerisinde ayrımcılık her alanda etkisini hissettirmiş ve her kesimden insanın maruz kaldığı acı bir gerçek halini almıştır. Bu ayrımcılık insanların içtikleri içkilerde bile kendisini belli etmektedir:

“Bay Jiabao, size bu ülkede iki tür adam olduğunu açıklamalıyım: ‘Hint’ içkisi içen adam ve ‘İngiliz’ içkisi içen adam. Hint içkisi benim gibi köylü çocuklar içindir, hurma içkisi, arak, kaçak içki. İngiliz içkisi, doğal olarak, zenginler içindir. Rom, viski, bira, cin, İngilizlerin bıraktığı her şey” (Adiga, 2009: 80).

Bu ayrımcılık üst kesimin hizmetkârları arasında bile bir numaralı hizmetkâr ve iki numaralı hizmetkâr şeklinde görülmektedir. İki numaralı hizmetkâr olarak anılan Balram Halwai bu durumu şu sözleriyle net bir biçimde yansıtmaktadır: “Aynı odada, aramızda bir metre mesafeyle yatıyor olsak bile birbirimize tek kelime etmezdik, ne bir Merhaba, ne bir Annen nasıl, hiçbir şey.” (Adiga, 2009: 84)

Sömürgecilik sonrası Hint toplumunun her yapısında sahtekârlık, herhangi bir kişiye ya da kuruma bağlanma eksikliği ve samimiyetsizlik en sık karşılaşılan durumlar arasında yer almaktadır. Aydınlık Hindistan'da çağrı merkezi, yazılım mühendisliği ve satış alanlarında verilen yüzlerce ilana rağmen girişimciler eleman bulamamaktadır. Karanlık Hindistan'da ise insanların daha iyi bir gelecek için umutlarının olmaması onları derin bir kayıp hissine sürüklemekte ve mücadele etmekten alıkoymaktadır:

“(…) her sabah, onbinlerce genç erkek çay ocaklarında oturup gazete okur veya bir şarkı mırıldanarak yatarlar ya da odalarında oturup bir film aktrisinin resmiyle konuşurlar. Bugün yapacak işleri yoktur. Bugün bir iş bulamayacaklarını bilirler. Mücadele etmekten vazgeçmişlerdir.” (Adiga, 2009: 63)

Dini önyargıların varlığı nedeniyle insanların işe alınmak ve karınlarını doyurabilmek için Hindu olduklarını söylemeleri modern Hint toplumunda özgür düşünce ve ifade özgürlüğünün baskı altına alındığını göstermektedir. Romanda Muhammed isimli bir Müslümanın yaşadıkları dinsel anlamda oluşturulan baskı ortamını gözler önüne sermektedir:

“İşte bu Muhammed fakir, dürüst, çalışkan bir Müslüman'dı ama kötü, Müslümanları sevmeyen, önyargılı bir toprak ağasının evinde bir iş istiyordu, bu yüzden işe alınmak ve açlıktan sürünen ailesini doyurmak için, bir Hindu olduğunu söyledi! Ve Ram Persad adını aldı.” (Adiga, 2009: 109-110)

3. Beyaz Kaplan Romanında Maduniyet Temsilleri ve Değişen Madun Bilinci

Hint toplumunun alt tabakasında bulunan insanlar kendi işini kuramayan, fikir ve görüşlerini söyleyemeyen kişiler olarak kabul edilmekte ve madun kültürünün bir parçası olarak görülmektedir. Spivak, *Can the Subaltern Speak?* (Madun Hiç Konuşabilir Mi?) adlı makalesinde madunun doğuştan hiçbir hakkı olmayan birisi olduğunu ve bütün çabalarına rağmen kendisine verilen konumun dışına çıkamayacağını belirterek madunun konuşamayacağını belirtir. Madun kelimesinin, "ister sınıf, kast, yaş, cinsiyet ve makam açısından ifade edilsin isterse de başka herhangi bir şekilde tanımlansın, bağımlılığın genel özneliği" (Guha, 2000: 3) olduğu gerçeği romanın her bölümünde kendini göstermektedir. Aravind Adiga romanda yarattığı Balram Halwai adlı karakter aracılığıyla Spivak'ın madun anlayışından farklı bir görüş sunmaktadır. Roman boyunca Halwai'nin doğup büyüdüğü çevrenin insanlarından çok farklı bir karaktere sahip olduğuna yönelik referanslar görülmektedir. Çin Başbakanına mektuplar yazarak kendini ifade etmesi bile Balram Halwai'nin tamamen sömürgeleştirilemediğini kanıtlamaktadır. Madun bir birey olarak toplumun alt kesimlerine ait olduğunu bilmesine rağmen kendisini ifade edebilecek özgürlüğü yaratan Halwai yazma ve düşüncelerini açıklama yeteneğine sahiptir.

Hint toplumunda madun kesimin insanlarına eğitimlerini tamamlayabilme olanağı asla verilmemekte ve bu insanlar köle-efendi döngüsü içerisinde köle

olmaya zorlanmaktadırlar. Hindistan'da yaşayan diğer madunların aksine Halwai bütün hayatını bir köle olarak geçirmek istemez, çünkü ruhunda dolaşan özgürlük coşkusu hissetmekte ve dünyanın güzelliklerini görebilmektedir. Halwai alın yazısını değiştirmek, yeni ve özgür bir kimlik inşa etmek amacındadır ve kendisine dayatılan madun bilincinin aksi bir ruh hali içerisinde. "İnsanların çocuklarına isim koymayı unuttuğu bir yer" (Adiga, 2009: 27) olarak tanımladığı modern Hindistan Halwai'ye göre sınıfsal, ekonomik ve eğitimsel anlamda pek çok farklılıkların yaşandığı, aydınlık ve karanlığın yan yana bulunduğu kaotik bir ortamdır. Böyle bir ortamda efendilerine sadık birer hizmetkâr olabilmeleri için Hint tanrılarının madun kesimin insanların düşünce dünyalarını nasıl etkilediğini Halwai'nin şu sözleri ifade etmektedir:

"Hanuman, Karanlık'taki herkesin en çok sevdiği tanrı. Siz Hanuman'ı bilir misiniz efendim? O Tanrı Rama'nın sadık hizmetkârıydı ve biz tapınaklarda ona ibadet ederiz çünkü o efendiler nasıl mutlak sadakat, sevgi ve bağlılıkla hizmet edileceğinin parlak bir örneğidir." (Adiga, 2009: 32)

Birçok farklı tanrının varlığı nedeniyle Hindistan'da insanlar özgürlüklerini elde etmede ve düşündüklerini açıkça ifade etmede ciddi zorluklar yaşamaktadırlar. Sabit fikirli ve kendisine dayatılanı söylemek yerine doğru bildiği şeyi konuşmayı tercih eden Halwai madun grubun içinde aykırı bir kişilik olarak gözükmektedir. Bunda etkili olan etkenlerden biri de Halwai'nin babasının söylediği son sözler olarak gösterilebilir: "Tüm hayatım boyunca bana bir eşek gibi davrandılar. Tek istediğim bir oğlumun- en azından birinin- adam gibi yaşaması." (Adiga, 2009: 42) Adam gibi yaşamanın ne olduğu noktasında yaşadığı belirsizlik sonrasında hayatta kendisine sunulanı kabul etmeyerek yükselme arzusu içinde olmayı kendisine ilke edinen Halwai'nin bu tutumu madun bir karakterden beklenen bir davranış değildir: "(...) bir üniformam, maaş çekim, tiz sesli parlak bir düdüğüm olmasını ve insanların bana 'ne kadar önemli biri gibi gözüküyor' diyen gözlerle bakmasını istiyordum." (Adiga, 2009: 43)

Hindistan'ın Laxmangarh bölgesinde geçirdiği çocukluğu süresince yaşadığı müfettiş deneyimi Balram Halwai'nin madun kimliğinden sıyrılarak Beyaz Kaplan olmasının önünü açmıştır. Müfettişin sorduğu soruya cevap verebilen tek kişi olması sonucunda Halwai'nin sömürgecilik sonrası Hindistan'ın vahşi ormanında yaşayan Beyaz Kaplan olduğuna inanılmaktadır. Beyaz Kaplan nasıl vahşi bir ormanda en nadir rastlanan hayvan ve "bir nesilde yalnızca bir kere görülen yaratık" (Adiga, 2009: 46) olarak biliniyorsa Halwai de önceden belirlenmiş kalıplar içerisinde yaşamak zorunda bırakılan madun grubun içerisinde ait olduğu sınıfın diğer üyelerinden farklı olarak kendi isteği doğrultusunda hareket eden özel bir kişiliktir. Şekerciler sınıfının diğer üyelerinin aksine şeker yapmayan ve farklı arayışlar içerisinde olan Halwai kast sistemi yasalarına aykırı bir tutum sergilemektedir: "Küçük bir çocukken bile

bu dünyada neyin güzel olduğunu görebiliyordum: Benim kaderim bir köle olarak kalmak değildi.” (Adiga, 2009: 52)

Babasının ölümü sonrasında aile borçlarını ödemekten kendisi için yaşayabileceği bir ortamın kalmadığının farkına varan Halwai bir çay bahçesinde çalışmak için Dhanbad kasabasına göç eder. Hint toplumunda işini sadakatle, dürüstlikle yapmanın madun insanların kaderi olarak görüldüğü bir kültür ortamında aksi bir tavır sergileyerek yaptığı işten kar elde etmeyi başarır: “Ben işimi neredeyse tamamen sahtekarlıkla, kendimi işe adamadan ve ikiyüzlülükle yapıyordum ve böylece çay ocağı benim için son derece zenginleştiren bir deneyim oldu.” (Adiga, 2009: 61)

Balram Halwai'ye göre modern Hindistan'da “sadece iki kast var: Büyük Göbekli Adamlar ve Küçük Göbekli Adamlar. Ve yalnızca iki kader: Yemek ya da Yenilmek.” (Adiga, 2009: 72) Halwai yenilmeyi kaderleri olan gören madun kesimin aksine hayatta galip gelmeyi arzulamaktadır. Bu amaçla Delhi'de zengin bir girişimcinin yanında şoförlüğe başlayan Halwai sürekli farklı arayışlar içerisinde ve sıradan bir madundan farklı olarak sabit bir hayat yaşamamaktadır. Halwai işe başladığı Bay Ashok ve karısı Pinky Hanımefendi tarafından sürekli olarak alt sınıftan olduğu için küçük görülmekte ve değersiz bir mal muamelesi görmektedir: “Aman, onun ne önemi var! O sadece bir şoför.” (Adiga, 2009: 87) Şoförler efendilerinden asla güzel tavır ve davranışlar görmezler ve her zaman madun olarak görünürler:

“Alışveriş merkezinin dışındaydık. Biz- bir düzine şoför- efendilerimizin alışverişlerini bitirmelerini bekliyorduk. Tabii ki alışveriş merkezinin içine girmemize izin verilmiyordu, böyle şeyleri kimsenin bize söylemesine gerek yoktu.” (Adiga, 2009: 121)

Bay Ashok vergi yükünden kurtulabilmek için bakana yarım milyon rupi rüşvet verdiği halde düşürdüğü bir rupiyi bulmak için şoförü Halwai'ye her türlü eziyeti yapmaktadır, çünkü hizmetkârların yoldan sapmamaları ve madun olduklarının bilinciyle hareket etmeleri için bunlar gerekli olarak görünmektedir. Alışveriş merkezine girmesine ayaklarında sandalet olduğu için izin verilmeyen şoförler ve Halwai sandaletli bir başka adamın alt ve üst kesimdeki herkesin insan olduklarını hatırlatan imalı sözlerinden esinlenerek madun olarak kalmanın bir kabulleniş şekline dönüşmemesine vurgu yapmaktadırlar: “Hepimiz onun gibi olsaydık şimdi Hindistan'ı yönetiyor olurduk ve onlar bizim ayaklarımızı cıralıyor olurdu.” (Adiga, 2009: 143)

Hindistan'ın zengin ve fakir kesimi arasındaki derin uçurumlar günlük yaşamın her alanında kendisini göstermekte ve ağır kış şartlarında bile insancıl olmayan bir tutumla madun kesimin insanlarına muamele edilmektedir:

“Delhi'nin zenginleri, kışı geçirmek için elektrikli ya da tüplü sobalar kullanıyordu hatta şöminelerinde odun parçaları yakıyorlardı. Evsizler ya da gece bekçileri ve şoförler gibi kışın dışarıda zaman geçirmek zorunda olan hizmetkârlar ise ısınmak istediklerinde, bulabildikleri şeylerle yerde ateş yakarlar.” (Adiga, 2009: 151)

Hindistan'da madun bireyler zor koşullar altında yaşıyor oldukları için efendilerinin işledikleri suçları üstlenmeyi kabul etmek zorunda kalırlar. Balram Halwai efendisinin karısının yolda işlediği bir cinayet yüzünden iftiraya uğradığını şu sözlerle ifade eder: "Delhi'deki hapishaneler, iyi, güvenilir orta-sınıf efendilerinin suçlarını üzerlerine aldıkları için parmaklıklar ardından olan şoförlerle doludur. Köylerimizi terk ettik ama vücudumuz, ruhumuz ve götümüz hala efendilerimize ait" (Adiga, 2009: 162)

Sömürgeciliğin korkunç etkilerini deneyimleyen Hindistan'daki hizmetkârlar kendilerini hala köle gibi davranmak zorunda hissetmektedir ve kendilerini özgür insanlar olarak düşünemezler ve madun olarak kalmayı tercih ederler. Zihinsel bir kölelik olarak tanımlanabilecek bu durum Halwai hariç bütün madun kesimin ortak bir özelliği olmuştur:

"İnsanlık tarihinde daha önce hiç bu kadar az kişinin bu kadar çok kişiye borçlu olduğu görülmemiştir. Bu ülkedeki bir avuç adam, geri kalan %99,9'u- her bakımdan güçlü, yetenekli, akıllı olarak- bu kölelik içinde devamlı olarak kalmaları için eğitmiştir. Öyle bir köleliktir ki, bu bir adamın eline özgürlüğünün anahtarını verseniz küfredip anahtarı size geri atar." (Adiga, 2009: 167)

Balram Halwai'nin ve madun bireylerin de içinde bulunduğu Büyük Hint Horoz Kümesi yaşanan aşırı yoksulluğun bir sembolüdür ve ömür boyu bu kümesin içinde kalmak milyonlarca insanın kaderi olarak görülmektedir. Halwai bu kümeden bir madunun kurtulabileceğine olan inancını şu şekilde ifade eder:

"(...) yalnızca ailesinin mahvedildiğini, yakalanıp dövüldüğünü ve patronlar tarafından diri diri yakıldığını görmeye hazır olan bir adamın kümeden kaçabileceğidir. Bunu normal bir insan yapamaz, ancak bir ucube, bir manyak olmak gerekir. Aslına bakarsanız, bir Beyaz Kaplan olmak gerekir." (Adiga, 2009: 168)

Bu horoz kümesi Halwai'nin kendisini üzgün hissetmesine ve fakir olduğu düşüncesini hatırlamasına neden olduğu için mümkün olduğunca en hızlı bir biçimde buradan kurtulmak istemektedir. Bunun için kalbinden geçen sesi dinleyen Halwai tam olarak ne yapması gerektiğinden emin olamaz: "Bir sevgi maskesi ardında efendilerimizden nefret mi ediyoruz, yoksa nefret etme maskesinin ardında onları seviyor muyuz? İçine sıkıldığımız Horoz Kümesi yüzünden kendilerimiz için bile bir sır haline çevriliyoruz." (Adiga, 2009: 178)

Bir hizmetkâr olarak kendi mektuplarını okuma hakkına bile sahip olmaktan alıkonan Halwai istemese de efendisine hizmet etmek zorunda olduğunun bilinciyle yaşar. Kendilerini her açıdan üstün ve nitelikli gören fakat hizmetkârlarının madun oldukları için güvenilmez olduklarını düşünen elit kesim emri altındaki insanları açıkça konuşmaktan alıkoymaktadır. Halwai bu durumun farkına nasıl vardığını şu sözleriyle ifade eder: "(...) zenginlerin nasıl hayatta daima en iyi şeylere sahip olduklarını ve bizlere de yalnızca onların artıklarının kaldığı kafama dank etti." (Adiga, 2009: 216) Avrupalı olmanın ve Batı kültürüne mensup olabilmenin imkansızlığını fark etmek sömürgecilik

sonrası dönemde bir Doğulunun en sık karşılaştığı durum olduğu gibi kast sisteminin üst sınıflarında yer alabilmenin gerçekleştirilmesi ne kadar zor bir hedef olduğunun farkına varmak da bir madunun Hindistan'da en sık deneyimlediği durumdur:

“Birey olma projesinin evrenselliği, bireysel haklar ve soyut eşitliğin dünyanın her yerinde hayat bulabilecek evrensel kavramlar olduğu, bir kişinin hem Hintli hem de vatandaş olabileceği varsayımları üzerine Hint milliyetçileri bu acınası Avrupalı olma arzusundan vazgeçtiler.” (Spivak, 2012: 77)

Balram Halwai Hint toplum yapısı içerisindeki statüsünü yükseltme amacındadır, fakat “sınıf, kast, ekonomik dengesizlik, cehalet, vergi sistemi ve fakirlik duvarlarının arkasına hapsedilmiş” (Kallappa, 2012: 232) olduğu için madun bir kimliği olan Halwai için bu gerçekleştirilmesi zor bir hedef olarak durmaktadır. Madun zihniyetinin temelini oluşturan “Bir kez hizmetkâr olan her zaman hizmetkâr kalır: Bu içgüdü her zaman orada, içinizdedir, omurganızın dibine doğru bir yerde” (Adiga, 2009: 274) görüşüne, eğitim seviyesinin düşüklüğüne ve kast sisteminin katı kurallarına rağmen Halwai madun olmaktan kurtulmanın mücadelesini vermekten vazgeçmez. “Nasıl Macbeth'in hırsı Kral Duncan'ı öldürüp tahtından indirmedi son bulmadıysa, Balram Halwai'nin hırsı da efendisi Bay Ashok'u öldürmeden son bulmayacaktı.” (Talluri, 2014: 1-12)

Modern Hindistan'da hızla gelişen bir küreselleşme süreci sonrasında sürekli artan bir rekabet ortamının içinde güçlü kalabilmek ve sermayelerini artırmak için insanların ahlaki olsun ya da olmasın her türlü yola başvurduklarını gören Halwai'nin yaşadığı bu farkındalık onun büyük bir bilinç değişimi yaşamasını neden olur. Madde ve kapital merkezli bir dünyada değerlerin alt üst olması hızla küreselleşen bir dünyanın kaçınılmaz bir sonucu olmuştur: “Küreselleşmenin Hindistan gibi gelişmekte olan ülkeleri sarması sonucunda zenginler daha da zengin, fakirler daha da fakir oldular. İnsancıl yaklaşım materyalizmin vahşi ormanında yolunu kaybetti.” (Mitra, 2011: 126) Kapitalist sermaye madun kültüre ait bireylerde aşağılık kompleksinin oluşmasına ve onları efendisine sadakatle hizmet etmeye yönlendirmektedir. Halwai ise zenginler gibi insan muamelesi görmek ve bir hayvan olarak görülmekten kurtulmak için büyük bir sermayesi olan zengin bir kişi olmanın gerekliliğine inandığı için madun kesimin aksine efendisini öldürüp bütün parasını çalarak devrim niteliğinde bir davranışa imza atar.

Madun kültürünün bireylerinin kendilerine dayatılan her şeyi benimseyici ve kabullenmiş tutumlarından farklı olarak Halwai efendisini öldürüp farklı bir duruş sergileyerek merkezin dışında bırakılanları merkeze, merkezdekileri de merkezin dışına itmiş ve Hint toplum yapısını yeniden inşa etmiştir. Bu değişen sosyal normları Halwai şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Bir zamanlar ben bir patronun şoförüydüm ama şimdi ben şoförlerin patronuyum. Onlara hizmetkâr gibi davranmıyorum, kimseye tokat

atmıyorum, zulmetmiyorum ya da kimseyle alay etmiyorum. Hiçbirine 'ailem'den olduklarını söyleyerek hakaret de etmiyorum. Onlara bir sözleşme imzalatıyorum ve bunu ben de imzalıyorum; iki taraf da bu sözleşmeye uymak zorunda." (Adiga, 2009: 277)

Çin Başbakanı Bay Jiabao'nun kendisini bir insan olarak mı yoksa bir Tanrı olarak mı gördüğü sorusuna Halwai'nin verdiği cevap çok düşündürücüdür: "İkisi de değil diyorum. Ben uyandım, geri kalan sizlerse hala uyuyorsunuz, işte aramızdaki tek fark bu." (Adiga, 2009: 289) Romanın sonunda ismini Kuzey Hindistanlı girişimci Ashok Sharma olarak değiştiren Balram Halwai, Hindistan'da madun olarak yaşayan birinin adam olabilmesi için cinayet işleminin gerekli olduğunu ve bunun Büyük Hint Horoz Kümesi'nden kaçabilmek için tek şans olduğunu belirtir: "Benim tüm istediğim adam olabilmektir ve bunun için bir cinayet yeterliydi." (Adiga, 2009: 293) Hint kümesinde bir horoz olmak istemeyen ve sürekli sömürülen olmak yerine haklarını korumayı başarabilen birisi olmayı tercih eden Halwai madun bir kimlikten sözü dinlenir girişimci bir iş adamı kimliğine nasıl geçtiğini ve bunu işlediği cinayete rağmen nasıl başardığını şu sözlerle ifade etmektedir:

"Horoz Kümesi'nden kaçmak için benim gibilere ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Bay Ashok gibi, sayısız erdeme karşın pek de bir patron gibi olamayan patronların ayıklanıp yerlerine benim gibi sıra dışı hizmetkârların gelmesine ihtiyaç duyulduğunu düşünüyorum. (...) Ben taraf değiştirdim: Hindistan'da asla yakalanamayacak kişilerden biri oldum. Böyle zamanlarda, kafamı kaldırıp bu avizeye bakıyorum ve yalnızca ellerimi havaya kaldırıp çağrı merkezlerindeki telefonlarla ta Amerika'ya dek ulaşacak kadar yüksek bir sesle haykırmak istiyorum: Başardım! Ben kümeden kaçtım!" (Adiga, 2009: 294)

Sonuç

Aravind Adiga'nın Beyaz Kaplan romanı modern dönemde Hint toplumundaki sosyal, ekonomik ve politik yapının büyük bir tahrip yaşadığını ifade etmekte ve Balram Halwai karakteri üzerinden madun bilincinin yükselişe geçtiğini anlatmaktadır. Hindistan'ın aydınlık ve karanlık yönlerini eleştirel bir anlatımla gösteren roman sergilediği cesur yaklaşımla 2008 yılında Man Booker Ödülü'nü almaya hak kazanmıştır.

Hint toplumunun karanlık bölgelerinde yaşayan madun halkların üzerine empoze edilen zihinsel kölelik, küreselleşmeyle beraber Hint ulusunun zayıflayan ahlaki normları, fiziksel ve zihinsel anlamda toplumun alt tabakasında yaşayan insanların sıkıntı ve eziyetlerini anlatan Adiga, zengin kesimin duyarsızlaşması karşısında madun bilincinin yükselebilmesi için cesur ve özgüvenli şekilde hareket edebilmenin gerekli olduğunu belirtir. Yaşanan sınıfsal ve kültürel çatışmalar romandaki karakterlerin kimlik ve kişiliklerinin temelini oluşturmaktadır. Kırsal ve kentsel bölgelerde yaşanan rüşvet, adam kayırma, görevi kötüye kullanma gibi durumlar Hint toplumunun kanayan yaraları haline gelmiş ve insanlar tarafından da kanıksanır olmuştur.

Hiçbir ayrıcalığa sahip olmayan ve sürekli olarak gücü elinde bulunduranlar tarafından kandırılıp ihmal edilen madun halkın içinden çıkan Balram Halwai bu adaletsiz ve çürümüş toplum düzeni içinde cesurca bir davranış sergilemekte ve madun olmayı reddetmektedir. Yazdığı mektuplarla madun kesimin deneyimlerini dile getiren Halwai kast sistemi içerisinde şekerçiler grubuna mensup olsa da bunu kaderi olarak görmez. Bütün maruz kaldığı aşağılamalara ve hakaretlere rağmen inancını ve cesaretini yitirmeyerek efendisini öldürür ve başarılı bir girişimci olarak sesini duyurmayı başarır. Halwai'nin bu davranışı bireyselliğin ve bireysel eylemin önemine vurguda bulunur ve silik halk yığınları olarak yaşamının bir kader olmadığını ve bunun değiştirilebileceğine işaret eder. "Romanın sonunda Balram Halwai özgürlüğünün Ashok ve ailesinin yaşamlarından ve onun yeni taksi şirketinin finansal başarısından değerli olduğunu söyleyerek eylemlerini rasyonelleştirmektedir." (Narasiman&Chawdhry, 2013: 1-10)

Adiga'nın romanı hiyerarşik ve yarışmacı bir toplum yapısında alt seviyelerde yer alan madun kesimin insanların toplum içinde saygın bir yer edinebilmek ve maddi anlamda ilerleyebilmek için üst kesimin insanların yerlerinden edilmesinin gerekli olduğunu belirtmektedir. Gelişmekte olan ve madun kesimin hala fakirlik sınırının altında olduğu bir ülkede gerçek bir insan gibi yaşayabilmesinin geleneksel Hint yaşam tarzına karşı bir başkaldırı yoluyla olabileceğinin farkına varan Balram Halwai sonunda kendi sesini ve kişiliğini kazanmayı başarır.

Kaynakça

- Adiga, Aravind (2009). *Beyaz Kaplan* (Çev. M. Begüm Güzel). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Akbal Süalp, Z.T. (2004). *Zaman Mekan: Kuram ve Sinema*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Ataman, Bora (2012). *Kozmopolitan Hayatlar, Diasporik Kimlikler*. İstanbul: Libra Yayıncılık.
- Bayly, S. (2008). Caste, Society and Politics in India From the Eighteenth Century to the Modern Age. G. Johnson (Ed.). *The New Cambridge History of India içinde*. Cambridge University Press.
- Chakrabarty, D. (2012). *Avrupa'yı Taşralaştırmak* (Çev. İlker Cörüt). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- DiMartino, Nick. *Interview with Aravind Adiga, Author of The White Tiger*. 6 Ekim 2008.
- Geçikli, Kubilay (2015). 'Abdulrazak Gurnah'nın 'Desertion' Adlı Romanının Postkolonyal Okuması'. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı 54.
- Jeffries, Stuart. "Roars of Anger: Interview of Aravind Adiga." The Guardian 16 Ocak 2008.

Güneş, M. (2017). Aravind Adiga'nın Beyaz Kaplan Romanında Sömürgecilik Sonrası Hint Toplumunu ve Madun Bilinci. *Humanitas*, 5(10), 393-408

- Kallappa, S.L. (2012). 'Aravind Adiga's *The White Tiger: A Struggle for Emancipation*.' Online International Interdisciplinary Research Journal. 2(3).
- Luraghi, Raimondo. (2000). *Sömürgecilik Tarihi* (Çev. Halim İnal). İstanbul: E Yayınları.
- Mitra, Ashok. (2011). *The Nowhere Nation*. New Delhi: Penguin Books. India.
- Narasiman, R. Renuka ve Chawdhry, Vinita Singh. (2013). 'Balram's Quest for Freedom in Adiga's *The White Tiger*.' *The Criterion*. 4(5).
- Öner, S. Gülfer İhlamur ve Öner, N. Aslı Şirin. (2012). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar*. İstanbul: İtişim Yayınları.
- Guha, Ranajit. (2000). 'On Aspects of the Historiography of Colonial India'. *Mapping Subaltern Studies and the Postcolonial* içinde. Vinayak Chaturvedi (Ed.). London: Verso.
- Spivak, G. C. (1999). *A Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present*. Cambridge, Massachusetts. London: Harward University Press.
- The Sunday Times. 06. 04. 2008.
- Talluri, Pranayaja (2014). *Aravind Adiga's The White Tiger: A Tale of Two Indians*. *Scholar Critic*. 1(3).
- Young, Robert (2000). *Beyaz Mitolojiler* (Çev. Can Yıldız). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Araştırma-İnceleme

**MESLEK SEÇİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN
DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER İLE İLİŞKİSİNİN
ARAŞTIRILMASI: İSTANBUL İLİNDE BİR UYGULAMA**

Muhterem Şebnem ENSARİ¹
Hazal K. ALAY²

Öz: Meslek, bir kimsenin hayatını kazanmak için yaptığı, kuralları toplumca belirlenmiş ve belli bir eğitimle kazanılan bilgi ve becerilere dayalı etkinlikler bütünüdür. Ayrıca insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan, eğitim ve bilgi birikimi gerektiren süreçlerin sonunda bireylerin kazandığı unvanın adıdır (Milli Eğitim Bakanlığı). Çağdaş bir toplumda, bir bireyin mesleğini seçmesi yaşamındaki en önemli kararlardan biridir. Günlük yaşamın büyük bir bölümünün çalışılan ortamda ve çalışılan işe yönelik faaliyetlerle geçtiği bilinmekte ve meslek seçiminin ne kadar önemli bir karar olduğu toplum tarafından kabul edilmektedir. Meslek seçimi sadece bireyin ne iş yapacağı ile ilgili değil aynı zamanda nasıl bir yaşam sürüleceği ile de ilgilidir. Bireyin seçtiği meslek gelecekteki yaşam standardını, tarzını ve sosyal yaşantılarını belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu nedenle meslek seçimi ile ilgili verilen karar bir anlamda gelecek yaşamla ilgili verilen önemli bir karardır. Meslek seçiminin bilinçli yapılması hem birey hem de ülke geleceği için önemlidir. Bu bağlamda çalışmamızda bireylerin meslek seçiminde etkili olan unsurlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, öncelikle meslek seçiminde etkili olan faktörler araştırmak amacıyla ilgili yazın incelenmiş, daha sonra İstanbul da çalışan farklı demografik unsurlara sahip 481 birey üzerinde bir anket çalışması ile bir uygulama yapılmıştır. Araştırma sonucunda bireylerin meslek seçiminin etkileyen 5 faktöre ulaşılmıştır, bu faktörler; mesleki bilgi ve beceri, yüksek kazanç ve sorumluluk beklentisi, statü beklentisi, aile ve eğitim çevresi, mesleğin yapısal özellikleridir. Meslek seçiminde etkili olan bu faktörlerin demografik değişkenler ile ilgisi incelenmiş ve cinsiyete, medeni duruma, yaş gruplarına, çalışma durumu ve eğitim durumuna göre farklılıkları olduğu görülmüştür. Araştırmanın, ülkemizde bireylerin hangi faktörleri göz önünde bulundurarak meslek seçimi yaptıklarını özetleme ve bu

¹ Yrd. Doç. Dr., Okan Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İşletme Bölümü. sebnemensari@gmail.com

² Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İşletme Yönetimi. hazalkgenc@gmail.com

unsurlar için, medeni durum, eğitim durumu ve yaş grupları arasındaki farklılıkları ortaya koyma açısından, ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Meslek Seçimi, Cinsiyet, Yaş Grupları, Eğitim, Medeni Durum, Çalışma Durumu

AN INVESTIGATION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN DEMOGRAPHIC VARIABLES AND THE FACTORS AFFECTING OCCUPATIONAL CHOICE: AN APPLICATION IN ISTANBUL

Abstract: An occupation, which is necessary to earn a good living, is a collection of activities based on knowledge and skills that are formed by a certain education and defined by a society. The choice of profession is not just about what an individual is doing, but also about what kind of life he/she is going to live. In this context, we tried to determine the factors that are effective in the choice of the occupation of the individuals. For this purpose firstly, the related literature was examined with the aim of investigating the factors that are effective in choosing an occupation and then, a survey was conducted on 481 individuals with different demographic factors working in Istanbul. As a result of the research, five factors affecting the occupation choice of the individuals were reached. These factors are; *professional knowledge and skills, high yield and liability expectations, status expectation, family and educational environment, occupational structural characteristics*. It was determined that the choice of profession varies according to sex, marital status, age groups, working status and educational status. The results of the research are important in order to summarize what factors affect the individuals choice of occupation in our country.

Keywords: profession, selection, factor, age groups, education, marital status, work status.

Giriş

Meslek, Türk dil kurumu sözlüğüne göre “Bir kimsenin geçimini sağlamak için yaptığı sürekli iş”, Milli Eğitim Bakanlığının yaptığı tanımlamaya göre ise “Meslek, bir kimsenin hayatını kazanmak için yaptığı, kuralları toplumca belirlenmiş ve belli bir eğitimle kazanılan bilgi ve becerilere dayalı etkinlikler bütünüdür. İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için yaptığı, bir eğitim ve bilgi birikimi gerektiren ve tüm bu sürecin sonunda bireylerin kazandığı unvanın adıdır.” şeklinde tanımlanmaktadır.

İlk çağlarından itibaren insanlar geçimini sağlamak için çeşitli uğraşlar içine girmişler, avcılık ve toplayıcılıkla uğraşan toplumlarda, avcılık ile başlayan bu süreç ve daha sonra çiftçilik, askerlik ve din adamlığı ile devam etmiştir. Günümüz toplumlarında ise insanların geçimlerini sağlama yöntemleri de giderek karmaşıklaşmakta ve her geçen gün meslek tanımlarına bir yenisi

eklenmektedir. Bundan 100 yıl önce elektrik mühendisi yada genetik mühendisi olmak mümkün değil iken, terzilik, kasaplık, aşçılık gibi meslekler ise varlığını yüzlerce yıldır devam ettirmektedir.

Bireyler meslek seçimlerine birçok ülkede mevcut eğitim sistemlerinin bir gereği olarak, henüz yirmili yaşlarına gelmeden karar vermekte ve daha sonra bu mesleği ömürlerinin geri kalanında uygulamak durumunda kalmaktadırlar. Bu süreç daha öncede değinildiği gibi günümüz gençleri için hem mesleklerin çeşitliliği hem de ellerindeki bilginin çokluğu nedeniyle giderek daha karmaşık bir hale gelmektedir.

Türkiye de, 1974 yılından beri Üniversitelerarası Kurul üniversiteye giriş sınavlarının tek merkezden yapılmasını uygun bulmuş ve 1750 sayılı Üniversiteler Kanununun 52. Maddesine dayanarak 19 Kasım 1974 tarihinde Üniversitelerarası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezini (ÜSYM) kurmuştur. Bu sınavlara giren bireyler bir yükseköğretim programını seçerek aynı zamanda gelecekteki mesleklerini de seçmektedirler. Bu çalışmanın amacı, ülkemizde günümüzde meslek seçimini etkileyen unsurları saptamak, bu unsurların demografik değişkenlere bağlı olarak bir değişiklik gösterip göstermediğini değerlendirmektir. Çalışmanın sonucunda bireylerin meslek seçimini etkileyen 5 faktöre ulaşılmış ve medeni duruma, yaş gruplarına ve eğitim durumuna göre bu faktörlerin meslek seçiminde farklı etkilere sahip olduğu bulunmuştur.

1.Meslek Seçiminde Etkili Olan Unsurlara İlişkin İlgili Yazın Taraması

İlgili yazın incelemesinde meslek seçiminde etkili olan pek çok unsura değinilmektedir. Super ve Knasel (1981) bu etmenleri; biyolojik (yaş, cinsiyet, fiziksel özellikler vb.), sosyolojik (duygular, değerler, baskılar, sosyal sınıf), psikolojik(tutum, değer ve yetenekler), ekonomik(ailenin ekonomik düzeyi, ülkenin ekonomik durumu), politik(mesleğe başlama olanakları, eğitim ve gelişim fırsatları) ve şans(doğal afetler, beklenmedik olaylar...) ile ilgili etmenler şeklinde sınıflandırmıştır. Ancak bu unsurları; bireysel, çevresel, işe yönelik ve sistemik unsurlar başlıkları altında toplamak mümkündür. Bazı durumlarda meslek seçimi bu faktörlerin tamamının bir sonucu olarak yapılabileceği gibi, kimi durumlarda bu unsurlardan biri bile tek başına meslek seçiminde belirleyici olabilmektedir. Örneğin Owen vd. (2011) yaptığı bir araştırmada, üniversite öğrencilerinin okudukları bölümü seçme nedenleri arasında ilk dört nedenin alana duyulan ilgi, alınan puanın bu bölüme yetmesi, alanın kişilik özelliklerine uygunluğu, iş bulma olanağının yüksekliği olduğu belirtilmektedir. Çelik ve Üzmez (2012) de benzer şekilde Bülent Ecevit Üniversitesi Çaycuma Meslek Yüksekokulu çağrı merkezinde çalışan öğrenciler ile yapmış oldukları çalışmada, öğrencilerin başkalarının tavsiyelerini alarak, yeteneklerine uygun ve iş avantajları yüksek oldukları için çağrı merkezinde çalışmayı seçtiklerini saptamışlardır.

Meslek seçimini etkilediği düşünülen belli başlı bireysel unsurların başında, meslek seçim yaşı, yaş grupları, cinsiyet, yaşanılan yer, gibi demografik unsurların yanı sıra bireyin değer ve inanç sistemlerinden oluşan kişilik yapısı da verilebilir. Bazı mesleklerin seçiminde bu tür unsurlar ön plana çıkabilmektedir. Afyonkarahisar Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı Rehberlik ve Araştırma Merkezinin yaptığı araştırmaya göre, bireylerin meslek seçiminde etkili olan kişilik özellikleri ilgiler, değerler ve inançlardır. Bu bağlamda bireyin değer ve inanç sisteminin mesleğini icra ettiği ortamdan ve toplumsal ödüllerden gelen doyumla alakalı olduğu belirtilmiştir (2015)

Kadın ve erkekler arasında meslek seçimi açısından farklılıklara değinen pek çok çalışma bulunmaktadır. Örneğin pek çok toplumda kamyon şoförlüğü, inşaat işçiliği gibi meslekler erkek mesleği, hemşirelik ve öğretmenlik ise kadın mesleği olarak görülebilmektedir. Aslan (2002), bir vakıf üniversitesinde yapmış olduğu çalışmada kız öğrencilerin mesleklerini seçerken daha çok ücretli çalışmaya, erkek öğrencilerin ise daha çok bir iş kurmaya yönelik planlar yaptıklarını tespit etmiştir. Uyguç (2003) yapmış olduğu çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre meslek seçiminde diğer insanlara ilgiyi ön planda tutan dişil değerlere-iyi ilişkiler, iş birliği, ahengin sürdürülmesi- mantık, sorumluluk alma ve özgürlük gibi eril değerlerden daha fazla önem verdiklerini görmüştür. Özsoy vd. (2010), çalışmalarında kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre öğretmenlik mesleğini seçerken daha bilinçli ve daha idealist oldukları ve daha az etki altında kaldıkları sonucuna ulaşmışlardır. Tunç vd. (2010), Sağlık Meslek Yüksek Okulu öğrencileri arasında yaptıkları çalışmada kız öğrencilerin hemşirelik, erkek öğrencilerin ise daha çok sağlık memuru olma eğilimi içerisinde olduklarını gözlemlemişler ve bu sonucu meslek ve cinsiyetler konusunda toplumsal algı ile ilişkilendirmişlerdir. Ekşi vd.(2011), çalışmalarında muhasebecilik mesleğinin seçiminde kadınların erkeklere göre daha itibarlı olarak algılamalarının etkili olduğunu, erkeklerin ise daha bağımsız çalışma imkânı verdiğini düşünmelerinin etkili olduğunu saptamışlardır.

Meslek seçimi üzerinde yaş grupları arasında farklılıkları inceleyen Kuşak Teorisi baz alınarak yapılan çalışma yok denecek kadar az sayıdadır. Ancak Kuşak Teorisinde, çalışmamıza konu olan 3 kuşağın (X, Y ve Z) farklı değerlere sahip olduğu konusu çok açıktır. Otoriteyi sorgulama, iş-yaşam dengesini kurma, iş ortamında esneklik ve otonomiye tercih etme, değişime ayak uydurma X kuşağının temel özellikleridir (Gürbüz, 2015). Y kuşağı olarak tanımlanan kuşak çalışmaktan çok eğlenmeyi seven, kazanmaktan hoşlanan, bireyci ve girişimci bir kuşaktır. (Koca, 2010). Z kuşağı ise, teknolojinin içine doğmuş bu sebeple her konuda başkalarının fikrini alan, teknolojik ortamlarda kendini iyi ifade eden bireylerden oluşmaktadır (Bracy vd., 2010). Koca (2010) kuşaklar üzerine yaptığı çalışmada, Y kuşağı öğrencilerin meslek seçiminde özel yaşamda rahatlık, yönetim ve girişimcilik, kariyer gibi değerlere önem

verdikleri bulunmuştur. Batur ve Adıgüzel'in (2014) yaptıkları araştırmanın örneklemini oluşturan Y kuşağı çalışanların, kariyerlerinde güvenlik ve istikrar konusuna büyük önem verdikleri, ayrıca daha iyi iş fırsatı sunabilecek ve iş garantisi olan meslekleri tercih etme yönünde eğilimleri olduğu belirtilmiştir.

Bireyin içinde bulunduğu aile, arkadaş çevresi, öğretmenleri, danışmanları gibi sosyal çevresindeki kişiler meslek seçiminde etkili olabilmektedir. Örneğin Cantor (1992), kariyer kararında ailenin önemine dikkat çekerken, Akbayır (2002), öğretmenlik mesleğine yönelen bireylerin ailelerinin eğitim ve gelir düzeyleri ile ilişkisini saptamış, daha çok gelir düzeyi düşük ve orta seviyede olan ve eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin çocuklarının öğretmenliğe yöneldiğini görmüşlerdir. Money vd.(1998), İrlanda'da aile ve arkadaş çevresinin meslek seçimi üzerinde etkili olduğunu saptarken, Dinç(2008) Türkiye'de yaptığı bir çalışmada aile ve arkadaş çevresinin meslek seçimi üzerinde etkisi olmadığını saptamışlardır.

Meslek seçimini etkileyen işin yapısı ile ilgili olan özellikler işin sağladığı statü ve ekonomik olanaklar şeklinde düşünülebilir. Örneğin, Dinç (2008), çalışmasında meslek yüksekokulu öğrencilerinin bölümlerini tercih ederken, daha çok yüksek kazanç ve sorumluluk beklentisi, kariyer beklentisi, mesleki bilgi ve beceri kazanma, sosyal statü elde etme gibi faktörlerin etkili olduğu sonucuna varmıştır.

Sarıkaya ve Khorshid (2009), Ege Üniversitesi öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada, araştırmaya katılan öğrencilerin, %11,5'inin istemeyerek ve %29,2'sinin ise kısmen isteyerek seçtikleri saptanmışlardır. Öğrencilerin yaş grupları ile mesleği tercih etme nedenleri incelendiğinde 17- 19 yaş grubundaki öğrencilerin, %21,7'si; 20-22 yaş grubundaki öğrencilerin %27,4' ü çaresizlik duyguları yaşadığı için ön planda tuttuğu için mesleği seçtiği saptanmıştır. Ayrıca aynı çalışmada öğrencilerin üniversite tercih sırasına göre mesleği tercih etme nedenleri de incelenmiş ve okudukları bölümü en alt sıralarda yazan öğrencilerin daha çok çaresizlik duygusu ile seçim yaptıklarını saptamışlardır. Özsoy vd. (2010) çalışması da, eğitim fakültesinde okuyan öğretmenlik öğrencilerinin %60'ının başka bölümlere puanları yetmediği için bu bölümü seçtiklerini göstermektedir. Akkoç (2012), Türkiye'deki sınav sisteminin yarattığı rekabet ortamının sınav kaygısı, stres gibi olumsuz sorunların ortaya çıkması ile sonuçlanabildiğini savunmakta, ancak sınav sisteminde öne geçebilen gençlerin tercih edilen okul ve bölümlere yerleşebildiğine vurgu yapmaktadır, bu doğrultuda yaptığı çalışmada mesleki kararsızlığın belirsizlik karşısında vazgeçememe ile negatif yönde ilişkisi olduğunu saptamıştır. Owen vd. (2012), çeşitli kamu ve özel üniversitelerde okuyan 869 öğrenciyi incelemişler, öğrencilerin %46,6'sının üniversiteye giriş puanının bu bölüme yetmesinin bu bölümü seçme nedeni olduğunu bulmuşlardır.

2.Araştırmanın Metodolojisi

2.1.Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Bu çalışmanın amacı, bireylerin meslek seçiminde etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörlerin demografik değişkenlerle ilişkilendirilmesidir. Literatürde üniversiteye hazırlanan ya da üniversite okuyan öğrencilerin meslek seçiminde etkili olan unsurlar üzerine yapılmış birçok araştırma bulunmaktadır. Ancak bu faktörler, değişik demografik özelliklere sahip, farklı meslek grupları mensupları ve meslek adayları üzerinde incelenmemiştir. Bu yönüyle bu çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada öğrenim durumu olarak ilkokul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu, üniversite öğrencisi, üniversite mezunu, yüksek lisans ve doktora mezunu birçok farklı öğrenim durumuna sahip ve farklı yaşlarda, meslek seçimini tamamlamış bireylerden veri toplanmıştır. Bu bağlamda araştırma sonuçları daha kapsamlı olup literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır. Araştırmanın temel soruları ve bu sorulara bağlı olarak geliştirilen hipotezler Tablo1’de sunulmuştur.

Tablo 1: *Araştırmanın Sorusu ve Hipotezler*

ARAŞTIRMANIN SORUSU
Demografik değişkenler meslek seçimini etkiler mi?
ARAŞTIRMANIN HİPOTEZİ
H1: Demografik değişkenler ve meslek seçimi arasında anlamlı bir ilişki vardır?

2.2. Araştırmanın Evreni ve Kullanılan Ölçekler

Araştırmanın evreni meslek seçimini tamamlamış bireylerden oluşmaktadır. Örneklem yöntemi olarak, olasılıklı olmayan örneklem yöntemlerinden kolayda örneklem yöntemi seçilmiş ve İstanbul ilinde yaşayan bireylerden anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Alınan örneklemin evreni temsil yeterliği bulunmadığında örneklem hatası olur (Bailey, 1987; akt. Balcı, 2005, s.91). Yeterli bir örneklem, güvenilir sonuçlar sağlayacak kadar eleman kapsayan örneklemdir (Young, 1968, s.324). Bu bağlamda yapılan örnekleme hesaplamasında, İstanbul’un nüfusu 14,657,434 (TÜİK,2015 verisi) alınmış fakat meslek seçimini tamamlamış birey sayısı tam olarak bilinmediğinden Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004, s.50) tarafından 0,05 anlamlılık düzeyi için örneklem büyüklüğü 1,000,000’den fazla olan evren büyüklüğü için 384 olarak saptanmıştır. Yaptığımız çalışmada 481 kişiye ulaşılmıştır

Araştırma için uygulanan anket, demografik değişkenlerin yer aldığı kişisel bilgi formu, meslek seçimini etkileyen faktörlere yönelik soruları içeren 2 kısımdan oluşmaktadır. Kişisel bilgi formunda katılımcıların yaşı, cinsiyeti,

medeni durumu, öğrenim durumu, çalışma durumu bilgilerinin sorulduğu 5 soru yer almaktadır. Meslek seçimin etkileyen faktörleri ölçmek için Çelik ve Üzmez (2014) tarafından geliştirilen 20 ifadeden oluşan ölçeği kullanılmıştır. Katılımcılardan “Kesinlikle katılmıyorum” (1) dan “kesinlikle katılıyorum” (5) a uzanan bir aralıkta ifadeleri değerlendirmeleri istenmiştir.

Soru formu bireylere 22.12.2015- 31.03.2016 tarihleri arasında uygulanmıştır. Verileri toplarken, bireylerin meslek seçimi konusunda bir çalışmaya dahil olacakları konusunda bilgi verilmiş ve etik ilkelere uyulmuştur.

3.Araştırmanın Bulguları

Anket sonucu elde edilen veriler SPSS programına girilerek, gerekli analizler yapılmıştır. Araştırma modeli frekans dağılımı, faktör ve güvenilirlik analizi, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulamaları ile test edilmiştir.

3.1.Sosyo- Demografik Özellikler

Araştırma kapsamında dahil edilen bireylerin sosyo-demografik özellikleri tablo 2’de özetlenmiştir. Toplam 481 kişinin % 51,1’i kadın, %48,9 u erkek; 17-20 yaş arasındakiler %33,9, 21-25 yaş arasındakiler %23,9, 26-39 yaş arasındakiler 29,5 ve 40 yaş ve üzeri %12,7’dir.Medeni durum değişkenine göre %64,9 u bekâr, %32,3 si evli ve %2,9 u boşanmıştır. Öğrenim durumu değişkenine göre %0,8 i ilköğretim ve ortaokul mezunu, %4,4 lise mezunu, %47,6 üniversite öğrencisi, %37,6’sı üniversite mezunu ve %9,6 si yüksek lisans/doktora mezunudur.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Değişkenlerin Demografik Dağılımı

N=481		%	Frekans
Cinsiyet	Kadın	51,1	246
	Erkek	48,9	235
Yaş Grupları	17-20	33,9	163
	21-25	23,9	115
	26-39	29,5	142
	40 ve üzeri	12,7	61
Medeni Durum	Evli	32,3	312
	Bekar	64,9	155
	Boşanmış	2,9	14
Öğrenim Durumu	ilköğretim	0,8	4
	lise	4,4	21
	Üniversite öğrencisi	47,6	229
	Lisans mezunu	37,6	181
	Yüksek Lisans/Doktora	9,6	46
Çalışma Durumu	Öğrenci	45,1	217
	Kamu sektörü çalışanı	7,7	37
	Özel sektör çalışanı	39,9	192
	akademisyen	4	19
	Çalışmıyor	3,1	15
	Emekli	0,2	1

Ayrıca, çalışma durumu değişkenine göre %45,1'i öğrenci, %7,7 kamu sektörü çalışanı, %39,9 özel sektör çalışanı, %4 ü akademisyen, %3,1 i çalışmıyor ve %0,2 si emeklidir.

3.2. Meslek Seçimini Etkileyen Unsurların Faktör ve Güvenilirlik Analizi

Çalışmada değişkenlere öncelikle faktör analizi uygulanmıştır. Faktör dağılımında, örneklem yeterliliğini ölçmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi yapılmıştır. KMO oranının 0,5 in üzerinde olması veri setinin faktör analizi yapmak için uygunluk seviyesinin yüksek olduğunu gösterir (Çinko vd.,2012:54). Güvenirlik seviyesi (cronbach alpa) 0,60'tan düşük olan 3 soru analizden atılmıştır. Bu sorular şunlardır:- Bir üniversite bitirmiş olmak için tercih ettim., -Bir mesleğim olması için tercih ettim -Teknolojiyi ve güncel gelişmeleri takip etmem okuduğum bölümü/ çalıştığım alanı tercihimde etkili oldu. Bu sorulardan ilk ikisi çaresizlikten dolayı sadece bir meslek edinmek amacıyla tercih yapıldığını gösteren sorulardır. Fakat araştırmamızdan güvenilirlikleri düşük çıktıkları için çıkarılmışlardır. Tablo 3 de meslek seçimini etkileyen sorulara ait faktör ve güvenilirlik analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3: Meslek seçimini etkileyen değişkenlerin Faktör ve Güvenilirlik analizi

	Factor loading	Cronbach Alpha
Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler		0,743
Mesleki Bilgi ve Beceri		0,847
Bu mesleği yapmak beni mutlu edecek/ediyor.	0,861	0,785
Bu mesleğe ilgim vardır	0,853	0,783
Bu meslek hayalimdeki/idealimdeki meslektir	0,852	0,77
Mezun olduktan sonra okumuş olduğum bölümle ilgili çalışmayı planlıyorum/çalışıyorum.	0,601	0,876
Yüksek Kazanç ve Sorumluluk Beklentisi		0,793
Başka mesleklere girmemi kolaylaştıracak bilgi ve beceriyi kazandıracağımı düşünüyorum	0,754	0,769
Kariyer yapmaya imkan tanıdığını düşünüyorum	0,692	0,757
Bu mesleğin kendimi geliştirmemde faydası olacağını/olduğunu düşünüyorum	0,684	0,741
Toplumda saygınlığı olan bir meslek olduğunu düşünüyorum	0,598	0,774
Kazanıcı yüksek bir meslek olduğunu düşünüyorum	0,597	0,725
Statü Beklentisi		0,797
Okuduğum bölümü tercih ederken sektörün nitelikli işgücü ihtiyacı tercihimde etkili oldu.	0,856	0,754
Okuduğum bölümü mezun olduğumda kolay iş bulabileceğimi düşündüğüm için tercih ettim.	0,827	0,752
Aile ve Eğitim Çevresi		0,648
Ailemin yönlendirmesi üzerine bu mesleği seçtim	0,801	0,648
Sektörde çalışanların tavsiyesi üzerine bu mesleği seçtim	0,78	0,64
Okuldaki/dersanedekilerin tavsiyesi üzerine bu mesleği seçtim	0,622	0,629
Mesleğin Yapısal Özellikleri		0,631
Bu mesleğin esnek çalışma koşulları tercihimde etkili oldu	0,825	0,619
Bağımsız çalışmaya uygun bir meslek olduğunu düşünüyorum.	0,689	0,621
Güven esasına dayalı bir meslek olmasından dolayı tercih ettim	0,593	0,627
% Variance Explained:66,712		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy=0.8300		
Chi-Square Bartlett's Test=32666,177		

3.3.Hipotezlerin Test Edilmesi

Meslek seçimini etkileyen faktörlerin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklem t testi ile test edilmiş ve cinsiyetin meslek seçimini etkileyen tüm faktörler üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı görülmüştür. Bu bağlamda, araştırmamızdaki örneklem baz alınarak kadın veya erkek olmak meslek seçiminde belirleyici rol oynamamaktadır. Tablo 4' te analize ait sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 4: Cinsiyet ve Meslek Seçimi

		N	Mean	S.D.		t	p
Mesleki Bilgi ve Beceri	Kadın	246	3,9167	0,926	Equal variances not assumed	1,645	0,101
	Erkek	235	3,7798	0,899			
Yüksek Kazanç ve Sorumluluk Beklentisi	Kadın	246	3,8252	0,792	Equal variances not assumed	0,465	0,642
	Erkek	235	3,8587	0,789			
Statü Beklentisi	Kadın	246	3,3618	1,2	Equal variances not assumed	1,404	0,161
	Erkek	235	3,2106	1,161			
Aile ve Eğitim Çevresi	Kadın	246	2,4607	0,975	Equal variances not assumed	1,235	0,217
	Erkek	235	2,3489	1,009			
Mesleğin Yapısal Özellikleri	Kadın	246	3,2493	0,921	Equal variances not assumed	0,202	0,84
	Erkek	235	3,2667	0,962			

Meslek seçimini etkileyen faktörlerin yaş gruplarına göre farklılık gösterip göstermediği tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Tablo 5'te görüldüğü gibi 17-20 yaş aralığındaki bireyler meslek seçimi yaparken diğer yaş gruplarına göre aile ve eğitim çevresinin etkisinde kalmaktadır. Ailesinin beklentisi, okuduğu okul veya dershanedeki öğretmenlerinin yönlendirmesi veya sektörde tanıdığı çalışanların tavsiyeleri 17-20 yaş arasındaki bireyin meslek seçimi üzerinde etkilidir. 21-25 yaş aralığındaki bireyler meslek seçimi yaparken diğer yaş gruplarına göre mesleki bilgi ve becerileri yönlendirici rol oynamaktadır. Yapacağı mesleğin onu mutlu etmesi ya da edecek olması, o mesleğe ilgisinin olması veya hayalindeki meslek olması meslek seçiminde etkilidir. 26-39 yaş aralığındaki bireyler meslek seçimi yaparken yüksek kazanç ve sorumluluk beklentisi ile seçim yapmaktadırlar. Mesleğin kariyer imkânı sunması, toplumsal saygınlığının olması, kazancının yüksek olması bu yaş grubu için önemlidir. 40 yaş ve üzeri bireyler için mesleğin yapısal özellikleri meslek seçiminde diğerlerine göre daha belirleyicidir. Mesleğin esnek çalışma koşulları, bağımsız çalışmaya uygunluğu ve güven esasına dayalı bir meslek olması 40 yaş ve üzeri bireyler için önemlidir.

Tablo 5: Yaş ve Meslek Seçimi

		Mean	F	p
Mesleki Bilgi ve Beceri	17-20 yaş	3,932	6,684	0.00
	21-25 yaş	4,018		
	26-39 yaş	3,605		
	40+ yaş	3,717		
Yüksek Kazanç ve Sorumluluk Beklentisi	17-20 yaş	3,56	27,844	0.00
	21-25 yaş	3,89		
	26-39 yaş	4,138		
	40+ yaş	3,33		
Statü Beklentisi	17-20 yaş	2,415	2,185	0,089
	21-25 yaş	2,426		
	26-39 yaş	2,272		
	40+ yaş	2,655		
Aile ve Eğitim Çevresi	17-20 yaş	3,684	10,326	0.000
	21-25 yaş	3,195		
	26-39 yaş	3,028		
	40+ yaş	3,008		
Mesleğin Yapısal Özellikleri	17-20 yaş	3,167	3,662	0,012
	21-25 yaş	3,258		
	26-39 yaş	3,103		
	40+ yaş	3,437		

Meslek seçimini etkileyen faktörlerin medeni duruma göre farklılık gösterip göstermediği tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Tablo 6'da görüldüğü gibi medeni durumu bekâr olan bireylerin evlilere göre meslek seçiminde mesleki bilgi ve beceri değişkenine ve statü beklentisi değişkenine önem verdikleri görülmektedir. Yüksek kazanç ve sorumluluk beklentisinin ise evli bireylerde bekârlara göre daha önemli olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Medeni durum ve Meslek seçimi

		Mean	F	p
Mesleki Bilgi ve Beceri	Bekar	3,93	3,959	0,02
	Evli	3,68		
	Boşanmış	3,92		
Yüksek Kazanç ve Sorumluluk Beklentisi	Bekar	3,47	29,63	0,00
	Evli	4,03		
	Boşanmış	3,42		
Statü Beklentisi	Bekar	3,44	9,014	0,00
	Evli	3,02		
	Boşanmış	2,64		

Meslek seçimini etkileyen faktörlerden aile ve eğitim çevresi ile mesleğin yapısal özellikleri öğrenim durumuna göre herhangi bir farklılık göstermemektedir. Üniversite öğrencilerinin meslek seçiminde etkili olan faktör mesleki bilgi ve beceri olup, üniversite mezunlarının algısına oranla daha etkili bir faktördür. Yüksek lisans ve doktora mezunu bireylerin meslek seçimini etkileyen faktörlerden yüksek kazanç ve sorumluluk beklentisi daha etkilidir. Üniversite mezunlarının ise meslek seçiminde daha etkili olan faktör statü beklentisidir.

Tablo 7: *Öğrenim durumu ve Meslek Seçimi*

		Mean	F	p
Mesleki Bilgi ve Beceri	İlkokul-Ortaokul	3,65	3,533	0,007
	Lise mezunu	3,38		
	Ünv öğrenci	4,78		
	Ünv mezunu	3,68		
	Yüksek L. Dok. Mezunu	3,38		
Yüksek Kazanç ve Sorumluluk Beklentisi	İlkokul-Ortaokul	3,21	16,27	0.000
	Lise mezunu	3,27		
	Ünv öğrenci	3,77		
	Ünv mezunu	3,59		
	Yüksek L. Dok. Mezunu	4,11		
Statü Beklentisi	İlkokul-Ortaokul	3,12	6,253	0.000
	Lise mezunu	2,97		
	Ünv öğrenci	2,99		
	Ünv mezunu	3,55		
	Yüksek L. Dok. Mezunu	3,29		

Meslek seçimini etkileyen faktörlerin çalışma durumuna göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklem t testi ile test edilmiş ve çalışma durumunun meslek seçimini etkileyen faktörlerden mesleki bilgi ve beceri, yüksek kazanç ve sorumluluk beklentisi üzerinde etkisi olduğu görülmüştür. Bu bağlamda araştırmamızdaki örneklem baz alınarak akademisyenlik mesleğini seçen bireylerin diğer meslek gruplarına göre bu mesleği hayallerindeki meslek, ilgi alanları ve bu mesleği yapmaktan mutluluk duydukları için yaptıkları sonucu çıkmıştır. Ayrıca akademisyenlerin yaptıkları mesleği toplumda saygınlığı olan bir meslek olması, kariyer yapmaya imkân sağlaması ve başka meslek gruplarına girecek bilgileri edindikleri için seçtikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 8: *Çalışma Durumu ve Meslek Seçimi*

		Mean	F	p
Mesleki Bilgi ve Beceri	Öğrenci	3,24	4,875	0,01
	Kamu sektörü çalışanı	3,14		
	Özel sektör çalışanı	3,78		
	Akademisyen	4,12		
	İşsiz	3,12		
	Emekli	3,08		
Yüksek Kazanç ve Sorumluluk Beklentisi	Öğrenci	3,78	15,83	0.00
	Kamu sektörü çalışanı	3,68		
	Özel sektör çalışanı	3,98		
	Akademisyen	4,03		
	İşsiz	3,93		
	Emekli	3,02		

Sonuç

Bireyler öncelikle yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak ve daha sonra da sosyalleşmek ve kendilerini gerçekleştirme ihtiyacı hissederler. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde belirttiği gibi insanların doğuştan gelen bazı ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlar zamanla davranışlarına yansımaktadır. Bu doğrultuda bireyler bu ihtiyaçları karşılamak için. Çeşitli meslekler ile meşgul olurlar. Meslek seçimi yapılırken insan hayatının en tecrübesiz döneminde olunması, ülkemizde mesleklerin çoğunlukla merkezi sınav sistemi sonucu girilen üniversiteler ile kazanılıyor olması da meslek seçiminin ne kadar doğru yapıldığı konusunu tartışılır hale getirmektedir.

Bizleri mesleklerimize karar verirken etkileyen unsurlar nedir sorusuna bu çalışma ile cevap aranmaktadır. Yapılan faktör analizi sonucu, ilgili literatür ile uyumlu bir şekilde mesleki bilgi ve beceri kazanma, yüksek kazanç ve sorumluluk beklentisi, statü beklentisi, aile ve eğitim çevresi, mesleğin yapısal özellikleri gibi 5 faktör altında toplamak mümkün olmuştur. Bu unsurlar açısından bireylerin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık bulunamamış, medeni durumu bekâr olan bireylerin evlilere göre meslek seçiminde mesleki bilgi ve beceri değişkenine ve statü beklentisi değişkenine önem verdikleri, evli bireylerin ise bekârlara göre yüksek kazanç ve sorumluluk beklentisinin daha önemli olduğu görülmüştür. Bu durum bireylerin farklı kariyer ve yaşam evrelerinde farklı beklentiler içerisinde olmaları ile açıklanabilir, evli ve aile geçindiren bireyler için yüksek kazancın bekârlara nazaran daha önemli olması anlaşılabilir bir sonuçtur.

Bir diğer önemli sonuç, bireylerin yaş grupları ile meslek seçimini etkileyen unsurlar arasında anlamlı farklılıklar bulunmasıdır. Bu sonuçlar, jenerasyon teorisi ile açıklanabilir. Örneğin, karar verirken deneyimli kişilerden fikir almayı seven Z kuşağını temsil eden 17-20 yaş aralığındaki bireyler meslek seçimi yaparken diğer yaş gruplarına göre aile ve eğitim çevresinin etkisinde kalmaktadır. Çabuk yükselmek isteyen ve kazanç odaklı Y Kuşağı mensuplarından olan 21-25 yaş aralığındaki bireyler için mesleki bilgi ve beceri elde etmek ve 26-39 yaş aralığındaki bireyler için ise yüksek kazanç ve sorumluluk beklentisi meslek seçimi yaparken etkili olmuştur. Esnek çalışma saatlerinde çalışmaya meraklı ve iş yaşam dengesine çok önem veren X kuşağından olan 40 yaş ve üzeri bireyler için mesleğin yapısal özellikleri olan mesleğin esnek çalışma koşulları, bağımsız çalışmaya uygunluğu ve güven esasına dayalı bir meslek olması diğer bireylere göre daha önemlidir.

Ayrıca, eğitim seviyesine göre bu faktörler incelendiğinde, üniversite mezunlarının daha çok statü için meslek seçtiğini, daha yüksek eğitim seviyelerindeki bireylerin ise daha yüksek kazanç ve sorumluluk sahibi olmanın meslek seçiminde etkili olduğunu görmekteyiz.

Araştırma, ülkemizde bireylerin hangi faktörleri göz önünde bulundurarak meslek seçimi yaptıklarını özetleme ve bu unsurlar için, medeni durum, eğitim durumu ve yaş grupları arasındaki farklılıkları incelemek adına başarılı sonuçlar elde etmiştir. Çalışmanın değişik demografik özelliklere sahip, farklı meslek grupları mensupları üzerinde meslek seçimini inceleyen ilk çalışma olması yönüyle, ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında 481 kişiye ulaşılması, araştırmanın genellenebilirliğini güçlendirmektedir. İleride yapılacak çalışmalarda çalışmanın geliştirilebilmesi için daha yüksek bir örneklem sayısı ile yapılması ve uluslararası bir araştırmaya dönüştürülmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Arslan, K. (2002). Üniversiteli gençlerde mesleki tercihler ve girişimcilik eğilimleri.
- Akbayır, K. (2002). Öğretmenlik mesleğine yönelmede ailenin ve branş seçiminde cinsiyetin rolü. *V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Dergisi*, 2, 1183-1188.
- Akkoç, F. (2012). Lise öğrencilerinin mesleki kararsızlıkları ile kariyer inançları arasındaki ilişki. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (32), 49-70.
- Batur, H. Z.,& ADIGÜZEL, O. (2015). 31) Schein'in Kariyer Değerleri Perspektifinde Öğrencilerin Kariyer Tercihlerini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Isparta İli Fen Lisesi Öğrencileri Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42(42).
- Cantor, M. H. (1991). Familyandcommunity: Changingroles in an agingsociety. *TheGerontologist*, 31(3), 337-346.
- Çelik, N.,& Üzmez, U. (2014). Üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi: Çağrı merkezi hizmetleri örneği.<http://acikerisim.kocaeli.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11493/1711/%C3%9CN%C4%B0VERS%C4%B0TE%20%C3%96%C4%9ERENC%C4%B0LER%C4%B0N%C4%B0N%20MESLEK%20SE%C3%87%C4%B0M%C4%B0N%C4%B0%20ETK%C4%B0LEYEN.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Dinç, E. (2008). Meslek Seçiminde Etkili Faktörlerin İncelenmesi: Meslek Yüksek Okulu-Muhasebe Programı Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma.
- Ekşi, İ. H., ÖZÇALICI, M., ve Büyükkonuklu, B. (2011). Meslek Algılanmasında Etkili Olan Faktörler: Muhasebecilik Örneği.
- Gürbüz, S. (2015). Kuşak Farklılıkları: Mit mi, Gerçek mi?.*İş ve İnsan Dergisi*, 2(1), 39-57.

- Koca, A. İ. (2010). Kariyer Seçiminde Kariyer Değerleri İle Demografik Faktör İlişkisi: Çukurova Üniversitesi'nde Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1).
- Mooney, M., Glacken, M. ve O'Brien, F. (2008). Choosing nursing as a career: a qualitative study. *Nurse Education Today*, 28, 385-392.
- Owen, F. K., Kepir, D. D., ÖZDEMİR, S., Özlem, U. L. A. Ş., & YILMAZ, O. (2012). Üniversite öğrencilerinin bölüm seçme nedenleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3).
- Özsoy, G., Özsoy, S., Özkara, Y., & Memiş, A. D. (2010). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini tercih etmelerinde etkili olan faktörler. *İlköğretim Online*, 9(3).
- Sarikaya, T., & Khorshid, L. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2).
- Super, D. E., & Knasel, E. G. (1981). Career development in adulthood: Some theoretical problems and a possible solution. *British Journal of Guidance and Counselling*, 9(2), 194-201.
- Meslek, <http://www.tdksozluk.com/s/meslek/> erişim 30.07.2016
- Meslek [https://tr.wikipedia.org/wiki/Meslekeri](https://tr.wikipedia.org/wiki/Meslekeri%C3%A7me) erişim 30.07.2016
- Uyguç, N. (2003). Cinsiyet, bireysel değerler ve meslek seçimi. <http://dSPACE.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/1573/uyguuc.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi, [https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%961%C3%A7me, Se%C3%A7me ve Yerle%C5%9Firme Merkezi](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%961%C3%A7me,_Se%C3%A7me_ve_Yerle%C5%9Firme_Merkezi), erişim 01.08.2016
- Özsoy, G., Özsoy, S., Özkara, Y., & Memiş, A. D. (2010). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini tercih etmelerinde etkili olan faktörler. *İlköğretim Online*, 9(3).
- http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/03/01/213620/dosyalar/2015_06/14033504_bromeslekseimi.pdf

Araştırma-İnceleme

FROM 'HOWLING WILDERNESS' TO 'HOLY
WILDERNESS'¹

Sezgin TOSKA²

Abstract: The concept of Nature has always been a focal subject in different fields of study and scientific researches, ranging from natural sciences to social ones and, from philosophy to arts and literature. Within this framework, Nature in North America has thus far attracted numerous researchers, thinkers, and literary figures starting with the original settlers of the continent, indigenous (native) peoples, and continuing with colonists, Puritans, deists, scientists, dark romantics, romantics, transcendentalists, realists, naturalists etc... In this article, the subject matter is confined to the conceptual analysis of Nature from early Puritans to transcendentalists in North America. This article discusses a conceptualization process of nature from the early Puritans to the transcendentalists in North America by examining various religious, cultural, scientific, and literary perspectives. These perspectives helped the formations of the concepts of nature thus different senses and perceptions of nature emerged in certain periods according to the preconceived opinions and imaginations of people. Each dominant perspective in each period has a significant role in this conceptualization process of Nature. This kind of evolutionary process is tried to be discussed through examining specific texts which clearly represent these certain periods and by making use of ecocriticism.

Keywords: Nature, Literature, Ecocriticism, America, Conceptualization.

'ULUYAN YABAN'DAN 'ULU YABAN'A

Öz: Doğa kavramı, doğa bilimlerinden sosyal bilimlere, felsefeden sanat ve edebiyata uzanan farklı çalışma alanları ve bilimsel araştırmalar için her zaman bir odak noktası olmuştur. Öyle ki doğa, Kuzey Amerika'nın ilk sakinleri yerlilerden başlayarak *kolonciler, Püritenler, deistler, bilim insanları, gizli romantikler, romantikler, transandantalistler, realistler* ve

¹ This article is the revised and expanded version of the paper entitled "The Evolutionary Process of the Concept of Nature in American Literature: From Puritans to Transcendentalists" presented at the American Studies Association of Turkey/36th International Conference, American Fantasies and Dreams, May 14-16, 2014/Atatürk University/Erzurum, Turkey.

² Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü. sezgin.toska@ikc.edu.tr

natüralistler ile devam eden birçok araştırmacı, düşünür ve edebi figür için cezbedici olmuştur. Doğanın kavramlaştırma sürecinde doğa ile kültürel, ekonomik ve spiritüel dinamikler arasında önemli bir bağ olduğu ortaya konabilir. Bu noktada, bu bağın oluşma sürecini incelemek, doğa ile insan arasındaki etkileşimin olumlu ve olumsuz sonuçlarının nedenleri hakkında gerekli arka plan bilgisini sağlayabilir. Çünkü bu bağ, doğa ve insan arasındaki ilişkinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu makale farklı dini, kültürel, bilimsel ve edebi bakış açılarını inceleyerek Kuzey Amerika'daki Püritenlerden transandantalistlere kadar uzanan doğanın kavramsallaştırılma sürecini tartışmaktadır. Bu bakış açıları doğa kavramlarının oluşumuna katkıda bulunmuştur ve böylelikle doğanın farklı anlamları ve algılanış biçimleri insanların belirli dönemlerdeki önyargıları ve hayal güçlerine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Her dönemdeki egemen bakış açısı, doğanın kavramsallaştırılma sürecinde önemli rol oynamıştır. Bu yazıda böyle bir evrimsel süreç, belirli dönemlere özgü metinler ışığında ele alınarak ekoeleştirel bakış açısıyla tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Doğa, Edebiyat, Ekoeleştiri, Amerika, Kavramsallaştırma.

Introduction

The concepts of Nature become important in order to understand and evaluate the relationship between Nature and human beings as the perceptions of nature have been playing crucial roles in the destruction or treatment of nature. So who and what decide these concepts of Nature? Why the concepts of nature should change might be significant and essential questions in order to understand the problems about Nature. In the conceptualization process of nature, the imagination of human beings rather than the aspects of nature becomes significant and effective. Thus, although Nature is almost purely physical being in a sense, the conceptualization of nature mostly comes from metaphysical sources such as imaginations, fantasies and dreams of people. Analyzing the dominant factors in the conceptualization process of Nature in America may reveal the underlying reasons of different perspectives and alternatives related to the concepts of nature, which also help people to think about their own concepts of Nature properly.

Nature is an indispensable part of American Literary History. It has always been standing gorgeously in the midst of America before Americans. From the early Puritans who came to inhabit the country to the transcendentalists Americans tried to conceptualize this inescapable phenomenon in many ways according to their religious, cultural, and literary senses of nature. In a short historical survey, different concepts of nature can be observed in certain dominant periods in America. Changes in conceptualization of nature can be traced as theological, philosophical, literary and Thoreau's new one.

The Evolutionary Process of the Concept of Nature in American Literature

In the colonial period, Puritans explain their theological approach to nature in their sermons and other forms of literature. They saw nature as God's unfinished creation, thus, nature needed to be completed through conquest. According to Puritan belief, they are chosen people as they were sent by God under difficult circumstances in order to overcome difficulties for receiving God's blessing. When Puritans first came to America, they met many problems, which made surviving very difficult on the continent. It is a well-known story that many Puritans died due to terrible living conditions in wild nature. To tame the wilderness or, in other words, to conquer wild nature was their God given mission.

Samuel Danforth was one of the great leaders in Puritan society and he was a pastor of the church in Roxbury, Massachusetts. In "A Brief Recognition of New-England's Errand into the Wilderness" he mentions that:

"You have solemnly professed before God, Angels and Men, that the Cause of your leaving your Country, Kindred and Fathers houses, and transporting your selves with your Wives, Little Ones and Substance over the vast Ocean into this waste and howling Wilderness, was your Liberty to walk in the Faith of the Gospel with all good Conscience according to the Order of the Gospel, and your enjoyment of the pure Worship of God according to his Institution, without humane Mixtures and Impositions" (Danforth, 2006, pp. 10–11).

In this jeremiad and others, Danforth defines nature as a howling wilderness. He emphasizes the similarities between the colonists' current situations and the conditions that are told in the Bible because in a sense, Puritans did not write a new history in America but they were rewriting history according to their imagination, which forced them to find similarities with Jewish people. Therefore, they interpreted nature in this way in order to prove their argument that they were the chosen people of God. In Danforth's jeremiads and sermons, wild woods, desserts, and inhabited lands are used deliberately to provide the Biblical motivation for Puritans. According to Danforth, the life in nature is hard. He says that he knows it is hard and to him it is supposed to be hard because they have chosen to live in wilderness. As they purely believe that the promise is salvation, a collective salvation, to conquer nature, to tame it, to destroy it in a sense would mean the path to this salvation: "For seventeenth-century Puritans, untamed nature was at once a challenge, a force to be mastered by human industry, and a revelatory field of divine Creation"(Gatta, 2004, p. 8). Puritans wanted to complete the unfinished creation of God according to their own understanding of nature: "Beginning with William Bradford, American authors were continually at work imagining the American continent as empty, wild, and pristine, newly delivered from the creating hand of God to his chosen people"(Nelson, 2000, p. 4). Puritans imagined that the New World is a virgin land although there had been Native people who to some extent domesticated the New World, Puritans had to ignore this situation in order to prove that they were on the right track to realize their religious beliefs.

However, this is not the unique Puritanic based concept of Nature. Although the main trend of Puritanic imagination wanted to show nature as howling and an enemy, it is still possible to observe different theological interpretations of Nature in Puritanic society. As it was almost compulsory to make some changes in Puritanic orthodoxy in order to fit Puritanic values and beliefs to the new 'enlightenment trend' in America, significant Puritan figures like Jonathan Edwards tried to transform puritanism under the light of enlightenment in order to make puritanism to meet the demands of the age. In accordance with this transformation, the conceptualization of Nature was also affected.

In this context, although "in America...Puritan orthodoxy had been a primary source of enmity toward wilderness" (Branch, 1996, p. 283), Jonathan Edwards, who was another great puritan leader, slowly changed the Puritan's attitude toward nature. With Edward, nature was becoming beautiful according to the Bible. Edward uses Nature again to refer to the Bible in his sermons, and speeches, but this time instead of "enemy Nature", he argues that God and divine beauty can be traced in Nature. In other words, Nature is a kind of reflection of God on earth and it is a book (the Bible) to read. In "Of Insects" Edward asserts that:

"Of all Insects no one is more wonderful than the Spider especially with respect to their sagacity and admirable way of working...standing behind some opaque body that shall just hide the disk of the sun and keep of his dazzling rays from my eye and looking close by side of it, multitudes of little shining webs and glistening strings of a great length and at such a height as that one would think they were tacked to the sky by one..." (Edwards, 1962, p. 3)

In these sentences, Edward sees the beauties of nature by focusing on the insect, a wonderful creature of nature and he explicitly links these beauties to God (tacked to Sky by one). By putting a special emphasis on the insect, as a good example of natural creature, Edwards may try to find out the traces of God in Nature.

In such a theological approach, Puritans conceptualize nature by referring to the Bible. Moreover, they try to understand the Bible by referring to nature. It can be inferred that the Bible and nature refer to each other in the Puritan's attitudes toward nature. Puritans need each one to understand the other. In a sense, Nature is no more an enemy or howling wilderness; a source of badness but it is a kind of source that reinforces religious belief.

After the foundation of The United States of America, Americans needed something that could make Americans feel better, powerful and divine compare to Europeans as Europeans were advanced in terms of science, economy, culture, and literature. Thus, Americans used the wonders of Nature in order to defeat, in a sense, their inferiority complex against Europeans.

"Americans sought something uniquely 'American', yet valuable enough to transform embarrassed provincials into proud and confident citizens... In at least one respect Americans sensed that their country was different: wilderness had no counterpart in the Old World." Monuments of high culture and storied

association America may have lacked, but "here was a realm in which Americans could compete." When it came to landscape grandeur "we clearly had the Europeans beaten" (Buell, 1995, p. 56).

With the rise of scientific developments in the eighteenth century, America welcomed another approach to nature. In this approach, Americans conceptualized nature according to deist philosophy. "During the eighteenth century the confluence of several currents of European thought helped to mitigate the American aversion to wild nature expressed by the Puritan icon of 'howling wilderness'" (Branch, 1996, p. 283). The idea of "Howling wilderness" smoothly and slowly was changed by deist nature and the sublime idea: "Once deism had introduced the maxim that nature was an expression of divinity, a rescission of the seventeenth-century notion of "howling wilderness" was inevitable" (Branch, 1996, p. 283). "Howling Wilderness" was replaced by "wilderness pleases". William Bartram gave an early introduction of this concept of nature to America. Bartram was a scientist and minister of the Lord. He was also a deist. It can be claimed that his scientific background affected his decision to choose the deistic approach because "behind the deist association of God and nature were the century's vast accomplishments in natural science, which continued to reveal the complex precision of geological and astronomical systems" (Regis, 1999, p. 41) In this sense it can be argued that Newton had very much influence on Bartram as Newton has a great significance for deism. Newton in his opinions treats nature as a well-regulated machine as it is believed to have been created by God and given to people.

Bartram generally uses the theory of the sublime and the beauty in his writings owing to the fact that he was also influenced by Edmund Burke when he writes on nature: "Using Edmund Burke's theory of the sublime and the beautiful, he describes the scenes through which he sailed, paddled, rode, and walked during his three-and-a-half-year journey through the Southeast. The two methods, natural history and the sublime, complement each other. Each compels notice of a different selection of the creation" (Branch, 1996, p. 283). In this view, the sublime provides the access to energy. "According to deism, the "wilderness pleases" because it is the landscape least encumbered by humans, and therefore most directly illustrative of the creator" (Branch, 1996, p. 283). In his writing, Bartram uses his subjective insights and his imagination about nature as his eyes see nature and his imagination completes because he writes as if he paints the world. According to Bartram the beauty of nature also depend on human being otherwise the beauty of nature is questionable without the existence of human being.

As he was a scientist, he classified the things in nature giving them Latin names. It can be inferred from Bartram writings that according to him nothing is missing, nothing needs to be wanted in nature. Bartram treats nature as a text just like the puritans, but he refers to the common knowledge of science instead of the Bible. "In America, where puritan orthodoxy had been a primary source of enmity toward the wilderness, deist theology precipitated a radical revision of

the human relationship to nonhuman nature” (Branch, 1996, p. 283). It can be claimed that with Bartram and the dissemination of a deistic description of nature, America had a new and different concept of nature and a break from the theological tradition.

Changing concepts of nature are not only confined to puritanical and deistic approaches. Charles Brockden Brown in *Edgar Huntly* develops a new concept of nature which is almost opposite of deism. In deism, when people go to the wilderness, they come closer to the sublime and beauty or God and wilderness pleases people. On the contrary, Brown thinks that when people go to the wilderness, they become savages. He basically argues that if a person is near wilderness, s/he loses his humanity i.e. In *Edgar Huntly* he tells of how he eats a raw panther:

“The whole appears to be some freak of insanity. No alternative was offered, and hunger was capable to be appeased, even by a banquet so detestable. If this appetite has sometimes subdued the sentiments of nature, and compelled the mother to feed upon the flesh of her offspring, it will not excite amazement that I did not turn from the yet warm blood and reeking fibres of a brute” (Brown, 1973, p. 160).

Wilderness is horrible since savagery takes the place of civilization in wilderness. In this sense, Nature is conceptualized as a source of horror, savagery, barbarism and primitivism, which means it becomes the opposite for the values of civilization. Thus, Nature could have a scary image.

Being one of the pioneering figures of American Gothic Fiction, Brown tried to reflect this concept of Nature in his works in accordance with the established principle that Gothic Fiction requires horror, fear, and anxiety. As he was an American he did not want to use Gothic castles and chimera which are common in European style instead he tried to find something distinctively American. Thus in his works, he uses Indians and wilderness as materials of Gothic fiction: “The incidents of Indian hostility, and the perils of the western wilderness, are far more suitable; and, for a native of America to overlook these, would admit of no apology” (Brown, 1973, p. 29). It can be asserted that Brown, who is accepted as the first professional American writer, uses nature in order to find distinctive American material for his American Gothic Fiction. So his works can be classified as the products of “Dark Romanticism” in America.

In the course of time as Dark Romanticism is replaced by Romanticism, another concept of nature can be traced in American Romanticism. American Romantics praise the beauty of nature instead of using nature as horrifying material for literature. They are generally interested in the wonders of nature thus, nature inspires them more compare to the fear of God and reason, which have been very influential understandings of nature in the previous periods. American Romantics mostly focus on the wonderful beauties of wilderness or nature in their works. They both enjoy the beauties of nature and they are fascinated by it. In this context, American Romantics try to evaluate Nature as a source of beauty, goodness, and ideal.

Washington Irving is one of the American Romantics who reflects the wonderful beauties of nature in his writings. Except for his brilliant narrative about nature, he for the first time sees the beauties of nature itself by having inspiration from civilization. As he was aware of the lack of civilization in America compared to Europe, he must have thought that America could substitute civilization by transforming Nature. Unlike Puritans who were inspired by nature for their religious issues, Irving was the first who discovered the beauties of Nature by looking at it from inside a religious building. By using his imagination, he transferred Nature into one of the best examples of civilization. He would like to see the aspects of civilization in Nature by trying to resemble natural aspects to the aspects of civilization such as the magnificent cathedrals that he saw in Europe when he visited there and was fascinated by the civilization of Europe, which did not exist, at that time in America. Washington Irving in *A Tour on the Prairies* describes outside nature by referring religion from inside the cathedral:

“We were overshadowed by lofty trees, with straight smooth trunks, like stately columns, and as the glancing rays of the sun shone through the transparent leaves, tinted with the many coloured hues of autumn, I was reminded of the effect of sunshine among the stained windows and clustering columns of a Gothic cathedral. Indeed there is a grandeur and solemnity in some of our spacious forests of the West that awaken in me the same feeling I have experienced in those vast and venerable piles, and the sound of the wind sweeping through them, supplies occasionally the deep breathings of the organ” (Irving, 1835, p. 47).

It can be inferred from the passage that, Irving can see the beauties of nature inside the cathedral by getting spiritual and religious feelings that make him an American Romantic.

Another groundbreaking event can be seen with the emerging of transcendentalism in the history of literature of nature in America. There were growing materialism, scientific developments, and growing economy in the 19th century America. Nevertheless, on the other hand, this era was the period that feeds anti-material thoughts. For materialists, nature is a raw material but for transcendentalists it means more than that. As the chief representative of transcendentalism, Ralph Waldo Emerson portrays radical insights and approaches concerning religion and nature and he rejects history because he believes that there is nothing for Americans in history. History and tradition are obstacles, which do not let Americans see God and nature face to face. Emerson in this context argues that God and nature are on the same level. Thus, he argues that Nature has spiritual qualities except its material ones:

“In the woods, we return to reason and faith. There I feel that nothing can befall me in life,-no disgrace, no calamity (leaving me my eyes), which nature cannot repair. Standing on the bare ground,-my head bathed by the blithe air and uplifted into infinite space,-all mean egotism vanishes. I become a transparent eyeball; I am nothing; I see all; the currents of the Universal Being circulate through me; I am part or parcel of God” (Emerson, 1950, p. 6).

Emerson meets God in nature and Nature can be regarded as over soul (God). By escaping and ignoring old conventions, culture, knowledge, and history, Emerson argues that he meets God in nature and furthermore he becomes part of God in the process through using his intuitions. Emerson...“sacralized nature as humankind’s mystic counterpart, arguing (in “Language”) that physical nature could be decoded as a spiritually coherent system of signs” (Buell, 1995, p. 117). Thus, nature cannot be an object. It cannot be a collection of something. Nature is equal to God and to man. By the writings of Transcendentalists and especially Emerson “Howling Wilderness” had been transformed to “Holy Wilderness”.

While Emerson contemplates nature, his own identity, and God, Thoreau, another transcendentalist, brings a new kind of approach to nature, which destroys almost all the previous concepts of nature in his works. According to Thoreau, all the categories that people previously applied to nature were wrong: “Yet Thoreau became increasingly interested in defining nature’s structure, both spiritual and material, for its own sake, as against how nature might subserve humanity, which was Emerson’s primary consideration” (Buell, 1995, p. 117). In this context Thoreau is the first American who reveals the intrinsic value of Nature because almost all the previous Americans even Emerson evaluated Nature by considering its instrumental values. It can be argued that Thoreau claims that nature is not made for human beings. Nature is not human being. Nature is something else. Nature has its own God. The God of Nature is not the God people worship.

Thoreau, in his work, writes that “Vast, Titanic, inhuman Nature has got him at disadvantage, caught him alone, and pilfers him of some of his divine faculty. She does not smile on him as in the plains. She seems to say sternly, Why came ye here before your time. This ground is not prepared for you” (Paul, 2001, p. 334). Inhuman nature tells human being that this ground or in other words nature is not prepared for you. Nature says that I am different from you and it is not my mission to serve you. Thoreau also feels negative experience of nature. According to Thoreau, human being is alien to nature. He also likes the wilderness even more than he likes the wildest of the wild. Nature is something that human beings will never grasp. He emphasizes the sense of difference between nature and human being.

Thoreau even argues that Nature has its own God:

“At length having come up fifty rods off, he uttered one of those prolonged howls, as if calling on the god of loons to aid him, and immediately there came a wind from the east and rippled the surface, and filled the whole air with misty rain, and I was impressed as if it were the prayer of the loon answered, and his god was angry with me; and so I left him disappearing far away on the tumultuous surface” (Thoreau, 2004, p. 254).

Thus by focusing and praising Nature’s intrinsic values, Thoreau is closer to contemporary environmental philosophy developed by the contributions of Deep Ecology, which harshly criticize the anthropocentric worldview, and

instead promotes ecocentric worldview at the expense of human being. "Thoreau's politics of nature was further complicated by his deepening commitment to nature's interest over the human interest" (Buell, 1995, p. 135). Thoreau might feel the possible environmental dangers in the country and it might anticipate the possible solutions for those dangers. For Thoreau nature is neither howling wilderness nor holy wilderness, nature is nature for itself. "Thoreau's Walden... is a purely woodland fantasy disconnected from anything that might have been going on in town" (Buell, 2005, p. 42). From this point of view, Thoreau might also be criticized as he refers to Nature as a background for his criticism of material based life in America. "Thoreau's interest in the natural world is significant as symbolic theater for political critique..." (Buell, 2005, p. 27). Thus although Thoreau reveals the intrinsic value of nature on the theoretical level, on the practical level he also uses nature for its instrumental values in his *Walden*.

Conclusion

Considering all the conceptions of nature, it can be claimed that nature stands in the midst of everything in America. Every group in different periods must find the meaning of it. There is no way to escape from this condition as nature is everywhere and influential in America. Thus, every group has its own way to define the meanings of nature according to their concepts of nature:

"Representations of nature in literature, as Lawrence Buell has recently pointed out, have typically been dealt with and understood in the twentieth century not as images of literal or factual reality (regarded as interesting or valuable in itself) but in terms of the formal or symbolic or ideological properties of those representations-which is to say that nature (leaving aside the question of whether it can be portrayed accurately or even adequately in literary texts) is important not for what it physically is but for what it conceptually means or can be made to mean" (Kern, 2003, p. 258).

In a relatively very short period of time, though the wilderness presumably has shown similar and general characteristics, it has been understood, perceived, and given different meanings as antipodes so that it might prove that the concept of nature is defined according to the dominant social, cultural and economic structures of the periods or it may show the characteristics that it is an imaginary product of the period. Thus, concept of nature may not occurred according to objective and reviewable criteria. People's material and spiritual needs of the period may have a significant role in the conceptualization of nature. Puritans; mainly in order to fulfill their theological goals, nationalists; in order to extoll and raise their nationhood, scientists; in order to realize scientific development, industrialists; in order to meet their raw material and money needs and transcendentalists; in order to find a way to escape from society and materialism assign different meanings to Nature. So almost same physical being in a short time can be referred or understood as howling and/or holy. This kind of radical change might only be fulfilled by powerful imagination. Thus, not nature but human beings have been effective to define, describe and decide

about nature in an anthropocentric way- that mainly is responsible for the destruction of nature- rather than ecocentric way as it is supposed to be.

In the light of these analyses, it can be argued that Nature does not change its state/status. Nature is nature for itself-neither howling nor holy-. Therefore, this conceptualization process can be paraphrased as the fantasies of people coming from their imaginary power. The people or the perceptions of people change the concepts of Nature. Therefore in order to understand and solve the environmental problems and ecological crisis we should focus on people and try to change the anthropocentric thought productions of cultures as concepts of nature have been determined according to the contexts of social, cultural, or economic periods:

“How we inhabit the planet is intimately connected to how we imagine the land and its creatures. In the history of American writing about landscape, we read in brief the history of our thinking about nature and our place in the natural order. Time and again, inherited ways of seeing have given way before the powerful influence of the New World landscape. If such a revolution in vision is to occur in our time, writers will have to free themselves from human enclosures, and go outside to study the green world” (Sanders, 1996, pp. 194–195).

How we conceptualize nature is related to the cultural dynamics of the period that force us to imagine nature according to our interests. When we look at nature we should leave the glasses of the society that we have to wear in order to survive otherwise nature that we look at would not be nature as itself but the nature that we have imagined or dreamed.

References

- Branch, M. (1996). Indexing American Possibilities: the Natural History Writing of Bartram, Wilson, and Audubon. In C. Glotfelty & H. Fromm (Eds.), *The ecocriticism reader: landmarks in literary ecology* (pp. 282–302). Athens: University of Georgia Press.
- Brown, C. B. (1973). *Edgar Huntly or Memoirs of a Sleepwalker*. (D. Stineback, Ed.). New Haven, CT.: The New College and University Press, Inc.
- Buell, L. (1995). *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Buell, L. (2005). *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*. Malden, MA: Blackwell Pub.
- Danforth, S. (2006). A Brief Recognition of New-Englands Errand into the Wilderness: An Online Electronic Text Edition. (P. Royster, Ed.). Faculty Publications, UNL Libraries. Retrieved from http://works.bepress.com/paul_royster/5

- Edwards, J. (1962). *Jonathan Edwards: Representative Selections, with Introduction, Bibliography, and Notes*. (C. H. Faust & T. H. Johnson, Eds.). New York: Hill and Wang.
- Emerson, R. W. (1950). *The Selected Writings of Ralph Waldo Emerson*. (B. Atkinson, Ed.). New York: Random House, Inc.
- Gatta, J. (2004). *Making Nature Sacred: Literature, Religion, and Environment in America From the Puritans to the Present*. New York: Oxford University Press.
- Irving, W. (1835). *A Tour on the Prairies*. London: A Spottiswoode.
- Kern, R. (2003). Ecocriticism: What Is It Good For? In *The ISLE Reader: Ecocriticism, 1993-2003* (pp. 258–281). Athens and London: The University of Georgia Press.
- Nelson, B. (2000). *The wild and the domestic: animal representation, ecocriticism, and western American literature*. Reno: University of Nevada Press.
- Paul, S. (2001). on Thoreau, The Maine Woods, and the Problem of Ktaadn. In D. Mazel (Ed.), *A Century of Early Ecocriticism* (pp. 329–340). Athens and London: The University of Georgia Press.
- Regis, P. (1999). *Describing Early America: Bartram, Jefferson, Crèvecoeur, and the influence of Natural History*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Sanders, S. R. (1996). Speaking a Word for Nature. In *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* (pp. 182–195). Athens and London: The University of Georgia Press.
- Thoreau, H. D. (2004). *Walden, or, Life in the woods; and, On the duty of civil disobedience*. New York: Pocket Books.

Araştırma-İnceleme

CRITICAL ANALYSIS OF BAKHTIN'S CHRONOTOPE

Mikhail PUSHKIN¹

Abstract: Although Western academic circles have become familiar with intellectual work of Mikhail Bakhtin only a decade after his passing, its influence is impossible to underestimate. However, not only have his theories and concepts reached the Western academic thought indirectly via proxies of the likes of Julia Kristeva and Tzvetan Todorov, but they have also not been rigorously scrutinized for consistency and objectivity. Following postmodern nihilistic rebellion against the language itself by Jacques Derrida and the like, perceived as an instrument of hegemonic structures, it falls to current academicians to reevaluate modern thought, extract concise terms, concepts and categories to reconstitute contemporary unambiguous tools for research. It is in pursuit of such consistency that current research provides critical analysis of Bakhtin's concept of chronotope exposing several logical inconsistencies and contradictions in its definition, constituents, origins and application, while recognizing its strength as going far beyond the scope of literary analysis and retaining applicability to written, theatric and cinematic traditions. Besides addressing the concept of chronotope as such, the necessity of specific distinct types of idyll is also questioned, suggesting that such could have been broken down to their more basic and more universal elements not bound to the folkloristic culture, but to the very human nature and events experienced universally regardless of literary or oral tradition.

Keywords: Chronotope, Dialogic Culture, Polyphony, Semiotics.

BAKHTIN KRONOTOPU'NUN ELEŞTİREL ANALİZİ

Öz: Batı akademik çevreleri, ölümünden on sene sonra üretimlerinden haberdar olduysa da Mikhail Bakhtin'in etkisini yadsımak imkansızdır. Bununla beraber, Julia Kristeva ve Tzvetan Todorov gibi araçlar ile Bakhtin'in teorileri ve konseptleri Batı akademi dünyasına erişmiş, fakat tutarlılık ve objektiflik açısından değerlendirilmemiştir. Jacques Derrida'nın getirdiği, dile karşı olan postmodern nihilistik isyanı takip eden, hegemonik yapıların ürünü olarak görünen bu ürünleri tartışmak,

¹ Öğr. Gör., Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü.
mpushkin@nku.edu.tr

modern düşünceyi yeniden değerlendirmek, mücmel terimleri, konseptleri ve kategorileri belirlemek; böylelikle çağdaş, anlam muallaklığından uzak araştırma yöntemleri icat etmek günümüz akademisyenlerine düşmektedir. Günümüz çalışmalarının Bakhtin'in öne sürdüğü kuramların gücünü ve edebi analizin ötesine geçtiğini, yazılı, teatral ve sinematik geleneklere uygulanabilirliğini göz önünde bulundurarak, Bakhtin'in zaman ve mekân ikiliği konsepti üzerinde bulunan birkaç mantıksal uyumsuzluk; tanımında, bileşenlerinde, kökenlerinde ve uygulanmasında tutarsızlıkların ve çelişkilerin çalışılması belirtilen tartışmanın ürünüdür. Böyle bir eleştirel yaklaşımın daha ileri düzeyde uygulanabilirliğini göstermek ve benzer şekilde Bakhtin'in çalışmasını incelemek amacıyla bu makale maske konseptine, ve Bakhtin'in başka sabit türleri koruduğu ve çok sesli zaman-mekan ilişkisine bağladığı daha saf ve katı kategorilere bağlı kalmanın imkansızlığına değinir. Zaman ve mekan ikiliğini bu şekilde ifade etmenin yanısıra belli özel, öne çıkan idilik temalara duyulan gerek de sorgulanmış; bu temaların folklörden bağımsız, daha basit ve daha evrensel öğelere indirgenebileceği bulgulanmış, yazılı ya da sözlü gelenekten bağımsız olarak insan doğasına dahil olduğu bulgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kronotop, Diyalojik Kültür, Çokseslilik, Göstergebilim.

Introduction

While literary theories of Mikhail Bakhtin have been enjoying steady attention within the Western academic sphere since their introduction into Francophone circles in the 80ies by the likes of Julia Kristeva and Tzvetan Todorov, it was and is not always his original work, but rather the interpretations and influences that fell under scrutiny of contemporary gaze. Current research paper goes back to Bakhtin's original work and investigates one of the core concepts of his theory and philosophy. To begin with, it is necessary to comment on the overarching paradigm of Bakhtin's theories. Generalizing, one could say that Bakhtin's vision not only of literature, but of the very human history is chronotopic:

“even in segmentation of a modern literary work we sense the chronotope of the represented world as well as the chronotope of the readers and creators of the work. That is, we get a mutual interaction between the world represented in the work and the world outside the work” (Bakhtin, 1988, p. 255).

One has to look into “Speech Genres and Other Late Essays” for a concise description of the role of chronotope in historical process:

“Time and space merge ... into an inseparable unity ... a definite and absolutely concrete locality serves at the starting point for the creative imagination... this is a piece of human history, historical time condensed into space. Therefore, the plot (sum of depicted events) and the characters ... are like those creative forces that formulated and humanized this landscape, they made it a speaking vestige of the movement of history (historical time), and, to a certain degree, predetermined its subsequent course as well, or like those creative forces a given locality needs

in order to organize and continue the historical process embodied in it" (Bakhtin, 1988, p. 49).

This holistic vision is at the same time the greatest strength and weakness of Bakhtin's theory. When one is comparing to postmodern often disjoint and fragmented systems based on the principle of redefining, opposing and defying (language, structures, systems, concepts...) and, so it at times seems, purposefully focusing on confusion of the reader (like in case of Derrida's *différance* or the difference and repetition of Deleuze); Bakhtin's theories offer a complete, coherent and holistic system, capable of passing the test of time. However, in attempting to provide a kind of a universal framework, which would really get at the core of literary history, he falls into the trap of ideological (as opposed to what he calls "dialogical") system of his own creation. This becomes particularly clear when one is looking in a greater detail at his terminology and the elements which he derives from "folkloristic past" or the "ancient matrices" themselves.

This paper follows Bakhtin's own principle by engaging into a dialogue with his concepts and ideas, opening them up from a critical perspective, pointing out what appears to be weak or strong argument following along the lines of his "Forms of time and of the chronotope in the novel". While offering a sympathetic look at Bakhtin's approach on the level of chronotope, continuity, dialogic nature of literature, a number of problems with his specific applications, some cases of wording and definitions are exposed.

1. On the nature, roots and conflicts of chronotopic system

In developing his system, Bakhtin is referring to the early folkloristic dialogic culture of humanity. For him the main principles therefore become those of the reality of the early oral culture: interconnectedness (time and space, tradition, functionality of various life activities), cyclical continuity (of generations, space and time). He then defines the category of chronotope as the core, upon which literary texts have developed historically by either developing more specific elements of chronotope, opposing them or placing them on a more metaphorical level in discourse of their novel.

"We will give the name *chronotope* [literary, "time space"] to the intrinsic connectedness of temporal and spatial relationships that are artistically expressed in literature", - says Bakhtin, - "We understand the chronotope as the formally constructive category of literature" (Bakhtin, 1988, pp. 252-253).

However, later he includes into the chronotopic system both the reader, the writer and the context in which they are reading and writing the book, in a way having a textual dialogue. Furthermore,

"The text as such never appears as a dead thing - [...] we always arrive in the final analysis, at the human voice, which is to say we come up against the human being. But the text is always imprisoned in dead material..." (Bakhtin, 1988, pp. 252-253)

Therefore, we can witness a slightly metaphysical attitude towards the text in Bakhtin's theoretical framework.

Comparing Bakhtin to Derrida, Esmail Yazdanpour points out the social and constructive nature of Bakhtin's vision:

"Derrida, like his counterpart in the world of physics, believes in the absolute freedom of affairs, of their unrelatedness, of their essential *différance*; for Bakhtin, in a different way, the affairs and things are related to each other, and the true object of knowledge is the relation that these things have with each other." (Yazdanpour, 1998)

While for Derrida *différance* is this metaphysical obstacle in the way of communication, - for Bakhtin the obstacle is communication itself, since there is no core to rely upon, but everything is a dialogue and there is no static ground, no identity to base oneself upon.

"To Bakhtin an identity absolutely free from the others is a false one that is propagated by those who are in power in the society; and the novel is a privileged genre as it affirms the plurality and essential difference between the identities and ideas of the people. It is impossible for two persons, in a novelistic, Bakhtinian approach to have the same identical identity/ideology. They may have common ideas, but this, in itself, is not so great as to hide or blur the fact that they are different in some other features." (Yazdanpour, 1998)

A curious and original point is in focusing on how the space of the novel is bound by time and vice versa, how indeed every action (inside the novel and outside of it through our act of reading) is what makes the time in the novel move, since the novel itself is a static text, where time does not flow unless we read it and we furthermore establish a temporal relation to the text by reading it within our own time frame. It furthermore allows developing a range of particular time-space capsules with different sets of properties common for specific genres or authors, distinct from diegesis by being transferable to new works, being a superstructure.

2. Visual and oral: strength yet weakness

Furthermore, Bakhtin reinforces the spatiotemporal link through reference to the necessity of the material sign for realization of artistic thought:

"in order to enter our experience (which is social experience) they must take on the form of a sign that is audible and visible for us (a hieroglyph, a mathematical formula [...]). Without such temporal-spatial expression, even abstract thought is impossible. Consequently, every entry into the sphere of meanings is accomplished only through the gates of the chronotope" (Bakhtin, 1988, p. 256).

Although already in the specification part one can point out a subjective attribution of what this sign has to constitute: "audible and visible", which Bakhtin chooses to strengthen relation to the oral culture, without a justification for the necessary presence of these two properties. While the point in respect to the necessity of an expression of an abstract thought in some form in order to communicate it is most valid (and here one can easily spot a place for the sign and signifier debate), - the necessity to bind this expression to these two senses

at the same time is not justified other than that it is a part of Bakhtin's oral culture-based vision or a metaphor.

This point, however, adds to the universality of his theory in terms of its applicability to various disciplines within the field of humanities, since one can clearly, and perhaps even more vividly spot this both complex and simple relationship for instance in cinematography, where Bakhtin's "audible and visible" constitute the very flesh of the medium and the spatiotemporal flow is self-evident.

3. Coherent theory with incoherent elements

From here on subjective theoretical points keep growing. One of the main ones is the multiplicity:

"chronotope can include within it an unlimited number of minor chronotopes, in fact, as we have already said, any motif may have a special chronotope of its own. Any and every literary image is chronotopic. Chronotopes are mutually inclusive, they co-exist, they may be interwoven with, replace or oppose one another, contradict one another or find themselves in even more complex interrelationships". (Bakhtin, 1988, pp. 251-252)

Whenever the term or a definition includes an unlimited diversity of uses and elements and permits for unlimited multiplication and mixing, - its usefulness is accordingly diminished. By analogy here one is left with studying the properties of a glass of water, where every drop of water is unique and requires a separate analysis and is interacting with other drops of water and within itself. Furthermore, Bakhtin's "we do not pretend to completeness or precision in our theoretical formulations and definitions" (Bakhtin, 1988, p. 85) metaphorically hammers a heavy nail into the contingency coffin of the theory, leading to what can be seen as a destructive path taken by the generation of poststructuralist literary critics of the French school, challenging the language and terminologies while trying to explain themselves using it or twisting it into semi-familiar terms (once again *différance*).

4. Multitude of voices: dialogue of static definitions

In order to understand Bakhtin's line of thought, one has to realize that for him dialogic polyphonic nature of reality is factual, it is diverse and "alive" like the ongoing "dialogue of the open social spaces" (Bakhtin, 1988, p. 161).

"Bakhtin introduced the idea of dialogic, which sees the working of many different forces in the movement of history. This is a plural view; therefore, it cannot be a system, and there is no need to *justify* any previous interpretation. [...] It seeks to *know* the events (and the relationship between them) not to *interpret* them according to one specific ideology, [...] every attempt to know brings some sort of relevance and even respect for the knowledge of the other people. [...] It shows all the attempts to knowledge with a sideward glance, a loophole, an inevitable relation to the knowledge of the other people. In contrast to Hegel's pure Idea, the Absolute, the Final Meaning, the Last Word, in Bakhtin's methodology there is no pure wisdom, no idea with capital 'I.' There are only wisdoms, ideas, which are dependent on each other; they are

interdependent, under direct and indirect influence of each other." (Yazdanpour, 1998)

However, what is this plurality? The best way to refute logic of Bakhtin's theory is to look at Bakhtin's practice: what are his chronotopes, but the defined self-enclosed units? Indeed, the dialogue is possible inside the chronotope and between chronotopes, as he states, yet the way they are formed is by analysis of static concepts, contrary to Bakhtin's determination to create a social kind of world system. When speaking of the folkloristic roots Bakhtin operates with a static concept of what this oral folk culture is (though he never precisely defines it, it shines through the chronotopes, which he defines by it) at least separating it from the contemporary dialogue and context (as seen in his stubborn tracing of idyllic chronotope). The "ancient matrices" again constitute static elements of people's lives: with or without plurality of voices death is still death and birth is still birth.

"In dialectic there are only two opposed forces, in dialogic many; dialectic, quite like the monologic world of the epic is utopian; it wants the two forces to lead to a unified whole, a synthesis; dialogics, leads to a study of the different forces: it leads to *epistemology*. (Yazdanpour, 1998) "When novel becomes the dominant genre, epistemology becomes the dominant discipline" (Bakhtin, 1988, p. 15)

Yet when the author is deciding on the format of the voices and on their chronotopic borders, the indefinite plurality is already framed and restricted.

"The point however, is that according to M. M. Bakhtin, the concept of a novel is defined by a different, a far more radical understanding of the word "dialogue". Truly dialogical word for him is not just a word with "looking back at" opinions of others, but a word, striving for the principal "ununifiability" with all other points of view. At the base of such dialogue lies a feeling of each of its participants that not only foreign, but one's own position is in advance incomplete and limited. He joins the argument knowing in advance that it will not lead to any positive conclusion..." (Косиков, 1993)

5. Bakhtin as the demiurge of chronotopic idyll

Bakhtin is addressing the issue of potential excessive diversity with establishment of "the major chronotopes, those are most fundamental and wide-ranging" (Bakhtin, 1988, p. 252), however, which ones are the major ones and where exactly their borders are, what they include is left to Bakhtin to decide. And here, like in any case with his theory, one can simply utter words "folkloristic", "ancient", "oral", "dialogic" without much thought. This is again his personal choice and one might as well argue that the whole folkloristic reference is a secondary layer to the more basic elements of human (as opposed to folkloristic) life, such as death, birth, love, food, labor, family, - neither the ancients, nor the folk have a monopoly over them. Bakhtin continues by making them into properties of idyllic chronotopes, which are "all determined by their general relationship to the immanent unity of folkloric time" (Bakhtin, 1988, p. 225). Bakhtin then defines more specific pure types of chronotope: love idyll (pastoral), agricultural labor idyll, craft work idyll, family idyll. Although he

convincingly illustrates how they determined the development of the novel, one might as well question whether specific pure types ever existed as literary units to which authors responded even if implicitly. Or perhaps we are dealing with a more abstract space-time relationship in the broader sense and various forms that it takes, upon which the layers of contemporary ideas, traditions, value systems and literary techniques act.

Here once again chronotope performs well as a concept, but perhaps slightly less so when one lays claims as to which chronotopes were at the core of literary history. An easy way to illustrate the problem with idyllic chronotopes is that one is able to follow Bakhtin's line of argument without actually referring to them and instead alluding to the changes in the social systems of values, basic human experience (love, death, meal, family, work...), all interacting with each other in a polyphonic dialogue and encapsulated into various chronotopic containers of novels, following with the zeitgeist and human lives alone.

6. Double standards of continuity versus contemporarity

The same line of criticism applies to all of Bakhtin's work: while claiming inseparability of the time and space in relation to the social life of specific time, Bakhtin is determined to still hold on to the idyll types defined by the earlier oral folkloristic society and its value systems. He convincingly debates their [of idyll types] alterations and intermingling, forming a different line of historical development of the novel, however, such development theory suggests, that the authors first of all reacted to these idyllic chronotopes, rather than being continuous and expressive of their contemporary time in the first place. For Bakhtin evolution of novel therefore becomes internal, while if one chooses to see novel as an artistic reflection of contemporary time, one will have to admit that the authors were just as likely reacting to the changes in the life and values around them. In this respect Bakhtin's idea of continuity is in conflict with his own concept of idyllic chronotopes, since he prioritizes them comparing to the present-day reality of people (authors) and their living "dialogue" in the broadest sense.

G. K. Kosikov furthermore illustrates exactly the point why Bakhtin's theory might be failing at gaining trust among contemporary literary critic:

"Following Hegel, who defined the novelistic collision as "conflict between the poetry of heart and the counterpoising prose of the life's relationships", as counterpoising between "the endless subjectivity within itself", on the one hand and "the rational, ordered by one's own power world" – on the other, the majority of contemporary authors [...] assume that the core of the novel is in its orientation on the depiction of "autonomized", "emancipated", and quite often "self-dominating" *individuality*, living, as Hegel says "by the ideals and endless laws of the heart" and being in disharmony with the "surrounding environment with its norms and demands." (Косиков, 1993)

7. Bakhtin's struggle against ideologies and stylistics: the snake bites its tail?

Bakhtin is open about his intention "the principal idea of this essay is that the study of verbal art can and must overcome the diverse between an abstract "formal" approach and an equally abstract "'ideological' approach" (Bakhtin, 1988, p. 259). What suffers in this logic is that literature (as a possibility) has already detached itself from the oral base upon which it grew and entered the field of written, as opposed to oral. By defying the formal approach, Bakhtin is refusing attention to the structural elements, which are the flesh of the living textual body of novel, instead embracing them as a polyphonic (or should we say cacophonous due to the limitless diversity?) chaos of unique elements all in constant intermingling and dialogue with one another and the reader.

When criticizing stylistics, as ignorant "of social life of discourse outside the artists' study, discourse in the open spaces of public squares, streets, cities and villages, of social groups, generations and epochs" (Bakhtin, 1988, p. 259), he can be just as well criticized of being ignorant of the "private craftsmanship". It of course boils down to a matter of critic's choice, which elements to prioritize when analyzing a novel: be it historical context, social context, author's personal reflection and circumstances; however, either choice is bound to impair or rule out attention to the other elements. It is furthermore debatable, whether the public discourse really is that important to every author (and consequently to every novel) and if every author really is being influenced thereby and not by intertextual discourse between the authors through their works, contemporary ideology or personal circumstances to a far more defining degree. While the author is of course suspended in the various "dialogues", it is his inner philosophy, his "private craftsmanship", which makes the novel possible in the first place. One can exclude the social context and still have a novel, but one cannot exclude the author (despite the postmodern fanciful attempts at staging "death of the author", he survives by the mere fact of being the text's creator).

8. Idyll as a forced presence

But let us focus at what Bakhtin claims to be distinctive features of the idyllic types: not only "continuity of life", "unity of place", but somehow also "love, birth, death, marriage, labor, food and drink, stages of growth – these are the basic realities of idyllic life" (Bakhtin, 1988, p. 225). One may as well wonder if Bakhtin is not cramming too much into his category making it indeed very universal. One is furthermore left to wonder why the "realities of idyllic life" are simply present in the "human life" as its universal basic elements, which are deeply felt by every individual outside of the oral and the public discourse, just as much as they are being reflected in it. Is not the public discourse itself and the folkloristic oral culture itself simply a reflection of these basic reality elements?

“These values, unity of which can be named with a collective term Idea, are spread throughout life itself, piercing it from one end to the other and therefore are accessible to the hero, forming his “heart”, and providing his substantial unity with the world” (Косиков, 1993)

If so, then why refer to the zeitgeist of the folkloristic time of peasant idyll and not to these basic principles in the first place and how they are developed in literature through their dialogic relation as well as through evolution of their significance for contemporary society and individual? In his analysis Bakhtin refers to the increasing role of the individualism and the internalization of idyllic categories, however he refuses to abandon his self-enclosed idyllic chronotopes resorting to fragmenting them and saying that they only partially remained in the novel as a “philosophical sublimation” (Bakhtin, 1988, p. 230) or “a man of the people” (Bakhtin, 1988, p. 235). For Bakhtin the importance here is the holistic and continuous vision of literary process, validly so, but truly only one of the possibilities at exploring the complex issue of evolution of the novel.

9. Love idyll

Let us look more specifically at the theme of love, which Bakhtin somehow sees as the “love idyll” (once again, why do we need the term idyll in this formula?).

“The utterly conventional simplicity of life in the bosom of nature is opposed to social conventions, complexity and the disjunctions of everyday private life; life here is abstracted into a love that is completely sublimated. Beneath the conventional, metaphorical, stylized aspects of such a love one can still dimly perceive the immanent unity of time and the ancient matrices. For this reason the love idyll was able to serve as the foundation for various types of novels...” (Bakhtin, 1988, p. 230)

What appears striking here is the ignorance of a much more simple explanation as to why the theme of love is ever-present in literature of all times to begin with: love is a part of (most often individual) human life and primarily of the interpersonal experience, which has little to do with “dimly perceivable ancient matrices” (although present in the past just as much as in the present simply by the fact of being a part of human nature) and oral folkloristic culture with its values (which is why love stays, while its role changes all the way). Bakhtin correctly points out one of the uses of the theme of love as a stylistic (which he earlier dismisses as a narrow approach) device to oppose social conventions. However, where do these conventions come from? Are they not born out of social and artistic discourse exactly (since for Bakhtin literature is born out of social discourse and it is in the various kinds of literature and social sphere that we exactly find various forms of social conventions and their reinforcement)?

10. Labour idyll

Let us furthermore look at the family and labor idyll chronotopes; - they are most often intertwined according to Bakhtin. Arguing along the lines of the socialist theoreticians, Bakhtin links the agricultural labor, its materiality, and

furthermore materiality of all events related to it (since they become truly functional and not metaphorical) to the “archaic matrices” (the core, the essence), however, his vocabulary at that is rather ideological:

“agricultural labor transforms all the events of everyday life, stripping them of that private petty character obtaining when man is nothing but consumer”, “people consume the produce of their own labor” (Bakhtin, 1988, p. 227).

Although it is straightforward, what way of life transposed into the literary world Bakhtin is arguing in favor of here (peasant one), it is not clear, why the private character is necessarily “petty” or anything outside the manual labor makes this private character a “consumer”. In other words, he mixes the polemics of ancient idyll with that of industrial times and socialist debate on consumerism. During the “archaic” times where the roots of idyll lie for Bakhtin, the notion of consumerism has not been present, if only in the theme of greed, therefore, there is no justified reason for his phrasing lumping social theories of different times in one critical structure. Thus, he is contradicting his own principle of inseparability of time and space and counterpoising conflicts of different historical chronotopes: “The relationships themselves that exist among chronotopes cannot enter into any of the relationships contained within chronotopes.” (Bakhtin, 1988, p. 252)

11. Utopia of idyllic history

Let us now look more specifically at Bakhtin's history of literature through the idyll.

Bakhtin refers to Rousseau and suggests that the idyllic elements of

“nature, love, childbearing – death are now treated at a higher philosophical level [...] as forms of the great, eternal, wise force of earthly love. [...] These elements provide material for constituting an isolated individual consciousness, [...] act as forces that can heal, purify and reassure” (Bakhtin, 1988, p. 230).

What is curious here is that Bakhtin's chronotope is originally built upon the oral dialogic folkloristic past, it is in a way a socially defined category, however, in Rousseau it is exactly these elements which are removed, as, according to Bakhtin himself, the categories become philosophical and elements of an isolated individual (few pages ago “private petty character” (Bakhtin, 1988, p. 227)) consciousness. “Love becomes an elemental, mysterious and – more often than not – fatal force for those who love, and all this is interiorized” (Bakhtin, 1988, p. 231) – once again, is Bakhtin really talking about transformation of the love idyll type or is he rather ignoring an entirely different use of the category? Bakhtin justifies this with the kind of transformation of love and other categories by a philosophical sublimation. He acknowledges that this category is new and that the old one is preserved as well, however, one may see the contradiction here in that the only remaining element is the theme of love itself, while the application of this theme is what changes. This change is best explained again through the ideas and changes of society contemporary to

the author (in this sense the chronotope concept works well, but on a different meta-level).

Venturing further into the nineteenth century, Bakhtin establishes the new paradigm of literature as the one aimed at destruction of idyll. The natural idyllic life is portrayed as limited, isolated and small, something that is bound to perish in the face of the emerging new progressive, yet alien and abstract world. The mankind is growing out of the idyllic cradle conquering the new industrialized world, learning new ways of communication, while being "egoistically sealed-off from each other, greedily practical" (Bakhtin, 1988, p. 234). "Here the process of man's reeducation is interwoven with the process of society's breakdown and reconstruction, that is, with historical process." (Bakhtin, 1988, p. 234) Once again one may question the significance of the destruction of idyll as opposed to the attempts to grasp and represent the new reality contemporary to the author. Why does Bakhtin not speak of chronotope of rebirth?

12. Masks of the Rogue, the Clown and the Fool

This brings the paper to a different set of artistic categories in Bakhtin's system: the rogue, clown and fool. Their functions are crucial to the novel and Bakhtin defines three key ones:

"first a vital connection with the theatrical trappings of the public square, with the mask of the public spectacle, [...] with that highly specific extremely important area of the square where the common people congregate; second – [...] the very meaning of these figures does not have a direct, but rather a metaphorical, significance; third – [...] their existence is a reflection of some other's mode of being – an even then, not a direct reflection. They are life's maskers..." (Bakhtin, 1988, p. 159)

By being outside the main chronotope, they possess a unique right - "the right to be the "other" in this world... The rogue, the clown and the fool create around themselves their own special little world, their own chronotope" (Bakhtin, 1988, p. 159). This enables them to become the "voice" of the author, since it is his critical perspective on the more foul sides of reality that they help to carry into life. "And it is precisely here, of course, that the masks of the clown and the fool (transformed in various ways) come to the aid of the novelist." (Bakhtin, 1988, p. 161)

13. Ambiguity strikes again

This point in Bakhtin's system is, however, slightly ambiguous in the sense that just like there are no pure chronotopes present in the novels for him, there are also, by the same logic, no pure masks. If we take Bakhtin's example with Don Quixote, - the role of Sancho for example is not straightforward: while Quixote is clearly out of synch with reality, - he is a sad crank, while it is little fat pragmatic Sancho, who would better fit the conventional clown stereotype. Yet, according to Bakhtin, making Sancho into a clown would mean that he is the one, "outside" the chronotope of reality.

14. Protagonist external to the chronotope of the novel?

At this point it would be useful to recall Shakespeare's "Hamlet", where the main protagonist is clearly combining the role of the central tragic hero with that of the "madman" (a variation of a fool according to Bakhtin himself). Within Bakhtin's theoretical claim, Shakespeare's play is a contradiction to the mechanism of exploiting the madman's mask: unlike Don Quixote, Hamlet is not oblivious to reality of the novel, not outside of it, instead the novel is built around him. However, Hamlet is performing some of the functions clearly identified by Bakhtin as belonging to the clown's mask, like for example strong remarks on the "specifically nonpublic spheres of life – for example, the sexual sphere" (Bakhtin, 1988, p. 161) in calling Polonius a "fishmonger" (slang for brothel keeper during Victorian age) and then developing this line further with Ophelia:

HAMLET

Lady, shall I lie in your lap?

Lying down at OPHELIA's feet

OPHELIA

No, my lord.

HAMLET

I mean, my head upon your lap?

OPHELIA

Ay, my lord.

HAMLET

Do you think I meant country matters?

OPHELIA

I think nothing, my lord.

HAMLET

That's a fair thought to lie between maids' legs. (Shakespeare, 1993)

He is furthermore most in tune with the visiting actors illustrating exactly that link to the public square that Bakhtin is mentioning as pivotal point. The direct contradicting point here is the ambiguity of Hamlet's (in)sanity: we are at the same time made aware that he is merely wearing a mask. According to Bakhtin, however for the clown, rogue and fool "their being coincides with their role, and outside this role they simply do not exist." (Bakhtin, 1988, p. 159) Yet Hamlet does exist without the mask and if one indeed perceives him as a madman through and through, - the effect of the play is significantly downplayed.

Conclusion

To conclude the analysis, it would be sensible to once again reiterate the point of indisputable strength of Bakhtin's vision in its ability not only to transcend the time period when it was created, but perhaps to serve as a linking element

within modern multicultural context, as all societies. Since the debatable point of the folkloristic oral culture of the European past, which Bakhtin successfully detects in the novels might be the linking element in establishing a cross-cultural link to understanding of contemporary literature and oral literature of postcolonial spaces as well. In placing the folk, and the ancient matrices (or, as current paper argues, the core elements of every human life) at the core of literary texts and history, Bakhtin secures the future place for his method as long as mankind shares life, death and dialogue.

Bibliography

- Bakhtin, M. M. (1988). *The dialogic Imagination: four Essays*. Austin and London: The University of Texas Press.
- Brandist, C. (2006). *The Internet Encyclopaedia of Philosophy*. Retrieved 11 19, 2017, from The Bakhtin Circle: <http://www.iep.utm.edu/bakhtin/>
- Косиков, Г. К. (1993). К теории романа: роман средневековый и роман Нового времени. *Диалог. Карнавал. Хронотоп.*, pp. 21-51.
- Shakespeare, W. (1993). *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark*. Retrieved 11 19, 2017, from The Complete Works of William Shakespeare: <http://shakespeare.mit.edu/hamlet/full.html>
- Yazdanpour, E. (1998, 09). *City of Ideas: A Bakhtinian Reading of Saul Bellow's Herzog*. Retrieved 11 19, 2017, from Archivistan: <https://sites.google.com/site/esmail/Home/thesis/>

SAFEVİ-OSMANLI SINIR BÖLGESİ: SAFEVİLERİN GÖZÜ İLE IRAK-I ARAB**

Rudi MATTHEE
Çeviren: Eralp ERDOĞAN¹

Pireneler kadar heybetli ve dikkat çekici olan Zagros sıra dağları... Asur ve Medea arasında sınırdı. İskender ve Cengiz Han gibi istilacılar tarafından aşılmasına ve İran'daki Arap istilacılarının VII. Yüzyılda [buralara] nüfuz etmesine rağmen bir veya iki nesil geçtikten sonra tarihi rolüne geri dönmüştür.

Sir Arnold Wilson

SW. Persia: A Political Officers' Diary 1709-1914, s. 268.

Giriş

Irak veya İran kaynaklarının adlandırdığı şekli ile Irak-ı Arab sıklıkla, XVI. yüzyılda ve XVII. yüzyılın ilk dönemlerinde Osmanlı ile Safeviler arasında aralıklı bir şekilde meydana gelen savaşlara sahne olmuştur.² Bölgenin başkenti ve en büyük şehri olan Bağdat kesin olarak Osmanlılara geçene kadar 1508 ile 1638 arasında üç kez el değiştirmişti. Şah İsmail 1508'de şehri

* Rudi Mathee, "The Safavid-Ottoman Frontier: Iraq-ı Arab as Seen by the Safavids", *International Journal of Turkish Studies*, IX/1-2, (Summer 2003), s. 157-173.

* Yazarın notu: Bu makalenin araştırması ve yazımı kısmen, Princeton'daki Institute for Advanced Study' de, National Endowment for the Humanities tarafından verilen bir burs ile mümkün olmuştur. Makale'nin ilk taslağı üzerinde yaptığı değerlendirme için Sholeh Quinn'e teşekkürlerimi sunmak isterim.

¹ Arş. Gör. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. eerdogan@nku.edu.tr

² İranlılar bu toprakları, Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem olarak ayırdılar. Moğol istilasına kadar genellikle Cibal olarak adlandırılan Irak-ı Acem, günümüzdeki İran'ın batı ve orta kısmını kapsar. Yakut [el-Hamavi]'nin yazdığına göre güneyde Fars ve Huzistan, batıda Mezopotamya (Irak-ı Arab), kuzeyde Azerbaycan, Deylem ve Qumis [Saddarvaze], doğuda ise Karkas Dağı ve Büyük Doğu Çölü ile çevrelenmişti. Bkz. C. Edmund Bosworth, "Eraq-e 'Ajam(i). " *Encyclopaedia Iranica* 8 (Costa Mesa, 1998), s.538.

Akkoyunlulardan aldıktan sonra Bağdat ve etrafı 1534'de İki Irak Savaşı olarak bilinen savaş ile Osmanlıların bölgeyi yeniden ele geçirmesine kadar Safevilerde kaldı. Şah Abbas 1623 başlarında şehri geri almadan önce neredeyse 90 yıl geçmişti. Bazı beklenmedik gelişmelerin ardından Bağdat sadece 50 yıl Safevilerde kalacak ve Osmanlılar 1638'de orayı aldıktan sonra bir daha asla İran kontrolüne girmeyecekti.

Irak-ı Arab, Safeviler için sadece coğrafi duruma ve askeri güç veya zayıflığa göre kazanılıp kaybedilecek sıradan bir bölge değildi. Birçok Şii imamın mezarı ve şehitlerin olduğu bir yer olarak 12 imam tasavvuru için çok büyük bir yer işgal ediyordu. Mansur Sifatgul burayı kutsal coğrafya olarak adlandırır ve Safevi hanedanını güce ulaştıran ideoloji ile ona meşruiyetini veren hükümet şeklinin dayanağı olarak nitelendirir.³ Her ideolojinin kendisine bir tür tutarlılık ve hedef sağlayacak belli inançlara sahip olması gerekir ama bu ideolojinin güvenilir ve etkili bir dünya görüşü olarak hayatîyetini devam ettirmesi için onun pratikte uygulanmasının önemi, muhtemelen bu inançların düzenli olarak tekrar edilmesi ve bunlardan medet umulmasının verdiği retorik ve sembolik gücün gölgesinde kalır. Bu makale, Şii İslam için Irak-ı Arab'ın simgesel durumunu Safevilerce Iraklı Arapların kontrolünü kazanmak ve korumak için uygulanan gözü karalık ve enerji ile bölgeye müdahil olma gerekçelerini inceleyerek [bu durumu] tarihi gerçeklik karşısında test edecektir.

1. İdeolojik mi Siyasi Motivasyon mu?

Şu bir gerçektir ki Safeviler, 220 yıllık hanedanlıkları boyunca sadece 42 yıl gibi kısa bir süreliğine Irak'ın merkezini kontrollerinde tutmalarına rağmen asla Irak'a karşı retorik ve teorik iddialarından vazgeçmemişlerdi. Şah Abbas döneminin sonuna doğru yazan ünlü Safevi tarihçisi İskender Münşi bu durumu, Irak-ı Arab daima İran krallarının kontrolü altındaydı diye açıklayarak tarihselleştirmiştir.⁴ Hatta Şah Süleyman (1666-94) döneminde yazılan coğrafi bir özet olan *Muhtasar-ı mufid* [bu konuda] daha nettir. Onun müellifi Muhammed Mufid Mustevfi, İran'ı Dicle ve Amuderya nehirleri arasında yayılan bir bölge olarak kaydeder. Müellif, kitabın baskın Şii karakterine uygun olarak, ki bu kitap Şii Ortodoksluğunun egemen olduğu İsfahan'da yazılmıştı, kitaba Safevilerin ellerinde tuttuklarından daha geniş bir bölgeyi kapsadığını düşündüğü Irak-ı Arab ile İran topraklarının tanıtımıyla başlar. [Buna göre]; ülke, Kuhistan ve Kufe çölü, Banu Şeyban'ın bölgesi, Basra Körfezi, Huzistan, Diyarbakır ve Kürdistan vilayetleri ile çevrilidir. Yayıldığı alan ise Tikrit'ten Abadan'a 125 ferseng veya takriben 750 km kuzey –güney eksenini, Hilvan'dan Kadisiye'ye 80 ferseng, takriben 480 km, doğu batı eksenindedir.⁵

³ Mansur Sifatgul, *Sakhtar-i nihad va andishah-i dini dar Iran-i 'asr-i safavi* (*Tarikh-i tahavvulat-i dini-yi Iran dar sadah-ha-yi dihum ta davazdihum-i hijri-i qamari*) (Tehran, 1381/2002), s.69

⁴ İskandar Bayg Turkaman, *Tarikh-i 'alam-ara-yi 'abbasi*, ed. Iraj Afshar, 2 cilt tek bir ciltte toplanmıştır, 2. Edn. (Tehran, 1350/1971), 2:1114.

⁵ Muhammad Mufid Mustawfi Yazdi, *Mukhtasar-i mufid*, ed. Seyfeddin Najmabadi (Wiesbaden, 1989), s. 19.

Mustevfi'nin bölge hakkındaki ilaveleri tamamen idealize olmasına rağmen hikâyesinde Irak'a tanıdığı ayrıcalığı Ebu Zeyd Belhi' nin *Suver'ul ekalim* adlı eserine atıfta bulunarak savunur. Bu esere göre Irak-ı Arap "İran'ın Kiblesi" sayılır ve "Arapların soyluluğu ile diğer insanların karşılaştırılması tıpkı güneşin diğer yıldızlarla karşılaştırılması gibidir." [Kitap] Irak-ı Arab uzun zamandır Safevi krallığının bir parçası değilken ve hatta geri alma şansının zayıf olduğu bir zamanda yazılmasına rağmen kitabın müellifi, Irak-ı Acem (80 sayfa) ve Horasan (70 sayfa ayrılmıştır) hariç İran'ın diğer kısımlarına ayırdığından daha fazla, tam 65 sayfa, Irak-ı Arab için ayırmıştır.

Muhtasar-ı mufid, bölgeye ayırdığı dini önem ve alan açısından *Habib'üs-siyer*'in müellifi Hondmir ile başlayan, ki bu eser Şah Tahmasb'ın iktidarının ilk yılında yani 1524' de tamamlanırken çoğu Şah İsmail'in iktidarı süresince yazılmıştır, Safevi ile Irak-ı Arab ilişkisini tasvir etme yönteminin zirvesi olarak görülebilir. Hondmir, Şah İsmail'in Bağdat fethine iki buçuk sayfa ayırır. Bunun yarısı pek çok Şii imamının gömülü olduğu kutsal türbelere, yani 'atabat [olarak nitelendirilen] Kazımeyn, Necef, Kerbela ve 12. imamın kaybolduğuna inanılan Samarra şehrine gerçekleştirdiği hac hikâyesi ile devam eder. Ancak Tebriz'de iktidarı ele geçirdikten sonra geçirdiği süreye ve Bağdat'la birlikte bölgedeki diğer kutsal şehirlerinin fethine ayırdığı enerjinin azlığına bakıldığında, dini şevk, Şah'ın Irak'a ilk akınında itici güç gibi görünmemektedir. İsmail'in Akkoyunlulardan geriye kalan düşmanları olan; 1501' de Şah İsmail'e karşı kaybettiği Şurur savaşından sonra gücünü Irak'ta yeniden toplayan Elvend bin Yusuf ve Hemedan yakınlarında İsmail tarafından yenildikten sonra Bağdat'a kaçan Murat bin Yakub'a karşı kesin bir sefer düzenlemesi yıllarını aldı. Murad'ın bölgeyi ancak Diyarbakır'ı yöneten Dulkadirli Alaüddeve ile ittifak kurduktan sonra fethetmeye kalktığı iddia edilmiştir.⁶ *Habib'üs siyer* ile başlayan erken dönem İran kaynakları biraz farklı bir senaryo sunar. Ancak anlatılarının güç diplomasisi içermesiyle de benzerlik gösterirler. Hondmir fethin sebebini İsmail'in Bağdat valisi olarak atadığı söylenen Türkmen komutanı Barik Beg tarafından çıkarılan isyanın sonucu olarak betimler. Barik Beg, Şah'ın önünde yer almayı reddederek itaatsizlik belirtisi gösterdiği zaman İsmail onu takip etmeye karar vererek, üzerine Hüseyin Beg Lala öncülüğünde bir ordu gönderdi. Barik Beg savaşmadan şehri Hüseyin Beg'e verdi ve Dicle'yi geçerek Haleb'e doğru kaçtı.⁷

Şüphesiz müellif, Şah'ın Bağdat'a yaklaşması ile *Habib'üs siyer*'de dini egemen kılar. Şah'ın geldiğini haber alan halk kalabalık ile dışarı çıktı ve hükümdarı inekler ile selamladı. Bu inekleri hoş geldin hediyesi olarak kesmek için ilerlediler ve ona dualar edip methiyeler düzdüler. Hondmir, Şah İsmail'in Kerbela türbesini nasıl ziyaretini ettiğini; türbeyi brokar, duvarlarını ve sütunlarını değerli kumaşlar, avlusunu ipek kilimlerle nasıl örttüğünü; 12 adet

⁶ Elke Niewöhner-Eberhart, "Machtspolitische Aspekte des osmanisch-safawidische Kampfes um Bagdad im 16/17. Jahrhundert," *Turcica* 6 (1975): 108.

⁷ Khvandamir, *Tarikh-i Habib al-siyar fi akhbar afrad-i bashar*, ed. Dabir Siyaqi, 4 vols., 3d edn. (Tehran, 1362/1983), 4 :493-95.

saf altından yapılmış mumluğu nasıl bağışladığını ve şehir sakinleri ile hac ziyaretine gelenlere nasıl bedava yemek dağıttığını uzun bir tasvir ile anlatmaya devam eder. Necef'e hareketten önce Şah, Ali'nin türbesinde ibadet etti ve Samarra'yı ziyaret etti. Hikâyenin son bölümünde, bölgeyi bir süredir tehdit eden bir aslanı çıplak elleriyle nasıl öldürdüğünü nakleder.⁸

Habib'üs siyer hemen emsal teşkil etmedi. Şah Tahmasb'ın iktidarı boyunca seferle ilgili diğer yazılanlarda dini coşkuyu motivasyon olarak kullanma genellikle yoktur. Erken bir kronik olan Gazi Ahmed Gaffari'nin *Tarih-i cihan-ara*'sı tüm bölümde genelde makul bir hikâye sunar. Bu bölüm Nevruz 914/21 Mart 1508'de Şah İsmail'in Irak-ı Arab'ı zabtlemeye karar vermesi ile açılır ve motivasyonsuz sunulur.⁹ Şah Tahmasb'ın sarayına gelen bir Hint elçisinin raporu olan *Tarih-i elçi-i nizamşah*, parçası olduğu askeri girişimlerin sırasını oldukça gerçeklere dayalı listeler. Şah'ın Irak-ı Arab'ı işgal etmek için ilerlediğini "Bir zamanlar Azerbaycan'ın tüm kısımları, Irak-ı Acem bölgesi, Kirman ve Fars toprakları onun kontrolü altındaydı"¹⁰ diyerek not eder. Kubad el-Hüseyni, Şah İsmail'in kutsal yerlere yaptığı hac ve ardından onun emri ile yapılan Sünni katliamına biraz değinirken, onun Irak'a karşı yaptığı seferleri anlatan diğer erken dönem raporlar ise İsmail'in bölgedeki kalışından bile zar zor bahsederler. Böylece bölgeye atfedilen özel dinsel duruma kayıtsız kalırlar.

¹¹ Budak Kazvini, Şah Tahmasb için yazılan eseri *Cevahir-ül ahbar*'da seferi motivasyona atıf yapmaksızın, somut bir şekilde nakleder ve Şah'ın, her ikisi de Bağdat'ın yakınındaki Kazımeyn'de gömülü olan yedinci İmam Musa ve dokuzuncu İmam Muhammed Taki'nin kabirleri üzerinde bir yapının dikilmesi ile ilgili vermiş olduğu emirle ilişkilendirerek seferin ibadete özgü yönünden bahseder.¹² Nihayet Hasan Rumlu'nun 16. yüzyılın son çeyreğinden gelen *Ahsenü't tevarih*'i muhtemelen olay üzerinde dinsel bir perspektiften ziyade, jeopolitik perspektif sunan en iyi örnektir. Hasan Rumlu, Şah İsmail'in seferi ve Şah'ın Bağdat'ı Akkoyunlu hâkimiyetinden ele geçirmesini tamamen gerçek ve oldukça kısaltılmış bir şekilde sunar. Irak'a herhangi bir özel dini statü vermez ve hükümdarın dikkatini Güney Huzistan eyaletine vermesine geçmeden önce, Şah'ın aslanı öldürürken gösterdiği kahramanlık hikâyesine gündemdeki fetih kadar yer ayırır.

Hikâyelerin içeriğinden ve tarzından anlaşılıyor ki Şah İsmail'in Irak'ı almak için harekete geçme nedeni var olan güçlü bir ideolojik ve dini bağlılık ile kutsal Şii şehirlerini Safevilerin kontrolüne almaktan ziyade yeni palazlanan

⁸ a.g.e., 4:493-95.

⁹ Qazi Ahmad Ghaffari Qazvini, *Tarikh-i jahan-ara*, ed. Muhammad Qazvini (Tehran, 1343/1964), s.271.

¹⁰ Khurshah b. Qubbad al-Husayni, *Tarikh-i ilchi-yi Nizam Shah (Tarikh-i safviyah az aghaz ta sal-i 972 hijri qamari)*, ed. M. Riza Nasiri ve Ku'ichi Haneda (Tehran, 1379/2000), s. 35.

¹¹ Hasan Bayg Rumlu, *Ahsan al-tavarikh*, ed. 'Abd al-Husayn Nava'i (Tehran, 1357/1978), s. 136-37. Bu hikâye [Bijan]'da da anlatılır, *Jahangusha-yi khaqan(Tarikh-i Shah Isma'il)*, ed. Allah Dita Mudtar (Islamabad, 1350/1971), 290.

¹² Budaq M unshi Qazvini, *Javahir al-akhbar. Bakhsh-i tarikh-i Iran az Qaraqyunlu ta sal-i 986 h.q.*, e d. M uhsin Burhan Nizhad (Tehran, 1378/1999), 124.

krallığını sağlamlaştırmak ve İran toprağı üzerindeki potansiyel rakibini bertaraf etme arzusudur. Elke Niewöhner-Eberhad okuduğı İran ve Osmanlı kaynaklarından bu sonucu çıkarmıştır. Söylediğine göre: “Ne Osmanlı ne de İran kronikleri Şah İsmail’in Bağdat fethi üzerindeki ideolojik motivasyonundan bahsetmez.”¹³

Farsça kaynaklarla yapılan ek bir çalışma, bu çıkarımı önemli ölçüde doğrular. Eski belgelerde Mezopotamya Safevi İrani’nin dinsel kimliği üzerinde özel anlam ifade eden bir bölge olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat din bir başka şeyle, daha dünyevi düşüncelerle baş etmek zorundadır. Dinsel dürtü Safevi hükümetinin meşruiyetini ve Ortodoks Şii kökenlerini doğrulamak için çaba gösteren, politik bir çevrede yazan sonraki dönem müelliflerle daha çok önem kazanır. Şah Tahmasb döneminde yazılan birçok kronik için açıkça bir model olmayan *Habib’üs siyer* sonraki kaynaklar ile burada bir standart oluşturdu. Özellikle I. Şah Abbas döneminde yazılan bir eser, eğer tüm bölümleri kopya etmediyse, onun olaylarının sırasını izler.¹⁴ Şah Abbas döneminin son yıllarında oluşmuş bir kronik olan *Rawzatü’s safa*’nın müellifi Cünabadi bu durumun tipik bir örneğidir. O özellikle konusunun yanı sıra dilini de *Habib’üs siyer*’den almış ve onun hikâyesini kullanmıştır. Politik nedenini ana hatlarıyla belirtir. İneğin kesilmesini içeren sevinçli karşılama merasimini detaylı anlatır; türbenin sütunlarını ve duvarlarını örttüğü kıymetli örtü, 24 ayar altın şamdan ve şehir insanlarına dağıtılan ücretsiz yemek hakkında ayrıntılı bilgi verir.¹⁵ Şah Abbas kroniklerinden en önemlisi olan İskender Bey Münşi de bu bölümü Hondmir’e benzer bir şekilde tasvir eder.¹⁶ Bunun aksine I. Şah Abbas döneminin başlarında yazan Kadı Ahmed Kumi de Hasan Rumlu’ya yakın olarak süssüz, özet ve dini motivasyonun rol oynamadığı bir anlatım sunar. Şah İsmail’in Bağdat’ın zaptının ardından Necef’e yaptığı hacdan bahsetmesine rağmen, sadece yüzeysel olarak değinir.¹⁷

I. Şah Abbas’tan sonraki dönemde dinsel coşku daha büyük bir eğilimle devam eder. Bu eğilimin bir kısmı Şah İsmail’in haccı süresince *atabat* üzerine yağdırdığı cömertliğin uzun anlatımını içeren, II. Şah Abbas döneminde oluşturulmuş bir eser olan, *Holdberin*’de görülür.¹⁸ Bu durum Şah Süleyman’ın saltanatında daha belirgin hale gelir. Bu dönemde saltanatın Mesiyanik,

¹³ Niewöhner-Eberhart, "Machtspolitische Aspekte" s. 109.

¹⁴ Bu, Sholeh Quinn’in “Hondmir’in önsözünün biçimsel etkisi Şah Abbas dönemi boyunca çok güçlü ve geniş kapsamlıydı” gözlemiyle aynı çizgidedir. Özellikle sonraki kronikler *Habib’üs siyer*’i taklit etme eğilimindedirler. Bkz. Sholeh A. Quinn, *Historical Writing During the Reign of Shah 'Abbas: Ideology, Imitation in Legitimacy in Safavid Chroniclers* (Salt Lake City, 2000), s. 42-43

¹⁵ Mirza Bayg Junabadi, *Rawzat al-safaviyah*, ed. Ghulamriza Tabataba’i Majd (Tehran, 1378/1999), s. 209-11

¹⁶ Iskandar Bayg Turkaman, *Tarikh-i 'alam-ara-yi 'abbasi*, 1:34-35.

¹⁷ Qazi Ahmad b. Sharaf al-Din al-Husayn al-Husayni al-Qummi, *Khulasat al-tavarikh*, 2 vols. ed. Ihsan Ishraqi (Tehran, 1359/1980) s. 1:93-94

¹⁸ Muhammad Yusuf Valah Isfahani, *Khuld-i barin (Iran dar ruzgar-i Safaviyan)*, ed. Mir Hashim Muhaddis (Tehran, 1372/1993), s. 171-72.

Heterodoks kökeni, Şiiliğin aslı üzerine yapılan güçlü vurgu ile gölgelenmiştir. Bu aynı zamanda Safevilerin erken tarihini ulaşılabılır bir dille yeniden anlatan birkaç popüler hikâyenin yazıldığı bir dönemdir. Onlar ağırlıklı *Habib'üs siyer*'den alıntı yapmışlardı, ancak dönemi anlatırken buna uygun dini deliller kullandılar ve olayları ifade ederken ona nostaljik bir makyaj uyguladılar.¹⁹ Uzun süre anonim olarak nitelendirilen ancak şimdi Bijan tarafından yazıldığı bilinen *Cihanguşa-yı hakan* ve halen müellifi bilinmeyen *Tarihi-i alem ara-yı safevi* bu türe iyi iki örnektir.²⁰ İlki, Şah İsmail'in Bağdat seferinde tam anlamıyla *Habib'üs siyer*'i taklit ederken, ikincisi daha önceki hikâyelerin bir adım daha ötesine giderek ibadet fikrini aşılır. Bu kitabın müellifi Hondmir'in şamdan, halı ve perde bağışı anlatımının yanı sıra, Şah İsmail'in muhtemelen Necef türbesine harcadığı 30.000 tumanı da aynen yazar. Bununla birlikte tüm seferin motivasyonu Şah'ın imamların türbesine gerçekleştireceği hac arzusu olarak verilir. Bu doğrultuda bir sayfa boyunca Şah İsmail'in Necef'e girdiği zamanki bir tür trans halinin dramatik tasvirine yoğunlaşılır. Ağlayarak Ali'nin adını haykırdığını hatta "Allah'ın Aslanı"nın türbesi üzerinde bayıldığını anlatır. Dört saatini türbede yalnız geçirmiş ve o tekrar "bir güneş gibi" görünene kadar maiyeti endişe etmişti. Müellif, "Şah gümüş gibi gitti, kırmızı altın gibi çıktı" diye nakleder.²¹ Nihayet *Muhtasar-ı mufid*'de müellifin 'atabat'a ayırdığı uzun (12 sayfa Kerbala'ya ve 8 sayfa Necef'e) paragraflarda, kutsal şehirlere yapılan törendeki Şii inanç zirve yapar.²²

Daha sonraki kronikler doğal olarak I. Şah Abbas'ın Bağdat fethinin zirve yaptığı Irak seferi hakkındaki bilgilerini de içerir. Hepsi Şah'ın 'atabat'ı ziyaret etme arzusunun uzun süredir var olduğunu vurgular ve böylece askeri harekâtı dini şevke bağlar. İskender Münşi ve Astarabadi'nin 1623 başlarında I. Abbas'ın Bağdat'ı almasıyla ilgili yazdıklarına göre hac görevini yerine getirmeye duyulan motivasyon fetihle yoktur, aksine fethin önünde yer alır. Ve aslında iki müellif de "saadet eşiği" ne hürmet etme arzusunun, fethin kendisi için motivasyon oluşturduğunu ileri sürerler.²³ İskender Münşi ve Astarabadi sadece ileri sürerken, Mustevfi nettir. Ona göre Şah Abbas'ı Irak seferine iten kuvvet, kendini Ali'nin eşiğinin köpeği olarak adlandıran bir yöneticinin adına, mübarek imamların türbelerini şiddetle ziyaret etme arzusundan gelir.²⁴

¹⁹ Bunun için Bkz., Sholeh A. Quinn, "Rewriting Ni'matu'llahi History in Safavid C chronicles," *The Heritage of Sufism: Late Classical Persianate Sufism (1501-1750)*, eds. Leonard Lewisohn ve David Morgan (London, 1999), s.201-24.

²⁰ [Bijan], *Jahangusha-yı khaqan*, s. 288-89. Bu çalışmayı Bijan'a atfeden için Bkz., A. H. Morton, "The Date and Attribution of the Ross Anonymous. Notes on a Persian History of Shah Isma'il I," *Pembroke Papers I: Persian and Islamic Studies in Honour of P. W. Avery*, ed. Charles Melville (Cambridge, 1990), s. 179-212.

²¹ Anon., *'Alam-ara-yi safavi*, ed. Yad Allah Shukri (Tehran, 1363/1994), s. 123-29.

²² Mufid Mustawfi, *Mukhtasar-i mufid*, s. 52-63,70-78.

²³ Iskandar Bayg Turkaman, *Tarikh-i 'alam-ara-yi 'abbasi*, 2:1032; ve Sayyid b. Murtaza Husayni Astarabadi, *Tarikh-i sultani: Az Shaykh Safi ta Shah Safi* (Tehran, 1364/1985), s. 221.

²⁴ Mufid Mustawfi, *Mukhtasar-i mufid*, s.74.

Yine de, dini ilham olarak alan güçlü ideolojik zemine rağmen, daha sonraki müellifler bile, Safevilerin Bağdat ve merkezi Mezopotamya'yı kontrol etme arzularının her şeyden önce saldırgan toprak iddialarıyla motive edildiğini oldukça açık bir şekilde ifade etmiştir. İskender Münşi, Irak-ı Arab'ın Şah İsmail'in hanedanlığı süresince İran'ın parçası olduğunu belirttiği zaman bu duruma dolaylı olarak işaret eder.²⁵ Bu motivasyonun onayı, açık bir şekilde Şah Abbas'ın bölgeye odaklanma hırsını "Atalarının döneminde Safevilerin ulu yöneticisinin kontrolündeydi" diyerek bağlantı kuran Cünabadi'den gelir. O, bu durumun Şah'ın ilk olarak dikkatini Şah Hudabende zamanında (1378-87) Tekelü ve Türkmen oymakları vasıtasıyla Osmanlıların eline düşen Azerbaycan'ın bağımsızlığına, ardından Özbeklerin kontrolünde olan Horasan'a ve sonra Mazenderan ile Gilan'ın Hazar bölgelerine çevirmesine sebep olduğunu söyler. Cünabadi, bu bölgelerin yeniden pay edilmesi ile Irak-ı Arap ve *Darü'l salem* Bağdat haricinde kendisine miras olup Safevi kontrolüne girmeyen başka toprak (*Darü'l mülk-i mavrusi*) kalmamıştır diyerek devam eder ve açıklamasını Azerbaycan üzerindeki Safevi-Osmanlı barışı tüm çatışma ortamını engellediğinden Şah Bağdat'ı yeniden alabilmek için aradaki barış anlaşmasına sorun teşkil etmeyecek bir yol aradı iddiasıyla bitirir.²⁶ Astarabadi de çoktandır devam eden Osmanlı-Safevi barışına işaret eder. Şah Abbas'ın, Osmanlı'da patlayan ve Sultan II. Osman'ın katli (20 Mayıs 1622) ile imparatorlukta sayısız isyana sebebiyet veren kargaşa ortamında barışı ihlal etme ve '*atabat*'a ziyaret arzusunu gerçekleştirme kararına değinir.²⁷

2. Stratejik Düşünceler

Stratejik düşünce temelleri üzerine yargıya varan bu referanslar, Jeopolitik gerçeklerin hesaba katılması gereğini akla getirir. Safevilerin Irak'ı kazanmak ve elde tutmak için neden az çaba gösterdiğini değerlendirmeye çalışırken, Irak'ın Anadolu gibi büyük bir Kızılbaş nüfusuna yurt olduğunu kavramak önemlidir. Bunlar ilk dönemlerde Safevi projesinin hararetli destekçileriydi. Bunun yanı sıra, hanedanın dünyevi güce doğru yükselişinde başlıca dayanak idiler. Safeviler kendilerini bin yıllık birleştirici kökenlerinden uzaklaştıran bir yola saparken, Kızılbaşlar gittikçe değerli bir varlıktan çok bir engele dönüştü. Safeviler de bu itaatsiz unsurların yerlisi oldukları ve yönetim merkezleri olmaya devam eden bu topraklar hakkında bu şekilde hissetmiş olmalılar.

Ayrıca Safevilerin Osmanlı ile yüz yüze geldiklerinde göreceli olarak zayıf yönetildiklerini kavramak önemlidir. Safeviler açık bir şekilde Osmanlıları değerli bir rakip olarak gördüler ve haklı olarak onların askeri gücünden korktular. Avrupa'nın savaş meydanlarında askeri hünerleri sürekli olarak bilenen Osmanlılar, uzun süre eskimiş teknolojiyi kullanan Safevilere göre askeri bakımdan daha üstündü. Safeviler her zaman taktiksel hünerleri ya da Osmanlılar için olumsuz durum yaratan uzun ikmal hattı sayesinde zafer

²⁵ İskandar Bayg Turkaman, *Tarikh-i 'alam-ara-yi 'abbasi*, 2: 1114-15.

²⁶ Junabadi, *Rawzat al-safaviyah*, s. 885.

²⁷ Astarabadi, *Tarikh-i sultani*, s. 221.

kazanırlardı. 17.yüzyılın sonlarında bir Portekiz gözlemci Osmanlı elçilerinin İran'da sıcak bir karşılamayla ağırlanmaları eğilimini bu korkuya dayandırır.²⁸ II. Şah Abbas'ın Bağdat'ın kaybedilmesine boyun eğerek İran'ın doğu sınırını belirleyen şehir olan Kandahar üzerinde savaşa devam etme kararı muhtemelen, Osmanlı birlikleri karşı konulamayacak kadar güçlü iken Babür ordusu yenilgiye uğratılabilir düşüncesinden ileri gelmekteydi. Şah İsmail'in Mezopotamya içlerine taarruz etmesi Safevi otoritesine yapılan meydan okumanın ardından gelmesi muhtemelen tesadüf değildi ki Şah Abbas 1623'de Osmanlı'nın asi valisi Bekir Subaşı'nın davetine icabet ederek Bağdat'a sefer organize etti.

Şah İsmail Çaldıran ovasında mutlak bir yenilgiye uğradıktan sonra İran yıllarca Osmanlı'nın karşısına asker çıkaracak duruma gelmedi. İsmail'in stratejisi ateşli silahların alımı için bir anti-Osmanlı koalisyonu kurmaktan propaganda yoluyla Safevi askeri gücü hakkında şişirilmiş söylentiler yayma çabasına kadar büyük bir çeşitlilik arzeder. Buna rağmen İran'ın zayıflığını hiçbir şey gizleyemedi fakat Sultan Selim'in 1518'de Mısır dönüşü Safevi devletini yeni bir saldırıdan kurtaran ani sefer iptalinin sebebi buydu. Üç yıl sonra casus raporları Osmanlıları Safevilerin onlara saldıracak pozisyonda olmadıklarına inandırdı. Böylece Osmanlılar dikkatlerini Macaristan'a doğru yöneltebildiler.²⁹ Şah İsmail 1524'de Anadolu'ya apaçık bir saldırı hazırlığı için bazı Avrupalı güçler ile diplomatik bağlantı kurmasına rağmen bu sonuçsuz kaldı.

İsmail'in halefi Şah Tahmasb da savaş meydanında Osmanlılar ile karşılaşınca biraz agresiflik göstermiştir. Rhoads Murpy'nin dediği gibi Osmanlılar dini olarak bölünmüş topraklarında toplumsal ayrımlara neden olabileceği nedeniyle, Safevilere karşı tüm gücüyle savaşa girmeye isteksizdi.³⁰ Fakat Osmanlılar doğuda savaşmaya Avrupa'ya karşı savaştan çok daha az hevesli olsa bile, Şah Tahmasb'ın hanedanlığı süresince (1524-76) İran'a karşı (Balkanlara yaptığı on sefere karşın) üç sefer başlatan onlar oldu. Bu, Irak-ı Arab'ın tekrar Osmanlı kontrolüne geçtiği ve iki Irak diye bilinen savaş ile 1548 seferini içerir ki bu seferin asıl amacının nefret edilen Kızılbaşları yok etmeye yönelik olduğu görünmektedir.³¹ Uzun zamandır Kızılbaşlar arasında Sünni karşıtı duyguların belirgin bir özelliği olan anti-Osmanlı propagandası Şah Tahmasb döneminde, *tabarra* veya ikinci ve üçüncü halifelere resmen beddua edilmesi olarak adlandırılan olarak adlandırılan [sistem] kurumsallaştığı zaman şiddetle artış gösterdi. (1555 Amasya Barışı'nın bir parçası olarak bu

²⁸ Jean Aubin, ed., *L'ambassade de Gregorio Pereira Fidalgo a la cour de Châh Soltân Hosseyn 1696-1697* (Lisbon, 1971), s. 91.

²⁹ Jean-Louis Bacque-Grammont, "The Eastern Policy of Süleymân the Magnificent 1520-1533," *Süleymân the Second and His Time*, eds. Halil İnalçık and Cemal Kafadar (Istanbul, 1993), s. 220-21.

³⁰ Rhoads Murphy, *Ottoman Warfare 1500-1700* (New Brunswick, 1999), s.173.

³¹ Walter Posch, *Der Fall Alkâs Mirzâ und der Persienfeldzug von 1548-1549. Ein gescheitertes osmanisches Projekt zur Niederwerfung des safavidischen Persiens* (Marburg, 2000), s. 354,358.

uygulamadan resmi olarak vazgeçildi.)³² Karşılıklı nefret ve çeşitli meydan okumalara rağmen Şah Tahmasb Osmanlıları hiçbir zaman amansız bir düşman olarak görmedi. 1531'de Avusturya ile bağlantılarından ve Habsburg imparatorluğu ile yapılacak olası bir ittifak söylentisinden dolayı İstanbul'un güvenini tazeledi.³³ 1530'ların savaşı süresince Sultan Süleyman'a barış teklifi sunmaya devam etti. Muhammed Han'a Bağdat'ı boşaltması için emirler verdi.³⁴ Saraydakiler Osmanlıların Avrupa'da savaşmasını fırsat bilerek bu güç durumdan faydalanması için Tahmasb'ı teşvik etmelerine rağmen Tahmasb 1530'larda kaybetmiş olduğu bölgeleri yeniden ele geçirmek için çok az bir çaba sarf etti. Sultan tarafından gönderilen mektupta onu savaş meydanına davet ederek ya gelmesini ya da bir daha kendisini yiğit olarak adlandırmamasını yazmıştı. Şah Tahmasb cevap olarak Allah'ın kâfirlere karşı yapılan savaşta Müslümanların kendilerini tehlikeye atmalarından alıkoyduğunu ve sayıca on kişinin karşısında bir kişinin bile olmadığı iki Müslüman ordunun savaşçı adamlarının yok edilmesini isteyemeyeceğini söyleyerek cevapladı.³⁵ İki devlet arasında sayısız elçi gelip gitti ve adet olduğu üzere zengin hediyeler taşındı. Süleyman, Şah Tahmasb'ın barış tekliflerini dikkate almadı ve 1548'de bir kez daha İran'a karşı bir sefer için kendisini hazırladı.

Şah Tahmasb döneminde gerçekleşen Safevi ve Osmanlı arasındaki üçüncü ve son savaş 1555 Amasya Antlaşması ile sona erdi. Amasya Antlaşması sonucu İran aşırı toprak kaybetmesine rağmen, İranlılar antlaşma imzalandığı zaman antlaşmaya bağlı kalma konusunda tedirgin görünüyordular. Şah Tahmasb Osmanlılar ile olan iyi ilişkileri korumak uğruna Bayezit'i babası Süleyman'a iade etmemek için ettiği kutsal yemini bozmaya istekli görünüyordu. (Bunun yerine Bayezid kardeşi Selim'in adamlarına teslim edildi ve derhal katledildi.)³⁶ Şah'ın 1566'da Sultan II. Selim'in tahta çıkışının ardından gönderdiği, 400 tüccar ve değerli hediyeler götüren 320 resmi görevliden oluşan gösterişli elçilik heyeti, barışı koruma beklentisinin bir başka işareti olarak görülebilir.³⁷

Şah Tahmasb'ın 1576 yılında ölümü İran'da Osmanlıların karşı koyamayacağı, çok cazip bir otorite boşluğu ortaya çıkardı. Bir yıl sonra Amasya Antlaşması'nı bozarak bir kez daha Safevi topraklarına saldırdılar ve 1590 yılında Şah

³² Örneğin Membré, Tebrizli tabarrailerin Tebriz'de kalan Osmanlı tüccarlarını Osmanlı'ya lanet okumaları için nasıl zorladıklarını nakleder. Bkz., Michele Membré, *Mission to the Lord Sophy of Persia (1539-1542)*, trans. And commentary A. H. Morton (London, 1993), s. 52.

³³ Bkz., Rudolf Neck, "Diplomatische Beziehungen zum vorderen Orient unter Karl V.," *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 5 (1952):70.

³⁴ Faruq Sumer, *Naqsh-i Turkaman-i Anatuli dar tashkil va tawsi'ah-i dawlat-i safavi*, trans. Ihsan Ishraqi and Muhammad Taqi Imami, (Tehran 1371/1993), s. 81.

³⁵ Shah Tahmasb, *Tazkirah-i Shah Tahmasb*, ed. Amr Allah Sifri (Tehran, 1363/1984), s. 19, 28-29.

³⁶ Abolala Soudavar, "The Early Safavids and their Cultural Interactions with Surrounding States," *Iran and the Surrounding World: Interactions in Culture and Cultural Politics*, eds. Nikki R. Keddie and Rudi Matthee (Seattle, 2002), s. 103.

³⁷ Abolala Soudavar, *Art of the Persian Courts: Selections from the Art and History Trust Collection* (New York, 1992), s. 164

Abbas'ın barış talebine kadar sürecek olan kaçınılmaz savaşı başlattılar. Aradan geçen 15 yılda Safeviler barış göstergesi olarak Amasya Antlaşması için müracaata devam ettiler ve Osmanlılarla barışçıl ilişkileri sürdürme istekliliklerini gösterdiler.³⁸

3. Ekonomik ve Coğrafi Etkenler

Safevilerin Irak hususunda göstermiş olduğu minimal enerji basit bir şekilde askeri zayıflığa bağlanamaz. Bir sonuca varacak olursak, Irak Safeviler için en azından Osmanlılar için olduğu kadar stratejik ve ekonomik bir öncelik değildi. Niewöhner-Eberhard iki taraf arasındaki asıl karşılaşma odağının Doğu Anadolu ve Batı Azerbaycan olduğuna dikkat çekiyor. O, Irak'ın Avrupa ve Hindistan arasındaki ticari yol üzerinde kurulduğu için önemli olduğunu belirtiyor.³⁹ Irak'ın bu önemi, ancak onlar 1540'lı yıllarda Bağdat'ı (sembolik ve zayıf bir şekilde) kontrol altına aldıktan sonra ortaya çıkmıştır. Zira Bağdat, imparatorluğun merkezini, uzaktaki Basra'ya bağlayan yol üzerinde bulunan hayati öneme sahip bir duraktı ve Basra, Osmanlıların Basra körfezi ve Hint Okyanusu'na tek çıkış noktasıydı. 1540'larda bu kasabayı kontrol altına aldıktan sonra onların Basra Körfezi ve Hint okyanusuna çıkış kapısı oldu. 16. yüzyılın ilk yılları boyunca Irak Safevilerin otoritesi altında olduğu zaman bölge ticari olarak zayıfladı ve Basra ile Levant arasındaki ticaret, Irak boyunca daha güvenli nehir yolu yerine sadece Şam'a giden tehlikeli çöl yolu vasıtasıyla yapılmaktaydı. Osmanlılar Irak'ı alır almaz ticaret trafiği değişti ve tüccarlar Mezopotamya'nın su yolunu kullanmaya başladılar. Halep'in Şam karşısında üstünlüğüne yol açan Basra Körfezi ile Akdeniz arasındaki ticaretin son durağı olarak Mezopotamya, Halep etrafındaki alanların ekonomik bakımdan yükselmesine yardımcı oldu.⁴⁰ Niewöhner-Eberhard'ın iddiasına göre Safeviler 1534 ile 1623 yılları arasındaki 90 yıl boyunca şehri kontrol etmemiş olsalar bile Osmanlıların aksine Bağdat'a sürekli ilgi gösterdiler. Çünkü burası hacılar için geçiş yolu ve hac merkezi olması dolayısıyla dini bir öneme sahipti. Fakat İran kroniklerinde bu konuya dair açık bir gönderme yapılmadığı görülmektedir. Şah I. Abbas gerçekte çok sayıdaki hacının getirdiği yıllık altın akışıyla ilgileniyordu. 8 imamın mezarının olduğu Meşhed'in statüsünü, 'atabat'ın ve hatta Mekke ve Medine'nin kutsal şehirlerinin yerine Şii hac merkezi olarak canlandırmak için çok çaba sarf etti.⁴¹ Mesele şudur ki, Safevilerin 'atabat için

³⁸ Rana von Mende, *Mustafa 'Âli's Fursat-nâme. Edition und Bearbeitung einer Quelle zur Geschichte des persischen Feldzugs unter Sinan Pasa 1580-1581* (Berlin, 1989), s.71- 73, 110-11.

³⁹ Niewöhner-Eberhart, "Machtspolitische Aspekte, " s. 104.

⁴⁰ Vitorino Magelhaes-Godinho, *L'Economie de l'empire portugais aux XVe et XVIe siècles* (Paris, 1969), s.769-71. Ayıntab (Günümüzde Gaziantep) şehri 1530'ların ortalarında ekonomik bir kalkınmaya şahit oldu ve vergi gelirinin önemli ölçüde arttığını gördü. Bkz., Leslie Peirce, *Morality Tales: Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab* (Berkeley, 2003), s. 28-30. Kitabının basılmamış halini bana gösterdiği için Leslie'ye minnetarım.

⁴¹ Jean-Baptiste Tavernier, *Les six voyages de Jean- Bapt. Tavernier en Turquie, en Perse et aux Indes*, 2 vols. (Utrecht, 1772), 1:588-89. Ayrıntılı bilgi için Bkz., Charles Melville, "Shah 'Abbas and the Pilgrimage to Mashhad," Charles Melville, ed., *Safavid Persia: the History and Politics of an Islamic Society* (London, 1996), s. 191-230.

bir alternatifleri vardı, en azından ideolojik özsayılarının vazgeçilmezi gibi görünmüyordu. Hatta şunu bile iddia edebiliriz ki Bağdat'a giden ticari ve askeri ikmal hatları için kaygılanması gereken, en azından Basra'nın kontrolünü ele geçirmelerinden itibaren, Safevilerden çok Osmanlılardı. Safeviler için Irak, ülkeleri ve Levant limanları arasındaki ticaretin transit ülkesi olarak önem arz ediyordu, ancak bu arada da alternatifler mevcuttu.

Belki de en önemlisi, en azından güney kısmındaki nüfusun çoğunun Şii mezhebine bağlı olmasına rağmen Safeviler için Irak'ın yabancı bir toprak olmasıydı. 1670' lerde Mandali'den Osmanlı topraklarına geçen Venedikli gezgin asilzade Ambrosio Bembo, Osmanlı topraklarındaki bu şehirde küçük çocukların ve kadınların İranlı gezginleri nasıl gördüğünü ve onları "inançsız İranlılar" olarak adlandırdıklarını belirtir.⁴² Musul ve Basra arasındaki bölge, Türkçe konuşan Kızılbaşların anavatanı olan Anadolu'nun aksine ya göçebe Arapların ve son derece bağımsız bir nüfusun yurduydum ya da daha kuzey sebatsız Kürt kabileleri tarafından meskûn edilmişti. İranlıların zihinlerindeki Kürt ve Arap tasavvuru bu iki topluma dair sahip oldukları basmakalıp düşüncelerden ibaretti: Kürtler kötü tabiatlı, inatçı, hain ve asık suratlı olmakla ün kazanmıştı.⁴³ İranlılar, eskiden kalma bir bakışla Arapları aşağı Irak'ın bedevi ahali anlamına gelen "kertenkele yiyenler" olarak görürlerdi. Ayrıca sahtekâr daha kötüsü inançsız ve riyakâr olarak adlandırılırlardı.⁴⁴

Irak onlar için yabancı bir toprak olmasının yanı sıra dışarıdan gelenler için kontrol edilmesi zor bir yerdi. İran kaynaklarında Irak-ı Arab, gayrimüslimler tarafından meskûn edilmiş topraklarla askeri sınır anlamını taşıyan *sugur* ve keskin bir bölgesel ayrımla benzer içerikte olan *serhad* hudut bölgesi olarak nakledilmiştir.⁴⁵ Mezopotamya'nın taşkın ovası olan Savad sıcak, nemli ve sağlıksızdı ayrıca öldürücü salgın hastalıklar için yaygın bir inkübatördü. İran ve Doğu Anadolu'daki yüksek ova ve dağlara alışkın olan Kızılbaş savaşçılar için yaşanması zor bir bölgeydi. Muharebe alanında açık karşılaşma yerine gerilla taktiği tercihleri de Irak'ta çok işlerine yaramadı. Alüvyal düzlükleri ve bataklıkları dağ içlerine geri çekilmenin takip ettiği pusu kurmaya ve hızlı

⁴² Ambrosio Bembo, "Viaggio e giornale per parte dell'Asia di quattro anni incirc fatto da me Ambrosio Bembo Nob. Veneto," fol. 273, The James Ford Library'de el yazması, University of Minnesota. Minneapolis. . Irak ile İran arasındaki geleneksel geçit, Bağdat ve Horasan arasındaki rotanın bir parçası olan Hanekin ve Kasr-ı Şirin arasındaki yol olarak görünmektedir. Fakat Safevilerin zamanında yolcular genellikle İsfahan'dan; Kirmanşah ve Bağdat yolunu kullanarak ve Sumar ile Mandali sınırını geçerek gelmekteydi. Bembo'nun dışında Sebastien Manrique (1642-43), Jean de Thevenot (1666) ve William Hedges (1686) de bu rotayı izlemiştir.

⁴³ Engelbert Kaempfer, *Am Hofe des persischen Grosskönigs, 1684-1685*, ed. Walter Hinz (Berlin/Leipzig, repr. Tübingen, 1977), s. 88; Valah Isfahani, *Khuld-i barin*, s. 39, 77, 83.

⁴⁴ Muhammad Ibrahim b. Zayn al-'Abidin Nasiri, *Dastur-i shahriyaran*, ed. Muhammad Nadir Nasiri Muqaddam (Tehran, 1373/1994), s. 145, 179, 216, 250; ve Bedik, Bedros, *Cehil Sutun, seu explicatio utriusque celeberrimi, ac pretiosissimi theatri quadraginta columnarum in Perside orientis, cum adjecta fusiori narratione de religione, moribus* (Vienna, 1678), s. 387.

⁴⁵ Junabadi, *Rawzat al-safaviyah*, s. 885; ve Astarabadi, *Tarikh-i sultani*, s.271. Bu terimlerin anlamı için Bkz., R. W. Brauer, "Boundaries and Frontiers in Medieval Muslim Geography," *Transactions of the American Philosophical Society* 85 (1995).

darbelere izin vermedi. Zagros dağ silsilesi tarafından Orta İnan platosundan ayrıldığından bölge savunma için de çok zordu. Fiziksel çevreden kaynaklanan lojistik sorunlar, Osmanlıları çoğunlukla uzun ikmal hatlardan dolayı kaygılandırıyor. Ancak sıcaklık, kötü kokulu hava ve elverişsiz koşullar İnan birliklerini de aynı derecede etkiliyordu.⁴⁶

4. Sınırlar ve Hudut Bölgeleri

Safevi Osmanlı sınır bölgesi hudut bölgesi olduğu kadar politik bir sınırdı. Kesin ve açıkça belirlenmiş geçiş istasyonları, tüccarların bir yetki alanından diğerine geçtiği noktaları belirtiyordu. En önemli olanı Kirmanşah ve Bağdat arasındaki yolda, Sumar ve Mandali arasındaki geçitti.⁴⁷ Aynı zamanda sınırın iki tarafındaki muazzam alanın çoğu göçebe kavimlerce meskûn edilmiş ve asayiş sağlanamamış topraktı ki bu göçebelerin sadakatleri belki satın alınabilirdi ancak bu kişiler asla çantada keklik değillerdi. Güneyde Araplar ve kuzeyde Kürtlerin yaşadığı bu bölge ahalisi kanunlara uymaya ve herhangi bir dış otoritenin kontrolüne girmeye isteksizlikleriyle meşhurdur. Romalılara kadar giden geleneğe uygun olarak, Safeviler de Osmanlılar gibi diğer tarafta yaşayan insanlarla ittifak yaparak sınırlarını güvenli tutmaya çalıştılar.⁴⁸ Böylece sınırın her iki tarafındaki Arap ve Kürt kabilelerinin çoğu şeflerinin yaptığı, yerel özerkliklerini koruma karşılığında sınırları savunmayı taahhüt eden anlaşma ile gönüllü asker olmuştu. Özellikle de güvenilmezlikleriyle tanınmalarına rağmen Kürtler [gönüllü askerlik yapmaktaydı]. İskender Münşi, Kürtlerin [Safevi ve] Osmanlı arasında geçen çatışmalarda karşı saf geçme eğilimini esefle karşılar ve hiç şüphe yok ki [Kürtlerin] hain olmanın şöhretleri çoğunlukla doğruluğu kanıtlanmış bu eğilimden kaynaklanmıştır.⁴⁹ Bu gibi ittifaklar pahalıya mal oluyordu ve doğası gereği istikrarsızdı. Kardeşi Hulu Han ile birlikte 1575'te Kürdistan hükümdarı Başat Bey'e karşı isyan eden ve başarısız olarak Şah İsmail'in sarayına sığınan Sultan Ali Bey'in oğlu Timur Han'ın kariyeri buna örnektir. İsmail bir yıl sonra öldüğünde iki kardeş Kürdistan'a geri döndü ve Başat Han'ı devirmeye muvaffak oldu. Timur Han, İnan'da güçlü bir yönetimin olmaması nedeniyle kendisini korunmasız hissederek Osmanlılara geri dönmüş ve onların otoritelerine ve himayelerine boyun eğmiştir. Osmanlılar bunun

⁴⁶ Lojistik sorunlar ve bunun sonucunda savaşın doğasından kaynaklanan geçici sıkıntılar için Bkz. Rhoads Murphey, "Süleyman's Eastern Policy," *Süleyman's the Second and His Time*, s. 231-35.

⁴⁷ Örneğin Bembo'nun "Viaggio e giornale," fols.272-73'deki deneyimine bakınız. Yerli kaynaklardan çok yabancı kaynaklar günümüz öncesi Hindistan'ın sınırlarını tanımlamıştır. Hindistan için Bkz., Ainslie T. Embree, "Frontiers into Boundaries: From the Traditional to the Modern State," *Realm and Region in Traditional India*, ed. Richard G. Fox (Durham, NC, 1977), s.262.

⁴⁸ Doğu topraklarını korumak için dost kabileleri kullanan Roma stratejisi için Bkz., C. R. Whittaker, *Frontiers of the Roman Empire: A Social and Economic Study* (Baltimore, 1994), s. 136.

⁴⁹ Örneğin Bkz., Mirza Shukr Allah Sanandaji (Fakhr al-Kuttab), *Tuhfah-i nasiri dar tarikh va jughrafiya-yi Kurdistan*, ed. Hishmat Allah Tabibi (Tehran, 1366/1987), s. 96ff.; ve Hakan Özoğlu, "State-Tribe Relations: Kurdish Tribalism in the 16th and 17th-Century Ottoman Empire," *British Journal of Middle Eastern Studies* 23:1 (1996):15.

karşılığında kendisine yıllık 100.000 akçe (yaklaşık 30.000 Tuman) ödemeyi kabul etti.⁵⁰

Daha güneydeki meseleler de aynı ölçüde istikrarsızdı. Osmanlılar Basra'yı kontrol etmeyi zor buldu çünkü kontrol altına almak için ordu göndermek karmaşık ve riskli bir işti. Bu sadece uzaklık ve mali külfetle değil aynı zamanda Türklere kolaylıkla boyun eğmeyen son derece bağımsız Arap kabilelerinden oluşan nüfusun doğası ile de ilgiliydi. Osmanlıların şehir üzerinde ve etrafında topyekûn denetim tesis edebilecek askeri gücü olmadığı için bölgedeki yerel aşiret huzursuzluğuna son veremediler ve dolayısıyla onların yönetim anlayışları köklü bir idare değişikliği oluşturmadı.⁵¹ İstanbul'dan gelen yoğun baskı yerleşik halkı, Basra'yı kendi arka bahçeleri olarak gören ve işlerine müdahale etmek için fırsat kollayan İranlıların ellerine sürüklemiş olmalı.⁵² Diğer taraftan kendi yetki sınırları içinde yer alan veya en azından açıkça hiçbir Osmanlı iddiasının onlarınkiyle çatışmadığı bölge olan Arabistan'daki (günümüzde Huzistan) Arap nüfusunu kontrol etmek Safevilere oldukça güç geldi. Osmanlı desteğini istemekten alıkoymak için yerel Muşa'sa nüfusunun liderlerine kayda değer bir özerklik bağışlamaya zorlandılar. Bu gerçekte öyle bir özerklikti ki Muşa'sa' ya kendi göçebe hinterlandı olan Savad üzerinde rahatça hareket etme imkânı sunuyor ve Safevileri Muşa'sa topraklarının ötesinde ki bölgelerin kendi topraklarına sorun oluşturmasından uzak tutuyordu.⁵³ Diğer seçenek parasal teşvik yoluyla politik destek ve işbirliği aramaktı. Ve bu alternatif ne büsbütün zorla ne de politik anlaşmayla güvenilir veya uygulanabilir kontrol mekanizması kurulmamış bölgelerde kullanılan bir stratejiydi. Bu yüzden Fars [eyaletinin yöneticisi] İmam Kuli Han, Şah Abbas'ın emirlerine uyararak 1628'de Basra'ya doğru hareket ettiği zaman yolda "nakit hibeler, hilatlar ve büyük miktarda hediyeler" dağıtarak Arap kabilelerinin kendisine boyun eğmesini ve çeşitli hizmetler vermesini sağlamıştı.⁵⁴ Özetle "İlhak etmeden işgal" Safevilerin olduğu gibi Osmanlıların da Irak-ı Arab ile ilişkilerini karakterize etti.⁵⁵

Mezopotamya büyük ölçüde güvenliği sağlanmamış bir bölge olup aynı zamanda son derece tehlikeli bir yerdi. Arap kabileleriyle meskûn bölgelerde dolaşmak her zaman riskliydi. Hondmir, Şah İsmail'in El-Hille bölgesi içlerine

⁵⁰ Sanandaji, *Tuhfah-i nasiri*, s. 99-100.

⁵¹ 'Ali Shakir 'Ali, "Al-tanzimat al-idariyah al-'uthmaniyah fi nisf al-thani min al-qarn assadis 'ashar," *Majallat Dirasat al-Khalij wa al-Jazira al-'Arabiyya* 25 (Kuwait, 1983): 125- 40.

⁵² [Anon. Ed.], *Chronicle of the Carmelites*, s. 1149.

⁵³ Bkz. Rudi Matthee, "The Safavid Mint of Huvayzeh: The Numismatic Evidence," *Society and Culture in the Early Modern Middle East. Studies on Iran in the Safavid Period*, ed. Andrew J. Newman (Leiden, 2003), s.265-291.

⁵⁴ Iskandar Bayg Turkaman, *Tarikh-i 'alam-ara-yi 'abbasi*, 2: 1074; Eskandar Beg Monshi, *History of Shah 'Abbas the Great*, ed. and trans. Roger M. Savory, 2 cilt tek bir ciltte toplanmıştır, (New York, 1986), 2:1299.

⁵⁵ "İlhak etmeden işgal" terimi için Bkz., Whittaker, *Frontiers of the Roman Empire*, s. 57, Ayrıca D. L. Kennedy, "Claudius Subatianus Aquila: First Prefect of, Mesopotamia," *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 36 (1979): 255-62' de alıntılıyor.

yaptığı akınları, hacıları taciz eden ve yağmalayan bedevi Araplara yani “cehalet çölüne batmış halka” karşı cezalandırma seferi olarak biçimlendirir.⁵⁶ Pek çok seyahat raporu batıdan gelip Irak yoluyla güvenliği ile ünlü pek çok köye sahip, kültürlü ve bayındır bir ülke olan İran’a giren yolcuların rahatlamasından bahseder. Bu, Irak’ta yaşayan Kürt ve Araplar tarafından gasp ve yağmaya maruz kalarak bezmiş yolcular için tarif edilen bir rahatlıktır.⁵⁷ Bu kanun tanımazlık Osmanlıların Irak üzerinde sıkı kontrol kurmayı güç bulmasının ve bunu hiçbir zaman kesin olarak başaramamasının esas sebebidir. Aynı koşullar İran ve Akdeniz arasındaki ana ticaret yolunun Mezopotamya’dan Anadolu’ya kaymasına, beraberinde Halep’in inişe geçmesine ve İzmir’in 17. yüzyılda ipek dâhil İran mallarının son durağı olarak yükselmesine de etki etti. Her ne kadar Anadolu toprakları da sık sık eşkiyalık ve siyasi huzursuzluk belaları ile muzdarip olsa da tüccarlar Anadolu’dan geçen yolunu daha güvenli görme eğilimindeydiler. Yine, tüm bunların içinde önemli nokta, ticari mallar veya hacılar ile ilgili konularda Irak’a bir alternatif bulunduğu idi. Son olarak 1022/1613’ teki Osmanlı-Safevi Barış Antlaşması, Osmanlıların önerisiyle bundan böyle İranlı hacıların güvensiz sayılan Bağdat ve Basra yoluyla değil Halep ve Şam yoluyla seyahat etmeleri sonucunu doğurdu.⁵⁸

1639’da imzalanan Zuhab [Kasr-ı Şirin] Antlaşması Amasya ile varılan anlaşmayı yeniden tasdik etti ve Safevi hanedanı sona erene kadar sınır alanını belirledi. Osmanlılar 1660-1664’te ve yine 1683-1699 yılları arasında Güneydoğu Avrupa’da savaşmakla meşgul olduğunda bile Safevi şahları hiçbir zaman barış antlaşmasını bozacak ciddi bir girişimde bulunmamıştır. Mesela 1683’te Viyana’daki Osmanlı yenilgisi İran’da büyük kutlamalara vesile olmuştu çünkü haber getirenler Lehlerin sadece Türkleri yenmediklerini, aynı zamanda İstanbul’u aldıklarını belirterek kutsal ittifakın zaferini büyük ölçüde mübalağa etmişlerdi. Öyle görünüyor ki haberler öyle heyecan verici bir tarzda iletilmişti ki Şah isyanı kıskırtmak için Osmanlı topraklarına özel ajanlar göndermeye karar verdi.⁵⁹ Bunu takiben Şah Süleyman’ın Bağdat’ı yeniden kazanmak için harekete geçmeye niyetlendiğine dair rivayetler vardır. 1684 yılı

⁵⁶ Khvandamir, *Habib al- siyar*, 4:495.

⁵⁷ Örneğin Bkz., Tavernier, *Les six voyages*, 2:2; Benigne Vachet, "Journal d'un voyage en Perse," fol. 336, Bibliotheque Nationale de France’ da el yazması, BN 24516; M. Gaudereau, "Relation du voyage de M. Gaudereau a Ispahan adressee aux superieurs et directeurs du seminaire de Tours, le 22 janvier 1691," fol.492, Archives de la Societe des Missions Etrangeres (AME), Paris, vol. 348. Vachet, a letter from Hamadan, 4 Nov. 1690, AME 353, fols. 143-46’ da kendisi Bağdat’tan birlikte hareket ettiği büyük bir kervanın, onu korumak için gelen 500 askere rağmen Arap kabilesi tarafından nasıl saldırıya uğradığını nakleder. Safevilerin ünlü din âlimi Muhammed Taki Meclisi, 17. yüzyılın ortalarında hac kervanına yapılan Arap saldırısı hakkında Farsça bir kayıt sunar. Bkz., Rasul Ja’fariyan, *Safaviyah dar 'arsah-i din, farhang va siyaset*, 3 cilt tek bir ciltte toplanmıştır, (Qum, 1379/2000), 3:1049.

⁵⁸ Ahmed Şah’ın Şah I. Abbas’a mektubu için; *Shah 'Abbas: Majmu'ah-i asnad va mukatibat'i tarikhi hamrah ba yaddashtha-yi tafsili*, 3 vols., ed. 'Abd al-Husayn Nava'i (Tehran, 1366/1987), 3: 105, 109.

⁵⁹ G. E- Zedginidze. "Iz istorii pol'sko-russkikh diplomaticeskikh otnoshenii s Iranom. Deiatel'nost Bogdana Gurdzhinskogo"(Aftoreferat disiertatsii, Tiflis, 1971), s. 20-21

gerçekten de İsfahan'ın heyecanlı diplomatik aktivitelere sahne olduğu bir yıldır.⁶⁰

Ancak asla bir sefere girilmedi. Askeri zayıflık ve başta Şah Süleyman döneminde yönetimde üstünlük kazanan harem ağaları olmak üzere devlet adamlarının kaygıları açıkça bundan sorumluydu. [Bu kesim] Osmanlıların bir takım aşağılanmalarla eziyet çekmeleri fikrine karşı olmasalar da Osmanlı gücünün ortadan kalkmasını istemiyorlardı.⁶¹ Şah Süleyman tarafından gösterilen dikkat, Osmanlı ve Safevi çıkarlarının çarpıştığı bir başka bölge olan Kafkaslara yaklaşımıyla meydana çıkar. 1690'da Şah, Karabağ'a bağlı Gence'nin *beylerbeyi* Uğurlu Han'ı, Gürcistan'ın Safevi kontrolü altındaki kısmında birkaç hükümet görevlisini Gürcistan'ın Osmanlı'ya ait kısmına devamlı yaptıkları akınlarından dolayı görevden aldığını II. Sultan Süleyman'a bildirmesi için İstanbul'a gönderdi. Bu [durum] Şah Süleyman'ın Bağdat, Erzurum veya Basra'yı alma girişiminde bulunarak Osmanlı İmparatorluğu içindeki sorunlardan istifade etmek arzusunda olmadığını bir işaret olarak görülebilir. Safevi yönetimindeki üst görevliler Şahın tüm bu iyi niyetine rağmen onun aleyhine çalışmaya meyilli valiler atayan Sultan'ın kötü niyetini şikâyet etseler de Şah Süleyman'ın Osmanlılara savaş ilan etme istediğine dair hiçbir belirti yoktur. Daha önce bahsi geçen elçi 1690'da zengin hediyelerle birlikte İstanbul'a gitmişti.⁶²

Safevilerin son etkili hükümdarı Şah Sultan Hüseyin döneminde (1694-1722) Safevilerin Irak'a sefer yapma isteksizliğinde ufak bir değişiklik oldu. Şahın iyi bilinen çekingenliği ve Safevi ordusunun o anki içler acısı durumu göz önünde alındığında, bu durum pek şaşırtıcı olmasa da, bu durumun dini şevkin ışığında, dindarlığıyla bilinen bu hükümdarla ilişkilendirilmesinde büyük bir ironi vardır. Atalarının çoğundan farklı olarak Şah Sultan Hüseyin 'atabat'a hacca gitmeyi teşvik etti. Böylece hükümdarlığı süresince İranlı hacılar kutsal yerleri daha önce görülmemiş sayıda, 1115/1704' de toplam 7.000 kişi, ziyaret etti.⁶³ Ayrıca türbelerin bakım masrafı için kaynaklar tahsis etme konusunda bir isteklilik gösterdi. Böylelikle 1700-1702'de Irak türbelerini restore etme ricasıyla İstanbul'a bir Safevi elçisi gönderildi ve tamiratlar üç yıl sonra İran parasıyla yapıldı.⁶⁴ Belki de Irak'a sefer yapmayı en çok isteyen Şah, en azından bunu yapabildi.

⁶⁰ Casanatense Library, Rome, Miscella 608/43. Bu konuda detaylı bilgi için Bkz., Rudi Matthee, "Iran's Ottoman Diplomacy During the Reign of Shah Sulayman I (1077- 1105/1666-1694), *Iran and Iranian Studies: Essays in Honor of Iraj Afshar*, ed. Kambiz Eslami (Princeton, 1998), s. 148-77.

⁶¹ Anne Kroell, ed., *Nouvelles d'Ispahan 1665-1695* (Paris, 1979), letter Sanson, Isfahan, 13 Sept. 1691, s. 48-49.

⁶² a.g.e.

⁶³ Sayyid 'Abd al-Husayn al-Husayni Khatunabadi, *Vaqa'i al-sinnin va al-a'vam* (Tehran, 1353/1974), s. 553

⁶⁴ İtimad al-Saltanah, *Tarikh'i muntazam-i nasiri*, ed. Muhammad Isma'il Rizvani, 3 cilt tek bir ciltte toplanmıştır, (Tehran, 1363-67/1984-88), 2:1000; Khatunabadi, *Vaqa'i al-sinnin*, s. 553.

Sonuç

Irak-ı Arab, Şah İsmail'in bölgesel fetihlerinin ilk dalgasının bir parçası olarak fethedilen topraklar arasındaydı ve kesin olarak 1683'te Osmanlılara kalana kadar anlaşmazlık konusu olmaya devam etti. Şah İsmail ve Şah Abbas'ın zaferlerinin ardından türbe şehirlerini ziyaret ettiği ve onları yenilemek ve güzelleştirmek için Şah Tahmasb kadar büyük miktarlarda para harcadıkları gerçeği, Safevilerin Irak'a Şii inancının kutsal toprağı olarak verdiği özel önemi kanıtlar. Ayrıca şu da bir gerçektir ki, Safeviler Bağdat'ı geri kazanma rüyalarından hiçbir zaman tamamen vazgeçemediler. Şah Tahmasb, Osmanlı Sultanı ile 1559'da İran'a sığınan Osmanlı şehzadesi Bayezid'in iadesi hakkındaki müzakereler sırasında Bayezid'in öldürülmesi karşılığında Osmanlıların Bağdat'a İranlı bir vali atamaları veya tamamıyla şehri doğrudan Şaha teslim etmesini teklif etti.⁶⁵ İskender Münşi'nin ifade ettiği gibi 1606-10 yılında Uzun Ahmet'in Osmanlı'ya karşı başkaldırması sırasında Bağdat'ı elde etme konusundaki sevindirici olasılık tekrar Safevilere sunuldu.⁶⁶ Hatta atalarının Osmanlılarla yaptığı barış antlaşmasına titizlikle sadık kalan barış yanlısı Şah Süleyman'ın saltanatı süresince Bağdat'ın cazibesi hala hissediliyordu.

Safevilerin Irak'taki aralıklı savaş halinin tek odak noktasını dini şevkin bir göstergesi ve türbe şehirleri olarak görmek yanıltıcı olur. Irak'ın sıradan ve abartısız bir şekilde işlendiği saray kroniklerinde, kendi resmi öğretisi Şiiliği açığa çıkararak emperyal bir vizyonun neredeyse bir parçası olan bu bölge inanç ve toprak arasında bir bağ oluşturmuştu. Addedilen bütün önemine karşın Safevi dönemi boyunca merkezi devlet Irak'a tutunmak için dikkat çekici derecede az çaba gösterdi. Safevi saray kroniklerine yansıdığı üzere, bölgenin özel durumu geçen zamanla birlikte daha belirgin hale gelmişti. Bu, böylece bir geleneğin icadına örnek olarak gösterilebilir. Başka bir ifadeyle *Muhtasar-ı mufid'in* bölgeyi tahayyül ettiği manada, fetih ve kontrolün daha az olası hale gelmesiyle bölgenin sınırlarının çizilmesine daha acil bir ihtiyaç hissedildi. 'Atabat, Kazımeyn, Necef ve Kerbela'dan ziyade Irak'a ve başkenti Bağdat'a odaklanan terminolojilerine, hatta sonraki kroniklere bakıldığında bile toprak dinden daha önemli bir itici güçtü.

Bunun sebepleri çeşitlidir ve askeri zayıflıktan kontrol altına alınmaya yatkın bir bölge olan Irak-ı Arab'ın inatçılığına kadar uzanır. Bir sınır bölgesi olarak Irak, "kaynakları ve politik gücü kontrol etmek için birbiriyle mücadele eden farklı kültürden insanlar"⁶⁷ için bir temas sahasıydı. Ancak ilk söylenene ilişkin olarak en azından Osmanlılar Basra'da huzur tesis ettikten sonra, değişime daha açılmış gibi görünüyordu.

⁶⁵ Niewöhner-Eberhart, "Machtspolitische Aspekte," s. 119.

⁶⁶ Iskandar Bayg Turkaman, *Tarikh-i 'alam-ara-yi 'abbasi*, 2:763

⁶⁷ L Robert I. Burns, "The Significance of the Frontier in the Middle Ages," *Medieval Frontier Societies*, eds. Robert Bartlett and Angus MacKay (Oxford, 1989), s. 310

Osmanlıların kontrollerini Basra, Lahsa ve Bahreyn'e kadar yayma motivasyonu saldırıdan çok savunmaydı. Genişlemek ve İran körfezindeki nakliye rotasını kontrol etme arzusuyla harekete geçirilmiş olmaktan çok sadece bölgenin savunmasını güçlendirmek ve böylece Portekizlilerin baskısını sınırlandırmayı umuyorlardı.⁶⁸

Safeviler bölgeyle ilişkilerinde benzer çekinceler gösteriyorlardı. Bölgenin yabancı olması ve sunduğu lojistik engeller, sınırlı ekonomik kazanç imkânlarıyla birleştiğinde, burayı elde tutmak için gerekli olan askeri kaynakların topyekûn ve sürekli kullanılmasını engelliyordu. Safevilerin Bağdat ve 'atabat üzerinde kontrolü ele almaları kendiliğinden oluşan ve ara ara hazırlıksız girişimler olduğu gibi bölgeyi denetim altında tutma yeterlikleri de çoğunlukla Osmanlı'nın zayıflığının veya başka yerlerdeki meşguliyetinin bir sonucuydu. Bu demek değildir ki Irak, Safeviler için önemsizdi. Neticede Şii türbelerinin bakımı ve güzelleştirilmesi için kaynak tahsis ettiler ve onların kontrolünde olmadığı bile bu simgesel mekanlar için para harcamaya gönüllüydüler. Hanedan, bölgenin Şii tarihinde önemli bir yer tutması dolayısıyla bölge ile güçlü yakınlık kurmuş böylece Safevilerin Irak-ı Arab ile bağlılığı doğal olarak şekillenmişti. Fakat bu ideolojik bağlılıktan ziyade pragmatizm ve ihtiyata dayanıyordu.

---

⁶⁸ John E' Mandaville, "The Ottoman Province of al-Hasa in the Sixteenth and Seventeenth Century," *Journal of the American Oriental Society* 90 (1970): 490-93.

Yayın İlkeleri

Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi **Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi** Toplum ve İnsan Bilimleri alanlarında elde edilmiş bilimsel birikimleri ortaya koymak, güncel ve tarihsel sorunları bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirmek ereğiyle *Bahar ve Güz* sayısı olmak üzere yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi, MLA, EBSCO, CEOOL, ASOS, ARASTIRMAX, TEİ indeksleri tarafından dizinlenmektedir. Bunun yanında dergimiz, ULAKBİM TR Dizinde dizinlenmek üzere Aralık 2015 tarihinden beri izlenmektedir.

Humanitas'a gönderilen yazılar, daha önce başka bir dergide yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş, araştırmaya dayalı, etik kurallara uygun olarak yazılmış özgün makaleler olmalıdır. Bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler, daha önce başka bir dergide veya bildiri kitapçığında yayımlanmamışsa etkinlik bilgilerinin dipnotta belirtilmesi koşuluyla yayımlanmak üzere değerlendirmeye alınabilir. Bildiri kitapçığında ya da başka bir yerde yayımlanan yazılar ne sebeple olursa olsun yayımlanmaz. Dergi yönetimi gönderilen yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanıp yayımlanmadığını araştırmak zorunda değildir. Durumun etik sorumluluğu yazara aittir. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilecek makalelerin biçimsel nitelikleri Fakülte Yönetim Kurulu tarafından onaylanan yazım kurallarına göre düzenlenmelidir. Yayımlanmak üzere gönderilen yazıların biçim ve içerik yönünden ön incelemesi yayın kurulu tarafından yapılır. Uygun görülen çalışmalar, bilimsel yönden değerlendirilmek üzere, yayın kurulu tarafından belirlenen çift-kör, bağımsız ve önyargısız hakemlik ilkelerine göre en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Hakemlerin adları gizli tutulur ve tüm raporlar beş yıl süreyle saklanır. Son karar dergi yayın kuruludur. Yayın kurulu hakemler tarafından yayın koşullarına uygun bulunmayan yazıları yayımlanmamak, düzeltmek üzere yazarına geri göndermek, biçimce düzenlemek ve düzeltmek ya da kısaltmak yetkisindedir. Gönderilecek yazıların son okumasının titiz bir biçimde yapılması, vurgulama, alıntı ve kaynakların doğru biçimde kullanılması yayım aşamasında olumsuzluklarla karşılaşmamak için çok önemlidir. Dergi basıldıktan sonra ilgili sayıda yazısı bulunan yazarlara kısa süre içinde birer adet dergi iletilir. Dergimizde yayımlanan yazıların her türlü bilimsel, yazım ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanmış

yazıların tüm yayım hakları saklı olup, dergimizin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

Yayın dili: Derginin yazım dili **Türkçedir**. Bununla birlikte **Almanca**, **Fransızca** ve **İngilizce** yazılar da yayımlanabilir.

Yazım kuralları: Dergimize gönderilecek yazıların aşağıdaki biçimsel özellikleri taşıması yayım birliği açısından zorunludur.

Başlık: İçerikle uyumlu, **10-12** sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle, **11** punto yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır.

Yazar adı ve adresi: Yazar(lar)ın adı (**küçük**) ve soyadı (**büyük**), başlığın altında **ortalannmış** olarak **11** puntoyla yazılmalı; unvanı, çalıştığı kurum, haberleşme ve e-posta adresleri ise normal karakterde harflerle dipnot olarak belirtilmelidir.

Öz ve anahtar sözcükler: Makaleler, **200-220** sözcük arasında **öz** içermelidir. Bu özler, makalenin birinci sayfasında, başlıktan hemen sonra peş peşe verilmelidir. **İngilizce** ve **Türkçe** makalelerin özleri, makalenin dilinde olan **öz** ilk sırada olacak biçimde birinci sayfada verilmelidir. **Fransızca** ve **Almanca** yazılan makaleler için **üç** dilde **öz** yazılmalıdır. Bu durumda, makalenin dilinde olan **öz** ilk sırada, **Türkçe** **öz** onun hemen arkasında olacak biçimde birinci sayfada; **İngilizce** özeti ise, makalenin kaynakçasından hemen sonra yer almalıdır. **Öz 10 punto**, tek satır, sağdan ve soldan **1 cm** içeride yer almalıdır. **Öz bölümü**, yazar adının hemen altından **12 nk** boşluk bırakılarak başlamalıdır. **Özlerin** altında **3-10** sözcük arasında büyük harfle başlayan anahtar sözcükler bulunmalıdır. **Öz başlığı 10 punto koyu** yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır.

Ana metin: Yazı Microsoft **Word** yazılım programı ile boyutları **17,5 / 25 cm** olan sayfa üzerinde **Times New Roman 11 punto** ile **1 cm** satır aralıklı ve **üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm** kenar boşlukları ve **20 sayfayı** geçmeyecek biçimde tek sütun halinde hazırlanarak teslim edilmelidir. Paragraflar **0 cm** girinti ile başlamalıdır. **Anametn, öz bölümünün** hemen altından **6 nk** boşluk bırakılarak başlamalıdır.

Bölüm başlıkları: Yazıda yer alan konu başlıkları Giriş'ten itibaren numaralandırılarak **koyu** ve **sol marjdan** başlamak üzere yazılmalıdır.

Şekil ve Tablolar: Şekil adı, şeklin altında, tablo başlığı tablonun üzerinde yer almalıdır. Şekil ve tablo numaraları 1, 2, 3, ... gibi verilmelidir.

Alıntı ve Göndermeler: Kaynaklara göndermeler metin içi kaynak gösterme ya da numarasız yazar-tarih sistemi **APA biçemi** olarak adlandırılan yöntem göz önüne alınarak yapılmalıdır. **APA** internet sitelerinden derlenen temel bilgiler aşağıdaki gibidir. Ayrıntılı bilgi almak için: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx> sitesine başvurulabilir. Bu sistemde, metin içinde sözü edilen kaynaklara başvuruda bulunulurken yazarların soyadları ve yayın tarihi yine metin içerisinde, ilgili yerde belirtilir. Dolayısıyla, kaynak gösterimi için dipnot kullanılmasına ya da

a.g.e. gibi ifadelerle gerek yoktur. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez; sayfa numarası ya da numaraları, yalnızca doğrudan alıntılarda tam olarak verilir. 3 satırı geçen alıntılara, ana metne göre sadece soldan 1 cm girinti verilmelidir. Dipnotlar, ancak çok gerekli olduğunda, metin içerisinde belirtilen görüşe açıklama getirmek amacıyla ve az sayıda kullanılmalıdır.

Ana Başlık Boyutu	11 pt, ortalanmış, kalın
Kağıt Boyutu	17,5 x 25 cm
Ana Metin Üst Kenar Boşluk	2,5 cm
Alt Kenar Boşluk	2,5 cm
Sol Kenar Boşluk	2,5 cm
Sağ Kenar Boşluk	2,5 cm
İlk satır girinti	0 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Normal Metin Boyutu	11 pt
Paragraf Aralığı	3 nk
Satır Aralığı	1 cm
Dipnot Metni Boyutu	9 pt
Alıntı Metni Boyutu	10 pt
Alıntı Kenar Boşlukları	Soldan 1 cm
Öz Yazı Tipi	Times New Roman
Öz Yazı Tipi Stili	Normal
Öz Kenar Boşlukları	Sağdan- Soldan 1 cm
Öz Metin Boyutu	10 pt
Öz Başlığı	10 pt, ortalanmış, Kalın

Tek yazarlı çalışmalar: Metinde parantez içine yazarın soyadı yazılır ve virgülle ayrılarak o çalışmanın yayın tarihi belirtilir. Eğer yazarın soyadı cümle içerisinde zaten kullanılmışsa, parantezde soyadı kullanmaya gerek yoktur.

Örnek:.. (Yılmaz, 1996, s. 268). ya da, Yılmaz'a (1996) göre,...

İki ve daha fazla yazarlı çalışmalar: Örnek: Bond ve Smith'e (1995) göre, ... ya da ... (Bond ve Smith, 1995).

Yazar sayısı 3 ve daha fazla çalışmalar: Örnek: McCrae ve arkadaşları (2000) ... ya da ... (McCrae ve ark., 2000).

Aynı yazarın (ya da yazarların) birden fazla çalışması: Örnek: Yıldırım (1982b)... ya da ... (Yıldırım, 1982b).

Kaynaklar: Yararlanılan kaynaklar, eğer varsa notlardan sonra ayrı bir sayfada "Kaynakça" başlığı altında verilmelidir. Metinde geçen tüm kaynaklar Kaynaklar listesi içinde yer almalıdır. Kaynaklar bölümünde kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik sıra ile verilmelidir.

Kitap

Tek Yazarlı: Gündoğdu, C. (2007). *Hacı Bektâş-ı Velî, Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım*. Ankara: Aktif Yayınları.

Çok Yazarlı: İşcan Ö. F. ve Naktiyok, A. (2005). *Dijital Çağ Örgütleri*. İstanbul: Beta Yayınları.

Editörlü Kitap İçinde Bölüm ya da Makale: Türer, O. (2005). Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler. Ahmet Yaşar Ocak (Ed.). *Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı* (ss. 207-246). Ankara: T.T.K. Yayınları.

Tez: Ayık, H. (2000). *Farabi`de Dil-Mantık İlişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çeviri kitaplar: Hellman, H. (2001). *Büyük Çekişmeler: Bilim Tarihinden Seçilmiş On Tartışma*. (Çev. Füsün Baytok). Ankara: Tübitak. (1972).

Kurum Yayınları: TÜBİTAK. (2002). *21. Yüzyılda Bilimsel Yayıncılık: Hedefler ve Yaklaşımlar*. Ankara: TÜBİTAK.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

El kitapları: Özgüven, İ.E. (1992). *HKE Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı*. (2. Revizyon) Ankara: Odak Ofset.

Yazarı Olmayan Yapıt Anonim: *The Chicago Manual of Style* (14th edition). (1993). Chicago: The University of Chicago Press.

Sözlük: Altan, N. (2003). *Bilgisayar Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (3. bs.). Ankara: Sistem Yayıncılık.

Bilimsel Dergi Makalesi

Makale: Gündoğdu, C. (2007). Âşık Sümmânî'de Aşkın Metafiziği. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 8 (18), 113-154.

Popüler Dergi Makalesi

Yazarı Belli Olan: Kenar, N. (Nisan 2006). Kayıt Dışı İstihdam. *Popüler Yönetim*, 9, 44-47.

Yazarı Belli Olmayan: Yerel Bilginin Küreselleştirilmesi. (Nisan 2006). *Focus*, 12, 14-17.

Gazete Makalesi: Altan, Ç. (23 Mart 2002). Değişik bir ritimde....., *Milliyet Gazetesi*. 12.

Diğer Yayınlar

Yayımlanmış Bildiri: Gündoğdu, C. (2007). Pâdişah-Tarikat Şeyhi Münasebetleri Açısından Azîz Mahmûd Hüdâyi ve Çağdaşı Abdülmecid-i Sivâsî [Bildiri]. H. Kamil Yılmaz (Ed.). *Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri, (20-22 Mayıs 2005)*. (ss. 179-195). İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı.

Yayımlanmamış Bildiri: Yeşilyaprak, B. ve Kısaç, İ. (2000). Marmara Bölgesi Depremleri Sonrası Stres Tepkileri: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. 36. *Ulusal Psikiyatri Kongresi*, 3-7 Ekim, Antalya.

Poster: Önal, İ. (Ağustos 2002). Historical Perspectives on School Librarianship [Poster]. *68th IFLA General Conference and Council*, Glasgow.

Patent: Kavur, K. H. (2006). *Heart Flowerpot*, U.S. Patent No. D518,755. Washington, DC: U.S. Patent and Trademark Office.

Ansiklopedi Maddesi: Ersoy, O. (1973). Kâğıt ve Kâğıtçılık. *Türk Ansiklopedisi* (XXI, 112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Rapor: Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Rapor No: DPT: 2681). Ankara: DPT.

Yasa ve Yönetmelikler: İlköğretim ve Eğitim Kanunu. (1961). *T. C. Resmi Gazete*, 10705, 12 Ocak 1961.

Görüşme: Mektup, e-ileti, telefon görüşmesi gibi kişisel görüşmeler elde edilebilir kaynaklar olmadıklarından kaynakçaya eklenmezler. Görüşmelere yalnızca metin içinde gönderme yapılır. Örnek: (Aşık Reyhani ile kişisel iletişim, 23 Haziran 2003).

Elektronik Yayınlar

Basılı Kitabın Elektronik Sürümü: Başar, H. (1999). *Sınıf Yönetimi* [Elektronik Sürüm]. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Basılı Makalenin Elektronik Sürümü: Akman Demir, G., Yeşilot, N. ve Serdaroğlu, P. (2006). “Neurological involvement in Behçets Disease: Clinical Characteristics, Diagnosis and Treatment” [Elektronik Sürüm]. *Journal of Neurological Sciences (Turkish)*, 23(1), 3-7.

Makale: Yıldırım, A., Ekici, K. M. ve Şahım, T. (t.y.). “İşletmelerin Yönetim Sürecinde Sinerjik Yönetim Anlayışının Önemi”. *Bilgi Vadisi*, 1(2). Erişim tarihi: 04 Nisan 2006, <http://www.bilgivadisi.net/idas/index.php=view&id=86&Itemid=59>

Veritabanında Makale ya da Madde: Coşkun, T., Bozoklu, S., Özenç A. ve Özdemir, A. (1998). “Effect of Hydrogen Peroxide on Permeability of the Main Pancreatic Duct and Morphology of the Pancreas”. *The American Journal of Surgery*, 176 (1), 5358. Erişim tarihi: 25 Nisan 2006, Science Direct.

Rapor: Devlet Planlama Teşkilatı. (Temmuz 2004). “e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı: Değerlendirme Raporu (Rapor No: 2).” Erişim: 02 Nisan 2006, <http://212.175.33.22/kdep/rapor/KDEPHaziran2004.pdf>

Anonim Ağ Sayfası: “Bilim Etiği ve Bilimde Sahtekârlık.” (t.y.). Erişim: 04 Nisan 2006, <http://www.aek.yildiz.edu.tr/bilim.htm>

Ağ Sitesinden Erişilen Ağ Sayfası: Gordon, C. H., Simmons, P. ve Wynn, G. (2001). “What it is, and how to Avoid it”. Erişim Tarihi: 04 Nisan 2006, University of British Columbia Ağ Sitesi: <http://www.zoology.ubc.ca/bpg/Advising/Plagiarism.htm>

Ağ Sitesi: Tema Vakfı. (t.y.). Erişim tarihi: 04 Nisan 2006, <http://www.tema.org.tr>

Elektronik Kaynak Haber, Tartışma Grubu ya da Forum İletisi: Işık, E. (5 Kasım 2003). Bitki Kütüphanesi [İleti No: 8]. Erişim tarihi: KutupL, <http://listproc.metu.edu.tr.9000/reguser/KUTUPL/kutupl.1/msg08.html>

Web Sitesine Atıfta Bulunma: Bir Web sitesinin tümüne (sitedeki belli bir sayfaya değil) atıfta bulunmak için, sitenin adresini vermek yeterli olacaktır.

Yazılım Sanayicileri Derneği (<http://www.yasad.org.tr>)

Özet: Irak, M. (1998). “Uyku ve Bilgi İşleme Süreçleri.” [Özet] *Türk Psikoloji Yazıları*, 1 (1), 17-30. Erişim tarihi: 08 Ocak 2000. <http://www.psikolog.org.tr/tpy/1/metehan.htm>

Bir Web sitesinde belirli bir sayfa: Türk psikologlar derneği depresyon özel çalışma grubu basın bildirisi: Depresyon bölgesi eğitim öğretim yılına hazır mı (22 Eylül, 1999) Ankara: Türk Psikologlar Derneği. Erişim tarihi: 08 Ocak 2000.

<http://www.psikolog.org.tr/depresyon/basinbildiri5.htm>

Elektronik Dergiler

Dergide Basılan ve İnternette Yayınlanan Elektronik Dergilerden Alınan Makaleler: Gündoğdu, C. (2005). “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Mânâ Dili”, [Elektronik Versiyon]. *Tasavvuf İmi ve Akademik Araştırma Dergisi*.14, 221-231.

Sadece İnternette Yayınlanan Elektronik Dergilerden Alınan Makaleler: Önder, M. (2008). “Medya Kısılcısındaki Çocuklar”. Makale 9. Erişim tarihi: 25 Nisan 2009. <http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt8/sayi4/makale/onder.pdf>

Elektronik veri tabanları için tarih (CD-ROMlar için belirtilmez), kaynak (örn., SSCI, ERIC) ve veritabanının adı ile diğer ek bilgiler (madde numarası gibi) belirtilmelidir.

Web kaynakları için ise, o veritabanına giriş sayfasının adresi (URL) verilmelidir. (örnek., <http://www.ebscho.com>).

Saracho, O, N. (1999). A Factor analysis of preschool childrens play strategies and cognitive style. *Educational Psychology*, 19 (2), pp 165. [Erişim tarihi: 08 Ocak 2000 EBSCO (Academic Search Elite), <http://www.ebsco.com>]

Radyo ve Televizyon Programları

Film: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (Yapımcı), Özakman, T. (Senarist) ve Öztan, Z. (Yönetmen). (1996). *Kurtuluş* [Film]. Türkiye: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu.

Radyo ve Televizyon Programı: Berki, T. (Yapımcı). (08 Mart 2006). *Promenad* [Radyo Programı]. Ankara: RadyoHacettepe.

Müzik ve Sahne Sanatları

Konser / Resital: Erkin, U. C. *Piyano Sonatı*. T. Berki. Ankara: Bilkent Konser Salonu. (09 Nisan 2006).

Opera: Puccini, G. Gianni Schichi (Libretto: G. Forzano). Yönetmen: R. Simone, Başrol: C. Guelfi ve D. Dessi, Orkestra Şefi: G. Gelmetti. Roma: Teatro della Opera. (22 Ocak 2002).

Bale: Kınıklı, Ö. Giriş, Gelişme, Sonuç. Başrol: Ö. Kınıklı. Ankara: Devlet Opera ve Balesi Büyük Sahne. (15 Nisan 2006).

Tiyatro: Shakespeare, W., *Hamlet*. Yönetmen: J. Gielgud, Başrol: R. Burton. Boston: Shubert Theatre. (04 Mart 1964).

Müzik Yapıtı: Beethoven, L. v. (1812). *Symphony, No. 7 in A, Opus 92*. New York: Dover. (1998)

Erkin, U. C. (1932). *Keman ve Piyano İçin Improvisation*. Ankara: Devlet Konservatuvarı. (1958).

Müzik Kaydı: Erkin, U. C. (1995). *Altı Prelüd* [V. Erman]. Ulvi Cemal Erkin: Complete works for piano solo [CD]. Avusturya: Hungaroton Classic. (1994).

Plastik Sanatlar

Kişisel Sergi: Misman, H., Resim Sergisi. Ankara: Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi. (03-31 Mart 2006)

Karma Sergi: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü Sergisi. Ankara: Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi. (20-30 Nisan 2006).

Sanat Yapıtı

Koleksiyon ya da Müzelerde: Sayın, Z. (2003). *Esinti* [Grafik]. Francavilla al Mare, İtalya: Michetti Müzesi.

Yayınlarda: İzer, Z. F. (1986). *Balkondan Susamlar* [Resim]. S. M. Erinç. *Zeki Faik İzer: 1905-1988* (s. 175). Ankara: Türkiye Halk Bankası. (1990)

Principles of Publication

Humanitas - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal, published twice a year *Spring and Autumn* by the Faculty of Arts and Sciences at Namık Kemal University. The aim of the journal is to publish research papers in the fields of social and human sciences, to evaluate contemporary and historical problems with a scientific approach. The journal is indexed on MLA, EBSCO, CEOOL, ASOS, ARASTIRMAX, TEI. Besides, the journal has been viewed since December 2015 in ULAKBİM TR index.

The articles that are sent to *Humanitas* should be based on research, and original which follow ethical rules, and should not have been published or sent to be published before. The papers presented in scientific conferences are taken for evaluation to be published, if they are not published in any journal or conference book, on condition that its information is given as a footnote. These articles which are published in any journal are not published, in any case. The editorial board is not responsible for checking these articles if they have been published before, or not. This ethic responsibility belongs to the writer. The form of the articles should be organized according to spelling rules, confirmed by administration. The articles sent to be published are checked by the publication commission for their form and content before they are published. The texts that are confirmed are evaluated scientifically by at least two reviewers according to double-blind independent and unprejudiced peer-reviewing principles. The names of the reviewers are not revealed and evaluation documents are kept for a five-year period. The last decision belongs to the publication commission. Publication commission has the authority not to publish the text, which is not approved by the editorial board, and send it back to its writer to be corrected, re-arranged, or its content changed or reduced. It is very important to make the last revision carefully, to use quotations and citation correctly in order not to have problems during the publication process. When the journal is published, one copy is sent to the each writer in a short time. The writers, whose texts are published in our journal, are responsible for all the scientific, orthographical and legal aspects. All copyrights of the published texts are reserved. It is illegal to make quotations without citing our journal's name.

Language: The language of publication is **Turkish**. Besides, articles in **German, French** and **English** are also accepted.

Spelling rules: The texts that are sent to be published must have these qualifications below considered for publication unity.

Title: It should be related to the content, and it should be written centered, with capital and bold letters, **11 pt**, containing no more than **10-12** words.

Name and address of the writer: First name (small) and surname (capital) of the writer(s) should be written **11 pt**, centered and bold below the title. Also, the position, institution, communication and e-mail addresses should be indicated as a footnote with standard character letters.

Abstract and keywords: Articles should contain an abstract, which should be between **200-220** words. The abstracts should be presented on the first page of the article just after the title. English and Turkish abstracts should be given on the first page and the abstract which is in the same language with the main text is placed as the first. Three abstracts should be written for the articles written in French and German. In this case, the abstract with the main language should be given as the first, and Turkish abstract after the first one on the first page, and English abstract should be just after the bibliography of the article. The abstract must be **10 pt**, single space, and must have **1 cm** margins on the right and left sides. At the end of the abstracts, there should be keywords containing between **3-10** words. Abstract must start just below the name of the writer, with **12 nk** space. The title of the abstract should be written centered, with capital and bold letters, **10 pt**.

Main text: The text, containing no more than **20** pages, should be written in **Microsoft Word Page (17,5 x 25 cm)**, using **Times New Roman, 11 pt, 1 cm** line spacing, one column and **0 cm** indents, and **2,5 cm top, 2,5 cm bottom, 2,5 cm left, 2,5 cm right margins**. Main text must start just below the abstract, with **6 nk** space.

Chapter titles: The topics in the text should be written with numbers beginning from introduction, bold and beginning with left indent.

Figures and boards: The title of the figure should be given under the figure; the title of the board should be above the board. The numbers should be given like these: 1, 2, 3, etc.

Quotations and references: References to the sources must be given by using the citing in-text or date-writer without numbers format (**APA format**). In this format, the writer's last names and publication date are stated on the right place in the text while referring to the sources that are mentioned in the text. Thus, there is no need to use footnotes for the citation or the terms like idem or ibidem. Quotations in the shape of summary are not given with page numbers; they are only given while quoting directly. The quotations with more than **3** lines must have **1 cm** margin on the left side only, considering the main text. Footnotes should be used to make an explanation for the statement that is given in the text, and also their length should be minimal. You can apply for <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx> for detailed information.

Size of Main Title	11 pt, centered, bold
Preferred Page Size	17,5 x 25 cm
Top Margin	2,5 cm
Bottom Margin	2,5 cm
Left Margin	2,5 cm
Right Margin	2,5 cm
First line indent	0 cm
Font	Times New Roman
Font Type Style	Normal
Size of Normal Text	11 pt
Space Between Paragraphs	3 nk
Space Between Lines	1 cm
Size of Foot Note	9 pt
Size of Block Quotations	10 pt
Block Quotations Margins	1 cm left
Abstract Font	Times New Roman
Abstract Font Type Style	Normal
Abstract Margins	1 cm left and right
Size of Abstract	10pt
Title of Abstract	10 pt, centered, bold

Works with single writer: The last name of the writer is written in brackets in the text, and is separated with a coma, before stating the date of the work. If the last name of the writer is used in the sentence already, there is no need to write the last name in the brackets.

Example: ... (Yılmaz, 1996, p.258) or, according to Yılmaz (1996)...

Works with two or more writers: Example: According to Bond and Smith (1995) ...or .... (Bond and Smith, 1995).

Works with three or more writers: Example: McCrae and his colleagues (2000) ... or ... (McCrae and his colleagues, 2000)

One or more works of the same writer(s): Example: Yıldırım (1982b) ...or... (Yıldırım, 1982b)

Sources: The cited sources should be given on a different page under the Bibliography title, after the Notes, if there are any. Sources must be written according to the writer's last names and in an alphabetic order.

Books

Single writer: Gündoğdu, C. (2007). *Hacı Bektâş-ı Velî, Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım*. Ankara: Aktif Yayınları.

Multiple writers: İşcan Ö. F. ve Naktiyok, A. (2005). *Dijital Çağ Örgütleri*. İstanbul: Beta Yayınları.

Chapter or article in a book with editor: Türer, O. (2005). “Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler.Ahmet Yaşar” Ocak (Ed.). *Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı* (pp.207-246). Ankara: T.T.K. Yayınları.

Thesis: Ayık, H. (2000). *Farabi`de Dil-Mantık İlişkisi*. (inedit Phd). Erzurum: Atatürk University Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Translated books: Hellman, H. (2001). *Büyük Çekişmeler: Bilim Tarihinden Seçilmiş On Tartışma*. (Çev. Füsün Baytok). Ankara: Tübitak. (1972).

Institution publications: TÜBİTAK. (2002). *21. Yüzyılda Bilimsel Yayıncılık: Hedefler ve Yaklaşımlar*. Ankara: TÜBİTAK.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Handbooks: Özgüven, İ.E. (1992). *HKE Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı*. (2. Revizyon) Ankara: Odak Ofset.

Anonymous: *The Chicago Manual of Style* (14th edition). (1993). Chicago: The University of Chicago Press.

Dictionaries: Altan, N. (2003). *Bilgisayar Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (3. bs.). Ankara: Sistem Yayıncılık.

Articles in scientific journal

Articles in Turkish: Gündoğdu, C. (2007). Âşık Sümmânî’de Aşkın Metafiziği. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 8 (18), 113-154.

Articles in foreign languages: Kurbanoglu, S. S. (2003). Self Efficacy: A Concept Closely Linked to Information Literacy and Lifelong Learning [Öz Yeterlik: Bilgi Okuryazarlığı ve Yaşam Boyu Öğrenmeyle Yakından İlişkili Bir Kavram]. *Journal of Documentation*, 59, 635-646.

Articles in popular journals

Known author(s): Kenar, N. (Nisan 2006). Kayıt Dışı İstihdam. *Popüler Yönetim*, 9, 44-47.

Anonymous: Yerel Bilginin Küreselleştirilmesi. (Mart2006). *Focus*, 12, 14-17.

Newspaper article: Altan, Ç. (23 Mart 2002). Değişik bir ritimde.... *Milliyet Gazetesi*. 12.

Other publications

Proceedings published: Gündoğdu, C. (2005). Pâdişah-Tarikat Şeyhi Münasebetleri Açısından Azîz Mahmûd Hüdâyi ve Çağdaşı Abdülmecid-i Sivâsî [Bildiri]. H. Kamil Yılmaz (Ed.). *Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 20-22 Mayıs 2007*. (pp. 179-195). İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı.

Proceedings unpublished: Yeşilyaprak, B. ve Kısaç, İ. (2000). Marmara Bölgesi Depremleri Sonrası Stres Tepkileri: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. 36. *Ulusal Psikiyatri Kongresi*, 3-7 Ekim, Antalya.

Poster: Önal, İ. (Ağustos 2002). Historical Perspectives on School Librarianship [Poster]. 68th IFLA General Conference and Council, Glasgow.

Patent: Kavur, K. H. (2006). *Heart Flowerpot*, U.S. Patent No. D518,755. Washington, DC: U.S. Patent and Trademark Office.

Encyclopedia subject: Ersoy, O. (1973). Kağıt ve Kağıtçılık. *Türk Ansiklopedisi* (XXI, 112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Report: Devlet Planlama Teşkilatı. (2004). Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Rapor No: DPT: 2681). Ankara: DPT.

Laws and regulations: İlköğretim ve Eğitim Kanunu. (1961). *T. C. Resmi Gazete*, 10705, 12 Ocak 1961.

Interview: Because they are not accessible sources, letters, e-mails, phone calls and other similar personal interactions are not added to bibliography. These are referred in the text only. Example: (Personal contact with Aşık Reyhani, 23th June 2003).

Electronic publications: Başar, H. (1999). *Sınıf Yönetimi [Electronic Version]*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Electronic version of a published book: Akman Demir, G., Yeşilot, N. ve Serdaroğlu, P. (2006). Neurological involvement in Behçets Disease: Clinical Characteristics, Diagnosis and Treatment [Elektronik Version]. *Journal of Neurological Sciences (Turkish)*, 23(1), 3-7.

Article: Yıldırım, A., Ekici, K. M. ve Şahım, T. (t.y.). İşletmelerin Yönetim Sürecinde Sinerjik Yönetim Anlayışının Önemi. *Bilgi Vadisi*, 1(2). Date of Access: 4th of April 2006,

<http://www.bilgivadisi.net/idas/index.php=view&id=86&Itemid=59>

Article or subject in database: Coşkun, T., Bozoklu, S., Özenç A. ve Özdemir, A. (1998). Effect of Hydrogen Peroxide on Permeability of the Main Pancreatic Duct and Morphology of the Pancreas. *The American Journal of Surgery*, 176(1), 53-58. Date of Access: 25th of April 2006, ScienceDirect.

Report: Devlet Planlama Teşkilatı. (July 2004). e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı: Değerlendirme Raporu (Report No: 2). Access: 2th of April 2006, <http://212.175.33.22/kdep/rapor/KDEPHaziran2004.pdf>

Anonymous web page: Bilim Etiği ve Bilimde Sahtekarlık. (t.y.). Access: 4th of April 2006, <http://www.aek.yildiz.edu.tr/bilim.htm>

Web page connected through web site: Gordon, C. H., Simmons, P. ve Wynn, G. (2001). What it is, and how to Avoid it. Date of Access: 4th of April 2006, University of British Columbia Ağ Sitesi:

<http://www.zoology.ubc.ca/bpg/Advising/Plagiarism.htm>

Web site: Tema Vakfı. (t.y.). Date of Access: 4th of April 2006, <http://www.tema.org.tr>

Electronic sources - news, discussion group or forum message: Işık, E. (5th of November 2003). Bitki Kütüphanesi [Message No: 8]. Date of Access: Kutup L, <http://listproc.metu.edu.tr.9000/reguser/KUTUPL/kutupl.1/msg08.html>

Citing a web site: To cite a web site completely (not a particular page), it is enough to give the web site address.

Yazılım Sanayicileri Derneği (<http://www.yasad.org.tr>)

Abstract : Irak, M. (1998). Uyku ve Bilgi İşleme Süreçleri. [Abstract] *Türk Psikoloji Yazıları*, 1 (1), 17-30. Date of Access: 8th of January 2000. <http://www.psikolog.org.tr/tpy/1/metehan.htm>

Web site particular pages: Türk psikologlar derneği deprem özel çalışma "grubu basın bildirisi: Deprem bölgesi eğitim öğretim yılına hazır mı? (22 Eylül, 1999) Ankara: Türk Psikologlar Derneği. Date of Access: 8th of January 2000. <http://www.psikolog.org.tr/deprem/basinbildiri5.htm>

Electronic journals

Articles published in a journal and taken from electronic journals on Internet: Gündoğdu, C. (2005). Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Language of Meaning, [Elektronik Version]. *Tasavvuf İmi ve Akademik Araştırma Dergisi*. 14, 221-231.

Articles taken only from electronic journals on Internet: Önder, M. (2008). Medya Kıskaçındaki Çocuklar. Makale 9. Date of Access: 25th of April 2009. <http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt8/sayi4/makale/onder.pdf>

The date (not for CD-ROMs), source (e.g. SSCI, ERIC), the name of the database and other information (such as item number) must be given for the electronic databases. For the web sources, the address of the entry page of the database (URL) must be given. (Example; <http://www.ebscho.com>).

Saracho, O, N.(1999). A Factor analysis of preschool childrens play strategies and cognitive style. *Educational Psychology*, 19 (2), pp 165. [Date of Access: 8th of January 2000 EBSCO (Academic Search Elite), <http://www.ebsco.com>]

Radio and television programs

Film: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (Producer), Özakman, T. (Script Writer) ve Öztan, Z. (Director). (1996). *Kurtuluş* [Film]. Türkiye: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu.

Radio and television programs: Berki, T. (Producer). (8th of March 2006). *Promenad* [RadioProgram]. Ankara: RadyoHacettepe.

Music and theatre arts

Concert/Recital: Erkin, U. C. *Piyano Sonatı*. T. Berki. Ankara: Bilkent Konser Salonu. (9th of April 2006).

Opera: Puccini, G. Gianni Schichi (Libretto: G. Forzano). Director: R. Simone, Leading Role: C. Guelfi ve D. Dessi, Orchestra Chief: G. Gelmetti. Roma: Teatro dell Opera. (22nd of January 2002).

Ballet: Kınıklı, Ö. Giriş, Gelişme, Sonuç. Başrol: Ö. Kınıklı. Ankara: Devlet Opera ve Balesi Büyük Sahne. (15th of April 2006).

Theatre: Shakespeare, W., *Hamlet*. Director: J. Gielgud, Başrol: R. Burton. Boston: Shubert Theatre. (4th of March 1964).

Musical production: Beethoven, L. v. (1812). *Symphony*, No. 7 in A, Opus 92. New York: Dover. (1998).

Erkin, U. C. (1932). *Improvisation for Violin and Piano*. Ankara: Devlet Konservatuvarı. (1958).

Music record: Erkin, U. C. (1995). *Altı Prelüd* [V. Erman]. Ulvi Cemal Erkin: Complete works for piano solo [CD]. Avusturya: Hungaroton Classic. (1994).

Plastic arts

Exhibition Personal: Misman, H., Art Gallery. Ankara Municipality of Çankaya, Modern Arts Center. (3rd-31st of March 2006)

Exhibition Mixed: Hacettepe University Exhibition of the Department of Sculpture, Faculty of Fine Arts. Ankara: Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi. (20th-30th of April 2006).

Art works

In collections or museums: Sayın, Z. (2003). *Esinti* [Graphic]. Francavilla al Mare, Italy: Michetti Museum.

In publications: İzer, Z. F. (1986). *Balkondan Susamlar* [Painting]. S. M. Erinç. *Zeki Faik İzer: 1905-1988* (s. 175). Ankara: Türkiye Halk Bankası. (1990).

